

13.853 ✓ 058
13.853 X C94

CVMIDAVA

IV

BRAȘOV 1970

<https://biblioteca-digitala.ro>

CV MIDAVA
IV

13.853

C V M I D A V A
CULEGERE DE STUDII ȘI CERCETĂRI
A MUZEULUI JUDEȚEAN BRAȘOV

COLEGIUL DE REDACȚIE

MIRCEA BĂLTESCU, *redactor responsabil.*

IOAN I. POP, *secretar de redacție.*

OLIVIA MORARU, DINU VASIU, IOAN MINDREA – *membri.*

Orice corespondență referitoare la publicația CVMIDAVA se va adresa: Muzeul județean Brașov, Piața 23 August, nr. 30.

Telefon: 21375

Anschrift der Redaktion CVMIDAVA:
Muzeul Județean Brașov, Piața 23 August, nr. 30.

S. R. RUMĂNIEN

CUPRINS

ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

EUGEN COMȘA, Unele date referitoare la cultura Coțofeni în sud-estul Transilvaniei	3
FLOREA COSTEA, Așezarea dacică de la Rîșnov	17
ZOLTÁN SZÉKELY, Date referitoare la cucerirea sud-estului Transilvaniei de către romani și persistența elementului dacic	49

ISTORIE MEDIE

PAVEL BINDER, Unde a încheiat Mircea cel Bătrîn tratatul brașovean din 1395 ? Considerații privind localizarea curții feudale din Brașov	59
TITUS N. HAȘDEU și JENICA NOAGHIA, Domeniul cetății Bran în secolele XIV–XVI	69
RADU MANOLESCU, Cu privire la problema patriciatului în orașele Țării Românești și Moldovei (secolul al XV-lea – prima jumătate a secolului al XVI-lea)	91
MINERVA NISTOR, Lăzile de breaslă din colecția Muzeului județean Brașov	103

ISTORIE MODERNĂ

ALEXANDRU SUCIU, F. Engels și geneza marxismului	167
ION LUPU, Considerații privind contribuția lui Friedrich Engels la crearea economiei politice marxiste	173
NICOLAE MADAR, Friedrich Engels – omul și opera	181
HERBERT RABINOVICI, Opera lui Engels în documente	191
COSTACHE PRIGOREANU, Ecoul operei lui Friedrich Engels în mișcarea muncitorească și socialistă din România	219
MIRCEA BĂLTESCU, Contribuția lui George Moroianu la făurirea statului național român unitar	217
VICTOR JINGA, Din publicistica economică și literară a lui George Moroianu	249
OLIVIA MORARU, Din preocupările etnografice ale lui George Moroianu	269
NICOLAE JURCA, Ecoul Comunei din Paris în presa brașoveană	281

I S T O R I E C O N T E M P O R A N Ă

MIRCEA MUȘAT, Studiu privind dispariția Partidului Conservator din România (1918–1921)	295
ION ARDELEANU și MIRCEA MUȘAT, Partidul Socialist din România în viața politică din anii 1918–1921	317
IOAN DON, Greva generală din 1920 la Brașov	333
IOAN MINDREA, Activitatea revoluționară desfășurată de organizația Blocul muncitoresc-tărănesc din județul Brașov sub conducerea P.C.R. între anii 1926–1932	351
SIMION CUTIȘTEANU, Lupta maselor muncitoare din România în primii ani ai crizei economice mondiale a capitalismului (1929–1933)	361
DORICA BUCUR, Contribuții la cunoașterea mișcării muncitorești în perioada 1929–1933. Greva tipografilor din iulie 1930	387
ȘTEFAN SUCIU, Revista „Spre stînga”	395
DORICA BUCUR, Ecoul eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie–februarie 1933 în rîndul oamenilor muncii din județul Brașov	403
IOAN MINDREA, Acțiuni ale țărănimii din județul Brașov împotriva dictaturii militaro-fașiste (1940–1944)	413
MIRCEA BĂLTESCU, Brașovul în anii luptei pentru cucerirea puterii (august 1944–februarie 1945)	421

ARTĂ POPULARĂ ȘI ETNOGRAFIE

OLIVIA MORARU, Considerații asupra portului din subzona Săcele	441
--	-----

ARTĂ PLASTICĂ

DINU VASIU, Tematica socialistă în arta plastică brașoveană în ultimii 25 de ani	453
--	-----

I S T O R I A C U L T U R I I

EMIL MICU, Tipărița lui Petcu (Petru) Șoanul din Șcheii Brașovului și primele calendare în limba română	465
DAN MIHAILESCU, Rolul ASTREI în editarea unor colecții și publicații	477
CONSTANTIN CATRINA, Contribuții la cunoașterea bibliotecii muzicale a Reuniunii de Gimnastică și Cîntări din Brașov	485
EMIL I. BOLOGA și ȘTEFAN SUCIU, Primii medici și introducerea învățămîntului igienei la „Școlile naționale centrale române” din Brașov	503

N O T E Ș I R E C E N Z I I

PETRE ISTRATE, Despre obiceiurile junilor brașoveni	529
PETRE ISTRATE, Mărturii literare și istorice despre junii Brașovului	539
TIBERIU COLIBAN, Colecțiile de documente întoarnite în trecut în arhivele brașovene	545

GERNOT NUSSBÄCHER, Contribuții la istoria orhivei Brașovului în secolele XV–XVIII	559
EMIL I. BOLOGA, „Ex-libris”-ul lui Ioan Petric pe o carte a lui Nicolae Brătescu apărută în anul 1857 (Încercare de interpretare bibliologică și istorică)	581
130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania 1838–1963 (GEORGE EM. MARICA)	581
O valoroasă lucrare de istorie (ARON PETRIC).	587

M U Z E O L O G I E

Prezentarea Muzeului de artă din Brașov (DINU VASIU și SANDA MARIA BUTA)	595
Deschiderea Muzeului de etnografie din Rupea (CONSTANTIN POPESCU)	609
Deschiderea Muzeului sătesc din Rotbav (MARIANA MARCU)	611
Muzeul etnografic din Săcele (IOAN GHIRAN)	615
Repertoriul al expozițiilor organizate în sala „Arta” în anii 1969–1970 (DINU VASIU)	619

C R O N I C A

Comunicări științifice la Muzeul județean Brașov (GHEORGHE ȘELARU)	629
Sesiune de comunicări științifice (MARIANA MARCU și DORICA BUCUR)	631
Săpături arheologice efectuate de Muzeul județean Brașov în anul 1970 (FLOREA COSTEA)	635
Acțiunea de ocrotire a naturii în județul Brașov în anul 1970 (CONSTANTIN ANDREI, NECULAI CONSTANTINESCU, NICOLAE PAVEL) .	643

INHALT

FRUHGESCHICHTE UND ARCHÄOLOGIE

EUGEN COMŞA, Einige Angaben über die Coţofeni-Kultur in Südost-siebenbürgen	3
FLOREA COSTEA, Die dakische Niederlassung von Rîşnov (Roseanu) . .	17
ZOLTÁN SZÉKELY, Beiträge betreffend die Eroberung Südostsiebenbürgens durch die Römer und das Fortleben der Daker unter der Römerherrschaft	49

MITTELALTERLICHE GESCHICHTE

PAVEL BINDER, Wo hat Mircea der Alte das Abkommen von Braşov aus dem Jahre 1395 geschlossen? Erwägungen betreffend die Lokalisierung des Gräfenhofes von Braşov (Kronstadt)	59
TITUS N. HAŞDEU und JENICA NOAGHIA, Das Törzburger Dominium im XIV.–XVI. Jahrhundert	69
RADU MANOLESCU, Zur Frage des Potriziertums in den Städten Munteniens und der Moldau (XV. bis 1. Hälfte des XVI. Jahrhunderts)	91
MINERVA NISTOR, Die Zunftladen aus der Sammlung des Kreismuseums von Braşov (Kronstadt)	103

MODERNE GESCHICHTE

ALEXANDRU SUCIU, F. Engels und die Begründung des Marxismus . . .	167
ION LUPU, Erwägungen betreffend den Beitrag Friedrich Engels' zur Schaffung der marxistischen Politökonomie	173
NICOLAE MADAR, Friedrich Engels – Mensch und Werke	181
HERBERT RABINOVICI, Engels' Werke in Dokumenten	191
COSTACHE PRIGOREANU, Das Echo der Werke von F. Engels in der Arbeiter- und sozialistischen Bewegung Rumäniens	219
MIRCEA BĂLTESCU, Der Beitrag von George Moroianu zur Begründung des einheitlichen Rumäniens	227
VICTOR JINGA, Aus den ökonomischen und literarischen Schriften George Moroianus	249
OLIVIA MORARU, Aus den ethnographischen Studien George Moorianus .	269
NICOLAE JURCA, Der Widerhall der Pariser Kommune in der Kronstädter Presse	281

ZEITGENÖSSISCHE GESCHICHTE

MIRCEA MUŞAT, Der Zerfall der Konservativen Partei Rumäniens (1918–1921)	295
ION ARDELEANU und MIRCEA MUŞAT, Die Sozialistische Partei Rumäniens im politischen Leben der Jahre 1918–1921	317
IOAN DON, Der Generalstreik von 1920 in Braşov (Kronstadt)	333
IOAN MINDREA, Die revolutionäre Tätigkeit der Kreisorganisation von Braşov (Kronstadt) des Arbeiter- und Bauernbundes unter der Führung der Rumänischen Kommunistischen Partei zwischen den Jahren 1926–1932	351
SIMION CUTIŞTEANU, Der Kampf der Arbeitermassen Rumäniens in den ersten Jahren der kapitalistischen Weltwirtschaftskrise (1929–1933)	361
DORICA BUCUR, Beiträge zur Kenntnis der Arbeiterbewegung während der Jahre 1929–1933. Der Streik der Buchdrucker vom Juli 1930	387
ŞTEFAN SUCIU, Die Zeitschrift „Spre stinga“ (Zur Linken)	395
DORICA BUCUR, Das Echo der heldenhaften Kämpfe der Eisenbahn- und Erdölarbeiter vom Januar-Februar 1933 in den Reihen der Werktätigen des Kronstädter Bezirks	403
IOAN MINDREA, Die gegen die militaristisch-faschistische Diktatur gerichteten Bauernaufstände im Kronstädter Bezirk (1940–1944)	413
MIRCEA BĂLTESCU, Braşov (Kronstadt) in den Jahren des Kampfes für die Einsetzung der Volksmacht (August 1944–Februar 1945)	421

VOLKSKUNST UND ETHNOGRAPHIE

OLIVIA MORARU, Erwägungen betreffend die Trachten von Săcele (Siebendörfer)	441
---	-----

BILDENDE KUNST

DINU VASIU, Die sozialistische Thematik auf dem Gebiete der bildenden Künste im Kronstadt der letzten 25 Jahre	453
--	-----

AUS DER KULTURGESCHICHTE

EMIL MICU, Die Buchdruckerei des Schulmeisters Petcu (Petru) Şoanul aus dem Şchei-Viertel von Braşov (Kronstadt) und die ersten Kalender in rumänischer Sprache	465
DAN MIHAILESCU, Die Rolle der „ASTRA“ bei der Herausgabe einiger Buchreihen und verschiedener anderer Veröffentlichungen	477
CONSTANTIN CATRINA, Beiträge zur Kenntnis der Musikbibliothek des Rumänischen Turn- und Gesangsvereins von Braşov (Kronstadt)	485
EMIL I. BOLOGA und ŞTEFAN SUCIU, Die ersten Schulärzte und die Einführung des Hygieneunterrichts in den „Zentralen Rumänischen Schulen“ in Braşov (Kronstadt)	503

MITTEILUNGEN UND BESPRECHUNGEN

PETRE ISTRATE, Über die Bräuche der „Junii“ aus Braşov (Kronstadt) . . .	529
PETRE ISTRATE, Literarische und geschichtliche Zeugnisse über die „Junii“ von Braşov (Kronstadt)	539.
TIBERIU COLIBAN, Urkundensammlungen des Stadtarchivs von Braşov (Kronstadt)	545
GERNOT NUSSBÄCHER, Beiträge zur Geschichte des Stadtarchivs von Braşov (Kronstadt) im 15.–18. Jahrhundert	559
EMIL I. BOLOGA, Das Exlibris von Ioan Petric in einer Musikhandschrift von Nicolae Brătescu aus dem Jahre 1857 (Versuch einer bücherkundlichen und geschichtlichen Interpretation)	557
130 Jahre seit dem Erscheinen der „Gazeta de Transilvania“ 1838-1968 (GEORGE EM. MARICA)	581
Eine wertvolle Veröffentlichung zur zeitgenössischen Geschichte Rumäniens (ARON PETRIC)	587

MUSEOLOGIE

Beschreibung des Kunstmuseums von Braşov (Kronstadt) (DINU VASIU und SANDA MARIA BUTA)	595
Eröffnung des Ethnographischen Museums in Rupea (Reps) (CONSTANTIN POPESCU)	609
Eröffnung des Dorf museums in Rotbav (Rotbach) (MARIANA MARCU)	611
Das ethnographische Museum von Săcele (IOAN GHIRAN)	615
Die Ausstellungen im „Arta“-Saal in den Jahren 1969–1970 (DINU VASIU)	619

CHRONIK

Wissenschaftliche Mitteilungen beim Kreismuseum Braşov (Kronstadt) (GHEORGHE ŞELARU)	629
Wissenschaftliche Tagung (MARIANA MARCU und DORICA BUCUR)	631
Archäologische Ausgrabungen des Kreismuseums Braşov (Kronstadt) im Jahre 1970 (FLOREA COSTEA)	635
Noturschutz im Kreis Braşov (Kronstadt) im Jahre 1970 (CONSTANTIN ANDREI, NECULAI CONSTANTINESCU, NICOLAE PÄVEL)	643

ISTORIE VECHÉ ŞI ARHEOLOGIE

UNELE DATE REFERITOARE LA CULTURA COȚOFENI ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

de EUGEN COMȘA

În cursul campaniei din anul 1963 s-au efectuat cercetări și sondaje în zona com. Feldioara, jud. Brașov¹. A fost cercetat în principal Dealul Cetății, din marginea de est a localității, de fapt un capăt avansat al terasei Oltului, cu cîmp larg de vedere.

Pe Dealul Cetății, în cuprinsul cetății feudale, s-a făcut un sondaj de dimensiuni restrinse, pentru a se stabili succesiunea straturilor de cultură de pe acel loc. Săpătura a ajuns pînă la 3,75 m adîncime, fără a se da de solul viu. Au fost delimitate pe profil și pe baza materialelor specifice, următoarele straturi de cultură :

- Un strat foarte subțire, cu resturile unor temelii de piatră și cu fragmente ceramice puține².
- Un strat gros de aproximativ 1 m, conținînd numeroase fragmente ceramice din a doua epocă a fierului (sec. I î.e.n.)³.
- Un strat cu fragmente ceramice de la începutul primei epoci a fierului.
- Urma un strat cu materiale de la începutul epocii bronzului, aparținînd culturii Glina III — Schneckenberg.
- Mai adînc se afla un strat cu materiale din perioada de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului, specifice culturii Coțofeni.
- La adîncimea la care am fost nevoit să mă opresc s-au găsit și cîteva cioburi izolate, din epoca neolitică.

Pentru a cunoaște întreaga coloană stratigrafică, a fost săpată o altă suprafață, în afara incintei, pe panta de sud a Dealului Cetății. Acolo s-au descoperit încă două straturi : unul conținînd cioburi și unelte de tip Cucuteni-Arșiud și altul, aflat la baza depunerilor arheologice, în care s-au delimitat două niveluri, cu materiale de tip Boian⁴.

¹ Eugen Comșa, *Le complexe archéologique de Feldioara (Transilvanie)*, in *Acta Archaeologica Carpathica (AAC)*, VIII, 1966, 1—2, Cracovia, p. 257—262.

² Temeliile au fost lăsate pe loc, nederanjate, pentru a putea fi studiate de arheologii care se ocupă cu epoca feudală.

³ Materialul prezintă analogii apropiate în privința tehnicii, formelor și decorului, cu ceramica geto-dacă din Cîmpia Dunării, dovedind unitatea culturală și etnică a comunităților din cele două zone. Materialul a fost cedat spre publicare Al. Alexandrescu.

⁴ Eugen Comșa, *Cultura Boian in Transilvania*, in *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 629—645.

Dintre loturile amintite, în cele ce urmează, ne vom referi numai la materialele scoase la iveală din stratul format în cursul perioadei de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului, aparținând **culturii Coțofeni**.

Astfel de materiale se cunosc de mult timp în sud-estul Transilvaniei. Unul dintre primele loturi de cioburi de tip Coțofeni a fost colectat, tot la Feldioara, de către Julius Teutsch, încă de pe la începutul secolului nostru⁵. Până la apariția lucrării lui Herman Schroller, în regiunea de care ne ocupăm se cunoșteau 11 descoperiri de acest tip⁶. Cu aproape un deceniu mai târziu, Martin Roska ocupându-se, într-un studiu vast, cu problemele culturii Coțofeni din Transilvania, a prezentat și complexe din sud-estul acestei regiuni⁷. Cam în același timp, Alfred Prox, analizând în monografia sa seria complexelor de tip Glina III-Schneckenberg, s-a referit și la unele probleme legate de cultura Coțofeni din acea zonă⁸. În ultimul deceniu, cu cercetarea unor aspecte privind răspândirea culturii Coțofeni în sud-estul Transilvaniei, s-a ocupat D. Berciu⁹. Unele complexe importante au fost descoperite și studiate, de-a lungul anilor, de către Zoltán Székely¹⁰. Analizând cu atenție complexe de tip Glina III-Schneckenberg, Gh. Bichir a acordat toată atenția și problemelor referitoare la complexe de tip Coțofeni din sud-estul Transilvaniei¹¹. În ultimii ani, specialiști de la Muzeul județean Brașov au cercetat prin săpături câteva complexe de tip Coțofeni din cuprinsul Țării Birsei¹².

Până în prezent în sud-estul Transilvaniei¹³ sînt cunoscute următoarele complexe cu materiale de tip Coțofeni :

— **Județul Brașov** : 1. FELDIOARA, Dealul Cetății¹⁴ (nr. 1)¹⁵; 2. FELDIOARA, „Școala de agricultură”¹⁶ (nr. 2); 3. BOD, Lunca Brașovului¹⁷ (nr. 3); 4.

⁵ Materiale păstrate în colecția Muzeului județean Brașov.

⁶ Hermann Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933, p. 35—38, 71—72, 74—78 (lista descoperirilor), pl. 25/2, 31/1,9.

⁷ Marton Roska, *Az aeneolithikum Koloszkörpádi I jellegű emlékei Erdélyben*, în *Közlemények*, I, 1941, Cluj, p. 44—94.

⁸ Alfred Prox, *Die Schneckenbergkultur, Brașov*, 1941, p. 78—81.

⁹ D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România*, în *lumina noilor cercetări*, București, 1961, p. 131—134; idem, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966, p. 133—136.

¹⁰ Zoltán Székely, *Contribuții la problema începutului epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 423—428.

¹¹ Gh. Bichir, *Beitrag zur Kenntnis der Frühen Bronzezeit im Südöstlichen Transsilvanien und in der Moldau (im Lichte der Grabungen von Cuculata und Mindrișca)*, în *Dacia*, NS, VI, 1962, p. 87—114.

¹² *Cronica săpăturilor...*, în *SCIV*, 21, 1970, 3, p. 497, nr. 33.

¹³ În lucrarea noastră ne referim numai la zona bazinului superior al Oltului (cu afluenții săi) pînă în dreptul localității Baraolt.

¹⁴ H. Schroller, *op. cit.*, p. 77, nr. 117, pl. 31/7; Eug. Comșa, *op. cit.*, în *AAC*, VIII, p. 260.

¹⁵ Numerotarea corespunde cu cea de pe hartă.

¹⁶ H. Schroller, *op. cit.*, p. 77, nr. 116.

¹⁷ *Ibidem*, p. 77, nr. 102.

BOD, Priesterhügel¹⁸ (nr. 4); 5. BRAȘOV, Pietrele lui Solomon¹⁹ (nr. 6); 6. CRISTIAN²⁰ (nr. 7); 7. RIȘNOV, Peștera Ödweg²¹ (nr. 8).

– **Județul Covasna** : 8. ARIUȘD²² (nr. 5); 9. COMĂLAU²³ (nr. 9); 10. RECI, Telek²⁴ (nr. 10); 11. ZOLTAN²⁵ (nr. 12); 12. BĂILE MALNAȘ²⁶ (nr. 13); 13. SINZIENI²⁷ (nr. 11).

– **Județul Harghita** : 14. PĂULENI, Cetate²⁸ (nr. 16); 15. SINMARTIN²⁹ (nr. 14); 16. BANCU³⁰ (nr. 15).

Analiza răspîndirii topografice a descoperirilor (fig. 1) duce la cîteva concluzii :

– Purtătorii culturii Coțofeni au viețuit și s-au răspîndit pe tot întinsul văii Oltului superior și pe văile afluenților săi, mai ales în Țara Birsei.

– Se remarcă existența unor complexe de acest tip în vecinătatea trecătoarelor Ghimeș Palanca și Oituz, prin care comunitățile Coțofeni au putut intra în contact cu comunitățile contemporane lor din Moldova.

Concentrarea complexelor în zona Țării Birsei, mai intens cercetată din punct de vedere arheologic, poate să indice faptul că în realitate locuirea comunităților Coțofeni din întreaga zonă studiată, a fost mai intensă, dar că, în stadiul actual al cercetărilor, cunoaștem doar o mică parte din numărul așezărilor lor.

Dintre materialele de tip Coțofeni descoperite în sud-estul Transilvaniei, pînă în prezent au fost publicate doar cîteva vase și cioburi ; de aceea considerăm că pentru aprofundarea problemelor culturii este utilă orice îmbogățire a documentării, ceea ce facem prin prezentarea pieselor găsite la Feldioara.

Lotul de materiale descoperite pe Dealul Cetății este restrîns și reprezentat numai prin fragmente ceramice. La triere a rezultat că cioburile cu decor specific culturii Coțofeni sînt puține (fig. 2 și fig. 3). Dispunem numai de o serie de cioburi din categoria vaselor de uz comun, cu corpul bombat și avînd probabil git. Ele au fost modelate din pastă amestecată cu cioburi pisate. Unele fragmente conțin și pietricele rare de cuarțit. Suprafața exterioară a vaselor este de culoare cenușie, roșcată și mai rar cafenie des-

¹⁸ *Ibidem*, p. 77, nr. 103.

¹⁹ *Ibidem*, p. 77, nr. 111.

²⁰ *Cronica săpăturilor...*, în *SCIV*, 21, 1970, 3, p. 497 nr. 33.

²¹ Alfred Prox, *Die Tei-Kultur im Burzenland*, în *MBSM*, Brașov, 1940, 1—4, p. 92—93; *idem*, *Die Schneckenbergkultur*, p. 78—79.

²² *Ibidem*, p. 78.

²³ H. Schroller, *op. cit.*, p. 78, nr. 139.

²⁴ Zoltán Székely, *Săpăturile executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 179—181; *idem*, *Sondajele executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 325—328.

²⁵ H. Schroller, *op. cit.*, p. 78, nr. 160.

²⁶ *Ibidem*, p. 77, nr. 131.

²⁷ *Ibidem*, p. 78, nr. 153.

²⁸ *Cronica săpăturilor...*, în *SCIV*, 19, 1968, 4, p. 679, nr. 17.

²⁹ *Ibidem*, p. 74, nr. 15.

³⁰ *Cronica săpăturilor...*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 553, nr. 10.

chisă. În interior, ele au culoare cenușie sau neagră. De obicei, ele sînt netezite numai la exterior, pe cînd suprafața interioară a fost lustruită. Decorul s-a realizat din linii incizate subțiri, trasate cu deosebită grijă, paralele, oblice și dispuse în câpriori (fig. 2/1–6; fig. 3). Astfel de ornament se întîlnește asociat pe aceleași vase cu șiruri paralele, orizontale, de adîncituri arcuite făcute probabil cu o spatulă de os (fig. 3/1–3). Alteori astfel de șiruri s-au realizat cu capătul neregulat al unui os de animal, mic. Cîteva cioburi sînt ornamentate cu linii incizate neregulate, aproximativ paralele (fig. 3/4, 6). Pe un singur ciob s-a făcut un ornament în relief, în formă de potcoavă (fig. 3/5), pe un altul decorul incizat este asociat cu un brîu scund în relief, cu alveole mici (fig. 3/6). În sfîrșit, un ciob de tip Coțofeni descoperit cu decenii în urmă tot la Feldioara, publicat de H. Schroller, are decorul compus, de asemenea, din grupuri de adîncituri, paralele și oblice (fig. 4/3)³¹.

De menționat faptul că fragmentele ceramice de același tip găsite la Bod au un decor similar cioburilor de la Feldioara, adică au ornamentele realizate din linii incizate paralele, în câpriori, asociate cu șiruri de adîncituri (fig. 4/1)³². În plus, pe acele cioburi există și benzi înguste cu suprafața hașurată cu linii oblice, alternînd cu benzi cu suprafața netedă (fig. 4/1–2)³³. Pe un ciob provenit din același complex, decorul incizat este asociat cu „boabe de linte” (fig. 4/4)³⁴. O asociere asemănătoare a decorului compus din linii incizate cu „boabe de linte” se constată și pe unul din vasele descoperite la Reci (fig. 5)³⁵, pe cioburi din complexul de la Bod (Priesterhügel)³⁶ și la Rîșnov (Peștera Ödweg)³⁷. Ținînd seama de asocierea obișnuită a decorului incizat îngrijit cu „boabe de linte” de pe cioburile din cele cîteva complexe menționate, considerăm că și în cadrul așezării Coțofeni de la Feldioara probabil că există astfel de materiale.

În prezent nu dispunem încă, sau avem doar date foarte sumare despre celelalte elemente specifice ale culturii Coțofeni din regiunea studiată.³⁸ Descoperirile de pînă acum permit să se facă precizarea că purtătorii culturii au trăit atît în așezări situate pe virfuri de dealuri (de exemplu: Dealul Cetăției de la Feldioara), ceea ce înseamnă că și în această zonă ca și în restul ariei de răspîndire, ei au preferat pentru așezările lor locuri

³¹ H. Schroller, *op. cit.*, pl. 31/7.

³² *Ibidem*, pl. 31/3, 4, 6, 9.

³³ *Ibidem*, pl. 31/3–6.

³⁴ *Ibidem*, pl. 31/9.

³⁵ Z. Székely, *Sondajele executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 325; idem, *Contribuții la problema începutului epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 426, fig. 3.

³⁶ H. Schroller, *op. cit.*, p. 76, nr. 103.

³⁷ Alfred Prox, *Die Schneckenbergkultur*, p. 78.

³⁸ Pe drept, în diferite lucrări se arată că purtătorilor culturii Coțofeni din sud-estul Transilvaniei li s-ar putea atribui anumite categorii de unelte de aramă, cum ar fi: topoarele plate și unele cu brațele în cruce (de exemplu: Z. Székely, *Contribuții la cunoașterea prelucrării metalelor la începutul epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 21 1970, 2, p. 202).

ușor de apărat (inconjurate cu pante abrupte, poate chiar cu șanțuri artificiale), cu larg câmp de vedere, cit și în peșteri (de exemplu Peștera Ödweg de lângă Rîșnov), care arată că la fel ca în Oltenia sau în sud-vestul Transilvaniei, purtătorii culturii în zona de munte, practicau creșterea animalelor pe scară destul de largă, iar pentru adăpostirea lor și a animalelor, în caz de nevoie, foloseau peșterile.

În rest avem numai indicii cu privire la creșterea animalelor, cum o arată mandibula de porc descoperită lângă un schelet Coțofeni, la Reci³⁹. În același complex s-a găsit și o rîșniță fragmentară⁴⁰, care poate servi ca dovadă pentru practicarea cultivării plantelor de purtătorii culturii Coțofeni, în cuprinsul văilor din zonă.

Cu aproape un deceniu în urmă, într-o lucrare se arată că în cadrul complexului arheologic de la Reci au fost descoperite trei morminte aparținând culturii Coțofeni⁴¹. Analizarea lor ne ajută la precizarea ritului funerar al purtătorilor culturii Coțofeni, din regiunea studiată. Pe baza datelor și a planului de ansamblu publicat de descoperitor (fig. 6), se poate spune că acei oameni practicau ritul înhumației, în poziție chircită, fără a se constata o regulă precisă în privința poziției, căci unul dintre cele trei schelete s-a găsit chircit moderat, pe partea dreaptă⁴², pe cînd un altul era chircit accentuat, pe partea stîngă⁴³. De aici deducem și concluzia că în cadrul grupului omenesc respectiv nu s-a aplicat o anumită regulă în privința orientării. Unul dintre schelete era cu craniul orientat spre vest, iar celălalt cu craniul spre est. Brațele lor erau îndoite din cot și așezate cu palmele în dreptul obrazului⁴⁴.

În gropile celor trei morminte s-au găsit obiecte puține. Sub un schelet se aflau cioburi de tip Coțofeni și alături de el o mandibulă de porc⁴⁵. Lîngă craniul celui de-al doilea se aflau: o rîșniță fragmentară, un obiect de os și cîteva cioburi⁴⁶. În sfîrșit, lîngă cel de-al treilea schelet, din care s-au păstrat numai oasele picioarelor, în dreptul genunchilor s-au găsit două mărgelă din dinți (probabil de cerb) perforați⁴⁷.

Din punctul de vedere al cronologiei relative, grupul de descoperiri de tip Coțofeni din sud-estul Transilvaniei se plasează — așa după cum s-a dedus demult⁴⁸ și cum s-a confirmat clar prin observațiile stratigrafice de la Feldioara — între cultura Cucuteni-Ariușd și cultura Glina III-Schnek-

³⁹ Zoltán Székely, *Sondajele executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 327.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 327.

⁴¹ *Ibidem*, p. 327—328.

⁴² *Ibidem*, p. 328, fig. 3, morm. nr. 2.

⁴³ *Ibidem*, p. 328, fig. 3, morm. nr. 1.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 328, fig. 3, morm. nr. 2.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 327.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 327.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 327 și 329, fig. 4/9—12.

⁴⁸ De exemplu: Alfred Prox, *op. cit.*, p. 78.

kenberg (de fapt varianta Schneckenberg), care îi succede. Analiza, însă, a complexelor apropiate în timp din perioada dată din zona studiată, ne dă posibilitatea să precizăm când anume s-au stabilit purtătorii culturii Coțofeni în sud-estul Transilvaniei.

Cercetările și studiile efectuate în ultimele două decenii, de către Zoltán Székely, au dus la descoperirea, în regiunea la care ne referim, a numeroase complexe de tip Cucuteni-Ariușd⁴⁹, datînd în principal din fazele Cucuteni A 2 și Cucuteni A 3. S-au găsit însă și unele așezări în cuprinsul cărora s-au scos la iveală și materiale de tip Cucuteni A-B și chiar Cucuteni tîrzii (atribuite fazei Cucuteni B)⁵⁰. În general, astfel de cioburi sînt puține și din datele publicate nu rezultă că ele s-ar fi aflat în așezări aparținînd purtătorilor culturii Cucuteni-Ariușd, din fazele respective. Din datele cunoscute, rezultă că în realitate acele rare cioburi de tip Cucuteni A-B și Cucuteni B s-au găsit în cuprinsul unor așezări aparținînd unui alt aspect cultural⁵¹ și anume, în legătură cu complexul mixt rezultat din simbioza elementelor de tip Bodrogkeresztur⁵² (se pare predominante), cu cele locale de tip Ariușd. Astfel de așezări sînt cunoscute la Reci⁵³ și la Măgheruș⁵⁴.

Cu ani în urmă, se arăta că în valea Oltului superior ar exista unele complexe de tip Foltești⁵⁵ (Gorodsk-Usatovo) propriu-zise. În acest sens se făcea referire la așezările și obiectele de la Sîncrăeni⁵⁶, Miercurea Ciuc⁵⁷ (unde s-au găsit diverse materiale și în special cioburi ornamentate cu șnu-

⁴⁹ Zoltán Székely, *Contributions à l'étude du développement du Néolithique dans la Transylvanie sud-orientale*, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoistoriche*, II, Comunicazioni, sezioni I—IV, Roma, 1965, p. 270—274.

⁵⁰ Materiale de tip Cucuteni A—B s-au descoperit la: Ariușd, Lisnău, Moacșa. Materiale de tip Cucuteni B s-au descoperit la: Ariușd, Băile Malnaș, Leț, Cernatul de Sus, Reci (Z. Székely, *op. cit.*, p. 270—275). Fragmentele publicate, considerate a fi de tip Cucuteni B, prezintă unele particularități, care le deosebesc de materialele Cucuteni B clasice.

⁵¹ Zoltán Székely, *Noi descoperiri de unelte de aramă și de bronz din Transilvania*, în *SCM*, 18, 1967, 2, p. 331, unde este menționată și așezarea Bodrogkeresztur cu elemente Ariușd, de la Cîrștur („Poala Bradului”); idem, *Săpăturile executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 178—181.

⁵² Z. Székely, *Contributions...*, Roma, 1965, p. 274. Se face precizarea că în cadrul complexului sînt vase specifice: cu picior și „vase de lapte”. Aici așezarea este atribuită culturii Bodrogkeresztur.

⁵³ Vezi nota 25.

⁵⁴ Z. Székely, *Contributions...*, Roma, 1965, p. 274.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 274. De asemenea, sînt menționate cioburi izolate de tip Foltești I găsite la Doboșeni (*Cronica săpăturilor...*, în *SCM*, VIII, 1957, 1—4, p. 355, nr. 17) și la Mușeni, unde s-a găsit „ceramică Ariușd nepictată, amestecată cu ceramică de tip Coțofeni, avînd afinități cu cultura Gîlău III — Schneckenberg și Usatovo” (*Cronica săpăturilor...*, în *SCM*, XIII, 1962, 1, p. 211, nr. 86).

⁵⁶ Z. Székely, *op. cit.*, p. 274.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 274.

rul, dar lipseau vasele cu decor pictat)⁵⁸, Lelicieni și Păuleni⁵⁹. Analiza tipologică a materialelor publicate din cele patru complexe, a dus însă la concluzia că în realitate ele datează dintr-o perioadă mai târzie și aparțin de fapt aspectului Schneckenberg⁶⁰. Pornind de la faptul că până în prezent nu există nici o așezare de tip Foltești I în zona studiată, ajungem la concluzia că purtătorii ei nu au trăit acolo și, în consecință, se poate admite că membrii comunităților culturii Țoțofeni au pătruns și s-au stabilit în sud-estul Transilvaniei într-o perioadă când acolo mai existau comunități mixte de tip Reci. În acest sens este semnificativă descoperirea la Reci pe de o parte a așezării mixte amintite și pe de altă parte a gropii izolate (conținând cele două vase de tip Țoțofeni, cu decor incizat, asociat cu „boabe de linte”), ca și a mormintelor Țoțofeni⁶¹. Descoperirea arată că acele două complexe culturale nu pot fi contemporane pe locul amintit. Existența totuși a unui contact între comunitățile Țoțofeni și cele Bodrogkeresztur, rezultă și din descoperirea la Feldioara a ciobului ornamentat cu potcoavă în relief.

Mai demult s-a pus întrebarea în cursul cărei faze din evoluția culturii Țoțofeni au pătruns comunitățile ei în Țara Birsei. Înainte de a răspunde trebuie să arătăm că până în prezent periodizarea culturii nu este încă destul de clar definită. După părerea lui D. Berciu, cultura Țoțofeni a parcurs trei faze evolutive: Țoțofeni I, având ceramică ornamentată „în principal cu benzi mai mult sau mai puțin late”; Țoțofeni II, caracterizată prin apariția decorului cu „boabe de linte” și Țoțofeni III (= faza Cilnic), având ceramică specifică cu decor din împunsături succesive⁶². În considerațiile sale, autorul citat s-a bazat în parte pe descoperirea de la Băile Herculane, unde, în urma săpăturilor din 1955, arătăm că materialul de tip Țoțofeni s-a găsit în „dungile” 11–17 și făceam precizarea că „boabele de linte”, în acel an, s-au găsit numai în cuprinsul „dungii” 15⁶³. Prin acea afirmație nu excludeam însă posibilitatea ca astfel de ornament să existe și pe fragmentele din unele din „dungile” mai vechi. Un timp s-a crezut că viețuirea comunităților Țoțofeni din regiunea studiată a corespuns atât perioadei când ceramica avea decor incizat asociat cu „boabele de linte”, cit și celei în cursul căreia ceramica era ornamentată cu linii formate din împunsături succesive (de tip Cilnic)⁶⁴. Dacă judecăm în lumina cercetărilor recente situația periodizării culturii Țoțofeni din sud-estul Transilvaniei, vom

⁵⁸ Z. Székely, *Contribuție la cronologia epocii bronzului în Transilvania*, în *SCIV*, VI, 1955, 3–4, p. 846–847.

⁵⁹ Z. Székely, *Raport preliminar asupra sondajelor executate de Muzeul regional din Sl. Gheorghe în anul 1956*, în *Materiale*, V, 1959, p. 238–240.

⁶⁰ Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 88, notele 13 și 14.

⁶¹ Z. Székely, *Contribuții la problema începutului epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 426; idem, *Sondaje...* în *Materiale*, VIII, 1962, p. 328.

⁶² D. Berciu, *Contribuții...*, p. 133.

⁶³ C. S. Nicolăescu-Plopșor, Eugen Comșa și Al. Păunescu, *Șantierul arheologic Băile Herculane*, în *Materiale*, III, 1957, p. 54–55.

⁶⁴ Acestei faze îi erau atribuite materiale din diferite complexe, de exemplu: Brașov (H. Schroller, *op. cit.*, p. 77, nr. 111), Miclăuș (ibidem, p. 78, nr. 145).

constata că ea pare să confirme observația noastră de la Băile Herculane. Ar fi deci de admis, în funcție de periodizarea lui D. Berciu, că în zona studiată este documentat sfârșitul fazei Coțofeni I și faza Coțofeni II. În plus, ținem să atragem atenția asupra faptului că în seria noastră de cioburi de la Feldioara sînt numai fragmente cu decor incizat (lipsind pînă acum „boabele de linte”), deci, complexul ar aparține sfârșitului fazei Coțofeni I, pe cînd în complexul de la Bod (credem că nu întimplător) apar asociate : decorul incizat, „boabele de linte” și benzi relativ înguste, hașurate (alternînd cu altele netede). Aceste benzi ar putea reprezenta (în contextul dat) un indiciu cronologic, cu privire la datarea ceva mai tîrzie a complexului de la Bod (în raport cu cel de la Feldioara), ceea ce ar permite atribuirea lui unei **alte etape cronologice**, mai apropiate de faza Cîlnic. Cu cîțiva ani în urmă s-a arătat (pe baza cercetării mai atente a materialului) că singurul complex cu ceramică de tip Cîlnic, de la Micfalău este „mai probabil” dintr-o perioadă mai tîrzie și aparține culturii Ciomortan⁶⁵. În stadiul actual al cercetărilor, faza Cîlnic (respectiv faza Coțofeni III) trebuie exclusă din seria aspectelor culturale documentate în sud-estul Transilvaniei⁶⁶.

Pătrunderea comunităților Coțofeni în zona studiată s-a făcut probabil din mai multe direcții. Cu cîțiva ani înainte s-a crezut că această pătrundere s-a desfășurat de-a lungul cursului mijlociu al Oltului⁶⁷. Nu este exclus ca aceasta să fi fost calea principală de acces, fiind de altfel și cea mai ușor de parcurs. Credem însă că nu ar trebui excluse cu totul și alte două căi care au putut fi utilizate de comunitățile Coțofeni, și anume : aceea de-a lungul Tirnavei Mari, ducînd din spre centrul Transilvaniei spre valea Oltului superior și o altă cale din nord-vestul Munteniei, prin pasul Bran, către Țara Birsei.

După părerea lui D. Berciu, în sud-estul Transilvaniei s-ar fi format o variantă locală a culturii Coțofeni, care s-ar fi întins, cu unele particularități, și în centrul Transilvaniei⁶⁸. Documentarea actuală nu ne permite însă să tragem o astfel de concluzie.

Uniformitatea materialelor cunoscute pînă acum din complexe Coțofeni din regiunea analizată, a dus la concluzia îndreptățită a locuirii lor în acea zonă în cursul unei perioade scurte⁶⁹.

Evoluția comunităților Coțofeni din zonă a fost întreruptă de pătrunderea unor comunități străine. Acestea însă nu erau originare din Transilvania, căci acolo, în perioada imediat următoare, s-a continuat, fără nici

⁶⁵ Z. Székely, *Contribuții...*, în *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 427.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 426.

⁶⁷ Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 107.

⁶⁸ D. Berciu, *Contribuții...*, p. 134.

⁶⁹ Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 106.

o întrerupere, evoluția comunităților Coțofeni din faza Cilnic ; de aceea simțim nevoiți să admitem că pătrunderea comunităților străine s-a produs din regiunile învecinate, din afara arcului carpatic⁷⁰.

După cum se știe, în Țara Birsei culturii Coțofeni i-a urmat în timp cultura Glina III-Schneckenberg. Rămâne de analizat problema dacă nu cumva între ele se intercalează vreo altă cultură sau aspect cultural. De curind s-a făcut o serie de descoperiri pe baza cărora a fost posibil să se vorbească despre două grupuri de complexe, care erau plasate în timp între cultura Coțofeni și cultura Glina III-Schneckenberg propriu-zisă. Cercetările efectuate între timp au dus la concluzia că grupul de descoperiri cunoscut sub denumirea de tip Ciomortan⁷¹ datează dintr-o perioadă mai târzie, de după cultura Glina III-Schneckenberg⁷². Prin urmare, ele pot fi scoase din discuție. Cel de-al doilea grup se leagă de descoperirile de tip Zăbala, studiate de Z. Székely, care le consideră ca fiind Pre-Schneckenberg și, deci, datează dinaintea de faza Schneckenberg A⁷³. În consecință, în stadiul actual al cercetărilor, comunitățile aspectului cultural Zăbala au fost cele care au provocat încetarea locuirii purtătorilor culturii Coțofeni în sud-estul Transilvaniei. Până în prezent însă sint publicate și analizate puține dintre elementele specifice ale aspectului Zăbala⁷⁴. Din această cauză nu putem ști dacă a fost vorba de o pătrundere pașnică, urmată de asimilarea unor elemente Coțofeni de către noii veniți (ceea ce ar trebui să fie oglindit în principal în domeniul formelor și decorului ceramicii, în tipurile de unelte și eventual în riturile funerare), sau dacă pătrunderea s-a făcut pe calea armelor și a avut drept consecință decimarea ori izgonirea comunităților Coțofeni din zona studiată.

Perioada în cursul căreia s-au succedat evenimentele care au dus la stabilirea și formarea comunităților Glina III-Schneckenberg în Țara Birsei a fost relativ scurtă, întrucât se afirmă, pe baza descoperirii de la Boarta, că o anumită etapă târzie a fazei Cilnic a fost paralelă în timp cu faza Schneckenberg B (după periodizarea lui A. Prox)⁷⁵.

Comunitățile Coțofeni au avut puține legături cu comunitățile din afara cotelui carpatic. Lipsa documentării în această privință s-ar putea datora faptului că încă nu au fost publicate pe larg materialele din multe complexe Coțofeni și în special cele din așezările aflate în apropiere de

⁷⁰ În acest sens, pe lângă purtătorii culturii Foltești II, credem că ar trebui să-i avem în vedere, în oarecare măsură, și pe cei ai culturii amforelor sferice, de la care probabil au păstrat comunitățile Schneckenberg, obiceiul înmormintărilor în cutie din lespezi de piatră.

⁷¹ Z. Székely, *Contribuții la problema începutului epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCN*, 19, 1968, 3, p. 424—428.

⁷² Idem, *Contribuții la cunoașterea prelucrării metalelor la începutul epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCN*, 21, 1970, 2, p. 207.

⁷³ Idem, *Contribuții...*, în *SCN*, 19, 1968, 3, p. 424—428.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 424—428, unde sint precizate și unele caracteristici ale descoperirilor de acest tip.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 427.

trecătorile Ghimeș Palanca și Oituz. Ținind seama de date indirecte, comunitățile Coțofeni studiate au fost paralele în timp, în cea mai mare parte, cu comunitățile Foltești I, eventual cu începutul evoluției celor de tip Foltești II⁷⁶.

În lucrarea noastră am căutat să prezentăm materialele descoperite la Feldioara și să sintetizăm datele publicate despre viețuirea purtătorilor culturii Coțofeni din sud-estul Transilvaniei. Cert este că prin cercetări viitoare amănunțite, unele dintre problemele enunțate numai (datorită numărului redus al cercetărilor de până acum), vor putea fi aprofundate, ceea ce va duce la îmbogățirea documentării cu privire la un important capitol din istoria perioadei de tranziție de la epoca neolitică la epoca bronzului, din regiunea studiată și din cele vecine.

⁷⁶ Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 114.

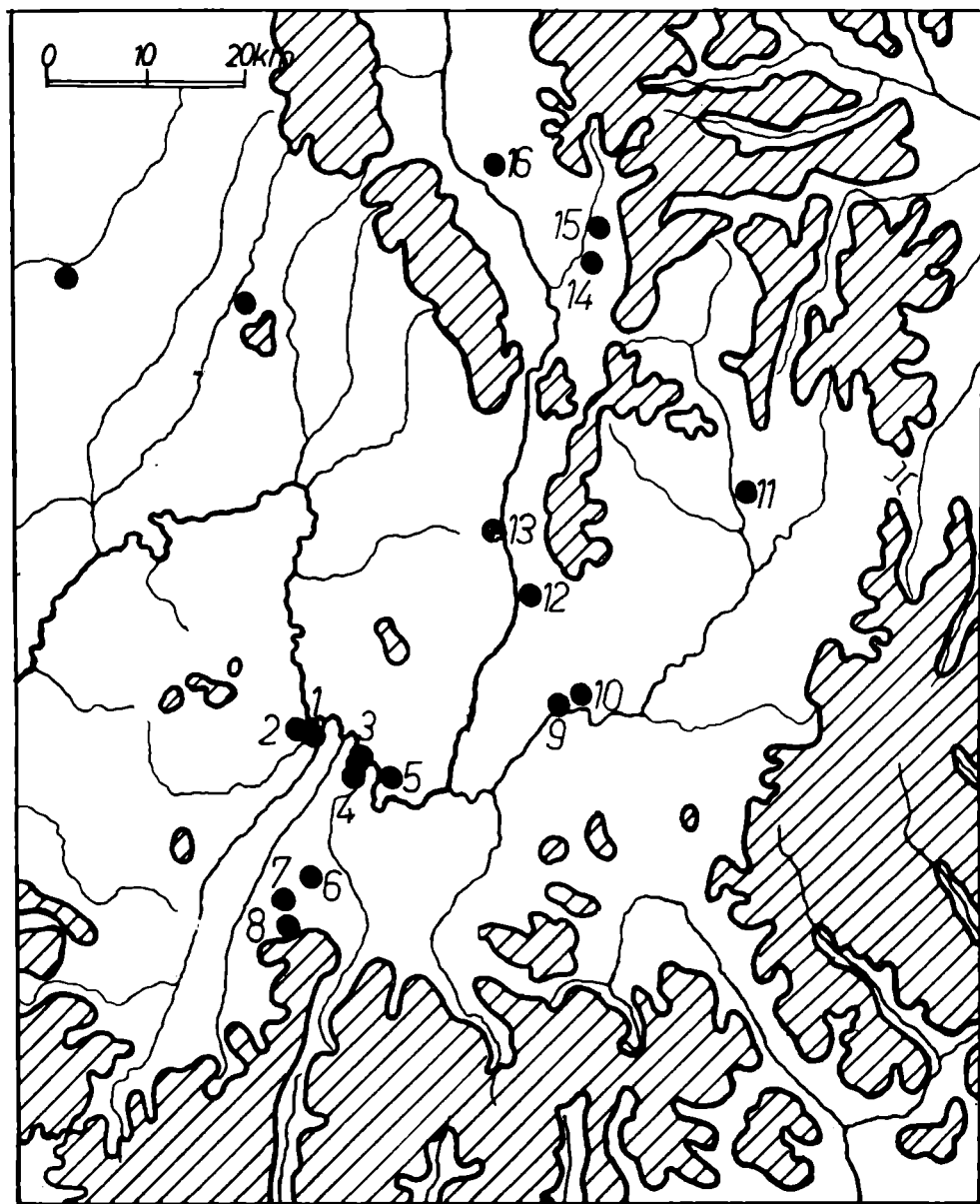

Fig. 1. — Harta complexelor de tip Coțofeni descoperite în sud-estul Transilvaniei.

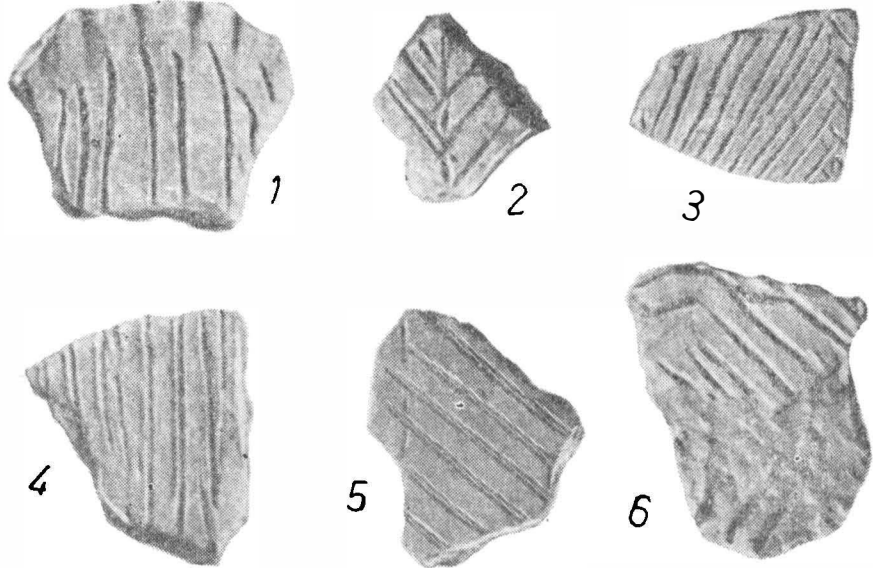

Fig. 2. — FELDIOARA, Dealul Cetății. Fragmente ceramice cu decor incizat de tip Coțofeni.

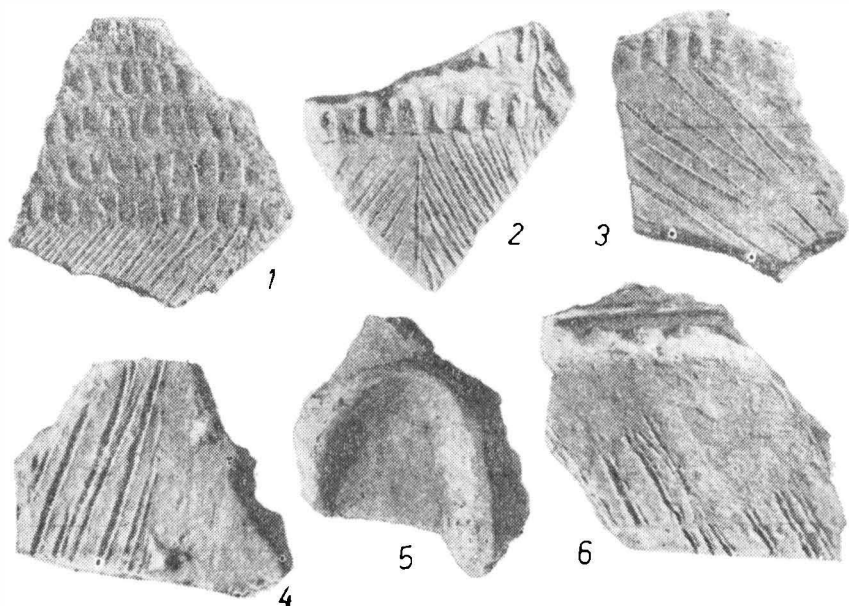

Fig. 3. — FELDIOARA, Dealul Cetății. Fragmente ceramice cu decor incizat asociat cu șiruri de adincituri și cu decor în relief, de tip Coțofeni.

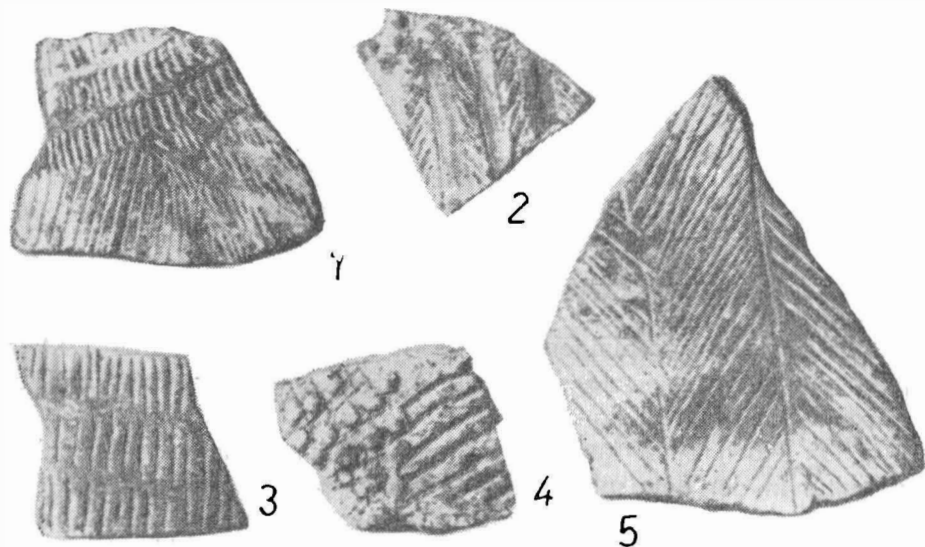

Fig. 4. — BOD Lunca Braşovului (1, 2, 4, 5) ; FELDIOARA, Dealul Cetăţii (3) (după H. Schroller, *op. cit.*, pl. 31).

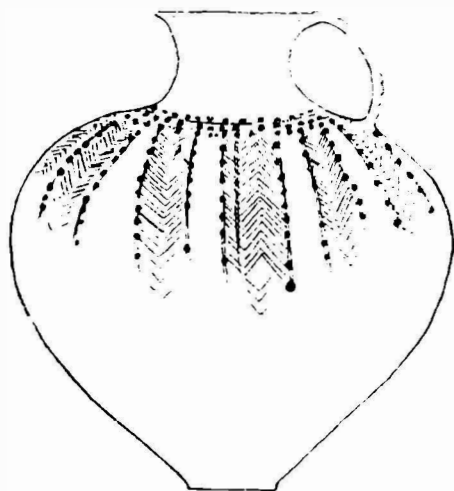

Fig. 5. — RECI, Telek. Unul dintre vasele de tip Cotofeni descoperite într-o groapă (după Z. Székely, *SCN*, 19, 1968, 3, p. 426, fig. 3).

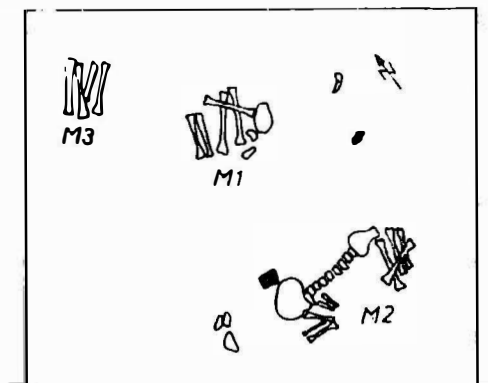

Fig. 6 — RECI, Telek. Grupul de mor-minte Cotofeni (după Z. Székely, *Ma-teriale*, VIII, 1962, p. 328, fig. 3).

EINIGE ANGABEN ÜBER DIE COȚOFENI-KULTUR IN SÜDOSTSIEBENBURGEN

(ZUSAMMENFASSUNG)

Im Laufe der Ausgrabungen, die 1963 in Feldioara (Marienburg), Kreis Kronstadt am Burgberg vorgenommen wurden, entdeckte man Fundgut aus verschiedenen Zeiten, darunter auch eine Reihe von Scherben der Coțofeni-Kultur. Nach einer kurzen Beschreibung der Forschungsgeschichte dieser Kultur in der untersuchten Zone, wird angeführt, dass bis zur Zeit dort 16 Fundstätten mit Coțofeni-Fundgut festgestellt wurden.

Die keramischen Bruchstücke von diesem Typus aus Feldioara stammen aus der Phase, in der die Gefässe mit Ritalinien und Linsen verziert waren.

Der Fundverband von Feldioara, so wie die anderen Funde aus Südostsiebenbürgen sind zeitlich nach der Reci-Variante anzusetzen (die aus der Verflechtung der Bodrogkeresztur- und der Ariuşd-Elemente besteht). Die Ansiedlung der Coțofeni-Gemeinschaften in Südostsiebenbürgen war von kurzer Dauer und wurde unterbrochen von den von ausserhalb des Karpatenringes eindringenden Gemeinschaften, die der Variante der Zăbala-Kultur angehörten.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1 — Verbreitung der Fundverbände vom Typ Coțofeni in Südostsiebenbürgen.
- Abb. 2 — Feldioara — Marienburg, Burgberg. Gefässbruchstücke mit eingeritzten Mustern. Typ Coțofeni.
- Abb. 3 — Feldioara — Marienburg, Burgberg. Gefässbruchstücke: eingeritzte Muster mit Dellenreihen und Reliefverzierung verbunden, Typ Coțofeni.
- Abb. 4 — Bod — Brenndorf, Kronstädter Wiesen (1, 2, 4, 5). Feldioara Marienburg, Burgberg (3). Nach H. Schroller, a.a.O., Taf. 31.
- Abb. 5 — Reci, Telek, Aus einer Grube stammendes Gefäss. Typ Coțofeni. Nach Z. Székely SCIV, 19, 1968, 3, S. 426, Abb. 3.
- Abb. 6 — Reci, Telek. Coțofeni-Gräbergruppe. Nach Z. Székely, *Materiale*, VIII, 1962, S. 329, Abb. 3.

AZEZAREA DACICĂ DE LA RIȘNOV

de FLOREA COSTEA

Întrucât cantitatea redusă a vestigiilor arheologice descoperite în anul 1967¹ și necunoașterea exactă a condițiilor în care au fost surprinse nu constituiau decât baza de pornire a unor observații generale, pentru completarea datelor obținute atunci se impunea o investigație riguroasă și de amploare. În acest scop, în vara anului 1970 a fost deschis șantierul arheologic de la Rîșnov. Săpăturile au fost efectuate de Muzeul județean Brașov în colaborare cu Institutul de istorie din Cluj, sub îndrumarea acad. C. Daicoviciu.

Ceea ce ne-a interesat în primul rînd a fost încercarea de a surprinde în strat arheologic acele dovezi materiale care să permită datarea cu exactitate a începuturilor cetății feudale de aici. Puțin încununată de succes în această direcție, săpătura a prilejuit în schimb identificarea a două așezări cmenești din alte perioade istorice : prima de la începutul epocii bronzului, cealaltă din epoca dacică și daco-romană.

S-au săpat în total 8 secțiuni (6 în grădina cetății, una în curtea interioară iar ultima în afara zidurilor), numerotate de la I la VIII, însumînd o suprafață de aproximativ 300 mp (vezi planul de săpătură).

Stadiul actual al cercetării nu ne permite să reluăm în detalii problema locuirii din epoca bronzului. Precizăm doar că recenta săpătură confirmă concluziile exprimate într-un articol anterior². În cele ce urmează vom face scurte referiri la unele aspecte privind așezarea dacică și daco-romană^{2a} menționînd totodată că unele puncte de vedere constituie doar ipoteze de lucru la a căror fundamentare vor contribui săpăturile viitoare.

Așezarea de la Rîșnov ocupă mai multe terase care aproape de cota maximă a pisoului (771 m) formează o serie de platouri ce ofereau condiții optime de locuit și apărare. Singura parte vulnerabilă se află spre est, unde ele se continuă cu dealul învecinat și cu pantele accesibile ale acestuia (vezi planul săpăturilor, fig. 36).

¹ Florea Costea, *O nouă descoperire arheologică la Rîșnov*, manuscris predat pentru publicare în *Cumidava*, V, 1971.

² *Ibidem*.

^{2a} Asupra celei din urmă vom insista mai puțin, materialele referitoare la ea fiind încă în studiu.

Pentru a surprinde cu exactitate perimetrul locuit, s-a procedat la practicarea de secțiuni în puncte cât mai îndepărtate care să intersecteze cel puțin una din terase. Așezarea ocupă o arie ce depășește un hectar.

Stratul de cultură oscilează între 0,35 și 2,50 m grosime, sub care se ată solul viu. Urmele de cultură constau din ceramică, chirpic de locuință și lipitură de vatră, unelte de uz gospodăresc, arme, obiecte de podoabă, două fragmente de rișniță și turte de minereu. Nivelul de locuire a fost răscolit în întregime, în nici una din secțiuni nesurprinzându-se materiale *in situ*, cu excepția locuinței 1. S-au dezvelit cinci locuințe (numerotate de la L 1 la L 5 — vezi planul de săpătură) și s-a identificat unul din elementele de fortificație — șanțul dinspre est.

Materialul recoltat, care predomină cantitativ și care stă la baza celor ce vom conchide, este ceramică. Aspectul general sub care ea se prezintă înlesnește considerabil atât vederea de ansamblu asupra gradului de dezvoltare atins de acest meșteșug, a aspectului intim al gospodăriei dace, cât și datarea așezării de la Rîșnov. Preponderentă este cea aparținând secolelor I î.e.n. — I e.n., nelipsind însă nici mărturiile din timpul stăpînirii romane în Dacia, acestea fiind de fapt principalele faze de locuire a așezării.

Categoriile principale ale ceramicii, în ceea ce privește tehnica, sînt cele cunoscute anterior, diferențiate încă din secolele III—II î.e.n. cînd dacii din Transilvania preiau roata olarului³: cea lucrată cu mina și cea lucrată la roată.

După cum se știe, pericadei amintite, referindu-ne la prima categorie, îi erau specifice vasele de culoare neagră, lustruită, dintr-o pastă bună și bine arsă, ca și cele din pastă grosolană, cu multe impurități, destul de bine arsă, avînd de obicei culoarea neagră-roșie. În schimb vasele lucrate la roată erau mai fine, din pastă aleasă cu grijă și bine frămîntată, avînd, din cauza arderii inoxidante, o culoare cenușie⁴. Există însă și fragmente de fructiere arse oxidant (fig. 19/1), procedeu utilizat cu precădere spre finele epocii dacice clasice⁵. La Rîșnov se constată dispariția aproape completă a exemplarelor de culoare neagră și lustruite. Înregistrăm deci acea modificare care se produce în meșteșugul olăritului pe la finele veacului II î.e.n. sau la începutul celui următor, modificare care constă în dispariția masivă a ceramicii de culoare neagră. Ceea ce rămîne însă dintr-o tradiție mai veche, hallstattiană, este continuarea confecționării vaselor grosolane din pastă poroasă⁶, avînd în amestec nisip, pietricele sau mică, rău frămîntată. Aceste deosebiri sînt ușor de observat chiar la fragmente provenind dintr-un spațiu restrîns.

Arderea se face ca și în secolele anterioare în gropi deschise⁷. Din această cauză a rezultat nu numai o ardere incompletă ci și foarte inegală.

³ Hadrian Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p. 56.

⁴ *Ibidem*, p. 155 ; I. H. Crișan, *Ceramica daco-geților*, București, 1969, p. 167.

⁵ I. H. Crișan, *loc. cit.*

⁶ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 153 (vezi și fig. 33) ; M. Macrea, M. Rusu și I. Mitrofan, *Șantierul arheologic Porolissum*, în *Materiale*, VIII, 1962, fig. 7/9 etc.

⁷ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 155 ; I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 153.

De aici friabilitatea vaselor și o extinsă gamă de culori : negru, cenușiu, gălbui (destul de puține), cărămizii și brune (cele mai multe). Această gamă este completată de arderea secundară a numeroaselor vase.

În ceea ce privește formele de ceramică lucrată cu mina se constată că mai des întâlnite sînt : oalele înalte, zvelte, care păstrează în bună măsură aspectul bitronconic hallstattian, vasele borcan în rîndul cărora înregistrăm o mare varietate de tipuri și dimensiuni, unele forme aproape sferice, vasele sac, farfuriile și, nu rareori, profile identice sau apropiate celor ale fructierelor lucrate la roată⁸. Deosebit de mare este numărul ceștilor dacice, vasul cel mai caracteristic categoriei ceramice lucrată cu mina (fig. 1; 2)⁹. Subliniem că numai în L 1 s-au găsit 8 exemplare (fig. 2) cu una sau două torți, conice, cu excepția unuia al cărui perete este ușor curbat (fig. 3).

Buza este variată: dreaptă, răsfrintă într-un unghi anumit dar păstrindu-și grosimea, sau subțiată spre creastă, mai ales la vasele de dimensiuni mici (fig. 4/2; 7/1).

La majoritatea fragmentelor descoperite la Rișnov se observă preocuparea creatorilor pentru înfrumusețarea lor. Înregistrăm elemente de decor diferite, uneori simple, alteori complicate. Cel mai des întâlnit este briul alveolar, prezent atît pe vasele mici cît și pe cele mijlocii (fig.8). De remarcă că la primele el este plasat de obicei sub buză, la celelalte nefiind localizat undeva anume. Astfel, la vasele sac el este dispus orizontal și întotdeauna în treimea inferioară a înălțimii, la cele sferice pe curbura maximă. La vasele înalte, pe lingă că nu are un loc stabil, cunoaște și traiectorii diferite: orizontale, oblice, verticale etc. Pe una din cești, pornind de la fund, urcă vertical, pentru ca după ce depășește jumătatea înălțimii să descrie un arc de cerc spre dreapta (fig. 3)¹⁰, iar pe un fragment ars secundar este ghirlandat, volutele superioare fiind puternic îngroșate pentru a servi și la prindere (fig. 7/2). Pe unele fragmente briul este fie secționat oblic (fig. 10), fie dublu (fig. 8). Pe unele vase apar și impresiuni alveolare, în special pe buză (fig. 12). Deosebit de celelalte se prezintă un fragment de culoare brună la care ornamentația constă din incizii făcute cu unghia, incizii dispuse într-un rînd orizontal sub buză și două verticale pe perete (fig. 5). Formelor de briu li se adaugă însă și alte elemente de decor în relief, unele preluate din secolele trecute: butoni discoidali, cilindrici, proeminente conice sau alungite orizontal (fig. 13; 14). Unii butoni sînt la rîndul lor ornamentați cu alveole (de obicei 3 sau 4) iar alții cu o incizie cruciformă.

Pe multe din vase se observă însă și elemente de ornamentație în adîncime: banda orizontală, banda în val, combinarea acestora, motivul crengii de brad etc. (fig. 15).

Nu rareori motivele de decor incizat se îmbină cu cele în relief.

De o mare bogăție este și categoria ceramicii lucrată la roată (raportul fiind de 1:2 – 1:3). În ceea ce privește culoarea, ea nu diferă de sec. II

⁸ Pentru istoricul fructierelor vezi I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 82–83 și 126–131.

⁹ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 153–160 ; H. Daiicoviciu, *op. cit.*, p. 154.

¹⁰ Exemplar similar la H. Daiicoviciu, *op. cit.*, fig. 33.

i.e.n., în sensul că și acum se păstrează tot cenușie, rezultat al aceleiași proces de ardere incompletă. Forma principală este fructiera, atât cea cu picior înalt cât și cea cu piciorul scund sau sprijinită pe un inel circular (fig. 17; 18; 19). Buza este lată de 2–4 cm, de obicei orizontală (fig. 20; 21/1), rareori ușor curbată în jos. Doar 4 exemplare sînt de culoare neagră. În S VI între metrul 0 și 6 s-a descoperit un fragment gălbui, altele similare provenind însă și din S IV și S VII. Cu un grad mai mare de ardere ele rămîn tot cenușii în spărtură. De remarcat că s-au descoperit și două exemplare (un perete și o buză de vas) bine arse, aproape roșii. Ceea ce atrage însă atenția la acestea este vopsirea cu o culoare roșie atât în interior cât și la exterior.

Ornamentica ceramicii lucrată la roată cunoaște în principal două tehnici: decorarea prin lustruire (fig. 22/1–8; 21/1; 20) și prin incizare. Prima constă din practicarea liniilor spiralice sau în bandă, late de 1–2 mm, singure sau combinate cu altele vălurite. Zona cea mai populată cu aceste elemente este partea superioară a buzei. Ele nu lipsesc însă de pe interiorul și exteriorul multor pereți de vase. La cîteva fructiere liniile orizontale lustruite se succed la diferite intervale, uneori fiind unite printr-un număr variabil de traiectorii verticale sau oblice. Astfel îmbinate ele creează zone lustruite și nelustruite, motive geometrice și nuanțări coloristice multiple. Pe două vase se copiază cu fidelitate motivul crengii de brad (fig. 22/7; 23/1) de pe cele lucrate cu mina. Pe alte două fragmente de dimensiuni mai mici apar și linii pictate cu o culoare alb-gălbuie. Puține vase au ornament incizat (caneluri orizontale sau perforații).

Un fenomen rar întîlnit în ceea ce privește decorul în relief este briul secționat, practicat pe un fragment cenușiu lucrat la roată (fig. 22/9). Pînă în prezent se cunosc puține cazuri cînd acesta, specific ceramicii lucrate cu mina, este aplicat și pe vasele lucrate la roată¹¹. Dar ceea ce pare mai important este semnalarea în cadrul ceramicii lucrată la roată a unor fragmente care prin formă și decor se detașează în mod special (fig. 24/1–3). Primul este un perete de vas puțin înalt, cu umărul puternic curbat și buza înclinată oblic în afară, creasta trasă vertical în sus și o șanțuire interioară. Deasupra umărului are o canelură orizontală și o perforație cilindrică. Al doilea, tot cenușiu, este ornamentat cu striuri orizontale paralele și ștampilat (element preluat din lumea greco-romană¹²). Similar ca pastă și tehnică de lucru este și cel de-al treilea. Toate credem că își au originea în ceramica romană, deși este evident că sînt produse dacice.

În categoria ceramicii lucrată la roată enumerăm și fragmente de pereți și o buză de chiup (fig. 6/1; 22/1; 23/2). Toate sînt lucrate din pastă fină, bine aleasă și ornamentate cu incizii paralele sau în val, pe două înregistrîndu-se și o combinație a lor. Ceea ce atrage în mod deosebit aten-

¹¹ M. Valea, L. Mărghitan, *Așezarea dacică de la Cozia-Deva, în Sargetia*, VI, 1969, p. 49–50.

¹² I. H. Grișan, *op. cit.*, p. 210–211.

ția la aceste forme de vas este că atât decorul cit și calitatea pastei sînt identice cu cele ale fragmentelor de chiupuri descoperite în castrul roman de la Rișnov¹³.

Există în această categorie de ceramică și alte vase, care, prin formă și finețea execuției, fac parte din inventarul obiectelor de lux. Deși aspectul lor integral este greu de reconstituit pînă la găsirea de exemplare întregi sau întregibile, prin ceea ce s-a păstrat și prin analogii, se poate stabili că fragmentele păstrate provin de la căni și ulcioare similare în special celor descoperite la Poiana și în alte localități din Dacia¹⁴. Gîtul este înalt, uneori de formă cilindrică, alteori cu reliefuri circulare în una sau mai multe trepte, buza rotunjită și evazată spre exterior sau dreaptă (fig. 33). Cu siguranță (tot prin analogie¹⁵) de la acest tip de vase provin și unele pîrji de torți (fig. 34/1, 8) și o buză de ulcior (fig. 34/4). Ambele torți sînt late și alcătuite din cîte două, respectiv patru vergele cilindrice paralele. Capătul lor superior este o continuare a muchiei buzei vasului.

Ceramica de lux descoperită pînă acum provine de obicei din așezările dacice mari și importante (Costești, Sighișoara, Pecica etc.), în care locuiau membrii înstăriți ai societății daco-getice¹⁶. O similitudine semnificativă este aceea că și la Rișnov vasele de lux s-au găsit exclusiv în incinta fortificației¹⁷. Ca și cele din localitățile amintite dar spre deosebire de cele de la Poiana¹⁸, ele nu sînt ornamentate. Unele (fig. 33/1) aparțin evident tipului descris de I. H. Crișan și derivă din tipul II și III al ceramicii dacice din faza mijlocie¹⁹, în timp ce altele se încadrează în tipul II cunoscut în Dacia pe toată durata perioadei clasice²⁰.

Alături de alte aspecte – pe care nu le discutăm acum din cauza lipsei de dovezi suficiente – considerăm că aceste elemente (deși s-au găsit în teren deranjat), aduc contribuții locale importante privind stratificarea societății dacice.

Nici unul din vasele lucrate la roată nu trădează urme de ardere secundară, cu excepția unei fructiere de culoare gălbui-roșiatică. Și în acest caz este însă exclus ca faptul să se fi petrecut în epocă, ea fiind descoperită la baza zidului feudal, în aceeași situație fiind și ceramica luorată cu mina care o însoțea.

În cursul săpăturii au fost scoase la iveală și cîteva unelte și obiecte de podoabă din fier și bronz (fig. 25; 26). Deși acestea sînt deocamdată puține nu se poate afirma că situația era aceeași la timpul respectiv. Penuria lor este relativă, mai ales dacă o raportăm la suprafața cercetată.

¹³ Acestea ne-au fost puse la dispoziție pentru studiu de colegul Nicolae Gudea de la Institutul de istorie din Cluj, căruia îi aducem mulțumiri și pe această cale.

¹⁴ I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 173 și urm. și fig. 90.

¹⁵ *Ibidem*, fig. 90/3.

¹⁶ *Ibidem*, p. 174.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 174–176.

¹⁹ *Ibidem*, p. 176.

²⁰ *Ibidem*, p. 177.

Dacă avem însă în vedere că numai din perimetrul L 1 (partea adincită în sol) provin două lame de cuțit, două furculițe, o fibulă de bronz (fig. 26) și una de fier, situația trebuie privită altfel. Într-o altă locuință (L 2 – vezi planul de săpătură) s-a descoperit o brățară torsionată de fier (fig. 25/11).

Un aspect care sperăm că va fi confirmat de săpăturile viitoare este acela legat de întrebarea dacă aceste unelte și obiecte de podoba nu erau chiar produsul unor meșteri locali. Deși un asemenea atelier sau accesorii specifice nu s-au găsit, credem că ipoteza se va confirma, mai cu seamă că unele indicii nu lipsesc nici acum. Este vorba de descoperirea în S VI a două turte de minereu (fig. 25/13–14), una de fier, cealaltă de cupru și a unei gresii, după toate probabilitățile folosită la tragerea sîrmei.

Pentru a ajuta la formarea unei imagini privind o gospodărie dacică vom prezenta pe scurt situația întâlnită în câteva locuințe.

O primă constatare este aceea că ele aparțin atît tipului de locuință de suprafață, cit și celor adincite în sol (fig. 27). Din prima categorie face parte locuința cu vatră (L 4) descoperită în S IV, la 0,80 m sub nivelul actual. Pentru aproximarea locului, formei și perimetrului ei ne-am ghidat după celelalte patru care aveau – toate vatra în interior. Neexistînd deci excepții în privința înglobării vetrei în limitele locuinței, credem că L 4 inconjura vatra descoperită în S IV și caseta II. Singura componentă certă a L 4 este tocmai vatra (fig. 28). Ea este săpată în roca friabilă, are forma unei concavități cu diametrul superior de 100 cm și cel al fundului de 80 cm. Pe suprafața ei, în afara resturilor de cărbune, s-au găsit resturi ceramice provenind de la vase lucrate exclusiv cu mîna. Ca obiecte de uz gospodăresc, în afara ceramicii, în prezumptivul perimetru al locuinței s-au mai descoperit: un fragment de rîșniță rotativă din tuf (fig. 29) și două prisnele bitronconice din lut (fig. 21/3–4), de culoare cenușie.

O imagine mai completă o oferă semibordeiul din S VI (L 1), între metrii 33–39 (fig. 30). Este săpat în stîncă și are o adîncime ce oscilează între 0,30 m (în josul pantei) și 0,70 m. Are un plan neregulat, asimetric (cu semi-axa mare de 410 și semi-axa mică de 400 cm), asemeni celor descoperite la Morești pe platoul Podei²¹. Spre deosebire de acestea, la care se pare că focul se făcea în afară²², semibordeiul de la Rîșnov are vatra în interior. Ceea ce atrage atenția este că ea se situează în plan tot spre vest, ca și la locuința din S IV. În afara ceramicii și exceptînd brățara torsionată din L 2, aici s-au descoperit toate celelalte piese de inventar de metal, destinate uzului casnic sau accesorii de îmbrăcăminte (fig. 25).

O locuință asemănătoare, pe aceeași cotă de nivel, se află la 4,80 m nord de aceasta (L 3).

Tot o locuință, dar cu un plan deosebit și de dimensiuni mai mari se află lipită de L 1, la vest (L 2, fig. 31 și plan de săpătură). Un perete îl formează roca nativă, în forma unui arc de cerc, altul este o construcție de zid din piatră de stîncă (dărîmat), restul de aproximativ o treime din peri-

²¹ Cf. H. Dăicoviciu, op. cit., p. 149.

²² Ibidem, p. 56.

metru fiind probabil completat cu paiantă și chirpic. Are tot un plan neregulat, podeaua din lut bătătorit și ars și din pietre legate cu pământ. Conturul vetrei se păstrează în întregime (un inel reconstituibil din piatră de calcar). Este situată tot spre vest.

Asupra aspectului sub care se prezenta accesul într-o asemenea locuință (asupra celorlalte nu facem nici o referire deoarece cu excepția lui L 1 ele nu fost cercetate în întregime) nu dispunem încă de elemente suficiente, un singur indiciu putând să-l constituie continuarea podelei de lut din L 2 și în afara planului ei propriu-zis. Situată spre sud, intrarea putea să aibă aceeași orientare și în cazul celorlalte semibordeie.

Deși numărul locuințelor cunoscute până în prezent este prea mic pentru a putea să constituie criterii definitive de apreciere, se poate totuși constata că dispunerea lor sugerează o orientare prestabilită, anume în rînduri paralele care urmează curbele de nivel ale teraselor. Unele erau despărțite prin ziduri (cazul lui L 1 și L 2), între altele exista o depărtare de câțiva metri (L 1 – L 3). Faptul că vetrele se află în toate lipite de peretele vestic s-ar putea să nu-și găsească explicația numai într-un considerent de ordin practic, putînd să aibă și o semnificație anume.

O altă problemă care în stadiul actual al cercetării nu își găsește rezolvarea totală este aceea a caracterului așezării. Dacă în privința aspectului civil, pașnic, lucrurile se conturează precis prin însăși natura materialelor descoperite, mai puțin pregnant apare cel legat de apărare. Secțiunile VI și VIII au intersectat o aglomerare și un zid de piatră de stîncă nerostuită, gros de 0,90 m. Trebuie făcută precizarea că în timp ce în cazul S VIII am putea într-adevăr să avem de-a face cu un element de fortificație, în S VI nu este exclus ca piatra să provină dintr-un zid destinat a despărți locuința unei familii înstărite (L 2) de cea a uneia de condiție mai modestă (L 1)²³.

Ceea ce face cu certitudine parte dintr-un sistem de apărare, care cu siguranță era mai complex decît putem vedea acum, este șanțul intersectat de S VI situat în afara curții exterioare a cetății feudale, în imediata apropiere a zidului acesteia (fig. 32). Faptul că șanțul nu urmează orientarea zidului ne-a determinat de la început să presupunem că între ele poate să nu existe o corespondență în timp, ceea ce s-a confirmat ulterior cînd în tot sectorul de șanț săpat nu s-a găsit nici un obiect din epoca feudală, foarte abundente fiind în schimb cele de proveniență dacică, în special ceramica. Cu siguranță mult mai larg și mai adînc inițial (partea superioară fiind ulterior distrusă), el are în prezent la gură o lățime de 4,80 m, la fund de 2,70 m și o adîncime maximă de 1,55 m. Malul dinspre vest este puțin înclinat, cel opus, vertical. Nu este exclus ca el să fi fost prevăzut cu val și palisadă, deși indicii privind existența acestora nu avem și credem că obținerea lor în viitor este puțin probabilă, deoarece chiar dacă ele vor fi exis-

²³ Ipoteza — la care subscriem fără rezervă, mai cu seamă că din acest punct provin și vasele de lux — ne-a fost sugerată de acad. C. Daicoviciu căruia îi adresăm mulțumiri și pe această cale.

tat au fost distruse cu ocazia înălțării zidului feudal așezat pe malul dinspre cetate al șanțului. În felul acesta el ar fi putut asigura o apărare eficientă. Nu este exclus ca șanțul să nu fi jucat rolul cel mai important, precumpănitor putînd să fie sau valul cu palisadă, sau construcțiile de piatră.

De loc neglijabil este și un alt aspect legat de conținutul arheologic al acestui șanț: în el nu se află nici un fel de materiale posteroare perioadei dacice clasice. Este deci logic să admitem că funcția sa și a celorlalte elemente posibile de apărare a încetat odată cu instaurarea noii stăpîniri care nu putea admite în vecinătatea castrului roman (din pămînt la acea dată²⁴) existența unei fortificații dacice.

Încercînd o datare a așezării de la Rîșnov vom folosi ca argumente cele mai reprezentative materiale descoperite și analogiile pe care le întîlnim în alte zone ale țării noastre.

Deși stratul de cultură este în cea mai mare parte deteriorat, la o analiză atentă a pieselor recoltate se pot distinge ușor două faze. Ceramica, în marea ei majoritate, indică o locuire intensă în intervalul de timp ce corespunde începutului secolului I î.e.n. și sfîrșitului veacului următor, dar care continuă însă și după această dată. Tehnica, forma și ornamentica multor vase se încadrează în ansamblul culturii materiale din epoca statului dac liber. Elemente de decor identice nu lipsesc nici din așezări sau descoperiri întimplătoare din Țara Birsei și din altele mai îndepărtate (cetatea dacică de la Tilișca, așezarea de pe dealul Măgura, lîngă Porolissum etc.²⁵). Locuințe similare se află în tot cuprinsul Daciei iar în apropiere la Sf. Gheorghe-Bedeháza²⁶. Ceea ce o deosebește însă de acestea este faptul că nu lipsesc dovezile care sprijină afirmația că începuturile stăpînirii romane nu coincid cu dispariția totală a urmelor de viață autohtonă. În rîndul ceramicii există exemplare care se datează în secolele II–III e.n. (fig. 11/3; 15/2, 5–7, 9–10, 13–14) sau mai tîrziu. Este cazul unor vase lucrate cu mina (fig. 15/9–10, 14) care prezintă analogii mai apropiate cu ceramica descoperită în ultimii ani în Țara Birsei²⁷. Dintre fragmentele lucrate la roată unele sînt absolut identice cu o parte din ceramica dacică descoperită în castrul roman Cumidava²⁸. Această asemănare se observă îndeosebi la fragmentele de chiup a căror tehnică, pastă, culoare și ornament nu se deosebesc prin nimic. Poate că aici nu ar fi lipsit de sens să vedem și o influență locală asupra ceramicii provinciale romane, chiar a acceptării în rîndul vaselor uzuale ale coloniștilor a unor tipuri ceramice da-

²⁴ Nicolae Gudea, *Castrul roman de la Rîșnov*, comunicare ținută la sesiunea științifică a Muzeului județean Brașov, 22 nov. 1970.

²⁵ M. Macrea, M. Rusu și I. Mitrofan, *op. cit.*, p. 489, fig. 7; Nicolae Lupu, *Cetatea dacică de la Tilișca*, în *Materiale*, VIII, 1962, fig. 3–4.

²⁶ K. Horedt, *Așezarea de la Sf. Gheorghe-Bedeháza*, în *Materiale*, II, 1956, p. 7 (pentru tipul de locuință) și fig. 12 ; 13 (pentru analogii privind ornamentația).

²⁷ Cf. M. Marcu, *Așezări post-romane în Țara Birsei*, comunicare la sesiunea științifică a Muzeului județean Brașov, 1970.

²⁸ Vezi nota 13.

cice (proba se face în castru unde nu credem că toată ceramica dacică a fost folosită exclusiv de aceștia).

Doar aparent neclară este proveniența (ca formă) a celor trei fragmente lucrate la roată (fig. 24). Deși ele nu au analogii romane, cu greu pot fi considerate ca provenind din tipuri dacice contemporane în acest timp de la alte populații (de fapt nici nu vedem care ar fi putut să fie acestea) și nu de la meșteri romani (locali ?) după anul 106, cu atât mai mult cu cât este de presupus că înainte de a fi imitate ele trebuiau să existe aici iar utilitatea lor să fi fost verificată practic. Chiar dacă admitem că intrau în inventarul vaselor de lux, judecata rămâne. Producerea lor într-un atelier dacic (asupra acestui fapt nu ne îndoiim) poate fi încă o dovadă că împrumutul a avut loc după anul 106, în cadrul unor relații neapărat pașnice, de conviețuire, în cadre deja conturate. Faptul că dacii nu au utilizat asemenea vase romane originale și că au preferat să le imite, probează atât perfecționarea meșteșugului olăritului dar se explică și prin aceea că mare parte din ceramica provincială romană (lucrată pe loc, neadusă din teritoriile clasice) nu era întotdeauna de cea mai bună calitate.

Un alt element de datare este și fibula de bronz (fig. 26), deși în general circulația acestora era extinsă în timp. Ea este o variantă târzie a tipului din grupa a VIII-a publicat de Ilona Kovrig²⁹, mai evaluată decât piesele din alte părți ale Daciei³⁰. Spre deosebire de exemplarele mai vechi ea are arcul lung, piciorul înalt, trei nodozități în loc de două cite erau de obicei, elemente care ne fac să credem că nu greșim afirmind că **acest** exemplar a fost utilizat și în secolul II e.n.

Asupra datei părăsirii așezării iarăși nu ne putem pronunța în mod categoric acum, deși opinăm că sub aspect militar-strategic ea nu a putut depăși anul 106 e.n., în timp ce caracterul civil a dăinuit și după aceea. Ceea ce se cuvine subliniat de pe acum este că această persistență băștinășă a avut loc în strinsă reciprocitate cu elementele colonizate, cu alte cuvinte în cadrul aceluși proces intens de romanizare a cărui urmare a fost formarea poporului și a limbii române.

Deși poate este prematur să încercăm nominalizarea așezării recent descoperită la Rișnov, credem că unele elemente nu lipsesc și că aducerea lor în discuție nu trebuie evitată. Ne gândim în primul rând (cronologic vorbind) la faptul că geograful Ptolemeu are cunoștință despre existența în această parte a Daciei preromane a unei importante **davae** (dacice numită de el COMIDAVA³¹). Apoi la faptul că romanii edifică la poalele Dealului Cetății Rișnov un castru numit Cumidava. În interiorul

²⁹ O clasificare riguroasă a tipurilor de fibule la Ilona Kovrig, *A császárkori libulák formái: Pannoniában*, în *Diss. Pann.*, II, 4, 1937, p. 7.130 și pl. I-XLI; Titus Kolnik, *Ho nasne spony mladsey dobi rimskej vo svetle nalezov z juhozapadneho slovenska in Slovenska Archeológia*, XII, 2, 1964, p. 409-445.

³⁰ Vezi și exemplarul publicat recent de Vasile Ursachi în *Memoria Antiquitatis*, I, 1969, p. 117, fig. 10/2.

³¹ Schüttes *Ptolemy's Maps of Northern Europe*, Copenhagen, 1917, p. 12.

acestui castru profesorul Mihail Macrea descoperă celebra inscripție (un *titulus honorarius* dedicat mamei lui Alexander Severus), în care numele adjectivat al localității este întâlnit pentru prima dată, atribuit fiind dacilor localnici înrolați în armata provinciei³². În afară de aceste argumente (deși el ar putea fi infirmat de acum înainte) faptul că în Țara Birsei nu s-a descoperit o altă așezare demnă de a fi încadrată în rîndul „poleisurilor” lui Ptolemeu ne face să credem că nu greșim afirmînd că ne aflăm în fața Comidavei menționată de geograful alexandrin.

Cercetările viitoare vor contribui cu siguranță la stabilirea de concluzii neîndoielnice.

³² Mihail Macrea, *Cumidava*, în *AISC*, IV, 1944, p. 234 și urm. și p. 236, fig. 1.

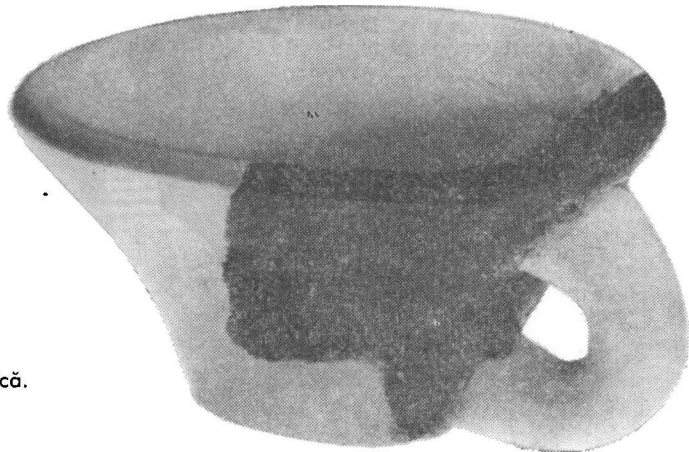

Fig. 1. — Cească docică.

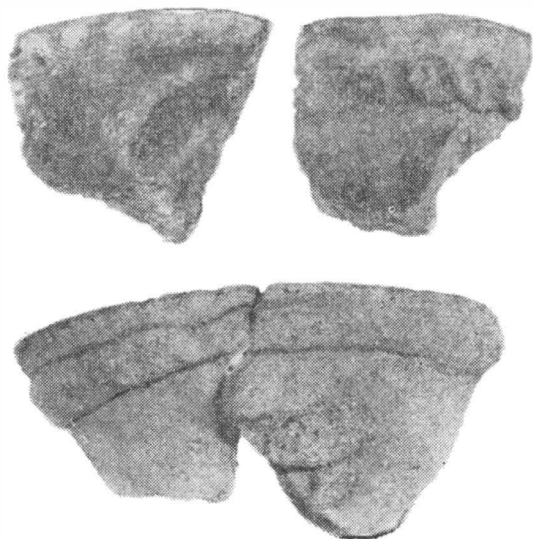

Fig. 2. — Fragmente de
cești docice.

Fig. 3. — Cească docică.

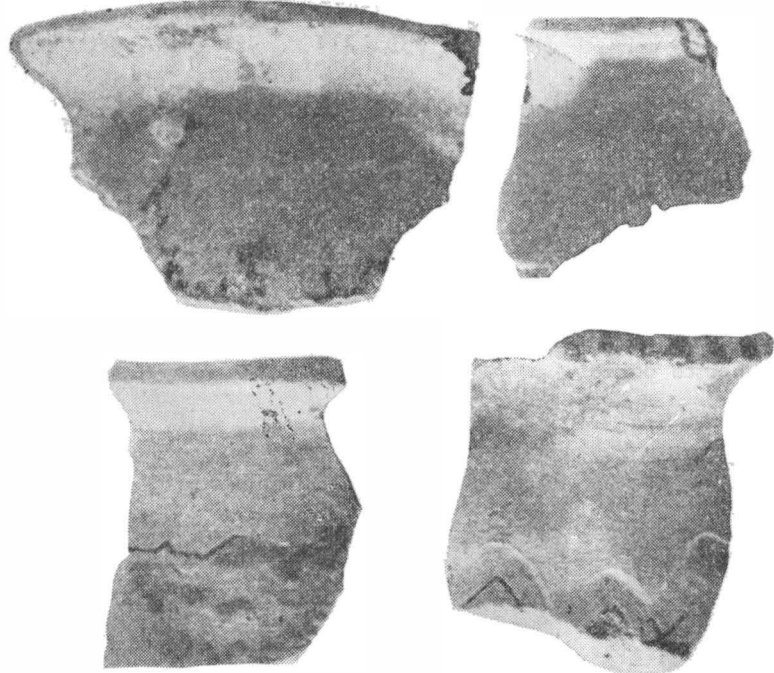

Fig. 4. – Fragmente de buză provenind de la vase lucrate cu mîna.

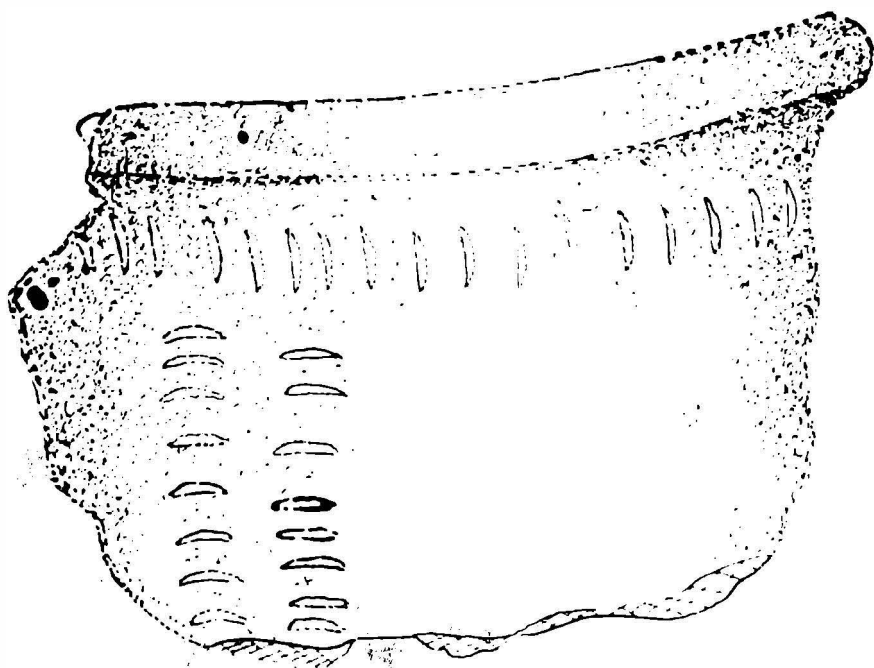

Fig. 5. – Fragment ceramic ornamentat cu mîna.

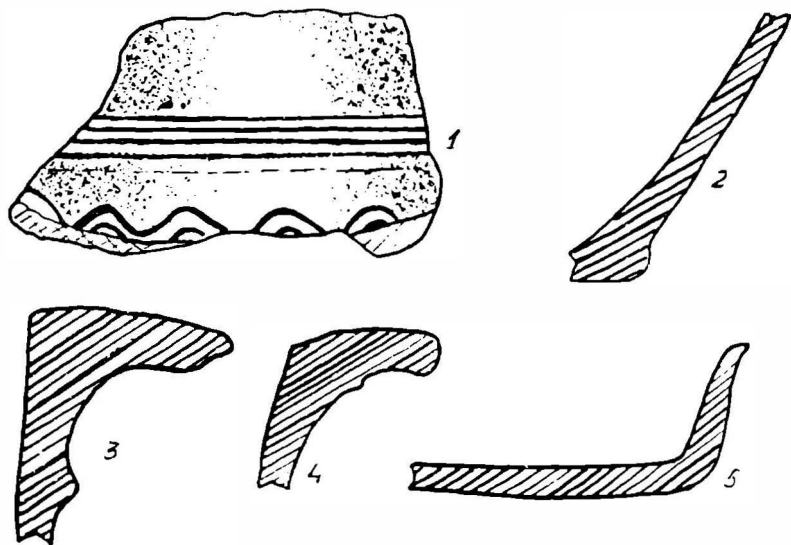

Fig. 6. - Ceramică luorată la roată.

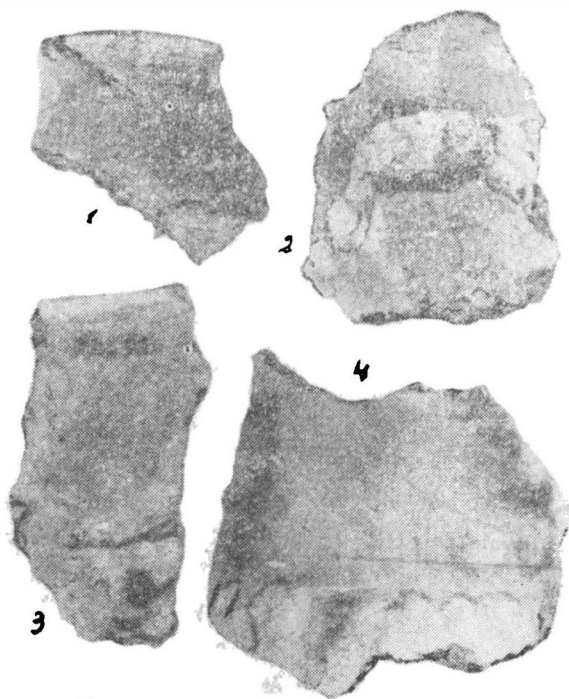

Fig. 7. - Fragmente ceramice dacice.

Fig. 8. — Fragmente ceramice ornamentate cu briu dublu.

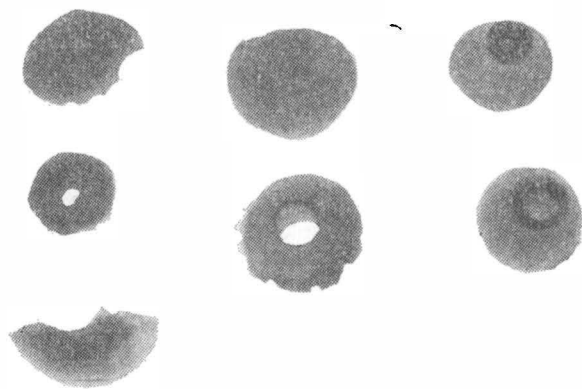
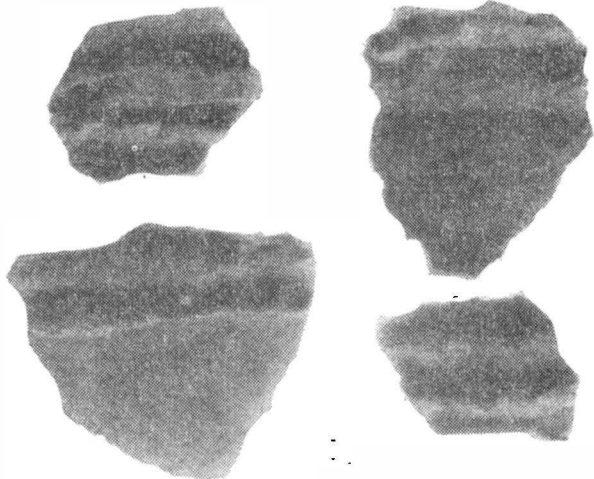

Fig. 9. — Prisnele de lut.

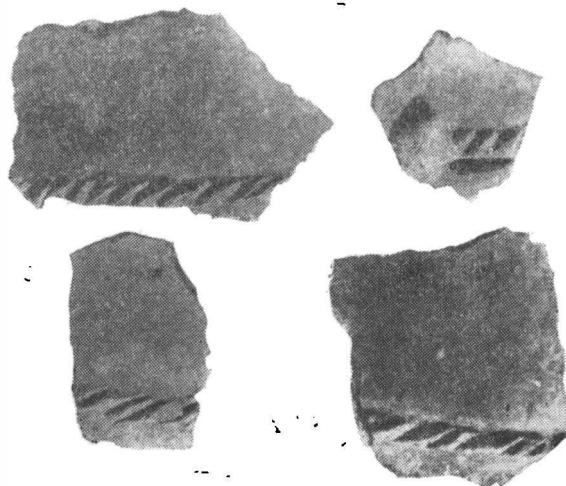

Fig. 10. — Fragmente decorate cu briu secționat oblic.

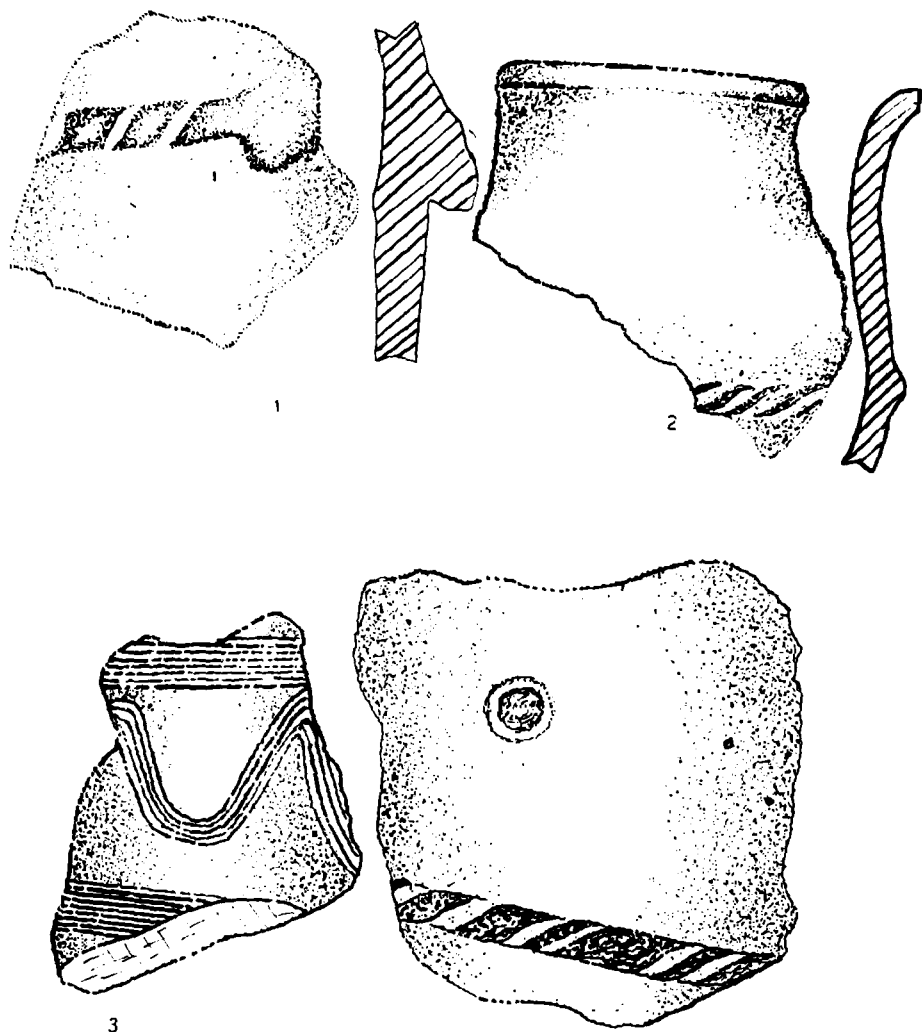

Fig. 11. – Fragmente ceramice dacice.

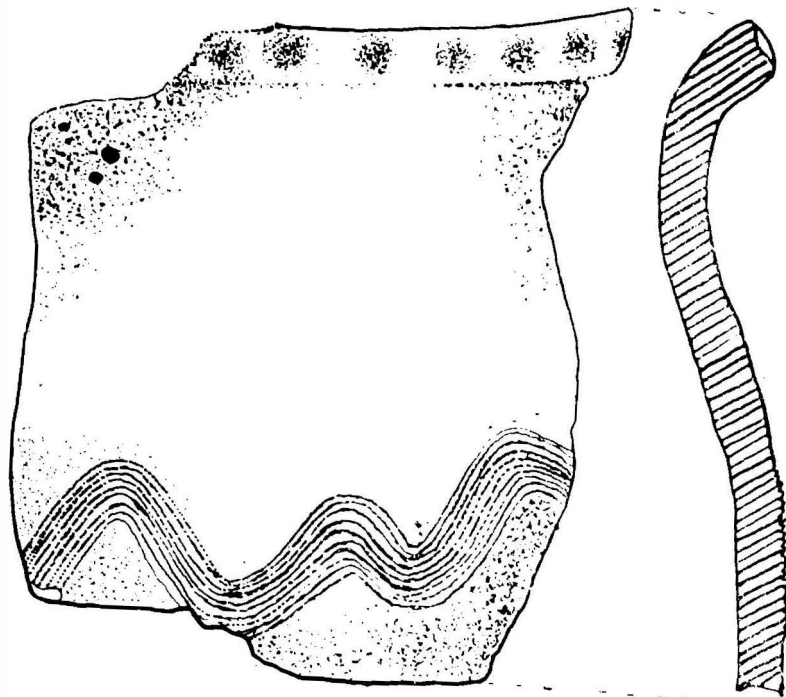

Fig. 12. – Fragment ceramic dacic.

*Fig. 13. – Vas ornamentat
cu butoni cilindrici.*

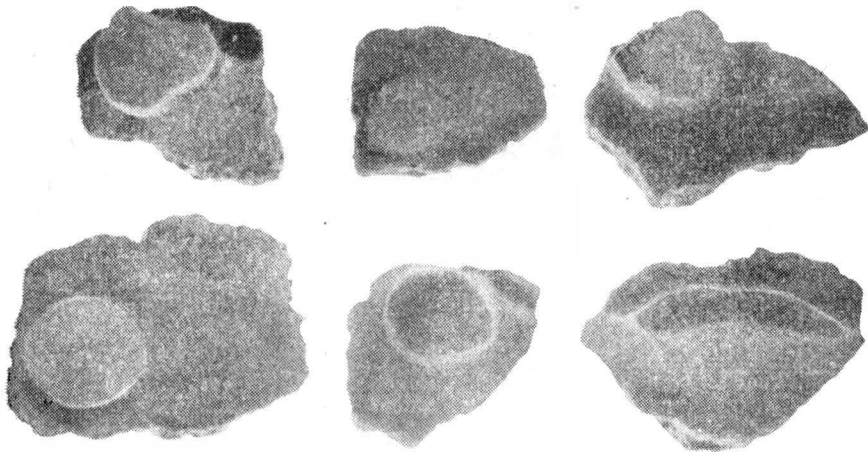

Fig. 14. — Diferite ornamente în relief.

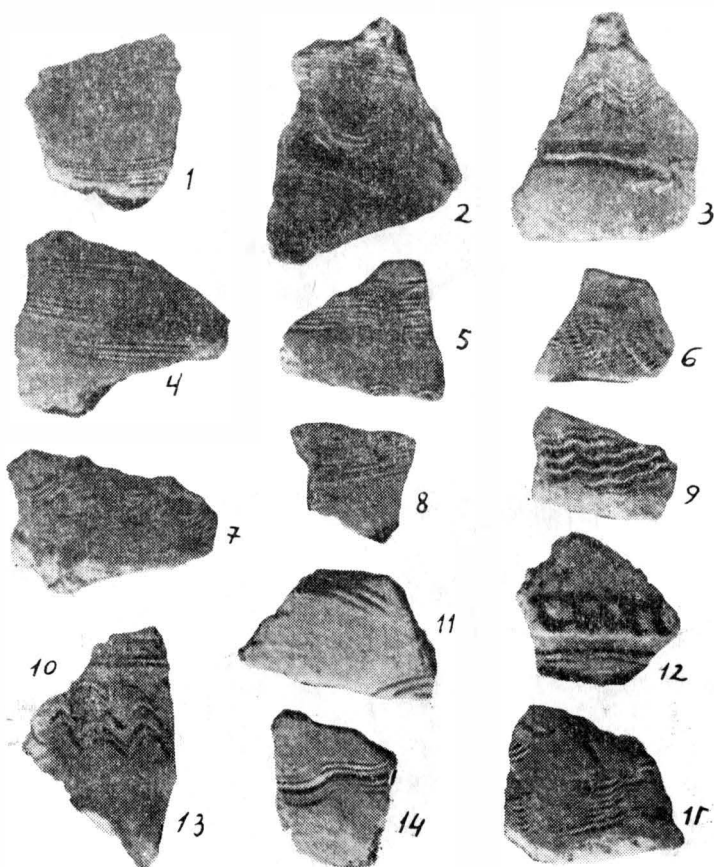
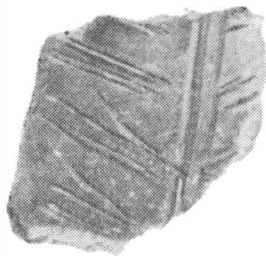
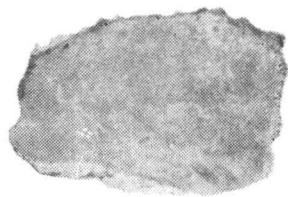

Fig. 15. — Fragmente ceramice cu ornamente în profunzime.

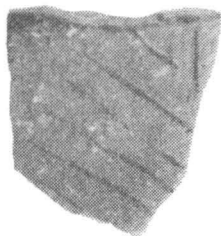
1

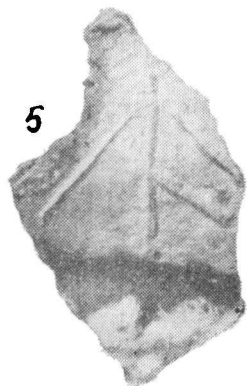
2

3

5

4

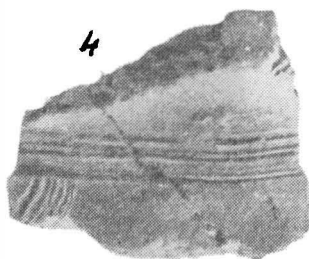

Fig. 16. — Diferite tipuri de ornament în relief și în profunzime.

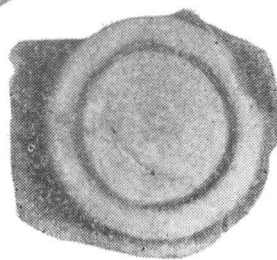
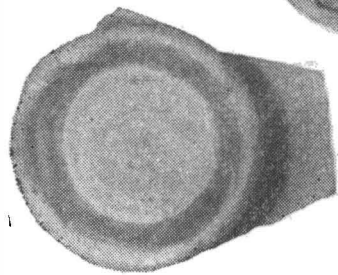
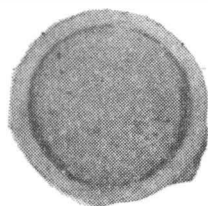

Fig. 17. — Picioare de fructiere lucrate la roată,

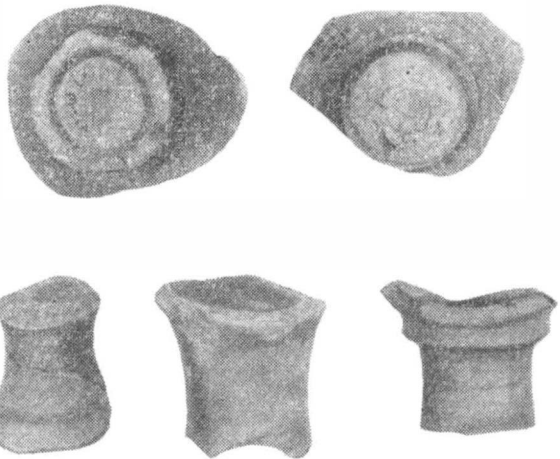

Fig. 18. — Picioare de fructiere
lucrate la roată.

Fig. 19. — Fructiere dacice.

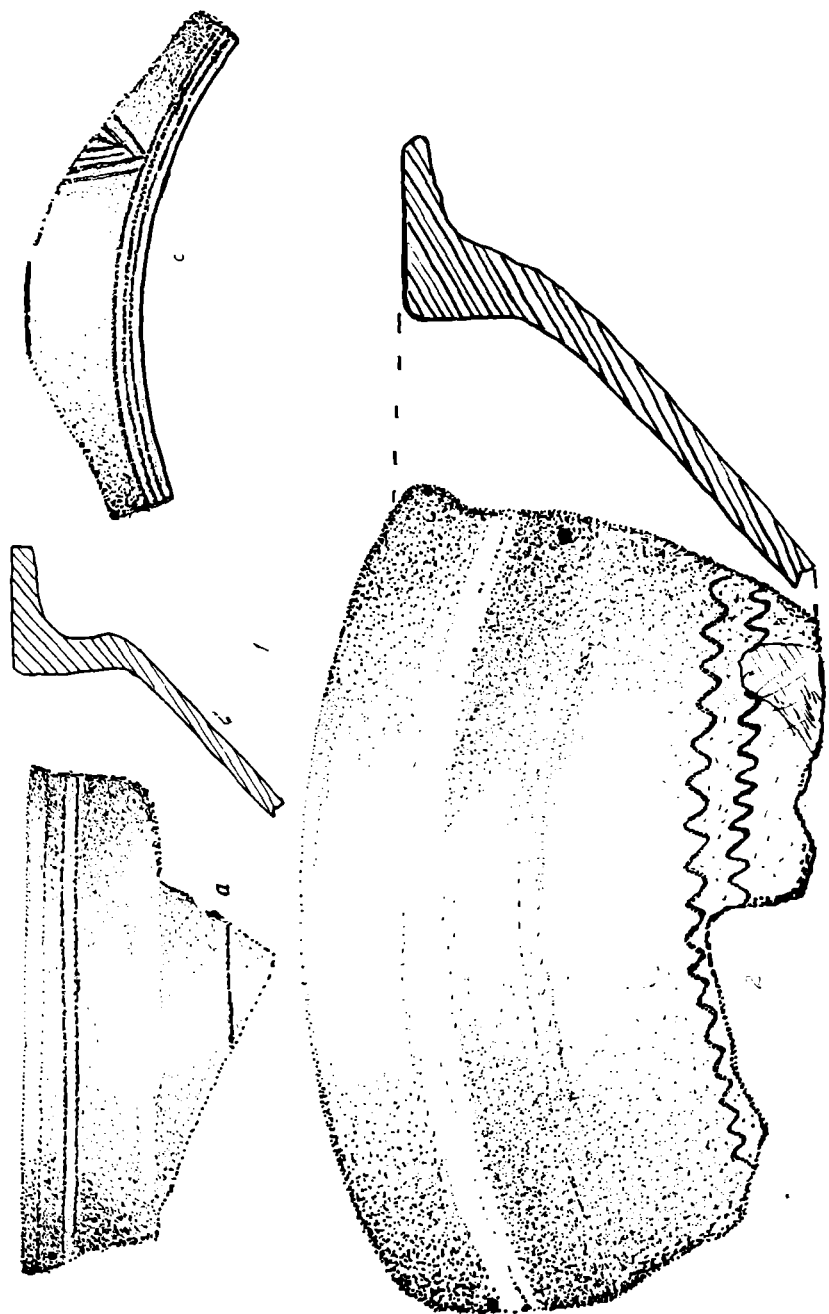

Fig. 20. — Fructiere lucrata la roata, cu decor lustruit.

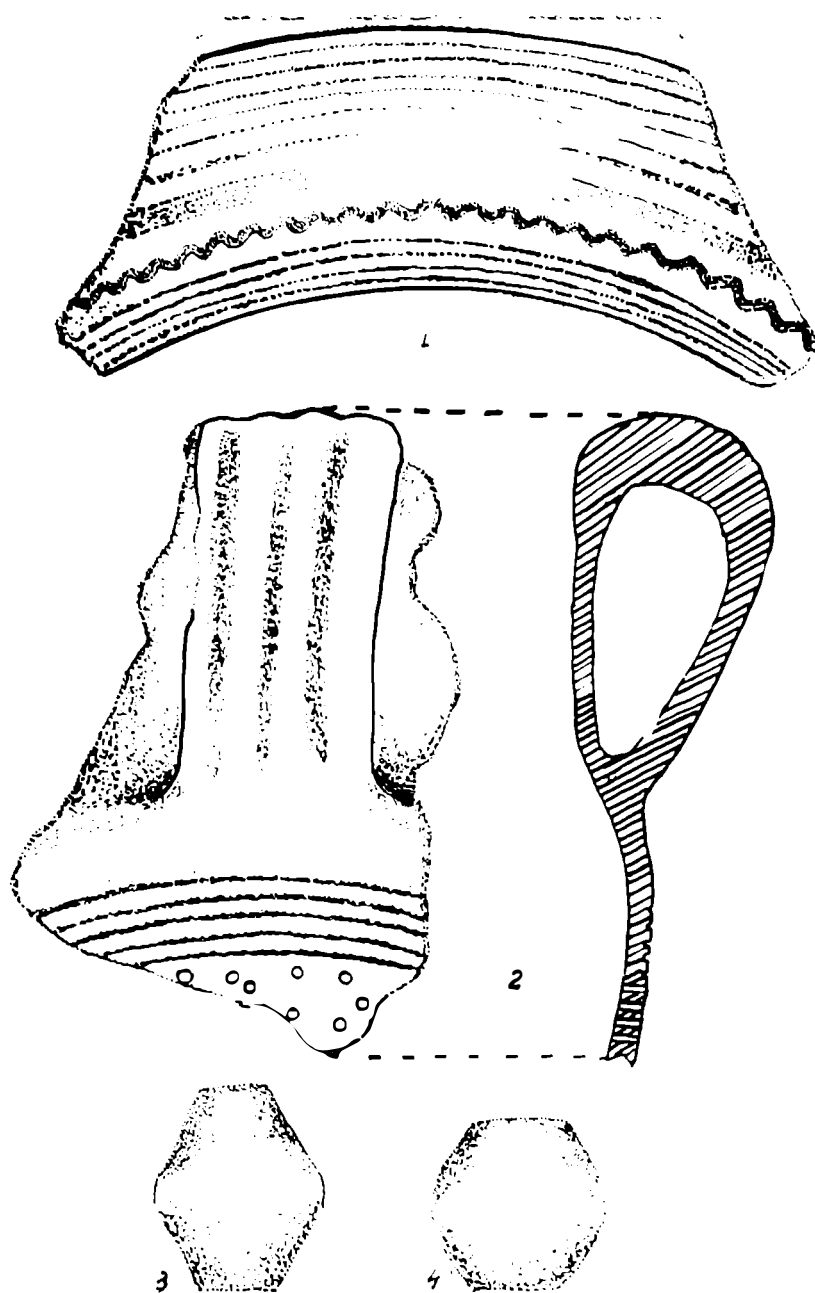

Fig. 21. – 1) Fructieră cu decor lustruit; 2) strecurătoare; 3–4) prisnele.

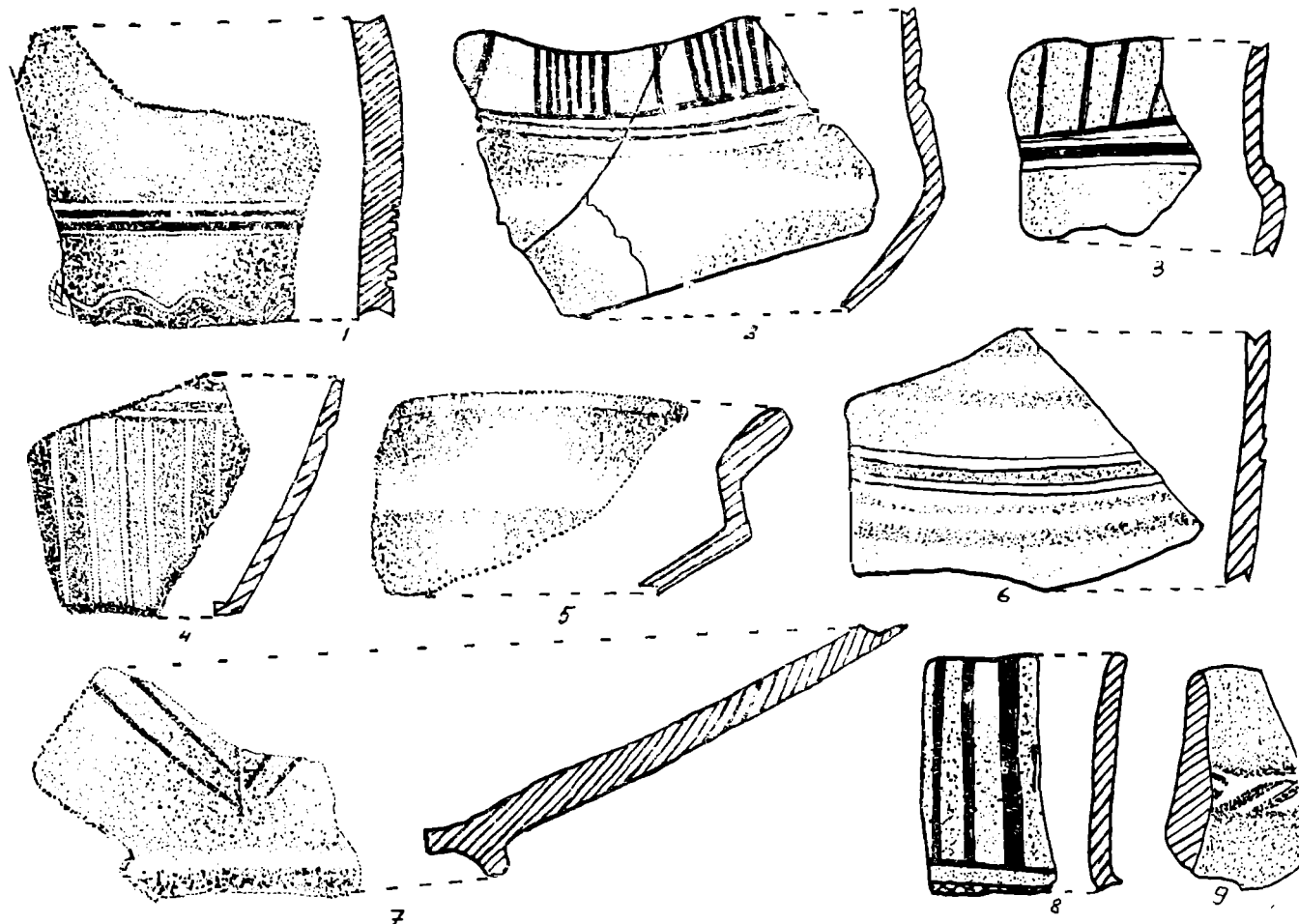

Fig. 22. — Fragmente ceramice cu decor lustruit, în profunzime și în relief.

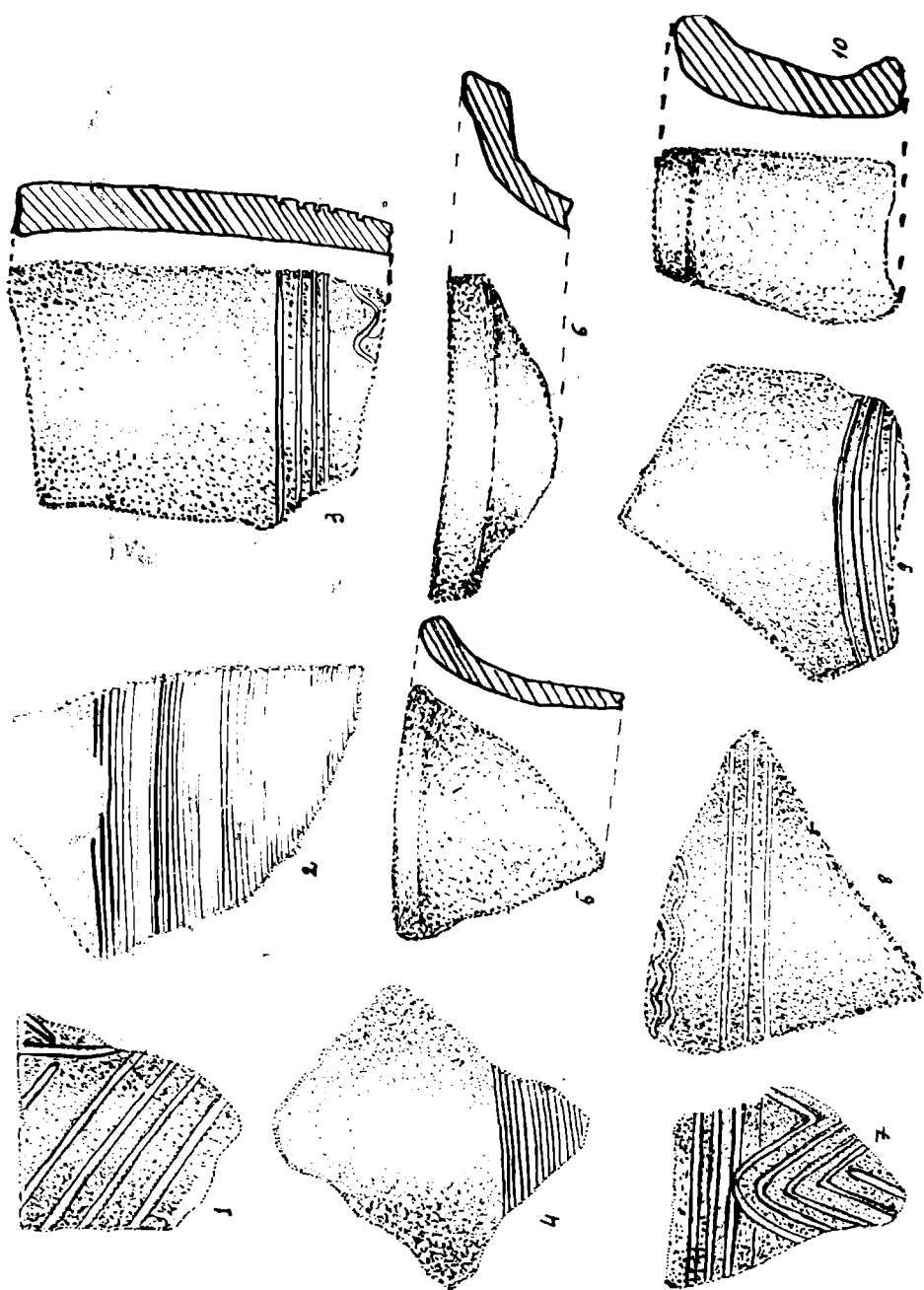

Fig. 23. — Fragmente ceramice lucrate la roată cu ornamente în profunzime.

Fig. 24. – Fragmente ceramice lucrate la roată.

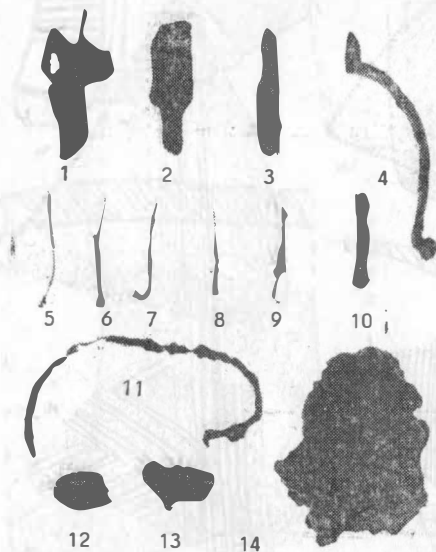

Fig. 25. – Obiecte de metal din L 1 și L 2.

Fig. 26. – Fibulă de bronz.

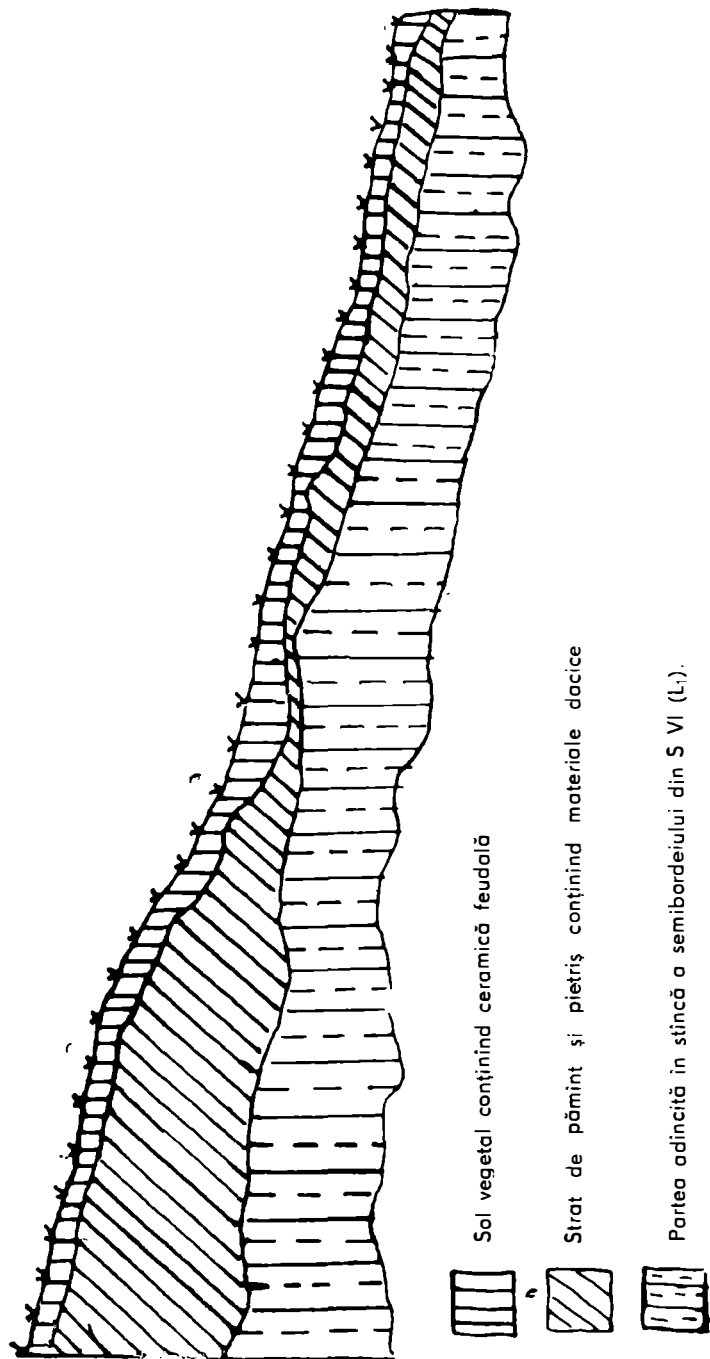

Fig. 27. — Profilul peretelui nordic al locuinței 1.

Lipitură de lut
și lespede de piatră

Fragmente ceramice
și cenușă

Fig. 28. — Vatra locuinței de suprafață (L 4).

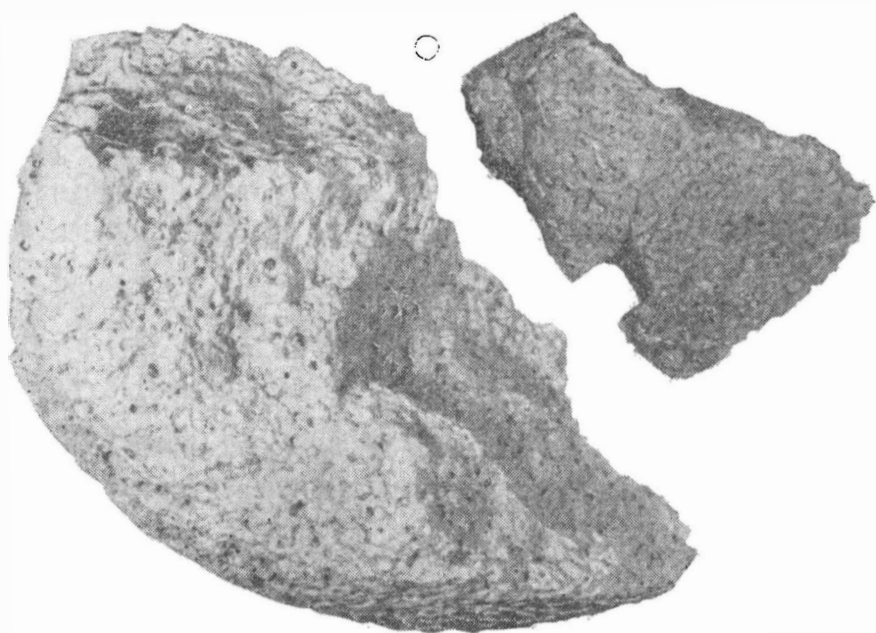

Fig. 29. — Fragmente de rișnită.

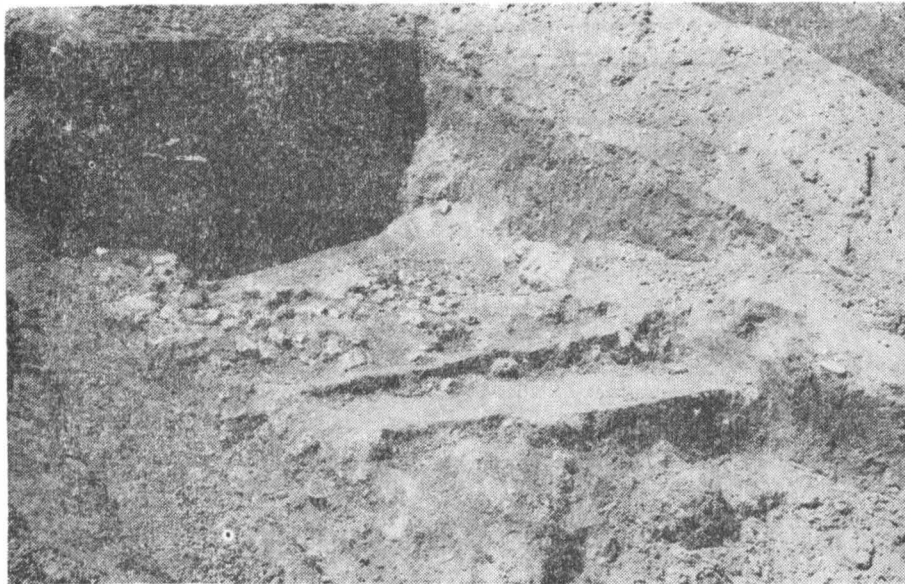

Fig. 30. – Aspect din timpul degajării semibordeiului din S VI.

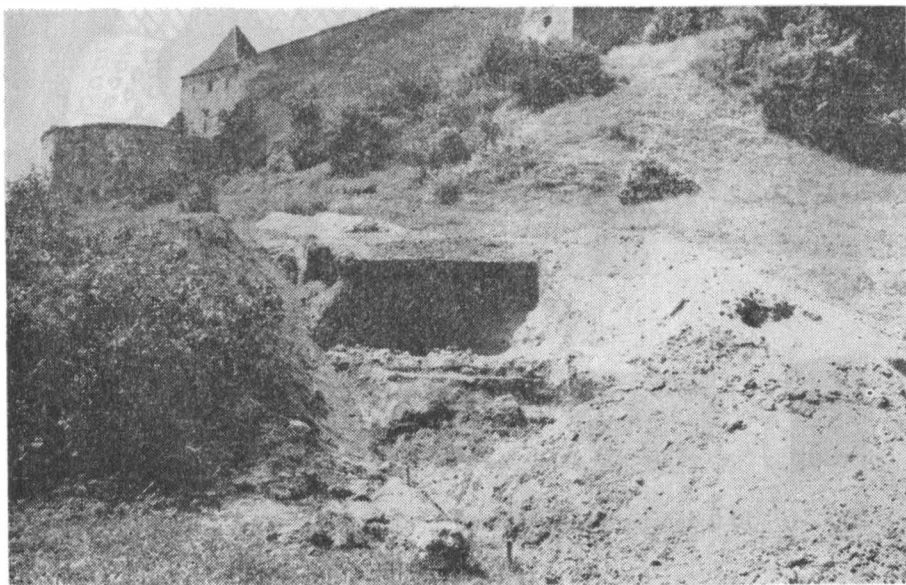
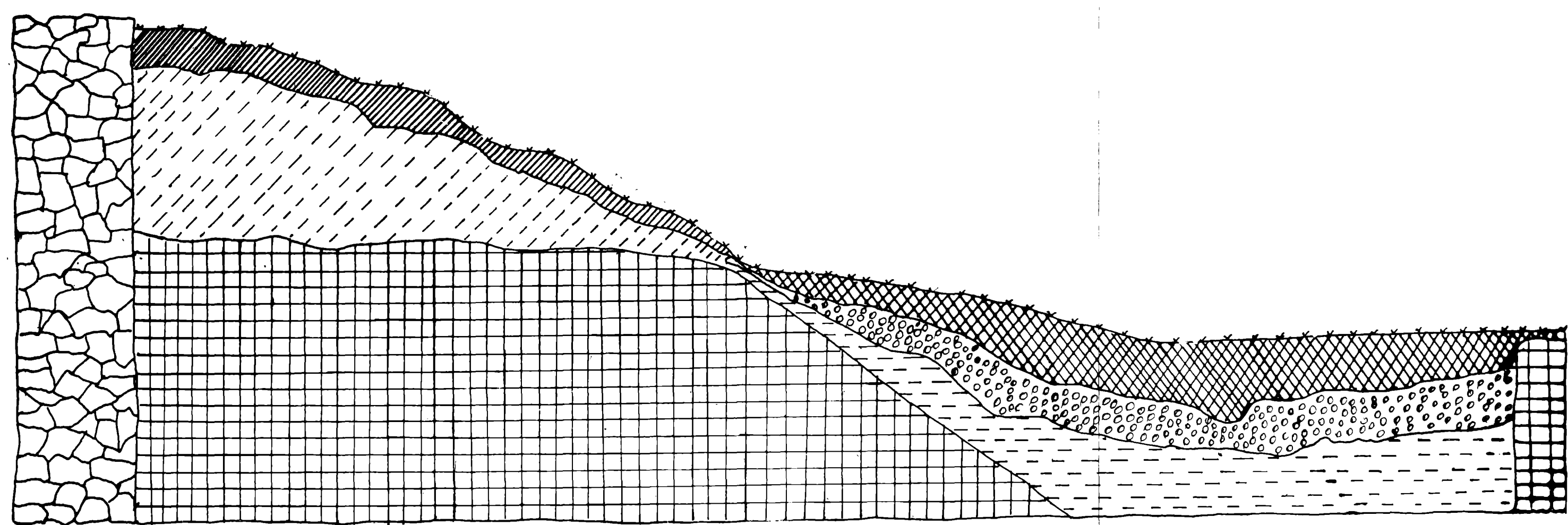

Fig. 31. – Aspect din timpul degajării locuinței 2 din S VI.

Stincă sfărâmișă.

Dărimătură din zidul feudal și ceramică din aceeași epocă.

Zid feudal.

Humus conținând ceramică feudală și sporadic dacică.

Strat de pământ lutos și pietre conținând ceramică dacică.

Depunere conținând numai ceramică dacică.

Depunere de nisip și piatră de stincă conținând exclusiv materiale dacice.

Fig. 32. Profilul stratului de acoperire.

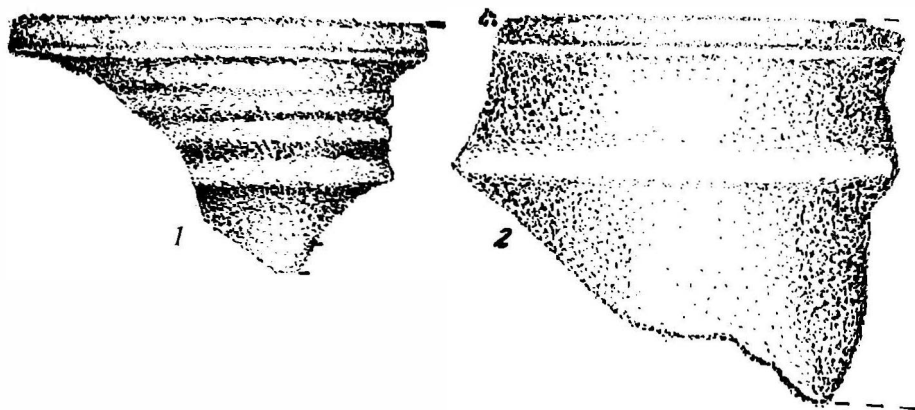

Fig. 33. — Fragmente de vase de lux.

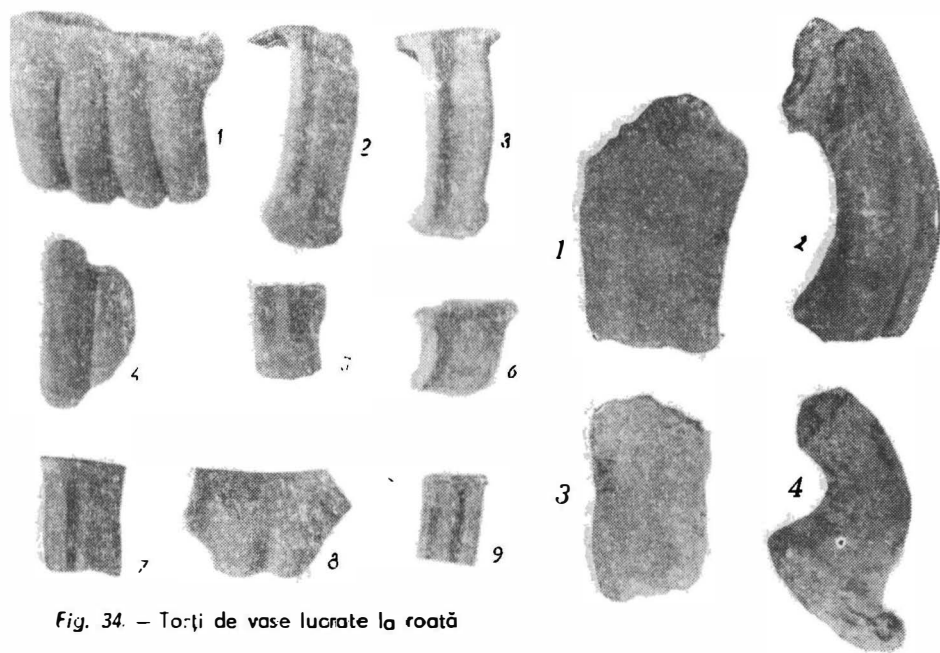

Fig. 34. — Torți de vase lucrate la roată

Fig. 35. — Torți de cești dacice.

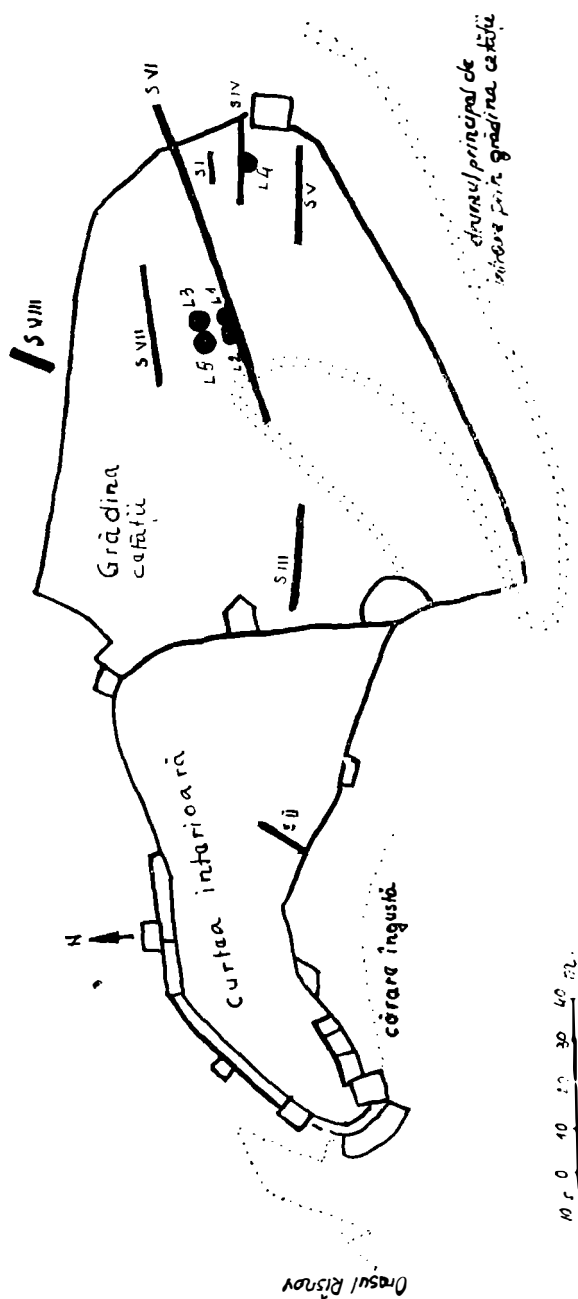

Fig. 36. — Planul săpăturilor arheologice din anul 1970.

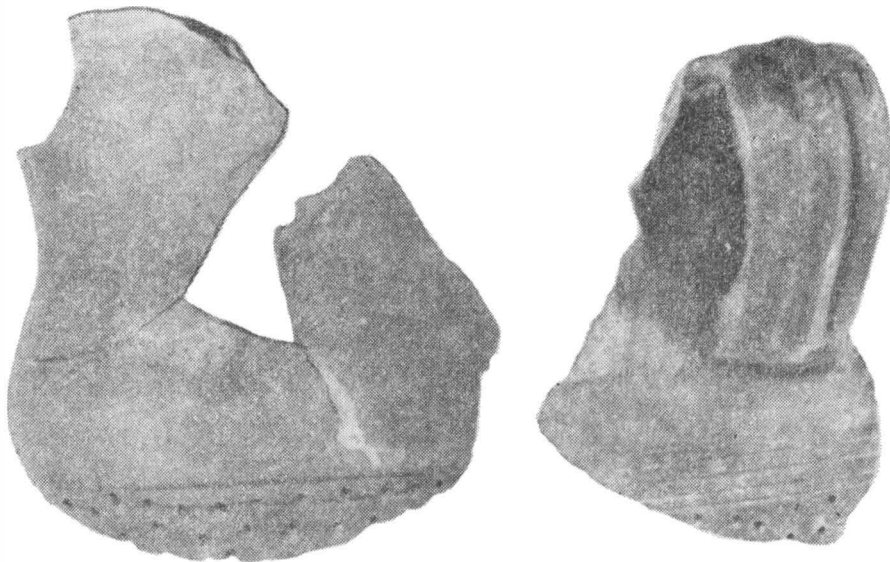

Fig. 37. — Fragmente de strecurători lucrate la roată.

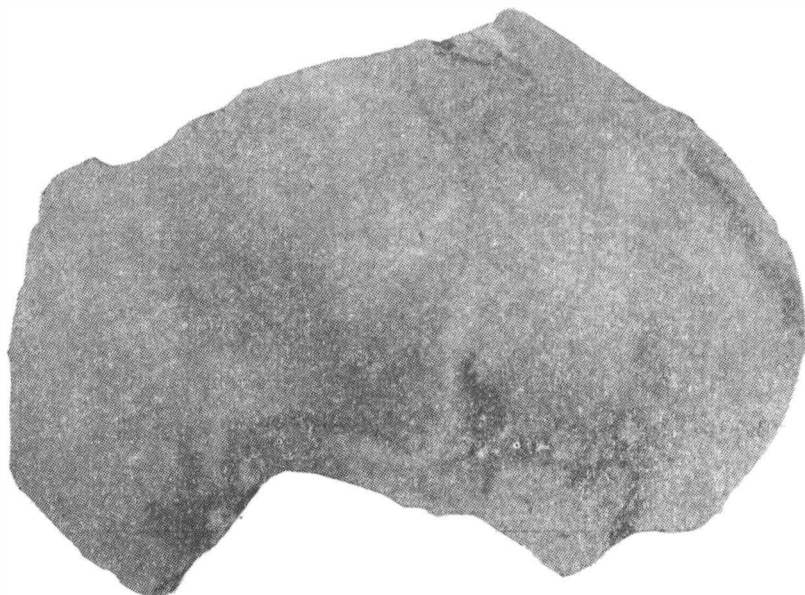

Fig. 38. — Fragment ceramic lucrat cu mina, cu ornament în formă de șorpe.

DIE DAKISCHE NIEDERLASSUNG VON RIȘNÖV-ROSENAU

(ZUSAMMENFASSUNG)

Während der vom Kreismuseum Brașov (Kronstadt) im Sommer 1970 in der aus der Zeit des Feudalismus stammenden Bauernburg von Rosenau durchgeführten archäologischen Ausgrabungen, wurde eine mächtige dakische Niederlassung entdeckt. Auf Grund des aufgefundenen archäologischen Materials unterscheidet der Verfasser zwei Phasen: eine aus der Zeit des klassischen dakischen Staates und die zweite aus der Zeit der römischen Herrschaft in Dazien. Gleichzeitig gelingt es dem Verfasser Anzeichen des Zusammenlebens der eingeborenen Bevölkerung mit den römischen Kolonisten zu entdecken und dadurch lokale Belege betreffend die Romanisierung dieser Region zu liefern. Da die Ergebnisse der archäologischen Funde durch Inschriften und geschichtliche Daten bekräftigt werden konnten, gelangt der Verfasser zur Schlussfolgerung, dass es sich um die vom Geographen Ptolemaios in dieser Zone angeführte dakische Niederlassung COMIDAVA handelt.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1 — Dakische Schale.
- Abb. 2 — Bruchstücke von dakischen Schalen.
- Abb. 3 — Dakische Schale.
- Abb. 4 — Randstücke von handgearbeiteten Gefäßen.
- Abb. 5 — Handverziertes Keramikfragment.
- Abb. 6 — Scheibengedrehte Keramik.
- Abb. 7 — Bruchstücke dakischer Keramik.
- Abb. 8 — Bruchstücke von Keramik mit doppeltem Zierband.
- Abb. 9 — Spinnwirtel aus Ton.
- Abb. 10 — Bruchstücke mit schief eingeschnittenem Zierband.
- Abb. 11 und 12 — Fragmente dakischer Keramik.
- Abb. 13 — Mit Rundknöpfen verziertes Gefäß.
- Abb. 14 — Verschiedene Reliefverzierungen.
- Abb. 15 — Keramikfragmente mit vertieften Verzierungen.
- Abb. 16 — Verschiedene erhabene und vertiefte Verzierungen.

- Abb. 17 und 18 — Auf der Töpferscheibe gearbeitete Füße von Fruchtschalen.
Abb. 19 — Dakische Fruchtschalen.
Abb. 20 — Auf der Töpferscheibe gearbeitete Fruchtschale mit geglätteter Verzierung.
Abb. 21 — 1) Fruchtschale mit geglätteter Verzierung
2) Seiher; 3) und 4) Spinnwirtel.
Abb. 22 — Keramikfragmente mit geglätteter, vertiefter und erhabener Verzierung.
Abb. 23 — Scheibengedrehte Keramikfragmente mit vertieften Verzierungen.
Abb. 24 — Bruchstücke scheibengedrehter Keramik.
Abb. 25 — Metallgegenstände aus den Wohnungen 1 und 2 (L 1 und L 2).
Abb. 26 — Branzefibel.
Abb. 27 — Querschnitt durch die Wohnung 1 (L 1) aus Grabungsschnitt VI (S VI).
Abb. 28 — Herd der an der Oberfläche gelegenen Wohnung L 5.
Abb. 29 — Bruchstücke einer Handmühle.
Abb. 30 — Aspekt von der Freilegung der Erdhütte aus dem Grabungsschnitt VI (S VI).
Abb. 31 — Aspekt von der Freilegung der Wohnung 2 in Grabungsschnitt VI (S VI).
Abb. 32 — Querschnitt des Verteidigungsgrabens.
Abb. 33 — Bruchstücke von Luxusgefäßen.
Abb. 34 — Henkel von scheibengedrehten Gefäßen.
Abb. 35 — Henkel dakischer Schalen.
Abb. 36 — Übersichtsplan der archäologischen Ausgrabungen aus dem Jahre 1970.
Abb. 37 — Bruchstücke scheibengedrehter Seiher.
Abb. 38 — Handgearbeitetes Keramikstück mit schlangenförmiger Verzierung.

DATE REFERITOARE LA CUCERIREA SUD-ESTULUI TRANSILVANIEI DE CĂTRE ROMANI ȘI PERSISTENȚA ELEMENTULUI DACIC

de ZOLTÁN SZÉKELY

Colțul sud-estic al Transilvaniei, care cuprinde teritoriul județului Covasna a făcut parte integrantă din Dacia romană. Data cuceririi și abandonării acestei părți a Transilvaniei de către romani, precum și problema persistenței populației dacice găsită pe acest loc, a format mult timp obiectul unor discuții între cercetătorii care s-au ocupat cu istoria Daciei romane. Aceștia s-au bazat, în argumentarea lor, doar pe puținele date istorice, epigrafice și arheologice cunoscute pe atunci, când cercetările nu au fost organizate în mod sistematic. În ultimii ani, în așezările și cetățile dacice, precum și în castrele romane situate în această regiune au fost executate cercetări sistematice de Muzeul din Sf. Gheorghe, ale căror rezultate au contribuit și la lămurirea acestor probleme.

Dintre cercetătorii care s-au ocupat cu problema cuceririi Daciei, A. Buday a emis părerea că ocuparea Daciei s-a făcut în etape, fiind un proces îndelungat, care a durat până în timpul domniei lui Marcus Aurelius¹. Un alt cercetător, A. Ferenczi, în anul 1942 executând săpături în cetatea dacică de la Covasna, pe baza aspectului ceramicii dacice descoperită de el în cetate a ajuns la concluzia că aceasta a fost ocupată între anii 150–158 e.n.² Prin urmare, A. Ferenczi a susținut cu argumente arheologice constatarea lui Buday, fiindcă căderea cetății de la Covasna în timpul lui Marcus Aurelius situează la această dată și cucerirea acestui teritoriu. Afirmatia lui Buday a fost combătută de C. Daicoviciu³, iar mărturiile epigrafice nu de mult descoperite au adus dovezi în favoarea tezei după care Dacia a fost cucerită în întregime pe timpul lui Traian⁴.

La lămurirea problemei, credem că ne ajută foarte mult și observațiile făcute în cursul noilor săpături, executate de Muzeul din Sf. Gheorghe la cetatea dacică de la Covasna și în castrele romane așezate în această re-

¹ A. Buday, *Megjegyzések Dacia meghódításának a történetéhez*, în *Dolgozatok – Travaux*, Cluj, 1912, III, p. 74.

² Șt. Ferenczi, *Római épület maradványa Kovásznán*, în *Erdélyi Múzeum*, LII, 1947, 1–4, p. 15, nota 13.

³ C. Daicoviciu, în *AIȘC*, II, 1933–35, p. 24; idem. *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 89, nota 2.

⁴ M. Macrea, în *Istoria României*, I, 1960, p. 348.

giune. În cele ce urmează vom expune observațiile noastre în legătură cu această problemă.

Pentru apărarea graniței de est a Daciei, pe actualul teritoriu al județului Covasna au fost construite următoarele castru: 1. la Comolău pe malul drept al Rîului Negru⁵; 2. la Boroșneul Mare⁶; 3. la Brețcu⁷, în fața Pasului Oituzului; la Olteni⁸, la închiderea Văii Oltului la trecerea din Bazinul Țării Birsei în Depresiunea Ciucului.

În castrul de la Comolău a fost atestată unitatea militară **cohors I Hispanorum Veterana Quingenaria Equitata**, despre care știm că în anul 129 aparținea armatei Daciei Inferior, avînd garnizoana la Brețcu (**Angustia**⁹). Această unitate, după ce a construit castrul a dat ajutor la construirea castrului de la Brețcu. Altă unitate nefiind atestată, trebuie să considerăm că aceasta a rămas aici pînă la părăsirea castrului.

Existența castrului de la Boroșneul Mare este problematică, fiindcă cercetările încă nu au scos la iveală materiale convingătoare despre prezența aici a unui castru. Cărămizile șampilate, resturile de ziduri, materialul ceramic bogat și monedele romane găsite pe teritoriul comunei, constituie argumente pentru acceptarea unui castru pe acest loc. Sînt cunoscute cărămizile șampilate ale următoarelor unități militare: **ala I. Asturum** și **ala I. Gallorum**¹⁰ (sau **ala I. Claudia Gallorum Capitaniana**¹¹). Aceste unități sînt atestate în Dacia Inferior în jurul anului 140 e.n.

În castrul de la Brețcu sînt atestate, în afară de **cohors I. Hispanorum**, care a avut garnizoana la Comolău, următoarele unități militare: **cohors I. Bracaraugustanorum**, **cohors III. Hispanorum Equitata** și o trupă a legiunii a III-a **Flavia**¹². Unitatea **cohors I Bracaraugustanorum**, într-o diplomă militară din anul 134, figurează în armata Moesiei Inferior; prin urmare înainte de această dată a trebuit să staționeze la Brețcu. Noile săpături executate în anul 1950 nu au adus alte dovezi mai concludente care să fi putut contribui la stabilirea mai exactă a datei cînd a fost construit acest castru. M. Macrea, care a condus săpăturile, pe baza observațiilor de ordin arhitectural, considera că lagărul de la Brețcu a fost construit în timpul lui Traian sau al lui Hadrian¹³.

Din cele relatate mai sus reiese că nu avem dovezi sigure asupra staționării unităților militare în aceste lagăre mai devreme decît anul 129, timpul domniei lui Hadrian.

⁵ Z. Székely, *A komolói erődített római tábor*, Cluj, 1943.

⁶ Z. Székely, în *Almanah*, Tirgu Mureș, 1955, p. 28–31.

⁷ M. Macrea, *Despre rezultatele cercetărilor întreprinse de Șantierul Arheologic Sf. Gheorghe-Brețcu*, 1950, p. 285–295.

⁸ Z. Székely, în *Almanah*, Tirgu Mureș, 1955, p. 28–31.

⁹ W. Wagner, *Die Dislocation der Auxiliar formationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1933, p. 150.

¹⁰ Z. Székely, în *Almanah*, 1955, p. 26, notele 71–74.

¹¹ N. Gostiar, *Studii epigrafice II*, în *Arheologia Moldovei*, IV, 1966, p. 179–182.

¹² W. Wagner, *op. cit.*, p. 98–100, I. Szilágyi, *Die Besatzungen des Verteidigungssystems von Dazien und ihre Ziegelstempel*, în *Diss Pann.*, Ser. II, nr. 21, p. 18–19.

¹³ M. Macrea, *op. cit.*, p. 295.

Castrul de la Olteni pînă în ultimul timp a fost cunoscut doar prin cercetări de suprafață; în anul 1949 s-a efectuat aici doar un șanț pe latura vestică, care a dus la descoperirea zidului castrului¹⁴. În cursul anilor 1969–1970, castrul a fost săpat în întregime. Menționăm că n-au fost observate nici aici și nici în cazul celorlalte caastre amintite urmele unor caastre de pămînt. Din cauza configurației terenului, castrul de la Olteni, construit pe malul Oltului, avea doar două porți (**porta praetoria** și **porta decumana**). Colțurile rotunjite, fără întărire cu turn sau contraforturi, precum și turnurile de poartă dreptunghiulare cu fronton ieșit în afară, pledează pentru faptul că acest castru a fost construit la începutul secolului al II-lea e.n. Dimensiunile castrului: 142 × 92,5 m. În cursul săpăturii nu a fost găsită nici o inscripție sau cărămidă cu ștampilă. Pentru stabilirea denumirii unității militare care a staționat la Olteni, o scrisoare a lui N. Gáll din anul 1795 face mențiune despre o cărămidă ștampilată care avea următoarele litere: C IIII B E. Cărămizi cu această ștampilă au fost găsite la un sarcofag făcut de asemenea din cărămizi, descoperit în apropierea castrului în anul 1957. Mormintul a fost datat pe baza unei monede de bronz de la Faustina I. din anul 141¹⁵. Lectura ștampilei: C (ohors) II Be (ssorum), unitate ce poate fi identificată cu trupa care a avut garnizoana la Cincșor, după mărturia altor cărămizi ștampilate aflate acolo¹⁶. Datorită hastei orizontale de jos a ultimei litere, ștampila poate fi lecturată și în felul următor: C(ohors) IIII B(rittonum) E(quitata), C(ohors) IIII B(essorum) sau C(ohors) IIII B(essorum) sau C(ohors) IIII B(etavorum). N. Gostar¹⁷ acceptă prima versiune: C(ohors) II Flavia B(essorum), cunoscută de la Cincșor. După descoperirea cărămizilor ștampilate ale sarcofagului, credem că nu putem exclude prezența unei trupe pînă acum necunoscută în Dacia Inferior. Această afirmație o putem baza pe faptul că ștampila cărămizii găsite la Cincșor are alt aspect¹⁸, conținînd și litera F și numărul II clar vizibil. Prin urmare, nu e verosimil să fie identică cu trupa care a fost la Olteni. Faptul că această unitate nu a fost amintită în diplomele militare, poate fi explicat prin aceea că trupa și eventual această parte a Transilvaniei după cucerire nu aparțineau Daciei, ci Moesiei Inferior¹⁹. Pentru susținerea acestei afirmații nu avem deocamdată date concludente. Este însă un fapt important că pe baza monedei descoperite în sarcofag, putem stabili prezența acestei unități la Olteni înainte de anul 141. În lipsa altor dovezi, considerăm această unitate drept constructoarea castrului, în care a staționat aici pînă la părăsirea lui.

Pe baza rezultatelor obținute în cercetările executate în lagărele romane mai sus amintite, putem constata că toate caastrele menționate au o

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Z. Székely, *Descoperiri epigrafice și arheologice pe granița de est a Daciei romane*, în *Arheologia Moldovei*, V, 1967, p. 138–141.

¹⁶ W. Wagner, *op. cit.*, p. 97.

¹⁷ N. Gostar, *op. cit.*, p. 178–179.

¹⁸ I. Szilágyi, *op. cit.*, Pl. XVII, nr. 254.

¹⁹ M. Macrea, în *Istoria României*, I, 1960, p. 349.

formă timpurie, obișnuită la sfârșitul secolului I și la începutul sec. II e.n. În fiecare castru au fost descoperite monedele împăraților din această perioadă, iar monumentele epigrafice referitoare la aceste trupe provin, cel mai de vreme, din timpul domniei lui Hadrian.

Pentru castrul de la Olteni, sarcofagul, prin moneda de bronz de la Faustina I, ne-a furnizat o dată certă, terminus „ante quem” pentru stabilirea timpului în care unitatea militară s-a putut așeza în acest castru.

În afară de rezultatele menționate, obținute în castelele romane, la rezolvarea problemei cuceririi acestei părți a Transilvaniei de către romani, unele date ne mai sînt furnizate și de săpăturile executate în anul 1968 la cetatea dacică de la Covasna.

Cetatea de la Covasna se află pe virful unei stînci masive, ale cărei laturi din trei părți au fost terasate, iar terasele au fost înconjurate cu zid de piatră. Virful masivului a fost nivelat. Pornind de la virf, toate terasele au fost secționare cu cite un șanț, lung de 110 m. S-a constatat că platoul și terasele au fost locuite, aici fiind găsite bucăți de chirpic, un bogat material ceramic, cîteva arme din fier și șapte monede romane, dintre care 6 sînt denari de argint republicani din sec. I î.e.n. (88–33 î.e.n.) și un denar imperial de la Vespasian (anul 70, Coh². 66). Materialul ceramic este cel obișnuit din perioada dacică clasică (sec. I î.e.n.–I e.n.). În interiorul cetății, pe platou și pe terase (mai ales pe terasa II) au fost observate urme de incendiu. Pietrele zidului de incintă au fost arse la roșu; la fel și pămîntul de lîngă ziduri. Moneda lui Vespasian servește pentru datare că terminus „post quem” și, cu toată probabilitatea, putem stabili că cetatea a fost incendiată cu ocazia celor două războaie dacice. Noi considerăm acest fapt ca o dovadă în plus, pe lîngă cele observate în castelele romane, pentru confirmarea faptului că colțul sud-estic al Transilvaniei a fost cucerit în jurul anului 106, dată la care este ocupată și cetatea dacică de la Covasna.

Afirmația lui A. Ferenczi bazată pe aspectul ceramicii, că cetatea a fost ocupată între anii 150–158, nu se poate accepta, fiindcă între ceramica dacică din sec. I și cea din sec. II e.n. nu există o deosebire atît de evidentă încît să le putem diferenția.

Semnatarul acestor rînduri nu a găsit nici o urmă care ar fi putut atesta viața pînă la mijlocul secolului II e.n.

În ceea ce privește părăsirea acestui teritoriu al Transilvaniei, datele ne sînt furnizate de monede și de faptul că toate castelele au fost incendiate. Ultima monedă în castrul de la Comolău a fost cea a lui Filip Arabul (244–49)²⁰, iar la Olteni moneda lui Severus Alexander (222–235). Devastarea și părăsirea castrelor o plasăm la mijlocul secolului III, cînd au loc marile incursiuni ale carpilor și în urma cărora această parte a Daciei a fost părăsită de romani²¹.

În ceea ce privește persistența elementului etnic dacic pe aceste meleaguri, ne putem baza numai pe descoperiri arheologice. În castrul ro-

²⁰ Z. Székely, *A komolói erődített római tábor*, 1943, p. 28.

²¹ *Ibidem*, p. 29.

man de la Brețcu, în val și în sant au fost găsite vase de factură dacică, care au fost atribuite populației locale rămase pe loc și după cucerire²². La această descoperire se adaugă și altele. Astfel, în anul 1969 în interiorul castrului roman de la Olteni, în stratul roman au fost găsite vase și fragmente ceramice dacice. Acestea, surprinse într-un context arheologic bine definit, arată că soldații romani au avut contact cu populația băștinașă care locuia în jurul castrului. Aspectul acestor vase (2 cești cu toartă, borcan decorat cu briu în ghirlande și ou butoni plați) arată o perioadă post-clasică în dezvoltarea ceramicii dacice (fig. 1, 1–3). Mormintul de incinerare de la Sf. Gheorghe–Epreșetă, în al cărui inventar se află și un borcan lucrat cu mină²³, precum și o ceașcă dacică găsită la Reci–Telek într-o așezare din secolul IV e.n.²⁴, toate acestea arată persistența elementului dacic în cursul secolelor III–IV e.n. Pe de altă parte, monedele de bronz din sec. IV ale lui Constantius IV găsite la Olteni, au fost folosite foarte probabil de populația daco-romană, și după retragerea armatei romane. La acestea se mai adaugă o nouă descoperire făcută la Sf. Gheorghe, care constă din 2 monede de bronz ale lui Maximianus Herculeus (286–305). Una este un bronz mic foarte bine conservat (Coh⁶, 53) iar cealaltă, slab conservată, un bronz mijlociu (Coh⁶, 137). Și aceste două monede de bronz, emise în epoca de după părăsirea Daciei și găsite în această regiune, constituie o dovadă că circulația monedelor romane nu a încetat la populația romanizată.

Pe baza celor relatate mai sus, considerăm că avem destule dovezi arheologice și numismatice, care confirmă faptul că Dacia (înglobând și sud-estul Transilvaniei) a căzut sub dominația romană la 106, în urma celui de-al doilea război dacic. Noile descoperiri arheologice din județul Covasna confirmă aceste fapte, atât prin dovezi obținute în castre romane, cât și prin observații făcute în cetatea dacică de la Covasna. Pe de altă parte, ceramica de factură dacică găsită în castrele romane nu lasă indoială asupra faptului că elementul etnic dacic a persistat și sub dominația romană, după părăsirea Daciei legăturile cu lumea romană continuând, fapt dovedit și în secolele următoare prin circulația monedelor romane în rîndul populației daco-romane.

²² M. Macrea, *Despre rezultatele cercetărilor întreprinse de Șantierul Arheologic Sf. Gheorghe-Brețcu*, 1950, p. 295.

²³ Z. Székely, *Materiale ale culturii Sintana de Mureș din sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, I, Sf. Gheorghe, p. 69, Pl. XV, 2.

²⁴ *Ibidem*, Pl. IV, 11.

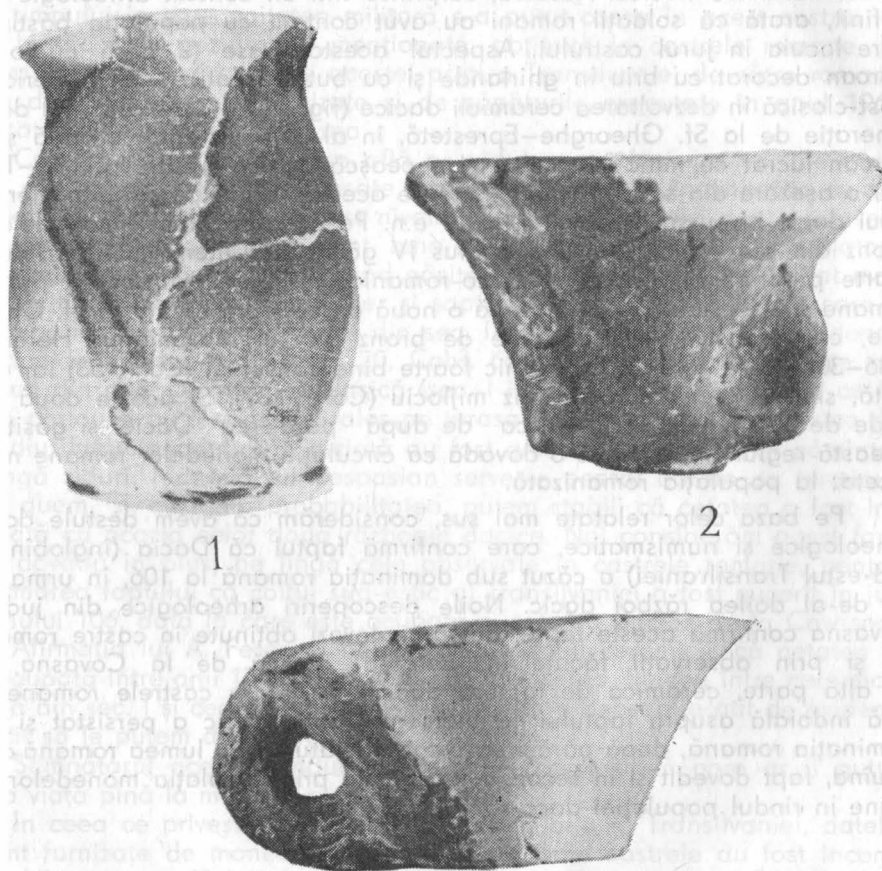

Fig. 1. – Vase dacice din castrul roman de la Comolău.

BEITRÄGE BETREFFEND DIE EROBERUNG SUDOSTSIEBENBURGENS DURCH DIE RÖMER UND DAS FORTLEBEN DER DAKER UNTER DER RÖMERHERRSCHAFT

(ZUSAMMENFASSUNG)

Einige Historiker und Erforscher der Geschichte Daziens vertraten die Ansicht, dass Dazien durch die Römer etappenweise erobert wurde. Auf Grund von Forschungen in den römischen Castra von Comolău, Boroșneul Mare, Brețcu, Olteni sowie in der dakischen Burg von Covasna, wird diese Ansicht vom Verfasser widerlegt. Die archäologischen und numismatischen Funde beweisen, dass Dazien – einschliesslich Südostsiebenbürgen – schon im Jahre 106 u. Zr., nach dem zweiten gegen die Daker geführten Krieg, von den Römern erobert wurde.

In den römischen Castra wurde viel dakische Keramik gefunden, besonders gelegentlich der jüngsten Forschungen im Castrum von Olteni, wodurch das Fortleben der Daker auch unter der Römerherrschaft bewiesen wird.

Dass auch nach der Räumung Daziens durch die Römer die Beziehungen der dako-romanischen Bevölkerung zum Römischen Reich fort-dauerten, zeigt der Gebrauch römischer Münzen in der auf die Räumung folgenden Zeit.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb.1 — Dakische Gefässe aus dem Castrum von Comolău.

ISTORIE MEDIE

UNDE A ÎNCHEIAT MIRCEA CEL BĂTRIN TRATATUL BRAȘOVEAN DIN 1395? CONSIDERAȚII PRIVIND LOCALIZAREA CURȚII FEUDALE DIN BRAȘOV

de PAVEL BINDER

Se cunoaște din istoria noastră națională că după strălucita victorie de la Rovine (10 oct. 1394), o dată cu retragerea turcilor, a dispărut și uniunea dintre feudali, pe care nimic nu-i silea să suporte tendințele autocratice ale lui Mircea cel Bătrîn. În jurul lui Mircea au rămas o parte din boierii țării, alături de oștile regelui maghiar. În aceste împrejurări se încheie la Brașov, la 7 martie 1395 tratatul de alianță dintre Mircea și Sigismund de Luxemburg, în care se stabilea un plan amănunțit de cooperare a forțelor româno-ungare într-un viitor război împotriva turcilor¹.

În cele ce urmează nu intenționăm să adăugăm la elucidarea acestui important tratat noi contribuții istorice sau diplomatice. Scopul propus de noi este doar **localizarea geografico-topografică** a locului unde s-a încheiat acest act diplomatic.

Prezența domnului muntean la Brașov este redată de două izvoare istorice : diploma din 1395 pe pergament, păstrată la Arhivele Statului din Budapesta și expunerea istorică a cronicarului bizantin Laonic Chalcocondil. În primul document, cel din 7 martie 1395, se precizează modalitatea de colaborare antiotomană dintre „Mirchya vaivoda Transalpinus, dux de Fugaras et banus de Zeuerino” și „dominus Sigismundus dei gratia Hungariae, Dalmaciae, Croaciae et cetera rex illustris ac marchio Brandenburgensis et cetera”. Despre locul și data tratatului documentul menționează, lapidar, doar următoarea propoziție : „Datum in Brassouiae, in dominica Reminiscere, anno domini MCCCLXXXV”².

Textul lui Chalcocondil este mult mai neclar. „Asupra acestui Mircea, care a început întâi mai înainte război, plecînd cu armata asupra barbarilor împreună cu împăratul romanilor Sigismund, Baiazid al lui Amurat, găsindu-i vină, a pornit cu război ; și trecînd peste Istru, mergea înainte, robind țara. Dar Mircea strîngînd oastea țării nu și-a făcut planul să vină asupra lui și să dea lupta, ci cu multă grijă și-a pus la adăpost în **muntele Brașovului** (subl. noastră) femeile și copiii”³.

¹ Barbu Cimpina și Damaschin Mioc, în *Istoria României*, II, București, Edit. Academiei, 1962, p. 369.

² F. Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, III, Sibiu, 1902, p. 135–137, doc. nr. 1349 (mai jos *Ub*).

³ L. Chalcocondil, *Expuneri istorice*. În românește de Vasile Grecu, București, Edit. Academiei, 1958, p. 199 și 285–286.

Ultimul pasaj neclar, după părerea noastră se poate interpreta în trei feluri :

1. Nu se întrevide limpede despre ce femei și copii vorbește istoriograful bizantin. Dacă este vorba în general de femei și copii din Țara Românească⁴, atunci inclinăm să credem că se vorbește de un masiv muntos din apropierea orașului Brașov. Este posibil ca prin muntele Brașovului să înțelegem masivul Bucegi, situat la obârșia riului Boroșu-Brașov, Ghimbășelul de azi⁵. În Carpații românești, de altfel, găsim numeroase masive muntoase numite după cursuri de apă : Munții Buzăului, Cibinului, Lotrului, Gurghiului etc. Oronimul de Bucegi în documentele istorice și cartografice apare numai din secolul al XVI-lea.

2. Majoritatea comentatorilor lui Chalcocondil aveau să menționeze citată se referă numai la familia domnului român și prin „Muntele Brașovului” au înțeles masivul Tîmpa. Această părere este exprimată de istoricul ardelen Iosephus Benkő⁶ și de geograful Karl Gottlieb Windisch (1725–1793)⁷.

3. Dacă pentru refugiu se poate presupune cetatea montană de pe Tîmpa, cu atât mai nevorosimilă este localizarea încheierii tratatului interstate aici pe un vîrf atît de inaccesibil. Aceasta a trebuit să aibă loc, după cum de altfel se confirmă și în alte documente oficiale emise în această vreme, în reședința feudalilor locali din Brașov.

În aceste secole funcția politico-administrativă a Brașovului era de mai mică importanță decît în epocile următoare. După izgonirea Cavaleri-

⁴ Referindu-se la războaiele antiotomane din timpul lui Vlad Țepeș din 1462, Chalcocondil (op. cit., p. 285–286) precizează că „Dacii, cînd au auzit că împăratul (sultanul, n.n.) vine asupra lor, copiii și femeile le-au adăpostit, pe unele în muntele Brașov, pe altele într-un oraș cu numele (nu se indică, nota V. Grecu)”. În acest caz într-adevăr se pomenește de obștea femeilor și copiilor refugiați în munți.

⁵ Pavel Binder, *Etimologia, sensul inițial și evoluția numelui topic „Brașov”, în Limbă și literatură — VIII, București, 1964, p. 411–420.*

⁶ „Schilicet, vallis, urbem Coronam omplexantis, caput quasi est mons altus et praecipuus, ab austro in orientem vergente, latine loquentibus Pinna, germ. Zinne item (a sacello Culmini inaedificata) Capelenberg, hung. Czenk-tetű seu nuncupatus... De hac, ut mihi videtur, monte castelloque, sonant verba CHALCOCONDILAE, Lib II ad a. 1397 scribendis: Bajazethes Turc. Imp. trajecto Istro, bellum intulit Myrrhae Vajvodae Valachiae, ob auxilia Sigismundo suppeditata; Mircha vero uxores et liberos in montem Brassobum deponens, collectis copiis fortiter Turcam aggressus est, eum que ad sua redire coegit” (I. Benkő, *Milkovia, sive antiqui episcopatus Milkoviensis Explanatio Viennae, 1781, p. 218–224*).

⁷ „In Absicht ihres ungarischen und walachischen Namens (Kronstadts) schreibt Schesäus: Haec a Braschobo-Braschovia monte vocatur. Dieses Berges gedenket auch Chalkokondilas. Im Jahre 1397 brachte der walachische Waywod Mirtscha (Moritz) als die Türken in seine Länder fielen, seine Weiber und Kinder auf den Berg Prassobus in Sicherheit. Vielleicht ist es der Felsenburg bey Kronstadt, der unter dem Namen der Zinne bekannt ist und ehemals ein gutes Kastell hatte” (K. Windisch, *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen, Pressburg, 1790, p. 260*).

lor teutoni (1225), în Țara Birsei se organizează comitatul Brașov. Funcția de comite al Brașovului în secolele XIII–XIV se moștenește în cadrul familiei baronilor unguri din Jimbor (Zsombor, Sommer), localitate situată în comitatul Dobica⁸. În anul 1333, fiii comitelui Nicolae, deoarece aveau moșii în Țara Birsei⁹, au primit titulatura nobiliară „de Brașov”, menținându-și însă și apelativul „de Jimbor”¹⁰. Peste oțiva ani (1341–1342), cei doi frați sînt menționați în calitate de comiți ai comitatelor Brașov și Bistrița¹¹.

Localizarea sediului din Țara Birsei a comitatului Brașov din secolul al XIV-lea constituie o problemă spinioasă. În epoca feudalismului timpuriu, pentru a desemna cea mai sudică depresiune din Carpații Orientali se folosesc în documente **paralel** termenii Brașov și Birsă. Cancelaria regală în emisiile sale de documente a folosit numele dat depresiunii de riul Boroșu-Brașov (Ghimbășel), iar românii autohtoni și sașii colonizați au adoptat numele de Birsă. Numai astfel se pot înțelege documentele aparent contradictorii. Mihai parohul „de Corona” într-un act regal din 1336 este numit **decanul Brașovului** iar în 1342, aceeași persoană poartă titlul **decanul Țării Birsei**¹².

Exemplele de mai sus le-am inserat numai cu scopul dovedirii faptului că formula „comes de Brașov” în sine nu precizează reședința dregătorilor regali din Țara Birsei. Despre mai mulți feudali, deși sînt numiți „de Brașov”, știm că nu erau originari din orașul Brașov¹³. Comiții Brașovului care cumulau frecvent funcția de comite al Secuimii și al Bistriței, puteau avea sediul în alte localități din estul Transilvaniei.

Primele puncte de sprijin pentru localizarea sediului brașovean a comiților din Țara Birsei le avem abia la sfîrșitul secolului al XV-lea. Cele mai vechi liste de impozite ale populației brașovene printre contribuabili în cvartalul Petri, în afara zidurilor, sub Dealul Străjii, menționează și comitele secuilor (Czekell greff), urmașul direct al comiților de Brașov. Este semnificativ că în anii 1486–1497 tot în sectorul de sub Cetățuia a Str. Lungi, locuia Hanăs Pircălabul (Burghgrafen hannis)¹⁴ pircălabul cetății Bran.

⁸ Otto Mittelstrass, *Beiträge zur Siedlungsgeschichte Siebenbürgens im Mittelalter*, München, 1961, p. 66–68 și Lázár Miklós, *Két oklevél a Nagyszombori Sombory család levéltárából*, în *Történelmi Tár*, 1888, p. 593.

⁹ Nicolae, fiul comitelui „Simon de Brassou”, cu ocazia vizitei regelui Ladislau IV Cumanul (1288) obține ca feud satele birsane Tohan și Budila (DIR, C veacul XIII/2 p. 403–404).

¹⁰ „Iohannem et Iacobum filios Nicolai de Brassou, alias de Sombor” (Ub, I, p. 459).

¹¹ „Coram comiti Iohanni et comiti Iacobo et coram comitibus de Wrcia ac de Bistricia” (1342), (Ub, I, p. 521) și „Magister Iohanni et Iacobo filius Nicolai comitibus de Brassou et de Byztricia” (1341), (Ub, I, p. 512 și Lázár Miklós, op. cit., p. 593).

¹² „Mihaelem decanum de Brasso necnon prebanum de Corona” (Ub, I, p. 482, doc. nr. 530); „Nobis Michaheli plebano de Corona necnon et decano in Wrcia... Datum in Corona” (Ub, I, p. 521, doc. nr. 571). În același act, comiții Brașovului, Ioan și Iacob sînt numiți „Comitibus de Wrcia”, adică Burcia – Țara Birsei.

¹³ „Teel filius Ebl de Brasu” a fost comitele (greavul) tirgului Prejmer (Ub, I, p. 110, doc. nr. 139 din 1271).

¹⁴ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, Brașov, 1896, III, p. 750.

Tradiția brașoveană a confirmat existența **nucleului rezidențial feudal** din raza dealului Sf. Martin. Geograful Lukas Ioseph Marienburg, rectorul școlii din Brașov a notat că în fața bisericii Sf. Martin exista o casă veche cu două etaje, care pe vremuri ar fi fost Casa Sfatului¹⁵. Înainte de data începerii construcției (cca 1420) Casei Sfatului, existență până azi în piața centrală a Cetății, sediul magistratului a fost în alt loc. În această perioadă timpurie nu putem vorbi despre casa sfatului, ci numai de sediul dregătorului feudal.

Până la înmulțirea și consolidarea elementului negustoresc și meșteșugăresc, în fruntea așezărilor săsești din Transilvania, se găsea comitele (greavul), cu funcție feudală ereditară. În primul act de emiterie internă brașoveană (Datum in Corona, 1342) se amintește un villicus sau fânogiu (civibus de Corona scilicet Iacobo villico) și de un comite (et comiti Herbor-do). Despre Iacob știm că nu era dintr-o familie de negustori sau meșteșugari, ci era descendentul greavilor Sandur din Agnita (Zent Agatha).

Următoarea problemă propusă de noi este tocmai localizarea reședinței comiților (greavilor) din Brașov. Punct fortificat de timpuriu, curtea feudalilor locali era în centru sau la marginea nucleului intravilan așezat între curțile cetățenilor, în oazul sașilor a țăranilor colonizați. Cercetările arheologice din ultimii ani au confirmat existența curților domnești și în alte orașe românești, mai ales în Moldova¹⁶. Un argument hotărâtor în fixarea reședinței comiților din Brașov este cuprins în cronică istoriografului iluminist brașovean Ioseph Teutsch (1702–1770). Cronică citată ne relatează că în anul 1447 Petrus Comes¹⁷ județul orașului Brașov, a renunțat la dreptul asupra terenului pe care s-a construit capela Sf. Martin¹⁸. Prima mențiune despre această capelă, existentă până în zilele noastre, datează din anul 1395, cînd regele Sigismund a donat acestui așezămint religios

¹⁵ „Der St Martinskirche gegenüber zeigt man ein altes zweistöckiges, jetzt Privathaus, welches das alte Stadtrathaus soll gewesen seyn“ (L. I. Marienburg, *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, II, Sibiu, 1813, p. 349).

¹⁶ M. D. Matei, *Considerații pe marginea unor aspecte sociale ale istoriei orașelor medievale românești*, în *SCN*, 18, 1967, 1, p. 56–57 și Alexandru Andronic, *Cercetări arheologice privind unele curți domnești și cetăți medievale din România*, în *Studii și articole de istorie*, X, București, 1969, p. 70–74.

¹⁷ „Petrus iudex de Brassow“ este amintit într-un act nepublicat din anul 1447 cuprins în culegerea documentelor referitoare la istoria sașilor din Transilvania întocmită de dr. Gustav Gündisch (*Ub*, V, p. 309–311, doc. nr. 2563), manuscris păstrat la Institutul de istorie din Cluj.

¹⁸ „1447. Tritt Petrus Comes Greff, filius Anthonii Sander, Iudex, sein Recht ab, das er auf Erde hatte, wohin die S. Martinkapelle gebauet worden“ (I. Teutsch, *Auszug aus „Kurzgefasste Jahr-Geschichte von Siebenbürgen, besonders Burzenland“*, în *Quellen*, IV, St. Martinikapelle in der Altstadt gebaut war, abgetreten“ (I. Teutsch, *Richter in Kronstadt, in Sächsischer Hausfreund*, 1884, p. 85).

p. 99); „Zur Zeit dieses Richters (Petrus Comes oder Greff) von 1447 bis 1449 ist nur dieses vorgefallen. dass derselbe das eigenthümliche Recht auf den Erdflack, worauf die

40 florini din censul Sînmartin plătit de brașoveni¹⁹. Pînă în anul 1447 terenul pe care s-a ridicat biserica aparținea comiților (greavilor) din Brașov.

În lumina celor spuse mai sus, se poate afirma, că edificiul situat în locul actualei case parohiale Sf. Martin poate fi considerat ca sediul și proprietatea ereditară a greavilor, adică a feudaților locali din Brașov. Faptul că hramul capelei de aici poartă numele sfîntului în ziua căruia (11 noiembrie) se percepea censul anual, nu poate fi doar o coincidență.

Inginerul Gustav Treiber, fără să cunoască funcția rezidențială feudală a acestui nucleu, a remarcat stilul medieval al întregului complex arhitectonic, situat pe nivelul inferior al dealului Cetățuia²⁰. În urma acestor constatări se poate da o explicație mai verosimilă celor „Două porți” (Bei den zwei Porzen)²¹ de la bifurcația dintre Str. Lungă și Str. De Mijloc. G. Treiber presupune că aici era limita dintre așezarea negustorilor și „satul” Brașovul Vechi. Aceste porți sugerează impresia că aici exista un vechi loc de vamă, poate încă din epoca Cavalerilor teutoni²². După părerea noastră, la cele „Două porți”, care barau circulația spre Valea Timpei, se încasa vama feudală atît de greavi, cit și de comiții Brașovului.

Nucleul feudal de pe dealul Sf. Martin avea și funcții juridice. Pe lîngă probabila reședință de judecată a comitelui de Brașov, greavul brașovean era judele nu numai al orășenilor ci și al satelor din „scaunul de judecată”. Pe lîngă celelalte patru tîrguri bîrsane primare – Feldioara, Rîșnov, Codlea și Prejmer – orașul Brașov a fost sediul ocolului (revier) compus din satele Ghimbav, Sînpetru, Bod și Hărman²³. În anul 1420 numai acestor patru sate li se ordonă contribuție la construcția zidurilor cetății Brașov. Documentul emis de regele Ladislau V în anul 1454 spune explicit că aceste patru sate din Țara Birsei („Communitati villarum et possessionum nostrorum Wydenbach, Petersberg, Bryngendorff et Hongberg vocatis, terrae nostrae Barciae”) aparțineau scaunului de judecată din orașul Brașov („Ad sedem judicarium civitatis vestrae praefatae pertinere dicitur”) și, ca ata-

¹⁹ „...capella ad honorem et sub vocabulo eiusdem beati Martini in monte Brassouensi seu de Corona Strigoniensis diocesis constructe loci plebanus eiusdem scilicet Brassouiensis seu de dicta Corona... de censu nostro in et ex dicto loco seu civitate nostra Brassouensi in festo beati Martini annis etiam singulis nobis debito per quoscumque nostros sau alios exactores census...” (Ub, III, p. 131–133, doc. nr. 1346).

²⁰ G. Treiber, *Die Anfänge der Stadt Kronstadt*, în *Das Burzenland*, III/1, Brașov, 1928, p. 50–52.

²¹ „1623: in der Altstadt vben dem Portzen” (*Liber super aestimatione domorum civitatis Coronensis*, Arh. st. Brașov, IV, G1, p. 73); „1682: in der Altstadt bei den Porzen wohnend” (*Quellen*, VI, p. 205); Aceste două porți, care împiedicau circulația tot mai intensă, cu fast demolate abia în anul 1800: „Den 1-ten April ist allhier die sogenannte Purtz (oder Schwebogen) welcher am Ende unserer Altstädter Clostergässer Nachbarschaft stunde, von der Stadt obgetragen worden” (Gustav Schiel, *Ein kronstädter Bürger vor 100 Jahren*, Iohannes Schiel (1750–1830), Brașov, 1912, p. 35 și *Quellen*, IV, p. 63).

²² *Das Burzenland*, III/1, p. 50 și 57.

²³ Joseph Trausch, *Übersichtliche Darstellung der älteren Gemeinde-Verfassung der Stadt Kronstadt*, Brașov, 1865, p. 2.

re, sînt obligate să ajute construcția zidului de incintă a cetății Brașov²⁴. Județul (iudex) din Brașov²⁵ era forul judiciar superior atît în oraș, cit și în cele patru sate ale scaunului de judecată. La rîndul lor, juzii din Feldioara exercitau acest drept în „scaunul”²⁶ compus din satele Măeruş, Rotbav și Hălchiu, iar Rîșnovul ero forul de apel pentru Cristian și Vulcan.

Forul judiciar din Brașovul Vechi s-a menținut chiar după construcția Casei Sfatului și mutarea magistratului în Cetate. Continuînd o tradiție judiciară și financiară moștenită de la comiții brașoveni, castelanii cetății Bran chiar la începutul secolului al XVI-lea percepeau gloaba (pedepse, amenzi) încasată de la juzii orașului și ai celor patru tirguri birsane²⁷. Astfel, în anul 1505 castelanul din Bran, pe lingă cei 9 florini încasați de la județul Cetății Brașov („a iudicum civitatis”), mai percepea gloabă de 3 fl. de la Luca Roth din Brașovul Vechi („ex vetere civitate”)²⁸.

În lucrarea prezentă am încercat să elucidăm două probleme conexe, de importanță pentru istoria feudală a Brașovului. Orașul de sub Tîmpa, de la întemeierea statului feudal independent Țara Românească (1330) a avut relații cu domnii voievodatului transalpin. Ca și unii din înaintașii săi, Mircea cel Bătrîn a venit la Brașov, în mai multe rînduri. Izvoarele narative păstrate pînă în zilele noastre menționează două prezențe ale Domnului: una, consemnată de Chalcocondil, fără o dată precisă și alta la 7 martie 1395, cînd s-a semnat tratatul de alianță cu Sigismund de Luxemburg. După anul 1420 primirile solemne, cum este și firesc, se făceau mai ales în Casa Sfatului, expresia edilitară a puterii locale din oraș și provincie. Problema propusă de noi este de a încerca stabilirea reședinței feudale înaintea cristalizării municipalității orașenești și din epoca cînd în locul Casei Sfatului din Piața Cetății era doar bolta cojocarilor. Semnarea de către Mircea a tratatului menționat, s-a făcut în „Brașov”, fără o localizare mai precisă. După părerea noastră acest act **putea să aibă** loc într-o încăpere a reședinței feudale din Brașov.

În secolele XIII–XIV Brașovul avea doi conducători locali: greavul, adică comitele, feudalul local și comitele comitatului Brașov²⁹. Cel din urmă, deși avea titlul de „comes de Barassow”, în condițiile uzanței chrononice medievale nu presupune de la sine că avea și reședința în localitatea Brașov. Fiind dovedit pentru această perioadă sinonime topicele Țara Birsei și (Țara) Brașovului, titlul de mai sus indică numai că dregătorul respectiv are în subordine depresiunea Țara Birsei. Dovezi despre „locuința” comite-

²⁴ Georg von Herrmann, *Verhältniss der Stadt Cronstadt gegen die umliegenden Dörfer*, în *Sieb. Quartalschrift*, VII, 1801, nr. 4, p. 288–290 și N. Iorga, E. Hurmuzaki, *Documente privind istoria românilor*, XV, 1911, p. 40, doc. nr. 70.

²⁵ Greavul Iacob în 1353 este intitulat atît „comes” cit și „iudicis” (*Ub*, II, p. 315).

²⁶ „Michael comes et iudex sedis Mergenburg” (*Ub*, IV, p. 129–130).

²⁷ „proventus byrsagiorum iudicum civitatis et provinciae” (*Quellen*, I, p. 82 și 94).

²⁸ *Quellen*, I, p. 94.

²⁹ După cum se știe, termenul latin medieval de „Comes” desemna atît pe dregătorul unui comitat întins, cit și judele, cneazul, adică feudalul local, din așezările rurale sau urbane.

lui la Brașov avem numai de la sfârșitul secolului al XV-lea cînd se indică că reședința se află în zona Brașovului Vechi de sub muntele Sf. Martin.

Sediul greavilor din Brașov, pe baza mai multor indicații și documente se poate localiza chiar în apropierea locului unde azi se găsește Biserica Sf. Martin. Chiar hramul acestei biserici amintește de o datorie principală a greavilor: stringerea censului Sinmartin. Argumentele istorice, fructificate în acest sens de noi, întăresc o concluzie formulată încă la începutul secolului nostru: stilul medieval al întregului complex arhitectonic Sf. Martin compus din biserică și casa parohială. Cercetări arhitectonice și arheologice viitoare ar putea să aducă argumente noi privitoare la vechimea și funcționalitatea inițială a acestei construcții.

După cum se cunoaște, dintre cele 14 așezări libere din Țara Birsei, funcția juridică și, ca atare, titulatura de județ (judex) exista doar în Brașov și în cele patru țiguri primare: Feldioara, Rîșnov, Codlea și Prejmer. În restul satelor funcționa doar conducătorul obștei, villicus sau fânogiul (Hann). Greavul din Brașov, asemănător omologului său din cele patru țiguri, era în același timp greav dar și județul (comes et iudex) scaunului de judecată, care în cazul orașului nostru se compune din satele Ghimbav, Sînpetru, Bod și Hărman. Zona complexului ecleziastic Sf. Martin prin urmare era în același timp și sediul acestui scaun de judecată. Din secolul al XV-lea conducerea greavului fiind treptat înlocuită de magistratul orașenes, cu timpul se șterge și amintirea relației juridice dintre Brașov (centrul greavului) și satele scaunului de judecată.

Mutarea reședinței orașului din Brașovul Vechi (zona dealului Sf. Martin) în Cetate (Casa Sfatului) de fapt nu este altceva decît reflectarea arhitecturală și funcțională a unui proces social-economic general, valabil pentru multe din orașele europene și românești. O dată cu dezvoltarea negoțului și a meseriilor, apar centre civice noi, de obicei întărite cu ziduri. Această mutare în cazul Brașovului, pe lângă propășirea economică, a fost favorizată și prin începerea construcției în anul 1395³⁰ a zidului de incintă. Mutarea magistratului în centrul Cetății era binevenită din mai multe puncte de vedere: economic, social – exprima componența noului magistrat – teritorial și militar.

În consecință, este posibil ca tratatul din 1395 să fi avut loc într-o încăpere a reședinței feudale de pe dealul Sf. Martin. Nu putem însă trece cu vederea, că regele Sigismund avea o curie în Cetate, în apropierea mănăstirii dominicană Sf. Petru și Pavel. „Palatul” situat pe locul străzii Sf. Ioan de mai tirziu, în secolul al XV-lea era deja ruinat. Deci nu este exclus ca în anul 1395 această clădire să fi servit pentru semnarea tratatului menționat mai sus.

³⁰ N-ar fi exclus ca tratatul antiotoman încheiat de Mircea și Sigismund în 1395 să fi favorizat începerea fortificării cetății tocmai în acel an.

WO HAT MIRCEA DER ALTE DAS ABKOMMEN VON BRAȘOV AUS DEM JAHRE 1395 GESCHLOSSEN ? ERWÄGUNGEN BETREFFEND DIE LOKALISIERUNG DES GRÄFENHOFES VON BRAȘOV (KRONSTADT)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser versucht, zwei für die Geschichte von Kronstadt in der Zeit des Feudalismus wichtige Probleme zu klären, die miteinander im Zusammenhang stehen. Seit der Gründung des unabhängigen Staates bestanden Beziehungen zwischen der Stadt unter der Zinne und den Wojwoden aus Muntenien. Nach den Quellen soll Mircea der Alte zweimal in Kronstadt gewesen sein : ein Besuch wurde von Chalkokondilas verzeichnet, der aber weder Ort noch Zeit genau angibt; der zweite fand am 7. März 1395 statt, als das Bündnis mit Sigismund von Luxemburg unterzeichnet wurde. Die Unterzeichnung dieses Abkommens fand in „Brașov“ statt, es wird jedoch kein genauerer Ort angegeben. Es ergibt sich also die Frage, wo wohl diese diplomatische Handlung stattgefunden haben mag.

Im XIII. und XIV. Jahrhundert hatte Kronstadt zwei höhere Ortsvorsteher: den Grafen der Stadt Kronstadt und den Vorsteher des Komitats Kronstadt. Der letztere hatte seinen Sitz nicht ständig in der Stadt. Da während dieser Zeit die Ortbezeichnungen Burzenland und das Land der Stadt Kronstadt die gleichen waren, zeigte der Titel „Comes de Brassow“ nur an, dass der betreffende höhere Beamte das Burzenland unter sich hatte.

Der Sitz der Kronstädter Grafen kann auf Grund mehrerer Hinweise und Dokumente in der Nähe des Ortes, wo sich heute die Kirche von Martinsberg befindet, lokalisiert werden. Der ganze architektonische Komplex weist einen mittelalterlichen Stil auf.

Von den 14 freien Niederlassungen des Burzenlandes gab es nur in Kronstadt und den vier Marktflecken Feldioara (Marienburg), Rîșnov (Rosenau), Codlea (Zeiden) und Prejmer (Tartlau) je einen Gerichtsstuhl und den Titel iudex, Richter. Die Kronstädter Grafen, sowie die der vier Marktflecken, waren gleichzeitig Grafen und Richter (comes et iudex) des betreffenden Gerichtsstuhls. Zum Gerichtsstuhl von Kronstadt gehörten die Gemeinden Ghimbav (Weidenbach), Sinpetru (Petersberg), Bod (Brenndorf) und Hărman (Honigberg). Das Gebiet um die Kirche von Martinsberg war gleichzeitig der Sitz des Gerichtsstuhls. Die Versetzung der Residenz von Alt-Kronstadt (Gebiet von Martinsberg) innerhalb der Ringmauern ins Gebäude des alten Rathauses) widerspiegelt auf architektonischem und funktionel-

Im Gebiet sozial-ökonomische Wandlungen, wie sie bereits für viele andere Städte charakteristisch waren. Während der Entstehungszeit der Städte spielten diese vor allem als Verteidigungszentren eine ausschlaggebende Rolle. Mit der Entwicklung des Handels und des Handwerks bildeten sich neue städtische Siedlungen die gewöhnlich mit Mauern befestigt wurden.

Die alte Geschichtsschreibung glaubte, der „Berg von Kronstadt“, wohin sich Mircea der Alte zurückgezogen hatte, sei die Zinne gewesen. In den Dokumenten jener Zeit wird jedoch die Martinskapelle auf dem „Berg“ örtlich festgelegt, also auf dem Abhang des Schlossbergs (Capella... beati Martini in monte Brassowiensi). Der Kronstädter Geschichtsschreiber Joseph Teutsch verzeichnete, dass im Jahre 1447 Petrus Comes, der Stadtrichter, auf das Recht über das Gebiet, auf dem die Martinskapelle gebaut wurde, verzichtete. Unter diesem Berg befanden sich die sogenannten „Zwei Purzen (Tore)“, die auch als Zollstelle dienten.

Zusammenfassend kann gesagt werden, dass das Abkommen von 1395 in einem der Räume der mittelalterlichen Residenz neben der Martinskapelle auf dem „Kronstädter Berg“ unterzeichnet wurde. Das ist eine Möglichkeit. Andererseits kann aber auch angenommen werden, dass es in der Stadt, in der Kurie, die sich in der Nähe des Dominikanerklosters des Heiligen Peter und Paul in der späteren Johannissgasse befand unterzeichnet wurde.

DOMENIUL CETĂȚII BRAN ÎN SECOLELE XIV–XVI

de TITUS N. HAȘDEU și IENICA NOAGHIA

Construirea cetății Bran este rezultatul complexului de evenimente de la finea secolului al XIV-lea.

Răsăritul și sud-estul Europei cunosc în acest sfârșit de secol, procesul slăbirii „Hoardei de aur”, ce va culmina cu lupta de pe Don, de la Kulicovo (1380), când oștile conduse de cneazul Dmitri Donskoi au repurtat o strălucită și hotăritoare victorie asupra tătarilor.

Fărîmîțarea feudală a Rusiei și luptele dintre cneji au făcut să se mențină încă un timp dominația tătară, puterea mongolă se va destrăma și pe ruinele „Hoardei de aur” se ridică hanatele Cazanului, Astrahanului și al Crimeii.

În timp ce „Hoarda de aur” trăia procesul pierderii treptate a puterii, Polonia și Ungaria își consolidau poziția, fapt ce pune în primejdie independența țărilor române.

Pe măsură ce nobilimea Ungariei și a Poloniei lupta pentru cucerirea de noi teritorii, urmărind întărirea privilegiilor ei în dauna maselor de țărani, în sud se ridică o nouă mare putere, cea otomană, care avea să doboare mai tirziu statul feudal maghiar și să dea lovituri serioase Poloniei.

După ce în 1354 pătrund în Peninsula Balcanică, în 1362 turcii ocupă Adrianopole. Cu toate că sîrbii și bulgarii încearcă să stăvilească înaintarea osmanliilor, în 1393 Bulgaria centrală este prefăcută în provincie turcească. Dobrogea devine și ea posesiune otomană. Ca atare, țările române și Ungaria ajung să fie direct amenințate.

Pericolul turcesc pe de o parte și consolidarea statului feudal românesc de la sud de Carpați pe de altă parte, determină pe Ludovic de Anjou (1342–1382), regele Ungariei să ia măsuri urgente de fortificare a granițelor de sud-est ale regatului său. Aceste cetăți regale de graniță urmăreau în același timp întărirea puterii centrale, într-o vreme cînd voievozii transilvăneni, exponenți ai tendințelor centrifugale, reușeau să păstreze o situație de semiindependență.

Ludovic I de Anjou, sprijinindu-se pe marile orașe ale Transilvaniei : Brașov, Sibiu, Bistrița, în care vedea elementul principal de contracarare a tendințelor spre autonomia Transilvaniei, dispune ridicarea cetăților de la Tâlmăciu (1370) și Bran (1377), încercînd să alcătuiască, împreună cu Severinul, cordonul de apărare a hotarului de sud-est.

Intenția de a construi o cetate în pasul Bran exista încă de la 1364, după cum rezultă dintr-un document al vremii¹.

Actul emis la 19 noiembrie 1377² de către Ludovic I dă dreptul brașovenilor să ridice un fort din piatră la Bran „cu propriile lor cheltuieli și osteneli”, după ce pădurea va fi „tăiată acolo în lung și-n lat”, iar terenul nivelat în vederea construirii cetății.

În schimbul acestui serviciu, brașovenilor li se întăresc unele privilegii asupra celor 13 tirguri din Țara Birsei, „precum au fost din vechime”, acordându-li-se și altele noi ca : dreptul de folosință a „cimpului numit Turcheș” și reducerea impozitului regal.

Promisiunea mutării vămii de la Rucăr la Bran se includea tot în noile privilegii acordate Brașovului. Ludovic își rezerva „totdeauna” dreptul de numire și destituire a județului, comitelui secuilor și castelanului noii cetăți, cărora le interzice să se amestece în „libertățile și obiceiurile vechi” ale supușilor din Brașov.

Îndată după ridicare (pînă la 1382) – conform Cronicii lui Ioan de Tîrnava, cetatea a fost înzestrată cu un domeniu, fapt despre care aflăm dintr-un act de la 1395³, cînd posesiunile „cetății Bran”, Zărnești și Tohan sînt dăruite parohului Thomas de la Biserica Sfînta Maria din Brașov și fraților săi. Alte sate, componente ale domeniului, au fost trecute într-un document din 1456⁴, în care se menționează că românii „schismatici” din satele Baci, Cernatu, Turcheș și Satulung au fost alungați și înlocuiți cu „unguri creștini”.

Celelate sate, Zizin, Purcăreni, Tîrlungeni, Crizbav și Apața, apar consemnate ca posesiuni ale Branului abia în anul 1500⁵. Se pare că aceste sate ale „dreptului crăiesc de conferire și jurisdicție”⁶, nu au fost în permanență componente ale domeniului Bran, deoarece dintr-un act din 1476⁷ rezultă că voievodul Transilvaniei cere brașovenilor să aprovizioneze cetatea, „fiind lipsită de toate posesiunile și veniturile ei”.

Organizarea și administrarea satelor domeniului cetății, ca de altfel și a satelor din întreaga Transilvanie, reflectă stratificarea socială a acesteia care se adîncește pe măsura dezvoltării pieței interne, unde se puteau valorifica produsele agricole, determina accentuarea aservirii⁸. De fapt, după 1490, situația de șerbie a țăranilor (*rusticitas, servilis, conditio*) este

¹ Arhiva Bisericii Negre, Brașov, N.F. 171. p. 295.

² Arh. st. Brașov, Colecția Privilegii, nr. 27.

³ *Ibidem*.

⁴ Szabó Károly, *Székely Oklevéltár*, vol. I, p. 172–173.

⁵ Arh. st. Brașov, Colecția Privilegii, nr. 267.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Arh. st. Brașov, Colecția Fronius, I, nr. 18.

⁸ T. Hașdeu, *Cetatea Bran sub stăpînirea orașului Brașov (secolele XV–XVII)*, în *Culegere de studii și cercetări*, Muzeul regional Brașov, vol. I, 1967.

precizată de tripartitul lui Werböczi⁹, care îl socotește „plebe” (plebs), lipsiți de toate drepturile acordate doar „poporului” (populus) din care făceau parte numai baronii și alți magnați, precum și ceilalți nobili, dar nu nenobili.

Caracterizarea lui Fr. Engels cu privire la raporturile sociale din Germania, în perioada războiului țărănesc, corespunde în mare măsură și situației din Transilvania, în prima jumătate a secolului al XVI-lea. „Șerbii – spunea Engels – erau împovărați cu noi dări și prestații, sub fel de fel de proteste și denumiri. Clăcile, dijele, amenzile, taxele de feud, taxele de succesiune, banii pe care îi percepea feudalul sub pretext că îl apără pe iobag și multe alte taxe erau mănite în mod arbitrar, în ciuda învoielilor anterioare. Dreptatea era refuzată țăranilor și constituia un obiect de trafic, iar atunci când cavalerul nu putea să ajungă pe altă cale la banii țăranului, îl băga pur și simplu la închisoare și îl silea să se răscumpere”¹⁰.

În perioada la care se referă prezentul studiu, locuitorii satelor domeniului erau supuși la o serie de obligații față de cetate, biserica catolică și rege¹¹.

Dijma în muncă¹² constituia una din principalele obligații ale țăranilor, căreia i se alătura a noua parte¹³ din produsele unui an.

Din actul de la 1439 reiese că „Albert, regele Ungariei, confirma drepturile și libertățile prelaților și ale nobilimii din Ungaria și dispune ca românii din Transilvania să plătească dijma oilor (quinguagestima ovium) după datina lor cea veche”¹⁴, darea din porci, stupi și vinat¹⁵ completând această categorie de obligații.

Cu prilejul diferitelor sărbători, supușii cetății ca și alți iobagi de pe domeniile Transilvaniei trebuiau să dea diferite daruri în păsări, ouă etc.¹⁶.

În aceeași categorie de obligații intrau amenzile, care în partea locului se numeau birșaguri¹⁷.

Darea către biserica catolică, decima, reprezenta o altă categorie de obligații iobăgești. Din noianul de documente cităm un extras dintr-un act de la 1456 „... care creștini ar trebui să-și plătească de drept decimile bisericii parohiale Sfântul Mihai, întemeiată în numita posesiune Sin-Mihai, pe care decime acuma ați pus stăpânire voi și le-ați apropiat cetății noastre numite Bran”¹⁸.

⁹ *Istoria României*, vol. II, Edit. Academiei, București, 1962, p. 556.

¹⁰ *Ibidem*, p. 558.

¹¹ T. Hașdeu, *op. cit.*, p. 140–141.

¹² Szabó Károly, *op. cit.*, vol. I, p. 172–173.

¹³ Arh. st. Brașov, Colecția Fronius I, nr. 125.

¹⁴ Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, vol. XI, Euda, 1344, p. 246.

¹⁵ *Ibidem*, Colecția Fronius I, nr. 29.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 12, 19, 25, 86.

¹⁷ Georgius Fejér, *op. cit.*, vol. XI, p. 253.

¹⁸ *Ibidem*, Colecția Fronius I, nr. 29.

Cea de-a treia categorie de obligații o reprezenta taxa regală, care se plătea vistieriei, cunoscută pentru satele domeniului Bran și sub denumirea de censul Sfintului Martin. În sprijinul celor arătate vin și documentele: „1446, decembrie 24. Nicolae de Vyzakna, vice voievodul Transilvaniei, scrie judei Brașovului și districtului Bîrsa, anunțându-i că din ordinul lui Ioan de Hunyadi, guvernatorul Țării Ungurești să trimită censul Sfintului Martin în mărci de argint, cîntărite cu cîntarul regelui Bela¹⁹, primul, și cel de-al doilea „1446. octombrie 27 — Ioan de Hunyadi guvernatorul Țării Ungurești poruncește brașovenilor să plătească censul Sfintului Martin vice guvernatorului Nicolae de Vyzakna și camerarilor Eustafino și Antozo“²⁰.

Pe lingă iohanii supusi cetății sînt menționați și robii țigani, pe care un act din anul 1500²¹ îi amintește ca aparținînd „din vechime“ acestei cetăți. În stringerea dărilor și supravegherea prestării de obligații din partea supușilor, castelanii (conducătorii militari și administrativi ai cetății și domeniului acesteia) comit numeroase abuzuri înrăutățind și mai mult starea celor aserviți²².

Sporirea obligațiilor îi determină pe țărani să protesteze prin:

- nesupunerea la muncă;
- împotrivirea la plata obligațiilor;
- fuga sau mutarea de pe domeniu²³.

Pentru satele domeniului Bran sînt atestate mai frecvent două forme de împotrivire: jalbele adresate autorităților și fuga de pe domeniu.

Un document din 1468²⁴ vorbește, după cum putem vedea, de o jalbă a iobagilor de pe posesiunile cetății îndreptată împotriva castelanilor: „... nu permiteți ca populația și iobagii așezați în posesiunile acestei cetăți să vineze în păduri nici să se apere pe drumuri și poteci împotriva hoților și bandiților...“ Rîndurile de mai sus sînt semnate de către voievodul Transilvaniei Iohan Pongracz.

Pentru cea de-a doua formă de protest a iobagilor cunoscută în rîndul satelor domeniului Bran, amintim că Sigismund de Luxemburg dăduse un act prin care permitea „libera migrațiune“ a iobagilor de pe un domeniu pe altul numai după ce au plătit terragiul (darea pămîntului) și alte dări²⁵. Un document de mult mai tîrziu, e vorba de anul 1514²⁶, consemnea-

¹⁹ *Ibidem*, nr. 12.

²⁰ *Ibidem*, nr. 19.

²¹ *Ibidem*, Colecția Privilegii, nr. 264.

²² *Ibidem*, Colecția Fronius I, nr. 12, 19, 86.

²³ *Ibidem*, nr. 29 ; Colecția Satele din Țara Birsei, I/1, p. 16.

²⁴ *Ibidem*, Colecția Fronius I, nr. 29.

²⁵ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1967, p. 12.

²⁶ Arh. st. Brașov, Colecția Satele din Țara Birsei, I/1, p. 16.

ză că numărul locuitorilor satelor domeniului la o dată anterioară anului 1498 (anul zălogirii cetății și domeniului Bran, orașului Brașov), era de 249, iar după acest an numărul locuitorilor aceluiași sat era de 156. Reducerea acestora poate fi pusă și pe seama celei de-a doua forme de protest a supușilor Branului, fuga de pe domeniu.

Brașovul favorizat de poziția²⁷ sa geografică la intersecția de drumuri spre Moldova, Țara Românească și Apus, cu drept de etapă și depozit, la care se adaugă dezvoltarea meșteșugarilor cu ateliere complexe, îl înscriu printre marile centre economice ale vremii. Să luăm spre exemplu, doar pentru prima jumătate a secolului al XVI-lea, valoarea globală vamală a negoțului dintre Brașov, Țara Românească și Moldova care oscila între 80.000–142.000 florini aur anual, valoare care uneori ajungea la 167.000 (1503)²⁸. Numărul localităților particulare participante la acest negoț era de 174, iar al participanților de 1074²⁹.

Branul, cetate regală reprezenta o frână în calea vehiculării produselor de către brașoveni întrucât vama încasată aici se vărsa în visteria statului.

Stăpînirea asupra Branului ar fi însemnat în afara încasării taxei vamale și stăpînirea domeniului acestuia.

Profitînd de scăderea visteriei regale și slăbirea puterii centrale de la finele secolului al XV-lea, Brașovul intră în stăpînirea cetății și domeniului Bran (1498)³⁰ pentru un termen de 10 ani, urmînd să fie stăpînul definitiv al acesteia abia în anul 1651³¹.

În secolul al XVI-lea, domeniul feudal se bazează și pe o producție proprie. Acest lucru a dus în ultima analiză la o creștere a prestațiilor în muncă.

Procesul de transformare funcțională s-a petrecut alături de schimbări menite să adapteze vechea lui structură.

În cadrul domeniului cu cetate, alături de cetate, care e nu numai punct de apărare și de sprijin militar sau loc de refugiu în timp de primejdie, ci și centru de stăpînire, de strîngere a prestațiilor și loc de rezervă pentru asemenea timpuri, se ridică în importanță curtea economică de alături³².

Castelanul era în primul rînd conducătorul militar al cetății, apoi administratorul domeniului și judecător suprem al acestuia.

Branului, care era subordonat orașului Brașov, i se numeau anual doi castelani și doi vicecastelani. A existat totuși o excepție, castelanul român Gheorghe Olah sau George Românul, care a fost ales pe timp de 10 ani.

Erau numiți cite doi pentru a putea fi găsit întotdeauna unul dintre ei (castelanii) sau pentru a sta în cetate permanent (vicecastelanii). Castelanii nu primeau salarii, doar gratificații și li se plăteau deplasările la cetate sau pe domeniu.

²⁷ T. Hașdeu, *op. cit.*, p. 137.

²⁸ Radu Maiorescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV–XVI)*, Edit. științifică, București, 1965, p. 46.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Arh. st. Brașov, Colecția Privilegii, nr. 261.

³¹ *Approbatæ et Compilatæ Constitutiones*, Cluj, 1815, pars, II, tit. LXXXII, art. 1.

³² D. Prodan, *op. cit.*, p. 492.

Vicecastelanii sau pircălabii erau cei care administrau cetatea și domeniul acesteia.

Ei conduceau o serie de lucrări, cum ar fi reparații de tâmplărie, zidărie, fierărie, sobe „cu cahle lustruite”, ferestre (discuri de sticlă în ramă metalică) etc.³³, sau de altă natură, ca: pictarea în 1512 a bisericii din cetate de către Dominic³⁴, executarea a patru blazoane în sala mare și două orologii solare în curte de către Gregorius la 1535³⁵, vopsirea și revopsirea blazoanelor de pe uși³⁶, precum și slujbele din biserica cetății ș.a.m.d.³⁷. Toate aceste operații erau plătite în raport cu valoarea lucrării.

Pircălabii aveau grijă și de înzestrarea cetății cu mobilier³⁸, alte obiecte, inclusiv necesariile pentru bucătărie³⁹, alimente, arme⁴⁰. Dăm mai jos o listă sumară privind inventarul cetății:

- castroane mari de cositor
- castroane mici de cositor
- ceaune mari și mici
- frigări
- piuliță
- sfeșnic de aramă
- lighean de spălat
- pat de puf
- perini
- plapumă⁴¹
- 2 cai
- o trăsură
- butoaie cu vin vechi
- slănină
- făină
- 12 arcuri
- 18 puști cu furci
- 18 puști mici
- un tun mic
- 38 lănci de vânătoare
- butoaie cu plumb⁴².

Din cele enumerate ne putem da seama de similitudini între inventarele marilor castele nobiliare și cel de la Bran, lucru ce poate fi explicat și prin vizitele deosebite de aici. De exemplu, în 1574 călătorul francez

³³ Arh. st. Brașov, Socoteli alodiale Brașov, III/2, p. 377, 378, 380.

³⁴ *Ibidem*, III/5, p. 352.

³⁵ *Ibidem*, III/2, p. 377.

³⁶ *Ibidem*, III/6, p. 181.

³⁷ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. II, p. 52.

³⁸ Arh. st. Brașov, Socoteli alodiale Brașov, III/6, p. 82.

³⁹ *Ibidem*, III/4, p. 73.

⁴⁰ *Ibidem*, III/15, p. 359.

⁴¹ *Ibidem*, III/4, p. 73.

⁴² *Ibidem*, III/15, p. 359.

Pierre Lescaplier — student al Universității din Padova — trece și pe la Bran, în drumul său spre Alba-Iulia⁴³. În 1599, Pătrașcu Vodă este oaspete în cetate⁴⁴. Cu prilejul venirii soției lui Mihai Viteazul la Bran, în 9 iulie 1600, pircălabul Hannes Conrad a pus doi pescari care au prins 207 păstrăvi⁴⁵.

De fapt, la Bran se construise un vivarium pentru care s-au cumpărat plase și opinci de pescuit. În rezervor se ținea pește pentru consumul personalului și al oaspeților⁴⁶.

Pircălabii mai aveau în grijă și moara de malț de la poalele cetății, despre care vorbește un document de la 1460⁴⁷, precum și joagărul (prima știre o avem de la 1504)⁴⁸.

Pe lângă acestea vicecastelanii mai administrau și :

- venitul morilor (toate morile din comunele libere erau obligate să plătească cetății o taxă)
- venitul din băutura vîndută în cetate
- venitul rezultat din vama cetății (ladula casteri)
- venitul din birșagurile aplicate de juzii din Brașov și district
- venitul din dijma oilor
- venitul sării de la Feldioara
- venitul rezultat din taxa ȝiganilor din district
- venitul din dijma satelor domeniului
- venitul din semănarea și vînzarea inului
- venitul din dijma stupilor de pe domeniu
- venitul din dijma porcilor
- venitul din censul satelor domeniului
- venitul din taxa vigesimatorilor⁴⁹.

Pe domeniul Branului apar chiar vînzări de fructe. În 1543, din grădina casei regești din Săcele s-a vîndut de la 1 florin 40 de aspri, în 1540 din fructele grădinii din Turcheș în valoare de 1 florin⁵⁰.

Atributele judecătorești ale pircălabilor se refereau la registrul cadastral pe care îl țineau la înregistrarea transferului de proprietate, la încasarea taxelor de răscumpărare: a pămîntului arabil, a stînilor, a munților, taxelor de moștenire, goștinelor, birșagurilor etc.⁵¹.

Pentru serviciile făcute, vicecastelanii erau salarizați cu 17 florini anual, salariu mult mai scăzut față de cele de pe domeniile nobiliare, deoa-

⁴³ Paul Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescaplier în Țara Românească și Transilvania*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960, p. 444, 445.

⁴⁴ Arh. st. Brașov, Socoteli alodiale Brașov III. 7, p. 186.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 252.

⁴⁶ D. Prodan, *op. cit.*, p. 361.

⁴⁷ Arh. st. Brașov, Colecția Fronius I, nr. 30.

⁴⁸ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, p. 82, 92.

⁴⁹ T. Hașdeu, *op. cit.*, p. 139.

⁵⁰ D. Prodan, *op. cit.*, p. 492.

⁵¹ Arh. st. Brașov, Socoteli alodiale Brașov, Pachet acte nr. 154, p. 1, 63, 89, 115, 153.

reca și sarcinile administrative erau mai puțin numeroase. Nu exista o economie alodială⁵².

Alături de cei doi vicecastelani, în personalul cetății mai figura și un administrator (procurator), care se ocupa mai mult cu probleme domeniiale. Era și el salarizat angajat prin contract temporar, de obicei pe un an. La intrarea în funcțiune punea și el un jurământ, primea domeniul cu inventar, precum și o serie de alte instrucțiuni.

Restul personalului se compunea din șapte—doisprezece trabanți — famuli portares — (soldați cu retribuție fixă, trimestrială), două străji, slujitori, o bucătăreasă, pivnicer, vizitiu și baci (cetatea poseda o turmă de oi). Pe lângă retribuția bănească, acest personal primea uniforme (trabanți, străjile și slujitorii), îmbrăcăminte și încălțăminte⁵³ restul personalului.

Vorbind despre obligațiile feudale în secolul al XVI-lea, trebuie să amintim că ponderea cădea asupra dijmei în produse și mai apoi în bani. Dezvoltarea pieții interne, unde se puteau valorifica produsele agricole, determină sporirea aservirii, deci, a obligațiilor țărănești.

După războiul țărănesc de la 1514—1515 se ajunge la 52 zile pe an rentă în muncă, dijma în natură sau în bani sporește în legătură cu rezerva seniorială.

Referindu-ne la obligațiile iobăgești de pe domeniul cetății Bran menționăm că dijma în natură se situa pe primul loc în prima jumătate a secolului al XVI-lea, pentru ca în cea de-a doua parte a veacului să-i ia locul cea în bani.

Vechilor obligații li se alătură altele noi :

- dijma din fin și ovăz ;
- dijma mieilor ;
- dijma de la livezi ;
- dijma inului și a semintelor de in ;
- dijma de la scinduri.

De exemplu :

GHIMBAV

1538 — joi după Apostolul Bartolomei

— dijma finului 30 aspri⁵⁴.

GHIMBAV

1538 — joi după Apostolul Bartolomei

— dijma ovăzului 2 florini 16 aspri⁵⁵.

-- dijma mieilor (castelanii din Bran încasează :)

⁵² D. Prodan, *op. cit.*, p. 503.

⁵³ Arh. st. Brașov, Socoteli alodiale Brașov III/4, p. 51, 291, 352, 460.

⁵⁴ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, p. 93—94.

⁵⁵ Arh. st. Brașov, Socoteli alodiale Brașov, III/3, p. 6.

1505	.	.	.	.	.	.	7 florini 25 aspri ⁵⁶
1550	.	.	.	.	.	.	42 aspri ⁵⁷
1538	.	.	.	.	.	.	8 florini 3 aspri ⁵⁸

— dijma inului și a semințelor de in (castelanii încasează) :

1504, 21 mai	.	.	.	.	.	10 florini	
5 iunie	.	.	.	.	.	4 florini 25 aspri	
29 iunie	.	.	.	.	.	48 $\frac{1}{2}$ aspri	
29 iunie	.	.	.	.	.	28 aspri	
cele șapte sate						40 aspri	
Total						16 florini 41 și o doime aspri ⁵⁹	
1505 (castelanii încasează)	.	.	.	.	.	10 florini și 7 aspri	
(castelanii încasează)	.	.	.	.	.	1 florin și 25 aspri ⁶⁰	
1530 — dijma inului	.	.	.	.	.	30 florini	
dijma din sămînța de in	.	.	.	.	.	4 florini și 25 aspri ⁶¹	
1538 — dijma inului	.	.	.	.	.	5 florini ⁶²	
1550 — dijma din soinduri ⁶³	.	.	.	.	.		

Decima, darea plătită bisericii catolice, se extinde și asupra altor produse cum ar fi : in, mei, etc.⁶⁴.

Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, așa cum se vede din registrul de venituri și cheltuieli al cetății, nona și decima, încep să fie percepute în bani.

La multiplele contribuții ale iobagilor se adaugă un număr sporit de obligații față de stat. Dacă în secolele anterioare țărani ai aserviți cetății plăteau pentru stat doar taxa regală⁶⁵, în veacul al XVI-lea pe lângă aceasta apar capitația, pe cap de familie⁶⁶, darea pe curte⁶⁷ și casă⁶⁸ precum și numeroase așa numite „ajutoare”⁶⁹.

Un act din 1535 arată că pentru anul respectiv s-a fixat o taxă de 1 florin de fiecare bărbat⁷⁰, iar acte din 1504, 1540, 1555 vorbesc de așa-numite „ajutoare”, pe care iobagii domeniului sînt obligați să le achite odată cu capitația. Uneori „ajutoarele” sînt dublate sau chiar triplate. Pentru ilustrarea celor de mai sus, dăm următoarea listă :

⁵⁶ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, p. 94–95.

⁵⁷ Arh. st. Brașov, Socoli alodiale Brașov, III/4, p. 131–135.

⁵⁸ *Ibidem*, III/3, p. 4.

⁵⁹ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, p. 86.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 94–95.

⁶¹ Arh. st. Brașov, Socoli alodiale Brașov, III/4, p. 131–135.

⁶² *Ibidem*, III/3, p. 6.

⁶³ *Ibidem*, III/4, p. 131–135.

⁶⁴ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, p. 82–92.

⁶⁵ Arh. st. Brașov, Colecția Fronius I, nr. 12, 19, 25, 86; Socoli alodiale Brașov, III/3, p. 7, 22, 285, V/11, p. 293.

⁶⁶ *Ibidem*, Socoli alodiale Brașov III/3, p. 22, 699.

⁶⁷ *Ibidem*, III/9, p. 9.

⁶⁸ *Ibidem*, V/10, p. 103.

⁶⁹ *Ibidem*, III/3, p. 61, 109, 376, 457 ; III/5, p. 56, 74 ; V/11, p. 313.

⁷⁰ T. Hașdeu, op. cit., p. 141.

1557 – Satulung	– Impozit ordinar	61 fl. 49	aspri
	– Ajutorul dintii	31 fl. 46	aspri
	– Ajutorul de mai tirziu	31 fl. 46	aspri
– Cernatu	– Impozit ordinar	30 fl. 20	aspri
	– Ajutorul dintii	15 fl. 41 ^{1/2}	aspri
	– Ajutorul ulterior	15 fl. 41 ^{1/2}	aspri
– Turcheș	– Impozit ordinar	41 fl. 45 ^{1/2}	aspri
	– Totalul impozitului dintii	21 fl. 3	aspri
	– Totalul ajutorului ulterior	20 fl. 41	aspri
– Baci	– Totalul impozitului regulat	17 fl. 16	aspri
	– Totalul celor două ajutoare	18 fl. 33	aspri
– Tărlungeni	– Totalul impozitului ordinar	20 fl. 10	aspri
	– Totalul celor două ajutoare	19 fl. 42	aspri
– Zizin	– Totalul impozitului ordinar	15 fl. 33	aspri
	– Totalul celor două ajutoare	15 fl. 21	aspri
– Purcăreni	– Impozit ordinar	15 fl. 33	aspri
	– Totalul celor două ajutoare	15 fl. 21	aspri
– Apața	– Totalul impozitului ordinar	49 fl. 22	aspri
	– Totalul primului ajutor	23 fl. 35	aspri
	– Totalul ajutorului ulterior	24 fl. 19	aspri
– Crizbav	– Total impozit ordinar	39 fl. 39 ^{1/2}	aspri
	– Totalul impozitului dintii	19 fl. 31	aspri
	– Total ajutor ulterior	20 fl. 11	aspri ⁷¹

Afirmația noastră este ilustrată și de următoarea situație a evoluției censului pe sate :

1538

Georgii, Martini,

taxa Stipendium, census thurcius
sau imperatoris

Satulung	60 fl. 42	aspri	62 fl.	
Turcheș	38 fl.		41 fl. 37	aspri
Sinmihai	23 fl. 20 ^{1/2}	aspri	25 fl. 48	aspri
Tirlungeni	20 fl. 18	aspri	20 fl. 18	aspri
Purcăreni	15 fl. 34	aspri	16 fl. 34	aspri
Zizin	12 fl. 37	aspri	12 fl. 24	aspri
Baci	13 fl. 22	aspri	12 fl. 43	aspri
Crizbav	35 fl. 18	aspri	34 fl. 49	aspri
Apața	44 fl. 02	aspri	43 fl. 44	aspri ⁷²
Total	263 fl. 43 ^{1/2}	aspri	270 fl. 07	aspri

⁷¹ Arh. st. Brașov, Socoteli alodiale Brașov, III/5, p. 56, 74, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 76, 68, 69, 71, 72, 74.

⁷² Ibidem, III 3, p. 22.

1539

Georgii, Martini			Stipendium
Satulung	62 fl. 30	aspri	31 fl. 15 $\frac{1}{2}$ aspri
Turcheș	38 fl. 34	aspri	19 fl. 22 aspri
Sinmihai	26 fl. 4	aspri	13 fl. 11 $\frac{1}{2}$ aspri
Tirlungeni	19 fl. 41	aspri	9 fl. 48 aspri
Purcăreni	15 fl.		7 fl. 25 aspri
Zizin	12 fl. 42	aspri	6 fl. 21 aspri
Baciu	14 fl. $\frac{1}{2}$	aspri	7 fl. 3 aspri
Crizbav	36 fl. 34	aspri	18 fl. 13 $\frac{1}{2}$ aspri
Apața	45 fl. 38	aspri	23 fl. 32 aspri
Total	271 fl. 23 $\frac{1}{2}$	aspri	136 fl. 41 $\frac{1}{2}$ aspri ⁷³

1540

Georgii, Martini			Stipendium
Satulung	31 fl. 11 $\frac{1}{2}$ aspri	30 fl. 15 aspri	31 fl. 11 $\frac{1}{2}$ aspri
Sinmihai	13 fl. 21 $\frac{1}{2}$ aspri	13 fl. 14 aspri	13 fl. 21 aspri
Tirlungeni	9 fl. 42 aspri	4 fl. 39 aspri	9 fl. 42 aspri
Purcăreni	7 fl. 25 aspri	6 fl. 20 aspri	7 fl. 25 aspri
Zizin	6 fl. 21 aspri	6 fl.	6 fl. 21 aspri
Baciu	7 fl. 18 aspri	7 fl. 14 aspri	6 fl. 43 aspri
Crizbav	18 fl. 19 $\frac{1}{2}$ aspri	18 fl. 19 $\frac{1}{2}$ aspri	18 fl. 19 $\frac{1}{2}$ aspri
Turcheș	19 fl. 24 aspri	19 fl. 24 aspri	19 fl. 24 aspri
Apața	23 fl. 30 aspri	23 fl. 30 aspri	23 fl. 30 aspri ⁷⁴

1541

Georgii, Martini			Stipendium
Satulung	29 fl. 10 aspri	28 fl. 43 aspri	29 fl. 46 $\frac{1}{2}$ aspri
Sinmihai	12 fl. 41 $\frac{1}{2}$ aspri	12 fl. 41 $\frac{1}{2}$ aspri	13 fl.
Purcăreni	7 fl. 20 aspri	7 fl. 20 aspri	7 fl. 25 aspri
Zizin	6 fl. 15 aspri	6 fl. 15 aspri	6 fl. 21 aspri
Baciu	7 fl. 20 $\frac{1}{2}$ aspri	7 fl. 20 $\frac{1}{2}$ aspri	7 fl. 16 $\frac{1}{2}$ aspri
Turcheș	19 fl. 12 aspri	19 fl. 10 aspri	18 fl. 44 $\frac{1}{2}$ aspri
Crizbav		35 fl. 39 aspri	18 fl. 19 $\frac{1}{2}$ aspri
Apața		23 fl. 4 $\frac{1}{2}$ aspri	24 fl. 37 $\frac{1}{2}$ aspri ⁷⁵

⁷³ *Ibidem*, III, 3, p. 61.⁷⁴ *Ibidem*, III/3, p. 109.⁷⁵ *Ibidem*, I'1'3, p. 150, 167.

1542

Georgii Martini

Stipendium

Baciu	7 fl. 22 $\frac{1}{2}$ aspri	7 fl. 22 $\frac{1}{2}$ aspri	7 fl. 17	aspri
Turcheș	18 fl. 19 $\frac{1}{2}$ aspri	18 fl. 24 $\frac{1}{2}$ aspri	17 fl. 45	aspri
Sinmihai	12 fl. 24 $\frac{1}{2}$ aspri	12 fl. 24 $\frac{1}{2}$ aspri	12 fl. 24	aspri
Satulung	29 fl. 14 aspri	29 fl. 14 aspri	29 fl. 1	aspri
Tirlungeni	9 fl. 19 aspri	9 fl. 19 aspri	9 fl. 18	aspri
Zizin	6 fl. 15 aspri	6 fl. 15 aspri	6 fl. 15	aspri
Purcăreni	7 fl. 35 aspri	7 fl. 35 aspri	7 fl. 40 $\frac{1}{2}$	aspri
Crizbav	17 fl. 28 $\frac{1}{2}$ aspri	17 fl. 28 aspri	16 fl. 18 $\frac{1}{2}$	aspri
Apața	22 fl. 42 $\frac{1}{2}$ aspri	22 fl. 42 $\frac{1}{2}$ aspri	21 fl. 10	aspri ⁷⁶

O listă a contribuabililor referitoare numai la cens, precum și cuantumul acestuia pe sate, vine să lămurască datele de mai sus :

1514

TIRLUNGENI

Lista locuitorilor contribuabili din cele nouă posesiuni ale castelului Bran :

Parmy Balindt	dedit asp. 25	dedit 25
Kosta Ianwsth	dedit asp. 25	dedit 25
Schanta Laslo	dedit asp. 25	dedit 25
Lorens Balasch	dedit asp. 25	dedit 25
Balindt Wayda	dedit asp. 25	dedit 25
Laczko Mikloss	dedit asp. 25	dedit 25
Walach Ianusch	dedit asp. 25	dedit 25
Magich Lorens		
Tamasch	dedit asp. 25	dedit 25
Mate Luoaș Iorg	dedit asp. 25	dedit 25
Borse Ystwann	dedit asp. 25	dedit 25
Iorg Palno	dedit asp. 25	defuncta
Lagado Janwsch	dedit asp. 25	dedit 25
Torck Mihal	dedit asp. 25	dedit 25
Kmnckwl Istwan	dedit asp. 25	dedit 25
Peto Andreasch	dedit asp. 25	dedit 25
Andarko Mihal	dedit asp. 25	dedit 25
Magich Antal	dedit asp. 25	dedit 25

⁷⁶ *Ibidem*, III/3, p. 215.

Andarko Benedec	dedit asp. 25	dedit 25
Czekel Tamasch	dedit asp. 25	dedit 25
Borza Andreasch solnog	dedit asp. 25	dedit 25
Summa facit fl. 17 duorum censum ⁷⁷ .		

1514

Czarnatt Andreasch	dedit asp. 25	dedit 25
Dalnacky Balinndt	dedit asp. 25	dedit 25
Erdeli Ianwsch	dedit asp. 20	dedit 20
Mihal Polgar	dedit asp. 25	dedit 25
Dalnacky Demetter	dedit asp. 25	dedit 25
Zoss Andreasch	dedit asp. 25	dedit 25
Pol Polgar	dedit asp. 25	dedit 25
Celemen defunatus		
Koacz Pal	defunctus	
Barla Lucas	dedit asp. 25	dedit 25
Bartha Andreasch	dedit asp. 25	dedit 25
Czekel Pal	dedit asp. 25	dedit 25
Dorothea Vidna	dedit asp. 16	dedit 16
Tatto Iorg	dedit asp. 20	dedit 25
Petto Ianwsch	dedit asp. 25	dedit 25
Petto Czyrwisch	dedit asp. —	dedit 25
Ystvann Solnog	dedit asp. —	dedit —
Summa facit fl. 13 asp. 12 ⁷⁸ .		

1514**ZIZIN**

Segedi Mihai	dedit asp. 25	dedit 20
Nagich Mete Ianwss	dedit asp. 25	dedit 25
Simonno Vidna	dedit asp. 20	defuncta
Sohyro Ianwssno Vidna	dedit asp. 25	dedit 25
Wereș Miclosch	dedit asp. 25	dedit 25
Pays Crestel	dedit asp. 25	dedit 25
Nagich Mașe	dedit asp. 20	dedit 20
Wak Ylycscz	dedit asp. 20	defunctus

⁷⁷ *Ibidem*, Colecția: Satele din Țara Birsei, I/1, p. 3.⁷⁸ *Ibidem*, p. 3.

Zasz Iacob	dedit asp. 25	dedit 20
Paysz Czyrmysch	dedit asp. 25	dedit 25
Weresch Peter	dedit asp. 25	dedit 25
Tamasch Solnog	dedit asp. —	dedit —
Paysz Emri	dedit asp. 25	dedit 25
Segedi Palno	dedit asp. —	dedit —
Summa fl. 10 asp. 18 ⁷⁹ .		

1514

BACIU

Oswaldt	dedit asp. 25	dedit 25
Rwday Ystwann	dedit asp. 25	dedit 25
Mihalno Widna	dedit asp. 23	dedit 25
Pangaracz Ianwsch	dedit asp. 22	dedit 20
Dienesch Peter	dedit asp. 25	dedit 25
Barta Pal	dedit asp. 25	dedit 25
Rwday Pal	dedit asp. 25	dedit 25
Emereno	dedit asp. —	defuncta
Torch Ystwann	dedit asp. —	dedit 23
Dienesch Ystwann	dedit asp. —	dedit —
Dienesch Nicolasch Solnog		
Summa facit fl. 8 asp. 38 ⁸⁰ .		

1514

TURCHEȘ

Wig Iorg	dedit asp. 25	dedit 25
Schosz Antal	dedit asp. 25	dedit 25
Byro Iorg	dedit asp. 25	dedit 25
Zackalosch Ianwsch	dedit asp. 25	dedit 25
Borcza Ystwann	dedit asp. 25	dedit —
Kysch Marton	dedit asp. 25	dedit 25
Borcza Lorenzc	dedit asp. 25	dedit 25
Tomasch Koacz	dedit asp. 25	dedit 25
Kwrischno Peter	dedit asp. 25	dedit 25
Adam Ianwsch	dedit asp. 12	dedit 13

⁷⁹ *Ibidem*, p. 4.⁸⁰ *Ibidem*, p. 4.

Sackalasch Andreasch	dedit asp. 15	dedit 20
Lacko Balasch	dedit asp. 25	dedit 25
Kysch Laslo Tamasch	dedit asp. 25	dedit 25
Kysch Iacob	dedit asp. 25	dedit 25
Domunkisch Peter	dedit asp. 25	dedit 25
Iorgko	dedit asp. 25	dedit 25
Pal Miklosch	dedit asp. 20	dedit 20
Boreza Peter	dedit asp. 25	dedit 25
Kayattar Andreas	dedit asp. 22	dedit 25
Laczco	dedit asp. 25	dedit 25
Kayttar Simon	dedit asp. 25	dedit 14
Tal Ianwch	dedit asp. 25	dedit 25
Szekel Mate	dedit asp. 20	dedit 15
Oswaldt Ianwsch	dedit asp. 25	dedit 25
Tot Iorg	dedit asp. 25	dedit 25
Sackalasch Iacob	dedit asp. 25	dedit 25
Filbart Ystwann	dedit asp. 25	dedit 25
Bodin Yanusch	dedit asp. 25	dedit 25
Adam Gergel	dedit asp. 25	dedit 25
Byro Ystwann	dedit asp. 25	dedit 25
Iagisch Ystwann	dedit asp. 25	dedit —
Laczko Peter	dedit asp. 25	dedit 25
Kysch Andreasch	dedit asp. 25	dedit 25
Fekete Mihai	dedit asp. 20	dedit 18
Twmes Antal Salnogch		
Zeckel Iorg dufunctus		
Kuyttar Simono defuncta		
Borcza Lorencz defunctus		
Schosz Antal		
Summa facit fl. 30 asp. 41 ⁸¹ .		

1514

CERNATU

Diack Banedick	dedit asp. 25	dedit 25
Iacob Salonogch	dedit asp. 25	dedit 25
Bony Istwann	dedit asp. 25	dedit 25

⁸¹ *Ibidem*, p. 6–7.

Barlabasch	dedit asp. 25	dedit 25
Legedwsch Ystwann	dedit asp. 25	dedit —
Kysch Mihal Peter	dedit asp. 25	dedit 25
Torczy Ianinsch Salnogch	dedit asp. —	dedit —
Kerekesch Bartalwsch	dedit asp. 25	dedit 25
Kysch Pal	dedit asp. 25	dedit 25
Torczy Lorens	dedit asp. 25	dedit 25
Karandasch Ystwann	dedit asp. 25	dedit 25
Laslo Iacob	dedit asp. 25	dedit 25
Kerekesch Iorg	dedit asp. 25	dedit 25
Zasch Pal	dedit asp. 25	dedit 25
Czyrmyss Balasz	dedit asp. 25	dedit 25
Kathana Andreasch	dedit asp. 25	dedit 25
Zasz Peter	dedit asp. 25	dedit 25
Mihalno	dedit asp. 25	dedit 25
Zalkay Mate	dedit asp. 25	dedit 25
Czrmysch Lorens	dedit asp. 17	dedit 20
Ferens Iacob	dedit asp. 25	dedit 25
Gwasch Lwaczno	dedit asp. 25	dedit 25
Zasz Bartalwsch	dedit asp. 25	dedit 25
Gergel Koacz	dedit asp. 22	dedit —
Wayda Peter	dedit asp. 20	dedit 20
Byrtalan	dedit asp. 25	dedit 25
Zaczway Marton	dedit asp. 25	dedit 25
Summa fl. 24 asp. 14 ⁹² .		

1514

SATULUNG

Sent Pali Benedict	dedit asp. 25	dedit 20
Paszar Ianwsch	dedit asp. 17	dedit 20
Fodor Andreasch	defunctus	
Iorg Tamasch	dedit asp. —	dedit 25
Nagisch Mihal	dedit asp. 25	dedit 25
Demien	dedit asp. 25	dedit 25
Peter Solnagch	dedit asp. 25	dedit 25
Schiki Simon	dedit asp. 25	dedit 25

⁹² *Ibidem*, p. 7–8.

Bwkyo Iacob	dedit asp. 25	dedit 25
Yliesch	dedit asp. 20	dedit 20
Koacz Peter	dedit asp. —	dedit 25
Zasch Mihal	dedit asp. 25	dedit 25
Kysch Lucacz Benedick	dedit asp. 19	dedit 25
Simon Salnagch Mate	dedit asp. 25	dedit —
Kokwschy Gergel	dedit asp. 8	dedit 10
Wayda Iorg	dedit asp. 25	dedit 25
Wayda Mihal	dedit asp. 25	dedit 25
Forisz Balindt	dedit asp. 20	defunctus
Czego Gergel	dedit asp. 25	dedit 20
Warga Iorg	dedit asp. 20	dedit 25
Kxsch Lwacz	dedit asp. 25	dedit 16
Pop Peter	dedit asp. 19	dedit 16
Weresch Andreasch	dedit asp. 20	dedit 20
Palcko	dedit asp. 25	dedit 25
Twmesch Ianwsch	dedit asp. 25	dedit 25
Czekel Mate	dedit asp. 25	dedit 25
Henser Lucacz	dedit asp. 25	dedit 25
Payor Yorg	dedit asp. 8	dedit 10
Yrcko Marton defunctus	Henser Ianwsch	dedit 25
Albirt	dedit asp. 19	dedit 18
Gwbasch Iorg	dedit asp. 25	dedit 25
Weresch Mtiasz	dedit asp. 25	dedit 20
Kysch Laslo Mihal	dedit asp. 25	dedit 25
Baltizar	dedit asp. 16	dedit 15
Czyl Iorg	dedit asp. 25	dedit 25
Miklosch defunctus		
Teysch Iorg defunctus	Tamasch	dedit 18
Iancko	dedit asp. 25	dedit 20
Schicka Tamasch	dedit asp. 25	dedit 12
Lenardt Peter	dedit asp. —	dedit 25
Kepe Pall	dedit asp. 25	dedit 25
Lenardt Balindt	dedit asp. 25	dedit 25
Czyl Antal	dedit asp. 15	dedit —
Goczman Iorg	dedit asp. 25	dedit 25
Koacz Pal	dedit asp. 25	dedit 25
Leonardt Iorg	dedit asp. 25	dedit —
Lenardt Gergel	dedit asp. 25	dedit 25

Szasz Marton	dedit asp. 25	dedit 25
Schicka Iorg	dedit asp. 25	dedit 20
Nagisch Balindt	dedit asp. 20	dedit 18
Lenardt Benedect salnagch		
Summa fl. 39 asp. 19 ⁸³ .		

1514

CRIZBAV

Tot Mate	dedit asp. 25	dedit 25
Vorban Ianwsch	dedit asp. 8	dedit 25
Schanta Celeman	dedit asp. 18	dedit 25
Egedt Mate defunctus		
Kenecze Mate		
Czekel Pal		
Bogosch Marton	dedit asp. 12	dedit 20
Backo Mate	dedit asp. 25	dedit 25
Koacz Gergel	dedit asp. 18	dedit 10
Walach Peter	dedit asp. 21	dedit 20
Nagich Benedich	dedit asp. 25	dedit 25
Marton Emni	dedit asp. 24	dedit 25
Nagich Balasch Iorg	dedit asp. 25	dedit 25
Zackal Miklosch	dedit asp. 25	dedit 25
Patack Gergel	dedit asp. 25	dedit 23
Cristoff Andreasch	dedit asp. 25	dedit 20
Kysch Temasch	dedit asp. 25	dedit 12
Zeckel Ystvann	dedit asp. 25	dedit 12
Fabian Micklos defunctus		
Zawezy Antal	dedit asp. 25	dedit 25
Ystvann	dedit asp. 8	defunctus
Tot Yancko	dedit asp. 16	dedit 10
Fabian	dedit asp. 12	dedit 25
Domwnkusch Matiasch	dedit asp. 16	dedit 18
Dienesch Albert	dedit asp. 25	dedit 25
Goczman Ianwsch solnag		
Peter Tomasch	dedit asp. 25	dedit —
Kysch Marton	dedit asp. 25	dedit 13

⁸³ *Ibidem*, p. 9–11.

Weresch Marton	dedit asp. 25	dedit 25
Bwkwr Tamasch	dedit asp. 25	dedit 21
Bogosch Gergel	dedit asp. 25	dedit 20
Marton Balindt	dedit asp. 12	dedit 25
Bwkwr Antal	dedit asp. 20	dedit 25
Egedt Balindt	dedit asp. 25	dedit 25
Beckene Ystvann	dedit asp. 25	dedit —
Kysch Andreasch	dedit asp. 20	dedit 25
Czwpportosch defunctus	Ianusch Andreasch	10
Dobboly Marton defunctus		
Summ fl. 25 asp. 19 ⁸⁴ .		

1514

APAȚA

Weckasch Pal	dedit asp. 25	dedit 25
Schicked Peter	dedit asp. 25	dedit 25
Nagick Mihal Lorens	dedit asp. 25	dedit 25
Polgar Iorg	dedit asp. 25	dedit 25
Polger Mihalno	dedit asp. 25	dedit 25
Weresch Pal	dedit asp. 25	dedit 25
Sebestien	dedit asp. 25	dedit 25
Schanta Kelemen	dedit asp. 25	dedit 25
Fabiann	dedit asp. 25	dedit 25
Shicket Tamasch	dedit asp. 25	dedit 25
Schicket Kelemen Salonagisch		
Ygeto Lorens	dedit asp. 25	dedit 25
Nagich Mihal	dedit asp. 25	dedit 25
Lucas Tamasch	dedit asp. 25	dedit 25
Mokwsch Ianwsch	dedit asp. 25	dedit 25
Weresch Ianwsch	dedit asp. 20	dedit 20
Weresch Balindt	dedit asp. 24	dedit 25
Nemesch Mihal	dedit asp. 25	dedit 25
Sel Marton	dedit asp. 25	dedit 25
Polgar Ambrosz	dedit asp. 10	dedit 22
Ygeto Ystvann	dedit asp. 25	dedit 25
Bohonz Mielsch	dedit asp. 25	dedit 25

⁸⁴ *Ibidem*, p. 12–14.

Polgar Yliesch	dedit asp. 25 dedit 25
Sebestien Andreas	dedit asp. 25 dedit 25
Polgar Iacob	dedit asp. 25 dedit 25
Portasch Iorg	dedit asp. 20 dedit 25
Palsy Sigmond	dedit asp. 25 dedit 25
Kerekesch Balasch	dedit asp. 25 dedit 25
Urbann Pal	dedit asp. 25 dedit 25
Andarcko	dedit asp. 25 dedit 25
Ianczo Kerestel	dedit asp. 21 dedit 22

Summa fl. 28 asp. 29⁸⁵.

Înșiruirea de date este și rezultatul conscrierii celor șapte sate săcelene care fac parte din domeniul Branului, mențiune despre care aflăm dintr-un act de la 22 iunie 1533, când se cer voievodului Transilvaniei 200 florini necesari acestei conscrieri (în prezent nu dispunem de conscrierea propriu-zisă) care s-ar alătura urbariilor cunoscute și discutate de către D. Prodan⁸⁶.

După 1541, iobagii domeniului au trebuit să plătească și birul turcesc (haraciul) deoarece Transilvania și Banatul au devenit principat autonom sub suzeranitate turcească. Spre exemplu în 1579 contribuția domeniului Bran la plata haraciului se ridică la 200 florini aur⁸⁷.

Situației din ce în ce mai grele, iobagii domeniului îi răspund prin nesupunere la muncă, refuzul de a-și achita obligațiile ce le erau fixate, fuga de pe domeniu, revolta pînă în pragul răscoalei cum a fost cea din 1514–1515, din timpul războiului țărănesc condus de Gh. Doja.

În 1514 iobagii domeniului Bran refuză să-și achite obligațiile și să lupte împotriva răsculaților.

Ne dăm seama de amploarea acestei revolte dintr-o scrisoare adresată de către Vladislav II Jagello din 1515, voievodului Transilvaniei Ioan Zápolya unde se spune: „Din această mare nesupunere a lor puțin a lipsit de a se ivi în însăși orașul nostru Brașov și Țara Birsei o răscoală în poorul de rînd”⁸⁸.

Autoritățile brașovene nu au luat măsuri împotriva răzvrătiților de teamă ca mișcarea să nu ia proporții. Aserviții satelor domeniului se revoltă din nou în 1515, refuzînd să-și achite dările față de orașul Brașov, vistieria regală și prestarea serviciului militar⁸⁹.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 15–16.

⁸⁶ D. Prodan, *op. cit.*, vol. II, p. 1–859.

⁸⁷ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, p. 82–92.

⁸⁸ *Die Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominiums*, an. XII, 1882.

⁸⁹ *Ibidem*.

Cu acest prilej regele cere voievodului Transilvaniei să sprijine conducerea orașului Brașov, pentru — spune el — „... a-i potoli și infrina cum vor crede de cuviință”⁹⁰.

Mișcarea țăranilor de pe domeniu a fost înfrântă, luindu-se măsuri de pedepsire.

Sărăcimea din Transilvania va ataca din nou edificiul feudal, ceva mai tirziu, condusă de Horia, Cloșca și Crișan.

Analizând situația de pe domeniul Bran în secolele XIV—XVI, ne putem da lesne seama că aceasta se integrează evoluției generale a Transilvaniei, cu toate că nu aveam de-a face cu un fief seniorial, ci doar cu domeniul unei cetăți regale de graniță.

Ca și pe domeniile mari ale Transilvaniei, are loc, în perioada la care ne referim, trecerea de la veniturile din prestații prelungite, în producție proprie. Se ajunge la economie proprie, care aduce schimbări și în ceea ce privește raporturile feudale, fiind însoțite de șerbie și munca servilă.

Fenomenul este caracteristic la răsărit de Elba și a fost precizat de către Engels.

Produsele agricole se valorifică din ce în ce mai mult, pe piața internă și externă. Aceasta fiind un atribut al dinamicii evoluției domeniului în general.

Pentru cel al Branului, subliniem un aspect deosebit, că domeniul vinde peste graniță doar cantități mici. Branul nici nu are o producție agricolă proprie, vinde din dijme și din veniturile morilor.

Schimbările despre care am amintit mai sus, aduc și transformări de structură. E vorba în primul rînd de faptul că, pe lângă personalul militar, apare acum și un aparat economic, care sporește pe măsură ce se dezvoltă noua economie domenală. Acest lucru s-a observat și pe domeniul Branului, bineînțeles de proporții reduse față de marile domenii.

În procesul acesta de transformare accentul cădea deci pe producția proprie.

Vorbind despre rolul domeniului, trebuie să concludem că acesta joacă un rol important prin totalul veniturilor sale în produse. „Producția proprie de marfă a domeniului e departe de a se putea compara încă cu producția de marfă țărănească sau producția pusă în vinzare, de voie sau de nevoie, de țăranime sau tirgoveți”⁹¹.

O notă aparte a domeniului Bran față de celelalte domenii din Transilvania, o constituie economia bănească pe care o face Brașovul, stăpînul în final al domeniului, arendînd sau dînd în dijmă pentru cultura inului, nu atît propriilor supuși, ci mai ales satelor libere din district.

Cele arătate mai sus converg spre faptul că în Transilvania au existat încercări ale raporturilor capitaliste privind munca pe pămîntul alodial.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ D. Prodan, *op. cit.*, p. 586.

DAS TÖRZBURGER DOMINIUM IM XIV.–XVI. JAHRHUNDERT

(ZUSAMMENFASSUNG)

In dieser Arbeit wird die Situation des Törzburger Dominiums im Vergleich zu anderen Domänen des XIV.–XVI. Jahrhunderts dargestellt.

Die Törzburg wurde infolge des den Kronstädtern im Jahre 1377 zugesprochenen Privilegiums errichtet und mit einer Domäne versehen, die aus den sieben Niederlassungen der Siebendörfer bestand: Satulung, Cernatu, Turcheș, Baci, Tirlungeni, Zizin und Purcăreni. Dazu kamen noch die beiden Gemeinden Crizbav und Apața.

Die Arbeit besteht aus zwei unterschiedlichen Teilen. Der erste bezieht sich auf die Entwicklung des Dominiums bis zu seiner Unterjochung seitens der Stadt Kronstadt (1498); der zweite beschäftigt sich mit dem XVI. Jahrhundert.

Es wird die Lage der Einwohner der zum Dominium gehörenden Dörfer und ihrer Verpflichtungen aufgezeigt, die Struktur der Gemeinden und ihre Organisation, sowie die Protestformen der Törzburger Unterjochten.

Obwohl die Törzburg bei ihrer Errichtung militärischen Charakter aufwies, verlieh ihr die Versorgung durch ein Dominium und dessen ständige Entwicklung selbstverständlich immer mehr das Attribut eines Schlosses, einer Lehnsherrschaft.

Die Untersuchungen betreffend die Entwicklung des Dominiums während der oben erwähnten Jahrhunderte, führten zur Erkenntnis, dass dieses im XVI. Jahrhundert nach einer eigenen Herstellung materieller Güter strebte. Nebst militärischer Belegschaft taucht nun auch ein Wirtschaftsapparat auf.

Bezüglich des Törzburger Dominiums muss auf die Geldgewinne hingewiesen werden, die Kronstadt als Beherrscher des Dominiums erzielte, indem es beispielsweise den Leinbau den freien Dörfern des Distrikts verpachtete.

Auf Grund des Dargebotenen kann gesagt werden, dass es im Siebenbürgen des XVI. Jahrhunderts Anfänge kapitalistischer Verhältnisse, was die Arbeit auf dem Grund des Feudalherrn betraf, gab.

CU PRIVIRE LA PROBLEMA PATRICIATULUI ÎN ORAȘELE ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI MOLDOVEI (SECOLUL AL XV-LEA – PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA)

de RADU MANOLESCU

În evul mediu dezvoltat și tirziu, patriciatul constituia pătura superioară a populației orășenești. El era format din oameni avuți – mari negustori, cămătari și bancheri, proprietari de manufacturi în perioada de formare a relațiilor capitaliste, armatori, proprietari de terenuri și imobile urbane. Profitând de puterea sa economică, patriciatul ajunsese să dețină sau uneori chiar să monopolizeze principalele funcții municipale, jucând astfel un rol conducător și în administrația orășenească.

Rolul patriciatului în viața urbană a fost studiat amănunțit, îndeosebi al aceluia din marile orașe ale Europei occidentale și centrale¹. În ceea ce privește orașele medievale din țara noastră², istoria patriciatului din Transilvania³ este mult mai bine cunoscută decât a celui din Țara Românească și Moldova.

Apariția mai tirzie și ritmul mai lent al dezvoltării social-economice a orașelor din Țara Românească și Moldova au avut ca urmare o diferențiere și stratificare socială mai puțin pronunțată în mediul urban moldo-muntean. În același timp, deficiențele de organizare a arhivelor municipale de aici și îndeosebi, risipirea și distrugerea izvoarelor urbane ca urmare a incursiunilor turco-tătare, au făcut ca materialul documentar privitor la istoria orașelor din Țara Românească și Moldova în secolele XV–XVI să fie incomparabil mai redus decât cel referitor la istoria orașelor din Transilvania.

¹ Cu privire la stadiul de cercetare a problemei, cf. F. Vercauteren, *Conceptions et méthodes de l'histoire des villes médiévales au cours du dernier demi-siècle*, în *XI-le Congres International des sciences historiques*, Vienne, 29 Août-5 Septembre 1965, vol. V, Actes, p. 649–666.

² Pentru problematica și realizările istoriografiei românești privitoare la orașul medieval în țările române în evul mediu, cf. C. Șerban, *Conceptions et méthodes dans l'étude de l'histoire des villes médiévales roumaines*, în *Nouvelles études d'histoire*, III, București, 1965, p. 445–457.

³ Vezi îndeosebi studiile privitoare la viața social-economică a orașelor Brașov, Sibiu, Bistrița, datorate lui S. Goldenberg, *Brașovul la mijlocul secolului al XVI-lea și cercarea de răzvrătire din 1557*, în „Buletinul universităților V. Babeș și Bolyai. Seria științe sociale”, Cluj, 1956, vol. I, nr. 1–2, p. 201–215; Hallerii, *Un capitol din istoria comerțului și a capitalului comercial din Transilvania în sec. XVI*, în *Studii*, 1958, nr. 5, p. 89–116; *Contribuție la istoria Bistriței și a văii Rodnei la începutul secolului al XVI-lea*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, 1960, fasc. 1, p. 59–78.

Istoriografia românească din ultimele două decenii, ocupându-se de structura socială a orașelor medievale din Țara Românească și Moldova, a luat în discuție și problema patriciatului. Unii istorici i-au admis existența, subliniind însă incompleta sa formare, datorită condițiilor neprielnice de dezvoltare a orașelor moldo-muntene⁴. Alții au contestat existența unui patriciat „în adevăratul sens al termenului”⁵.

În funcție de datele izvoarelor din secolul al XV-lea și din prima jumătate a secolului al XVI-lea, problema existenței patriciatului în orașele moldo-muntene poate fi reluată și urmărită din mai multe unghiuri de vedere, și anume: denumirile sub care apar patricienii, activitățile și nivelul dezvoltării acestora, averea, funcțiile municipale deținute, felul de viață.

Denumirile prin care este desemnată pătura avută și de văză din orașe o indică ca o categorie socială distinctă de masa populației orașenești. Relatînd împrejurările cuceririi Cetății Albe de către turcii în august 1484, analele venețiene ale lui Malipiero povestesc că locuitorii orașului, dîndu-și seama că rezistența nu mai era cu putință, au trimis ca delegați pentru capitulare cinci „de i so homeni principali”⁶. După cucerirea Cetății Albe, turcii au luat o serie de măsuri menite a le consolida stăpînirea în oraș, printre care și strămutarea unei părți a populației locale și aducerea în schimb de populație turcească. Referindu-se la această strămutare, *Cronica moldo-germană* însemnează că „au luat turcii și Cetatea Albă și au adus cu ei populația mai bună (das best Volck) la Constantinopol”⁷.

„Oamenii de frunte” care trataseră capitularea cetății reprezentau, se pare, interesele marii negustorimi din Cetatea Albă, al cărei negoț în Marea Neagră fusese întrerupt datorită îndelungatului război moldo-turc din deceniile 8–9 ale veacului și care spera ca, după capitulare, să și-l reia⁸. Speranțe înșelate, deoarece, după cucerirea Cetății Albe, turcii au strămutat de aici la Constantinopol și în alte ținuturi, în scopuri de colonizare, tocmai această „populație mai bună”. Termenul de „populație mai bună” folosit în *Cronica moldo-germană* are același sens ca și termenul de „meliores”, prin care în izvoarele latine medievale sînt desemnați patricienii. Termenul „meliores” fiind folosit curent, în istoriografie patriciatul este desemnat de aceea și prin denumirea de meliorat⁹.

⁴ V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII)*, București, 1957, p. 164–166 (paragraful „Orașenii” scris de P. P. Panaitescu); C. C. Giurescu, *Tirguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, 1967, p. 118–119.

⁵ D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XI–XVIII)*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*, II, 1965, p. 185, nota 221.

⁶ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1897, p. 85.

⁷ *Cronicile slavo-române din sec. XV–XVI*, publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 35.

⁸ N. Beldiceanu, *La conquête des cités marchandes des Kil'ia et Cetatea Albă par Bayazide II*, în *Südost Forschungen*, XXIII, 1964, p. 55–70.

⁹ F. Vercauteren, *op. cit.*, p. 661.

Un registru fiscal otoman din 5 decembrie 1488 – 24 noiembrie 1489 menționează ca strămutate de turci la Constantinopol și la Galata 1.099 de familii din Cetatea Albă. Dintre acestea, pentru 660 familii se indică și haraciul anual plătit, și anume: 4 cu 280 aspri, 34 cu 250 aspri, 466 cu 150 aspri, 33 cu 50 aspri și 123 cu 40 aspri¹⁰. Ținând seama că haraciul cel mai mare plătit de o gospodărie în Rumelia (Peninsula Balcanică) era de 100 de aspri, haraciul mare și diferențiat al locuitorilor strămutați din Cetatea Albă la Constantinopol indică, pentru 38 familii venituri ridicate, iar pentru 466 familii venituri însemnate. Cum este puțin probabil ca aceste venituri ridicate să se fi datorat numai agoniselii rezultate după strămutare, este de presupus că aceste familii au fost strămutate de la Cetatea Albă cu averile și capitalurile lor comerciale, ceea ce arată că aici exista înainte de cucerirea turcească, potrivit opiniei autorului, confirmată de altfel și de alte izvoare, o negustorie „extrem de bogată”¹¹.

Din secolul al XV-lea și îndeosebi de la mijlocul acestui veac, ca urmare a intensificării ritmului de dezvoltare a orașelor din Țara Românească și Moldova, a comerțului intern, extern și de tranzit și a circulației bănești, s-au creat condițiile necesare diferențierii și stratificării sociale a populației urbane. Îndeosebi participarea la marile negoț exterior și de tranzit, pe uscat sau maritim, oferea condiții prielnice pentru acumulare de mari averi. Deși numeroasele riscuri legate de desfășurarea marelui negoț exterior și de tranzit duceau adesea la pierderea capitalului comercial, a mărfurilor și chiar a averilor negustorilor păgubiți sau îndatorați, valoarea ridicată a tranzacțiilor și capitalurile comerciale mari angajate cereau totuși variate posibilități pentru acumularea unor însemnate averi. Ca și în celelalte țări, și în orașele moldo-muntene patriciatul, ca o pătură de fapt și în formare a populației urbane, se constituia, în primul rând, din marii negustori și armatori legați de negoțul exterior și de tranzit.

Izvoarele interne și îndeosebi externe privitoare la desfășurarea acestui gen de negoț aduc variate știri în legătură cu valoarea ridicată a tranzacțiilor și cu însemnatele capitaluri comerciale angajate de marii negustori din orașele moldo-muntene, mai ales între mijlocul secolului al XV-lea și mijlocul secolului al XVI-lea, epocă în care Țara Românească și Moldova dețineau un rol de seamă în asigurarea legăturilor comerciale pe uscat și pe mare între Europa centrală și sud-estică.

Intr-o scrisoare din 9 (16) mai 1421, prin care sfatul municipal din Baia intervenea pe lângă sfatul municipal din Liov pentru datoria pe care o avea de încasat răposatul Nicolae Hecht din Baia de la lioveanul Witt-ram, se menționează că ea era înscrisă într-un registru al lui Nicolae Hecht și consta din 5 mărci de aur, 55 mărci de argint, 43 galbeni, 20 groși, postav și altele¹². Valoarea datoriei era ridicată. Marca fiind o monedă de cont în greutate de circa 240 gr, numai cele 60 de mărci însumau cca 1,200

¹⁰ N. Beldiceanu, *La Moldavie ottomane à la fin du XVe siècle et au début de XVIe siècle*, în *Revue des études islamiques*, XXXVII, fasc. II, 1969, p. 242–246.

¹¹ N. Beldiceanu, *La Moldavie ottomane...*, p. 246–247.

¹² *Akta grodzkie i ziemskie*, Tom. IV, Liov, 1873, p. 108–109.

kg aur și cca 13,200 kg argint. Valoarea datoriei pe care o avea de încasat și registrul de datorii pe care îl ținea arată că Nicolae Hecht, a cărui ocupație nu este indicată, era un mare negustor legat de comerțul exterior și care, se pare, dădea și bani cu împrumut.

În al treilea sfert al secolului al XV-lea, numeroși negustori din orașele moldovene erau angrenați în comerțul desfășurat, pe Marea Neagră și prin Moldova, între Constantinopol, Asia Mică, coloniile genoveze din Crimeea și Polonia¹³.

Din piesele unui proces comercial desfășurat între 1452–1453 între negustori genovezi din Pera, polonezi din Liov și moldoveni din Suceava se constată că în 1449 negustorul sucevean Petroman încredințase negustorului liovean Ioan Simicfal mărfuri pe care acesta trebuia să i le vîndă la Pera și la Brusa, aducându-i în schimb articole orientale. Cum însă, din pricina unui conflict mai vechi dintre negustorii din Pera și cei din Liov, genovezii peraiți au confiscat mărfurile lui Simicfal, între care și cele destinate lui Petroman, acesta, pentru a se despăgubi, a confiscat la Suceava mărfuri în valoare de 4.000 de ducați aparținând negustorului genovez Pietro Gravaigo din Pera¹⁴. Deoarece, potrivit practicii represaliilor, mărfurile confiscate aveau menirea de a acoperi paguba suferită, se poate afirma că valoarea mărfurilor cu care fusese păgubit Petroman se ridică la însemnata sumă de aproximativ 4.000 de ducați, ceea ce arată că el era un mare negustor angrenat în comerțul de tranzit.

Marele negustor Gheorghe Vallata din Cetatea Albă, primise în 1469 din partea consulilor genovezi din Caffa un salv-conduct prin care i se acorda dreptul de-a face negoț, la Caffa și în celelalte posesiuni genoveze din Crimeea, lui însuși, membrilor familiei sale, reprezentanților și slujitorilor săi¹⁵, ceea ce arată amploarea comerțului său.

Pe piața din Liov, tranzacțiile negustorilor moldoveni erau numeroase și de valoare ridicată; Dumitru, fiul lui Gheorghe Vallata din Cetatea Albă, vindea în aprilie 1471 piper de 134 florini, iar Caloian din Cetatea Albă vindea în decembrie 1469 și în decembrie 1470 piper de 210 și 140 florini¹⁶. Gheorghe și Dumitru Vallata și Caloian din Cetatea Albă, Coccea și Sahac din Suceava, Nicolae Brinză din Siret dădeau la Liov, în deceniile 8 și 9 ale veacului, mărfuri pe datorie sau bani cu împrumut în valoare de 40–600 florini, de obicei în jurul a 100 de florini, cu termene variate de achitare a datoriei¹⁷. Numai Caloian din Cetatea Albă a dat într-o singură zi, la 3 aprilie 1483, mărfuri pe datorie sau bani cu împrumut în valoare de 748

¹³ R. Manolescu, *Le commerce sur le littoral ouest de la Mer Noire (à partir du milieu du XIIIe siècle jusqu'au milieu du XVe siècle)*, în *Études d'histoire maritimes présentées au XIIIe Congrès International des sciences historiques...*, Moscou, 16–23 Août 1970. «Paris, 1970», p. 237–278.

¹⁴ N. Iorga, *Acte și fragmente...*, vol. III, p. 27–31.

¹⁵ A. Vigna, *Codice diplomatico delle colonie Tauroliguri*, vol. II, Genova, 1871. p. 617–618.

¹⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, București, 1903, p. 303–305.

¹⁷ *Ibidem*, p. 307–320.

florini¹⁸. Tranzacțiile făcute de unii negustori din orașele moldovene pe piața din Liov arată deci că ei erau mari negustori, cu capitaluri comerciale însemnate, legați îndeosebi de comerțul cu articole orientale.

Izvoare din a doua jumătate a secolului al XV-lea îi indică pe unii orașeni din Moldova ca proprietari de corăbii și negustori maritimi. Astfel, în tratatul de pace și de comerț încheiat între Moldova și imperiul otoman la 9 iunie 1456 se stabilea, în ceea ce privește relațiile comerciale, că „negustorii aflați în vilaietele sale (adică ale Moldovei, în care domnea Petru Aaron – R.M.), la Cetatea Albă, să vină cu corăbiile lor și să facă schimb și negoț cu populația din Adrianopol și din Brusa și din Constantinopol”¹⁹.

Dintre corăbiile moldovene, unele treceau dincolo de Strimtori, ajungând pînă în Mediterana Orientală, în iulie 1462 fiind semnalată „la nave del Vlach” la Candia, în Creta²⁰. Cum Țara Românească era pe atunci în război deschis cu Poarta, „corabia românească” semnalată nu putea fi decât moldovenească, din Cetatea Albă, deoarece Chilia se afla încă în stăpînire munteană.

Cu numele de „mercatores transmarini Walachie”²¹ acești negustori și corăbieri moldoveni care făceau negoț pe Marea Neagră sînt amintiți și în actul de confirmare a privilegiului de etapă, de depozit și de bilci al Liovului din mai 1472, avînd obligația de a-și depune spre vînzare în oraș mărfurile orientale aduse²².

În cadrul strînselor și neîntreruptelor legături comerciale dintre cele trei țări române, desfășurate în secolele XIV–XVI îndeosebi prin mijlocirea marilor emporii comerciale ale Brașovului, Sibiului și Bistriței, erau schimbate nu numai produsele acestor țări, ci erau desfăcute sau tranzitate și mari cantități de mărfuri străine²³. Aflăte la răscruce de zone și drumuri comerciale, țărilor române le revenea în această epocă un însemnat rol în asigurarea desfășurării relațiilor de negoț dintre Europa apuseană și centrală și sud-estul continentului. Prin Transilvania erau aduse din apusul și centrul Europei mari cantități de produse meșteșugărești, îndeosebi postavuri, care erau desfăcute în cele trei țări române sau tranzitate în imperiul otoman, iar prin Țara Românească și Moldova erau aduse din imperiul otoman însemnate cantități de mărfuri orientale, mai ales mirodenii, care erau vîndute în țările române sau transportate mai departe, spre centrul Europei. Deoarece negoțul cu mărfuri apusene, îndeosebi postavuri și cu mărfuri orientale implica, datorită prețului lor ridicat și a transportului lung și plin de riscuri, însemnate capitaluri comerciale, el era deținut aproape numai de marii negustori. Izvoarele vremii arată că dintre negustorii din

¹⁸ *Ibidem*, p. 316.

¹⁹ M. Mehmet, *Din raporturile Moldovei cu imperiul otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea*, în *Studii*, 1960, nr. 5, p. 165–168.

²⁰ *Columna lui Traian*, IV, 1882, p. 39.

²¹ În izvoarele polone Moldova este indicată frecvent și cu numele de „Walachia”.

²² Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II, partea a 2-a, București, 1911, p. 217.

²³ R. Manolescu, *Unitatea economică a țărilor române în evul mediu (secolele XIV–XVI)*, în *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 135–152.

Țara Românească și Moldova care participau la comerțul exterior și de tranzit, unii posedau însemnate capitaluri comerciale.

Printr-un salv-conduct emis de Mihail Masa de Cazimir, vicecomite ale secuilor și castelan de Bran, la 17 ianuarie 1458 și păstrat într-o copie din 27 februarie același an, le era asigurată negustorilor din Tirgoviște libera circulație cu mărfuri la Brașov, menționându-se că fiecare putea aduce „bunuri și mărfuri care să fie în valoare de o mie și două mii de florini”²⁴.

Registrele vamale ale Sibiului²⁵ și indeosebi ale Brașovului²⁶ din secolul al XVI-lea cuprind date foarte bogate privitoare la activitatea comercială a marilor negustori din Țara Românească și Moldova desfășurată prin mijlocirea acestor două emporii comerciale.

Ilustrativ în acest sens este registrul vamal al Brașovului din anul 1503, cu care începe seria completă a registrelor vamale brașovene. El cuprinde o rubrică separată pentru „negustorii mari” (mercatores magni seu grandii), în care este înregistrată nominal activitatea marilor negustori din Brașov, Țara Românească și Moldova care participau la negoțul dintre cele trei țări române desfășurat prin mijlocirea Brașovului. În acest an, 54 mari negustori din orașele București, Buzău, Cimpulung, Gherghița, Tirgoviște și Tirgșor au neguțătorit în 121 transporturi mărfuri în valoare de 63.612 florini, valoarea medie a activității comerciale a unui mare negustor muntean ridicându-se la 1.178 florini, iar a unui transport de marfă la 556 florini. 13 mari negustori din orașele Baia și Suceava au neguțătorit în 24 de transporturi mărfuri în valoare de 5.288 florini, valoarea medie a activității comerciale a unui mare negustor moldovean ridicându-se la 407 florini, iar a unui transport de marfă la 220 florini. Spre comparație, în același an, 15 mari negustori din Brașov au neguțătorit în 90 transporturi mărfuri în valoare de 53.169 florini, valoarea medie a activității comerciale a unui mare negustor brașovean ridicându-se la 3.544 florini, iar a unui transport de marfă la 591 florini. Activitatea comercială a marilor negustori moldo-munteni și brașoveni era legată, aproape exclusiv, de tranzitul mărfurilor occidentale, îndeosebi postavuri și cuțite și a mărfurilor orientale.

Din al doilea sfert al secolului al XVI-lea, războaiele purtate între imperiul otoman și imperiul habsburgic au creat considerabile dificultăți

²⁴ Székely oklevéltár, vol. III, Cluj, 1890, p. 69.

²⁵ Registrul din 1500 editat în *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven, I, Rechnungen aus der Archiv den Stadt Hermannstadt*, Sibiu, 1880, p. 270–309. Analizat de R. Manolescu. *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Sibiu la începutul veacului al XVI-lea în Analele Universității C. I. Parhon – București, Istorie*, 1956, p. 207–260. Registrele din restul secolului al XVI-lea, rămase inedite, au fost analizate de S. Goldenberg, *Der Südhandel in den Zollrechnungen von Sibiu (Hermannstadt), im 16. Jahrhundert*, în *Revue des études sud-est européennes*, 1964, nr. 3–4, p. 385–421.

²⁶ Registrele vamale ale Brașovului din anii 1503–1550 au fost editate integral sau în rezumat în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, Rechnungen*, Brașov, vol. I, 1886, p. 1–81; vol. II, 1889, p. 171–175, 215–234; vol. III, 1896, p. 187–215, 233–249, 291–306, 364–368, 424–428, 464–465, 530–532, 584–589. Registrele editate integral și în rezumat și cele inedite din 1551 și 1554 au fost analizate de R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV–XVI)*, București, 1965, p. 310.

tranzitului prin Brașov al mărfurilor răsăritene spre centrul Europei, ducând la scăderea valorii lui și la reducerea rolului mării negustorimi moldo-muntenen angrenată în această ramură a comerțului. Reducerea rolului marilor negustori moldo-munteni se constată în registrele vamale păstrate ale Brașovului din anii 1529–1554 atit prin scăderea valorii activității lor comerciale, cît și prin renunțarea la înscrierea lor într-o rubrică separată, ca în 1503. În lipsa unei menționări exprese a calității de mare negustor, a fost considerat ca atare acela care neguțătorea într-un transport mărfuri în valoare de cel puțin 200 florini. În 1554, de pildă, 41 mari negustori din orașele Brăila, București, Buzău, Cimpulung, Orașul de Floai, Gherghița, Pitești, Rîmnicul Vîlcii, Tirgoviște și Tirgșor au neguțătorit în 54 transporturi mărfuri în valoare de 27.411 florini, valoarea medie a activității comerciale a unui mare negustor muntean ridicîndu-se la 668 florini, iar a unui transport de marfă la 508 florini²⁷.

Potrivit datelor incomplete ale registrului vamal sibian din anul 1500 privitor la relațiile comerciale ale Sibiului cu Țara Românească, dintre negustorii munteni participanți se remarcă în chip deosebit, prin activitatea lor comercială de mari proporții, Gherghe din Curtea de Argeș și Dragotă, a cărui localitate de proveniență nu este indicată. Activitatea comercială a amîndurora era legată de tranzitul mărfurilor apusene și răsăritene și însumează 2.805 florini pentru Gherghe și 7.039 florini pentru Dragotă.

Către mijlocul secolului al XVI-lea activitatea marilor negustori munteni era în scădere și în cadrul relațiilor comerciale ale Țării Românești cu Sibiul. Astfel, potrivit datelor registrului vamal sibian din anul 1540, o activitate comercială de valoare mai ridicată a fost înregistrată în domeniul tranzitului mărfurilor apusene și răsăritene pentru cîțiva negustori din Rîmnicul Vîlcii: Dumitru cu 836 florini, Sarchiz cu 782 florini, Stanciu Bolovan cu 645 florini etc.²⁸.

Amploarea activității comerciale a marilor negustori din Țara Românească la Brașov și la Sibiu la începutul secolului al XVI-lea se constată și din însemnatele sume de bani pe care le aveau de încasat în cele două orașe transilvănene pentru mărfurile date pe datorie. Astfel, într-o scrisoare din 12 aprilie, Radu cel Mare intervenea pe lingă sfatul municipal al Sibiului pentru însemnatele sume de bani pe care unii negustori din Țara Românească le aveau de încasat de la sibieni, și anume: Chircă 5.000 florini, Dragotă 1.300 florini, Nicula 3.000 florini, Gherghină 600 florini și Drăguș 400 florini²⁹. Cum marii negustori munteni erau, cu rare excepții, din oraș, este de admis că și acești mari negustori cărora nu li se indică în scrisoarea domnească localitatea de proveniență, erau de asemenea din orașe. Gherghină și Dragotă menționați în scrisoarea domnească din 12 aprilie 1500 par a fi Gherghe din Curtea de Argeș și Dragotă, înscriși în registrul vamal sibian din același an.

²⁷ R. Manolescu, *op. cit.*, p. 187–197, 237.

²⁸ S. Goldenberg, *Der Südhandel in den Zollrechnungen von Sibiu*, p. 407–408.

²⁹ Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV, partea 1, București, 1914, p. 152–153.

Datorită comerțului, unii negustori moldo-munteni ajunseseră să agonească averi însemnate. La 1463 averea și alte bunuri aflate la Cetatea Albă ale negustorului Nicolae Polo, care șezuse o vreme acolo și al cărui frate ședea în continuare, erau evaluate, chiar de proprietar, la 2.500 ducați³⁰. Uneori ei puteau însă să le piardă pentru mărfuri luate pe datorie și neachitate la termenul stabilit. Astfel, pe la 1495–1508 negustorul Hăcicu din Rimnicul Vilcii, rămas dator la turci pentru mărfuri orientale, fusese nevoit, pentru a-și plăti datoriile, să-și vîndă „și casele și viile și tot”³¹.

Starea izvoarelor privitoare la organizarea orașelor moldo-muntenie în secolele XV–XVI nu îngăduie să se urmărească amănunțit locul ocupat de negustori și îndeosebi de cei mari, în sfaturile municipale. Negustorii sînt menționați însă destul de frecvent ca membri ai sfaturilor, fie ca județi sau șoltuzi, fie ca pîrgari, împărțind locurile în sfaturi cu meșteșugarii și cu alți orășeni. Astfel „pîrgarul jupin Mihnea din Tirgoviște” avea de încasat pe la 1492–1495 datorii de la sibieni³², „negustorii și pîrgarii” Tatul și Sarchiz din Rimnicul Vilcii fuseseră păgubiți de sibieni pe la 1512–1521 prin confiscare de mărfuri în valoare de 200 florini³³, iar Ivan „șoltuzul” din Vaslui la 1530³⁴ și Vlaioiu „județul” din Cîmpulung la 1545 și 1546³⁵ sînt înscrși pentru negoțul pe care îl făceau la Brașov, în registrele vamale brașovene din acești ani.

Bunăstarea de care se bucurau se oglindește și în îmbrăcămintea scumpă, pe care, ca și patricienii din orașele din Europa apuseană și centrală, o purtau și negustorii bogați din Țara Românească și Moldova. Astfel tirgovișteanul Zanvel era îmbrăcat pe la 1438–1446 cu haine din postav de Ypres, purta pălărie, inel și sabie, iar asupra sa avea 250 florini, 500 perperi și 300 de aspri³⁶.

Faptul că în secolul al XV-lea și în prima jumătate a secolului al XVI-lea numeroși orășeni din Țara Românească și Moldova făceau negoț de sute și mii de florini fiecare, aveau corăbii proprii, posedau averi însemnate, dețineau funcții municipale, se îmbrăcau cu straie scumpe, arată că această parte a orășenimii, formată îndeosebi din negustori bogați, alcătuia o categorie superioară a populației orășenești, asemănătoare, în multe privințe, patriciatului urban din Europa apuseană și centrală și mai ales din Transilvania. De aceea, acești „oameni de frunte” această „populație mai bună”, caracterizată ca atare de izvoarele vremii, poate fi con-

³⁰ N. Iorga, *Lucruri noi despre Chilia și Cetatea Albă*, în *Analele Academiei Române. Mem. Secț. Ist.*, Seria a III-a, Tom. V (1925–1926), p. 326–327.

³¹ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, București, 1905, p. 234–235.

³² S. Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în sec. XV–XVI*, București, f.a., p. 24.

³³ *Ibidem*, p. 35–36.

³⁴ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. II, p. 227.

³⁵ *Ibidem*, vol. III, p. 292, 365.

³⁶ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 81–82.

siderată ca un patriciat de fapt, căruia condițiile istorice neprielnice, îndeosebi începînd cu mijlocul secolului al XVI-lea – conjunctura economică nefavorabilă din centrul și sud-estul continentului, instaurarea dominației și monopolului comercial otoman, însoțite de acapararea comerțului moldo-muntean de negustori exponenți ai intereselor Porții și de stoarcerea nemiloasă a țărilor române de către turci, pătrunderea negustorilor levantini și slăbirea celor localnici, încetinirea ritmului dezvoltării economice în general și a orașelor în special – nu i-au îngăduit să se maturizeze și să se afirme pe o cale proprie și firească.

ZUR FRAGE DES PATRIZIERTUMS IN DEN STÄDTEN MUNTEINIENS UND DER MOLDAU

(XV. bis 1. Hälfte des XVI. Jahrhunderts)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser eröffnet erneut die Diskussion betreffend die Frage des moldauischen und muntenischen Patriziertums und untersucht eine Reihe von Daten, die das Vorhandensein einer höheren, über ein bedeutendes Vermögen verfügenden Schicht in den Städten Munteniens und der Moldau beweisen.

Aus in der Moldau und in Muntenien aufgefundenen Dokumenten geht hervor, dass es 1484 in Cetatea Albă eine sogenannte „bessere Gesellschaft“, eine „führende Schicht“ gab.

Informationen über die Beteiligung während der 2. Hälfte des XV. und der 1. Hälfte des XVI. Jahrhunderts der moldauischen Kaufleute am Handel im Schwarz-Meer Gebiet, in Lemberg (Lwow) und vor allem in Braşov (Kronstadt) und Sibiu (Hermannstadt) zeigen, dass einige dieser Kaufleute über ein grosses Handels- und Wucherkapital, sowie über Schiffe und andere Reichtümer verfügten. Infolge des moldauisch-türkischen Handelsabkommens von 1456, durften die Kaufleute von Cetatea Albă ins Ottomane Reich kommen, um hier „mit ihren Schiffen“ Handel zu treiben.

In Kronstadt, Hermannstadt und Lemberg werden zahlreiche Grosskaufleute aus der Moldau und aus Muntenien erwähnt, von denen jeder einen jährlichen Handelsumsatz von Hunderten und Tausenden von Gulden erreichte. So finden wir im Kronstädter Zwanzigstregister aus dem Jahre 1503 in der Spezialrubrik „mercatores magni seu grandi“ 54 Kaufleute aus den Städten Munteniens und 13 Grosskaufleute aus den Städten der Moldau verzeichnet und erfahren, dass der mittlere Handelsumsatz eines Grosskaufmanns aus Muntenien in diesem Jahr 1.178 und der eines Kaufmanns aus der Moldau 407 Gulden betrug.

In Hermannstadt werden einige Grosskaufleute aus Muntenien mit 1.500 Gulden erwähnt, die ihnen die Hermannstädter für orientalische Waren im Werte von über 10.000 Gulden schuldig geblieben waren.

Einige Kaufleute jener Zeit aus den Städten der Moldau und Munteniens sind gleichzeitig Mitglieder der Kreis-, Bezirks- und Gemeinderäte. Ihr Reichtum lässt sich auch aus den prunkvollen Kleidern erkennen, die einige von ihnen trugen.

Die Tatsache, dass im XV. und in der 1. Hälfte des XVI. Jahrhunderts zahlreiche Städter aus Muntenien und der Moldau einen Handelsumsatz von Hunderten und Tausenden von Gulden je Kaufmann erzielten, eigene Schiffe und bedeutende andere Reichtümer besaßen, sowie öffentliche Ämter bekleideten und kostbare Kleider trugen, zeigt, dass dieser hauptsächlich aus reichen Grosskaufleuten bestehende Teil der Städter eine höhere Schicht der Stadtbewohner bildete, die, was die sozialökonomische Position anlangt, in mancher Hinsicht dem europäischen Patriziatum und vor allem dem Siebenbürgens in die Nähe kam und demnach als ein regelrechtes Patriziatum angesehen werden kann.

LĂZILE DE BREASLĂ DIN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN BRAȘOV

de MINERVA NISTOR

Muzeul din Brașov păstrează importante colecții ce reflectă unele aspecte funcționale mai puțin cunoscute ale breslelor: table și convoca-toare de breaslă, căni și farfurii de cositor (cu embleme de breaslă), mostre de produse, steaguri, reclame, firme, speze de scaune, sigilii, ancadrame, pietre funerare, lăzi de breaslă etc.

Lăzile de breaslă vor forma obiectul acestui studiu. Ne-am oprit asupra acestei colecții, deoarece este cea mai cuprinzătoare, mai unitară de mare originalitate și diversitate, reprezentând cel mai mare număr de bresle existente în Brașov. Studiul lor abordează cîteva din problemele esențiale ale organizării interne a breslelor.

Lăzile pe care le deține muzeul, în număr de 40, provin din achiziții, din diverse donații făcute fostului muzeu săsesc al Țării Birsei și Muzeului Astra (piese care stau la baza colecției medievale a muzeului nostru), de la Arhivele statului Brașov care la rîndul lor le-au preluat împreună cu statutele și privilegiile aflate în ele, de la ultimii deținători ai acestor lăzi, descendenți ai staroștilor breslelor respective. Ele aparțin secolelor XV–XIX și însoțesc arta aproape în toate etapele ei de la elementele gotice, pînă la cele clasiciste inclusiv. Excepție face o singură ladă, cea a țehiului cojocarilor români din Schei (fig. 13). A fost inclusă și aceasta, deoarece și țehiurile, termen sinonim cu breslele, aveau anumite funcțiuni, care se identificau, determinînd o similitudine a metodelor de organizare. Conducerea țehiurilor era constituită ca și a breslelor din doi staroști purtînd doar alte denumiri: țehmeșterul bătrîn și țehmeșterul tînăr, care aveau aceleași îndatoriri ca și staroștii: răspundeau de respectarea strictă a statutei, păstrau sigiliul, convocau și prezidau adunările și răspundeau de averea țehiului în care era inclusă și lada; puteau fi trași la răspundere cînd se abăteau de la „articulușii”¹. Membru în țehi era admis orice meșter aprobat de conducere, iar meșter devenea după patru ani de ucenicie grea și după alți doi de călfie, la terminarea cărora urma o probă practică a acel „maistărștuk” în fața meșterilor bătrîni. După trecerea acestei probe, calfa primea un „manafest”, diploma de meșter². Ca și în cadrul breslei, meșterii erau supuși

¹ Ion Colon, *Contribuțiuni la cunoașterea țehiurilor românești brașovene*, în *Analele Academiei de înalte studii comerciale și industriale, Cluj–Brașov*, 1945, p. 7.

² *Ibidem*, p. 9.

țehmeșterului, îi datorau ascultare și erau obligați de a-și achita taxa săptăminală la lada țehiului. Calfele țehiurilor plăteau o taxă de cinci ori mai mare decât meșterii³.

Lada care purta diferite numiri în cadrul breslelor săsești: pixis, büchse, cehpensely⁴ și făcea parte din averea mișcătoare a breslei, era păstrată și la țehi la loc de cinste la început la Biserica Sf. Nicolae, apoi la țehmeșteri, care dețineau și cheile. În ladă erau păstrate statutele, privilegiile iar la țehi era păstrată „Cartea”, care reprezenta pentru ei privilegiul de a-și exercita meseriile primită la 1756 din partea magistratului⁵.

În timpul adunărilor breslei, în fața lăzii deschise se făcea primirea ucenicilor, consfințirea titlurilor de calfă, prilej și pentru citirea statutelor și privilegiilor, precum și verificarea de către casier (care la țehi îndeplinea și funcția de secretar) a registrelor păstrate în ladă cu evidența contabilă⁶.

Existența lăzilor reflectă o organizare sistematică a breslelor, vecinătăților și a țehiurilor, cit și creșterea rolului economic al acestora. Ele se mențin pînă tirziu în secolul al XIX-lea, cînd breslele sînt desființate. La 26 martie 1850, Gremiul neguțătorilor din Brașov trimite țehiului croitorilor o ordonanță cu proiectul pentru înființarea Camerei de Comerț prin care le atrage atenția să fie în regulă cu țehiul, cu lada și cu statutele⁷. De unde reiese, că pînă în acea dată țehiul poseda lada, se conducea după statute.

Lăzile sînt de obicei dreptunghiulare, o formă curentă la Brașov. Ele sînt lucrate din lemn de diferite esențe: din lemn moale (rășinoase), ca și lăzile de zestre, fiind mai ușor transportabile și lemnul mai ușor de procurat, avîndu-se în vedere regiunea muntoasă a Țării Birsei bogată în conifere. Unele din ele, îndeosebi cele din secolele XVIII–XIX, sînt din lemn de esență tare: fag, stejar și chiar din nuc. În decursul secolelor se observă o evoluție a formei și dimensiunilor. Lăzile încep să devină mai masive și mai complexe. În interiorul lor, majoritatea au un mic sertăraș, pentru păstrarea probabil a monedelor și a sigiliului, iar unele, în exterior, pe capac, au suprapusă o cutie care se închide fie din interiorul capacului lăzii, fie din exterior cu o incuietorie secretă. Uneori pe lingă lada mare aceeași breaslă deținea și altă lădiță mai mică pentru păstrarea monedelor. Aceasta era păstrată tot în lada mare. Așa se explică existența în colecție a unor lăzi mici.

Prezintă interes și zarurile îndeosebi cele aparținînd lăzilor din secolele XV, XVI și chiar XVII (fig. 36), mult mai complexe și cu mecanism mai

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, Edit. Academiei, 1954, p. 297 ; Doina Năgler, *Colecția de lăzi de breaslă a Muzeului Brukenthal*, în *Studii și comunări*, vol. 13, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1967, p. 214.

⁵ Ion Colan, *op. cit.*, p. 12.

⁶ Doina Năgler, *op. cit.*, p. 214.

⁷ Ion Colan, *op. cit.*, p. 22.

variat decît cele de la lăzile din secolele XVIII–XIX. La fel cheile (fig. 37), colțarele, aplicele și întreaga armătură a lăzilor lucrată din fier forjat, uneori cositorit, bogat ornamentată. Ornamentul lor, în cazul că lada nu este datată sau ca structură nu poate fi încadrată într-un stil, poate constitui și el un indiciu la încadrarea cronologică a lăzii. De pildă, ornamentul aplicelor și al zarului de la lada nr. 2.236 (fig. 1), amintește de un gotic tirziu, în timp ce lada ca structură nu ne ajută prea mult la datarea ei. La fel, la lada țehiului cojocarilor (fig. 13), pe lângă datele istorice ne ajută la încadrarea ei în secolul al XVIII-lea și ornamentul zarului, din care se desprind elemente de artă muntenească, des întîlnite în arhitectură, sculptură, orfevrărie etc., la Brașov, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd domnitorul Constantin Brîncoveanu face cele mai multe comenzi meșterilor brașoveni. Stilul munteneșc este preluat și de meșterii români de aici.

Un alt element important îl constituie ornamentul lăzilor, făcut fie pe toată suprafața, fie parțial prin sculptare, pictare și chiar încrustare. Constatăm continuarea tradiției mai vechi cu preferință pentru elementul vegetal, care uneori abundă. Pentru a dobîndi un aspect mai plăcut, lăzile, au fost colorate într-un cromatism uneori în tonuri calde pastelate, iar unele lăzi sînt chiar aurite, aplicîndu-li-se o foiță de aur pe laturile exterioare, exemplul lăzii breslei tunzătorilor de postav (fig. 17). Începînd cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd pătrunde și în Transilvania tehnica intarsiei, unele lăzi din colecție sînt lucrate în această tehnică. Uneori sînt lucrate în intars numai parțial, ca lada breslei măcelarilor (fig. 19), iar alteori pe toată suprafața ca lada breslei arămarilor, al cărei ornament amintește de școala olandeză, sau lada breslei covrigarilor (fig. 31), unde așezarea furnirului de diferite nuanțe în frize și în cuburi amintește de stilul Josetin.

Partea cea mai atractivă a studiului lăzilor, o constituie emblemele imprimate, gravate, sculptate sau pictate pe ele. Concepute asemenea unor tablouri, ele sînt încadrate în chenare vegetale sau inscripții lapidare, a căror eleganță și sobrietate le dă și un rol decorativ. În evoluția lăzilor, putem include și aceste embleme, care la început au fost simple, clare, cu inscripție uneori redusă numai la inițiale⁸. Cu timpul devin tot mai încărcate, se pierd în ornamente, apar figuri antropomorfe, zoomorfe etc. Motivele decorative încep să degenereze, să deruteze⁹. Uneori se combină figurile fitomorfe cu cele antropomorfe. Elementele din care sînt compuse aceste embleme sînt (ca și la sigilii) reprezentări de unelte și reprezentări heraldice¹⁰. Motivele scheomorfe de pe embleme sînt reprezentări ale breslelor, respectiv ale branșelor meșteșugărești medievale. De pe aceste embleme putem desprinde evoluția uneltelor, nivelul tehnic și metodele de

⁸ Albert Eichhorn, *Siebenbürgische Zunftsigel*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, nr. 2, 1969, p. 77.

⁹ *Ibidem*, p. 78.

¹⁰ M. Bunta, *Sigilii de breaslă în colecția Muzeului de istorie din Cluj*, în *Acta Musei Napocensis*, III, 1966, p. 224.

lucru în cadrul producției meșteșugărești medievale așa cum reiese din reprezentarea meșterului potcovar de pe lada breslei fierarilor (fig. 21). Un alt aspect care se desprinde din această imagine de pe ladă, este și cel artistic; apare pregnant talentul uimitor al meșterului, simplitatea mijloacelor, simțul artistic. Originalitatea, valoarea expresivă a imaginii, naivitatea și în același timp curajul de a renunța la constrîngerile perspectivei sau anatomiei, fac din această lucrare o realizare deosebit de atractivă. Meșterul care a executat-o a avut o linie artistică proprie, la baza căreia stau vechi tradiții. Alteori imaginile realizate cu mijloace evident naive sînt totuși foarte complexe și sugestive, ca imaginile de pe lada breslei tinichigiilor (fig. 25).

Analizînd comparativ uneltele ce apar pe emblemele diferitelor obiecte: lăzi, convocatoare, farfurii de cositor, pietre funerare etc., aparținînd aceleiași bresle în epoci diferite, se remarcă o diferență foarte mică între ele, aproape de neobservat, deoarece în secolele XV–XIX producția de breslă nu a înregistrat schimbări radicale. De pildă dringurile, uneltele de depănat lînă, le întîlnim pe lada breslei țesătorilor de lînă din prima jumătate a secolului al XVI-lea (fig. 5), pe sigiliul breslei din anul 1545¹¹, pe steagul breslei din anul 1623, aflat în prezent la muzeu (fig. 38 a), pe strana aceleiași bresle din anul 1783 din Biserica Bartolomeu¹², pe emblemele de pe stranele breslei din 1791 de la Biserica Neagră (fig. 38 b) și pe lada societății postăvarilor germani din 1865 (fig. 33). Aceste embleme au deci certă valoare documentară.

Imaginile de pe lăzi ne ajută și la cunoașterea îmbrăcămintei în diferite epoci. Astfel, costumația persoanei cu felinarul în mînă de pe lada breslei tinichigiilor (fig. 25), este foarte probabil costumația la modă în anul 1805, dată consemnată pe ladă; de asemenea, cizma de pe încadramentul în stil Renaștere din secolul XVIII, aflat în lapidariul muzeului (fig. 39 a) de pe strana breslei cizmarilor din 1753 de la Biserica Neagră (fig. 39 b), de pe emblema aceleiași bresle aflată pe strana din 1780 tot de la Biserica Neagră (fig. 39 c), de pe lăzile breslei din 1828 (fig. 29 a), 1831 (fig. 29 b), 1837 (fig. 32) și de pe firma din 1859 aflată în prezent la muzeu (fig. 39 d).

Același lucru se poate spune despre reprezentările de pe emblemele aflate pe strana breslei pălărierilor (1793), de la Biserica Neagră (fig. 40) și de cele de pe lada aceleiași bresle din 1830, aflată în colecția Muzeului brașovean (fig. 30).

Deci nici reprezentările de acest gen nu pot fi trecute cu vederea. Ele sînt caracteristice nu numai prin iconografia lor, ci și prin prelucrarea locală.

Alte elemente importante ale lăzii de breslă sînt inscripțiile, scrise cu majuscule sau minuscule, uneori gotice și Renaștere, ușurînd datarea

¹¹ A. Eichhorn, *op. cit.*, p. 76.

¹² Erich Jekelius, *Das Burzenland*, vol. III (Kronstadt), Brașov, 1928, planșa 39, fig. 154.

lăzii după caracterul literelor, în cazurile în care aceasta lipsește. Tipurile de litere folosite pentru inscripții contribuie și ele la cunoașterea scrisului utilizat în evul mediu¹³.

Inscripțiile mai menționează numele staroștilor, al notarilor breslei, al membrilor și chiar al meșterului timplar care a lucrat lada. Unora din ele, consemnate cu numele meșterului li se poate atribui în mod cert paternitatea executării de către meșteri locali, altora doar prin analogii cu alte lucrări. Uneori, întâlnim două lăzi în stare bună aparținând aceeași bresle la care nu diferă decât numele staroștilor menționați pe ele. De unde tragem concluzia că lada era înlocuită nu numai când era stricată, inutilizabilă, ci și cu diverse ocazii, ca de exemplu cu prilejul alegerii unui alt staroste, care cerea să-i fie menționat numele pe ladă¹⁴. De pildă, lada breslei tunzătorilor de postav aflată la muzeu (fig. 17), este identică ca formă, ornamente etc., cu lada aceeași bresle aflată la Arhiva Bisericii Negre (fig. 41). Diferă ornamentul de pe capac și inițialele care indică numele staroștilor. Anul 1753, menționat, este anul înființării breslei separate la Brașov (independentă de cea a Sibiului)¹⁵. Probabil noul staroste ales cu această ocazie a cerut să fie făcută o nouă ladă pe care să apară inițialele sale. Și existența celor două lăzi ale breslei timplărilor din 1644 (fig. 7) și din 1796 aflate la muzeu, a croitorilor din 1689 (fig. 12) și din 1803 (fig. 24), a cizmarilor din 1828 (fig. 29), din 1831 (fig. 29b), din 1837 (fig. 32) și din 1877 (fig. 34) confirmă ou prisosință acest lucru.

Foarte frecvent apar pe embleme ingenios grupate, produse alături de unelte: lada breslei butnarilor (fig. 23). Uneori, în tendința de a se îmbunătăți imaginea emblemei, este inclusă și stema orașului, citeodată numai trunchiul cu rădăcină (lada breslei covrigarilor) (fig. 31), alteori numai coroana, exemplu lada breslei butnarilor (fig. 23).

Concomitent cu simbolurile specifice breslei, unelte sau produse caracteristice, sînt folosite și elemente heraldice împrumutate nemijlocit din blazoanele nobiliare: scutul, ingerul, leul, acvila bicefală etc. Utilizarea acestor elemente constituie o aluzie la situația privilegiată a meșteșugarilor breslași în viața orașelor¹⁶. Aceste elemente heraldice sînt incluse fie în tendința de a se impune breasla, ca cele două lăzi ale breslei tunzătorilor de postav (fig. 17) și a covrigarilor (fig. 31), care au cele mai somptuoase embleme, deși erau considerate bresle minore, fie pentru a respecta moda timpului, îndeosebi în perioada ocupației habsburgice în Transilvania, cînd heraldica era la modă¹⁷.

Reprezentările, uneori aproape identice, de pe sigilii, steaguri, pietre funerare, lăzi etc., ne pot duce la concluzia că exista o tradiție iconografică

¹³ M. Bunta, *op. cit.*, p. 227.

¹⁴ D. Năgler, *op. cit.*, p. 215.

¹⁵ A. Eichhorn, *Von deutschen Zünften in Kronstadt: Die Tuchscherer*, in *Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums*, Brașov, 1937, 1—4, p. 70.

¹⁶ M. Bunta, *op. cit.*, p. 225.

¹⁷ A. Eichhorn, *op. cit.*, in *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 2, 1969, p. 77.

generală de care se ținea seama¹⁸. Pentru gravarea lor nu se cerea acordarea unui privilegiu. Ele erau alcătuite sub influența modei blazoanelor și erau utilizate secole de-a rândul pe baza dreptului cutumiar¹⁹. Studiul lor aduce și implicația mai largă a unor relații și influențe reciproce îndeosebi cu atelierele germane²⁰, prin amestecul reminiscentelor din Renașterea germană, trecute apoi prin filiera barocului și clasicismului, trecere adesea greu de conturat. Tributarî unei iconografii mediate, meșterii de lăzi, sînt totuși personali și originali prin interpretările lor. Valorificînd vechile tradiții, imbinînd diverse genuri, diverse tehnici, prin introducerea motivelor vădit locale, ei dau o notă specifică acestor lucrări. Acest meșteșug poate presupune și o moștenire a lui din tată în fiu, cum reiese și din următorul citat: „Moșii și părinții noștri din vechitură și pînă acum au făcut lada și tot așa se cheamă lada țehiului... o dragoste desăvîrșită a moșilor și strămoșilor noștri”²¹.

În concluzie, emblemele de pe lăzi și de pe alte obiecte, oferă un valoros material pentru studiile de istorie economică, socială, pentru studiul evoluției uneltelor, a portului, artei, grafiei, fiind evidentă și importanța lor etnografică, iconografică și heraldică²².

În cazul lipsei unui element precis de datare, elementele stilistice, motivele ornamentale, diferențele de detaliu, cit și cele accesorii (monograme, inscripții etc.), ne pot și ele ajuta la o încadrare cronologică.

Lada, element funcțional-utilitar, este și o operă de artă. Ea se încadrează într-un stil al epocii sale. Ca ornamentică ea a adoptat elemente de arhitectură: cornișe, pilaștri, frize renascentiste, baroce etc. Ea poate prezenta deci interes și pentru istoria meșteșgurilor artistice.

*
* *

În cele ce urmează vom trece la descrierea lăzilor din colecția muzeului nostru, în ordine cronologică.

Nr. 2.236 (fig. 1).

Pe baza criteriilor structurale și de stil, putem considera această piesă de dimensiuni mici, ca fiind cea mai veche din colecție (secolul XV). În sprijinul acestei datări, ar fi elementele decorative ale stilului gotic tîrziu de pe aplice, zar și colțare. Excepție fac picioarele, ulterior adăugate, care aduc elemente de Renaștere tîrzie spre baroc. Este confecționată din lemn de esență tare, în culoare naturală tratat cu un strat de ulei.

Lada nu posedă reprezentări pentru a putea fi atribuită unei bresle.
L: 18 cm, l: 25 cm, i: 28 cm.

¹⁸ M. Muntă — V. Iosub, *Tabele și semnele de breaslă în colecțiile Muzeului de istorie Cluj și Sighișoara*, în *Acta Musei Napocensis*, IV, 1967, p. 213.

¹⁹ *Ibidem*, p. 212.

²⁰ A. Eichhorn, *op. cit.*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, p. 79.

²¹ I. Colan, *op. cit.*, p. 5.

²² M. Bunta, *op. cit.*, p. 228.

Nr. 2.379 (fig. 2).

Lada breslei cositorarilor în stil renascentist, secolul XVI (1573). Este cea mai veche piesă datată din colecție, confecționată din lemn de esență moale, având forma dreptunghiulară cu profile de Renaștere. Pe capac și lateral are minere de fier forjat, iar cele două zaruri aparțin vechiului stil menționat. În interior se află un mic sertar pentru păstrarea monedelor.

Lada este vopsită brun închis pe toată suprafața. În interiorul capacului pe un fond mai închis, este desenată în prim plan o cană de cositor cilindrică, ornamentată cu un briu de palmete aparținând secolului al XVI-lea, stilul Renașterii. La stînga și la dreapta cîinii se află inițialele M. K. scrise cu majuscule în stil Renaștere, separate prin puncte. Sub toarta cîinii se găsește cifra 1573. În partea dreaptă, probabil se află coroana cu trunchi și rădăcină (este foarte ștearsă) încadrată de inițialele în majuscule G.R.C. Spre sfîrșitul secolului al XVI-lea este amintit la Brașov un meșter cositorar cu inițiala G (Gerg) și alți doi cu inițialele M.K. (Markus Krimp și Mechel König)²³ care probabil erau stăroști ai breslei în această perioadă.

Cu ocazia procesului breslei cositorarilor împotriva circpacilor și negustorilor care aduceau obiecte de cositor din Germania, în anul 1572 (un an înaintea celui menționat pe lada noastră) se poate dovedi existența unei bresle reglementare a cositorarilor la Brașov. În 1580, breasla cositorarilor obține primul privilegiu din partea universității săsești, reconfirmat în 1602 de principele Sigismund Báthori²⁴. Dezvoltarea acestui meșteșug în secolul al XVI-lea la Brașov (perioadă din care datează și lada noastră), reiese și din organizarea într-o asociație a calfelor cositorari la 1593, avînd statute proprii²⁵.

L: 30 cm, l: 28 cm, i: 26 cm.

Nr. 5.106 (fig. 3).

Ladă de breaslă din anul 1589 din lemn moale, vopsit brun închis pe toată suprafața. Inspirația renascentistă este certă și la această ladă.

În exterior, pe latura din față într-un motiv floral (foarte șters) din care se distinge mai mult culoarea roșie, este pictat anul 1589. Lada nu posedă emblemă.

L: 60 cm, l: 37 cm, i: 32 cm.

Nr. 2.386 (fig. 5).

Lada breslei țesătorilor de lînă – Renaștere, secolul XVI. Este confecționată din lemn de esență moale, avînd în interior două zaruri și un mic sertar. În exterior latura din față este împărțită în trei registre (tăblii). Pe tăblia din mijloc, sînt sculptate unelte caracteristice meșteșugului: două drînguri încrucișate și o suveică, încadrate de inițialele P.G. și G.V.K. Inițiala G ce apare pe lăzile din secolul al XVI-lea, probabil aparține

²³ A. Eichhorn, *op. cit.*, în *M.B.S.M.*, 1938, 1–2, p. 29–30.

²⁴ *Ibidem*, p. 18.

²⁵ Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 175.

meșterului timplar Gregorius care a trăit în acest timp la Brașov și a executat lucrări de timplărie și la Casa Sfatului²⁶.

Pe tăbliile laterale sînt sculptate flori stilizate și colorate, des întilnite printre motivele ornamentale ale stilului Renașterii, unele imitînd floarea de crin, simboluri preluate din arta populară.

Lada nu este datată, încadrarea în secolul al XVI-lea este cu totul plauzibilă, fiind susținută îndeosebi de argumente de ordin stilistic.

L: 66 cm, l: 36 cm, l: 66 cm²⁷.

Nr. 2.367 (fig. 7).

Lada breslei timplarilor din anul 1644, confecționată din lemn de esență moale de culoare închisă.

Este formată din lada propriu-zisă și cutia mică, așezată pe capacul ei. În interior, se păstrează zarul de tip vechi (fig. 36), balamalele cositorite și sertarul pentru monede. Pe partea interioară a capacului mare, vopsit verde, se distinge inscripția: „W:H: ELSTER MEISTER G.F. WORT MAN H: R: Cz: M: G: F: 1644” (în traducere: W: H: prim meșter G: F: orator al breslei H: R: staroste de breaslă G: F: 1644).

În exterior, latura din față și cele două laterale sînt împărțite în tăblii ornamentate. Pe tăblia din mijloc sînt reliefate unelte caracteristice breslei timplarilor: riglă, compas și două dălți, iar deasupra lor, o coroană heraldică. Elemente similare emblemei acestei bresle găsim și pe stranele breslei din anii 1717 și 1748, de la Biserica Neagră precum și gravate în cimpul marginal al unei farfurii de cositor din anul 1765, păstrată la muzeu.

Pe restul tăbliilor, reîntîlnim cunoscutele motive florale de factură locală, florile de lălea. Structura lăzii și tăbliile sînt în stil Renaștere²⁸.

L: 59 cm, l: 36 cm, i: 32 cm.

Nr. 2.373 (fig. 10).

Lădiță de breaslă din anul 1660 din lemn moale, avînd culoarea naturală impregnată pentru conservare cu ulei.

Pe partea interioară a capacului se află inscripția: 1660 GRAS ANNO 1700 (probabil numele noului staroste din 1700).

Lada nu posedă reprezentări.

L: 24 cm, l: 13 cm, i: 12 cm.

²⁶ Gustav Treiber, în *Das Burzenland*, vol. III (Kronstadt) Brașov, 1928, p. 164; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, Edit. Academiei, 1959, p. 623.

²⁷ În orașele din regiunile muntoase, Sibiu, Brașov, Bistrița unde lina oilor se găsea din abundență, s-a dezvoltat de timpuriu meșteșugul țesătoriei de lînă. Încă în secolul al XIV-lea întîlnim la Brașov țesători de lînă (lanificas fraternitas) și țesători de pinză (textores), cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 64, 143.

²⁸ Timplarii din Brașov, la început din cauza numărului mic de membri se asociază cu zugravii, cu sculptarii și cu cei ce făceau ferestre, pentru a constitui o breaslă. Ei obțin în 1523 aprobarea statutelor din partea Sfatului orașului Brașov, cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 187.

Nr. 2.378 (fig. 12).

Lada breslei croitorilor din anul 1689 confecționată din lemn de esență moale vopsit brun-închis.

În structura lăzii se remarcă clare profile de Renaștere, iar motivele ornamentale plasate pe tăblii sint baroce. Pe tăblia din mijloc, de pe latura din față, în prim plan se află adînc sculptată o foarfecă de croitor deschisă, cu virfurile în sus, asemenea celei de pe o piatră funerară din anul 1662, din lapidariul Bisericii Negre și de pe o alta din anul 1707 aflată în lapidariul Muzeului județean.

Anul 1689, menționat pe ladă, coincide cu anul în care a avut loc la Brașov marele incendiu, cînd probabil prima ladă a breslei a fost distrusă. Lada păstrează zarul de tip vechi și îi aparține cheia cu numărul 2.537, (fig. 37).

L: 64 cm, l: 35 cm, î: 40 cm.

Nr. 2.383 (fig. 13).

Lada țehiului cojocarilor români din Șchei (prima jumătate a secolului al XVIII-lea).

Piesa, a fost găsită întimplător (împreună cu două registre) aruncată într-o curte din Valea Oului din Șchei²⁹, apoi predată muzeului „Astra” de unde ulterior ajunge la muzeul nostru.

Este confecționată din lemn de esență tare, vopsită în interior cărămiziu, pictat cu gri închis.

Este ferecată în benzi și colțare de fier forjat, dînd impresia unei lăzi masive. Balamalele din interior se continuă în exterior peste capacul lăzii pentru a o închide cu două lacăte. Zarul cu încuietoare secretă are incizate motive muntenești. La fel și sertărașul din interior are zar cu încuietoare secretă. „Este prima ladă de breaslă românească cunoscută în ferecătura ei de fier, cu „secret” în despărțiturile interioare”³⁰. Acestei lăzi îi aparține cheia cu nr. 2513, fig. 37.

L: 71 cm., l: 46 cm., î: 38 cm.

Nr. 5107

Lada breslei arămarilor, secolul XVIII.

Este cuprinsă în lucrare (deși este foarte distrusă), fiindcă se distinge prin cîteva particularități atît în concepția generală, cît și ca repertoriu al motivelor. Este lucrată în stil baroc din lemn tare, furniruit, cu intarsii pe toată suprafața, în fileuri neregulate cu frîngerii. Ornamentul sobru aplicat pe suprafețe netede amintește de școala olandeză, iar tehnica deosebit de rafinată în care este luorată lada trădează executarea ei de un meșter orășean influențat de tehnica apuseană.

Pe suprafața capacului, se găsește cutia mică, iar balamalele cositorite, sint și ele ornamentate în stil baroc.

Încadrarea cronologică: prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

²⁹ Ion Colan, *op. cit.*, p. 4.

³⁰ *Ibidem*.

Acestei lăzi îi aparține cheia cu nr. 2472.

L: 64 cm., l: 37 cm., i: 32 cm.

Nr. 2404 (fig. 14)

Lada breslei curelarilor (1738).

Este confecționată din lemn tare, în culoare naturală, impregnat cu ulei. Păstrează zarul vechi, iar balamalele, din fier forjat, se continuă în exterior pentru a putea fi închise cu două lacăte. Armătura ornamentală este dispusă în benzi pe toate muchiile.

Pe partea interioară a capacului, se află inscripția scrisă cu majuscule literele fiind separate prin puncte : RIMNER Cz. LADT Die 24 AUGUST 1738 L.N.W. M.N.A. M.D.I.Cz. S.N. Cz. SCHREIBER. (Sînt trecute inițialele stăroștilor și chiar și ai scribului breslei).

Pe capac, în exterior, este scris cu litere cursive (cu vopsea roșie): 1821 B.M. Brasso.

L: 53 cm., l: 40 cm., i: 36 cm.

Lada nu posedă reprezentări³¹.

Nr. 4199 (fig. 15)

Lădiță de breaslă a croitorilor din Biertan, datată 1743. Este confecționată din lemn moale, pictată în exterior pe toată suprafața cu motive florale stilizate, policrome, pe fond verde: flori de lea de deschise, bujori, tulpine cu frunze etc.

Pe partea exterioră a capacului, este pictată emblema breslei, compusă dintr-un scut cu marginile banoce colorate roșu. În cîmpul scutului se observă o foarfecă deschisă cu virfurile în sus. Sub foarfecă, alte două unelte: două fiare de călcat. Sub scut inscripția: „Anno 1743”.

Această lădiță, de dimensiuni mici este destul de primitiv lucrată trădînd execuția ei de către un meșter sătesc, care folosește motive florale preluate din arta populară locală³².

L: 17 cm., l: 8 cm., i: 10 cm.

Nr. 2375 (fig. 16)

Ladă de breaslă din anul 1749, din lemn de esență tare avînd o formă ce poartă amprenta stilului baroc (tăbliile și întreaga structură).

În interior are sertărașul pentru monede. Păstrează zaruri vechi cu incuetoare secretă, iar balamalele sînt cositorite. Armătura de pe muchii

³¹ Meșteșugarii curelari din Brașov se organizează de timpuriu în breaslă, reînnoindu-și în 1558 statutele. În secolele XV–XVI, acest meșteșug ia o mare dezvoltare aici, datorită războaielor antiotomane și anti-austriece (Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 136–139). Doveda puterii lor o constituie și stăpînirea în sec. al XVI-lea a bastionului (demolat în anul 1887), care poartă numele breslei respective ce se afla pe latura nord-estică a cetății, pe locul actualii clădiri de pe B-dul Gheorghe Gheorghiu-Dej, nr. 33 ; cf. Friedrich Philippi, *Aus Kronstadts Vergangenheit und Gegenwart, Brașov, 1874*, p. 21 ; Hans Goos, în *Das Burzenland*, vol. III, p. 99.

³² Lada este recent achiziționată de Muzeul județean. Meșteșugarii din mai multe țiguri ca cei din Biertan, Moșna etc., erau organizați într-o singură breaslă, subordonați breslei „superioare” din Mediaș, cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 201.

și minerele laterale este din fier forjat ornamentat. Pe capacul mare, în interior, se păstrează vizibil pictată cifra 1749 anul executării lăzii.

Pe capacul interior al sertarului, este scris cu litere de mână : Friedrich Ridely Honterus Gymnasium 1886, probabil numele persoanei care a donat lada Gimnaziului Honterus în anul 1866.

L: 55 cm., l: 31 cm., i: 25 cm.

Nr. 2374 (fig. 17)

Lada breslei tunzătorilor de postav, secolul XVIII.

Este confecționată din lemn de esență moale, bogat decorată. În interiorul capacului, pe un fond galben, sînt reprezentate motive astrale stilizate: luna, stele etc. și inițialele A.G.G. și H.B., încadrate de balamalele ornamentate în stil baroc și cositorite. Același ornament îl au aplicele și colțarele. În exterior, pe latura din față, în prim plan într-un bogat ornament în stil baroc se află semnul breslei tunzătorilor de postav: două foarfeci încrucișate așezate cu virfurile retezate în sus. Aceleași foarfeci încrucișate cu virfurile retezate, apar pe emblemele stranelor breslei de la Biserica Neagră și pe o piatră funerară aflată în lapidariul muzeului. Foarfecile de pe emblema lăzii noastre, sînt cuprinse într-o cunună din frunze de lauri adînc reliefată, susținută cu labelle anterioare a doi lei heraldici, ridicați în două picioare. Întreaga emblemă, este învelită într-o foiță de aur, în prezent deteriorată. Sinuozitatea coroanei evoluează cu asimetrii ce accentuează în mod vădit caracterul baroc al întregii embleme identică cu replica sa de pe lada breslei tunzătorilor de postav aflată la Arhiva Bisericii Negre (fig. 41). Ambele lăzi au aceeași proveniență: din colecția fostului muzeu săsesc al Țării Birsei. Le deosebește ornamentul din interiorul capacului. Pe lada de la Arhiva Bisericii Negre, luna este înlocuită cu o cunună de frunze în mijlocul căreia se află două foarfeci încrucișate cu virfurile retezate iar deasupra cununii se află o coroană heraldică. Cununa este ținută de doi îngeri cu aripile întinse. Se remarcă dorința meșterului de a reda mai veridic forma și mișcarea. Inițialele S.G., care încadrează cununa, sînt scrise în același stil baroc ca și cifra 1753, anul înființării primei bresle independente a tunzătorilor de postav la Brașov³³, cînd s-a confecționat această ladă, purtînd inițialele noului staroste.

Ambele sînt ornamentate în stil baroc, imbinat cu motive zoomorfe. Este epoca de apogeu a barocului la Brașov³⁴.

³³ A. Eichhorn, *op. cit.*, în *M.B.S.M.*, 1937, 1—4, p. 70.

³⁴ Încă din 1462 exista o breaslă a tunzătorilor de postav la Brașov, unită cu cea de la Sibiu. În acest an, regele Matei Corvin acordă un privilegiu tunzătorilor de postav din Sibiu și celor din Brașov, acest privilegiu găsindu-se în lada tunzătorilor de postav din Brașov, întărit cu sigiliul cel mare al breslei (Sigillum rasorum civitatis Coronen), cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 151. De aici reiese că era o breaslă de timpuriu organizată deoarece avea o ladă și un sigiliu cu care să-și întărească actele. Această ladă nu ni s-a păstrat ci doar cele două mai sus amintite (mult mai tirziu). Breasla tunzătorilor de postav (Tuchscherer Zeche) din Brașov, își reînnoiește statutele la 27 noiembrie 1582, obținînd aprobarea lor din partea Universității săsești, cf. A. Eichhorn, *op. cit.*, în *M.B.S.M.*, Brașov, 1937, 1—4, p. 64.

Dimensiunile lăzii de la muzeu L: 44 cm., l: 26 cm., i: 23 cm. Dimensiunile lăzii de la Biserica Neagră: L: 43 cm., l: 28 cm., i: 19 cm.

Nr. 2381 (fig. 18).

Lada vecinătății de pe strada Porții de Sus, secolul al XVIII-lea. Este lucrată din lemn de esență tare, vopsit brun-închis.

În exterior, pe latura din față, se află două tăblii dreptunghiulare, neornamentate caracteristice stilului clasicist. După avalanșa de curbe și sinuozități asimetrice și după voluta în formă de C, recunoaștem stilul rococo al zarului. Între cele două tăblii găsim o placă de metal cu inscripția în limba germană cu litere cursive „Ober Puntzengässer Nachbarschafts Lade”. În traducere: Lada vecinătății de pe strada Porții de Sus, azi strada Republicii.

Încadrarea cronologică: secolul XVIII³⁵.

L: 69 cm., l: 41 cm., i: 32 cm.

Nr. 2406 (fig. 19).

Lada breslei măcelarilor din anul 1777.

Este lucrată din lemn de esență tare, având culoarea naturală conservată cu ulei.

Pe capacul mare din interior, vopsit în cărămiziu se află inscripția: HERR: GASPARUS SCHRAMM AELTER HERR: MARTINUS BOMCHES JUNGER CZ UNFFT MEISTER 1777 D.2. IAN. În traducere: Domnul Gasparus Schramm starostele cel bătrîn, Domnul Martinus Bömches starostele cel tînăr, staroști de breaslă, 1777 la 2 ianuarie.

În exterior, pe latura din față are două registre reliefate, a căror profil tind spre baroc. În primul registru, are lucrat în intars o oaie în profil și două cuțite.

În al doilea registru este reprezentată o bovină, iar deasupra capului acesteia un braț ce ține o bardă asemenea celei din spatele bovinei – unelte specifice meșteșugului. Capul de bovină apare reliefat și pe o piatră funerară din anul 1688, aflată în lapidariul Bisericii Negre, ca și pe o firmă a breslei din anul 1710 și pe steagul breslei din 1730, ambele aflate la muzeu.

Acestei lăzi îi aparține cheia cu nr. 2515 fig. 37³⁶.

L: 74 cm., l: 40 cm., i: 41 cm.

³⁵ Lada nu este datată, însă prin analogii cu tabla de înmormîntare a vecinătății de pe strada Mănăstirii (azi strada 7 Noiembrie) din anul 1767, în prezent aflată la muzeu, probabil și această ladă să fi aparținut secolului al XVIII-lea.

³⁶ Breasla măcelarilor este una din cele mai vechi și mai mari bresle din Brașov. La Brașov în secolul al XV-lea sînt amintiți 19 măcelari, număr însemnat pentru acea perioadă într-un oraș cu o populație de aproximativ 4000 locuitori. În secolul al XVIII-lea (cînd a fost confectionată și lada noastră) sînt amintiți 145 măcelari. Cea dintîi mențiune a breslei măcelarilor la Brașov este din anul 1503, data confirmării de către conducerea orașului a primului statut, cf. A. Eichhorn, *op. cit.*, în *M.B.S.M.*, 1938, p. 129. La 1518 măcelarii obțin primul privilegiu din partea regelui Ludovic, cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 183.

Breasla măcelarilor a avut o altă ladă înaintea acesteia, care a ars împreună cu casa breslei (unde era depusă), de pe strada Castelului, în marele incendiu din anul 1689³⁷.

Nr. 2372 (fig. 21)

Lada breslei fierarilor secolul XVIII, de dimensiuni mari, are o formă barocă. Este confecționată din lemn de esență tare cu ornamente în intars.

Capacul are în interior inscripția: CURAVIT MARC ANT(onius) DRANDT. În traducere: Sub îngrijirea lui Marc Antonius Drandt. Pe suprafața capacului lăzii, se găsește cutia mică, iar pe capacul lădiței se află un desen lucrat în intars. Desenul reprezintă un meșter potcovar stînd în picioare, fiind văzut din față. Meșterul ține în mina dreaptă, ridicată, un ciocan de potcovar, schițînd o mișcare, iar mina stîngă o are sprijinită pe o potcoavă așezată pe un butuc de fierar.

Simplitatea costumului de meșter potcovar, disproporțiile membrelor comparativ cu corpul, trădează la prima vedere un desen naturalist, popular. Desenul, nu se ridică la o valoare artistică remarcabilă, se resimte influența sculpturilor din secolele XVI, XVII, unde diferențierile de proporții sînt accentuate: corpul scund și gras, membrele cam disproporționate, de asemenea și capul.

Pe latura din față, se află două chenare în care sînt reprezentate două coase încrucișate cu virfurile în jos. Între virfurile coaselor se află o sapă și literele în majuscule, despărțite prin puncte: H.K. și G.H., inițiale întîlnite și pe firma breslei măcelarilor din anul 1710, menționată mai sus. În al doilea chenar se află tot două coase încrucișate cu virfurile în sus, la mijloc o potcoavă și inițialele H.T. și H.W. Obiectele sînt identice celor care apar și în cîmpul marginal al unei farfurii de cositor (secolul XVIII), aflată la muzeu și pe emblema frăției fierarilor de pe balconul interior al Bisericii Sf. Martin din Brașov. Între cele două chenare, se află stema Brașovului.

Încadrarea cronologică: secolul al XVIII-lea. Încercarea noastră de a o data, se sprijină și pe analogiile emblemelor de pe alte piese ce demonstrează evidente elemente de ordin iconografic și stilistic³⁸.

L: 85 cm., l: 45 cm., i: 55 cm.

³⁷ A. Eichhorn, *Von Deutschen Zünften in Kronstadt*, III, Die Fleischer, in *M.B.S.M.*, 3—4, p. 134.

³⁸ Fierarii brașoveni sînt organizați în breaslă încă din secolul al XV-lea. Faptul că ei pot trimite pentru monetăria ce se înființează la Sighișoara într-o singură comandă la 1443, 82 de ciocane de diferite mărimi și 44 clești de tăiat și de prins fierul, iar în Țara Românească și în Moldova o cantitate mare de produse, dovedește în mod cert dezvoltarea care o ia acest meșteșug la Brașov, cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 165. O altă dovadă a puterii economice a breslei fierarilor o constituie primirea în grije a unuia din bastioanele puternice ale cetății care îi poartă numele, construit în anul 1521, azi sediul Arhivelor Statului, str. Gheorghe Barițiu nr. 34, cf. Friedrich Philippi, *op. cit.*, p. 20; Hans Goos, *op. cit.*, p. 93.

Nr. 2368.

Lada breslei timplarilor din anul 1796, din lemn de nuc, iar picioarele din fier (ulterior adăugate).

Pe latura din față, este sculptată emblema breslei: un compas, o rindea și anul 1796.

Sumara examinare comparativă a celor două lăzi (cea din 1644 nr. 2367 – tot a timplarilor și aceasta), nu dezvăluie mari deosebiri.

Acestei lăzi îi aparține cheia nr. 2517 fig. 37.

L: 40 cm., l: 38 cm., i: 31 cm.

Nr. 2237 (fig. 23).

Lada breslei butnarilor din anul 1799.

Este confecționată din lemn de esență tare, lăcuit. În interior se află un sertar mic, pentru păstrarea monedelor pe a cărui capac este scris: Johannes Artzt. sen Petrus Tartler, Zunft Vorsteher. În traducere: Johannes Artzt cel bătrîn, Petrus Tartler – staroști de breaslă.

În interiorul capacului mare, este scris în limba germană cu caractere gotice: „Diese neue Zunfft – Lade ist anstat der letztern, welche Alters wegen unbrauchbar geworden und 176 Jahr bestanden, verfertigt; im Jahr 1799. În traducere: această ladă nouă de breaslă a fost făcută în locul celei anterioare care a devenit inutilizabilă din cauza vechimii după 176 de ani de existență ; în anul 1799. Aceasta înseamnă că la 1623 breasla avea altă ladă.

Capacul, în exterior, asemănător unui sertar suprapus, are un ornament baroc, la fel cu ornamentele marginale de pe tăbliile laterale.

Pe latura din față se află sculptată emblema breslei butnarilor formată dintr-o conună din frunze de viță și oiorchini de struguri, legată cu panglici. Deasupra cununii, se distinge o coroană heraldică și ghirlande de frunză de viță. Coroana este susținută de etichete anterioare a doi lei ce stau pe picioarele posterioare cu cozile încîrligate. În interiorul coroanei sînt reprezentate central scule și produse ale butnarilor: în prim plan un butoi iar în plan secund un compas, rindea și două ciocane de lemn asemenea celor reprezentate pe strana butnarilor din 1717 de la Biserica Neagră. Este una din lăzile la care încep să apară elementele clasiciste : panglici, ornamente liniare simetrice stil Ludovic al XVI-lea, combinate cu elemente baroce : ghirlande, ondulații ale capacului etc.

În interior se mai păstrează zarurile vechi³⁹.

L: 69 cm., l: 31 cm., i: 47 cm.

Nr. 5109 (fig. 24)

Lada breslei croitorilor din anul 1803, lucrată din lemn moale, vopsit maro roșcat.

³⁹ La Brașov reprezentanții acestei bresle ajung să joace un rol important în viața politică a orașului, cum este cazul lui Ion Butnarul care este trimis la 1434 în Moldova pentru a cere domnului libertatea comerțului pentru negustorii brașoveni. La 1523, breasla butnarilor primește și un privilegiu. Cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 182, 184.

În exterior, pe latura din față se află lucrată în intars, încadrată într-un chenar stema Brașovului (trunchiul de copac cu rădăcina și coroana). Peste trunchi, este pictată în culoare argintie o foarfecă deschisă cu virfurile în sus, cu inscripția M.B., I.S., I.S., 1803 den 29. Febr.

Chenare similare se află și pe laturile capacului în stil baroc, unde se află și cifra 1803.

L: 59 cm., l: 24 cm., i: 38 cm.

Nr. 2405 (fig. 25)

Lada breslei tinichigiilor din anul 1805, este lucrată din lemn moale, vopsit maro roșcat cu ornamente în intars.

În exterior, pe capacul în stil baroc se află gravat într-un chenar cu linii simple clasiciste un scut cu marginile teșite iar la mijlocul scutului este aplicată o stemă heraldică din alamă reprezentând o acvilă bicefală, o coroană și o sabie sprijinită pe piciorul drept al vulturului. Scutul este încadrat de cifra 1805.

În interiorul capacului, se află un mic medalion de aluminiu cu numele starostelui Michael Artzt și cifra 1819, iar pe fundul lăzii în exterior, se află inscripția George Gotb: Schoter Tischler Meister Iohan Dony Turly Myx. În traducere: Gheorghe Gottlieb Schoter, meșter tâmplar și Iohan Dony staroste.

Pe latura din față, se află trei chenare cu pilaștri și cadre foarte regulate, rectangulare. În primul chenar se află un bărbat cu barbă, în costum de epocă, ținând în mina dreaptă ridicată o cană de cositor tronconică, în stil baroc, iar în mina stângă un felinar. De buzunarul stâng, îi atarnă o sabie cu teacă ornamentată.

În chenarul din mijloc se află un ornament circular din frunze stilizate, legate în partea de jos cu panglici. În interiorul coroanei se deslușește rama deteriorată a stemei Brașovului (coroana cu tulpină și rădăcină).

În al treilea chenar se distinge rama unei ferestre prin care privește un leu ridicat în două picioare cu laba anterioară stângă ținându-se de grila ferestrei, iar cu laba dreaptă sprijinindu-se pe o roată în circumferința căreia sînt reprezentate lăpeți, dălti etc.

Pe laterale se află minere de metal (alamă) ornamentate în stil baroc, cu ghirlande în gurile a doi lei⁴⁰.

L: 59 cm., l: 24 cm., i: 38 cm.

Nr. 2376 (fig. 26)

Lada breslei ploscarilor din anul 1806.

Este confecționată din lemn de brad vopsit maro cu colțare metalice ornamentate.

Lada fiind în prezent foarte deteriorată, se distinge greu anul 1806. Emblema reprezintă o ploscă, identică celei de pe strana breslei din anul

⁴⁰ Bresla tinichigiilor și a rotarilor, erau două branșe meșteșugărești de importanță minoră, deși apar de timpuriu. Rotarii din Brașov, încă în secolul al XVI-lea obțin un privilegiu pe care îl reinnoiesc (Cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 185).

1829 de la Biserica Neagră și de pe steagul breslei din anul 1862 aflat la muzeu.

Ornamentul zarurilor este în stil rococo.
Acestei lăzi îi aparține cheia nr. 2519, fig. 37.
L: 28 cm., l: 32 cm., i: 60 cm.

Nr. 2370.

Ladă de breaslă din anul 1812 confecționată din lemn moale lustruit, cu aplicații parțiale de nălacaj de nuanțe diferite.
Și această ladă este foarte deteriorată.
L: 37 cm., l: 57 cm., i: 33 cm.

Nr. 2371 (fig. 27)

Lada breslei funarilor din anul 1815. Este confecționată din lemn de esență tare, având formă dreptunghiulară, cu profile clasiciste. Linia dreaptă este evidentă în toată decorația ca și la stilul Ludovic al XVI-lea, iar proporțiile armonioase.

În interior are un mic sertar, iar pe capacul vopsit cărămiziu se află inscripția: „Tittl: Johan Ludwig Lorentz Reichs Ritter von Langendorff. Senator u: Inspector bey der Ehrsamen Seiler Zunfft in der K.K. Freyen Stadt Kronstadt; widmete diese Zunfft Lade, unter der Beamtung, derer Herrn Andreas Schuller, Wortmann Herrn Michael Engel, aeltesten Zunfft Vorsteher. Herrn Georg Abraham jüng: Zunfft Vorsteher im Jahr 1815". În traducere: Titlu Domnu Johan Ludwig Lorentz, cavaler imperial de Langendorff: senator și inspector la cinstita breaslă a funarilor în orașul liber imperial regesc Brașov a dedicat această ladă de breaslă sub îngrijirea domnului Andreas Schuller orator al breslei, Domnului Michael Engel, staroste cel bătrîn, domnului Gheorghe Abraham, starostele cel tînăr, în anul 1815.

Pe cele două balamale de fier forjat, ornamentate, se află scris: pe prima And. Schuller ? pe a doua, M.R. 1815 M.S.

În interior, singurul ornament îl formează colțarele ajurate din fier forjat și chenarele dreptunghiulare. Acestei lăzi îi aparține cheia nr. 2512, fig. 37⁴¹.

L: 75 cm.; l: 40 cm.; i: 37 cm.

Nr. 5110 (fig. 28).

Lada breslei lăcătușilor (1822).

Este lucrată din lemn de esență tare, lustruit cu ornamente în intars. Structura lăzii și chiar ornamentul zarului tinde spre simplificarea detaliilor.

⁴¹ Lada aflată în prezent la muzeu este de dată mai recentă, deși mențiuni despre existența unei bresle a funarilor la Brașov, avem de timpuriu. În 1519 breasla funarilor de aici primește primul privilegiu, ceea ce dovedește existența ei cu mult înainte. Cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 193. În secolul al XVI-lea, funarii din Brașov, aveau un bastion propriu pe actuala alee de sub Timpa — Aleea Filimon Sirbu care a ars în incendiile din 1641 și 1689, rămînînd apoi neutilizabil; cf. F. Philippi, *op. cit.*, p. 21; Hans Goos în *op. cit.*, p. 98.

lor, spre clasicism, chiar spre stilul biedermeier, stil creat la începutul secolului trecut în Germania, cu versiuni rapide apoi în toate țările și-a câștigat repede o mare răspundere și la noi. Lada este adaptată exigențelor practice, funcționale și decorative ale locuinței deoarece și ornamentea casa breslei, unde de obicei era depusă lada.

Deasupra capacului, se afla cutia mică care se deschide din interiorul capacului mare. În interior pe capacul mare, este inscripția : Fecit. And Artzt : Arcularius Ano 1822. În traducere : A făcut spre amintire Andreas Artzt în anul 1822.

Pe latura din față se află trei chenare luate în intars. Așezarea furnirului de diferite nuanțe : maro roșcat, maro închis, creează motive geometrice diferite.

Pe chenarul din mijloc se află lucrată în intars emblema breslei. Două puști încadrează zarul care are forma unui lacăt mare cu porțiță. Deasupra lacătului se află două chei mari încrucișate asemenea celei de pe emblema de pe strana aceleiași bresle de la Biserica Neagră din anul 1826, cu mici deosebiri însă în distribuția pieselor. Aici se află numai o pușcă și o cheie.

L : 74 cm.; l : 44 cm.; i : 42 cm.

Nr. 5111 (fig. 29a).

Lada breslei cizmarilor (1828) din lemn tare furniruit. Pe latura din față două chenare lucrate în intars încadrează două cizme de culoare închisă și cifra : 1828.

Nr. 5124 (fig. 29 b).

Lada breslei cizmarilor din 1831. Pe latura din față, în două chenare lucrate în intars sînt reprezentate două cizme cu virfurile ascuțite.

L : 75 cm.; l : 44 cm.; i : 30 cm.

Nr. 2380 (fig. 30)

Lada breslei pălărierilor (1830) lucrată din lemn de esență tare, lustruit cu ornamente în intars. Lada este executată de același meșter ca și cea a breslei lăcătușilor, fiind identică ca structură acesteia. Emblema de pe aceasta are în plus o inscripție cu numele conducătorilor breslei.

În interior pe capacul cutiei, încadrată într-un chenar cu linii drepte negre, se află inscripția : Titel Herr Sen : Joseph Edlen von Wentzel Zunfft Inspector Martin Servatius Erster Zweiter Vorsteher Pet : Carll Clooss u. Herberg Vatter. În traducere : Titlul Domnului senator Ioseph nobil de Wentzel, inspector de breaslă, Martinus Servatius primul. Al doilea conducător : Pet. Carll Clooss și Herberg Vatter.

În continuare, sînt trecuți nominal 22 de membri ai breslei : Georg Schuster, Cristian Servatius, Georg Lutsch, Daniell Girend, And. Ditrich, Martin Czekely, Pet. Servatius, Schau Mei, Friedrich Bälérth, Johan Greef, And. Schuster Schau Mei, Johan Drotlauf, Johan Bömches, Mathias Schneider, Pet. Margareth, Daniell Rideliy, Joh. Georg Schuster, Martin Knap,

Cristian Servatius, Carl Schuster, Friedrich Alberth, Jakob Heylon, Friedrich Greeger.

În încheiere este trecut numele meșterului care a executat lada : „Fecit. And : Artzt : Arcularius Ano 1830”. În traducere : A făcut meșterul de lăzi, Andreas Artzt în anul 1830.

Pe latura din față, se află suprapuse două chenare din furnir de diferite nuanțe. În mijlocul lor într-un cadru ovoidal de culoare albă, se află încrustate în tehnica intarsiei, patru pălării de culoare închisă de diferite tipuri uzuale în acel timp : jobene, tricornuri etc. Aceste chenare și ovale sînt simple și efectul decorativ rezultă din contrastele cromatice ale lemnului de esențe diferite.

L : 74 cm.; l : 44 cm.; i : 42 cm.

Nr. 2238 (fig. 31)

Lada breslei covrigarilor din anul 1835.

Este confecționată din lemn de esență tare, furniruit pe toată suprafața. Ornamentarea este redată prin pictare și în tehnica intarsiei. Furnirul, în culori de diferite nuanțe : maro-închis, roșcat etc. formează motive geometrice dispuse în frize, romburi, dreptunghiuri (în intars), după moda timpului, în stil lozefin.

Pe fundul lăzii, în exterior, se află inscripția : Georg ... „Tischlermeister”. În traducere : Georg Meșter tâmplar. Pe suprafața capacului acestei lăzi se găsește cutia mică ce se deschide din interiorul lăzii.

Pe latura din față, într-un chenar dreptunghiular (clasicist), vopsit într-o culoare închisă, este inclusă emblema breslei. În prim plan, se află un drapaj, colorat în roșu închis (stacojiu), ținut de etichete anterioare a doi lei, care sînt așezați cu picioarele posterioare pe o cunună de spice legată cu panglici. Și aici se întrepătrunde stilul baroc (lei heraldici) cu cel clasicist (panglici). Apariția peisajului este sugerată probabil de curentul naturalist pe atunci foarte răspîndit (întoarcerea la natură).

Pe draperie, în plan secund, este pictat în culoare maro, un trunchi de copac cu rădăcină. Spațiul liber sugerează o anumită adîncime și perspectivă. Peste trunchiul de copac este pictat într-o culoare mai deschisă un covrig mare, asemenea celui care apare și pe o firmă a breslei covrigarilor aflată la Muzeul din Brașov.

De o parte și de alta a trunchiului se disting bine inițialele : I. T. (probabil numele starostelui), iar sub ele, cifra 1835.⁴²

L : 66 cm.; l : 38 cm.; i : 67 cm.

Nr. 2369 (fig. 32)

Lada breslei cizmarilor (1837).

Este lucrată din lemn tare lăcuit și furniruit. Pe suprafața capacului mare se găsește cutia mică. În interiorul cutiei, se află scris : „Iohan Iborr

⁴² Încă în secolul al XVI-lea, meșteșugarii din Brașov se organizează în bresle separate, cum sînt cele ale franzelarilor și covrigarilor (Cf. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 105).

Tischler Meister 1837 den 31 August". În traducere : Iohan Iborr meșter timplar 1837 la 31 august. Pe partea interioară a capacului se află inscripția în limba germană : Herberg Vatter : Georg Pfaf, Beide Beisitzer : Petrus Tkos, Konya Georg, Alt Gesellen : Boka Istvan, Martin Ast, Schafferer : Horvath János, Kristian Sebes, Notarius : Kapusi Károly, Friedrik Türk. În traducere : intendentul breslei : Georg Pfaf, cei doi asesori : Petrus Thos, Konya Georg, calfe bătrini : Boka Istvan, Martin Ast, Controlor : Horvath János, Kristian Sebes, Notar : Kapusi Károly și Friedrik Türk.

Pe latura din față, două registre dreptunghiulare de culoare închisă lucrate în intars, încadrează două cadre ovoidale albe (asemenea lăzii pălărierilor). În mijlocul lor se află cite o cizmă și cifra 1837. Registre asemănătoare ornamează și celelalte laturi ale lăzii. În spațiul cuprins între cele două chenare se află un bogat ornament, cuprinzând și un vultur bicefal care încadrează zarul cu încuietoare secretă⁴³.

L : 74 cm., l : 44 cm., i : 52 cm.

Nr. 2382 (fig. 33)

Lada societății membrilor postăvari germani din Brașov (1865).

Este confecționată din lemn de esență tare, în culoare naturală, deschisă ; ferecătura de pe muchii este din fier forjat.

Singurul ornament îl formează emblema barocă cu elemente figurative clasiciste : lei și panglici în același cadru, pictați pe capacul interior al lăzii. Sint întrebuințate culorile pastelate pornite de la bleul-azuriu, alb spre crem, roșu, cu ușoare contururi ce mărginesc o suprafață de culoare închisă pe care este trecută inscripția.

În cîmpul unei cununi (ce formează emblema) din frunze de stejar, legată cu panglici roșii și albe, sint piotate unelte specifice meșteșugului postăvăritului. Două dringuri încrucișate ținute de doi lei heraldici, sint așezați în stînga și în dreapta cununii. Cu labele anterioare țin capetele de jos ale dringurilor. Între cele două capete de sus se află un pieptene, iar între cele de jos se află o foarfecă de tuns oi, unelte reîntîlnite și pe o piatră funerară din anul 1660 aflată în lapidariul Bisericii Negre, pe o piatră funerară aflată în lapidariul muzeului și pe două farfurii de cositor din anii 1766 și 1835 aflate la muzeu.

Tot în chenarul de culoare închisă din interiorul capacului ce încadrează emblema, se află inscripția : „Gründer der Deutschen Tuchmacher Gesellschaft" 1. Verwalter — Jos. Jersabek, Franz Powatz — Jos. Pliske, Anton, König, Karl Iános. Controlor Aug. Jurak, Karl Newald, Adolf Scholz, Sev. Prohaska, Eman Heichel. Kronstadt am 1 octob. 1865. În traducere : Fon-

⁴³ În frăția Sf. Ioan din Sibiu, (secolul al XV-lea) intrau aproximativ 66 calfe de cizmari, printre care și din Brașov. În anul 1520, cizmarii brașoveni primesc al treilea privilegiu F. W. Seraphim „Verzeichnis der Kronstädter Zunft-Urkunden — Brașov 1886, p. 36. Încălțăminte, confecționată în atelierele brașovene, era solicitată și de domnii și boierii Țării Românești. Astfel, Vlad Dracul cerea brașovenilor să ducă în Țara Românească, printre alte lucruri, și încălțăminte; Cf. Gr. G. Tocilescu, 534 documente istorice slavo-române, București, 1931, p. 48—49.

datorii societății postăvarilor germani : 1. Primul intendent Jos. Jersabek Franz Powatz, Jos. Pliske, Anton König, Karl Iános, Controlor Aug. Jurak, Karl Newald, Adolf Scholz, Sev. Prohaska. Eman Heichel, Brașov la 1 octombrie 1865⁴⁴. În incendiul din 1689, aprilie 21 a ars lada calfelor de postăvari cu statutele aflate în ea. Ulterior s-a reconstituit de către „bătrâni” statutul care conținea 18 articole ; dintre acestea, două (1 și 5) sînt referitoare la rolul pe care îl avea lada în cadrul breslei :

„Art. 1. Cînd calfele duc lada la tatăl de calfe trebuie să meargă toți.

Art. 5 Cînd o calfă e bolnavă, două calfe trebuie să vegheze noaptea lingă bolnav, să-i împrumute bani din ladă”⁴⁵.

L : 65 cm.; l : 42 cm.; i : 42 cm.

Nr. 5112 (fig. 34).

Lada întovărășirii cizmarilor din anul 1877, lucrată din lemn moale, vopsit în exterior: brun închis pe toată suprafața. În interior păstrează culoarea naturală a lemnului.

În interiorul capacului se află următoarea inscripție : Archiv der Tschismenn Gnschft Levéltár. Készült 1877. Michael Schoppelt I. Vorst György Ferencz II, Elnök, Michael Daniel Carl Bartsch Schrift-führer vén Fer. Istvan Jegyző. În traducere : Arhiva întovărășirii (Genossenschaft) cizmarilor făcută în 1877. Michael Schoppelt I. primul staroste (Vorsteher) György Ferencz al doilea președinte ; Michael Daniel casier; Carl Bartsch secretar, Vén Ferencz, Istvan, notar. În continuare sînt menționați membrii acestei întovărășiri.

L : 85 cm; l : 49 cm; i : 60 cm.

Nr. 2391.

Ladă de breaslă din anul 1898, confecționată din lemn de brad pictat. Decor floral bicolor, pe fond verzui și cifra 1898.

L : 35 cm; l : 45 cm; i : 48 cm.

Muzeul nostru mai deține cîteva lăzi nedatate, și lipsite de elemente pe baza cărora ar putea fi atribuite vreunei bresle.

Pe baza criteriilor structurale și de stil, le putem încadra totuși cronologic după cum urmează : două aparțin stilului Renașterii secolul XVI, și figurează sub numerele : 2389 (fig. 4), 2384 (fig. 6).

⁴⁴ Existența unei bresle a postăvarilor la Brașov reiese probabil și din cantitatea mare de postav care lua drumul Țării Românești și al Moldovei. Chiar și Ioan de Hunedoara face comenzi mari brașovenilor (Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 145). În secolul al XVI-lea producția de postav la Brașov era foarte mare și bine organizată. Cf. S. Goldenberg și S. Belu, *Două registre privind postăvăritul și comerțul de postav la Brașov în Acta Musei Napocensis*, IV, 1967, p. 127–153 ; S. Goldenberg și S. Belu, *Registrul producției și comerțului cu postav la Brașov*, în *Acta Musei Napocensis*, VI, 1969, p. 565–577. În secolul al XVI-lea, breasla postăvarilor primește un privilegiu iar în secolul al XVII-lea (1646), primește în grijă un puternic bastion (Fr. Philidoi, *op. cit.*, p. 21; Hans Goos, *op. cit.*, în *Das Burzenland*, vol. III, p. 99).

⁴⁵ Arh. st. Brașov, Acte Bresle, 11 '110, an nr. 2.

Tăbliile, cornișele și întreaga structură a lăzilor cu nr. 2390 (fig. 8), 2387 (fig. 9) și 2377 (fig. 11) sînt caracteristice Renașterii secolului al XVII-lea. Trei piese cu nr. 2388 (fig. 20 a), nr. 5193 (fig. 20 b), lada vecinătății străzii Michael Weiss (azi str. Armata Roșie) și lada cu nr. 5108 (fig. 22), cu ornamentul zarurilor rococo aparțin secolului XVIII. Lada cu nr. 5108 aparține breslei blănarilor, deoarece în ea au fost găsite statutele și privilegiile acestei bresle⁴⁶. Această ladă împreună cu alte lăzi, ca cele a cizmarilor din 1828, 1831, 1877, a ilăcătușilor din 1822, a vecinătății străzii Michael Weiss și a oroiților din 1803, au fost preluate Muzeului brașovean de către Arhivele Statului Brașov, iar materialul arhivistice aflat în ele se păstrează la arhivele menționate⁴⁷. O ultimă ladă cu nr. 2385 (fig. 35) aparține stilului clasicist din secolul al XIX-lea.

⁴⁶ Blănarii din Brașov, erau organizați în breaslă încă din prima jumătate a secolului al XV-lea. Aceștia aveau în Piața Sfatului o casă a breslei (palatium) și o magazie (cellarium). În 1420, cei patru stăroși ai breslei blănarilor acordă sfatului orașenesc din Brașov dreptul pentru construirea unei camere deasupra casei lor, pentru ținerea sedințelor de judecată. Cf. Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 121–123.

⁴⁷ Lăzile au fost depistate și aduse la Arhivele Statului Brașov de către Ștefan Miklós, arhivist principal la această instituție.

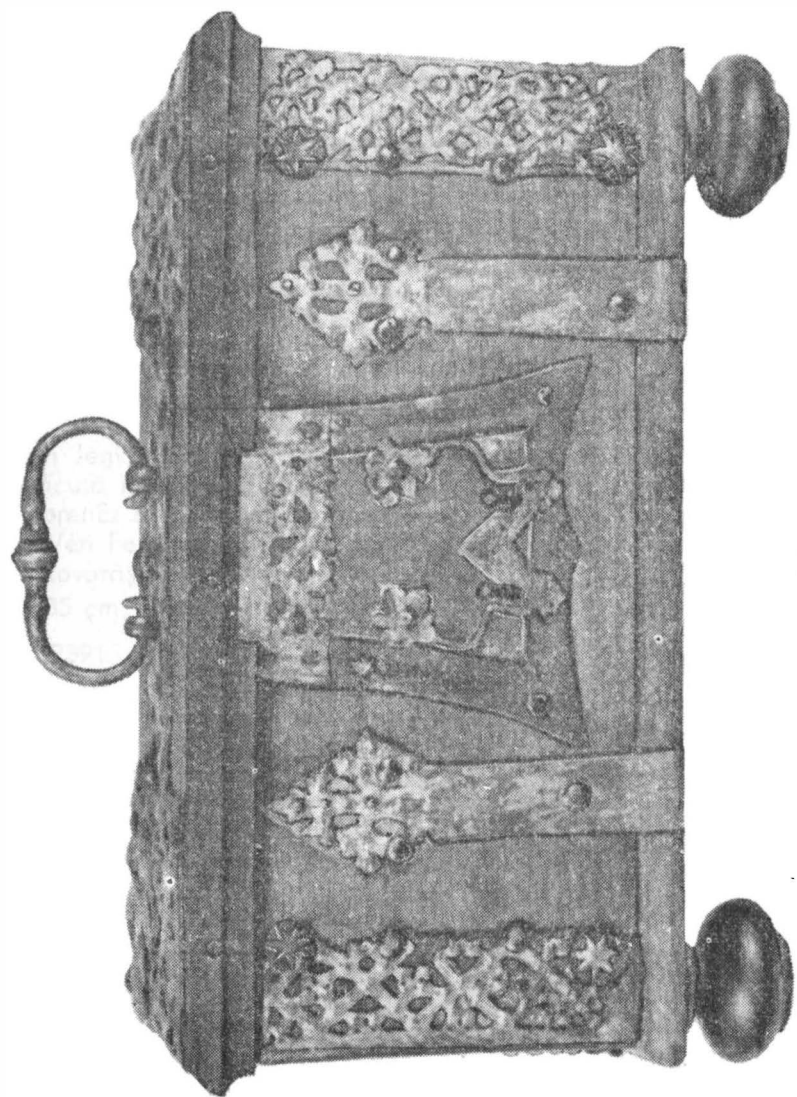

Fig. 1. — Ladă de breaslă din secolul al XV-lea cu elemente gotice. Foto : Fr. Thomas.

Fig. 2. – Lada breslei cositorarilor în stil renascentist (1573). Foto: Fr. Thomas

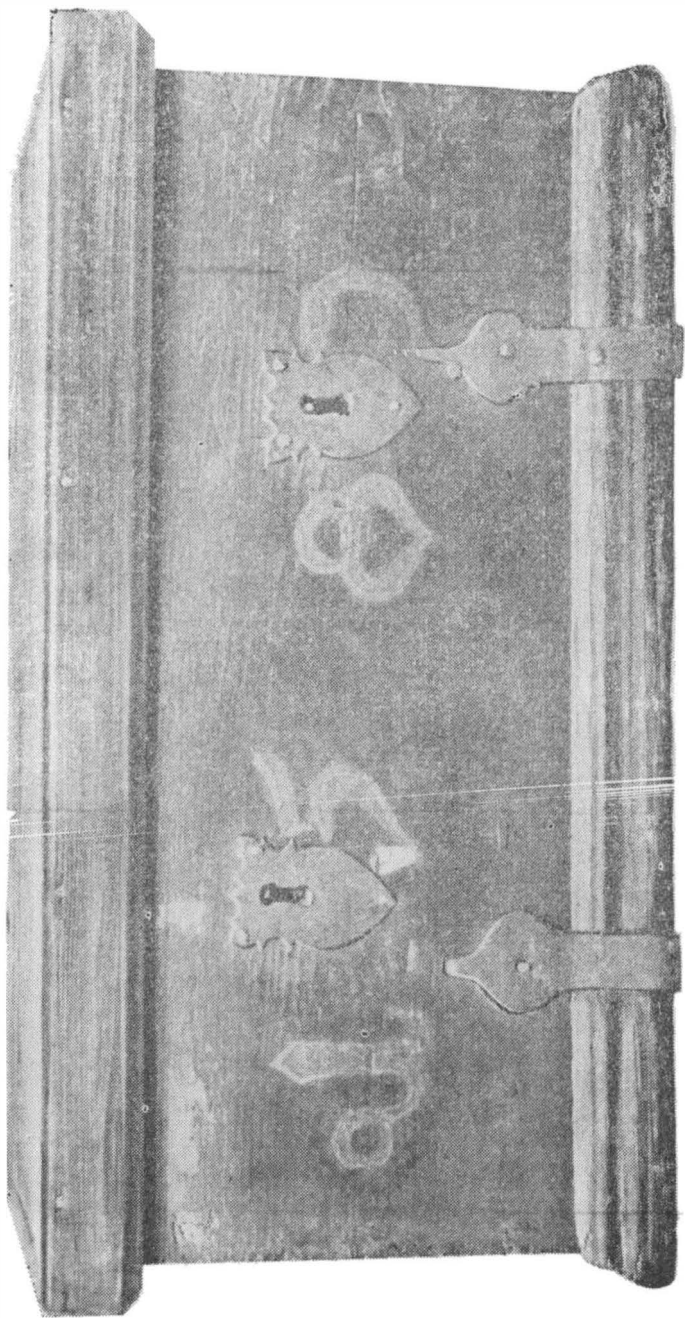

Fig. 3. – Ladă de breaslă datată 1589 cu profile de Renaștere. Foto : Fr. Thomas

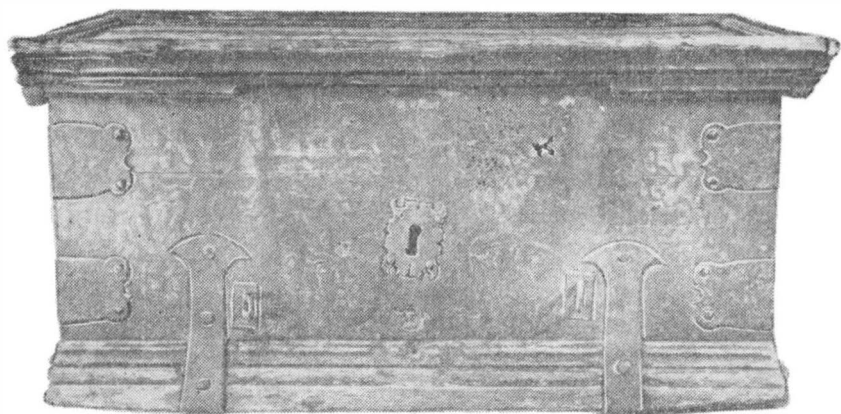

Fig. 4. — Ladă de breaslă, Renaștere, secolul al XVI-lea. Foto : Fr. Thomas.

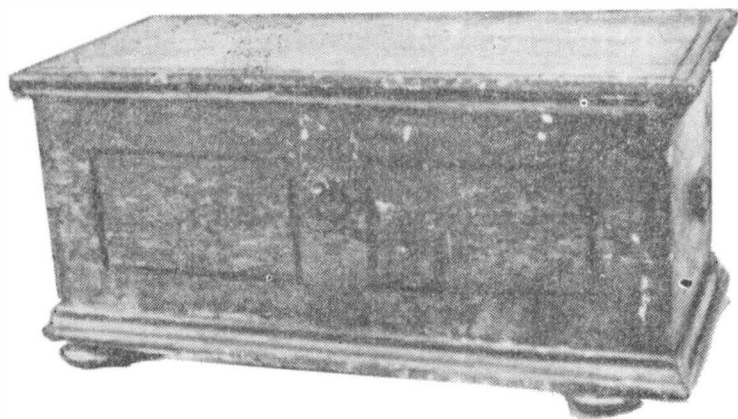

Fig. 6. — Ladă de breaslă, Renaștere, secolul al XVI-lea. Foto : Fr. Thomas.

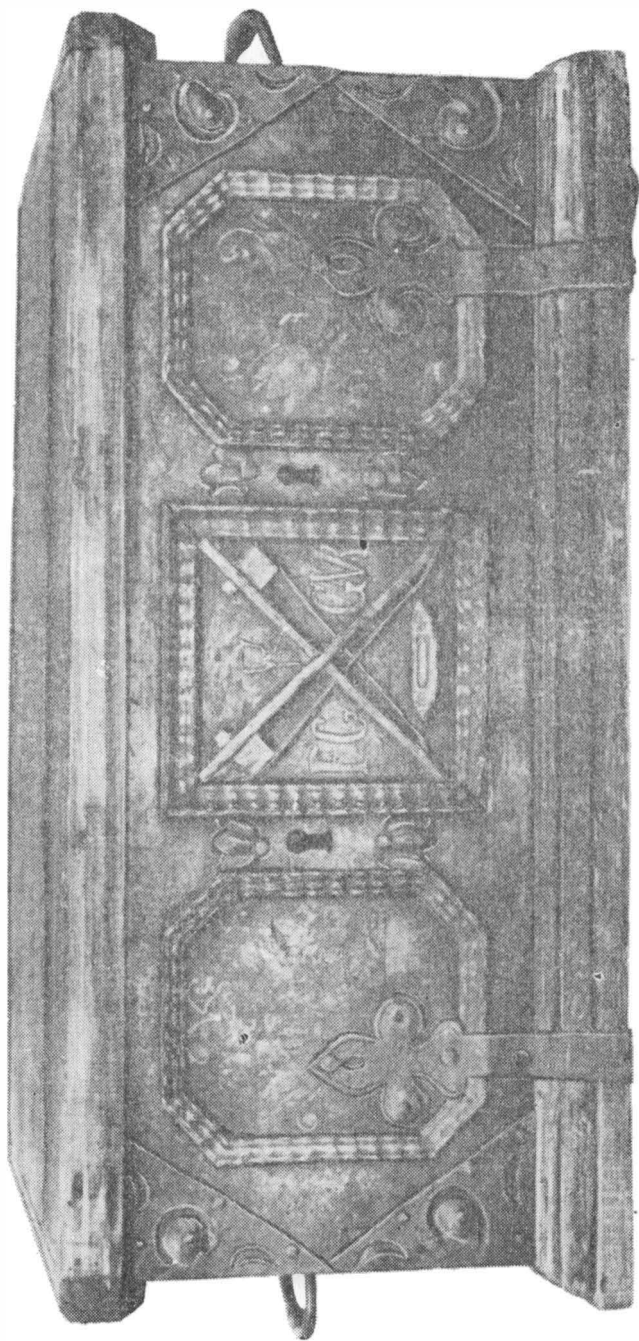

Fig. 5. – Lada bresleji țesătorilor de lână, Renaștere, prima jumătate a secolului al XVI-lea.
Foto : Fr. Thomas.

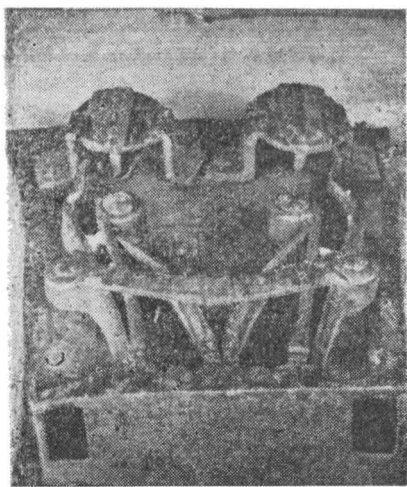

Fig. 7. – Lada breslei timplărilor din anul 1644, Renaștere, Foto : Fr. Thomas.

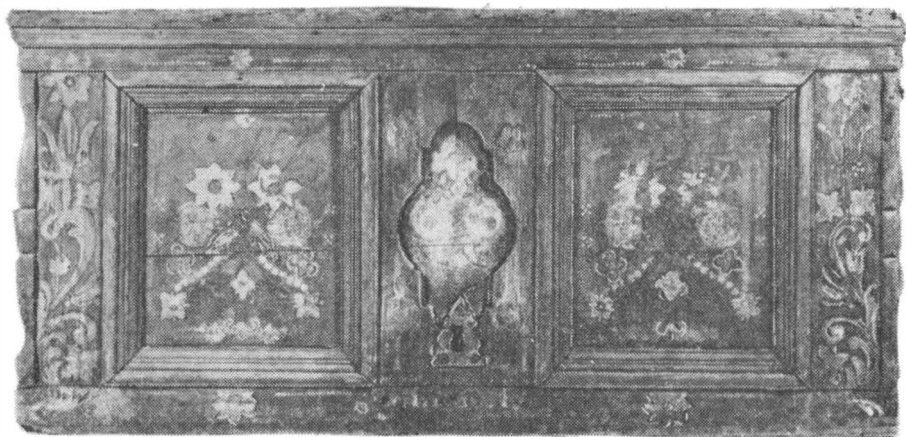

Fig. 8. – Ladă de breaslă, Renaștere, secolul al XVII-lea. Foto : Fr. Thomas.

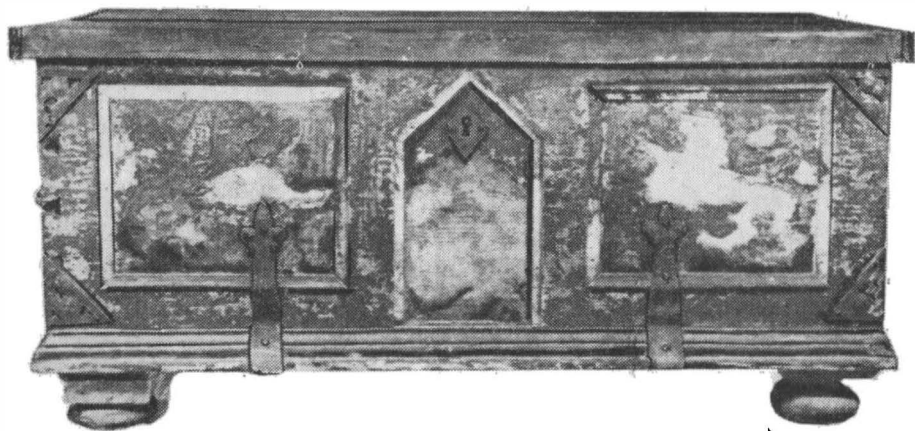

Fig. 9. – Ladă de breaslă, cu motive ornamentale în stilul Renașterii, secolul al XVII-lea. Foto : Fr. Thomas.

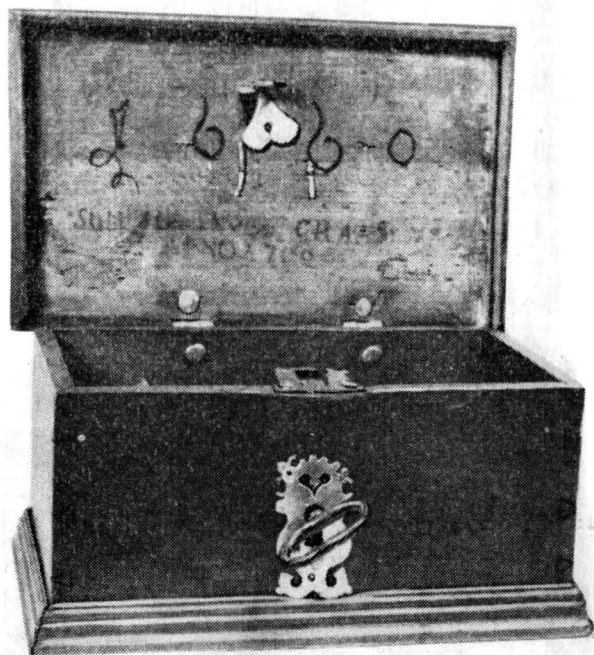

Fig. 10. – Lădiță de breaslă, dotată 1660. Foto : Fr. Thomas.

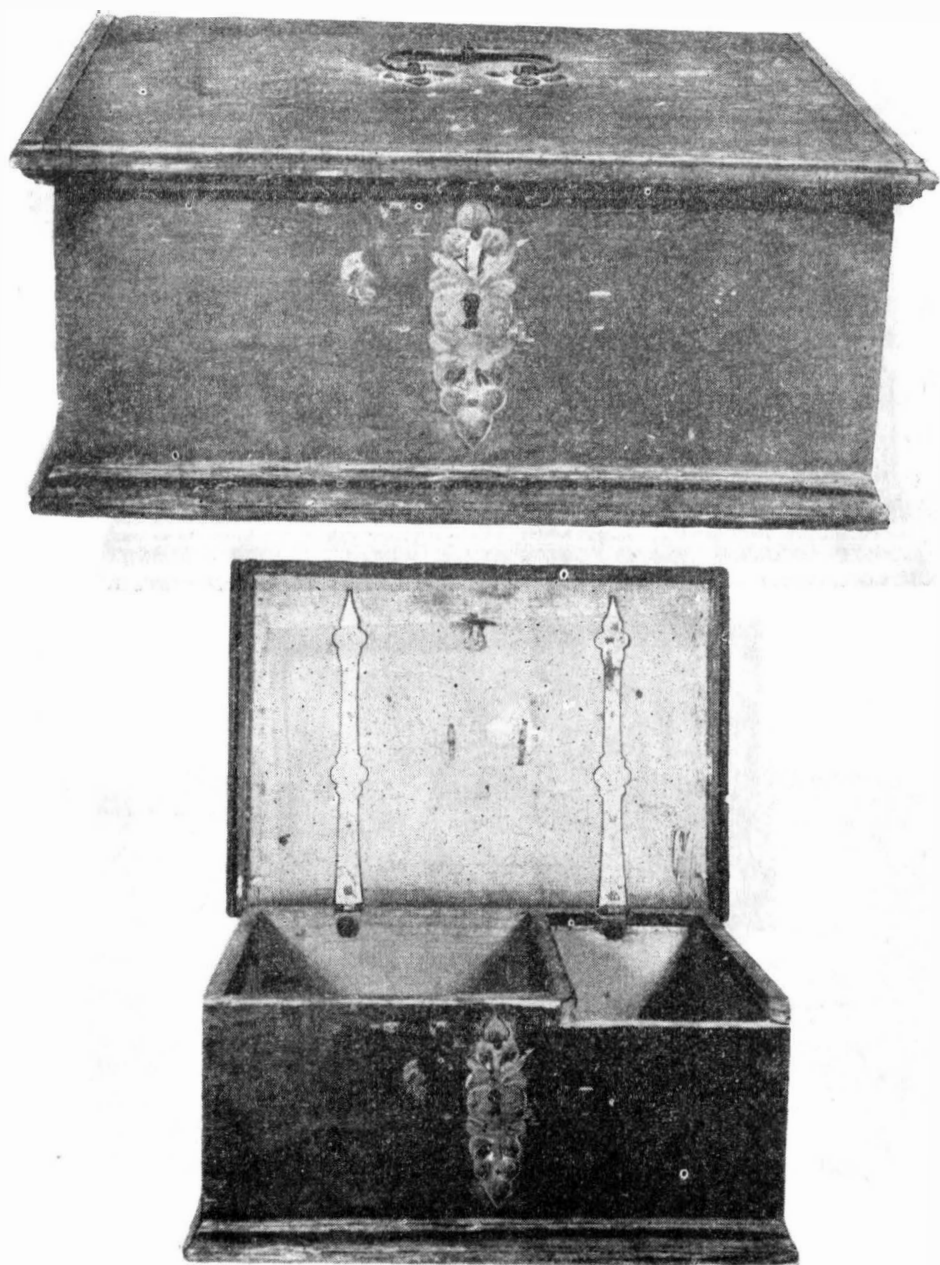

Fig. 11. – Lădiță de breaslă din secolul al XVII-lea. Foto : Fr. Thomas.

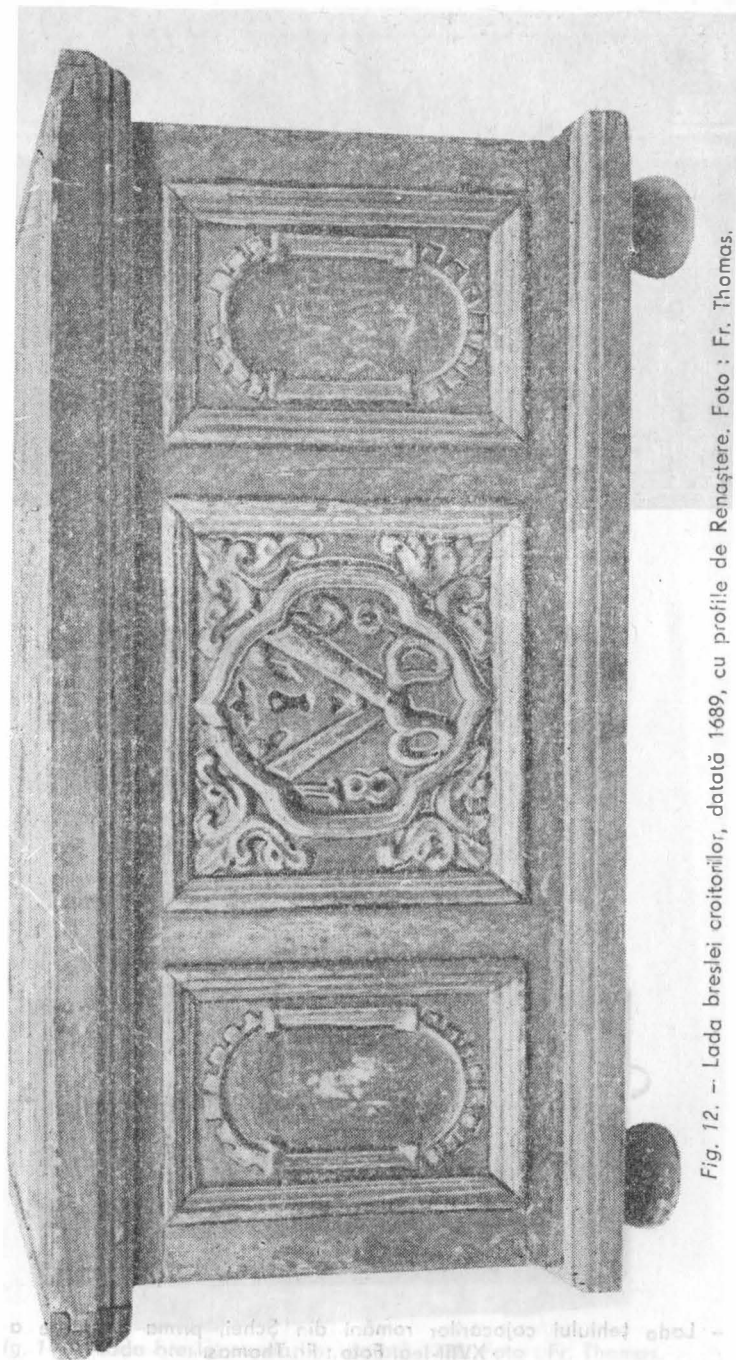

Fig. 12. – Lada breslei croitorilor, datată 1689, cu profile de Renaștere. Foto : Fr. Thomas.

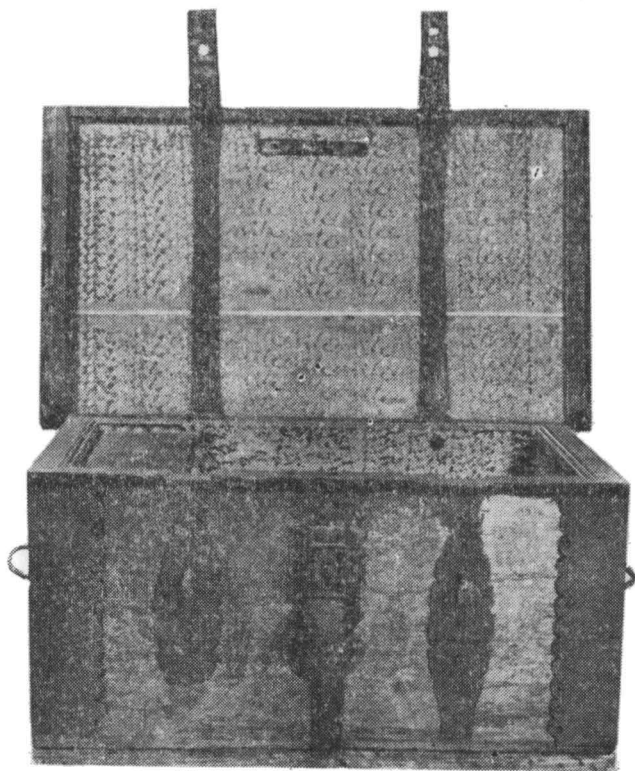
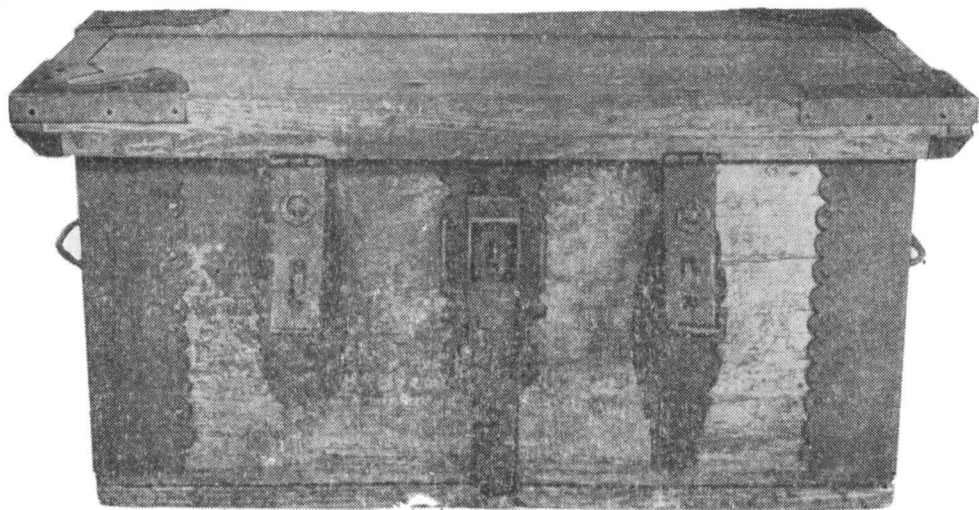

Fig. 13. – Lada țehiului cojocarilor români din Șchei, prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Foto : Fr. Thomas.

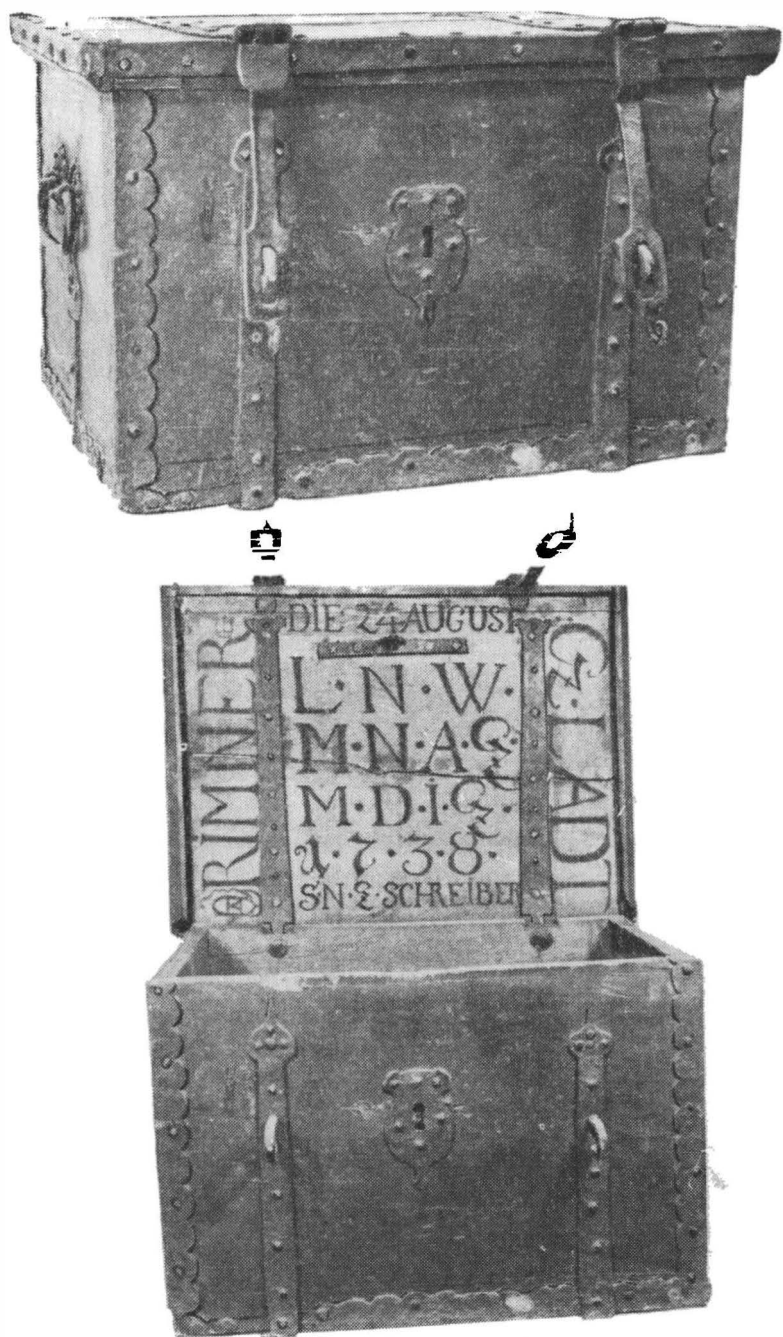

Fig. 14. – Lada breslei curelarilor, datată 1738. Foto : Fr. Thomas.
<https://biblioteca-digitala.ro>

Fig. 15. – Lădiță de breasblă a croitorilor din anul 1743, Foto : Fr. Thomas.

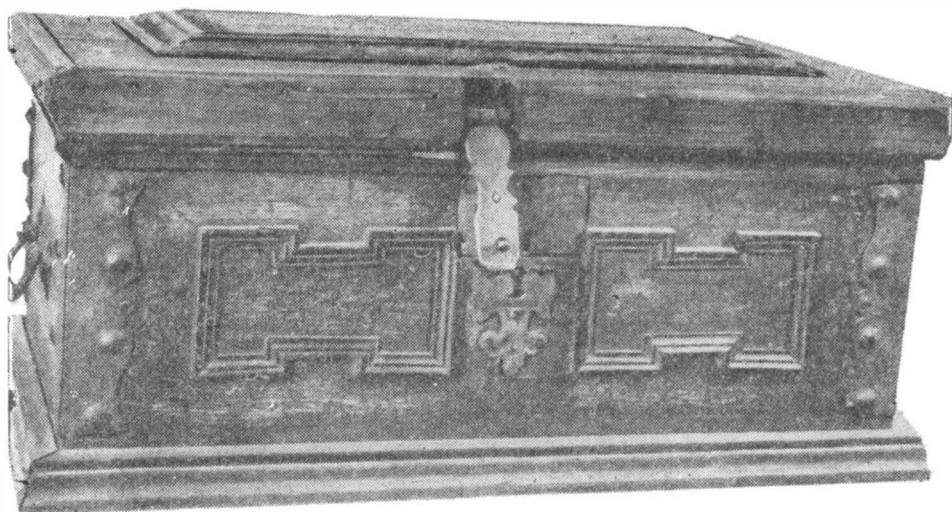

Fig. 16. – Ladă de breaslă în stil baroc, datată 1749. Foto: Fr. Thomas.

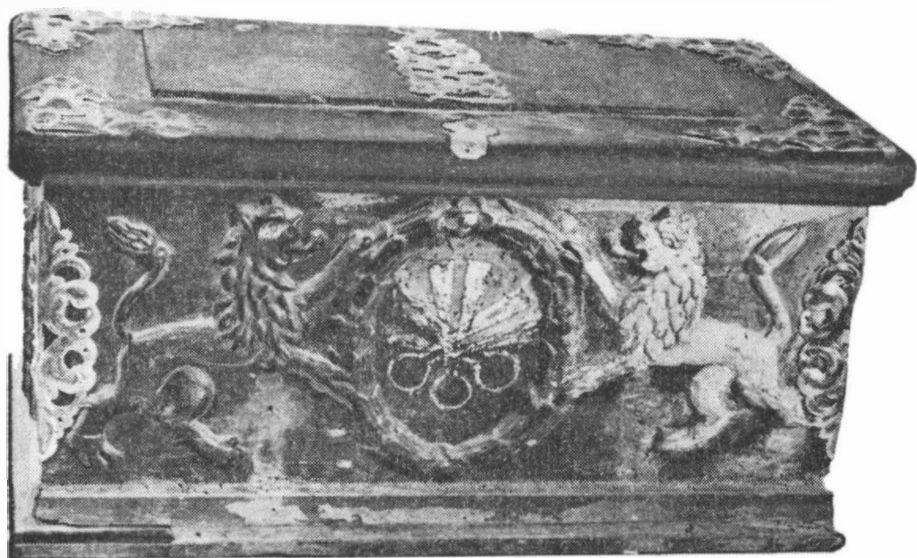

Fig. 17. – Lada breslei tunzătorilor de postav din secolul al XVIII-lea, cu ornamente în stil baroc. Foto : Fr. Thomas.

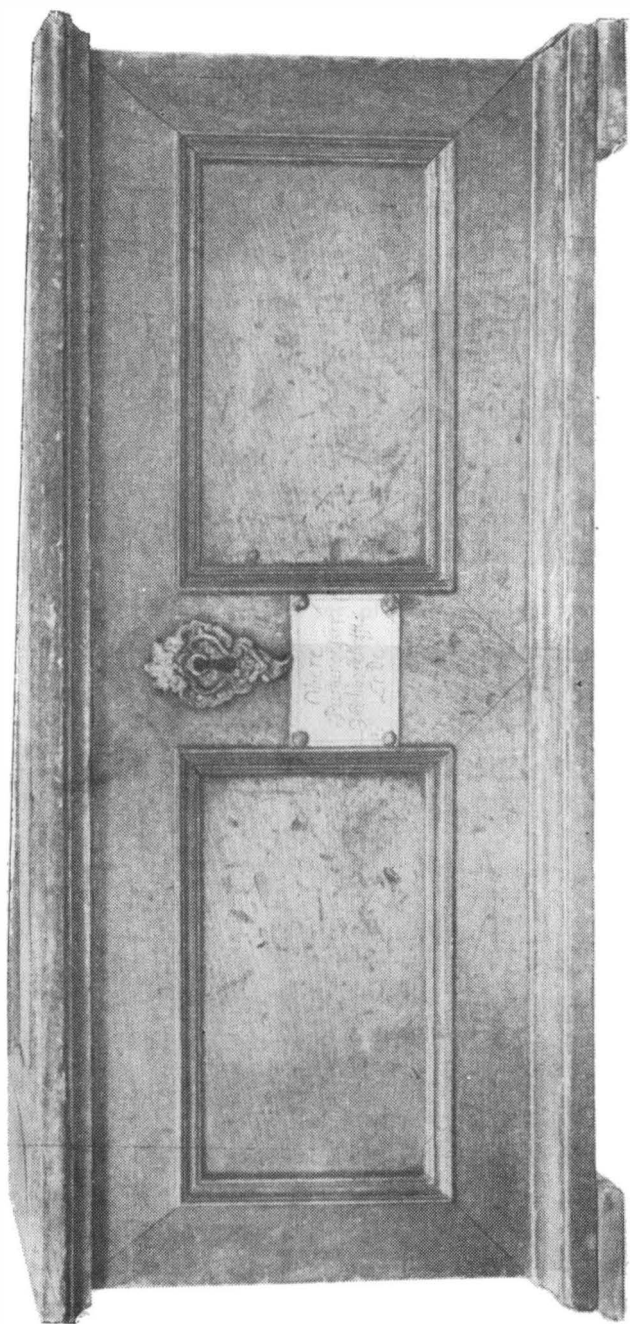

Fig. 18. — Ladă a vecinătății de pe strada Porții de Sus, din secolul al XVIII-lea stil clasicist. Foto : Fr. Thomas.

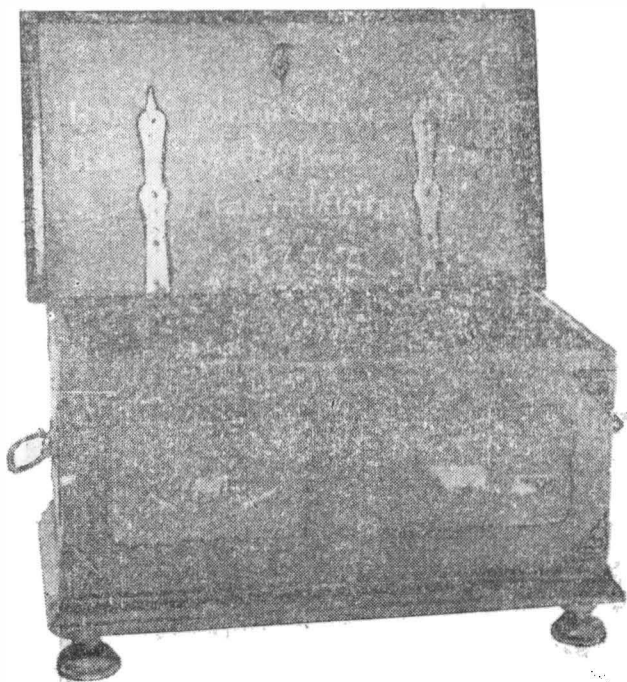
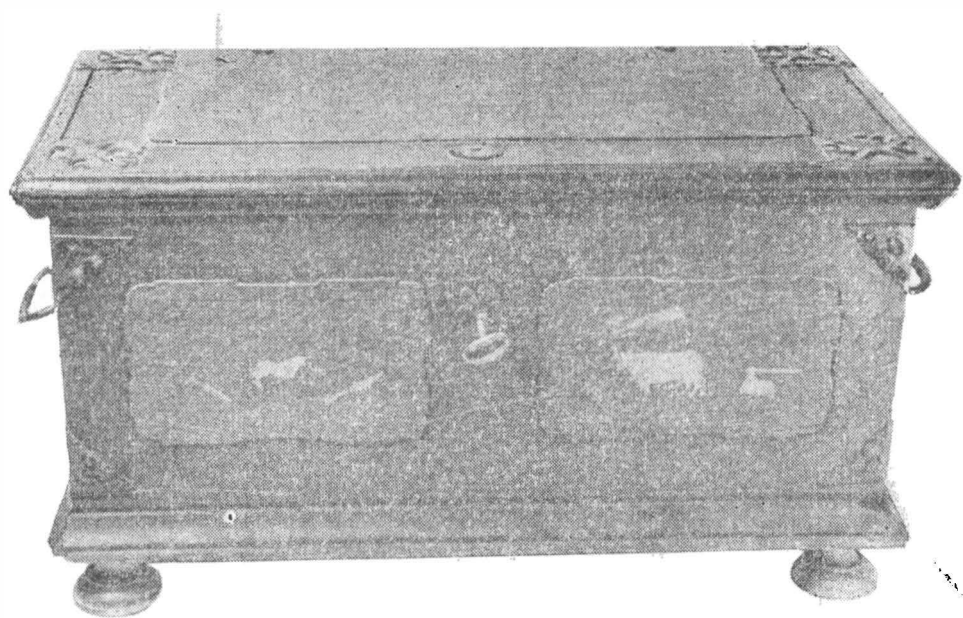

Fig. 19. – Lada breslei măcelarilor din anul 1777. Foto : Fr. Thomas.

Fig. 20 a. – Ladă de breaslă, sec. al XVIII-lea. Foto : Fr. Thomas.

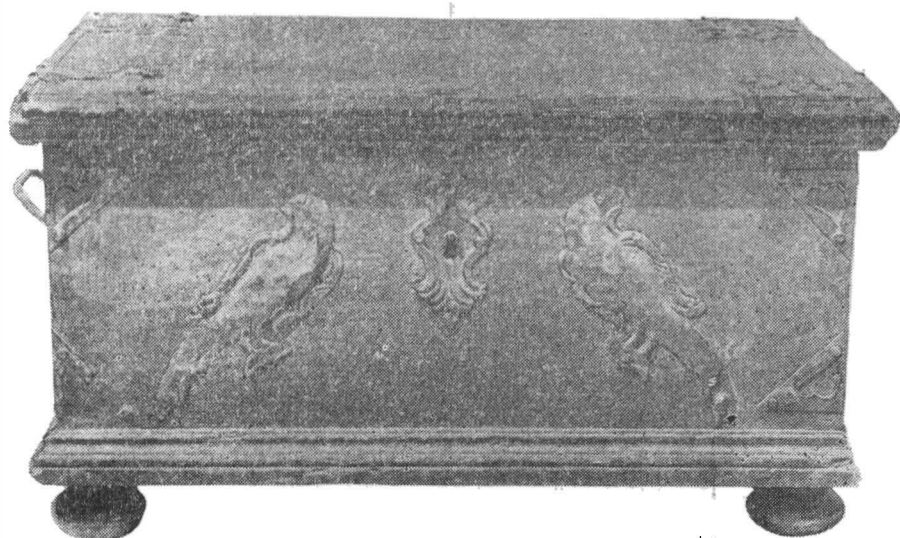

Fig. 20 b. – Lada vecinătății străzii Michael Weiss, sec. al XVIII-lea. Foto : Fr. Thomas.

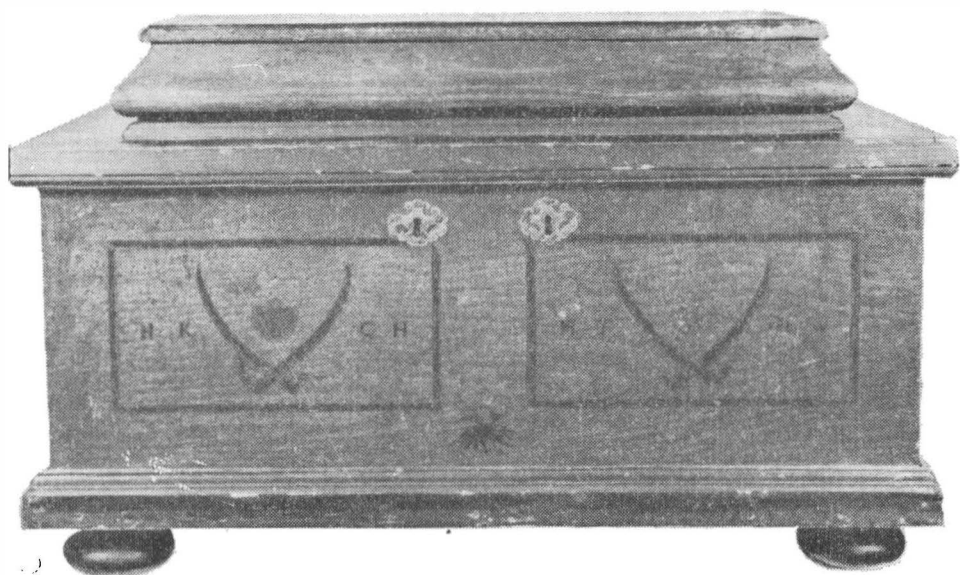

Fig. 21. – Lada breslei fierarilor – baroc, sec. al XVIII-lea cu figura de pe capac.
Foto : Fr .Thomas.

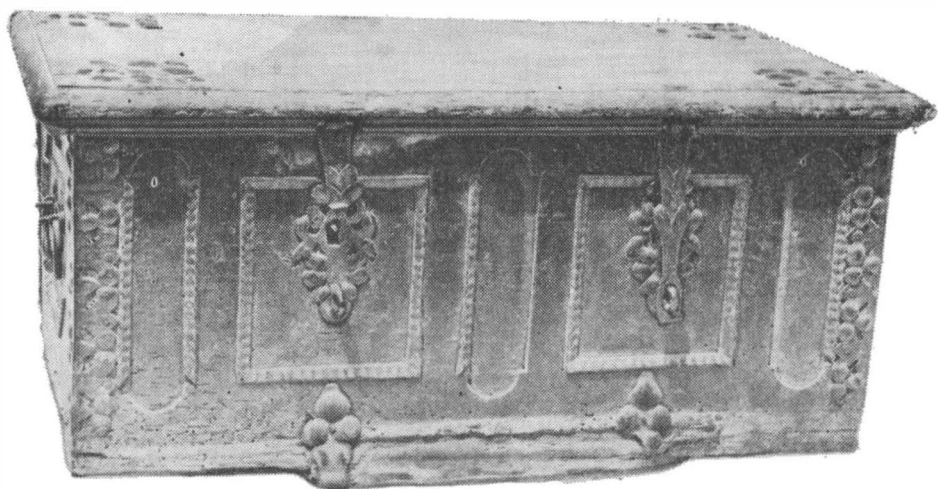

Fig. 22. – Lada breslei blănarilor (sec. al XVIII-lea), cu ornamentul zarului în stil rococo.
Foto : Fr. Thomas.

Fig. 24. – Lada breslei croitorilor din anul 1803. Foto : Fr. Thomas.

Fig. 23. – Lada breslei butnarilor din anul 1799, cu elemente baroce și clasiciste.
Foto : Fr. Thomas.

*Fig. 25. – Lada breslei tinichigiilor (1805) cu elemente baroce și clasiciste.
Foto : Fr. Thomas.*

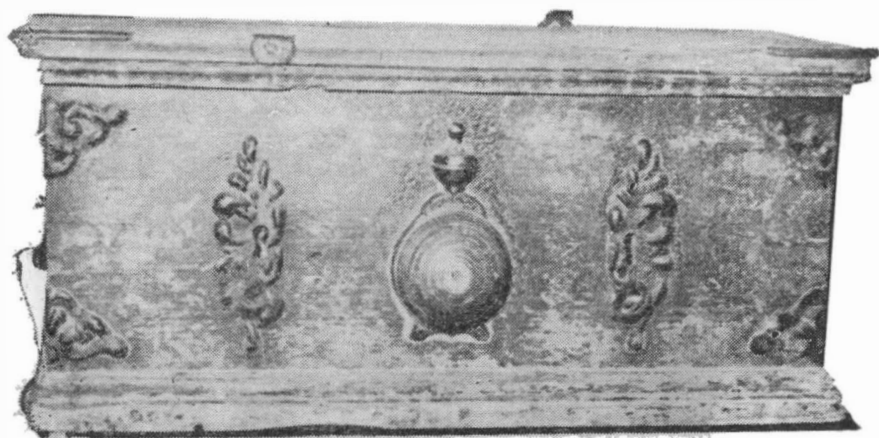

Fig. 26. – Lada breslei ploscașilor (1806). Foto : Fr. Thomas.

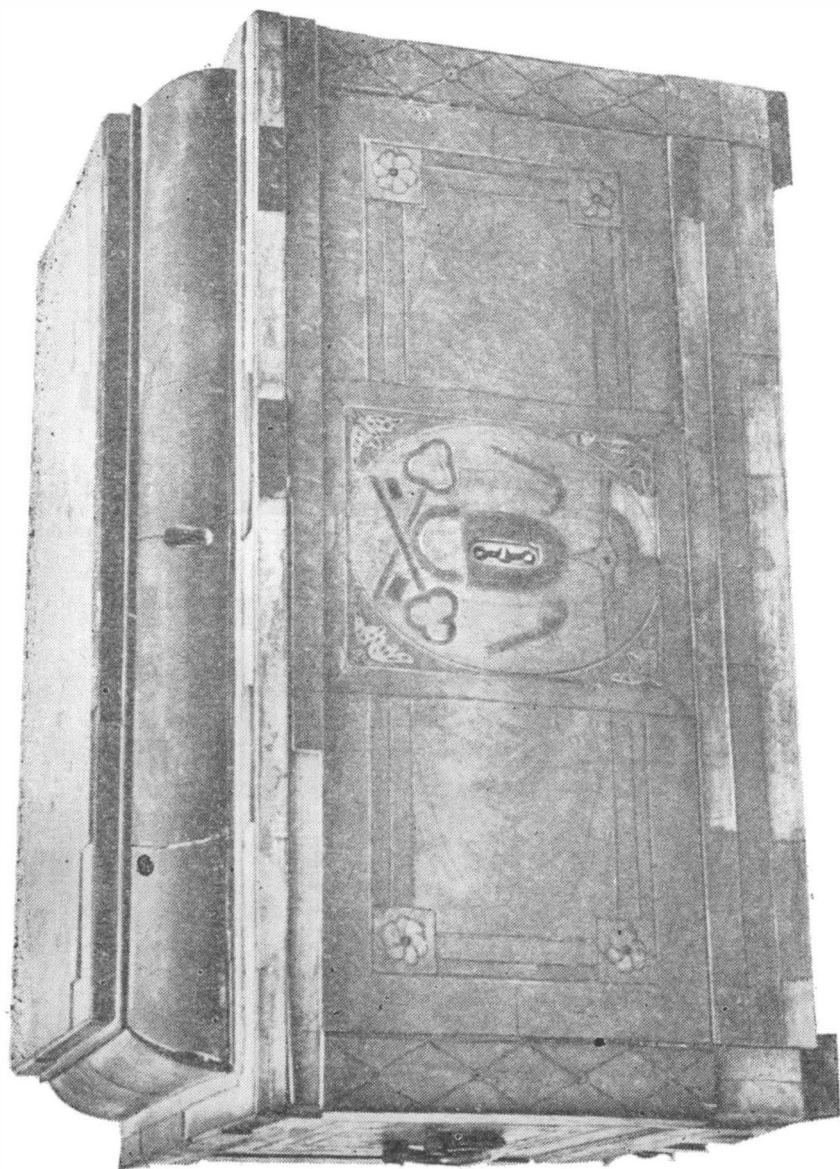

Fig. 28. – Lada breslei lăcătușilor (1822). Foto : Fr. Thomas.

Fig. 29 a. – Lada breslei cizmorilor (1828). Foto : Fr. Thomas.

Fig. 29 b. – Lada breslei cizmarilor (1831). Foto : Fr. Thomas.

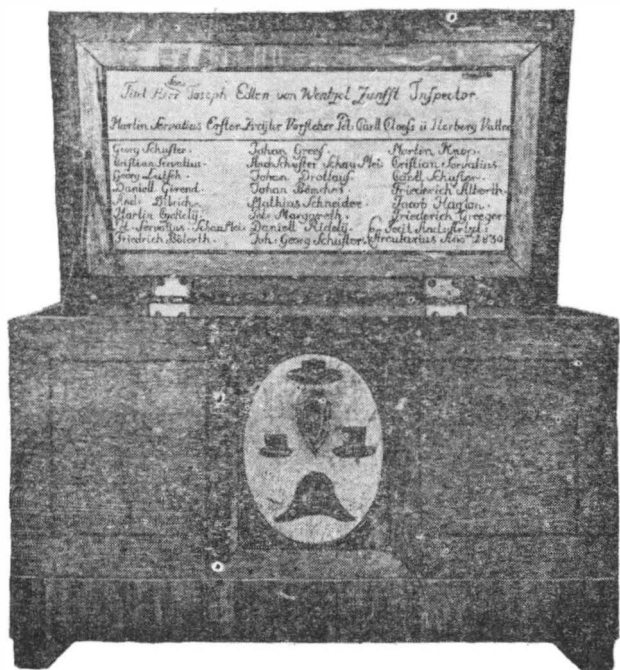
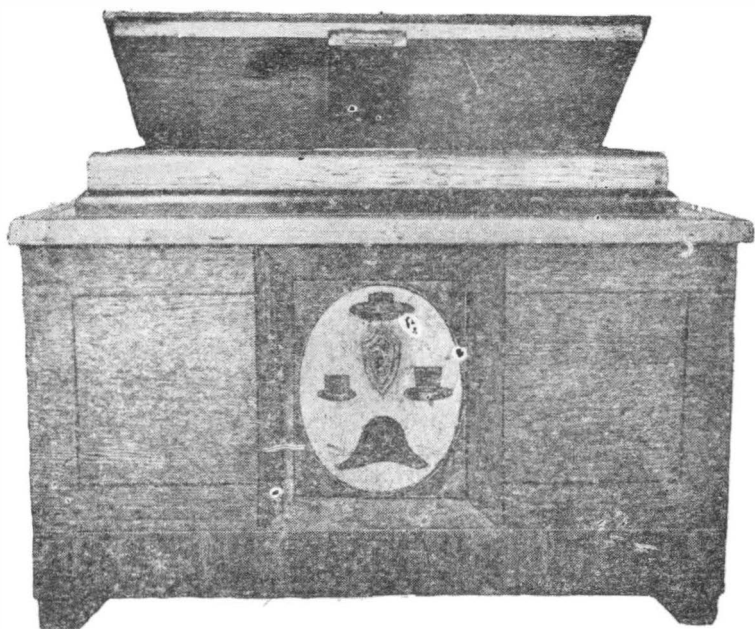

Fig. 30. – Lada breslei pălărierilor (1830), în stil clasicist. Foto : Fr. Thomas.

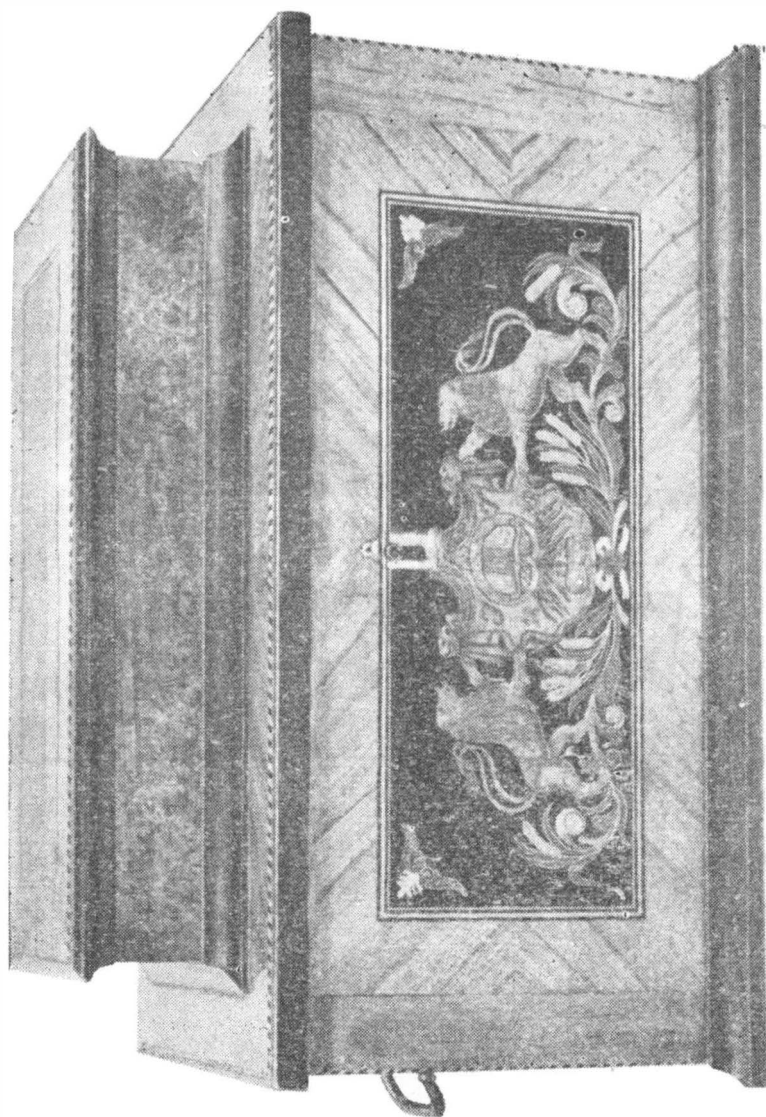

Fig. 31. — Lada breslei covrigarilor din anul 1835, cu elemente baroce și clasice.
Foto : Fr. Thomas.

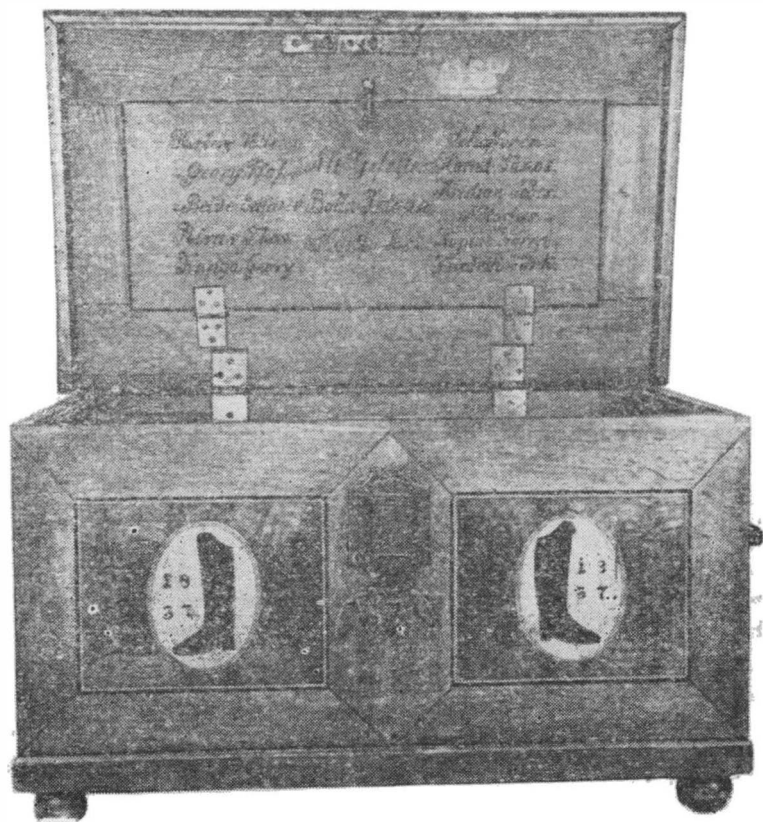
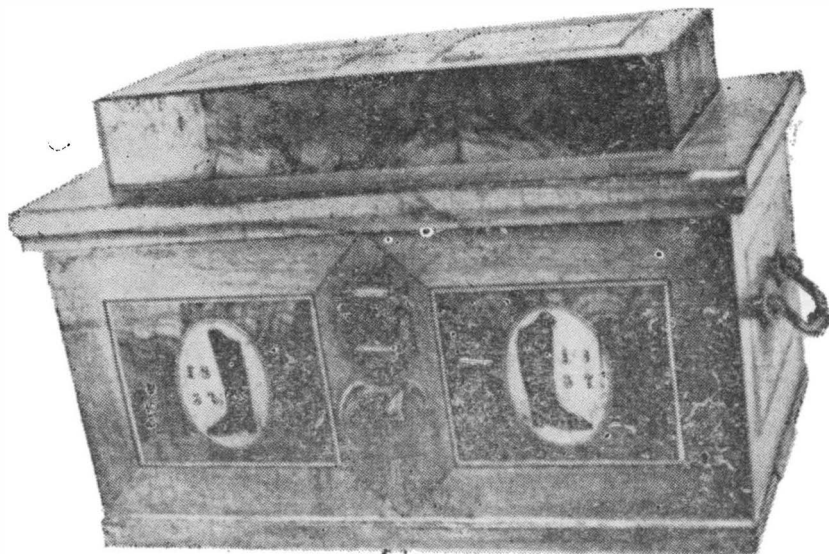

Fig. 32. — Lada breslei oizmarilor din anul 1837. Foto : Fr. Thomas.

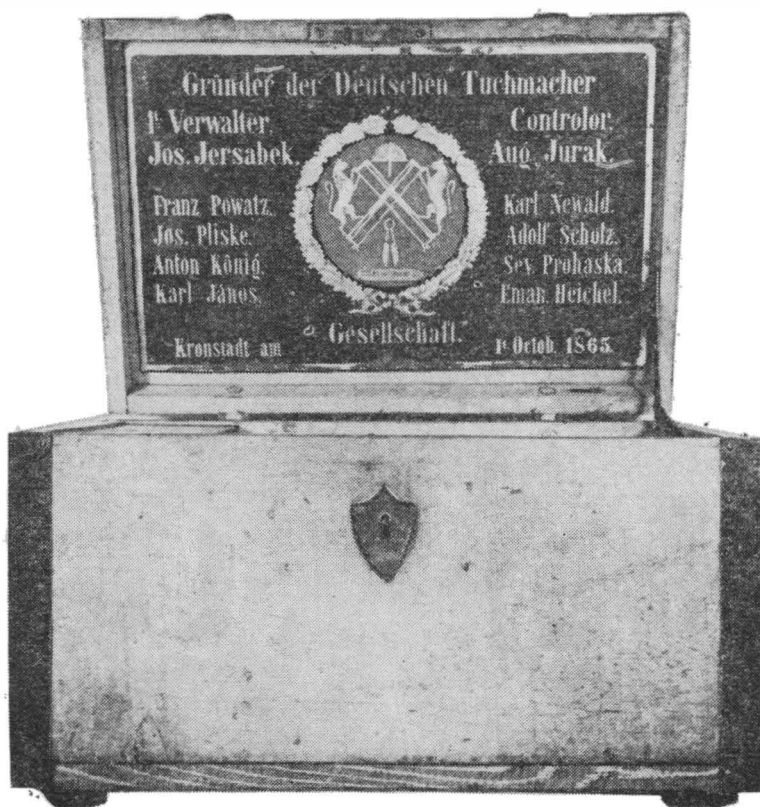
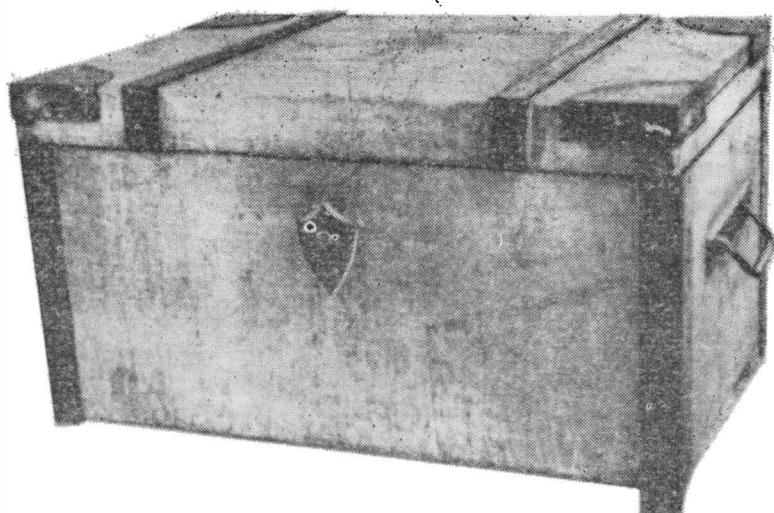

Fig. 33. – Lada societății membrilor postăvari, din anul 1865. Foto : Fr. Thomas.

Fig. 34. – Lada întovărășirii cizmarilor (1877). Foto : Fr. Thomas.

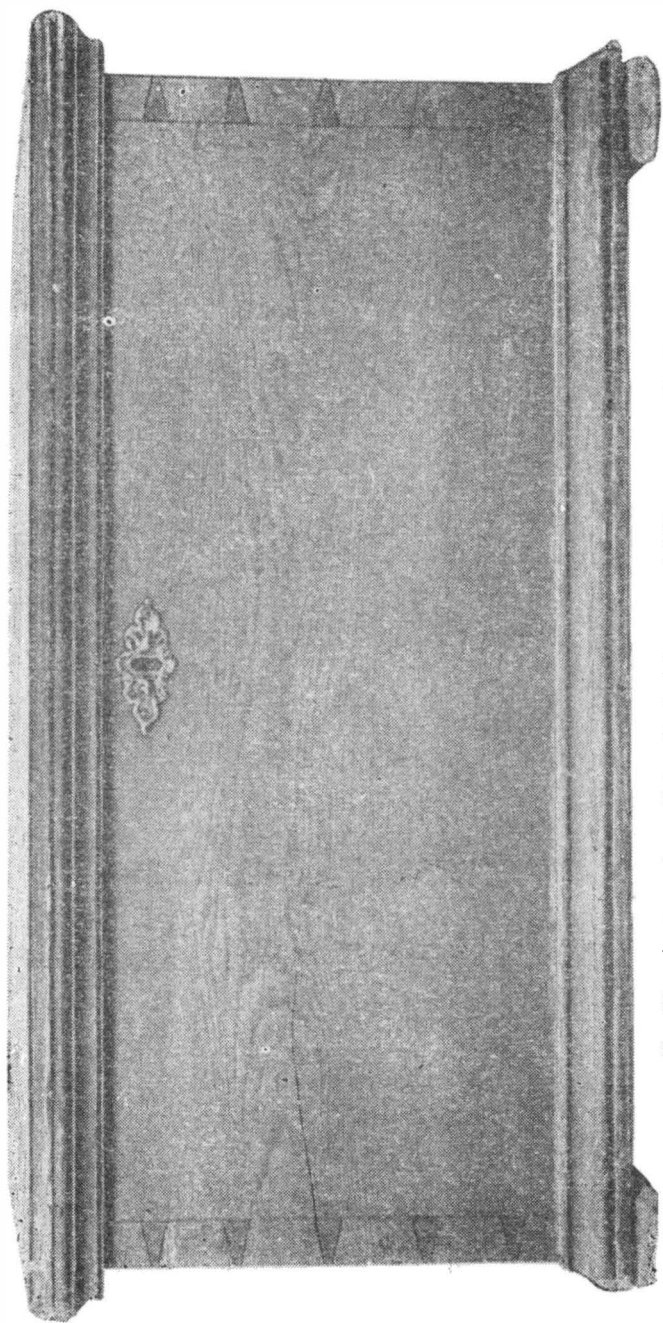

Fig. 35. — Ladă de breaslă în stil clasicist, sec. al XIX-lea. Foto : Fr. Thomas.

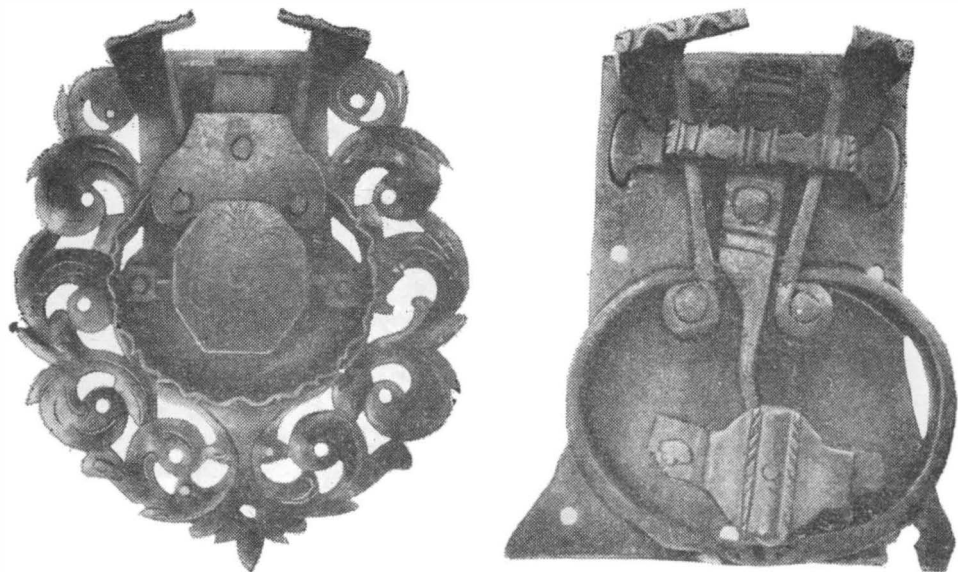

Fig. 36. – Zaruri aparținând lăzilor de breaslă (sec. XVI–XVIII). Foto : Fr. Thomas.

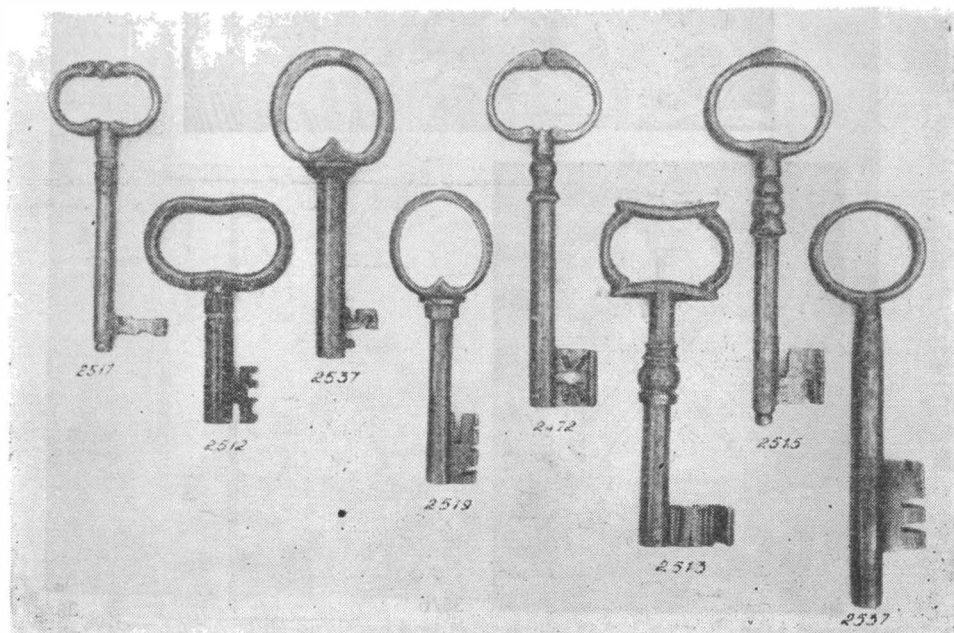
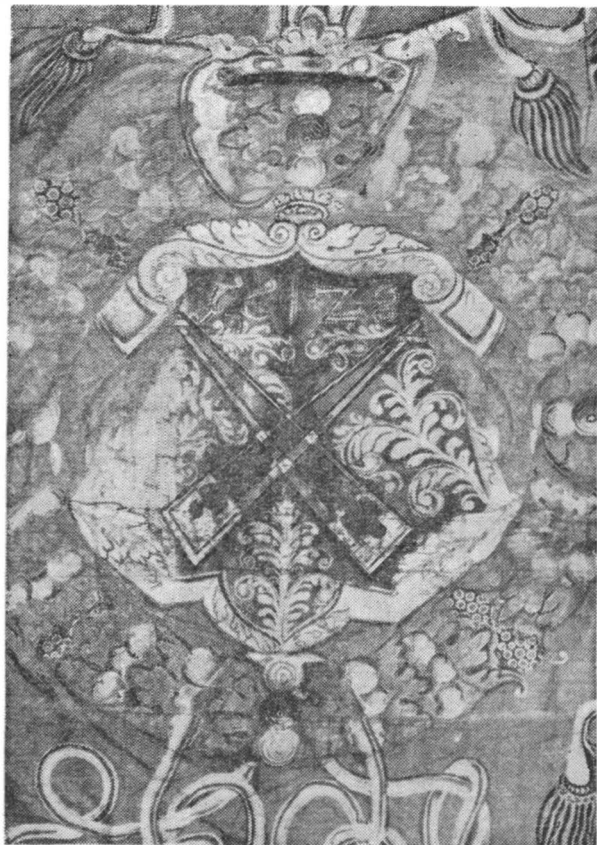

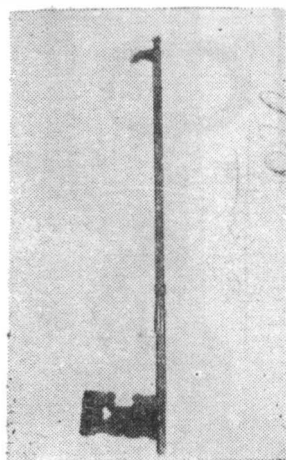
Fig. 37. – Chei în stil Renaștere și baroc aparținând lăzilor de breaslă. Foto : Fr. Thomas.

38/a

38/b

38/c

Fig. 38/a. – Emblema de pe steagul breslei țesătorilor de lână (1628). Foto : Fr. Thomas.

Fig. 38/b. – Emblema de pe strana breslei țesătorilor de lână (1791) de la Biserica Neagră.
Foto : Fr. Thomas.

Fig. 38/c. – Drîng, unealtă pentru depănă lână (original) aflată la Muzeul județean Brașov. Foto: Fr. Thomas.

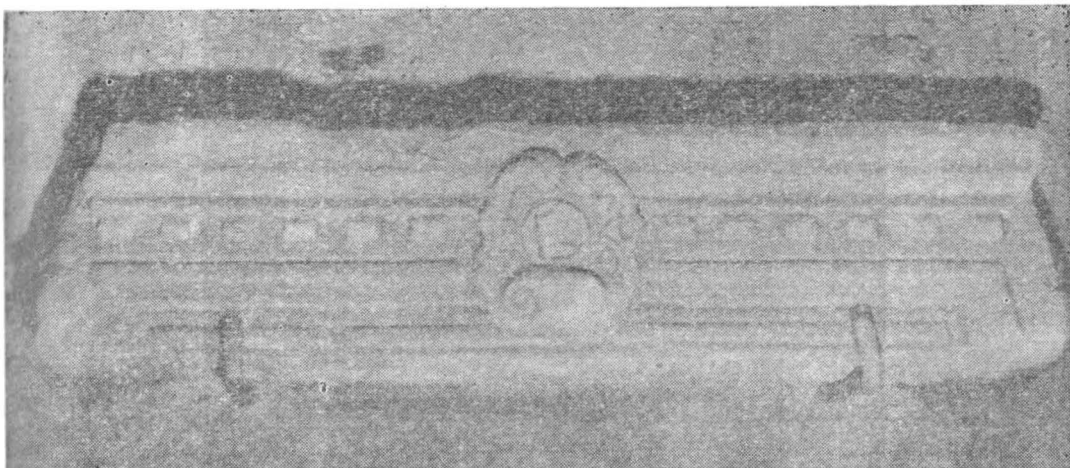

Fig. 39/a. – Semnul breslei cizmarilor de pe un oncadrament in stil Renaștere, secolul al XVIII-lea. Foto : Fr. Thomas.

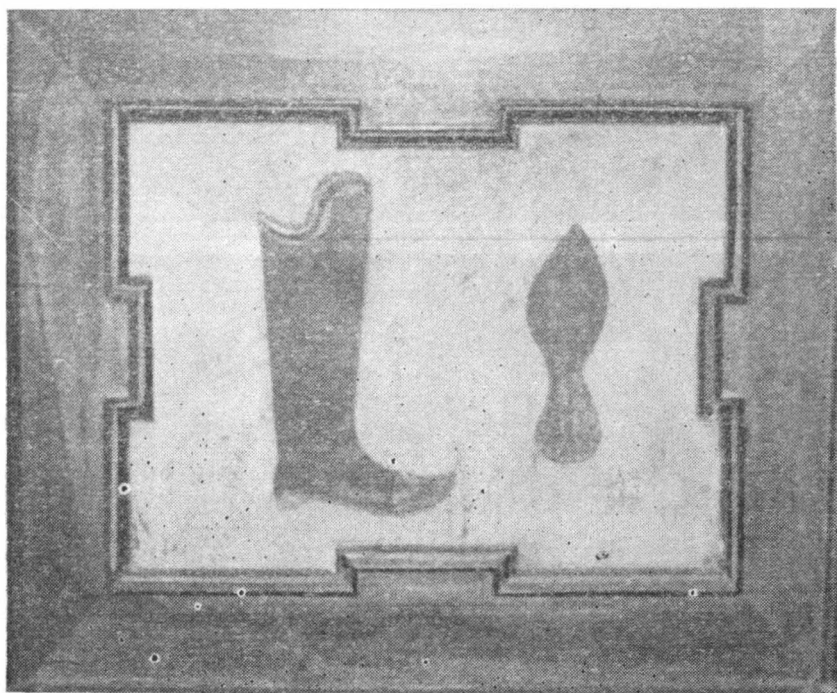
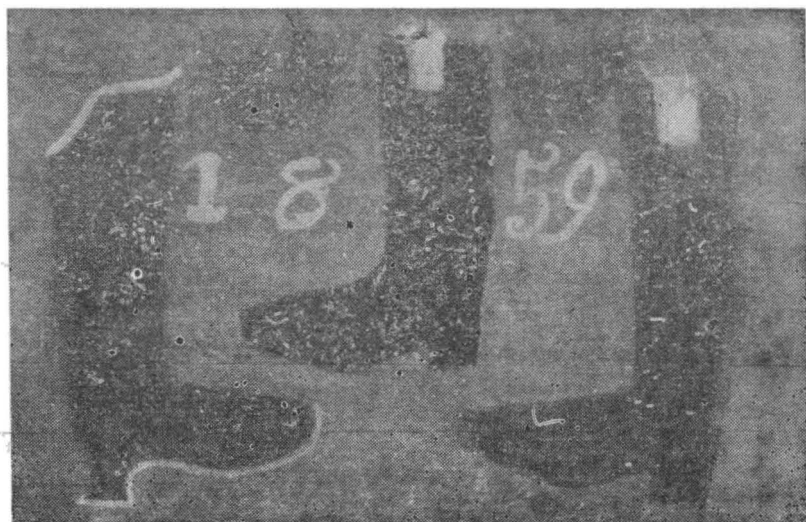

Fig. 39/b. – Emblema de pe strana breslei cizmarilor (1753) de la Biserica Neagră. Foto : Fr. Thomas.

39/c

39/d

Fig. 39/c. — Emblema de pe strana broselei cizmarilor (1780) de la Biserica Neagră.
Foto : Fr. Thomas.

Fig. 39/d. — Firmă de cizmar (1859). Foto : Fr. Thomas.

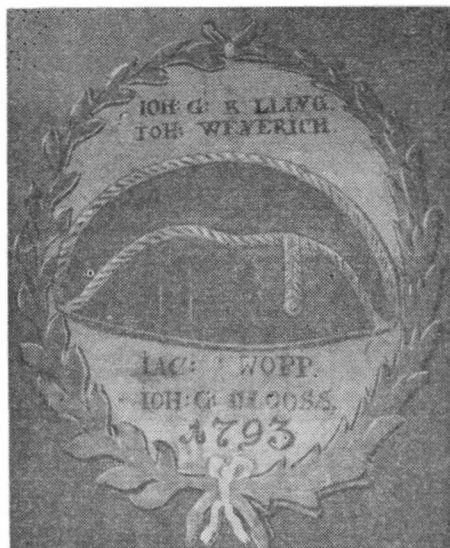

Fig. 40. – Emblema de pe strana breslei pălărierilor (1793) de la Biserica Neagră.
Foto : Fr. Thomas.

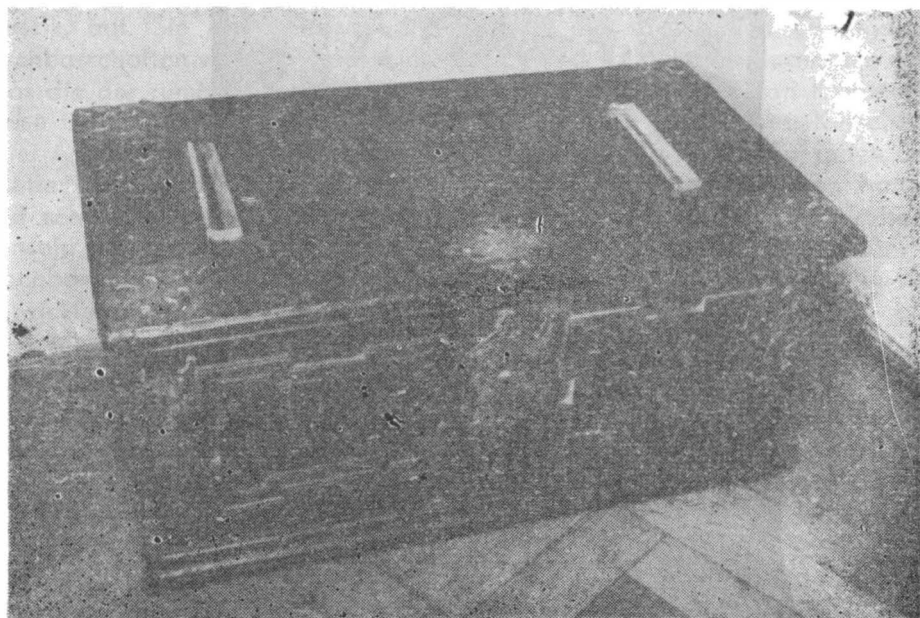
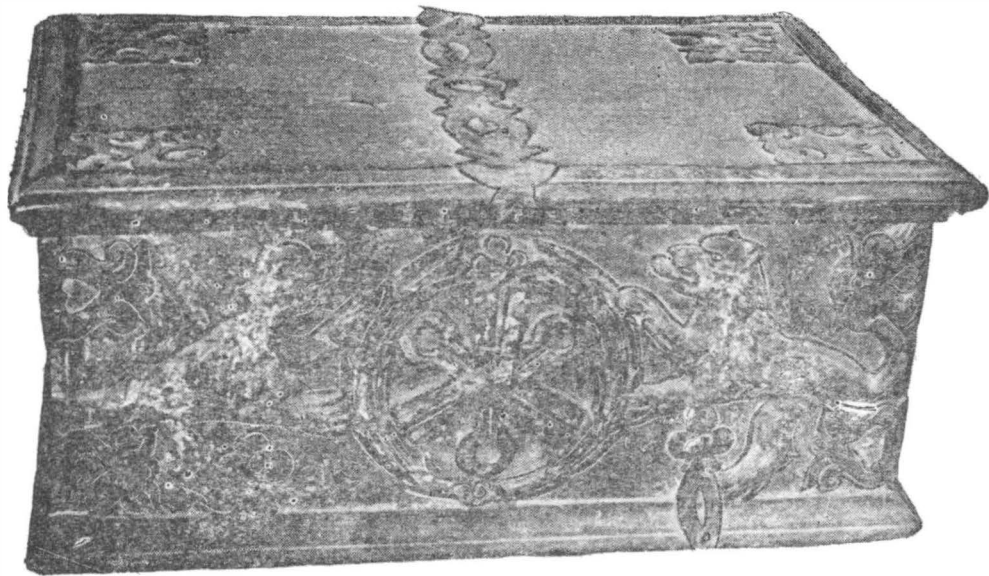

Fig. 42. – Lada in stil baroc (sec. XVIII), de la parohia Bisericii Negre.
Foto : Fr. Thomas.

*Fig. 41. — Lada breslei tunzătorilor de postav de la parohia Bisericii Negre (1753),
Foto : Fr. Thomas.*

DIE ZUNFTLADEN AUS DER SAMMLUNG DES KREISMUSEUMS VON BRAȘOV (KRONSTADT)

(ZUSAMMENFASSUNG)

In der vorliegenden Arbeit befasst sich die Verfasserin mit der Erforschung der Zunftladen aus der Sammlung des Kronstädter Kreismuseums.

Sie wählte diese Sammlung, weil sie die umfangreichste und einheitlichste ist und einen originellen, mannigfaltigen Charakter aufweist, da die meisten in Kronstadt vorhandenen Zünfte vertreten sind. Ihre Erforschung erörtert einige wesentliche Fragen der inneren Organisation der Zünfte.

Die 39 im Museum befindlichen Zunftladen wurden seinerzeit vom früheren Burzenländer sächsischen Museum bzw. vom Astra Museum aufgekauft oder durch Schenkungen in die Sammlung aufgenommen, die heute die Grundlage der mittelalterlichen Sammlungen des Kronstädter Kreismuseums bildet. Sie stammen aus dem XV.–XIX. Jahrhundert und weisen Elemente aller Kunststile beginnend mit der Gotik, bis einschliesslich der Klassik, auf. Sie repräsentieren im Museum die sächsischen Zünfte und Nachbarschaften von Kronstadt. Eine einzige Lade bildet eine Ausnahme und zwar die der rumänischen Kürschner aus dem Scheii-Viertel von Kronstadt. Diese Lade wurde miteingeschlossen, da auch die rumänischen Kürschner einer Art Zunft angehören – den țehiuri – die bestimmte, den Aufgaben der Zünfte und Nachbarschaften ähnliche Obliegenheiten zu erfüllen hatten und somit gleichartige Organisationsmethoden entwickelten. Das Vorhandensein der Laden weist auf eine systematische Organisation der Zünfte, Nachbarschaften und țehiuri, sowie auf das Anwachsen ihrer Rolle in der Entwicklung der Wirtschaft, hin.

Nach der Beschreibung der Form, des Stils und der Ornamentik der Laden, beschäftigt sich die Verfasserin eingehend mit dem einnehmendsten Teil des Studiums der Zunftladen und zwar mit den verschiedenen aufgetragenen, eingravierten, geschnitzten oder gemalten Wappen, die entweder Werkzeuge oder andere heraldische Elemente darstellen. Die symbolischen Bilder der Wappen sind Embleme der Zünfte oder der mittelalterlichen Handwerkerbranchen. Aus ihnen können wir aufschlussreiche Daten über die Entwicklung der Werkzeuge, das technische Niveau und die von der mittelalterlichen Produktion der Handwerker angewandten Arbeitsmethoden erfahren.

Andere bedeutende Bestandteile der Zunftladen sind die in grossen oder kleinen gotischen Buchstaben verfassten Inschriften, die es der Verfasserin erlauben, wenn keine näheren Daten vorhanden sind, die Zunftlade nach dem Charakter der Schrift chronologisch einzugliedern.

Die Laden haben, neben ihrem praktischen, auch einen künstlerischen Wert. Sie weisen den Kunststil ihrer Zeit auf. In der Ornamentik finden wir auch architektonische Elemente wie : Gesimse, Pilaster und Friesen aus der Zeit der Renaissance und des Barock usw. Auch für die Geschichte des Kunsthandwerks dürften diese Laden von Interesse sein.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1 – Zunftlade aus dem 15. Jahrhundert, mit gotischen Elementen.
- Abb. 2 – Zunftlade der Zinngiesser, im Renaissancestil (1573).
- Abb. 3 – Renaissancezunftlade aus dem Jahre 1589.
- Abb. 4 – Renaissancezunftlade aus dem 16. Jahrhundert.
- Abb. 5 – Renaissancezunftlade der Wollweber, erste Hälfte des 16. Jahrhunderts.
- Abb. 6 – Renaissancezunftlade, 16. Jahrhundert.
- Abb. 7 – Zunftlade der Tischler, aus dem Jahre 1644.
- Abb. 8 – Renaissancezunftlade, 17. Jahrhundert.
- Abb. 9 – Zunftlade mit Verzierungen im Renaissancestil, 17. Jahrhundert.
- Abb. 10 – zunftlade von 1660.
- Abb. 11 – Kleine Zunftlade aus dem 17. Jahrhundert.
- Abb. 12 – Zunftlade der Schneider, aus dem Jahre 1689, mit Kennzeichen der Renaissance.
- Abb. 13 – Zunftlade der rumänischen Kürschner aus der Oberen Vorstadt von Kronstadt (Scheii Braşovului), erste Hälfte des 18. Jahrhunderts.
- Abb. 14 – Zunftlade der Riemerzunft, aus dem Jahre 1733.
- Abb. 15 – Kleine Zunftlade der Schneider aus dem Jahre 1743.
- Abb. 16 – Zunftlade im Barockstil, aus dem Jahre 1749.
- Abb. 17 – Zunftlade der Tuchscherer aus dem 18. Jahrhundert, mit Verzierungen im Barockstil.
- Abb. 18 – Lade der Nachbarschaft aus der oberen Purzengasse, aus dem 18. Jahrhundert, im klassizistischen Stil.
- Abb. 19 – Zunftlade der Fleischhauer, aus dem Jahre 1777.
- Abb. 20/a – Zunftlade aus dem 18. Jahrhundert.
- Abb. 20/b – Lade der Nachbarschaft aus der Michael Weiss-Gasse (18. Jahrhundert).
- Abb. 21 – Zunftlade der Schmiede – Barockstil, 18. Jahrhundert.
- Abb. 22 – Zunftlade der Kürschner, 18. Jahrhundert, Rokostil.
- Abb. 23 – Zunftlade der Fassbinder, aus dem Jahre 1799, mit Elementen des Barock- und klassizistischen Stils.
- Abb. 24 – Zunftlade aus dem Jahre 1803.
- Abb. 25 – Zunftlade der Klempner (1805) mit Elementen des Barock- und klassizistischen Stils.
- Abb. 26 – Zunftlade der Drechsler (1806).
- Abb. 27 – Zunftlade der Seiler, aus dem Jahre 1815, im klassizistischen Stil.
- Abb. 28 – Zunftlade der Schlosser (1822).
- Abb. 29/a – Zunftlade der Schuster (1828).
- Abb. 29/b – Zunftlade der Schuster (1831).
- Abb. 30 – Zunftlade der Hutmacher (1830), im klassizistischen Stil.
- Abb. 31 – Zunftlade der Weissbäcker, aus dem Jahre 1835, mit Elementen im Barock- und klassizistischen Stil.

- Abb. 32 – Zunftlade der Schuster, aus dem Jahre 1837.
Abb. 33 – Lade der Schustergenossenschaft, aus dem Jahre 1865.
Abb. 34 – Zunftlade der Schuster (1877).
Abb. 35 – Zunftlade im klassizistischen Stil. 19. Jahrhundert.
Abb. 36 – Schlösser von Zunftladen aus dem 16.–17. Jahrhundert.
Abb. 37 – Schlüssel von Zunftladen, Renaissance- und Barockstil.
Abb. 39/a – Zeichen der Schusterzunft aus dem 18. Jahrhundert im Renaissancestil.
Abb. 38/b – Das Wappen des Gestühls der Wollweber (1628).
Abb. 38/c – Werkzeug zum Aufwickeln der Wolle (Original), befindet sich im Kreismuseum von Brașov–Kronstadt.
Abb. 39/a – Zeichen der Schusterzunft aus dem 18. Jahrhundert im Renaissancestil.
Abb. 39/b – Gestühl der Schusterzunft (1753), aus der Schwarzen Kirche.
Abb. 39/c – Wappen vom Gestühl der Schusterzunft (1780), aus der Schwarzen Kirche.
Abb. 39/d – Handwerkerzeichen eines Schusters.
Abb. 40 – Wappen vom Gestühl der Hutmacherzunft (1793), aus der Schwarzen Kirche.
Abb. 41 – Zunftlade der Tuchmacher aus dem Archiv der Schwarzen Kirche (1753).
Abb. 42 – Lade im Barockstil aus der Schwarzen Kirche (18. Jahrhundert).
Alle Aufnahmen wurden von Friedrich Thomas gemacht.

ISTORIE MODERNĂ

F. ENGELS ȘI GENEZA MARXISMULUI

de ALEXANDRU SUCIU

La împlinirea a 150 de ani de la nașterea lui Friedrich Engels, gânditorii înaintați de pe toate meridianele globului se apleacă cu adâncă recunoștință asupra vieții și activității acestui titan al teoriei și acțiunii care – alături de prietenul și tovarășul său de idei și acțiune, Karl Marx – a înțeles mecanismul dezvoltării lumii, indicind forța motrice prin care omul poate transforma această lume și își poate făuri în mod conștient viitorul.

Această aniversare constituie pentru noi și un moment de reflecție asupra spiritului operei lui Engels, care-și păstrează viabilitatea în coordonatele epocii noastre.

În cele ce urmează, ne propunem să analizăm câteva aspecte cu privire la geneza filozofiei marxiste, în special cele referitoare la fundamentarea legilor dialecticii în lumina lucrărilor lui Engels și a unor autori mai apropiați de noi care au tratat într-un fel sau altul aceste probleme.

Făurirea concepției despre lume a clasei muncitoare ca o filozofie deosebită calitativ de oricare alta, se întemeiază pe tot ceea ce a avut valoros gândirea omenească în decursul mileniilor de existență, dar mai ales pe simburile rațional al filozofiei clasice germane, culminând cu cea a lui Hegel, pe sintetizarea ouceririlor științelor și pe generalizarea experienței revoluționare a proletariatului.

Marele merit al filozofiei hegeliene a fost acela de-a fi fundamentat în mod profund caracterul dialectic, contradictoriu al procesului autodezvoltării rațiunii, ideii. Trecând peste sistemul său idealist, trecând peste construcția sa forțată aceea de-a închide metoda sa dialectică între barierele sistemului idealist, elementul viabil în filozofia lui Hegel este dialectica sa prin care concepe ideea într-un proces de devenire prin lupta contrariilor. Hegel a elaborat – după cum se exprimă Engels – „un compendiu cuprinzător al dialecticii chiar dacă e dezvoltat de la un punct de plecare cu totul greșit”¹.

Desoperirea și fructificarea caracteristicilor raționale din gândirea hegeliană, permit întemeierilor filozofiei marxiste să întrevadă mult mai adânc și mai larg însemnătatea dialecticii pentru dezvoltarea filozofiei materialiste.

¹ F. Engels, *Dialectica naturii*, Edit. Politică, București, 1966, p. 35.

Hegel a fost acela care a dezvoltat pentru prima dată legile fundamentale ale dialecticii, dar le formulează în mod idealist ca legi ale gândirii. „Greșeala este că aceste legi – menționează Engels – în loc să fie deduse din natură și din istorie, sint impuse din afară, ca legi ale gândirii. De aici derivă apoi întreaga construcție forțată și adesea înspăimântătoare : lumea, fie că vrea sau nu, trebuie să se conformeze unui sistem logic care, la rindul său nu este decît produsul unei anumite trepte de dezvoltare a gândirii umane”².

După cum au remarcat Marx și Engels, dialectica lui Hegel este inversată, este cu capul în jos. Clasicii marxismului au respins sistemul idealist al lui Hegel și au răsturnat metoda, au pus pe picioare dialectica. „Dacă inversăm acest raport, – arată Engels – totul devine simplu iar legile dialectice, care în filozofia idealistă par extrem de misterioase, devin de îndată simple și limpezi ca lumina zilei”³. Engels precizează că legile dialectice sint legi reale de dezvoltare a naturii. Numai prin faptul că legile dialectice sint legi reale ale naturi și societății **ele sint totodată și numai prin aceasta** legi generale ale gândirii, precum că dialectica subiectivă reflectă dialectica obiectivă care are o existență de sine stătătoare. Și acest lucru este subliniat de Engels spunind : „Așa numita dialectică **obiectivă** domnește în întreaga natură, iar așa numita dialectică subiectivă, gîndirea dialectică, este numai reflectarea mișcării prin opuși care, ... determind viața naturii”⁴.

Prin urmare dialectica gândirii, dialectica subiectivă este numai un reflex al dialecticii obiective. Dacă realitatea obiectivă care există în sine, independentă de spirit, de gîndire, se dezvoltă în mod dialectic prin contrarii, gîndirea umană care este un reflex al realității și care nu există în alt mod decît ca reflectare, depinde de realitatea obiectivă al cărui produs este și pe care o reflectă și deci dacă aceasta se dezvoltă dialectic înseamnă că și gîndirea care ființează doar prin actul reflectării se dezvoltă tot dialectic. Acesta este raportul real, adevărat dintre dialectica naturii și dialectica gândirii.

La Hegel dialectica este cu capul în jos pentru că la el rațiunea, ideea în dezvoltarea sa creează natura. Natura este doar o treaptă în dezvoltarea ideii absolute. De aceea dialectica lui Hegel rămîne o dialectică idealistă a gîndirii în sine, independentă de natură. El a absolutizat momentul subiectiv al dialecticii tratîndu-l ca unicul moment al ei.

Din acest fapt rezultă sterilitatea dialecticii în cadrul sistemului idealist pentru că dacă dialectica subiectivă este independentă de realitatea

² *Ibidem*, p. 48.

³ *Ibidem*

⁴ *Ibidem*, p. 189.

obiectivă pierde și sursa inepuizabilă a înnoirii sale ca reflex al acesteia pe de-o parte și a practicii social-istorice pe de altă parte⁵.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe când Marx era ocupat cu elaborarea monumentalei sale opere „Capitalul”, greul luptei împotriva curentelor potrivnice marxismului cădea în sarcina lui Engels. Spirit critic și polemic de o deosebită forță, Engels a supus unui foc viu teoriile contemporanilor săi care căutau să calomnieze marxismul. Pe baza unui studiu profund al științelor din timpul său, sintetizând cuceririle acestora prin prisma materialismului dialectic și istoric, criticând teoriile lui Dühring într-o serie de articole ce stau la baza lucrării sale, „Anti-Dühring”, Engels este în același timp făuritor, continuator și apărător al marxismului.

Ideologul mic-burghez Dühring a atacat în mod calomnios marxismul. Printre altele, Dühring aduce o gravă acuzație lui Marx, susținând că demonstrează cu ajutorul negării negației preluate de la Hegel necesitatea pieirii capitalismului și a victoriei revoluției socialiste. Referindu-se la „circa dialectică” pe care s-ar sprijini Marx când susține acest lucru, Dühring afirmă că: „În lipsa unor mijloace mai bune și mai clare, hegeliانا negare a negației trebuie să facă aici oficiul de moașă cu ajutorul căreia se naște viitorul din sinul trecutului...”.⁶ Comentind această idee malițioasă Engels conchide: „Prin urmare, Marx nu poate să dovedească, într-alt fel necesitatea revoluției sociale și a instaurării unei orînduiri sociale bazate pe proprietatea comună asupra pămîntului și asupra mijloacelor de producție produse prin muncă decît invocînd negarea negației a lui Hegel...”⁷.

Răspunzînd acestei calomnii, Engels arată că Marx pornește de la analiza faptelor reale ale procesului istoric, dovedind că acest proces se desfășoară în mod dialectic. „Marx demonstrează pur și simplu pe baza istoriei – arăta Engels – și rezumă aici pe scurt că, așa cum altădată mica producție a produs în mod necesar, prin propria sa dezvoltare, condițiile desființării sale, adică ale exproprierii micilor proprietari, tot așa și modul de producție capitalist a produs acum condițiile materiale care trebuie să-l ducă la pieire. Aceasta e un produs istoric, și, dacă e în același timp și un proces dialectic, vina nu este a lui Marx, oricît de neplăcut ar fi acest lucru pentru d-l Dühring. Abia acum, după ce a terminat demonstrația sa istorică și economică, Marx continuă... proprietatea privată capitalistă, este prima negație a proprietății private individuale, bazate pe munca proprie. Negarea producției este produsă de ea însăși cu necesitatea unui proces natural. Este negația negației”⁸.

Așadar, Marx a cercetat o serie de fapte reale ale societății capitaliste, a descoperit mecanismul evoluției societății, legile dezvoltării sociale, procesul necesar și obiectiv de trecere de la o orînduire la alta – și nu-

⁵ Vezi: Pavel Apostol, *Probleme de logică dialectică în filozofia lui G.W.F. Hegel*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1957, p. 111.

⁶ F. Engels, *Anti-Dühring*, Edit. Politică, București, 1966, p. 131.

⁷ *Ibidem*, p. 132.

⁸ *Ibidem*, p. 135—136.

mai pe această bază a emis teza pieirii inevitabile a capitalismului și victoriei socialismului. Dialectica, inclusiv legea negării negației, a fost o metodă de investigare a acestor fapte prin care în realitatea existentă era inclusă și propria sa negație, metodă care în concepția marxistă este critică și revoluționară. Pentru aceasta ea provoacă groază burgheziei și doctrinarilor ei.

Dialectica marxistă este opusă celei hegeliene și prin rădăcinile de clasă și funcția sa socială. Dialectica hegeliană se situează pe pozițiile burgheziei șovăielnice germane care ajunge la împăcare cu reacțiunea feudală prusacă, iar dialectica marxistă apără interesele unei clase consecvent revoluționare, fiind în același timp o metodă de cercetare a fenomenelor naturii, societății și gândirii, precum și un mijloc de transformare a realității obiective și subiective.

Marx și Engels au preluat în mod critic, cu discernămint nucleul rațional al dialecticii hegeliene, pe care l-au curățat de învelișul său mistic, idealist. Marxismul nu este o continuare a hegelianismului – cum încearcă să-l prezinte diferiți ideologi burghezi și chiar unii exegeți marxiști cum este A. Cornu, G. Lukács etc. Marxismul este o reacție lucidă a epocii sale un răspuns de pe pozițiile de luptă ale proletariatului, spre deosebire de filozofia lui Hegel care apără interesele unei clase exploatare, conservatoare.

Legile dialecticii – așa cum au fost dezvoltate în filozofia marxistă – nu constituie un sistem de gândire închis așa cum apar în logica lui Hegel. Ar fi o mare greșeală să considerăm ca adevăruri imuabile și absolute un anumit număr de legi ale dialecticii care de fapt sint rezultatul strădaniilor minții omenești într-un anumit moment al existenței sale. Ele se îmbogățesc, se precizează, se completează continuu în viitor.

Altă deosebire radicală apare în concepția marxistă și cea hegeliană asupra generalității legilor dialecticii.

Prin însăși definiția lor, legile nu au toate același grad de generalitate. Precizarea gradului de generalitate are o remarcabilă importanță atît din punct de vedere teoretic cît și al acțiunii practice. Extinderea unei legi peste sfera de cuprindere a fenomenelor poate provoca grave erori teoretice și urmări nedorite în activitatea practic-transformatoare.

La Hegel, ideea autodezvoltîndu-se trece de la o formă de existență inferioară la alta superioară fără să existe vreo deviere de la acest drum ascendent. Străbătînd aceste trepte de la inferior la superior în care fiecare o depășește pe cea precedentă, ideea ajunge să se cunoască pe sine. Astfel se explică faptul că legea negării negației figurează ca lege fundamentală în construcția întregului sistem hegelian. Prin ea Hegel explică sensul ascendent al întregii dezvoltări ca un șir de negări progresive care pleacă de la existența lipsită de determinări concrete și se încheie cu existența în plenitudinea determinărilor sale – punctul final al autoconșterii ideii absolute și al sistemului său idealist. Caracterul de schemă rigidă, de construcție forțată se realizează cu toată limpezimea în interpretarea legii negării negației, în triada hegeliană.

Deosebindu-se în mod substanțial de Hegel, care considera dezvoltarea ideii exclusiv ascendentă de la inferior la superior, Engels nu a extins dezvoltarea ascendentă la întregul univers. În univers, pe lângă dezvoltarea ascendentă care coincide cu progresul, există și regres și alături de aceea și dezvoltare în același plan de complexitate. Dezvoltarea privită sub cele trei forme ale sale este proprie atât universului infinit, cât și corpurilor materiale sau sistemelor finite. Numai înțelegerea unității și interacțiunii dialectice a celor trei forme ale dezvoltării poate evita interpretările metafizice și idealiste ale dezvoltării lumii. Identificarea dezvoltării cu forma ei ascendentă, cu progresul, duce la idealism pentru că universul dacă se dezvoltă numai într-un sens ascendent înseamnă că a pornit de la o stare primară inferioară a materiei și va ajunge la alta superioară, ceea ce presupune începutul și sfârșitul lumii.

Negările dialectice fiind de trei tipuri: progresive, regresive și în același plan de complexitate, explică și cele trei forme principale ale dezvoltării. Astfel, negarea dialectică alături de legea unității și luptei contrariilor și legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative au un caracter de universalitate, exprimând toate sensurile dezvoltării, pe cînd legea negării negației indicînd numai sensul ascendent al dezvoltării nu are același grad de generalitate cu celelalte legi ale dialecticii. Engels nu a atribuit nota de universalitate și legii negării negației arătînd doar că este „o lege a dezvoltării naturii, istoriei și gândirii, foarte generală și tocmai de aceea foarte importantă și cu o sferă de acțiune foarte vastă ...”⁹.

Dezvăluind tendințele cele mai profunde ale dezvoltării realității, marxism-leninismul prevede în mod dialectic devenirea acesteia, înarmînd clasa muncitoare cu o teorie științifică asupra lumii și cu o metodă de studiere și transformare practic-revoluționară a existenței.

Prin deschiderea sa față de realitate, față de viață, prin caracterul său critic și creator, răspunzînd adecvat noilor probleme ale fiecărei epoci, marxismul cuprinde în sine forța motrice a propriei dezvoltări – autodepășirea.

⁹ *Ibidem*, p. 142.

F. ENGELS UND DIE BEGRÜNDUNG DES MARXISMUS

(ZUSAMMENFASSUNG)

Anlässlich des 150. Jahrestags der Geburt F. Engels' beschäftigt sich der Verfasser mit einigen Fragen betreffend die Entstehung des Marxismus, oder, genauer ausgedrückt, betreffend die Feststellung der dialektischen Gesetze.

Engels lehnte das idealistische System ab, stellte die von Hegel umgestossene dialektische Methode wieder auf die Beine und betonte, dass die dialektischen Gesetze reelle Entwicklungsgesetze der Natur und Gesellschaft und nur deshalb gleichzeitig Gesetze des logischen Denkens sind. Die subjektive Dialektik erscheint somit nicht mehr als selbständiges Gebiet, sondern als aktive Widerspiegelung der objektiven Dialektik.

Engels' Lehre unterscheidet sich grundsätzlich von der Hegels, derzufolge die Entwicklung der Idee nur vom Untergeordneten zum Übergeordneten denkbar ist und für den das Gesetz von der Verneinung der Negation das Grundgesetz des Denkens ist. Engels Verdienst hingegen ist es, die aufsteigende Entwicklung nicht auf das ganze Universum bezogen zu haben. Daher hat für ihn das Gesetz von der Verneinung der Negation nicht den gleichen Verallgemeinerungsgrad und spielt nicht die gleiche Rolle wie bei Hegel.

Während sein Gesinnungsgenosse und Kampfgefährte Karl Marx am „Kapital“ arbeitete, stellte sich Engels mit seinem ausserordentlich scharfen, kritischen und polemischen Geist den dem Marxismus feindlich gesinnten Strömungen entgegen.

So wurde Engels zum Begründer, Fortsetzer und Verteidiger des Marxismus.

CONSIDERAȚII PRIVIND CONTRIBUȚIA LUI FRIEDRICH ENGELS LA CREAREA ECONOMIEI POLITICE MARXISTE*

de ION LUPU

Friedrich Engels a fost, alături de Karl Marx, nu numai unul din fondatorii concepției filozofice materialist-dialectice și ai comunismului științific, ci și coautor al doctrinei economice marxiste, componentă inseparabilă a gândirii științifice revoluționare. Colaborarea dintre cei doi titani la edificarea economiei politice marxiste a fost neîntreruptă și deosebit de fructuoasă. Aserțiunea unora despre un pretins rol secundar pe care l-ar fi jucat Engels în acest sens este lipsită de temei, fiind infirmată de contribuția importantă pe care acesta a adus-o pe de o parte, la critica economiei politice burgheze, iar pe de alta, la fundamentarea metodologică și însăși elaborarea noii doctrine economice prin care a fost revoluționată economia politică.

Nu toată lumea cunoaște că la sfârșitul anului 1843 și începutul lui 1844, F. Engels scrie pentru prima oară, o „Schiță a unei critici a economiei politice, lucrare mult apreciată de K. Marx și efectiv utilizată de el ulterior. În această lucrare, este supusă criticii concepția mercantilistă și doctrina clasică liberală, cu derivatele ei vulgare aparținând lui Malthus și J. B. Say, se încearcă o disociere – este adevărat, destul de simplificată – a contradicțiilor mărfii, a opoziției dintre muncă și capital, precum și o analiză a „legilor proprietății private”¹, ca „legi naturale” ale economiei, dintre care este prezentată în mod special **legea concurenței**. Este demnă de reținut, în legătură cu aceasta din urmă, ideea contradicției interioare pe care o conține această lege și care determină însăși mișcarea ei. „Legea concurenței – scrie F. Engels – constă în aceea că cererea și oferta tind întotdeauna să coincidă și toamă de aceea nu coincid niciodată. Cele două laturi sint din nou despărțite și transformate într-o opoziție brutală”². Această idee este și astăzi deosebit de fecundă sub raport metodologic, pentru înțelegerea contradicțiilor dialectice proprii legilor economice ale capitalismului contemporan și – **mutatis mutandis** – a acțiunii legilor economice în socialism.

* Comunicare prezentată la Simpozionul științific organizat de Filiala Brașov a Societății de științe istorice și Muzeul județean Brașov, în ziua de 1 decembrie 1970, cu prilejul sărbătoririi a 150 de ani de la nașterea lui F. Engels.

¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. I., E.S.P.L.P., București, 1957, p. 547.

² *Ibidem*, p. 560.

În aceeași lucrare, Engels sesizează unul din procesele cele mai caracteristice, cu caracter de lege, ale capitalismului, și anume, „centralizarea proprietății” și influența acceleratoare a crizelor economice asupra acestui proces³. Marx va da o mare atenție și dezvoltare acestei idei, formulând mai târziu legea concentrării și centralizării capitalului, ca și legea generală a acumulării capitaliste, cu efectele ei polarizatoare și alienante.

Un aport însemnat al lui Engels la zămislirea economiei politice marxiste l-a constituit lucrarea „Situația clasei muncitoare din Anglia”, apărută în vara anului 1845, despre care autorul ei spunea, cu modestie – spre sfârșitul vieții – că a reprezentat „numai o fază a dezvoltării embrionare” a socialismului științific⁴. Acest studiu amplu de sociologie industrială, bazat pe un volum uriaș de material documentar, relevă efectele primei revoluții industriale, ale generalizării mașinismului asupra clasei muncitoare din țara celui mai dezvoltat capitalism și a raporturilor antagoniste dintre muncitori și capitaliști. Multe din datele și concluziile prezentate în acest studiu au devenit elemente de bază ale monumentalei construcții teoretice care este „Capitalul” lui K. Marx. Cartea lui Engels consacrată capitalismului și muncitorimii engleze prezintă și o altă semnificație, de principiu și de metodă. Ea este un exemplu de analiză concret-istorică a acțiunii legilor economice ale capitalismului, într-o țară și într-o etapă dată, singurul mod științific și eficient de abordare a fenomenului social complex, pe care se pot înălța generalizări teoretice valabile.

Este știut că numai primul volum al „Capitalului” a apărut sub direcția redactare a lui K. Marx. Celelalte volume – cu excepția „Teoriilor plusvalorii” – au apărut sub îngrijirea prietenului și colaboratorului său neprețuit, F. Engels. Acesta a depus o activitate realmente uriașă de revedere, ordonare și definitivare a manuscriselor rămase de la Marx și a elaborat personal, pe baza unor schițe sau a unor simple titluri lăsate de el, capitole întregi, astfel încât, pe drept cuvânt, s-a spus că volumele II și III reprezintă rodul unei munci comune.

Nu voi putea insista aici asupra ideilor economice cuprinse în multe alte lucrări ale lui Engels sau scrise în colaborare cu Marx. Intenționez să mă opresc numai la câteva dintre ele, în care F. Engels aduce contribuții deosebite la înțelegerea noilor fenomene și procese economice ale capitalismului, manifestate în ultimele decenii ale secolului trecut. Dînd dovadă de o mare capacitate științifică previzională. Este vorba de idei confirmate de întreaga evoluție ulterioară a capitalismului. Totodată, mă voi opri la unele considerații ale lui F. Engels cu privire la economia socialistă și la specificul acțiunii legilor economice în condițiile ei.

În studiul intitulat „Protecționismul și liberul schimb”, scris în 1888 ca prefață la broșura lui K. Marx „Discurs asupra liberului schimb”, Engels avansează ideea formării capitalului monopolist, sesizînd – în ciuda caracterului incipient al procesului de monopolizare – legitatea acestui proces.

³ *Ibidem*, p. 568.

⁴ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 22, Edit. politică, București, 1965, p. 313.

El vorbește despre constituirea unor organizații monopoliste ca „ringurile” și „trusturile”, atât în Statele Unite ale Americii, cât și în Germania, făcând mențiunea că aceste monopoluri sînt „organizații cu adevărat americane”⁵. Caracterul logic al procesului de concentrare a producției capitaliste și de formare, pe această bază, a monopolurilor, este scos în evidență de F. Engels în legătură cu acapararea de către Rockefeller a petrolului american. „Transformarea industriei petrolului din Pennsylvania – relevă Engels – în monopolul „Standard Oil Company” este un **proces care corespunde intru totul legilor producției capitaliste**”⁶ (sublinierea ne aparține, I.L.). Referindu-se la trustul constituit în industria siderurgică germană, el arată că mobilul înțelegerii pe care se întemeia acesta era de „a evita concurența reciprocă” și a repartiza între întreprinderile monopolizate contractele cu străinătatea⁷. Cu deosebită claritate este definit obiectul acordului de monopol încheiat de întreprinderile carbonifere din Westfalia care „au format un trust pentru reglementarea producției, a comenzilor și a prețurilor”⁸. Mai mult, este sesizată și tendința spre formarea unor monopoluri internaționale. Astfel, în legătură cu monopolul german al siderurgiei, scrie textual: „Cu cîțiva ani în urmă, acest trust ajunsese chiar la o înțelegere cu proprietarii uzinelor siderurgice engleze, dar această înțelegere nu mai există”⁹. Din această aserțiune reiese totodată instabilitatea unor asemenea acorduri monopoliste.

Scurt timp de la redactarea studiului despre care am vorbit, F. Engels propune ca unele aprecieri despre fenomenele economice noi, monopoliste, ale capitalismului, să fie introduse în documentele programatice ale social-democrației germane. În „Observații critice pe marginea proiectului de program social-democrat din 1891” (de la Erfurt), Engels reia – la proporții evident mai mari – constatările sale anterioare despre monopoluri, vorbind despre „trusturi care își subordonează ramuri întregi ale industriei și le monopolizează”¹⁰.

Toate aceste idei au constituit indicații teoretice de mare valoare pentru V. I. Lenin în abordarea problemelor complexe, a contradicțiilor și semnificației istorice a imperialismului, ca stadiu superior al modului de producție capitalist.

Cu un remarcabil spirit de previziune – mărturie a caracterului prospectiv al gândirii marxiste – Friedrich Engels sesizează și alte procese economice, embrionare la sfîrșitul veacului trecut, dar care, după decenii, vor lua o mare amploare, transformîndu-se în trăsături definitorii ale capitalismului contemporan.

⁵ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 21, Edit. politică, București, 1965, p. 370—371.

⁶ *Ibidem*, p. 371.

⁷ *Ibidem*, p. 368.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 22, Edit. politică, București, 1965, p. 226.

Mă refer îndeosebi la dezvoltarea capitalismului monopolist de stat, la transformarea statului în agent economic direct, fenomen a cărui posibilitate a fost prevăzută de către F. Engels încă în lucrarea sa enciclopedică „Anti-Dühring”, pe baza analizei contradicțiilor tot mai ascuțite ale economiei capitaliste. Pe o anumită treaptă de dezvoltare a capitalismului – scrie el – „reprezentantul oficial al societății capitaliste, statul, **este nevoit** să preia conducerea producției”¹¹. Deosebit de importantă este nota în care, la subsolul paginii, Engels explică ceea ce a vrut să spună prin expresia „statul este nevoit să preia...”: „Spun **nevoit** căci numai în cazul când mijloacele de producție sau de comunicație vor crește într-adevăr prea mult pentru a mai fi conduse prin societăți pe acțiuni, când, prin urmare, etatizarea va deveni inevitabilă **din punct de vedere economic**, numai în acest caz etatizarea va însemna – chiar dacă va fi înfăptuită de statul actual – un proces economic, un nou pas spre luarea în stăpânire a tuturor forțelor de producție de către societatea însăși”¹² (sublinierile aparțin lui Engels).

Citatul pe care l-am reprodus aici nu are nimic comun cu interpretările reformiste care urmăresc justificarea teoretică a integrării pașnice a capitalismului în socialism, iar mai nou „convergența” celor două sisteme social-economice existente astăzi. Sensul afirmației lui Engels este similar cu cel pe care mai tirziu V. I. Lenin îl va avea în vedere atunci când va aprecia semnificația istorică a capitalismului monopolist de stat drept cea mai bună pregătire materială a trecerii la socialism – caracterul acestei treceri fiind în mod necesar revoluționar.

În continuarea considerațiilor de mai sus, F. Engels va ajunge să desprindă – folosind magistral analiza dialectică – și unele forme ale capitalismului monopolist de stat, cum sînt proprietatea monopolistă de stat și programarea (planificarea) economică, procese care reflectă necesitatea obiectivă a reglării sociale a producției, în condițiile unui grad înalt de socializare a forțelor de producție, dar, totodată, și contradicțiile și limitele soluției burgheze date acestei necesități. În observațiile la proiectul de program de la Erfurt, Engels subliniază că în condițiile monopolizării accentuate a industriei „încetează nu numai **producția privată**, ci și **lipsa de planificare**”¹³.

Creatorii comunismului științific nu au analizat numai structura economiei capitaliste, ci au trasat principiile și contururile generale ale societății socialiste, punînd astfel bazele economiei politice a socialismului.

¹¹ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 20, Edit. politică, București, 1964, p. 274

¹² *Ibidem*.

¹³ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 22, Edit. politică, București, 1965, p. 226.

Contribuția lui Engels este substanțială și în acest domeniu. Încă în lucrarea din tinerețe „Schiță a unei critici a economiei politice”, el vorbește despre posibilitatea de a ieși de sub imperiul legii „naturale” a concurenței, al contradicțiilor generate de ea, în condițiile unei orînduiri bazate pe asocierea producătorilor, prin stabilirea **conștientă** a unei corespondențe între producție și nevoia socială. „Produceți în mod conștient – se adresează el interlocutorilor săi imaginari – ca oameni și nu ca atomi împrăștiați, lipsiți de conștiința comunității de specie, și veți scăpa de toate aceste contradicții artificiale și inconsistente”¹⁴. După numai doi ani, în 1847, în articolul explicativ intitulat „Principiile comunismului”, el va defini cu și mai multă claritate bazele economico-sociale ale viitoarei orînduiri, și anume: „Asocierea generală a tuturor membrilor societății în vederea folosirii în comun, pe baza unui plan, a forțelor de producție, creșterea producției într-o asemenea măsură încît să satisfacă necesitățile tuturor membrilor societății, lichidarea unei situații în care necesitățile unora sînt satisfăcute în detrimentul celorlalți, desființarea completă a claselor și a antagonismelor dintre ele, dezvoltarea omilaterală a capacităților tuturor membrilor societății...”¹⁵. În programul de la Erfurt din 1891, Engels va formula personal un paragraf în care se va cuprinde esența acestor indicații, ca scop al luptei revoluționare a clasei muncitoare și anume: „Transformarea actualei producții în folosul unor indivizi sau al unor societăți pe acțiuni în producție socialistă în folosul întregii societăți și după un plan dinainte stabilit...”¹⁶.

Este larg cunoscută ideea enunțată de F. Engels în lucrarea „Anti-Dühring”, potrivit căreia trecerea de la capitalism la comunism reprezintă, în esență, „saltul omenirii din imperiul necesității în imperiul libertății”¹⁷, libertatea fiind interpretată aici în sens hegelian ca „înțelegerea necesității”¹⁸. Această apreciere lapidară a avut și are o imensă valoare teoretică, intrucît ea relevă faptul că edificarea noii orînduiri și însăși funcționarea ei nu au un caracter arbitrar, ci se desfășoară pe temeiul unor legi obiective, a căror cunoaștere și folosire conștientă, în esență și particularitățile acțiunii lor concret-istorice, devine condiția progresului real în cadrul noii societăți. Engels clarifică astfel dialectica obiectivului și subiectivului în orînduirea socialistă, disociind calitativ modul de acțiune al legilor economice în capitalism și în socialism. Criteriul care stă la baza acestei disocieri este raportul dialectic dintre producători ca ființe integrate în relații social-economice istoricește determinate și produsele lor, ca rezultat și reflectare a acestor relații.

¹⁴ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 1, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 461.

¹⁵ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 4, ediția a II-a, Edit. politică, București, 1963, p. 379.

¹⁶ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 22, Edit. politică, București, 1965, p. 226.

¹⁷ K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 20, Edit. politică, București, 1964, p. 280.

¹⁸ *Ibidem*, p. 112.

Referindu-se, bunăoară, la producția privată – inclusiv capitalistă – de mărfuri și la legile ei (legea concurenței și anarhiei producției, legea valorii), Engels subliniază că aceste regularități se impun producătorilor în mod spontan, stihinic, **coercitiv**. „Ele își croiesc drum, așadar, – remarcă el – fără producători și împotriva producătorilor, ca legi naturale ale formei lor de producție și care acționează orbește. Produsul îi domină pe producători”¹⁹.

Defetișizarea raporturilor sociale de producție în condițiile proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție, ascendentul tot mai mare al societății producătorilor uniți asupra produsului, schimbă esențial caracterul acțiunii legilor economice în socialism. „Legile proprii lor activității sociale – scrie mai departe Engels în „Anti-Dühring” – care pînă acum li se opuneau oamenilor ca niște legi naturale străine de ei și care îi dominau, vor fi folosite de acum înainte de oameni în deplină cunoștință de cauză și, prin aceasta, vor fi dominate de ei. Viața socială a oamenilor, care pînă acum li se opunea ca ceva impus de natură și istorie, devine acum un act liber al lor”²⁰.

Cunoașterea și folosirea legilor economice, ca și a oricăror legi ale dezvoltării sociale, este în societatea noastră un proces extrem de complex, dat fiind specificul necoercitiv al acțiunii lor. În lucrările clasice ale marxism-leninismului aflăm indicații cu adevărat deschizătoare de orizont pentru orice partid comunist de guvernămint.

În socialism – spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu la Conferința Națională a partidului – cînd mijloacele de producție devin proprietate socialistă, cînd întreaga economie se transformă într-un organism unitar, apare pentru prima dată în istoria societății posibilitatea cunoașterii și utilizării conștiente a legităților sociale, organizării raționale a activității economice, în conformitate cu interesele generale ale societății. Cerințele obiective ale dezvoltării economice-sociale se impun oamenilor nu ca forțe cospirative, prin efectele distructive ale mecanismelor spontane, ci ca „necesități înțelese”, însușite în mod conștient de societate și înscrise ca țeluri deliberate ale activității omenești²¹.

De mare interes sînt ideile lui Marx și Engels cu privire la raportul dialectic dintre necesitate și întîmplare. Înțelegerea acestui raport, aplicat la viața economică și socială ne permite să desprindem caracterul de tendință al legilor economice, ca legi preponderent statistice și caracterul probabilist al gândirii moderne, gândire care se identifică în esență cu marxism-leninismul²².

¹⁹ *Ibidem*, p. 268.

²⁰ *Ibidem*, p. 280.

²¹ N. Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a P.C.R.*, Edit. Politică, București, 1967, p. 30.

²² Mircea Malița, *Cuvînt la Colocviul Național Studentesc cu tema „Rolul filozofiei marxiste și al culturii umaniste în formarea viitorului specialist”, organizat de U.A.S.R., Iași, 21–22 martie 1970. În volumul cu același titlu editat de Comitetul Executiv al U.A.S.R., 1970, p. 117–118.*

Din conținutul și particularitățile manifestării legilor economice în socialism decurge importanța, pentru orice partid marxist-leninist aflat în situația de conducător al procesului de edificare a societății socialiste, de a elabora o politică economică și socială care să pornească de la studiul legilor obiective, în complexitatea manifestării și interacțiunii lor, în strînsă legătură cu particularitățile spațio-temporale în care ele își croiesc drumul. Tot de aici decurge și responsabilitatea fiecărui membru al societății de a pătrunde conținutul și cerințele legilor economice. Folosirea conștientă a legilor economice este o problemă a întregului popor. Democrația socialistă și adîncirea ei continuă, în țara noastră, creșterea rolului conducător al partidului în toate sectoarele vieții economice și sociale, perfecționarea structurilor instituționale și a formelor de conducere a societății, constituie, fără îndoială, expresia folosirii tot mai eficiente a legilor economice în procesul făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate.

Multiplicarea succesorilor în acest proces istoric este cel mai semnificativ omagiu pe care poporul nostru îl aduce creatorilor științei marxist-leniniste.

ERWÄGUNGEN BETREFFEND DEN BEITRAG FRIEDRICH ENGELS' ZUR SCHAFFUNG DER MARXISTISCHEN POLITÖKONOMIE

(ZUSAMMENFASSUNG)

Es werden Aspekte aufgezeigt, aus denen hervorgeht, dass Friedrich Engels keine zweitrangige Rolle bei der Entstehung und Bereicherung der marxistischen ökonomischen Wissenschaft gespielt hat, sondern als Mitverfasser derselben gelten kann. Die Arbeit hebt die Ideen des grossen Mitarbeiters und persönlichen Freundes von Karl Marx betreffend den Inhalt und die Äusserungsart der Wirtschaftsgesetze hervor, sowie die konkret-historische Analyse der dem Kapitalismus eigenen Wirtschaftsvorgänge und streicht die aktuelle methodologische Bedeutung dieser Analyse heraus.

Eine besondere Aufmerksamkeit wird den fortschrittlichen, von grosser wissenschaftlicher Voraussicht gekennzeichneten Ideen Engels' gewidmet, Ideen, die am Ende des achten und zu Beginn des neunten Jahrzehnts des vorigen Jahrhunderts aufkamen und sich auf die Entstehung der Monopole sowie auf einige für den Monopolkapitalismus spezifische Erscheinungen bezogen. Einige davon gewinnen gegenwärtig eine grosse Bedeutung, wie z. B. die Umgestaltung des bürgerlichen Staates in einen direkten Wirtschaftsagenten, sowie die bürgerliche Wirtschaftsplanung – Ideen, die von W. I. Lenin übernommen und ausgeweitet wurden.

Zum Schluss wird der Beitrag F. Engels' zur Schaffung der dem Sozialismus eigenen Politökonomie, vor allem seine Ansichten betreffend die Wirtschaftsbasis der neuen Gesellschaft und die Eigentümlichkeiten der Auswirkung der Wirtschaftsgesetze unter den Bedingungen der sozialistischen Gesellschaftsordnung, sowie die Rolle des bewussten Faktors bei der wohlwogenen Anwendung dieser Gesetze, aufgezeigt.

FRIEDRICH ENGELS – OMUL ȘI OPERA

de NICOLAE MADAR

Se împlinesc, la 28 noiembrie anul acesta, 150 de ani de la nașterea lui Friedrich Engels, unul dintre titanii gândirii omenirii, strălucit teoretician, dascăl, organizator și conducător al proletariatului internațional, care împreună cu K. Marx a fundamentat teoria revoluționară a proletariatului, concepția despre lume a clasei muncitoare – materialismul dialectic și istoric, economia politică și socialismul științific.

F. Engels s-a născut la 28 noiembrie 1820 în orașul Barmen, provincia Renană din Prusia. A urmat liceul din Elberfeld, lucrează un timp ca funcționar la o firmă comercială din Bremen, iar după satisfacerea serviciului militar pleacă, în 1842, în Anglia, la Manchester „inima industriei engleze”, unde lucrează la biroul unei întreprinderi la care tatăl său era coproprietar. De tânăr se manifestă împotriva obscurantismului, absolutismului și opri-mării, ca inflăcărat apărător al celor asupriți. Șederea în Anglia, țară clasică a capitalismului, i-a oferit posibilitatea cunoașterii aprofundate a vieții proletariatului. Rodul acestei cunoașteri este lucrarea sa **„Situația clasei muncitoare din Anglia”** (1845) aspru rechizitoriu la adresa capitalismului și a burgheziei în general, în care a surprins nu numai situația momentană a clasei muncitoare, ci și evoluția ei istorică, legătura dintre această situație și întregul mecanism al producției capitaliste; ajunge să vadă nu numai mizeria și degradarea proletariatului, ci și să găsească temeiurile ridicării și eliberării sale.

A prezenta biografia lui Marx și Engels – căci viața și opera acestor două personalități sînt atît de strîns împletite, încît este imposibil să le desparți – înseamnă, așa după cum spunea fiica lui Marx, Eleonor, „să scrii nu numai o istorie a dezvoltării socialismului de la utopie la știință, ci și o istorie a întregii mișcări muncitorești în decurs de aproape o jumătate de secol. Căci cei doi bărbați n-au fost niciodată numai conducători ideologici, teoreticieni și filozofi ruși de muncă și de viața de toate zilele. Ei au fost întotdeauna luptători, și în luptă s-au aflat permanent în primele rînduri, au fost **și soldați ai revoluției și conducători ai statului ei major**”¹ (sublinierea ns. N.M.).

¹ *Maurul și generalul – Amintiri despre Marx și Engels*, Editura politică, București, 1966, p. 342–343.

Întîlnirea sa cu Marx, de care l-a legat cea mai devotată prietenie, caracterizată de Lenin ca „întrecînd cele mai mișcătoare legende ale anti-cilor; despre prietenia între oameni”², rodul colaborării și activității lor comune de peste 40 de ani, a fost fundamentarea teoriei revoluționare, principalul factor în organizarea proletariatului internațional, în luptă pentru triumful socialismului și comunismului. În activitatea lor comună Engels îl considera pe Marx „prima vioară”, el rezervîndu-și rolul de „vioara a doua”, dar o delimitare a contribuției celor doi dascăli ai proletariatului internațional e greu de făcut, deoarece era comună încă din procesul gîndirii conținutul operei lor. Rod al strînsei și prodigioasei colaborări este opera lor: **„Sfînta familie”**, în care au fost puse bazele „socialismului revoluționar-materialist”, **„Ideologia germană”**, în care au fost puse bazele teoretice ale comunismului științific și, în 1848, celebrul **„Manifest al Partidului Comunist”**, operă în care au fost formulate ideile fundamentale ale doctrinei socialiste, dovedit în mod științific pieirea inevitabilă a capitalismului și victoria socialismului.

În cele peste cinci decenii de activitate revoluționară, Engels s-a remarcat prin vastă sa erudiție în cele mai diverse domenii ale cunoașterii umane. Mare gînditor și savant multilateral, profund cunoscător al complexității vieții sociale, a sensului cuceririlor științelor naturii din timpul său, Engels a elaborat în lucrările sale „Anti-Düring”, „Dialectica naturii”, „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, „Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane” și altele, teze fundamentale ale filozofiei marxiste, ale științei politice a clasei muncitoare. Împletind munca de elaborare a teoriei cu o intensă și multilaterală activitate de organizare a clasei muncitoare, Engels a luat parte cu entuziasm și dăruire la cele mai de seamă mișcări sociale ale epocii sale. A activat în cadrul mișcării char-tiste, în „Liga celor drepti”, este unul din fondatorii în 1847 a „Ligii comu-niștilor” în statutul căreia în articolul 1 redactat de Engels se spune: „Sco-pul Ligii este răsturnarea burgheziei, dominația proletariatului, lichidarea vechii societăți burgheze, bazată pe antagonisme de clasă, și întemeierea unei societăți noi, fără clase și proprietate privată”³. Împreună cu Marx fondează în 1864 prima organizație internațională a proletariatului cunos-cută în istorie sub denumirea de **Internaționala I**. După moartea lui Marx a continuat să fie conducătorul recunoscut al socialiștilor din toate țările care i se adresează pentru sfaturi și îndrumări. A fondat în 1889 și a îndrumat pînă în ultima clipă a vieții sale – 5 august 1895 – **Internaționala a II-a**. F. Engels se interesa îndeaproape de dezvoltarea mișcării muncitorești din fiecare țară, urmărind cu deosebită satisfacție și mare bucurie influența bine-făcătoare a socialismului științific asupra activității revoluționare a cla-sei muncitoare.

Deosebit de prețioase sînt ideile lui Engels cu privire la necesitatea **partidului comunist**, ca detașament înaintat al clasei muncitoare. Engels a-

² V. I. Lenin, *Opere alese*, vol. I, Editura politică, București, 1961, p. 50.

³ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 4, Editura politică, 1958, p. 576.

rată că partidul este conducătorul politic al proletariatului, că fără lupta politică nu este posibilă eliberarea clasei muncitoare. Această poziție a fost susținută de Engels în întreaga sa operă și activitate revoluționară, afirmată cu tărie și în mod răspicat la Conferința de la Londra din septembrie 1871 a Internaționalei I. „Noi vrem să desființăm clasele — spunea Engels —, dar care este mijlocul pentru realizarea acestui țel?” și răspundea: **„Domenia politică a proletariatului”**⁴. În rezoluția adoptată de Conferință, redactată de Engels, s-a subliniat că împotriva puterii reunite a claselor avute, proletariatul nu poate acționa ca clasă decît organizîndu-se într-un **partid politic independent**, fără de care nu se poate asigura victoria revoluției socialiste, „înălțarea proletariatului la rangul de clasă conducătoare a națiunii”.

Marx și Engels au demonstrat că societatea capitalistă va pieri în mod inevitabil, au fundamentat teoretic necesitatea revoluției socialiste. Pentru a desființa societatea capitalistă, au arătat ei, proletariatul trebuie, ca orice clasă care tinde spre dominație, să cucerească în primul rînd puterea politică. Spre deosebire de socialiștii utopici pentru Marx și Engels comunismul nu este o himeră, nu este un vis despre un viitor minunat, ci o necesitate obiectivă, determinat istoricește, care poate fi realizat prin mijloace revoluționare practice. Așa cum precizează Engels „... socialismul nu mai poate să fie considerat acum ca o descoperire întîmplătoare a cutărei sau cutărei minți geniale, ci ca rezultat necesar al luptei dintre două clase născute istoricește, proletariatul și burghezia. Sarcina lui nu mai era de a fabrica un sistem social cît mai perfect, ci de a analiza evoluția istorico-economică din care s-au născut în mod necesar aceste clase și antagonismul dintre ele și de a descoperi, în situația economică astfel creată, mijloacele pentru rezolvarea conflictului”⁵.

Forma cea mai înaltă a luptei proletariatului, este **revoluția** sublinia Engels, arătînd că numai prin revoluție va putea muncitorimea să lichideze inegalitatea economică, să se curețe de zgura vechilor deprinderi și influențe ale moralei și ideologiei burgheze. Analizînd situația clasei muncitoare, Engels arăta, încă în primele sale lucrări, că în condițiile capitalismului are loc procesul de îmbogățire a unei minorități infime și a pauperizării marii majorități a oamenilor, că „consecința inevitabilă a relațiilor noastre sociale existente, va fi în orice condiții și în orice împrejurări o revoluție socială”⁶, în urma căreia va apare „societatea comunistă unde interesele individuale nu sînt opuse unele altora, ci coincid.”⁷

Un loc important în activitatea teoretică a lui Engels l-a ocupat **schimbarea trăsăturilor generale ale societății socialiste**. Așa cum singur a subliniat, el nu și-a propus să elaboreze o concepție completă și detaliată asu-

⁴ K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. 17, Editura politică, 1963, p. 441.

⁵ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, 1952, p. 122.

⁶ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 2, E.S.P.L.P., 1958, p. 583.

⁷ *Ibidem*, p. 566.

pra acestei societăți, înțelegând că este vorba de o sarcină a viitorului, care nu va putea fi rezolvată decît în procesul efectiv al edificării noii orînduirii.

În studiile sale teoretice, F. Engels oferă un strălucit exemplu de aplicare creatoare a dialecticii materialiste la stabilirea tacticii revoluționare a clasei muncitoare, de abordare concretă a problemelor mișcării muncitorești. Remarcînd profunzimea analitică cu care studia Engels particularitățile specifice din fiecare țară, presa socialistă din țara noastră evidențiază, în necrologul publicat cu ocazia morții sale în ziarul „Lumea nouă” din august 1895, că „Pentru dînsul numai cercetarea rodnică a stării reale a unei țări putea da cheia care să dezlege problemele tacticii celei mai potrivite din acea țară”⁸. Engels, ca și Marx, a relievat necesitatea de a se lua în considerare permanent condițiile istorice concrete din fiecare țară în stabilirea strategiei și tacticii luptei revoluționare, că singurul în măsură să aplice principiile general valabile ale teoriei marxiste la situația concretă dintr-o țară sau alta nu poate fi decît partidul clasei muncitoare din țara respectivă. Grăitoare pentru poziția lui Engels în această problemă sînt concluziile din articolul „**Viitoarea revoluție în Italia și partidul socialist**”, scris în 1894 la solicitarea socialistilor italieni în care preciza : „Tot ce am spus aici reprezintă părerea mea personală ; mi-o exprim întrucît am fost întrebat, o spun însă cu mari rezerve. În ceea ce privește tactica generală m-am convins de justetea ei de-a lungul întregii mele vieți, ea nu m-a înșelat niciodată. În ce privește însă aplicarea la condițiile actuale ale Italiei, lucrurile stau astfel : această problemă trebuie rezolvată la fața locului de către aceia care se află în centrul evenimentelor”⁹.

F. Engels a subliniat în repetate rînduri unitatea dintre național și internațional în activitatea clasei muncitoare. „După părerea mea – arată el într-o scrisoare către G. Bovio, din aprilie 1872 – în mișcarea muncitorească ideile cu adevărat naționale, care corespund faptelor – industriale și agricole – ce caracterizează starea națiunii respective, sînt în același timp și idei cu adevărat internaționale”¹⁰. Analiza științifică a relațiilor internaționale, a situației mișcării muncitorești în cadrul diferitelor state naționale, duce pe Marx și Engels la concluzia de o deosebită importanță teoretică și practică, potrivit căreia, colaborarea pașnică între națiuni este condiționată de restabilirea independenței și unității națiunilor și că lupta unită a proletariatului pe scară internațională poate fi concepută și realizată numai pe baza respectării principiului egalității în drepturi a tuturor organizațiilor muncitorești, al neamestecului în treburile interne ale acestora. „O sinceră colaborare a națiunilor europene – scria Engels în 1892 – este cu puțință numai cu condiția ca fiecare din acestea să fie pe deplin

⁸ Cf. *Mișcarea muncitorească din România (1893–1900)*, Editura politică, București, 1965, p. 374.

⁹ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 22, Editura politică, 1965, p. 436.

¹⁰ K. Marx, F. Engels, V. I. Lenin „*Despre internaționalismul proletar*”, Editura politică, 1959, p. 154–155.

autonomă acasă la ea”¹¹. O mișcare internațională a proletariatului — sublinia el — este în genere posibilă numai între națiuni independente.

*

După ce am prezentat foarte pe scurt unele aspecte ale activității sale teoretice și de organizare a clasei muncitoare, vom arăta unele din trăsăturile de caracter ale personalității marelui gânditor, așa cum au fost remarcate de cei care l-au cunoscut, de contemporanii săi.

O trăsătură de caracter a lui Engels a fost spiritul său de **totală abnegație și deosebită modestie**. Încă de pe vremea cînd trăia Marx, Engels spunea : „Am fost vioara a doua și cred că am ajuns să cînt cu oarecare virtuozitate, dar am fost tare bucuros că am avut o atît de admirabilă vioară înîta ca Marx”¹². Prietenia dintre Marx și Engels a ajuns să devină legendară. Dar ceea ce-l lega de Marx era mai mult decît cea mai devotată prietenie. Întreaga sa personalitate și-a subordonat-o țelului de a netezi calea genialului Marx. El se considera numai un auxiliar al marelui gânditor, și abnegația sa s-a manifestat și prin aceea că dorința lui cea mai vie a fost ca partea ce-i revenea din opera comună să pară cît mai mică, probabil mai mică decît a fost în realitate. Engels a mers atît de departe cu altruismul său încît a renunțat, după moartea lui Marx, la orice lucrare proprie, consacrîndu-se cu totul extrem de anevoioasei pregătiri pentru tipar a operei acestuia. A revăzut și publicat volumul al II-lea și al III-lea din „Capitalul”, lăsînd gata pentru tipar volumul IV. Cînd, la cea de-a 70-a aniversare a nașterii (1890) s-a revărsat asupra sa o avalanșă de felicitări, el a spus : „Mi-a fost scris să culeg gloria și onoarea ale căror seminte le-a semănat un om mai mare decît mine : Karl Marx. Nu pot decît să fîgăduiesc că tot restul vieții voi sluji activ proletariatul pentru a ajunge pe cît posibil măcar în viitor demn de onorurile ce mi s-au făcut”¹³. Engels a cerut permisiunea ca onorurile făcute lui să le depună ca o cunună de lauri pe mormîntul lui Marx.

La Congresul al III-lea al Internaționalei a II-a de la Zürich din 1893, adînc mișcat de primirea entuziastă ce i-a fost făcută, Engels arată în cuvîntarea de răspuns, că această primire nu o consideră ca fiind adresată lui personal ci o acceptă numai în „calitate de colaborator al marelui om al cărui portret se află acolo”, și Engels arată spre portretul lui Marx. „Au trecut 50 de ani încheiați — a spus Engels — de cînd Marx și cu mine am intrat în mișcare... De atunci socialismul s-a dezvoltat din cîteva secte mici într-un partid puternic, care face să tremure întreaga lume oficială. Marx a murit, dar, dacă ar mai fi în viață, nici un alt om din Europa și din America n-ar putea privi cu atîta mîndrie legitimă la opera vieții sale”¹⁴. Călătoria lui Engels la congresul de la Zürich, cu prilejul căreia a vizitat Viena și Berlinul s-a transformat într-un marș triumfal. Luînd cuvîntul la

¹¹ Marx-Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, E.S.P.L.P., 1958, p. 28.

¹² „Maurul și Generalul...”, p. 352-353.

¹³ E. A. Ștepanova, *Friederich Engels, Editura politică*, 1960, p. 287-288.

¹⁴ *Ibidem*, p. 254.

adunările de masă organizate în cinstea sa, Engels a subliniat, ca și la Zürich, că ovațiile nu le datorează sieși, ci marelui Marx, a cărui colaborator și tovarăș de luptă a fost. „Dragostea lui pentru Marx, în timpul vieții – spunea V. I. Lenin despre Engels – și venerația lui pentru memoria acestuia n-a cunoscut margini. Acest dirz luptător și riguros gânditor a știut să iubească din tot sufletul”¹⁵.

Casa lui Engels a devenit loc de întâlnire pentru oameni din toate colțurile lumii, el însușea pe toți cu spiritul său, cu vioiciunea sa molipsitoare și veselia sa neatinsă. Nimeni nu se purta cu alți oameni mai blind și mai apropiat ca el. „Un singur lucru – spunea Eleonor Marx – nu ierta Engels niciodată : **ipocrizia**. Un om care nu este sincer cu sine însuși – și, cu atât mai mult, care nu este credincios partidului său – nu se poate aștepta la nici un fel de indulgență din partea lui Engels. Acestea le consideră el păcate de neiertat”¹⁶.

Tot atât de izbitoare ca vioiciunea juvenilă și bunătatea lui Engels este **diversitatea sa de preocupări**. Nu există domenii care să-i fi rămas străine. Științele naturii, chimia, botanica, fizica, matematica, filologia – aria cunoștințelor sale lingvistice cuprindea 20 de limbi – economia politică și, în sfârșit, știința militară îl preocupau intens. În 1870, în timpul războiului franco-prusac articolele sale în „Pall Mall Gazette” au stîrnit o mare vîlvă, prin faptul că prevăzuse fără greș desfășurarea bătăliei de la Sedan și înfrîngerea armatei franceze. Pentru preocupările sale pentru știința și tactica militară a fost poreclit **Generalul**. Desigur, această poreclă are pentru noi o semnificație mai profundă – Engels a fost generalul armatei populare.

Engels s-a caracterizat prin **cultul muncii**, a muncit enorm, metodic, neobosit, păstrîndu-și pînă la sfîrșitul vieții uriașă capacitate de muncă și energie. **A trăi, însemna pentru Engels a munci, iar a munci înseamnă a lupta**. Toate forțele sale el le consacra luptei pentru cauza proletară. „**În clipa în care nu voi mai fi în stare să lupt, fie-mi dat să mor**”¹⁷, a spus Engels într-o scrisoare în care mulțumea pentru felicitările cu prilejul celei de-a 70-a aniversare a zilei sale de naștere.

F. Engels și-a păstrat pînă la sfîrșitul vieții încrederea neclintită în **victoria apropiată a clasei muncitoare** și venirea inevitabilă a erei comuniste. La rugămintea unui redactor al revistei italiene „L’Era Nuova”, să formuleze pe scurt ideea care va sta la baza erei noi, în opoziție cu cea veche, pe care Dante a definit-o prin cuvintele „**Unii stăpînesc, iar alții suferă**”, Engels i-a răspuns cu profeticele cuvinte din Manifestul Partidului Comunist : „Locul vechii societăți burgheze, cu clasele și antagonismele ei de clasă, îl ia o asociație în cadrul căreia dezvoltarea liberă a fiecăruia este condiția pentru dezvoltarea liberă a tuturor”¹⁸.

¹⁵ V. I. Lenin, *Opere alese*, vol. I, Editura politică, 1961, p. 50.

¹⁶ „Maurul și generalul...”, p. 351.

¹⁷ „Le socialiste”, nr. 14, din 25 decembrie 1890, citat E. A. Stepanova, *op. cit.* p. 289.

¹⁸ *Manifestul Partidului Comunist*, Editura politică, 1959, ed. a VII-a, p. 55.

„Friedrich Engels – scria Victor Alder – a fost un om dintr-o bucată. Savantul, luptătorul, omul n-au constituit laturi separate ale ființei sale, ele formau un tot, o personalitate pe cât de puternică, pe atât de fascinantă. O cultură cit se poate de vastă se îmbina la el cu o voință de neînfrânt. Un om simplu de felul lui, însuflețit nu numai de entuziasm, ci și de pasiune”¹⁹.

Presa socialistă din țara noastră a publicat numeroase lucrări ale lui Engels, printre primele aflindu-se „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, publicată în revista „Contemporanul”, din septembrie 1885 până în mai 1886, fiind a doua traducere a ei, după ce imediat după apariție fusese tradusă în l. italiană. În 1891 a fost publicată lucrarea „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, iar în 1892 „Manifestul Partidului Comunist”. Panait Moșoiu, subliniind scopul traducerii și mai ales importanța operei scria : „„Manifestul” vine cu atât mai devreme cu cât în timpul din urmă s-au încins discuții serioase asupra socialismului... Pentru noi «Manifestul» își păstrează... cu totul neștirbită valoarea lui. Cei ce doresc să cunoască socialismul modern (științific – n.n.) vor studia cu folos «Manifestul Partidului Comunist»²⁰. Subliniind însemnătatea „Manifestului”, ziarul socialist „Lumina” din septembrie 1895 remarcă că „Operele de mai tirziu ale lui Marx și Engels sînt, poate mai amănunțite... dar fiecare dintr-insele se ocupă numai de unele din principiile fundamentale ale mișcării moderne a muncitorilor. «Manifestul Comunist» se ocupă de toate. El e adevărata chintesență a socialismului, el formează astăzi încă, ba chiar astăzi mai mult decît oricînd, adevăratul program al social-democrației”²¹.

Lucrările clasicii marxismului au exercitat, încă de la începuturile ei, o puternică influență asupra mișcării noastre socialiste, asupra dezvoltării luptei de clasă a proletariatului român, ideile lui Marx și Engels au găsit un teren fecund în România, au încolțit și au dat roade bogate. Partidul Comunist Român, preluînd și ridicînd pe o nouă treaptă glorioasele tradiții ale mișcării socialiste, călăuzit de ideile nemuritoare ale lui Marx și Engels, pe care le-a aplicat creator la condițiile concrete ale țării noastre, a organizat și condus clasa muncitoare, masele largi ale poporului la victoria societății prevăzută de clasicii marxismului – „îmbrinduirea socialistă – care a învins deplin și definitiv pe pămîntul României.

Întreaga viață a lui Engels constituie un minunat exemplu de muncă pusă în slujba clasei muncitoare, de pasiune revoluționară, de dăruire de sine pentru cauza proletariatului. Ideile lui Marx-Engels-Lenin, cuprinzînd masele, au devenit o gigantică forță care propulsează istoria omenirii. În spiritul acestor idei se mișcă întregul proletariat internațional, toate forțele

¹⁹ „Maurul și generalul...”, p. 462.

²⁰ *Mișcarea muncitorească din România (1893–1900)*, Editura politică, București, 1965, p. 47.

²¹ „Lumina”, anul I, nr. 3, din septembrie 1895, p. 17 (*Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea a II-a, Editura politică, București, 1964, p. 564).

progresiste ale contemporaneității în luptă împotriva capitalismului, pentru pace și socialism.

La aniversarea unui veac și jumătate de la nașterea lui F. Engels, este un izvor de imensă satisfacție faptul că ideologia marxistă a reputat, în acest răstimp strălucite victorii, afirmându-se ca o armă teoretică de neînving în lupta pentru transformarea revoluționară a societății și progresul neîntrerupt al civilizației umane. Această aniversare este pentru poporul nostru prilejul unei reale confirmări a viabilității concepției marxist-leniniste, prilejul afirmării și mai vii a angajării partidului nostru în opera de dezvoltare creatoare a marxism-leninismului.

FRIEDRICH ENGELS – MENSCH UND WERKE

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser teilt uns zunächst einige biographische Daten mit und informiert uns daraufhin über die von F. Engels in enger Zusammenarbeit mit K. Marx entfaltete theoretische Tätigkeit betreffend die Begründung der revolutionären Theorie des Proletariats. Im Artikel wird die Bedeutung einiger grundlegender Werke der Begründer der Weltanschauung der Arbeiterklasse aufgezeigt: „Die deutsche Ideologie“, das „Manifest der Kommunistischen Partei“, „Anti-Dühring“ usw. Es wird der Beitrag hervorgehoben, den F. Engels bei der Ausarbeitung der Theorie betreffend die historische Rolle der Arbeiterklasse, die Notwendigkeit einer Partei neuen Typus, der sozialistischen Revolution usw. geleistet hat, sowie die praktische Tätigkeit des unermüdlichen Revolutionärs auf dem Gebiet der Organisation der Arbeiterklasse, seine Rolle bei der Schaffung der Kommunistischen Liga, der I. und II. Internationale.

Auf Grund der Erinnerungen seiner Zeitgenossen werden die Charakterzüge des grossen Denkers, seine legendäre Freundschaft mit Karl Marx, seine Selbstverleugnung und Hingabe, seine aussergewöhnliche Bescheidenheit und Arbeitsausdauer, die Vielseitigkeit seiner Beschäftigungen, sowie sein unerschütterlicher Glaube an den Sieg der Arbeiterklasse vor Augen geführt.

In der Arbeit werden einige Aspekte über die Verbreitung der Werke der Klassiker des Marxismus-Leninismus in unserem Lande näher beleuchtet und die Art hervorgehoben, wie die sozialistische Presse Rumäniens auf die Persönlichkeit des hervorragenden Denkers und Revolutionärs F. Engels einging.

OPERA LUI ENGELS ÎN DOCUMENTE

de HERBERT RABINOVICI

Figura luminoasă a lui Friedrich Engels, unul din întemeietorii comunismului științific, o evocă întreaga omenire progresistă, poporul nostru cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la nașterea sa, în care răstimp practica revoluționară a confirmat cu vigoare adevărurile fundamentale ale teoriei marxist-leniniste.

Pentru valorificarea și aprofundarea învățămintelor ce se desprind din opera teoretică și activitatea practică a lui Engels, s-a desfășurat o amplă muncă de depistare, studiere și sistematizare a numeroaselor documente de o valoare uriașă, care subliniază locul ce-l ocupă Engels în gândirea umană, în lupta proletariatului pentru emancipare. Neobositei gândiri și practici revoluționare ale acestuia, îi stau mărturie bogate colecții de documente păstrate de omenirea progresistă cu toate vicisitudinile vremii. O parte a acestor documente mai puțin cunoscute, au fost puse la dispoziția publicului românesc cu prilejul aniversării a 150 de ani de la nașterea lui Engels, prin expoziții în Capitală și în alte orașe, la care o reală contribuție au adus-o și instituțiile muzeale.

Vastă, multilaterală, pătrunsă de ideea luptei pentru nou, pentru mai bine, întreaga operă a lui Engels străbate istoria clasei muncitoare și fiecare manuscris, fiecare pagină din numeroasele sale lucrări, adnotările sale pe cărți de economie, filozofie, istorie etc. pe care le-a studiat, fiecare sorsoare adresată de-a lungul întregii sale vieți militante, constituie adaosuri prețioase la opera sa de bază.

Ca pretutindeni, și în țara noastră această operă a cunoscut o largă răspindire. Lucrările lui Engels, o dată cu cele ale lui Marx erau citite, căutate, încă în secolul trecut și la noi. Păstrarea unor asemenea cărți atunci, ca și mai târziu, cât timp a dăinuit capitalismul în țară, difuzarea ideilor expuse în aceste cărți considerate ca incendiare, erau însoțite de urmăriri, procese, condamnări. Cînd, în anul 1884 autoritățile făceau o descindere la Brașov, la locuința lui Johan Schubert, fruntaș al organizațiilor muncitorești din localitate, se înregistra, printre cărțile găsite și confiscate, și una de F. Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”. În sălile Muzeului de istorie din Brașov, sînt expuse, printre documentele privind răspindirea pe aceste meleaguri a socialismului științific, și cărți rare, avîndu-l ca autor pe Engels, precum și procesul verbal asupra descinderii amintite mai sus.

Friedrich Engels s-a născut într-o familie burgheză la 28 noiembrie 1820, în orașul Barmen, în provincia Renană a Prusiei – pe atunci cea mai dezvoltată regiune industrială a Germaniei. De copil el a fost impresionat de mizeria și suferințele oamenilor truditori. Tânăr încă, a început o activitate eficientă pe plan publicistic. S-au păstrat exemplare ale ziarelor vremii, printre care și „Telegraph für Deutschland” din 1839, cuprinzând primul articol scris de Engels „Scriori din Wüpperthal” în care înfățișează pregnant situația grea a muncitorilor, meșteșugarilor și meseriașilor din Barmen și Elberfeld.

Preocupările sale pentru viața socială, pentru problematica sociologică vor străbate întreaga sa viață. Oamenilor truditori, a căror situație socială Engels a studiat-o și a definit-o, el le-a închinat, împreună cu Marx, întreaga esență a gândirii lor revoluționare. Documentele vorbesc de cursul urmat de Engels după plecarea sa din casa părintească, ca urmare a nemulțumirilor sale față de atmosfera ce nu-i era prielnică.

În școală fiind, Engels manifesta mult interes pentru literatură, pentru artă, muzică, pentru limbile străine. De timpuriu el s-a manifestat ca un talentat caricaturist ; s-au păstrat în acest sens numeroase desene interesante (inclusiv și în unele ediții în germană din lucrările sale) exprimând un dezvoltat simț al umorului, al unei ironii fine sau, pur și simplu, al prezentării unor fapte care în mod deosebit i-au atras atenția. Unele din desenele tinărului Engels, erau destinate cercului tinerilor hegelieni din Berlin, ale căror preocupări el le-a urmărit ; în desene se exprimă atmosfera de dezbateri, de vehiculare a ideilor ce făceau obiectul analizei acestui grup de tineri germani.

Adolescența lui Engels, formarea concepției sale despre lume, conturarea ideilor sale politice, coincideau cu accentuarea luptei de clasă într-o serie de țări occidentale. Starea de spirit protestatară și-o exprimă și în versurile apărute în revista vremii „Telegraph für Deutschland”, citeva copii ale unor exemplare din această publicație aflându-se și în fondurile muzeistice din țară.

În toamna anului 1841, F. Engels, sosește la Berlin și intră ca voluntar într-o brigadă de artilerie, preocupările sale pentru problemele militare începând a se manifesta încă de pe atunci. S-a păstrat un act pe numele lui Engels, eliberat acestuia la terminarea stagiului militar.

Procesul trecerii pe poziții materialiste, studiile publicate în această perioadă s-au păstrat în manuscris, ele cuprinzând lucrări de cutezanță filozofică, cum ar fi de pildă „Schelling și revelația”, în care autorul scria cu convingere că „se apropie ziua marilor hotărâri, ziua bătăliei popoarelor și victoria va fi de partea noastră”.

Adâncirea studierii vieții producătorilor de bunuri, a vieții muncitorilor, Engels, a făcut-o în mod deosebit în Anglia, unde a sosit în noiembrie 1842. Anglia acelei vremi era diferită de Germania în care predomina încă a economie agrară. Centrele industriale ale Angliei erau pline nu numai de ceață dar și de un strat gros emanat de coșurile întreprinderilor capi-

taliste ; pe porțile fabricilor pătrundeau mase de muncitori a căror situație îl interesa deosebi pe Engels. Contrastul dintre bogăție și mizerie era aici mai izbitor ca în alte părți. Se poate descifra din apelul scris de Engels „Către clasa muncitoare a Marii Britanii” apărut ca prefață la cartea sa „Situația clasei muncitoare din Anglia” interesul ce-l purta vieții muncitorilor când scria : „Voiam să vă văd în locuințele voastre, să vă observ în viața voastră de fiecare zi, să stau de vorbă cu voi despre condițiile voastre de viață și despre durerile voastre, să fiu martorul luptelor voastre împotriva puterii sociale și politice a asupritorilor voștri”¹. Engels colinda străzile zgomotoase din Londra, Manchester și deosebi centrele în care locuiau muncitorii și adesea era însoțit de o tinăra muncitoare irlandeză pe care o iubea, pe nume Mary Burns. Din acea vreme ni s-au păstrat exemplare din ziarul cartist „The Northern Star” (Steaua Nordului) și „The New Moral World” (Noua lume morală), organ al socialiștilor englezi, în coloanele cărora, Engels, bun cunoscător al limbii engleze, a publicat numeroase articole despre mișcarea socialistă din Franța, Germania și Elveția, de analiză a concepțiilor reprezentanților socialismului utopic francez, și a filozofiei clasice germane. În anul 1842, într-un articol intitulat „Progresele reformei sociale pe continent” Engels amintește pentru prima dată de Karl Marx. Făcînd primul pas spre comunism încă înainte de a pleca în Anglia el ajunge să se situeze definitiv pe pozițiile comunismului o dată cu perioada pe care a petrecut-o în această țară.

În acea perioadă apărea la Paris, sub redacția lui Karl Marx și A. Ruge, revista „Deutsche-Französische-Jahrbücher” (Analele germano-franceze) în care și-a publicat Engels lucrarea „Schită a unei critici a economiei politice”, lucrarea conspectată de Marx și păstrată în manuscris, ca și conspectul lui Marx. În lucrare, F. Engels face de acum o analiză a societății capitaliste de pe pozițiile proletariatului. Trecerea lui Engels la concepțiile comuniste a fost indisolubil legată de trecerea sa de la idealism la materialism tot în aceeași perioadă.

Dintre cele mai remarcabile lucrări de tinerețe ale lui F. Engels, „Situația clasei muncitoare din Anglia” ocupă un loc deosebit. Scrisă cu o rară măiestrie literară, cu folosirea unei game largi de mijloace literare pentru a demonstra adevăruri sociale, argumentînd cu date faptice incontestabile o anume stare de lucruri. Engels descriînd viața muncitorilor în capitalism, îi cheamă pe aceștia să-și făurească propriul lor destin. Această carte difuzată larg în țara noastră cînd după apariție, a exercitat o influență deosebită asupra mișcării socialiste, proletare. În cele mai vechi biblioteci de la noi, în orașul Brașov, în cluburi muncitorești s-au achiziționat încă din a doua jumătate a secolului XIX exemplare din primele ediții ale cărții lui Engels la care ne-am referit, precum și alte lucrări ale aceluiași autor.

Unul din cele mai frumoase capitole ale activității lui F. Engels și care prin conținutul său a avut un rol imens pentru proletariat, a fost co-

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 2, E.S.P.L.P., 1958, p. 243.

laborarea sa cu Karl Marx. Activitatea covârșitoare desfășurată timp de decenii de către Engels, alături de Marx s-a manifestat pe cele mai diverse planuri ale luptei clasei muncitoare de pretutindeni pentru emanciparea sa politică și socială, ideal pentru care au militat cu o rară dăruire până la sfârșitul vieții lor. Colaborarea dintre Marx și Engels s-a manifestat în elaborarea unor lucrări comune, în stabilirea unor principii și puncte de vedere comune, dar și printr-o mare prietenie și solitudine. Scurtile dintre Marx și Engels care se referă la o diversitate de probleme abordate în diferite etape ale istoriei marxismului, constituie și azi un obiect al unui studiu temeinic plin de învățăminte.

În august 1844, F. Engels, părăsește orașul englezesc Manchester și în drum spre Germania se oprește la Paris și-l vizitează pe Karl Marx, cu care va lega o prietenie ce va dura întreaga lor viață. Pe linie ziaristică, Marx fusese redactorul șef al „Gazetei renane”, ziar care sub conducerea sa căpăta tot mai mult o orientare democrat-revoluționară. În coloanele acestui ziar, F. Engels publicase la rindu-i o serie de articole trimise din Berlin și Manchester. Stabilite apoi la Paris, Marx edita „Analele germano-franceze” în care s-au publicat și articole scrise de Marx și F. Engels. Într-unul din manuscrisele lui Engels citim cuvintele sale referitoare la perioada de 10 zile petrecute de el la Paris în 1844: „În timpul vizitei pe care am făcut-o lui Marx la Paris în vara anului 1844, a reușit să sintem pe deplin de acord în toate domeniile teoretice și din acest moment datează și colaborarea noastră”.²

În răstimpul petrecut împreună la Paris, F. Engels împreună cu Karl Marx au elaborat prima lor lucrare comună „Sfânta familie” sau „Critica criticii critice”, în care au arătat că proletariatul este groparul societății capitaliste. Apărută în anul 1845, cartea preconiza rolul noii clase în procesul transformării sociale și întreaga însemnătate a acestei teze, raportate la evidența istorică ne apare și azi deosebit de actuală. Pentru această carte, câteva capitole au fost scrise de Engels, apoi lucrarea a fost continuată de Marx. Manuscrisele celor doi autori îmbrățișând idei expuse în aceeași lucrare, dar abordând aspecte diferite ale problemei, stau mărturie comunității de idei a celor doi gânditori.

Tot din această perioadă datează și începutul corespondenței dintre Marx și Engels. Cea mai mare parte a corespondenței se referă la sensul evenimentelor vremii fiind întregită și de un schimb de idei privitoare la preocupările personale, omenești, la frământările cotidiene ale celor doi. „Declarația că renunț definitiv la negustorie l-a supărat și mai mult (pe tatăl lui Engels, n.n.) iar manifestările de comunist i-au trezit un adevărat fanatism burghez”³ îi scria Engels lui Marx.

² K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, E.S.P.L.P., 1955, ediția a II-a, p. 372-373.

³ *Ibidem*, p. 373.

În legătură cu colaborarea și prietenia statornică între Marx și Engels, Lenin scria că „proletariatul european poate afirma că știința lui a fost creată de doi savanți și luptători ale căror legături întrec cele mai mișcătoare legende ale autorilor despre prietenia dintre oameni”.⁴

Plămădirea noii concepții despre lume constituie principala preocupare comună atât a lui Marx cât și a lui Engels. Continuând tradiția lucrărilor scrise în comun, Marx și Engels elaborează în anii 1845–1846 lucrarea „Ideologia germană” și este poate unul din puținele cazuri, cînd pagini din lucrare, aceleași pagini să insereze două scrieri ale celor doi autori. Pentru prima dată întemeitorii comunismului științific au făcut cunoscută concepția lor materialistă asupra istoriei. Marx scria că a hotărît să elaboreze împreună cu Engels o concepție nouă opusă concepției ideologice a filozofiei germane. Din păcate această lucrare nu a văzut lumina tiparului în timpul vieții autorilor, datorită lipsei financiare a acestora; ea a apărut cu jumătate de secol mai târziu.

Analiza elementelor documentare privitoare la F. Engels, permite sublinierea faptului că activitatea uriașă a acestuia nu a fost numai de natură teoretică, ci că ea cuprinde un bogat calendar al activității sale practice. Alături de K. Marx, F. Engels a îndreptat o parte a eforturilor sale susținute în direcția luptei pentru făurirea unui partid proletar, înarmat cu o teorie revoluționară. În acest sens, Comitetul comunist de corespondență de la Bruxelles, constituit sub conducerea lui K. Marx și F. Engels, a inițiat un schimb de scrisori cu militanți socialiști din diferite țări, precum și cu comunitățile „Ligii celei drepte” din Germania. S-au păstrat unele documente ale Congresului de la Londra al „Ligii celei drepte” din iunie 1847, care a hotărît schimbarea denumirii în „Liga comuniștilor”. Engels a scris primul capitol al statutului Ligii în următorii termeni: „Scopul Ligii este răsturnarea burgheziei, dominația proletariatului, lichidarea vieții societății burgheze bazată pe antagonisme de clasă și întemeierea unei societăți noi, fără clase și fără proprietate privată”⁵.

Cu acest prilej, vechea chemare aparținînd „Ligii celor drepte” „toți oamenii sînt frați” a fost înlocuită cu lozincă celebră a lui Karl Marx și F. Engels „Proletari din toate țările uniți-vă”. Un document interesant păstrat în arhivele germane este și procesul verbal de constituire a Societății universale a comuniștilor revoluționari din aprilie 1850 cu privire la drepturile și îndatoririle membrilor acestei societăți semnat de K. Marx, F. Engels.

F. Engels are alături de Marx o mare contribuție în elaborarea unor documente programatice a căror însemnătate pentru mișcarea proletară cu o valoare imensă și care se înscriu în istorie ca o culme de gîndire revoluționară activă adînc ancorată în condițiile vieții sociale, economice și cu o largă optică de perspectivă. La sfîrșitul anului 1847, Engels se reîntorcea la Bruxelles venind de la Londra și curînd pleacă la Paris, acolo unde Marx se ocupa de redactarea programului „Ligii comuniștilor”.

⁴ Lenin, *Opere*, vol. II, Edit. politică, 1958, p. 12.

⁵ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 4, Edit. politică, 1958, p. 576.

În februarie 1848, apărea la Londra o altă lucrare comună a lui K. Marx și F. Engels, despre care Engels scria că este cartea „cea mai răspîdită, cea mai internațională din întreaga literatură socialistă, programul comun al milioanele de muncitori din toate țările, din Siberia pînă în California”; era „Manifestul Partidului Comunist”. Cartea a străbătut lumea curînd după apariția sa; exemplare rare din ediții prime se citeau și la noi începînd cu a doua jumătate a secolului trecut. Cît datorează mișcarea muncitorească de la noi ideilor expuse de Marx și Engels în această carte, cîți militanți ai acesteia și-au însușit tezele lor despre noua orînduire, cîți au luptat pentru înfăptuirea ei! Cînd această carte a început să fie difuzată în limba germană, apoi în franceză, la Brașov începeau să se înființeze primele organizații embrionare ale muncitorilor din țara noastră, primele asociații de ajutor reciproc, printre care „Asociația profesională a muncitorilor tipografi din Brașov”, creată în anul 1846. Ideile acestei cărți au început a fi raspindite în atelierele Brașovului, în fabricile ce au luat ființă aici, în mediul celor ce făureau bunurile materiale în aceste locuri. Această lucrare marxistă fundamentală tradusă în limba română în anul 1892, al cărei autor a fost și F. Engels, a fundamentat în mod științific inevitabilitatea pieirii capitalismului și înlocuirea lui cu o nouă societate. În vechile biblioteci ale orașului, în bibliotecile unor oameni de cultură, personalități progresiste din orașul Brașov, s-au păstrat, purtînd inscripția unor ștampile gravate în stilul secolului al XIX-lea, exemplare din „Manifestul Comunist” al lui Karl Marx și F. Engels.

Prodigioasa activitate revoluționară a lui F. Engels poartă pecetea evenimentelor social-politice ale vremii în care acest mare gînditor al proletariatului a trăit. Una din marile zguduiri ale Europei deceniului 5 al secolului trecut, revoluția de la 1848 care cuprinsese o serie de țări (Franța, Germania, Italia, Țările Române, Austria, Ungaria, Polonia), exprima sensuri burghezo-democratice în istoria acestei perioade. Activitatea desfășurată de Engels în perioada revoluției de la 1848 ocupă un loc central în viața sa; învățămintele acestei revoluții, Friedrich Engels le-a descifrat și le-a fundamentat pentru ca ele să se afle în fața proletarilor în luptele lor ulterioare. Cercetarea științifică a dus la depistarea și valorificarea teoretică a numeroase documente rămase moștenire omenirii, întregii mișcări muncitorești din această perioadă a vieții și luptei lui Engels. Peregrinările sale, operele teoretice, activitatea politică, participarea directă pe baricadele revoluției dela 1848 sînt înregistrate fidel de acte, manuscrise, opere. În original, se păstrează în țară la biblioteca „Institutului de studii istorice și social-politice” din București, o colecție a „Noii Gazete renane” din anul 1848, editată sub conducerea lui Marx și Engels și despre care acesta din urmă scria că „nici un alt ziar german, nici înainte nici după aceea nu a avut activitatea și influența acestuia și nu a știut să electrizeze ca el masele proletare”.⁶

⁶ K. Marx – F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ESPLP, 1955, ed. a II-a, p. 365.

Primul număr al ziarului, apărut la 1 iunie 1848, prezenta scopurile propuse de ziar ca organ al democrației care susținea o linie proletar-revoluționară. O mare parte din principalele articole politice scrise de Engels în „Noua gazetă renană”, aveau o însemnătate evidentă pentru orientarea proletariatului în raport cu evenimentele revoluționare ce se desfășurau. Mulaje ale celor mai multe din aceste articole purtând semnătura lui Engels se găsesc și în fondurile documentare ale Muzeului de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România.

O lectură atentă a acestor articole scrise de F. Engels pe marginea evenimentelor de la 1848, ne evidențiază parcă mai mult o apreciere făcută de Marx asupra prietenului său, Engels, „este o adevărată enciclopedie, este capabil de muncă la orice oră de zi și de noapte după masă pe stomacul gol; e vioi la scris și ager la minte...”⁷

Pentru editarea ziarului se cereau mari sume de bani și ele se obțineau greu. Engels, sosit la Barmen, se străduia să înjghebeze un grup de acționari, dar treaba aceasta mergea anevoie, căci îi scria el lui Marx că burghezii radicali întrezăreau în marxști pe viitorii lor adversari potențiali și le refuzau sprijin financiar. Engels acorda activității de ziar un sens profund, el vedea în munca cu pana un element de seamă al activității sale și scria mai tirziu că erau vremuri revoluționare, or, în asemenea condiții este o adevărată plăcere să lucrezi la un cotidian.

Apropiat trup și suflet patriei sale, Engels a gândit și a militat pentru scarta Germaniei, pentru noua orinduire a Germaniei viitoare. Este edificatoare în acest sens, printre altele și cadrul documentar o confirmă, contribuția sa la elaborarea „Revendicărilor Partidului Comunist în Germania”, pe care le semna alături de Marx și alții și în care ei au dăruit proletariatului german o strategie și o tactică în revoluție. Dat fiind faptul că revoluția burgheză germană era considerată drept preludiul celei proletare, în „Revendicări” se prevedeau o serie de măsuri de tranziție și se considera necesară crearea unor puternice organizații muncitorești în Germania.

În zilele lui iunie 1848 la Paris, Engels scria mai multe materiale în „Noua gazetă renană”, în care exalta eroismul proletarilor francezi și însușirea pe care o considera „ca o artă”. Revoluția de la 1848 a constituit cadrul în care a aprofundat Engels, problemele militare, în care a analizat o serie de aspecte militare ale luptei proletariatului cu toate învățămintele ce decurg din aceasta și care vor contitui pentru el una din marile preocupări ce le socotea utile viitoarei evoluții a luptei de clasă și a formelor desfășurării acestei lupte.

În ianuarie 1849, Engels se reîntorcea în Germania în condiții dificile, cînd reacțiunea trecuse la o puternică contraofensivă îndreptată împotriva forțelor revoluției, a conducătorilor proletariatului. Cîrind după sosire, Engels apare în fața Curții cu juri, aducîndu-i-se acuzația de ultragiu față de autorități.

⁷ Franz Mehring, *Karl Marx. Istoria vieții sale*, Editura politică, 1959, p. 317.

F. Engels, cunoscut lumii întregi pentru creația sa teoretică, a fost un revoluționar activ, participant direct pe baricadele acțiunilor insurecționale ale maselor din Germania, ajutând la organizarea luptei, stabilind acestor lupte un anume țel. El a considerat regiunea Baden ca deosebit de importantă, întrucât aici se constituise un guvern revoluționar-provizoriu sprijinit de armată, de mase. Engels pleacă la Elberfeld și acolo începe o activitate intensă, pe plan militar organizând o companie genistică care a trecut la construirea de baricade și la înzestrarea ei tehnică militară, a sprijinit detașamentul proletar care asedia o fortăreață prusacă. Se păstrează numărul din 17 mai 1849 din „Noua gazetă renană” cuprinzând articolul lui F. Engels, „Elberfeld”, consacrat în întregime răscoalei din această parte a Germaniei la care el a participat personal. Se mai păstrează o scrisoare a lui Engels către Jeny Marx din 25 iulie 1849, în care se relatează despre participarea sa la operațiunile militare ale insurgenților în Baden și Palatinat. Numeorase manuscrise în copie există în țară, din lucrarea lui Engels, „Revoluție și contrarevoluție în Germania (1851–1852)”, consacrată rezultatelor luptelor din anii 1848–1849.

Chiar o succintă prezentare a personalității și operei lui F. Engels, impune o scurtă relatare și asupra corespondenței dintre acesta și K. Marx, care are o imensă însemnătate teoretică, politică, întrucât aproape că nu există domeniu al științei și politicii care să nu-și fi ocupat un loc de seamă în această corespondență. Elemente de filozofie și logică, de istorie și economice, de etică, informații despre propriile lor relații, cu amănunte de un real interes, scrisorile schimbate timp de decenii de F. Engels cu K. Marx, constituie o mare bogăție documentară. Despre ele F. Engels scria recitându-le: „Mi s-au perindat prin față amintirile de odinioară și momentele de veselie pe care ni le prilejuiau adversarii noștri. Am ris adesea cu lacrimi de aceste întâmplări de altădată. Adversarii nu au reușit niciodată să ne răpească umorul”.⁸

Această corespondență, care în baza manuscriselor păstrate este publicată, în traducere, în operele Marx-Engels, ne este extrem de prețioasă în prezentarea figurii lui Engels, a modestiei sale, a devotamentului său fără margini, a inteligenței și energiei sale, a geniului său. Scrisorile păstrează în ele sentimentele, starea de spirit a lui F. Engels, descriu parcă momentele de bucurie sau de amărăciune din cursul unei vieți atît de pline cu a sa. Ne par emoționante cuvinte ca cele adresate într-o scrisoare a lui Marx către F. Engels: „Dragă Engels! Plîngi sau rizi, dormi sau veghezi?”. Cînd Marx și-a pierdut fiul, în durerea sa i s-a adresat lui Engels: „Nu știu cum să-ți mulțumesc pentru prietenia ta, pentru faptul că muncеști în locul meu și pentru interesul arătat băiatului. Gîndul la tine și la prietenia ta și speranța că noi doi mai avem de făcut ceva bun pe lumea asta m-a susținut mereu în tot chinul îngrozitor prin care am trecut în aceste zile”.⁹

⁸ F. Engels, *Vergessene Briefe*, Berlin, 1922, p. 49.

⁹ Marx-Engels, *Briefwechsel*, vol. II, Berlin, 1948, p. III.

F. Engels a desfășurat o activitate deosebită în cadrul mișcării muncitorești internaționale. O dată cu înființarea Internaționalei I în cadrul mitingului ținut în St. Martin Hall din Londra la 28 septembrie 1864, K. Marx, se va consulta în permanență cu F. Engels, care pregătea diferite materiale pentru ședințele Consiliului general al Internaționalei. S-au păstrat multiple documente și materiale scrise de Engels din perioada de activitate a primei Internaționale: carnetul său de membru al Internaționalei I, pe numele lui F. Engels, delegații pe numele său eliberate de Internațională, cuvântări în manuscris rostite de el la întruniri internaționale și la congrese. Mulajele acestor documente se găsesc în fondul documentar al Muzeului de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România.

În anul 1867 a apărut primul volum al „Capitalului” lui K. Marx, rod al unei uriașe munci teoretice – opera de bază a vieții sale. În vederea elaborării cărții, autorul l-a consultat în diverse ocazii pe F. Engels, care l-a ajutat și din punct de vedere material. Există manuscrisul scrisorii din 16 august 1867 prin care Marx îi comunică lui F. Engels că a terminat ultima corectură a Capitalului: „Numai ție trebuie să-ți mulțumesc că lucrul acesta a fost cu puțință! Fără sacrificiile aduse de tine ar fi fost imposibil să efectuez munca aceasta uriașă la cele trei volume Te salut, dragul, scumpul meu prieten” – scria Marx¹⁰. Engels a dat cea mai înaltă apreciere „Capitalului”, apreciind că de când există în lume capitaliști și muncitori, încă nu a apărut nici o carte care să aibă pentru muncitori o importanță atât de mare¹¹. Îngrijorat de înrăutățirea stării sănătății lui K. Marx, Engels scria cu multă căldură: „Fă-mi mie și familiei tale o mică favoare – îngrijește-te. Ce va fi cu întreaga mișcare dacă ți se va întâmpla ceva? Or, dacă vei continua așa, vei ajunge inevitabil acolo. Drept să-ți spun, n-am liniște nici ziua, nici noaptea pînă cînd nu te știu scăpat de această poveste. În ziua cînd nu primesc nimic de la tine sînt îngrijorat, gîndindu-mă că ți-e iarăși rău...”

F. Engels, a acordat o deosebită însemnătate Comunei din Paris, din 1871, rămînînd celebră aprecierea sa: „priviți Comuna aceasta e dictatura proletariatului!” În scrierile sale, Engels a elogiat Comuna din Paris, guvern revoluționar al clasei muncitoare creat la 26 martie 1871 de revoluția proletară, a remarcat că ea a sfărîmat vechiul aparat de stat și a creat un stat de tip nou, proletar, consecvent democratic, în care guvernul și toți funcționarii de stat erau eligibili, revocabili și răspunzători față de popor. Dintre manuscrisele sale apărute sub formă de articole despre Comună, reținem pe cel intitulat „Despre acțiunea politică a clasei muncitoare”. Este vorba de o cuvîntare a lui Engels rostită la Conferința de la Londra a Internaționalei la 21 septembrie 1871, din care se desprind învățăminte pentru lupta viitoare a proletariatului. Pe baricadele Comunei au luptat numeroși

¹⁰ Marx-Engels, *Briefwechsel*, vol. III, Berlin, 1950, p. 435.

¹¹ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ESPLP, 1955, ed. a II-a, p. 484.

străini printre care și români ca: Ioan Cernătescu, Constantin Haralambie, Dimitrie Dobrescu, V. Georgescu, Dr. I. Miloteanu și alții.

Congreselor Internaționalei I la care a participat și Engels le stau măturii unele documente, cum ar fi exemplare din presa Internaționalei care publică liste complete ale participanților. Referitor la Congresul de la Haga al Internaționalei I din 1872 ziarul „l'Emancipation” din 1872 înserează numele lui F. Engels și, imediat după el, pe cel al lui Carol Farcaș, participant la Congres ca reprezentant al Asociației generale a lucrătorilor din Timișoara, create în anul 1868.

Opera lui Engels a avut un puternic ecou în rândurile clasei muncitoare, militanților socialiști, forțelor democratice din România. Ca și Marx, el s-a interesat de mersul mișcării muncitorești din România, a întreținut legături strinse cu militanții revoluționari din țară, a dat o înaltă apreciere activității acestora pentru răspândirea ideologiei marxiste, luptei revoluționare purtate de clasa muncitoare și celelalte forțe populare din țara noastră împotriva exploatării și asupririi. De o deosebită considerație s-a bucurat din partea sa lupta poporului român pentru libertate națională, pentru realizarea statului național unitar și cucerirea independenței politice a României.

Manuscrisele operelor sale păstrează însemnări deosebite privitoare la geto-daci, la momentele importante din istoria României, printre care mișcarea revoluționară din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, revoluția burghezo-democratică de la 1848, Unirea Țării Românești cu Moldova, Războiul de independență și altele. Abordând și aprofundind problemele luptelor sociale în diferite țări, Engels s-a referit într-una din lucrările sale „Războiul țărănesc german” la cauzele care au determinat ridicarea la luptă a țăranimii conduse de Gh. Doja în 1514, a obiectivelor ce au fost puse de țăranii lui Doja și la cauzele determinante ale înfringerii acestei mișcări. Este de reținut concluzia la care ajunge Engels, caracterizând răscoala din 1514 drept război general al țăranimii, arătând că țăranii răsculați urmăreau desființarea servituților feudale, redobândirea libertății și instaurarea dreptății. „La Cenad el (Gh. Doja) a proclamat republica, desființarea nobilimii, egalitate pentru toți”¹².

Studind materialele legate de dezvoltarea mișcării muncitorești din România în prima etapă, urmărind documentația pusă la dispoziție de arhive, orice cercetător reține caracterul internaționalist al acesteia, puternicele legături cu mișcarea internațională. Sint cunoscute legăturile stabilite de mișcarea revoluționară din România în a doua jumătate a secolului trecut cu Internaționala I, în fruntea căreia s-au aflat Marx și Engels. Ziarul „Inainte” din București în primul său număr din 1880 într-un articol redacțional afirma că socialiștii români se inspiră din ideile înaintate în rândul cărora le includeau și pe cele ale lui Marx.

¹² K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 7, București, Ed. politică, 1960, p. 398–400.

Mișcarea muncitorească din România de la sfârșitul secolului trecut a constituit o prezență însemnată, în cadrul mișcării internaționale a clasei muncitoare. Studiul documentelor vremii, o analiză atentă a acestora, a presei vremii ne conduce la concluzia privind orientarea predominant marxistă care s-a aflat la baza activității mișcării din țară încă de la sfârșitul secolului trecut și îndeosebi exprimată prin crearea primului partid politic proletar de la noi, în anul 1893, P.S.D.M.R. Prezența socialiștilor în viața politică a țării ne-o semnalează și faptul că încă în 1888 ei își aveau reprezentanți în parlament, ceea ce îl face pe Engels să afirme în prefața sa la lucrarea lui K. Marx, „Luptele de clasă în Franța 1848–1850”; „În Elveția, Italia, în Danemarca și chiar în Belgia și România, socialiștii sunt reprezentați în parlament”¹³. Este doar unul din exemplele care ne arată că Engels a urmărit cu interes evoluția mișcării muncitorești din România.

Afirmarea tot mai puternică a proletariatului din țara noastră și intensificarea procesului de răspindire a concepțiilor marxiste, au amplificat interesul lui Engels pentru mișcarea muncitorească de la noi. Gândirea marxistă în România a marcat succese esențiale o dată cu apariția unor documente programatice, a unor lucrări de valoare, scrise de C. Dobrogeanu-Gherea, I. Raicu Rian, A. Bacalbașa, St. Stincă etc. și în primul rând, Programul cercurilor socialiste din România „Ce vor socialiștii români”, scris în anul 1886 de C. D. Gherea. Deosebit de edificatoare asupra sensului acestui prim program socialist de la noi sint următoarele aprecieri ale lui Engels: „Cu mare plăcere am văzut că socialiștii din România primesc în programul lor principiile de căpetenie ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mănunchi de luptători mai pe toți socialiștii din Europa și America – e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx”. Aceste aprecieri ale lui Engels au fost publicate în revista românească „Contemporanul”¹⁴.

Analizarea corespondenței lui Engels cu socialiștii români, sau cu alte persoane, evidențiază preocupările manifestate de el pentru problemele românești și ale mișcării muncitorești din România. Arhivele vremii păstrează corespondența purtată de Engels cu I. Nădejde, socialist român, în anii 1887–1888, ea reprezentând un interes deosebit.

Una din lucrările de bază ale lui Engels, „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, a fost tradusă în diferite limbi, printre care și în limba română și a apărut într-o suită de numere ale revistei ieșene „Contemporanul” în perioada septembrie 1885–mai 1888. Corespondența lui Engels cu I. Nădejde cuprinde și o scrisoare în care Engels i se adresa socialistului român în următorii termeni: „dați-mi voie să vă mulțumesc pentru osteneala ce ați avut pentru a face înțeles de cititorii români aceste scrisori. Pe lângă cîntea ce mi-ați făcut-o astăzi, îmi făcureți și îndatorirea de a mă ajuta să învăț în sfârșit o leacă de limbă românească... Cu traducerea dumitale am putut face oarecari progrese; textul meu, etimologia

¹³ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 22, București, Edit. Politică, 1965, p. 520.

¹⁴ „Contemporanul”, an VI, 1888, p. 570–573.

latinească și slavă mi-au ținut loc de dicționar și din pricina traducerii dumitale pot zice acum că limba română nu mai este pentru mine o limbă cu desăvârșire necunoscută".

După moartea lui Marx, Engels a continuat să conducă și să îndrume mișcarea internațională, a stabilit legături cu socialiștii din diferite țări, printre care și cu unii socialiști români. Lenin scria că acestuia i se adresa pentru sfaturi „spaniolii, românii, rușii care trebuiau să-și chibzuiască și să-și măsoare primii lor pași. Cu toții sorbeau din bogata comoară de cunoștințe și de experiență a bătrînului Engels”¹⁵. În anul 1890, una din fiicele lui Marx, Eleonor Aveling consemna că la Engels veneau italieni, spanioli, olandezi, danezi, români, ca să nu mai vorbim de englezi, germani și francezi pentru a-i cere ajutor sau un sfat.

Asupra legăturilor ce le-a avut Engels cu socialiștii români materialele vremii păstrează mențiuni importante. Încă în 1868, adresîndu-se lui Marx, Engels se scuza că nu-i putea scrie mai pe larg întrucît a intervenit un sirb și un valah care l-au făcut să zăbovească cîteva ore zădărniciindu-i astfel planurile.

F. Engels a menținut și dezvoltat contacte internaționale în întreaga sa perioadă de activitate politică. În cadrul Internaționalei a II-a și-a consacrat o bună parte a timpului cunoașterii specificului dezvoltării mișcării muncitorești din diferite țări, contactului direct cu reprezentanții acesteia. În anul 1889 la Congresul de creare a acestei Internaționale, la Paris, au participat și cinci delegați români printre care E. Racoviță și D. Voinov. Curînd după Congres el a fost vizitat de un socialist român trimis de I. Nădejde, pe nume I. Panaitescu, pentru unele sfaturi privind mișcarea muncitorească din România. Faptul este consemnat și într-o scrisoare din august 1889 a lui Engels către Laura Lafargue, în care se scuza că nu-i poate scrie mai mult, avînd de primit curent diferiți străini printre care și un socialist român care cerea un ajutor urgent.

Este interesant de relevat că evenimentele românești, activitatea socialiștilor români îi erau cunoscute lui Engels, fie prin obținerea unor lucrări ale acestora, fie prin urmărirea prin presă a evenimentelor. Din Londra, la 5 martie 1892 el îi scria lui A. Sorge : „Din nefericire n-am avut încă timp să citesc ultimul tău articol din „Neue Zeit“, trebuie s-o fac însă cit mai curînd, căci numai cu ajutorul tău pot urmări desfășurarea evenimentelor din America fără să alunec pe o pistă greșită. Sînt îngrozitor de împovărat cu tot felul de treburi... Ai fi uimit dacă ai vedea teancul de ziare germane, franceze, italiene, spaniole, poloneze, ruse, daneze, americane, engleze și uneori și românești care mi se trimit și pe care trebuie măcar să le parcurg pentru a fi la curent cu mișcarea”¹⁶. Lucrările lui Engels, articolele sale se traduceau în mai multe limbi străine, apăreau și în limba română. În acest sens se poate citi în scrisoarea Engels-Laura Lafargue din 14 martie 1892: „articolul meu din „Almanah“ și din „Neue

¹⁵ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 2, Edit. politică, București, 1963, p. 13.

¹⁶ Arhiva I.S.I.S.P., Fond Marx, Engels, Lenin.

Zeit", a fost tradus acum în italienește („Critica socială”) – asta m-a costat o ceartă cu acest confuzionist care este ilustrul Bario), în românește (Revista socială”), în poloneză („Przedowit”) și în engleză („People” din New York”).

Colaborarea lui F. Engels cu socialiștii români, cuprinde în primul rînd pe cel mai de seamă gînditor marxist român de la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX, Constantin Dobrogeanu-Gherea. Referirea lui Engels la programele de orientare marxistă ale socialiștilor români se referă evident la autorul programului din 1886, la Gherea. În iulie 1893 la Londra Gherea îl întîlnea pe respectatul fruntaș al mișcării internaționale a proletariatului F. Engels, și-i dăruia două exemplare din cartea sa „Studii critice”, cu următoarele dedicații: pe primul volum „Maestrului F. Engels în semn de profundă admirație din partea autorului”, iar pe al 2-lea volum, „Maestrului F. Engels ca semn de admirație și recunoștință”. Constantin Dobrogeanu-Gherea, care a studiat profund concepțiile marxiste, gîndirea lui Engels, și-a amîntit mai tîrziu cu mult respect de Engels pe care l-a revăzut în august 1893 la Zürich, în cadrul unui Congres al Internaționalei Socialiste. „La despărțire i-am strîns mîna zicîndu-i: La revedere peste 3 ani la Londra, el mi-a răspuns: Cine știe, 3 ani e vreme lungă și eu sînt bătrîn”¹⁷.

Semnificativ pentru statornicirea și dezvoltarea unor relații pe planul activității socialiste, este și schimbul de scrisori dintre Engels și P. Mușoiu, primul traducător în limba română a „Manifestului Comunist”, apărută la Iași în anul 1892.

În esență, corespondența s-a purtat pe tema rugămintii adresate de P. Mușoiu ca Engels să prefăteze volumele „Manifestul Partidului Comunist” și „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, în curs de apariție în limba română.

În răspunsul său, Engels se scuza că nu putea îndeplini rugămintea lui Mușoiu; era perioada cînd Engels, bolnav și la o vîrstă înaintată, lucra asiduu la pregătirea pentru tipar a volumelor II și III din „Capitalul” și timpul limitat nu-i permitea să-și asume și alte sarcini pe lîngă cele ce le avea. În aceeași scrisoare, el îl sfătuiă pe P. Mușoiu ca în traducerea cărților germane să nu ia ca bază versiunea lor franceză, dată fiind posibilitatea unor erori de traducere.

În rîndul publicațiilor socialiștilor români, revista „l'Ère nouvelle” apărută la Paris este apreciată ca una din publicațiile de orientare marxistă remarcabilă. Din partea redacției acesteia, G. Diamandi se adresează lui Engels la 30 iunie 1893 din Paris într-o scrisoare cu următorul conținut:

„Scumpe cetățene Engels.

Noi scoatem o revistă „l'Ère nouvelle” la care au binevoit să colaboreze cetățenii Guesde, Lafargue, Deville, Millerand, Gherea, etc.

¹⁷ „Lumea nouă literară și științifică”, din 31 iulie 1895.

La primul nostru număr, n-am mai așteptat să vă cerem colaborarea. Am luat-o singuri și vă rugăm să ne scuzați. N-am putut face altfel decît să publicăm lucrarea „Barbarie et Civilisation”.

Vom avea plăcerea să vă trimitem primul număr care va apare la întâi iulie.

Am contat pe colaborarea dv. cu un articol despre politica europeană, în general, și despre mișcarea socialistă.

Vă rugăm scumpe maestre, să fiți sigur de devotamentul nostru pentru cauza socialistă, și să binevoiți a primi asigurarea sentimentelor noastre cele mai distinse.

G. Diamandi¹⁸.

În același an, 1893 Diamandi îi trimite o nouă scrisoare lui Engels. Manuscrisul ne apare pe o hirtie cu un antet a revistei „l'Ère nouvelle” :

„Scumpe cetățene Engels,

V-am trimis revista și tirajul separat. Pe cît va fi posibil voi urma „Neue Zeit” pas cu pas. Îmi pare rău că nu veți putea să ne trimiteți măcar un articol din lucrările pe care le pregătiți sau din operele lui Marx. Totodată vă rog foarte mult să binevoiți să-mi trimiteți prima parte a traducerii franceze și „Evoluția Proprietății” pe care Guesde ne-a oferit-o. Literatura socialistă franceză este atît de săracă încît dv. ați face o adevărată operă de caritate dacă ne-ați trimite un articol”.

Din nou la 17 ianuarie 1894, o scrisoare a aceleiași reviste era adresată lui Engels și purta semnătura lui G. Diamandi :

„Doamna Lafargue v-a scris probabil despre traducerea minunatului dv. articol filozofic. Îmi permit să vă întreb cam cînd ați fi dispus să ni-l trimiteți. De altfel, familia Lafargue, atît de amabilă față de „l'Ère nouvelle” și față de mine, urmează să vină să vă vadă pe la sfîrșitul lunii ianuarie...”

Redacția revistei sus-amintite, dat fiind scopul ce și-l propusese, acorda cea mai mare importanță publicării articolelor lui Engels în coloanele sale și sublinia din nou aceasta într-una din scrisorile ce i le adresa lui Engels în iulie 1893 prin P. Mușoiu.

„Dv. înțelegeți, scumpe cetățean Engels, că fără articolele dv., ne este absolut imposibil, să ducem la bun sfîrșit o operă începută cu atîtea greutăți morale și pecuniare. Dacă insist atît de mult este din cauză că publicarea lucrărilor dv. este pentru noi o chestiune de viață și de moarte”.

Toate aceste documente au pentru noi o valoare incontestabilă, întrucît ele atestă pe de o parte, interesul deosebit manifestat de Engels față de mișcarea socialistă din România și pe de altă parte, prezența acestei mișcări în viața socială și politică a țării, maturitatea ei, ponderea ei în

¹⁸ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice, Fond Marx, Engels, Lenin.

cadrul mișcării internaționale a proletariatului. Aceasta își găsește o argumentare în plus și prin atenția acordată de Engels României în ultimii săi ani de viață. În acest sens, August Bebel unul din conducătorii social-democrației germane ne aduce la cunoștință un fapt în plus cînd scrie că : „deși trecut de 70 de ani, Engels a învățat limba română”.

Opera și viața lui Engels și-au găsit o largă reflectare în presa românească a vremii prin articole cuprinzînd fragmente din scrierile sale, prin aprecieri elogioase privitoare la rolul său în dezvoltarea teoriei revoluționare a clasei muncitoare. Moartea lui Engels la 28 iulie 1895 a produs o adîncă mîhnire în țară. Ca și în întreaga lume, La București, clubul muncitorilor a organizat o întrunire de doliu, în alte orașe de asemenea.

Pe pagina întîi ziarul „Lumea nouă” scria : „O pagină de istorie s-a încheiat cu moartea lui F. Engels, o pagină neștearsă, glorioasă, aproape fără seamăn”¹⁹.

Lucrările lui Engels în original sau în traducere românească, multe din ele în ediții princeps au circulat în țară, au fost transmise din mîină în mîină, răspîndite larg. Pregătirile pentru sărbătorirea a 150 de ani de la nașterea lui Engels, organizarea la București de către Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România, a unei expoziții dedicate acestui eveniment, au scos la lumină după o îndelungată cercetare existența în fondurile muzeelor, bibliotecilor și altor instituții de cultură, a persoanelor, a numeroase exemplare din diverse ediții ale operelor lui Engels. Orașul Brașov, ca unul din cele mai vechi centre muncitorești ale țării, cu vechile sale tradiții revoluționare, progresiste, se înscrie printre centrele cele mai bogate în literatura marxistă din țară.

Ideile lui Marx, Engels și Lenin, aplicate în mod creator de Partidul Comunist Român, au găsit un teren fecund în România, au încolțit și au dat roade bogate. Orînduirea socială prevăzută de clasicii marxismului, socialismul, a învins definitiv pe pămîntul României.

Cunoașterea operei lui Engels, aprofundarea ei, înțelegerea sensurilor ce le exprimă gîndirea sa, reprezintă un omagiu adus memoriei lui Friedrich Engels, unul din fondatorii comunismului științific.

¹⁹ „Lumea nouă”, din 29 iulie 1895.

Fig. 1. — Portret din tinerețe al lui F. Engels cu autograful său.

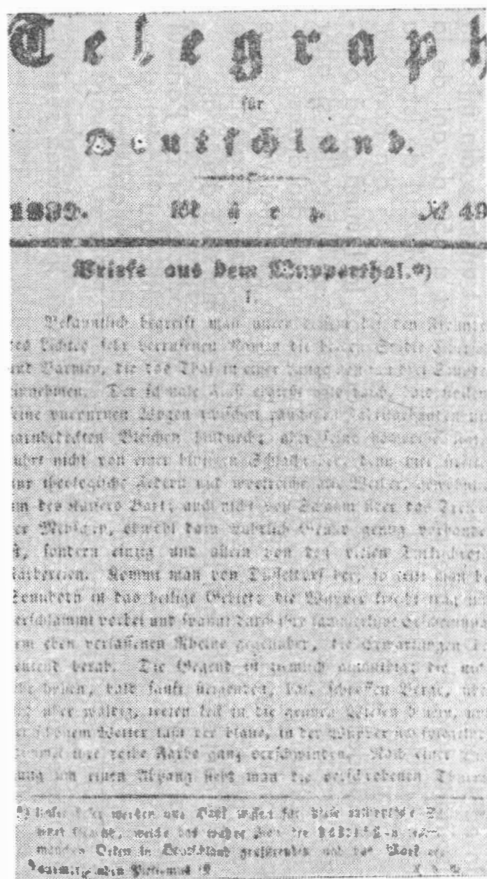

Fig. 2. — „Scrisori din Wüpperthal”.
Primul articol al lui F. Engels publicat în 1839.

Fig. 3. — Poezie și desen ale tinărului Engels (1836).

JAHRBÜCHER

herausgegeben

Arnold Ruge und Karl Marx.

1ste und 2te Lieferung.

PARIS,

IM BUREAU DER JAHRBÜCHER
AU BUREAU DES ANNALES.

RUE VANNEAU, 22.

1844

Fig. 4. — „Analele germano-franceze“
apărute la Paris în anul 1844, în care
a publicat articole și F. Engels.

EINER KRITIK DER NATIONALÖKONOMIE

Von
Friedrich Engels in New York.

Die Nationalökonomie entstand als eine natürliche Folge der Ausdehnung des Handels, und mit ihr trat an die Stelle der einfachen, unentwickelten Wirtschaft ein ausgebildetes System des verwickelten Verkehrs, eine komplexe Bereicherungsgesellschaft. Diese, aus dem gegenwärtigen Zustand der Natur der künftigen, unentwickelten Nationalökonomie oder Bereicherungsgesellschaft trägt das Gepräge der entwickelten Welt nicht auf der Stirne. Man lehrt doch in der neuen Anschauung, dass Geld und Silber der Reichthum sei, und hatte also nichts Falsches zu thun, als überall die Ausfuhr der edlen Metalle zu verbieten. Die Nationalen ahnten sich gegenseitig als Feinde, deren jeder seinen eigenen Goldschatz auf beiden Armen umhertrug und mit Geld und Argwohn auf seine Vertheidigung blickt. Alle Mittel wurden aufgebracht, um den Verkehr zu hemmen, man im Handel nicht mehr als viel bares Geld wie möglich zu haben, und das glückliche Ueberwachende baldmöglichst den Handel zu hemmen.

Die konsequente Durchführung dieses Prinzips hatte den Handel gestillt. Man fing an zu sehen, dass ein Stillestand eintreten würde, man aber, dass das Kapital im Handel nicht so leicht zu haben sei, als in der Cirkulation sich stets erneuert. Man wurde also unzufrieden, man erachtete seine Interessen als bedroht, und dass sie nicht mit sich zu versöhnen wüssten, und erachtete, dass es nicht schädlich wäre, man dem Handel zu viel freie Wege lasse, so lange man sie noch bei sich zu haben haben kann.

Auf dieser Basis ergab sich das Merkantilgesetz. Das künftige Charakter des Handels wurde schon etwas verwickelt, die Nationalen richteten sich etwas mehr, wie ein kleiner Handel, und Freundschaft.

Fig. 5. — F. Engels, „Schiză a unei
critici a economiei politice“, 1844,
una din primele lucrări ale lui En-
gels, conspectată și de Karl Marx.

Fig. 6. — Caricatură a lui F. Engels la adresa cercului literar al tinerilor
legaliști din Berlin.

1414

Die Geschichte der „Neuen Schriftform“-Bewegung.

[illegible]

<https://biblioteca-digitala.ro>

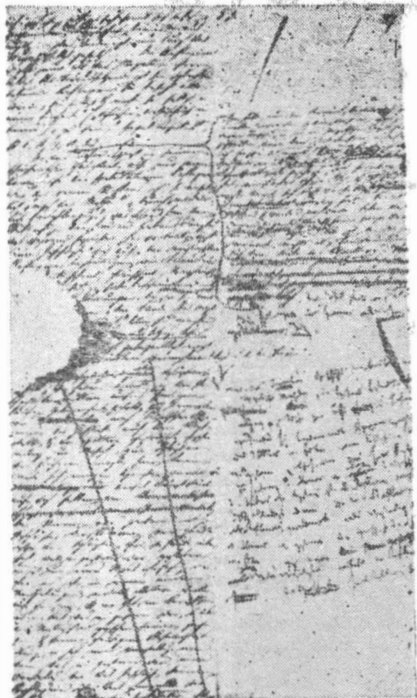

Fig. 8. -- Filă de manuscris din lucrarea „Ideologia germană”, scrisă de Marx și Engels.

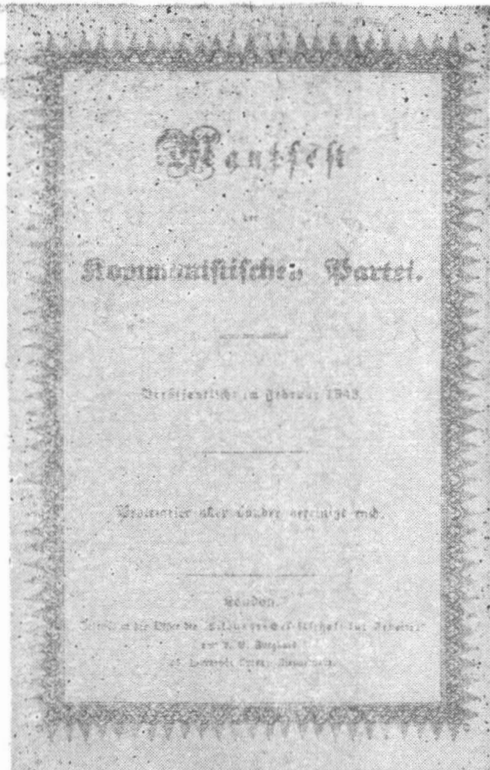

Fig. 10. — Manifestul Partidului Comunist, de Marx și Engels. Prima ediție, 1848.

Fig. 9. — Marx și Engels în redacția „Noii Gazete Renane”.
<https://biblioteca-digitala.ro>

Fig. 14. — F. Engels in anul 1860.

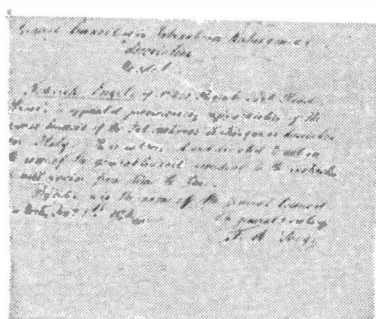

Fig. 15. — Mandat eliberat de
Consiliul General al internațio-
nalei I lui Engels ca secretar
corespondent pentru Italia
(5 ianuarie 1873).

Fig. 16. – Engels printre socialiștii germani la Zürich (august 1893), în dreapta sa, Clara Zetkin ; în stînga, Iulia și August Bebel.

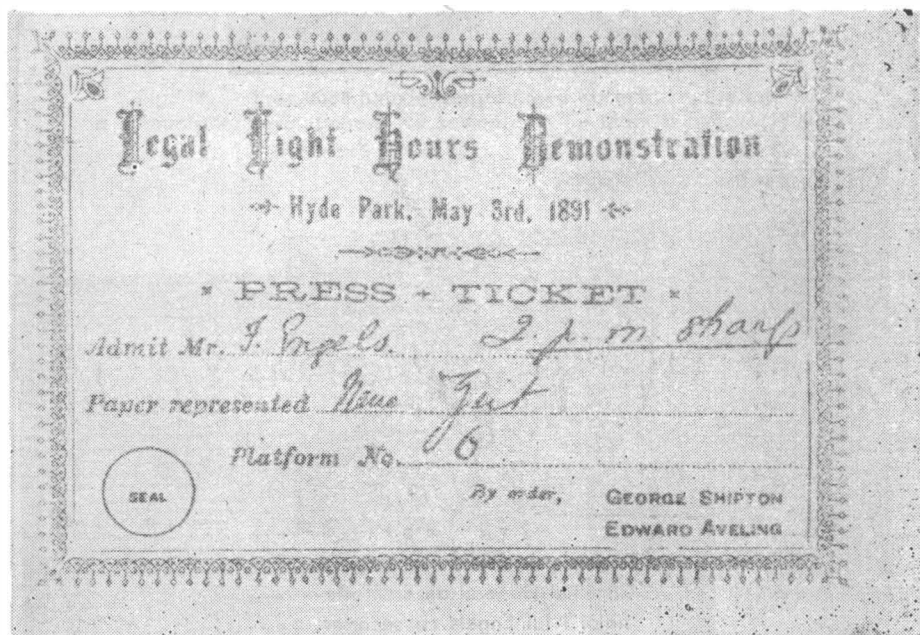

Fig. 17. – Bilet pe numele lui Engels pentru participarea sa la un miting la Hyde Park din Londra – 1891.

Fig. 18. — Ziarul social-democrației germane anunță moartea lui Engels (1895).

Fig. 19. — Scrisoarea lui Engels către J. Nădejde d.n. 9 ianuarie 1898.

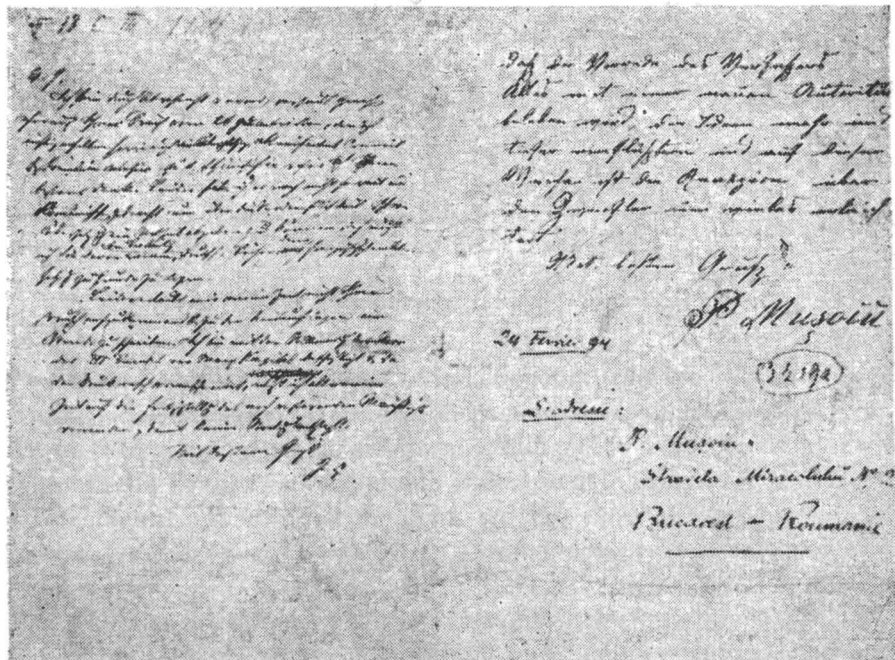

Fig. 23. – Din corespondența lui P. Mușoiu cu F. Engels (24 februarie 1894).

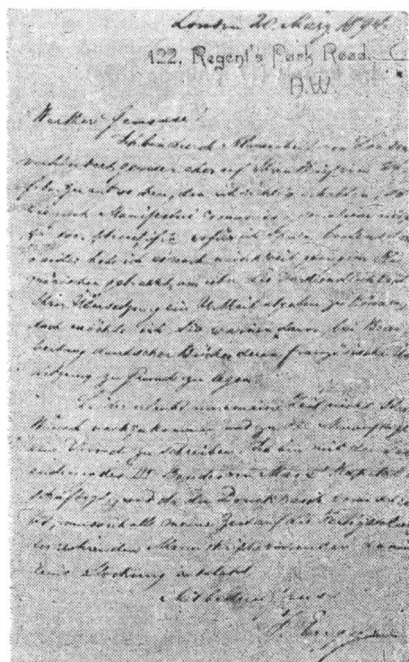

Fig. 24. – Scrisoarea lui Engels către P. Mușoiu (20 martie 1894).

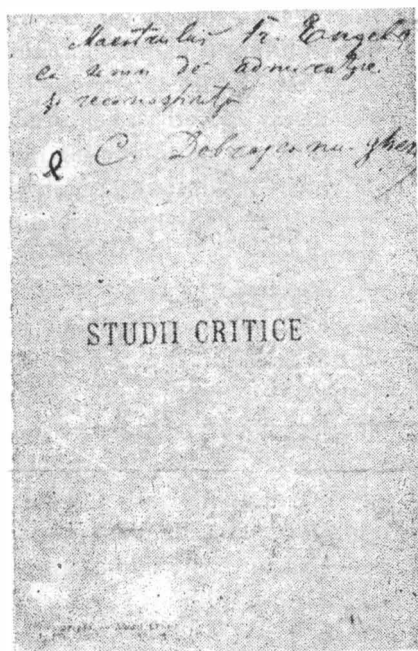

Fig. 25. – Dedicția lui C. Dobrogeanu-Gherea pe cartea sa „Studii critice”.

L'ÉRE NOUVELLE
 REVUE MENSUELLE
 D'ÉTUDES ET D'ADMINISTRATION
 25 Rue de la Harpe - PARIS
 17 janvier 1894

Cher citoyen Engels
 Je vous remercie au sujet
 de la traduction de votre
 superbe article philosophique
 Je me permets de vous
 adresser mes plus
 affectueux saluts
 à vous et à votre famille
 avec toute la famille
 Sargie, à gentille
 pour et pour la belle

Fig. 26. — Scrisoarea lui F. Engels către A. Sorge (10 nov. 1894).

L'ÉRE NOUVELLE
 REVUE MENSUELLE
 D'ÉTUDES ET D'ADMINISTRATION
 25 Rue de la Harpe - PARIS
 17 janvier 1894

Cher citoyen Engels
 Je vous remercie au sujet
 de la traduction de votre
 superbe article philosophique
 Je me permets de vous
 adresser mes plus
 affectueux saluts
 à vous et à votre famille
 avec toute la famille
 Sargie, à gentille
 pour et pour la belle

Fig. 27. — Scrisoarea lui Diamandi către Engels (17 ianuarie 1894).

connaissances
 22 rue de la Harpe
 citoyen Engels l'expression de mes
 sentiments les plus distingués et
 les plus dévoués
 George Diamandi

Fig. 28. — Scrisoarea lui Diamandi către Engels (continuare).

ENGELS' WERKE IN DOKUMENTEN

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Artikel befasst sich damit, das Leben und die Werke von Engels, sowie dessen Beziehungen zu der sozialistischen Bewegung Rumäniens urkundlich zu belegen und weist gleichzeitig auf einige Dokumente hin, die seine gigantische Tätigkeit überzeugend widerspiegeln. Schliesslich wird auf einige Dokumente aufmerksam gemacht, die die Kindheit von Engels, sowie dessen Beschäftigungen während seiner Knaben- und Studienjahre näher beleuchten.

Ein Grossteil des Artikels ist jener Lebensperiode gewidmet, als Engels sich zum Materialismus und Kommunismus zu bekennen begann und sich mit dem Studium der schweren Lage der Arbeiterklasse beschäftigte, die Ursachen der bestehenden Lebensverhältnisse untersuchte und die gesamte kapitalistische Gesellschaftsordnung analysierte.

Es werden die ersten von Engels veröffentlichten Artikel angeführt, seine ersten theoretischen Arbeiten, sowie einige Dokumente, durch die seine reiche revolutionäre Tätigkeit im Dienste des Sozialismus belegt wird : seine Beteiligung an der Revolution von 1848, sein Kampf Seite an Seite mit Marx für die Befreiung der Arbeiterklasse und deren theoretisch-revolutionäre Ausbildung, sein Kampf für die Gründung der proletarischen Partei. Zahlreiche, im Artikel erwähnte Dokumente vervollständigen unsere Kenntnisse betreffend die theoretische und praktische Tätigkeit Engels' in der Zeit der Pariser Kommune und während der I. und II. Internationale. Auf Grund einiger im Artikel angeführten Briefe wird auf das Freundschaftsverhältnis zwischen Marx und Engels hingewiesen, das von grundlegender theoretischer und praktischer Bedeutung war und den Ausgangspunkt zur Entstehung der proletarischen Weltanschauung darstellt.

Der Artikel beschäftigt sich ausführlich mit den Beziehungen zur Arbeiterklasse Rumäniens, mit seiner Korrespondenz mit den rumänischen Sozialisten, mit seinen Hinweisen auf die Vergangenheit des rumänischen Volkes, sowie mit seiner Würdigung der marxistischen Orientierung der Arbeiterbewegung unseres Landes. Engels' Werke wurden bald nach ihrem Erscheinen auch in unserem Lande verbreitet, besonders im Arbeiterzen-

trum Braşov (Kronstadt), wo sie bereits in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts in den städtischen Arbeiterbibliotheken auflagen.

Der Artikel weist darauf hin, dass die zur Vorbereitung des 150. Jahrestags der Geburt F. Engels' unternommenen Forschungen zur Auffindung zahlreicher Dokumente führten, die zur tieferen Kenntnis und Ergründung der gigantischen Rolle beitrugen, die Engels in der Geschichte der sozialen Befreiung der Arbeiterklasse gespielt hat. Die Untersuchung einiger Urkunden erweckt besonderes Interesse, da es sich um für das breite rumänische Publikum bisher unbekanntes Beweismaterial handelt.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1 – Jugendbildnis von Friedrich Engels, mit seinem Namenszug.
- Abb. 2 – „Briefe aus Wupperthal“. Der erste, im Jahre 1839 veröffentlichte Artikel von Fr. Engels.
- Abb. 3 – Gedicht und Zeichnung des jungen Engels' (1836).
- Abb. 4 – „Deutsch-französische Jahrbücher“, 1844 in Paris erschienen, in denen auch Fr. Engels Artikel veröffentlicht hat.
- Abb. 5 – Friedrich Engels, „Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie“, 1844. Eine seiner ersten Arbeiten, die auch von K. Marx konспектиert wurde.
- Abb. 6 – Fr. Engels karikiert den Literatenkreis der Junghegelianer von Berlin.
- Abb. 7 – Die „Neue Rheinische Zeitung“ zu deren Redaktion auch Fr. Engels gehörte.
- Abb. 8 – Seite aus dem Manuskript der Arbeit „Die deutsche Ideologie“, von Marx und Engels.
- Abb. 9 – Marx und Engels in der Redaktion der „Neuen Rheinischen Zeitung“.
- Abb. 10 – Das Manifest der Kommunistischen Partei von Marx und Engels. Erstausgabe Februar 1848.
- Abb. 11 – Gründungsprotokoll des Weltbundes der revolutionären Kommunisten, mit den Unterschriften von Marx und Engels (1850).
- Abb. 12 – Brief von Marx an Engels (2. April 1858).
- Abb. 13 – Brief, durch den Marx, Engels davon in Kenntnis setzt, dass er die letzten Korrekturen des Manuskriptes des I. Bandes seines „Kapitals“ beendet hat.
- Abb. 14 – Fr. Engels im Jahre 1860.
- Abb. 15 – Mandat des Generalrats der I. Internationale, durch das Engels zum korrespondierenden Sekretär für Italien ernannt wurde (5. Januar 1873).
- Abb. 16 – Engels im Kreise der deutschen Sozialisten in Zürich (August 1893). Zu seiner Rechten Klara Zetkin, zu seiner Linken Julia und August Bebel.
- Abb. 17 – Mit dem Namen Engels' ausgefüllter Schein für die Teilnahme an einem Meeting im Hyde Park.
- Abb. 18 – Die deutsche sozialdemokratische Zeitung gibt Engels' Tod bekannt (1895).
- Abb. 19 – Brief Fr. Engels an I. Nădejde, vom 9. Januar 1888.
- Abb. 20 – Brief Fr. Engels' an I. Nădejde, der 1888 in der Zeitschrift „Contemporanul“ veröffentlicht wurde.
- Abb. 21 – Brief Fr. Engels' an I. Nădejde (Fortsetzung).
- Abb. 22 – Brief von I. Nădejde an Fr. Engels, in dem er ihn um Rat betreffend die Entwicklung der Arbeiterbewegung in Rumänien bittet. (Juli 1889).
- Abb. 23 – Aus dem Brief von P. Muşoiu an Fr. Engels (24. Februar 1894).
- Abb. 24 – Brief Fr. Engels' an P. Muşoiu (20 März 1894).
- Abb. 25 – Die Widmung von C. Dobrogeanu-Gherea in seinem Buch „Studii critice“ (Kritische Studien).
- Abb. 26 – Brief Fr. Engels' an A. Sorge (10. November 1894).
- Abb. 27 – Brief von G. Diamandi an Engels (Januar 1894).
- Abb. 28 – Brief von G. Diamandi an Engels (Fortsetzung).

ECOUL OPEREI LUI FRIEDRICH ENGELS ÎN MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ ȘI SOCIALISTĂ DIN ROMÂNIA

de COSTACHE PRIGOREANU

Activitatea teoretică și practică desfășurată de Friedrich Engels, se bucură de un imens prestigiu în rîndurile mișcării muncitorești și comuniste internaționale, a popoarelor din întreaga lume. Născut la 27 noiembrie 1820, Engels și-a înscris numele, alături de Karl Marx, în opera de făurire a concepției materialist-dialectice despre lume și societate, a transformării socialismului din utopie în știință. Împreună cu Marx, Engels a militat pentru răspîndirea ideilor socialismului științific, pentru organizarea și conducerea luptei proletariatului mondial. Învățătura creată de Marx și Engels a fost îmbogățită și dusă mai departe de V. I. Lenin. Dezvoltată creator de către partidele comuniste și muncitorești, în noile condiții istorice, teoria marxist-leninistă reprezintă o armă spirituală de neînving în lupta forțelor revoluționare și democratice, pentru înaintarea neîntreruptă a omenirii pe calea progresului social.

Mișcarea muncitorească și socialistă din România a avut numeroase și variate legături cu Friedrich Engels, căruia după moartea lui Karl Marx, în calitate de conducător al mișcării muncitorești internaționale din acel timp „... i se adresau — așa cum scria V. I. Lenin, — pentru sfaturi și directive, în egală măsură, atît socialiștii germani..., cît și reprezentanții țărilor înapoiate, de pildă spaniolii, românii, rușii, care trebuiau să-și chibzuiască și să-și măsoare proprii lor pași”¹.

Din ziarele și revistele socialiste românești, în cadrul întîlnirilor cu militanții socialiști din țara noastră, precum și a corespondenței purtată cu unii dintre ei, Engels a avut posibilitatea să cunoască și să aprecieze evoluția mișcării muncitorești și socialiste din România. Acest lucru ne este dezvăluit, printre altele, de o scrisoare trimisă de Engels lui Ion Nădejde la 4 ianuarie 1888. Scrisoarea informează că el se afla în posesia unor exemplare din publicațiile socialiste românești. Engels cunoștea și citea revista „Contemporanul” și „Revista Socială”, broșurile : „Karl Marx și economiștii noștri”, „Ce vor socialiștii români ?” etc². O impresie deosebit de

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 2, București, Edit. politică, 1963, p. 12—13.

² *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, 1865—1900, Edit. politică, 1964, p. 189.

favorabilă, în țară și peste hotare, a produs articolul „Religie, familie, proprietate”, scris de Raicu Ionescu-Rion și publicat în paginile revistei „Critica socială”. Reprodus în revista socialistă franceză „L'Ère nouvelle”, condusă de G. Diamandi, articolul a fost citit și prețuit de Engels, autorul studiului fiind, după părerea sa, un tânăr care „promite multe pentru viitor”³.

În coloanele revistei „Contemporanul”, care a desfășurat o activitate susținută pentru cultivarea ideilor marxiste în rândurile maselor populare, a fost publicată traducerea românească a lucrării lui Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului”. Apariția acestei opere, ca și a altor lucrări sau rezumate ale creației științifice a întemeietorilor concepției despre lume și viață a clasei muncitoare, a exercitat o influență deosebit de prețioasă asupra colaboratorilor de la „Contemporanul”. Socialiștii români erau de părere că lucrarea lui Engels, una dintre cele mai însemnate opere marxiste, „înfățișează icoana adevărată a formelor prin care a trecut societatea omenească de la începutul ei și pînă în zilele noastre”⁴. Traducerea acestei lucrări în limba română a fost remarcată și consemnată de Engels. În prefața ediției a IV-a a lucrării din 1891, el scria că „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, a fost tradusă în diferite limbi, mai întîi în italianește, apoi în românește, în revista ieșeană „Contemporanul” din septembrie 1885 — mai 1886⁵. Folosind în argumentarea și activitatea lor publicistică datele și aprecierile cuprinse în această lucrare, colaboratorii revistei „Contemporanul” s-au străduit să explice prin idei proprii, în perioada istorică dată, cauzele stării înapoiate social-culturale în care se aflau masele populare din România.

Șirul lucrărilor lui F. Engels puse la dispoziția clasei muncitoare și a celorlalți oameni ai muncii din România, cuprinde și „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, care a apărut sub denumirea de „Socialism utopic și socialism științific”. Această lucrare a fost tradusă și publicată de Panait Mușoiu în gazeta „Munca”, unul dintre cele mai importante organe de presă în perioada luptei pentru crearea P.S.D.M.R. Activitatea de traducere și răspîndire a operei lui Engels se desfășoară intens. Revista socialistă „Critica socială” a publicat pentru prima oară în țara noastră numeroase prezentări sau referiri privind operele „Situția clasei muncitoare din Anglia”, „Anti-Dühring”, „Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane”, „Sfînta familie” și ale lucrări ale lui F. Engels, K. Marx, V. I. Lenin. În spiritul întăririi legăturilor dintre mișcarea noastră muncitorească și clasicii marxism-leninismului, Panait Mușoiu, s-a adresat lui Engels, la 24 februarie 1894, cu rugămintea de a sorie cite o prefață pentru fiecare din lucrările: „Manifestul Partidului Comunist” și „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, care urmau să reapară, întrucît prima ediție fusese

³ Vezi: *Mișcarea muncitorească din România, 1893–1900*, Ed.t. politică, 1965, p. 371.

⁴ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, 1865–1900, Edit. politică, 1964, p. 113.

⁵ *Idem*.

epuizată. În răspunsul trimis la București, Engels își exprima regretul că nu dispune „de suficient timp ca să pot satisface dorința dvs. de a scrie o prefață la noile ediții. Mă ocup acum de ultima redactare a volumului al III-lea al „Capitalului” lui Marx și întrucât tipăritul merge destul de rapid, îmi consacru tot timpul pentru a pune la punct restul manuscrisului, ca să nu intervină nici o stagnare”⁶. Nedispunind de timpul necesar pentru a scrie prefețele solicitate, Engels l-a sfătuit pe Mușoiu, în scrisoarea trimisă, ca la „traducerea cărților germane să nu luați ca bună versiunea lor franceză”⁷.

Exprimându-și satisfacția față de traducerea și publicarea în limba română a lucrărilor marxiste, precum și în ceea ce privește activitatea de creație originală a socialiștilor români, în spiritul teoriei revoluționare, Engels spunea : „Cu mare plăcere am văzut că socialiștii din România primesc, în programul lor, principiile de competență ale teoriei care a izbutit a aduna într-un mănunchi de luptători mai pe toți socialiștii din Europa și din America – e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx”⁸. În scrisoarea trimisă lui Ion Nădejde în ianuarie 1888, Engels i-a mulțumit „pentru osteneala ce-ați avut pentru a face înțelese aceste scrieri de cetitorii români”⁹.

Concomitent cu marea atenție acordată procesului de pătrundere și răspândire a socialismului științific în țara noastră, Engels s-a preocupat cu interes sporit de studierea limbii române. În scrisoarea amintită mai sus, Engels arăta că „pe limbă această oinște pe care mi-ați făcut-o (este vorba de publicarea unora din lucrările sale în limba română) îmi făcură-ți și îndatorirea de a mă ajuta să în-ăț în sfârșit o leacă limba română. Zic în sfârșit că sînt la cincizeci de ani de cînd m-am încercat, dar în deșert, cu „Gramatica comparată a limbilor romanice” a lui Dietz. Mai în urmă mi-am fost adus gramatica lui Cionca; dar fără bucați de cetit și fără dicționare nu înaintam de fel. Cu traducerea duminică am putut face oareșicare progres : textul meu, etimologia latinească și slavă mi-au ținut loc de dicționar și, din pricina traducerii D-tale, pot zice acum că limba română nu mai este pentru mine o limbă cu desăvîrșire necunoscută. Totuși, dacă veți putea să-mi spuneți ce dicționar mai bunșor să-mi cumpăr, din românește în nemțește, în franțuzește ori italienește, aș fi îndatorat; astfel ași putea înțelege articolele originale și broșurile”¹⁰.

Despre necesitatea și strădaniile depuse pentru a învăța limba română la o vîrstă înaintată, Engels mai amintește într-o scrisoare trimisă la 9 iunie 1893 ziarului „Social-democrat” din Bulgaria. El arată că „cerințele pe care ni le pune internaționalismul cresc an de an. Înainte de 1848 te

⁶ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea I, 1865–1900, Edit. politică, 1964, p. 188.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

puteai mulțumi să cunoști într-o anumită măsură principalele limbi din Europa centrală și apuseană; acum însă situația este de așa natură încît la bătrînețe trebuie să mă apuc să învăț limbile română și bulgară pentru a putea urmări înaintarea socialismului spre Est și Sud-Est”¹¹. Cu acest prilej, Engels își exprima deosebita satisfacție față de pătrunderea și răspîndirea socialismului științific în România și Bulgaria, pe care le considera „avanposturi ale noastre din Sud-Estul Europei la granița Asiei, care duc spre malurile Mării Negre și ale Mării Egee, steagul, înălțat de Marx, al proletariatului contemporan. O, dacă Marx ar fi apucat să vadă acest lucru”¹².

Orice succes reputat de mișcarea muncitorească și socialistă internațională, constituia pentru Engels un prilej de bucurie. Într-o scrisoare trimisă lui Albert Sorge, în noiembrie 1894, Engels remarcă cu satisfacție că în locul ziarului socialist „Munca”, care apărea săptămînal „românii vor edita la București un cotidian”¹³. Cu același entuziasm, el semnalează pozițiile cucerite de socialiști în bătăliile duse pentru a trimite în parlament cît mai mulți reprezentanți ai mișcării muncitorești. În prefața scrisă pentru o nouă ediție a lucrării lui K. Marx „Luptele de clasă în Franța 1848–1850”, Engels arăta că alături de Belgia, Elveția, Italia, Danemarca, Bulgaria, „socialiștii sînt reprezentați în parlament”¹⁴ și în România.

Friedrich Engels s-a întîlnit și a discutat cu o serie de militanți socialiști din România, care au participat la Congresul de constituire a Internaționalei a II-a, ce a avut loc la Paris în 1889. Întorși acasă, reprezentanții mișcării muncitorești din țara noastră au popularizat în rândurile maselor hotărîrile adoptate de Congres, fapt ce a contribuit la întărirea și dezvoltarea mișcării socialiste. Lupta clasei muncitoare și a socialiștilor din România a fost stimulată de măsurile celui de-al II-lea Congres al Internaționalei a II-a, care s-a ținut la Bruxelles în 1891, precum și de indicațiile lui Engels, îndeosebi a acelorora cu privire la intensificarea luptei pentru crearea partidului clasei muncitoare. Subliniind necesitatea și acuitatea rezolvării acestei probleme, ziarul „Munca” atrăgea atenția că „fără partid aparte, muncitorii vor rămîne veșnic apăsăți”¹⁵. O primă și importantă consacrare a eforturilor mișcării muncitorești și socialiste, a constatat în făurirea P.S.D.M.R., la 4 aprilie 1893 – primul partid politic al clasei muncitoare, opus partidelor burghezo-moșierești din țara noastră. „Înființarea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România – arată tovarășul Nicolae Ceaușescu – marchează intensificarea răspîndirii în cadrul miș-

¹¹ Marx, Engels, *Opere*, Edit. politică, București, 1965, vol. 22, p. 402.

¹² K. Marx, Fr. Engels, V. I. Lenin, *Despre internaționalismul proletar*, Edit. politică, 1959, p. 24.

¹³ *Presă muncitorească și socialistă din România*, vol. I, partea a II-a, 1865–1900, Edit. politică, 1964, p. 40.

¹⁴ K. Marx, *Luptele de clasă în Franța, 1848–1850*, Edit. P.M.R., 1948, p. 30–31.

¹⁵ Vezi: *Mișcarea muncitorească din România. 1893–1900*, Edit. politică, 1965, p. 376.

cării noastre muncitorești, a teoriei științifice despre lume și viață, elaborată de Marx și Engels, mari dascăli ai proletariatului internațional”¹⁶.

Contactele între militanții socialiști din România și F. Engels au continuat. În vara anului 1893, C. Dobrogeanu-Gherea l-a vizitat pe Engels la Londra și i-a dăruit cu acest prilej cite un exemplar din lucrarea sa „Studii critice”, apărută în 1890, în două volume. Primul volum cuprinde în limba română dedicația: „Maistrului Fr. Engels, ca semn de admirație și recunoștință”, iar pe al doilea: „Maistrului Fr. Engels ca semn de profundă admirație din partea autorului”¹⁷. Gherea s-a mai întâlnit cu Engels la Congresul Internaționalei a II-a, care a avut loc la Zürich în 1895. Aceste întâlniri, schimburile de păreri și discuțiile purtate de fruntașii socialiști români cu F. Engels au contribuit efectiv la răspindirea și cunoașterea socialismului științific, la dezvoltarea mișcării muncitorești în România.

Prin vorbă, faptă și scris, Engels a atras neobosit, cu multă grijă atenția asupra modului în care pot și trebuie aplicate în practică principiile teoriei revoluționare. În prefața din 1872 la ediția germană a „Manifestului Partidului Comunist”, F. Engels sublinia: „Aplicarea practică a acestor principii, va depinde, după cum spune «Manifestul» însuși, pretutindeni și întotdeauna de împrejurările istorice date, de aceea măsurile revoluționare propuse la sfârșitul capitolului al II-lea nu sînt valabile în mod absolut”¹⁸. Acest spirit analitic, revoluționar, profund științific, străbate ca un fir roșu întreaga activitate teoretică și practică a lui F. Engels.

Indicația metodologică a teoriei marxist-leniniste cu privire la necesitatea cercetării condițiilor specifice, particulare ale fiecărei țări, în scopul aplicării creatoare a principiilor revoluționare, a însușit în permanență militanții înaintați aflați în fruntea mișcării muncitorești din țara noastră. Despre aceasta vorbește și necrologul din 2 august 1895, publicat din organul de presă al P.S.D.M.R. „Lumea Nouă”, la vestea morții lui Engels. Necrologul evidențiază meritele uriașe ale marelui învățător și conducător al proletariatului internațional, contribuția sa deosebită în elaborarea liniei politice a partidului revoluționar al clasei muncitoare, remarcînd că pentru el „numai cercetarea rodnică a stării reale a unei țări putea da cheia care să dezlege problema tacticii celei mai potrivite în această țară”¹⁹. Aceasta demonstrează că aplicarea creatoare a principiilor comunismului științific, în orice țară, așa cum arăta Engels, impune fiecărui partid comunist luarea în considerație a condițiilor și a specificului național în procesul revoluției și construcției socialiste.

Împlinirea unui veac și jumătate de la nașterea lui Engels, este sărbătorită de comuniștii români, de poporul român, în strînsă frăție cu naționalitățile conlocuitoare, prin eforturile pe care le depun în comun pen-

¹⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. I, Edit. politică, 1968, p. 346.

¹⁷ Vezi: *Mișcarea muncitorească din România. 1893-1900*, Edit. politică, 1964, p. 370.

¹⁸ K. Marx, Fr. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Edit. politică, 1962, p. 4.

¹⁹ Vezi: *Mișcarea muncitorească din România. 1893-1900*, Edit. politică, 1964, p. 374.

tru realizarea cu succes a programului grandios trasat de Congresul al X-lea al Partidului, cu privire la făurirea și dezvoltarea societății socialiste multilateral dezvoltate. Oamenii muncii din țara noastră au convingerea că omagiul cel mai înalt pe care îl pot aduce aniversării a 150 de ani de la nașterea lui Friedrich Engels, este de a lupta neobosiți pentru a da viață politicii Partidului Comunist Român, care este însuflețită de încrederea nețărmurită în triumful forțelor mondiale ale păcii, democrației și socialismului pe planeta noastră.

DAS ECHO DER WERKE VON F. ENGELS IN DER ARBEITER- UND SOZIALISTISCHEN BEWEGUNG RUMÄNIENS

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Autor versucht, in knapper Form das Echo der Werke von Friedrich Engels in der Arbeiter- und sozialistischen Bewegung Rumäniens, aufzuzeigen.

In der letzten Hälfte des XIX. Jahrhunderts hatte Engels die Möglichkeit, rumänische sozialistische Zeitungen und Zeitschriften zu lesen und direkte oder indirekte Verbindungen mit den rumänischen Sozialisten aufzunehmen, eine Tatsache, die es ihm erlaubte, die Bildung und Entwicklung der Arbeiter- und sozialistischen Bewegung unseres Landes, die in enger Verbindung mit der internationalen revolutionären Bewegung stand, zu würdigen.

Um direkt von der Quelle her die sozialökonomischen Bedingungen und die konkreten Möglichkeiten des von der Arbeiterbewegung Rumäniens geführten Kampfes im Lichte der marxistischen Auffassung untersuchen zu können, wandte Engels seine Aufmerksamkeit der Erlernung der rumänischen Sprache zu. Die Lektüre der sozialistischen Veröffentlichungen, das Zusammentreffen mit den führenden rumänischen Sozialisten und die mit ihnen geführten Gespräche, trugen effektiv zur Kenntnis und Verbreitung der Theorie des wissenschaftlichen Sozialismus, zur Entwicklung und Heranreifung der Arbeiter- und sozialistischen Bewegung in Rumänien bei.

CONTRIBUȚIA LUI GEORGE MOROIANU LA FAURIREA STATULUI NAȚIONAL ROMÂN UNITAR

de MIRCEA BĂLESCU

Printre personalitățile marcante ale vieții culturale și politice românești, care și-au adus o contribuție de seamă la realizarea importantului act istoric al Unirii Transilvaniei cu România, se numără și George Moroianu.

Publicist și diplomat, George Moroianu a fost un remarcabil om politic și luptător național, militant de seamă pentru desăvârșirea unității statale, pentru satisfacerea revendicărilor legitime ale românilor din fosta monarhie austro-ungară.

În cele ce urmează, ne vom referi la activitatea lui George Moroianu, în perioada premergătoare desăvârșirii unității politice a poporului român (1889–1918), desfășurată în România și peste hotare.

Încă din perioada studenției la Anvers și Paris¹, George Moroianu, a acționat după un înalt comandament etic și național, pentru a susține în străinătate aspirațiile juste ale poporului român, întreținând cele mai bune relații cu figurile proeminente ale vieții politice și culturale din Anglia, Belgia, Franța, Italia, dezvoltate în anii următori, în calitate sa de consul și atașat comercial al României în diferite țări din Europa².

În mișcarea națională și politică a românilor aflați sub stăpânirea monarhiei austro-ungare, George Moroianu se afirmă încă din 1891, ca reprezentant al generației Unirii, fiind provenit din rindul maselor țărănești,

¹ George Moroianu urmează studiile universitare la Institutul Superior de Comerț din Anvers (Belgia, 1889–1892), absolvă în 1895 și cursurile Școlii Superioare de științe politice din Paris, iar în anul 1897, obține doctoratul în științele economice și financiare la universitatea din Tübingen (Germania), cu teza „La loi agraire de 1864 et l'état du paysan en Roumanie”. Vezi: George Moroianu, *Serbările din Anvers*, în „Patria”, an X, nr. 134, din 22 iunie 1928; „La Métropole”, 55e nr. 127,6 mai 1928; „Le 75e anniversaire de l'Institut Supérieur de commerce d'Anvers”.

² Din anul 1907, George Moroianu a fost numit de către Ministerul Domeniilor, Agriculturii, Industriei și Comerțului, în calitate de atașat economic pe lângă Consulatul General din capitala Angliei, iar din aprilie 1908 consul al României la Londra până în 1909, cînd a fost din nou rechemat la București. Ulterior, începînd cu anul 1909, a fost desemnat atașat comercial al României, pentru țările care făceau parte din Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria, Italia), cu reședința permanentă la Viena, pînă în anul 1916, îndeplinind aceeași funcție pentru Elveția, între 1913–1914. În 1917 este numit atașat comercial al României în Rusia, cu reședința la Odesa.

cu vechi tradiții de luptă pentru libertate, unitate și demnitate națională, ceea ce va imprima acțiunilor și cugetării sale, fermitate, elan, un înflăcărat patriotism.

Ca student la Anvers, în 1891 pășește treptat în viața politică și publicistică, înființând în acest centru universitar o secție a „Ligii Culturale”³.

Pentru cunoașterea de către oamenii politici din Belgia a problemei naționale, George Moroianu, în calitate de președinte al Ligii Culturale din Anvers, publică articole în ziarele : „L'Indépendance Belge”; „La Réforme”; „Le Précurseur”, fiind susținut de mari personalități politice și publicistice belgiene : Gerard Harry⁴, George Lonrand⁵, Louis de Keymeulen⁶.

³ Desfășurarea evenimentelor istorice dintre anii 1890–1900, ne arată că studenții români, care studiau la universitățile din Anvers, Paris, Berlin, Roma etc., au promovat ideea necesității unității statale a poporului român, au cultivat interesul pentru cultura românească, au știut să pregătească opinia publică europeană pentru a susține făurirea statului național unitar român. Prin presă, întruniri, societăți studentești etc., studenții români din centrele menționate au manifestat hotărât pentru unitatea de stat și culturală a tuturor românilor, ridicând dezideratele poporului la nivelul înțelegerii cercurilor politice și progresiste europene, contribuind astfel la dezvoltarea spiritului de solidaritate. George Moroianu a participat la acest avânt al mișcării generale a studenților, având un loc de frunte în conducerea ei. Vezi : *Desăvîrșirea unificării statului Național Român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Edit. Academiei, 1968, p. 328–336 ; George Moroianu, *Les luttes des Roumains de Transylvanie pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 72–74 ; idem, *Înființarea Ligii Culturale și activitatea ei*, Tip. Națională S.A. Cluj, 1931 (discurs comemorativ rostit la Teatrul Național din Cluj, la festivalul din 24 ianuarie 1931, organizat de Liga Culturală), p. 7–45. Douăzeci de studenți români din Anvers : George Moroianu, Dumitru Bragadiru, V. Capșa, Titu Andreescu, Constantin Balaș, George Gologan etc. pun bazele secției „Ligii Culturale” din Anvers, care activează intens în perioada 1891–1892, aducând o contribuție importantă la dezvoltarea mișcării naționale a studenților. George Moroianu este ales președintele secției „Ligii Culturale” pînă în octombrie 1892, cînd a plecat la Paris pentru a-și continua studiile.

⁴ Publicist de renume, o distinsă personalitate, apreciat în cercurile politice pentru modul cum a apărut cauza justă a românilor din Transilvania, prieten cu George Moroianu. Între anii 1890–1900, a fost director pentru politica externă a marelui cotidian din Bruxelles „L'Indépendance Belge” și președinte de onoare al Asociației presei belgiene. A fondat cel dintîi ziar politic din Europa „Le Petit Bleu”. În 1890 a oferit coloanele ziarului „L'Indépendance Belge” publiciștilor români pentru acțiunile lor de eliberare națională și a susținut personal manifestările de solidaritate, comentînd ou obiectivitate cele mai însemnate evenimente din istoria Transilvaniei. Datorită generozității sale s-a publicat întreg textul Memorandului în 1894, pe patru coloane mari, el fiind comentat, iar timp de trei săptămîni, cît a durat procesul memorandiștilor în orașul Cluj, ziarul condus de Gerard Harry a publicat note și articole, apărînd cauza românilor. Tot în ziarul „L'Indépendance Belge” și-a publicat George Moroianu interviul său cu omul politic și de stat englez, lord Edmond Fitzmaurice, în 22 ianuarie 1894, despre românii din Transilvania, în care se arăta importanța europeană a problemei noastre naționale. Vezi : George Moroianu, *Serbările din Anvers*, în „Patria” an X, nr. 134, din 22 iunie 1928 și discursul lui George Moroianu în parlamentul României, despre Gerard Harry, în „Monitorul oficial”, nr. 13, din 17 dec. 1931.

⁵ Redactor șef la ziarul „La Réforme”. A vizitat în anul 1917 România (orașul Iași), exprimîndu-și solidaritatea față de lupta românilor pentru unitate statală, rostind în acest scop un discurs în parlament. Vezi : George Moroianu, *Serbările din Anvers*, în „Patria”, an X, nr. 134, din 22 iunie 1928.

⁶ Profesor universitar la Academia Belle Arte din Anvers și publicist.

Din Anvers, George Moroianu trimite o telegramă din partea „Ligii Culturale” la Roma, în care-și exprimă adevărata față de solidaritatea latină, manifestată cu prilejul Conferinței Interparlamentare din Europa pentru Pace, unde deputatul italian M. R. Imbriani a prezentat o moțiune ca toți cei prezenți să se oblige a recunoaște dreptul popoarelor la unitatea lor națională și să lupte pentru realizarea acestei idei⁷.

Deosebit de rodnică a fost activitatea lui George Moroianu și în ceea ce privește difuzarea „Replicii”⁸, a lui Aurel C. Popovici, pentru traducerea în limba engleză și răspîndirea ei în Anglia.

În octombrie 1892, George Moroianu își continuă studiile universitare la Paris, unde, apreciat pentru calitățile sale politice, pregătirea multilaterală și dirzenia manifestată în lupta contra asupririi naționale, este ales președinte ale secției din Paris a „Ligii Culturale”, în locul lui Stroe Brătianu, decedat⁹.

Încă din 1892, George Moroianu pregătește opinia publică europeană cu privire la mișcarea memorandistă, factor însemnat în accentuarea tendințelor de unitate statală, demonstrînd, în coloanele ziarelor franceze

⁷ În cursul anului 1891, a avut loc în capitala Italiei, Roma, Conferința interparlamentară din Europa, la care au luat parte deputați din România și din alte țări, animați să lupte pentru apărarea păcii. Nicolae Flea a prezentat o moțiune în favoarea popoarelor oprimate din Imperiul Austro-Ungar, mai ales a românilor din Transilvania împotriva asupririi naționale burghezo-moșierești maghiare, care a fost susținută de italieni. Unul din deputații italieni Imbriani, care se bucura de o deosebită considerație, luînd cuvîntul la Congres, a avut o atitudine energică și a propus să se recunoască drepturile tuturor popoarelor la unitate. Poziția lui a fost susținută de deputații francezi, portughezi, donezi, români, iar după ce a publicat și o scrisoare în ziarele opoziționiste din Roma: în care a menționat situația grea a maselor de italieni și români în monarhie, a cerut excluderea delegațiilor austriece și ai Ungariei, de la Congresul de Pace. Această atitudine importantă a deputatului italian pentru cunoașterea aspirațiilor românilor și italienilor, a determinat o puternică manifestație de simpatie din partea studenților față de Imbriani, el primind și numeroase telegrame de recunoștință din România și de la studenții români care studiau la Paris, Anvers, Viena etc. *Desăvîrșirea unificării statului național român*, p. 53; George Moroianu, *Unirea de la 1859*, Cluj, 1927, p. 27–29; idem, *Les Luites des Roumains de Transylvanie pour la liberte et l'opinion europeenne*, p. 104.

⁸ Cestiunea română în Transilvania și Ungaria. Replica junimii academice române din Transilvania și Ungaria la „Răspunsul” dat de junimea academică maghiară „Memorialului” studenților universitari din România cu hartă etnografică a Austro-Ungariei și României, Viena, Budapesta, Graz, Cluj, 1891. Traducerea „replicii” în limba engleză s-a făcut de către Mary Adams, profesoară la Anvers, influențată de conținutul profund patriotic al acestui memoriu politic care sintetiza cerințele studenților români pentru libertatea și unitatea poporului lor. Tradusă în limba engleză, „Replica” a fost răspîndită de „Liga Culturală” din Anvers în Anglia. Vezi: George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană, în Transilvania, Banat, Crișana, Maramureșul. 1918–1928*, vol. III, București, Editura „Cartea națională”, 1929, p. 14.

⁹ George Moroianu, *Unirea de la 1859*, Cluj, 1927, p. 3. Din Comitetul secției Paris a „Ligii culturale” făceau parte: Ovid Densusianu, Hanibal Teohari, Mihail Ianculescu, Ion Constinescu, C. Hanu, Ieremia Popa, George Marinescu, Pompiliu Eliade, unii dintre ei conducători activi ai mișcării naționale studențești, care au susținut cauza românească în străinătate și au atras atenția presei democratice franceze și a oamenilor politici francezi asupra luptei poporului român din Transilvania și Banat, contra asupririi naționale și sociale.

la care a colaborat, că „Memorandul” din 1892 a fost un manifest național al întregului popor român, pentru recunoașterea națiunii române ca egală în drepturi cu celelalte naționalități din Transilvania, ceea ce a reprezentat un moment însemnat în istoria mișcării naționale a românilor din monarhia dualistă la sfârșitul secolului al XIX-lea¹⁰.

Manifestarea plenară a lui George Moroianu pe plan politic, coincide cu lărgirea caracterului de masă a luptei maselor populare pentru eliberare națională dintre anii 1892 și 1894, cu mișcarea memorandistă, cînd problema națională a românilor din Transilvania și Banat a stat în centrul atenției opiniei publice progresiste europene.

George Moroianu își spune cuvîntul energic în susținerea acțiunii memorandiste, contribuind la popularizarea Memorandului românilor din Transilvania și Banat, publicînd articole în care a demască sistemul dualist austro-ungar, politica de asuprire națională a guvernanților reacționari de la Pesta, desfășurînd o largă propagandă pentru succesul luptei de eliberare națională, întretinînd conștiința de solidaritate cu poporul român.

Pentru a informa opinia publică progresistă și democratică despre frămîntările vieții naționale și politice din Transilvania, George Moroianu îi trimite lui Edward William Gladstone, om politic englez¹¹, un exemplar în limba engleză din Replica studenților români din Cluj, Budapesta, Viena și Graz, precum și o scrisoare privitoare la „Chestia Românească” din Ardeal, la care primește un răspuns favorabil, fiind asigurat de un neprecupețit sprijin pentru satisfacerea idealului politic și național al românilor¹².

Folosind diverse mijloace, George Moroianu a reușit să atragă personalitățile marcante din publicistica europeană de partea mișcării național-politice a românilor din Transilvania și Banat, care au sprijinit lupta poporului român pentru libertate și unitate.

Condeul lui George Moroianu pus în slujba poporului său, crezul său politic, colaborarea cu publicității de prestigiu, exprimarea deschisă a poziției sale pentru unitate statală, critica regimului politic austro-ungar, determină ziarul francez „Journal des Débats”, la 10 august 1893, să-i trimită o scrisoare prin secretarul de redacție Robert de Caix, în numele lui

¹⁰ George Moroianu, referindu-se la Memorandumul românilor din Transilvania și Banat, sublinia că el avea menirea să lămurească străinătatea în privința revendicărilor naționale ale poporului român, fiind un memoriu politic de mare însemnătate, elaborat de P.N.R., conducătorul luptei românilor aflați sub dominația austro-ungară. Vezi: George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană, în Transilvania, Banat, Crișana, Maramureșul. 1918–1928*, vol. III, București, Editura „Cartea națională”, 1929, p. 1405. Ziarele la care a colaborat George Moroianu la Paris în perioada 1892–1890 au fost: „La Republique Française”, „Le Journal des Débats” și „La Justice”. Vezi: George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, p. 10–40.

¹¹ William Edward Gladstone (1809–1898), remarcabil om politic englez, lider al Partidului Liberal, de patru ori prim-ministru, susținător al cauzei naționale a românilor (atunci în vîrstă de 84 de ani). Vezi: George Moroianu, *Les luttes des Roumains de Transylvanie pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 72–74.

¹² George Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 17–19.

George Patinot, directorul politic al ziarului¹³. În scrisoare, i se cere lui George Moroianu „să țină la curent marele ziar francez cu desfășurarea luptei memorandiștilor și cu procesul care s-a intentat frunțașilor P.N.R., pentru elaborarea Memorandului, proces ce va avea loc la Cluj, în mai 1894.

Scrisori primește George Moroianu și de la Felix Lesseur¹⁴ și Gerard Harry¹⁵, ca să trimită corespondențe și informații privind lupta național-politică a românilor din Transilvania, mai ales știri despre procesul memorandiștilor și evenimentelor mai importante care aveau loc pe plan național. George Moroianu va deveni un corespondent permanent al ziarelor belgiene, franceze, protestind contra măsurilor represive luate împotriva memorandiștilor, dezvoltând nedreptățile suferite de românii din Transilvania și Banat, arătând amploarea lăuată de manifestațiile în sprijinul memorandiștilor ce aveau loc în țară, cerind personalităților politice și culturale să se solidarizeze cu memorandiștii.

Un moment însemnat pentru susținerea drepturilor românilor și de exprimare a solidarității latine, l-a constituit prezența lui George Moroianu în orașul Montpellier, unde a fost invitat în iunie 1893, pentru a expune o conferință despre luptele și aspirațiile poporului român din Transilvania¹⁶. Datorită activității lui George Moroianu, personalități de seamă, cum au fost : Edward William Gladstone, Edmond Fitzmaurice, Seton Watson, W. R. Morphyll, Emil Florence, Georges Clemenceau, Lev Tolstoi, Roberto Fava, Menotti Garibaldi, Imbriani etc., numeroase ziare și organizații franceze, italiene, belgiene, engleze își afirmă simpatia față de lupta dusă de românii din Transilvania în favoarea drepturilor lor naționale și politice.

Presa franceză : „Le Temps”, „Le Journal des Débats”, „Le Soleil”, „La Paix”, „Le Figaro”, „Éclair”, „La France”, „La Vérité”, „La République

¹³ George Moroianu, *Unirea de la 1859*, p. 36.

¹⁴ Redactor șef al ziarului „La République Française”. În acest ziar, la 22 iunie 1893, Felix Lesseur, publică articolul „Maghiarii și nemaghiarii”, în care își exprimă solidaritatea cu mișcarea națională a românilor din Transilvania și condamnă opresiunea. Tot în acest ziar, în numerele din 25 și 30 mai 1893, Jules Meline apară interesele naționalităților asuprite din Imperiul Austro-Ungar și susține înțelegerea între popoare și necesitatea eliberării naționale. Vezi : George Moroianu, *Les luttes des Roumains de Transylvanie pour la liberté et l'opinion européenne*, p. 120–139. Felix Lesseur, la fel ca alți oameni politici și publiciști de frunte, printre care : Emil Florence, (fost ministru de externe al Franței), D. Lorbac (directorul ziarului „Le Nord”), Henri Rochefort (directorul ziarului „L'Intransigent”), Albert Vandul, Henri Gaidoz, Fruck Breton (profesori universitari), Louis Marin (om politic care a fost la procesul memorandiștilor în calitate de corespondent al citorva ziare pariziene, printre care și „La libre Parole”), Alfred Rambaud (profesor universitar și publicist) etc. Vezi : George Moroianu, *Acțiunea memorandistă în străinătate*, în „Patria”, anul X, nr. 116; idem, *Les luttes des Roumains de Transylvanie pour la liberté et l'opinion européenne*, p. 89–91.

¹⁵ Redactor șef al ziarului „L'Indépendance Belge”.

¹⁶ George Moroianu, *Les luttes des Roumains de Transylvanie pour la liberté et l'opinion européenne*, p. 89–94. Vezi : V. A. Urechia, *Voci latine*, București, 1894, p. 150, cf. G. Moroianu, op. cit., p. 89–94; George Moroianu, *De ziua Unirii*, în „Patria”, 27 ianuarie 1928; idem, *Mandered Hungary*, în „Pall Mall Gazette”, Londra, 27 nov. 1893. George Moroianu a fost invitat la Montpellier de Societatea poetilor latini (felibriul latin), fiind student la Paris.

Française", „Le Mémorial Diplomatique" a publicat un ciclu de articole, știri și informații, sub semnătura unor distinse personalități franceze, prin care se cerea recunoașterea drepturilor națiunii române, se lua poziție în favoarea cauzei românești, se arăta justețea revendicărilor autorilor memorandumului implicați în proces, se protesta contra opresiunii la care erau supuși românii din partea regimului burghezo-moșieresc maghiar, se arăta solidaritatea cu luptătorii transilvăneni și se condamna procesul intentat¹⁷.

Printre personalitățile franceze, figuri de seamă ale vieții politice, culturale și obștești, care au susținut ideea desăvîrșirii unității politice a poporului român, au arătat necesitatea egalității depline în drepturi a națiunilor, au exprimat simpatia pentru cauza nobilă, pentru cei inculpați în procesul memorandumilor de la Cluj¹⁸, cerind eliberarea celor arestați și dreptate pentru românii din Transilvania au fost: Georges Clemenceau, Ernest Lavisse, Georges Patinot, Emil Flourence, Henri Galidoz, Felix Lesseur, P. Picot și alții.

În această perioadă, 1892–1894, s-a creat o puternică mișcare de solidaritate a popoarelor din Franța, Italia, Anglia, Belgia, Spania, cu poporul român în lupta sa pentru unire, contra oprîmării naționale, încurajîndu-se acțiunile conducătorilor mișcării de eliberare națională, exprimîndu-se o vădită simpatie pentru românii și cei inculpați în procesul de la Cluj¹⁹.

Anul 1894 îi oferă lui George Moroianu prilejul de a se afirma puternic în viața națională și politică, angajîndu-se într-o luptă dîră pentru susținerea mișcării memorandiste peste hotare, pentru mobilizarea tuturor forțelor de pe arena politică externă în susținerea idealului politic românesc.

Binecunoscut, datorită articolelor publicate în marile ziare franceze, engleze, belgiene, George Moroianu reușește, la sfîrșitul anului 1893 și începutul anului 1894, să ia contact cu o serie de oameni politici englezi: James Brice²⁰, J. W. Bridges²¹, W. R. Morphill²², Seton Watson²³ etc., deplasîndu-se în acest scop în Anglia, solicitînd studii, provocînd discuții, organizînd întruniri, cheltuind mari eforturi și depunînd pasiune, mobilizînd tîneretul universitar la manifestații de sprijin pentru memorandumști.

Aflat într-o călătorie la Londra, în ianuarie 1894, George Moroianu este primit de Lordul Gladstone, căruia îi prezintă un memoriu în sprijinul poporului român²⁴. Între oamenii politici englezi care au manifestat o caldă simpatie pentru lupta națională și politică a românilor din Transilvania și

¹⁷ *Desăvîrșirea unificării Statului Național Român*, p. 58–80.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 248–252.

²⁰ Om politic diplomat și istoric, a fost ministru al Comerțului în cabinetul Gladstone și ambasador al Angliei în S.U.A.

²¹ Profesor universitar englez.

²² Filolog și romanist englez, profesor universitar la Oxford.

²³ Publicist, istoric și om politic englez.

²⁴ George Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 19.

Banat și care au fost puternic influențați de procesul memorandiștilor, se numără și lordul Edmond Fitzmaurice, care a publicat o serie de articole despre situația naționalităților din Austro-Ungaria²⁵.

Cu sprijinul lordului Edmond Fitzmaurice, George Moroianu a fost primit de James Brice²⁶, în ianuarie 1894, căruia i-a expus situația românilor din Transilvania, mai ales starea grea în care se aflau școlile, administrația și justiția, menționând că românii deși constituiau majoritatea populației, nu aveau reprezentanți în organele de stat. În cursul întrevederii, omul politic englez James Brice²⁷, care timp de 30 de ani a susținut cu căldură lupta românilor pentru unitatea de stat, i-a arătat lui George Moroianu că nu aprobă tactica P.N.R. (pasivismul) și a cerut ca românii să lupte împotriva dualismului austro-ungar, să desfășoare o viață politică activă, prin trimiterea în parlamentul Ungariei a unui număr însemnat de deputați, care să poată acționa împotriva asupririi și împilării. James Brice sugerează ministrului de externe al Angliei, lord Kimberley, din cabinetul Gladstone, să inițieze o anchetă privind situația românilor din Transilvania. Așa se ajunge la călătoria lui Fitz-Gerald în Transilvania²⁸. Ziarist de renume european, corespondent principal al multor publicații de prestigiu din Anglia, Fitz-Gerald vizitează Transilvania, luând legătura cu conducătorii politici și religioși ai poporului român, informându-se despre starea națională și socială de aici²⁹.

Solidaritatea tinertului universitar, a oamenilor politici englezi, a figurilor proeminente din viața culturală, cu mișcarea memorandistă, s-a

²⁵ Edmond Fitzmaurice, om politic englez, a fost ministru al afacerilor externe al Angliei în cabinetul Gladstone (1892–1895) și ministru, secretar de stat pînă în 1913, în cabinetele Compell-Bannerman și Aquith, o personalitate de prestigiu în lumea diplomatică, primul om de stat englez, care a luat apărarea românilor din monarhia austro-ungară. Încă din 1890, în ziarul „Pall Mall Gazette” din Londra, E.F. a publicat articole în apărarea cauzei românilor. George Moroianu i-a odresat memorii repetate, iar în timpul prezenței sale la Londra, în ianuarie 1894, s-a prezentat mai multor oameni politici, deputați în parlament: Sir Charles Dilke, Labouchere. George Moroianu i-a cerut lordului Fitzmaurice o întrevedere, fiind primit la reședința acestuia din Green Street în 11 ianuarie 1894. George Moroianu a publicat interviul său în numărul din 22 ianuarie 1894, al ziarului „L'Indépendance Belge”. În timpul primului război mondial, George Moroianu i-a trimis mai multe memorii despre necesitatea intrării României în război de partea Antantei, la care el a răspuns favorabil, încurajând drepturile românilor, unitatea lor, ca o necesitate obiectivă pe plan european. Vezi: George Moroianu, *Lord Edward Fitzmaurice*, în „Cuvîntul” din 19 iunie 1926; idem, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 21–29; idem, *Luptele de emancipare ale românilor*, p. 15–16. Impresiile frumoase a lui E. Fitzmaurice despre țara noastră, le cunoaștem din intervenția sa la Conferința asupra României, ținută la 18/30 aprilie 1908, de Alfred Steed și prezidată de Sir Percy Anderson, în sala „Royal Society of Arts and Manufactures”: „Il voulait remercier le conferantions des choses intéressantes qu'il avait dites sur la Roumanie et par les vœux il a réveillés les souvenirs personnels de tout ceux qui, comme lui, ont voyagé en Roumanie. Il a recommandé à ceux qui veulent connaître ce pays d'y aller pour l'étudier de leurs propres yeux”. George Moroianu, *Lettres de Londres*, în *L'Indépendance Roumaine*, 27 aprilie 1908, p. 1.

²⁶ George Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 32.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor*, p. 17.

²⁹ *Ibidem*.

concretizat prin mitingul de la 5 martie 1894, din centrul universitar Oxford (Anglia), manifestare de amploare a opiniei publice engleze în susținerea problemei naționale a românilor din Transilvania și Banat³⁰.

Printre intelectualii care au organizat mitingul se numără și profesoara Jeanne Del'homme, bursieră a statului francez, care a prezentat o conferință în care a expus cu argumente istoricul luptei pentru dreptate și libertate a românilor din Transilvania și Banat. Ea a primit din partea lui George Moroianu o scrisoare de mulțumire pentru colaborarea ei fructuoasă la această importantă acțiune de solidaritate cu cauza românilor³¹.

George Moroianu își exprimă recunoștința sa față de această reprezentantă a vieții spirituale franceze, subliniind în același timp, că pretutindeni, în cele mai largi cercuri politice din Anglia, Franța, Belgia, crește numărul acelor care susțin lupta poporului român.

În timpul desfășurării procesului memorandiștilor de la Cluj, George Moroianu, președintele secției Paris a „Ligii Culturale”, împreună cu alți studenți români, cu concursul prorectorului Universității, Octave Gréard, în cea de-a treia zi a procesului (11 mai 1894) a organizat un miting la Sorbona, la care au participat 3.000 de studenți, profesori și alți intelectuali din Paris, în semn de solidaritate cu cauza justă a inculpaților în procesul de la Cluj. Mitingul a fost prezidat de profesorul universitar Ernest Lavisse, care a ținut un discurs, subliniind aspecte din lupta națională și politică a românilor din Transilvania³².

La acest miting din 11 mai 1894, de la vestitul centru universitar Sorbona, profesorul universitar Emile Picot a ținut o expunere în care a condamnat raicilele din imperiul austro-ungar, subliniind că în Transilvania trăiesc 3 milioane de români lipsiți de drepturi, încurajând lupta memorandiștilor și cerind rezolvarea problemei lor naționale. Discursul lui Emile Picot a determinat o puternică manifestare de simpatie pentru poporul român, pentru drepturile sale și de condamnare a burgheziei-moșierești maghiare.

³⁰ Mitingul a fost organizat de reprezentanți de frunte ai intelectualității engleze: I. W. Bridges (șeful școlii pozitivistice engleze), Bail Karl Lylle și de ilustrul filolog și romanist englez, profesor universitar W. R. Morphill, care a prezidat și a ținut un vibrant și emoționant discurs, în care a spus: „Am vizitat în trei rânduri și România și frumoasa țară a Ardealului și am cunoscut indeaproape acest interesant popor. Este curios să găsești un popor de viață nobilă și vorbind o limbă derivată din cea latină, care, cu toate persecuțiile la care este expus, înflorește totuși în putere așa de departe în răsăritul Europei”. P. Preca, *Meetingul de la Oxford (5 martie 1894) manifestarea de simpatie a englezilor pentru românii ardeleni și procesul Memorandului. Scrisori și telegrame de mulțumire din partea românilor*, în „Transilvania”, 1945, nr. 3-4, p. 69-74.

³¹ Jeanne Del'homme trimite în mai 1894 din Londra, a scrisoare de răspuns lui George Moroianu (pentru depeșa trimisă de acesta în călătoria sa de la Paris la Cluj, pentru a participa la dezbaterile procesului memorandiștilor). În scrisoare îi cere lui Moroianu, ca un reprezentant al poporului român să stea permanent la Londra, pentru a da informații, a organiza întruniri și a publica articole despre mersul procesului din Cluj.

³² George Moroianu, *Unirea de la 1859*, p. 37; idem, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, p. 42-43.

Istoricul francez Ernest Lavisse, în dorința de a apăra cauza românilor pentru unitatea lor statală, dovedind un mare interes și simpatie pentru poporul nostru, a cerut profesorului universitar Henri Gaidoz să scrie un articol despre românii din Ungaria, pentru a informa și opinia publică europeană despre opresiunea la care erau supuși românii, argumentind drepturilor lor politice și civice. Henri Gaidoz, istoric și publicist, o personalitate cu multă autoritate în viața universitară, scrie la cererea lui Ernest Lavisse articolul „Les Roumains des Hongrie”, care a apărut la 15 mai 1894, în „La Revue de Paris”³³. George Moroianu traduce în limba română articolul lui Henri Gaidoz, care a făcut o puternică impresie în rindul oamenilor de cultură și politici apuseni și-l tipărește într-o broșură, ediție a „Ligii Culturale” din București³⁴.

Articolul publicat de Henri Gaidoz, informează despre situația politică din Transilvania, despre geneza poporului român, despre situația sa socială și națională, denunțându-se asuprirea poporului român, și apărându-se cu convingere cauza justă a românilor. Articolul s-a bucurat de multă apreciere, determinind o studiere atentă și cu seriozitate a situației românilor din Transilvania, dezbateră problemei naționale, luindu-se totodată atitudine împotriva celor care au deschis acțiune contra autorilor Memorandului, determinind o intensă mișcare de solidaritate și sprijin în lupta națională a românilor ardeleni.

Mișcarea memorandistă a fost susținută în străinătate de George Moroianu, în calitate de corespondent special al unor mari ziare din Franța, el asistind, cu începere de la 19 mai 1894, la procesul memorandiștilor din Cluj, trimițind informații, știri și articole asupra desfășurării lucrărilor, arătind simpatia întregului popor cu acuzații, condamnind politica de oprire națională a guvernului de la Pesta, care reprezenta interesele clasei dominante maghiare³⁵.

Ziarul „Journal des Débats”, după ce a publicat la 7 mai 1894, un articol de fond despre procesul de la Cluj și știri primite prin „Liga Culturală” secția Paris, a inserat în paginile sale și două scrisori ale lui George Moroianu, cuprinzind și impresiile sale, care reflectau solidaritatea impresionantă cu acuzații, poziția energică a inculpaților în proces pentru apărarea drepturilor românilor și protestul împotriva judecării fruntașilor politici români.

Eforturile lui George Moroianu au avut un larg ecou în opinia publică europeană, reușind să determine înțelegerea semnificației procesului de la Cluj, ca proces național-politic și, în același timp, să obțină sprijinul personalităților marcante ale vieții politice și culturale în problema națio-

³³ Directorul revistei „La Revue de Paris”, care apărea în a doua serie, era profesorul universitar și istoricul Lavisse.

³⁴ George Moroianu, *Henri Gaidoz, Românii din Ungaria, Originea, istoria și starea lor prezentă*, extras din „Revue de Paris”, București, 15 mai 1894.

³⁵ George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în iumina europeană*, p. 42–43.

nalităților oprite din monarhia austro-ungară și pentru apărarea reprezentanților naționali ai românilor din Transilvania.

În susținerea mișcării naționale din Transilvania și a fruntașilor români condamnați în urma procesului de la Cluj, un rol însemnat l-a avut și manifestația de simpatie din iunie 1894, la Paris, în casa profesorului universitar francez de la Școala de științe politice, Anatole Leroy Beaulieu. La această manifestație au luat parte studenți și profesori de la Școala de științe politice din Paris, precum și diplomați, cunoscuți pentru sentimentele lor față de mișcarea de eliberare națională a românilor din Transilvania, care își arătau nu numai simpatia, dar ofereau și un sprijin multilateral cauzei românilor, cum au fost: Al. Ribot, Gaston Boissier, Albert Sorel, Ernest Lavisse, Paul și Emile Dechanel, Emile Picot, Alfred Rimbaud.

George Moroianu, invitat și el de fostul său profesor Anatole Leroy Beaulieu, a dat detalii participanților despre desfășurarea procesului memorandiștilor de la Cluj, evidențiind atitudinea patriotică și demnă a lui Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu, Daniil Barceanu etc. în susținerea cauzei naționale românești. Cu acest prilej, el a reliefat puternicele acțiuni de solidarizare cu memorandiștii care au avut loc în întreaga Românie. De asemenea a subliniat poziția tinerimii universitare care a publicat numeroase apeluri, manifeste, foi volante, condamnând justiția claselor dominante din Ungaria, care judeca pe conducătorii poporului român, ce exprimau interesele întregii națiuni³⁶.

Mișcarea națională a românilor și lupta pentru unitatea de stat a continuat cu aceeași intensitate și după 1894, întâmpinând însă mari greutăți din cauza intensificării represiunilor, din cauza guvernărilor monarhiei austro-ungare³⁷.

Acțiunile și manifestațiile naționale, politice și culturale ale anului 1895, fac parte din mișcarea memorandiștă, ale cărei consecințe sînt deosebit de puternice pentru românii din Transilvania și Banat. Politica repressivă a guvernanților maghiari îndreptată împotriva P.N.R., a mișcării de eliberare națională, a conducătorilor și cărturarilor români din Transilvania și Banat, metodele abuzive de guvernare, au determinat o conlucrare strînsă a naționalităților oprite nemaghiare din imperiul austro-ungar, ceea ce a dus la „Congresul Naționalităților”³⁸. Cu prilejul acestui Congres ținut în august 1895 la Budapesta, cu o participare largă a reprezentanților români, sirbi, slovaci, George Moroianu, trimite oamenilor politici din apusul Europei, scrisori cu rezoluțiile și scopul Congresului, evocînd luptele naționalităților asuprite pentru drepturile lor politice și naționale, cooperarea lor pentru recunoașterea individualității politice și a egalității în drepturi,

³⁶ *Ibidem*, p. 44–45.

³⁷ *Desăvîrșirea unificării statului național român*, p. 77.

³⁸ *Ibidem*, p. 79–81.

pentru dezvoltarea liberă a culturii și pentru menținerea tacticii P.N.R. – pasivismul³⁹.

Cauza naționalităților oprite din monarhia habsburgică, deci și cauza poporului român, este din nou sprijinită cu ocazia Congresului Naționalităților, de oameni politici și personalități culturale de mare prestigiu, cum a fost lord Edmond Fitzmaurice, care primind un memoriu de la George Moroianu cu privire la alianța de luptă a naționalităților supuse, îi răspunde, menționind că ziarele engleze au prezentat știri despre Congres și și-au manifestat adevărată față de lucrările lui, s-au declarat apărători ai drepturilor popoarelor, condamnd nedreptățile suferite de români, slovaci, sirbi⁴⁰.

Prin activitatea sa publicistică în cadrul secției Paris a „Ligii Culturale”, a relațiilor strinse stabilite cu oameni politici și personalități culturale de prestigiu, George Moroianu a reușit, între anii 1892 și 1898, și ulterior, până în 1918, să facă din problema românilor – majoritatea populației din Transilvania și Banat, o problemă europeană, a cerut rezolvarea aspirațiilor naționale ale poporului român, a demonstrat politica de asuprire a regimului burghezo-moșieresc maghiar, asigurind sprijinul opiniei publice europene pentru lupta naționalităților asuprite din imperiul habsburgic, în vederea realizării aspirațiilor lor.

O concludentă afirmare a lui George Moroianu, pentru ca problema Transilvaniei să devină una europeană, în atenția cercurilor politice, pentru crearea unui curent favorabil naționalităților oprite, în lupta lor pentru drepturi politice și naționale, o întilnim și în atitudinea adoptată de el în timpul Conferinței Interparlamentare din 13 august 1897, de la Bruxelles⁴¹.

George Moroianu, care în acest timp își continua studiile în Germania, vine în capitala Belgiei pentru a participa la lucrările Conferinței în calitate de corespondent al ziarului „L'Indépendance Belge”, în problema naționalităților din Austro-Ungaria și mai ales a cauzei românești. Participă la polemica din coloanele ziarului, iscată de discursul contelui Appony, care a evidențiat Constituția liberală a Ungariei și a criticat delegația României, pentru că se amestecă în treburile interne ale țării sale. Totodată, luind apărarea maselor țărănești din Transilvania și Banat, Ion N. Roman a răspuns printr-o broșură în limba franceză, protestind față de afirmațiile nejustificate ale delegației maghiare. În ziarul belgian „L'Indépendance Belge”, se publică la 14 august 1897, o scrisoare a lui Paszmandy și Asboth, de răspuns la broșura în limba franceză „Protestul românilor transilvăneni”, în care se arată că românii din Transilvania nu sint persecutați în Ungaria.

³⁹ George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, p. 16–30.

⁴⁰ *Ibidem*. Lordul Fitzmaurice i-a răspuns la 13 august 1895, lui George Moroianu, din reședința sa de la Bratford – On-Avon.

⁴¹ George Moroianu, *Unirea de la 1859*, p. 59.

George Moroianu intervine și el, infirmind afirmațiile inexacte ale lui Paszmandy, arătând nemulțumirea generală a românilor față de nedreptățile suferite din partea burghezo-moșierimii maghiare, că liberalismul și constituționalismul maghiar sint fațete ale demagogiei politice, că au loc prigoniri sistematice din partea aparatului de stat împotriva maselor⁴².

Om de vastă cultură, format la școala franceză și germană, bucărindu-se de multă considerație pentru activitatea sa politică și publicistică, George Moroianu devine o figură de seamă a diplomației românești, reprezentând țara noastră ca expert economic, atașat comercial, consul în Anglia, Austro-Ungaria, Germania, Elveția, Italia și Rusia⁴³.

Activitatea lui George Moroianu în sprijinul cauzei naționale românești rezultă și din faptul că el a însoțit numeroși oameni politici și diplomați, publicații de mare autoritate din țările occidentale, în vizitele pe care le făceau în România, pentru a cunoaște peisajul și frumusețile patriei, a sesiza starea de spirit a poporului, a cunoaște acțiunile popoarelor oprite pentru autodeterminare și libertate națională, cum au fost: Seton Watson (Scotus Viator) și Wiackam Steed.

Vizitele acestor oameni politici au influențat pozitiv opinia publică engleză în susținerea luptei pentru unitate a poporului român, a unirii Transilvaniei cu România.

⁴² Scrisorile lui George Moroianu au fost publicate, în numerele din 2 și 6 septembrie 1897, a ziarului „L'Indépendance Belge” și au fost reproduse în volumul lui Ion M. Roman, *La Question Roumaine en Hongrie*, Constanța, 1915. În scrisoarea din 2 septembrie 1897, George Moroianu se referă la situația românilor din imperiul habsburgic, în sensul că aceștia nu sint reprezentați în Parlamentul Ungariei în raport cu numărul locuitorilor, că întinpină multe greutăți din partea oficialităților maghiare pentru dezvoltarea culturii naționale și afirmarea în viață politică, că nu se recunoaște egalitatea națiunii române și individualitatea ei politică, că au fost adoptate legi politice și religioase care urmăreau deznaționalizarea maseilor, precum și dominația politică, economică, și culturală a burghezo-moșierimii maghiare. În a doua scrisoare, publicată la 6 septembrie 1897, George Moroianu își afirmă poziția exprimată în cursul primei epistole și aduce argumente cu privire la existența națională a românilor, a comunității de limbă, de obiceiuri și sentimente, bazindu-se pe cele citate de istoricul Henri Gaidoz, profesor la College de France și la Școala de Științe Politice din Paris, în articolul publicat de el în revista „Revue de Paris”. Tot aici, George Moroianu contestă hotărârile adoptate de Dieta Transilvaniei din mai 1848, de la Cluj, privind unirea Transilvaniei cu Ungaria, deoarece în acel for nu erau reprezentați delegații românilor care constituiau majoritatea populației.

⁴³ În anul 1907, George Moroianu este numit de guvernul României consul la Londra, apoi între anii 1909–1912, atașat comercial al României în Germania și Austro-Ungaria, cu reședința la Viena; între 1912–1914, atașat comercial al României în Ungaria, Elveția și Italia, iar în 1917, consul al României la Odessa. Tendințele de atragere a personalităților politice și culturale pentru a susține problema românească se manifestă din plin, între anii 1908–1918, în calitatea sa de diplomat al României. Consul al României la Londra, George Moroianu îl cunoaște pe istoricul și omul politic englez Seton Watson, căruia, în numeroase întrevederi, îi dezvăluie politica de maghiarizare forțată a guvernelor de la Pesta, în ce constă problema naționalităților din Austro-Ungaria, drepturile legitime ale românilor, necesitatea obținerii egalității în drepturi și a libertății naționale. Pe această linie se situează și articolul publicat de George Moroianu în „Gazeta Transilvaniei” nr. 167, din 30 iulie / 30 august 1908: „Persecuția politică în Ungaria”, în care prezintă broșura lui Seton Watson: *La persécution politique en Hongrie. Appel à l'opinion publique*.

Astfel, în 1909, George Moroianu îl însoțește pe Seton Watson în prima sa călătorie în România, timp de trei săptămâni vizitându-se orașe din Transilvania: Brașov, Blaj, Sibiu, luîndu-se contact cu intelectuali de prestigiu și oameni politici ca: Nicolae Iorga, Octavian Goga, Iuliu Maniu etc., contribuind la informarea acestui erudit și istoric englez de prestigiu asupra realităților luptei național-politice, aducîndu-i la cunoștință bogata istorie a poporului român⁴⁴.

Sub influența vizitei, a convorbirilor avute, a discuțiilor cu George Moroianu, Seton Watson, personalitate marcantă a vieții politice și culturale din Anglia, a manifestat o caldă înțelegere față de naționalitățile oprite din anacronicul imperiu astro-ungar, a susținut eliberarea popoarelor subjugate, deci, a românilor, precum și dreptul la autodeterminare, aducînd numeroase servicii luptei pentru Unire, prin numeroasele lucrări publicate, discursurile și întrevederile avute⁴⁵.

George Moroianu își continuă propaganda în sprijinul luptei pentru unitatea de stat a poporului român. În cursul anului 1911, cînd însoțește într-o excursie în România pe Wickam Steed, corespondentul din Viena al ziarului „Times”, pe Clemence Rose, corespondenta vieneză a ziarului „Morning Star” și pe profesorul universitar Antonio Cippico, ziarist englez, se vizitează orașul Blaj, unde avea loc un important eveniment cultural: Jubileul de 50 de ani de activitate a ASTREI. Intelectualii englezi sînt puternic impresionați de solidaritatea manifestată cu acest prilej, de dorința realizării cit mai grabnice a unității politice a românilor, de hotărîrea cărturarilor români de a apăra existența națională a poporului.

Participarea acestor personalități politice și publicistice engleze, la una din cele mai importante manifestări ale conștiinței social-politice și a tendințelor de unitate a românilor din Transilvania, a contribuit la înțelegerea de către ei, a sensului luptei poporului român. Solidaritatea internațională manifestată în gânduri și aspirații de toți cei prezenți, i-a determinat să acționeze conștient pentru susținerea aspirațiilor politice ale națiunii noastre⁴⁶.

Paris, Eduard Conely et Co Editeur, 101, rue de Vaugirard, 1907. În acest articol, George Moroianu prezintă conținutul broșurii, care informează opinia publică europeană, despre politica de oprimare națională, a sistemului dualist austro-ungar. Atașat comercial la Viena, George Moroianu are legături de prietenie și afinitate spirituală cu Wickam Steed, corespondent al ziarului „Times”, cu Maurice Perron, corespondent al ziarelor franceze „Journal des Débats” și „Revue des deux Mondes”, precum și cu alți ziariști francezi, englezi, americani.

⁴⁴ George Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 60; idem, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, p. 22.

⁴⁵ George Moroianu, *Les luttes des roumains Transylvains pour la liberté, et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 192–193 și 201; *Unirea Transilvaniei cu România*, 1 decembrie 1918, Editura Politică, București 1970, p. 650.

⁴⁶ George Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 63. Grupul de publiciști englezi însoțit de George Moroianu, după participarea la impunătoarea manifestație culturală de la Blaj, a continuat vizitele în țară. Clemence Rose, corespondent al lui „Mornings-star”, a declarat înainte de plecarea spre Viena: „N-aș vrea să mor înainte de a mai vizita

Activitatea propagandistică pentru Unire, o desfășoară mai intens George Moroianu în timpul primului război mondial, ca urmare a intensificării luptei pentru eliberare națională și a maturizării tendințelor de unitate statală.

În contextul luptei întregului popor român pentru făurirea statului național român unitar, se încadrează și lupta lui George Moroianu⁴⁷ dintre 1915–1918, pentru susținerea de către guvernele Puterilor Antantei a oamenilor politici, a presei, a autodeterminării Transilvaniei și Unirea ei cu România.

În această direcție, George Moroianu, folosind prilejul celei de-a doua vizite în România a lui Seton Watson în cursul anului 1915, acționează energic printr-un demers politic individual, pentru ca acest eminent om de stat și politic să susțină mișcarea pentru Unire a maselor și să impună în Anglia rezolvarea justă a problemelor naționale ale românilor din Monarhia Austro-Ungară. El soliciita lui Watson să sprijine revendicările formulate de România privind linia viitoarelor granițe, în fața Antantei, a oamenilor politici, a presei, precum și dreptul la autodeterminare a Transilvaniei.

În cursul vizitei lui Seton Watson în România (februarie 1915), are loc o întâlnire la București⁴⁸, la care participă George Moroianu, Octavian Goga, Gheorghe Bogdan-Duică, unde se discută problema participării României la primul război mondial, de partea Antantei, rezultatele acestei colaborări pentru recunoașterea aspirațiilor naționale ale poporului român, necesitatea intensificării propagandei culturale și național-politice peste hotare pentru susținerea unirii Transilvaniei cu România.

Bazindu-se pe relațiile stabilite cu numeroase personalități politice engleze, favorabile intereselor poporului român, George Moroianu, desfășoară în cursul anului 1915, o propagandă intensă și organizată, cu scopul de a informa opinia publică și guvernul englez asupra realităților din România, a situației românilor asupriți din Transilvania, a luptei susținute pentru unitatea de stat. În acest scop, George Moroianu trimite prietenilor săi din Anglia: lordului Edmond Fitzmaurice, lui Seton Watson, W. Steed memorii amănunțite despre revendicările legitime ale României, despre drepturile poporului român, despre situația naționalităților asuprite din Austro-Ungaria, mai ales pentru problema eliberării celor 4 milioane de

o dată Țara Românească și Ardealul", la care George Moroianu a răspuns: „Cine știe până atunci, acest pământ al Ardealului, care se-nunde în fața noastră, frământat de vao-curci cu singele și sudorile românilor impilați, va deveni una cu al României libere și atunci această a doua excursie va fi și mai ușor de făcut și mai bine venită”.

⁴⁷ George Moroianu, între 1914–1918, a îndeplinit funcții pe linie de stat și în diplomația României, căutând ca printr-o activitate vastă, propagandistică și organizatorică (tipărirea de memorii, inițierea unor întruniri, publicarea unor articole în presă), să mobilizeze pe guvernanții români, ciț și forțele politice din Anglia, Franța, Italia, Belgia, să susțină în noile condiții internaționale, realizarea idealului național și a aspirațiilor poporului român.

⁴⁸ Întâlnirea are loc la restaurantul „Europa”. George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, p. 61.

români de sub dominația austro-ungară⁴⁹. Lordul E. Fitzmaurice, o personalitate de seamă din viața politică a Angliei, susține cauza românească, reține memoriul trimis de George Moroianu și îi răspunde printr-o scrisoare, în care menționează că este de acord cu cele arătate și cu legitimitatea revendicărilor naționale ale românilor, intenționând să susțină în cercurile politice engleze lupta românilor pentru realizarea statului național unitar.

George Moroianu a depus eforturi susținute pentru a capacita guvernul condus de Ion I. C. Brătianu, oferindu-i prim-ministrului român scrisoarea primită de la lordul Fitzmaurice, de unde rezulta că opinia publică engleză era favorabilă eliberării naționale a popoarelor asuprite din imperiul Austro-Ungar⁵⁰.

Ca urmare a evoluției ascendente a luptei pentru Unire, George Moroianu considera problema propagandei ca o importantă problemă de stat pentru România, în direcția inițierii unei agitații antihabsburgice, cerind în cursul anului 1917 crearea unui subsecretariat de stat al propagandei în cadrul guvernului român, pentru a se desfășura o susținută propagandă politică, economică, culturală, turistică, în favoarea intereselor poporului.

După o întrunire care a avut loc în casa lui George Moroianu din Odesa, unde el era consul al României și la care au participat vreo 30 de intelectuali ardeleni, pentru a discuta problema propagandei pentru Unire peste hotare⁵¹, el s-a deplasat la Iași, împreună cu profesorul universitar Ioan Nistor, la prim-ministrul Ion I. C. Brătianu, cerându-i să fie trimiși în occident oameni de cultură și știință, patrioți, care să se stabilească în capitalele țărilor Antantei și prin articole publicate în presă, conferințe, broșuri, manifeste, memorii să concentreze atenția celor mai înalte foruri de stat, spre satisfacerea dezideratului unității naționale și statale.

Printre acțiunile lui George Moroianu în favoarea intereselor naționale ale poporului român, trebuie relevate și cele din toamna anului 1918, cînd, aflîndu-se la Londra, era atașat al ministerului de externe englez

⁴⁹ George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, p. 16—23. W. Steed era director al ziarului „Times”, publicînd articole în sprijinul eliberării naționale a popoarelor din monarhia austro-ungară. Înainte și în timpul primului război mondial, William Steed a susținut revendicările poporului român și în general a tuturor popoarelor oprite din imperiul austro-ungar, mai ales în timpul tratativelor de pace de la Paris. Vezi: George Moroianu, *Henry Wickam Steed*, manuscris original, în Arhiva George Moroianu.

⁵⁰ George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, p. 16—23. Prim-ministrul României, I. I. C. Brătianu a reținut scrisoarea primită de George Moroianu de la lordul Fitzmaurice, ca document de stat (eminentul om de stat englez deși în vîrstă de 83 de ani se interesa foarte mult de soarta poporului român).

⁵¹ George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, p. 74—88. Demersurile lui George Moroianu la prim-ministrul României n-au fost fructuoase, subsecretariatul de stat al propagandei nu s-a creat așa cum s-a cerut, din cauza poziției unor conducători politici ai României, care n-au luat toate măsurile în vederea desfășurării unei intense propagande în străinătate pentru cauza unirii.

pentru chestiunile românești și, în special, pentru problemele care priveau teritoriile române din Austro-Ungaria⁵².

George Moroianu stabilește noi legături cu reprezentanții puterilor Antantei, ai naționalităților asuprite din Austro-Ungaria, cu oamenii politici englezi pentru a susține interesele poporului român, acțiunile sale de unire a Transilvaniei cu România. La Londra, își desfășoară în această perioadă activitatea o societate Anglo-Română⁵³, care își afirma solidaritatea cu lupta poporului român și a tuturor popoarelor oprite din Imperiul Austro-Ungar, pentru independență și unitate. Societatea a avut un rol însemnat pe linia susținerii intereselor naționale ale poporului român și a luptei sale pentru eliberarea națională.

În cadrul Departamentului propagandei, George Moroianu, alături de ceilalți reprezentanți ai națiunilor oprite din Imperiul Austro-Ungar, desfășura o intensă propagandă argumentind drepturile popoarelor la autodeterminare, libertate și independență națională⁵⁴.

Cu sprijinul oamenilor politici și publiciști englezi cu care a colaborat timp de decenii – Seton Watson, Wickam Steed, Antonio Cippico –, George Moroianu a publicat în ziarele „Times”, „Morning Star”, articole în care releva contribuția poporului român în timpul primului război mondial, necesitatea unirii Transilvaniei cu România ca act istoric, aducea argumente politice, etnice și sociale, motivind lupta pentru libertate și eliberare națională a românilor din Austro-Ungaria, cerind personalităților de seamă ale puterilor Antantei, diplomaților, ziaristilor, cercurilor politice și diplomatice, să sprijine desăvârșirea statului român. În august 1918, Allan Leeper, secretar al prim-ministrului englez Lloyd George, i-a cerut lui George Moroianu un memoriu despre eforturile României în primul război mondial și modul cum trebuiau tratate naționalitățile în cazul realizării unității statale.

⁵² George Moroianu, *Les luttes des roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 192, 193 și 201.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Departamentul de propagandă a fost înființat la sfârșitul anului 1917, și era instalat în palatul marchizului Cvev (de atunci denumirea: „Cvev House”). Se lucra de dimineața până seara, erau numeroși colaboratori, ziaristi, oameni politici, intelectuali, englezi. George Moroianu a lucrat la acest departament din iunie până în decembrie 1918, colaborând cu Eduard Beneș, om politic cehoslovac; cu Trumbici, om politic iugoslav. La departament, veneau zilnic W. Steed, Seton Watson, Sir Campbell, Leeger, colonelul lord Doslow, colonelul Baker etc. De la acest departament se trimiteau proclamații în toate limbile soldaților de pe front, inclusiv în limba română, aducându-se la cunoștința lor consecințele războiului, li se cerea să nu mai lupte contra puterilor Antantei. În articolul publicat de lordul Northcliffe, în 3 nov. 1918 în ziarul „Le Matin” din Paris, se arătau condițiile păcii impuse de Antantă puterilor centrale: asigurarea pentru toate popoarele Austro-Ungariei, de a-și avea locul lor printre națiile lumii și dreptul lor de a se uni cu frații lor de sânge de peste hotarele prezente ale Austro-Ungariei. Aceasta implică formarea statelor cehoslovac și iugoslav, independente, precum și Unirea Transilvaniei cu Regatul României (Vezi: George Moroianu, „Lordul Northcliffe”, în „Patria”, nr. 187, anul 4, 30 august 1922. Un interesant articol despre drepturile populației române și unitatea de stat, l-a publicat Alec G. Lupear: *Will The Rou-*

Memoriul este prezentat în 20 septembrie 1918, ministerului de externe al Angliei, fiind foarte documentat, subliniind istoricul participării României la primul război mondial, pierderile materiale și umane, contribuția armatei române la bătăliile de la Mărășești, Mărăști, Oituz, semnificația acestor victorii, eforturile și sacrificiile țării noastre în lupta contra Puterilor Centrale⁵⁵.

Pentru gândirea sa înaintată, pentru cunoașterea poziției sale față de problemele politice și naționale, pentru modul cum concepe viitorul statului național, este foarte important să relevăm conținutul memoriului pe care l-a prezentat în septembrie 1918 guvernului englez, sub titlul: „Sforțările României în războiul mondial”, în care schițează dezvoltarea democratică a României, arată necesitatea acordării votului universal, a libertăților cetățenești și democratice, a înfăptuirii reformei agrare și a drepturilor pentru minoritățile naționale. Memoriul a servit conducătorilor statului englez pentru cunoașterea aportului României la conferința de pace de la Paris.

Alături de alte personalități de seamă care activau în acea perioadă în capitala Franței, George Moroianu a fost colaboratorul ziarului „La Roumanie” și membru al Consiliului Național al Unității Române din Paris⁵⁶.

Politica sa națională, activitatea propagandistică desfășurată în slujba idealului național determină Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 să-l aleagă secretar general al afacerilor externe din Consiliul Dirigent (iunie 1919–aprilie 1920)⁵⁷. Este desemnat apoi consilier tehnic al delegației României pentru Conferința de pace de la Paris (1919–1920), unde participă la principalele acțiuni politice întreprinse pentru recunoașterea actului istoric al Unirii Transilvaniei cu România. Ales deputat în parlamentul României, este trimis ca membru al Comisiei Coloniale și al minorităților întrunită la Geneva în 1920, unde are o poziție foarte înaintată, susținând necesitatea deplinei egalități în drepturi a minorităților din România. Cu aceeași pasiune și ardoare cu care a militat timp de două decenii pentru realizarea marelui act al Unirii, George Moroianu, după 1920, se preocupă de organizarea învățământului economic superior din Cluj, fiind numit profesor de economie politică la Academia de Înalte studii comerciale și industriale din Cluj, rector al acestei înalte instituții de învățământ între anii 1929–1936 și fondator al revistei „Observatorul social-

manians be united in one Nation as result of War?, în „Indianapolis Star”, 18 nov. 1918. George Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia*, p. 83.

⁵⁵ George Moroianu, *Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 242, 259; *Desăvârșirea unificării statului național român*, p. 187–188.

⁵⁶ „La Roumanie”, nr. 39, 10 octombrie 1918, p. 3, col. 1–3; „La Transylvanie”, din 1 noiembrie 1918, p. 24; George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, p. 1462.

⁵⁷ Victor Jinga, *Viața și activitatea profesorului George Moroianu*, în „Observatorul Social-Economic”, anul XII, (seria a II-a), 1–2–3, ianuarie–iulie 1945, Brașov.

economic" (1931), publicație care va servi ca tribună pentru afirmarea gândirii economice progresiste din țara noastră.

Opera științifică a lui George Moroianu este, de asemenea, semnificativă pentru concepția și gândirea sa, ea fiind axată pe analiza luptei naționale și politice a românilor, a unității depline a țării, dezbătând cele mai esențiale aspecte ale luptei pentru unire pînă în 1918, subliniind frământările și manifestările care au avut loc peste hotare în sprijinul poporului român.

Printre lucrările mai importante ale lui George Moroianu, adevărate capitole de istorie națională, amintim: „Luptele de emancipare ale Românilor din Ardeal în lumina europeană”, „Recunoștința Ardealului către „Liga Culturală” și Vechiul Regat”, „Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne”, „Legăturile noastre cu Anglia”, „Unirea de la 1859”, precum și traduceri: H. Gaidoz, „Românii din Ungaria, originea, istoria și starea lor prezentă”; Wickam Steed, „Dimensiunile păcii” etc.⁵⁸.

Inzestrat cu talent literar, cunoscînd îndeaproape viața mocanilor săceleni, George Moroianu ne-a dat una din cele mai frumoase lucrări ale literaturii române: „Chipuri din Săcele”, ca un omagiu adus locurilor natale și oamenilor de pe aceste meleaguri.

Studiile sale economice: Organizarea și funcționarea muzeelor comerciale; Rolul românilor săceleni în dezvoltarea economică a principatelor; Industria casnică din Săcele; Creșterea și exportul nostru de animale odinioară și acum; Expansiunea economică a României; Vîrțile economiei etc. îi arată preocupările pentru dezvoltarea economiei naționale a României, pe baza cerințelor epocii, susținînd ideile înaintate de prosperitate a tuturor ramurilor economice, de folosire a potențialului și bogățiilor țării, pregătirea de specialiști.

George Moroianu, se înscrie prin întreaga sa activitate ca una din personalitățile cele mai de seamă ale generației Unirii de la 1918, promotor al progresului României, al ridicării nivelului de cultură a maselor, popularizînd valorile culturale ale românilor peste hotare și atrăgînd atenția opiniei publice europene asupra justeței cauzei libertății politice și unității poporului român.

⁵⁸ *Ibidem*.

DER BEITRAG VON GEORGE MOROIANU ZUR BEGRÜNDUNG DES EINHEITLICHEN RUMÄNIENS

(ZUSAMMENFASSUNG)

In dieser Arbeit zeigt uns der Verfasser, welche Rolle George Moroianu, eine Persönlichkeit auf kulturellem, politischem und diplomatischem Gebiet, Universitätsprofessor und ehemaliger Rektor an der Akademie für Handel und Industrie in Klausenburg, bei der Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien (1. Dez. 1918) spielte.

Vom Moroianu-Archiv ausgehend, hebt der Verfasser Moroianus Tätigkeit zwischen den Jahren 1908–1918 hervor, als er das Land als Wirtschaftsexperte, als Handelsattaché und schliesslich als Konsul in England, Österreich-Ungarn und Deutschland, sowie in der Schweiz, in Italien und in Russland vertrat.

In der Fortsetzung gibt uns der Autor einen Einblick in Moroianus Tätigkeit während des I. Weltkrieges (1914–1918), als er Denkschriften einsandte, in denen er um die Anerkennung der Rechte der rumänischen Nation ansuchte. So schickte er z. B. zu Beginn des Jahres 1915 seinen Freunden aus England ausführliche Memoiren, die die Frage der legalen Ansprüche Rumäniens und die Notwendigkeit der Vervollendung der politischen Einheit aufwarfen.

Zusammen mit Prof. Ioan Nistor fuhr er nach Iași, wo er an den Premierminister von Rumänien, Ioan Brătianu, die Forderung stellte, nach Frankreich, England und Russland Gesandte zu schicken, die Vertreter der Interessen des rumänischen Volkes waren.

Im August des Jahres 1918 forderte Allan Leeper, der Sekretär des Premierministers Lloyd George von England, George Moroianu auf, eine Denkschrift zu verfassen, in der er die Bestrebungen Rumäniens während des Krieges und die Behandlung der mitwohnenden Nationalitäten im Falle einer Verwirklichung der nationalen Einheit schriftlich niederlegen sollte.

Die sehr gut dokumentierte Denkschrift wurde dem Aussenminister Englands am 20. September eingesandt. In ihr wird die Geschichte der Beteiligung Rumäniens am I. Weltkrieg, die materiellen und Menschenverluste, der Beitrag der rumänischen Armee zu den Siegen von Mărășești,

Mărăști und Oituz und die Anstrengungen und Opfer des Landes während der Kämpfe gegen die Mittelmächte geschildert.

Es ist wichtig, den Inhalt des der englischen Regierung eingesandten Memoriums betitelt „Die Bemühungen Rumäniens während des Krieges“ aufzuzeigen. Damit kämpfte Moroianu für die demokratische Entwicklung Rumäniens, zeigte die Notwendigkeit eines allgemeinen Wahlrechts, sowie die der Festigung der demokratischen Freiheiten der Staatsbürger und forderte die Durchführung der Agrarreform und Rechte für die nationalen Minderheiten. Die Denkschrift wurde von der Führung des englischen Staates bei der Friedenskonferenz von Paris in Betracht gezogen.

Auf Grund seiner propagandistischen Tätigkeit, die Moroianu im Dienste des nationalen Ideals entfaltet hatte, beschloss die Grosse Nationalversammlung von Alba Iulia (Karlsburg) am 1. Dezember 1918, ihn zum Generalsekretär des Aussenministeriums des Regierungsrates (Consiliul Dirigent -- Juni 1919–April 1920) zu ernennen, wo er sich an den wichtigsten politischen Aktionen, die zwecks Anerkennung der Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien organisiert wurden, beteiligte. Nachdem er als Abgeordneter ins Parlament Rumäniens gewählt worden war, wurde er als Mitglied der Kolonial- und Minderheitenkommission, die 1920 in Genf tagte, gesandt, wo er eine fortschrittliche Position einnahm, indem er sich für die Notwendigkeit einer vollständigen Rechtsgleichheit einsetzte.

Mit der gleichen Leidenschaft und Inbrunst, mit der er zwei Jahrzehnte lang für die Verwirklichung der Vereinigung gekämpft hatte, widmete sich George Moroianu, 1920, der Organisation des Wirtschaftshochschulwesens in Klausenburg, wobei er als Professor für Politökonomie und später als Rektor an der Akademie für Handel und Industrie tätig war.

In seinen wissenschaftlichen Werken setzte sich Moroianu gleichfalls mit der Untersuchung des nationalen und politischen Kampfes der Rumänen auseinander, erörterte die wesentlichsten Aspekte des Kampfes für die Vereinigung bis zum Jahre 1918 und wies auf die Unruhen und Manifestationen hin, die jenseits der Landesgrenzen zur Unterstützung des rumänischen Volkes stattfanden.

Zu den bedeutendsten Arbeiten George Moroianus, die wahrheitsgetreue Ausschnitte aus der nationalen Geschichte wiedergeben, gehören: „Der Kampf für die Befreiung der Siebenbürger Rumänen, vom europäischen Standpunkt beleuchtet“, „Die Erkenntlichkeit Siebenbürgens gegenüber der Kulturellen Liga und dem Altreich“, „Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne“, „Unsere Beziehungen zu England“, „Die Vereinigung von 1859“.

Seine ökonomischen Studien wie: „Die Organisation und Tätigkeit der Handelsmuseen“, „Die Rolle der Rumänen aus Săcele (den Siebendör-

fern bei Brașov) in der wirtschaftlichen Entwicklung der (rumänischen) Fürstentümer“, „Die Hausindustrie in den Siebendörfern“, „Tierzucht und -export bei uns, einst und jetzt“, „Die Tüchtigkeit der Wirtschaft“, etc., beweisen seine Betätigung auf dem Gebiet der nationalen Wirtschaftsentwicklung Rumäniens entsprechend den Erfordernissen der Zeit, eine Betätigung, die sich durch fortschrittliche Ideen kennzeichnet, durch die er sämtliche Wirtschaftszweige zu gleichem Wohlstand infolge richtiger Verwertung der Reichtümer und zur Nutzniessung des ganzen Volkes zu entwickeln trachtete.

DIN PUBLICISTICA ECONOMICĂ ȘI LITERARĂ A LUI GEORGE MOROIANU

de VICTOR JINGA

Comemorarea profesorului George Moroianu de la a cărei naștere s-au împlinit, în 22 iulie acest an, o sută de ani, și de la a cărei încetare din viață a trecut un sfert de veac, se face cu deplină recunoaștere a meritelor unui patriot și ale unui publicist al cărui nume nu a cunoscut până acum o largă circulație și care nu a făcut nici o carieră spectaculară. Profesorul Moroianu a aparținut acelei elite de simțire profundă și onestă, de acțiuni semnificative prin eficiență și durată, care și-a adus, fără ostentație, contribuția sa valoroasă la afirmarea drepturilor la existență și progres ale națiunii noastre și la cunoașterea specificului Săcelilor românești în epoca lor pastorală și de pendulare transhumantă. Comemorările de acest fel onorează societatea care le organizează, aducând în amintirea recunoscătoare a contemporanilor, oameni și fapte care nu trebuie să devină victime ale uitării neindurătoare.

Această valorificare a amintirilor nu însemnează, nicidecum, o întoarcere melancolică și nostalgică spre trecut, ci un proces prin care experiențele pozitive acumulate se transformă, printr-o mutație de valori, în anumite elemente de înțelegere și orientare în prezent. Trecutul poate fi o comoră numai cînd sînt actualizate aspectele lui creatoare, pozitive. Recunoaștem că, uneori, experiența pe care ne-o aduce timpul prețuiește mai puțin decît iluziile de care ne-a privat.

Aria pe care prof. G. Moroianu a semănat vrednicia faptelor sale a avut, cînd întindere și ecouri europene, oînd adîncimi și afectivități locale, cu alternări organice care aveau puncte de sprijin fie în exigențele de apărare și afirmare, deseori dramatice, ale națiunii noastre, fie în particularismele profunde de simțire, de gîndire și de trăire ale Săcelilor românești.

Această îndoită structurare spațială de fapte, sentimente și idei, dă personalității profesorului G. Moroianu un conțur și un conținut de care cercetătorii vieții lui trebuie să țină seamă. Mie îmi revine sarcina de a înfățișa numai unele aspecte și dimensiuni ale activității acestei remarcabile personalități. Evident, hotarul între aceste alternanțe nu poate fi în totul precis, incursiunile trecătoare dintr-un deceniu în altul fiind inevitabile.

•

Dacă omul este și expresia mediului și a împrejurărilor în care a trăit, și G. Moroianu – care a luat atitudine față de unele din aceste împrejurări – trebuie să fie așezat în cadrul realităților geo-etnice și social-politice ale

Transilvaniei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și de mai târziu în care el s-a născut, s-a format și a activat. Această prezentare ar urma să explice și să justifice sau nu activitatea publică a lui G. Moroianu.

În cei 70 de ani care au precedat marea Unire de la 1 decembrie 1918, viața publică a românilor de dincoace de Carpați a avut câteva momente și acțiuni de primă însemnătate și anume:

- 1848, momentul revoluționar și ideologic; s-a elaborat programul politic și național, cuprins aproape integral în marele discurs al lui S. Bărnuțiu;
- 1861, moment cultural: înființarea „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român”;
- 1867, moment silnic și aticonstituțional: integrarea Transilvaniei în teritoriul politic al Ungariei;
- 1869, moment tactic: conferința de la Miercurea și adoptarea pasivismului parlamentar;
- 1867–1872, moment economic: înființarea primei cooperative românești la Rășinari și inaugurarea sistemului bancar românesc;
- 1881, moment organizatoric: înființarea Partidului național român și votarea unui nou program;
- 1892–1894, moment culminant al luptei extraparlamentare: memorandumul și procesul memorandumului; desființarea Partidului național-român;
- 1894–1914, momentul activismului parlamentar și al luptei pentru școala românească.

Mijlocul de consultare și de luare de hotărâri erau conferințele naționale care s-au ținut la Sibiu, din 3 în 3 ani, începînd cu 1875, pînă în 1890. În ian. 1892 s-a ținut la Sibiu, conferința care a hotărît trimiterea unui memorandum la Viena. O altă conferință a fost la Sibiu, în nov. 1894, în care s-a afirmat solidaritatea cu condamnații din procesul memorandumului și s-a hotărît convocarea unui congres al naționalităților la Budapesta, care s-a ținut în august 1895, sub președinția lui G. Pop de Băsești. În acest congres s-a cerut, între altele, autonomia națională, continuarea pasivității parlamentare, sufragiu universal și informarea presei europene despre cauza naționalităților din monarhie.

Pasivitatea hotărîtă la conferința națională din 7–8 martie s.n. 1869 de la Miercurea, nu a însemnat retragerea românilor dintr-o arenă de luptă, ci numai de pe scena unei farse parlamentare. Dr. Ion Rațiu, președintele de mai târziu al Partidului național român, a declarat răspicat la Miercurea că: „mai mult decît oricînd noi vom fi activi și vom lupta pentru drepturile noastre”¹. La Miercurea, s-a trecut de la conducerea politică clericală a românilor la conducerea laică. Comitetul central național român ales la Miercurea și prezidat de Ilie Măcelariu, a fost interzis de guvern.

¹ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. V, Sibiu, 1909, p. 9. Alte câteva informațiuni de istorie politică ardeleană sînt luate din aceeași carte a lui T. V. Păcățian.

Activitatea continua stăruitor în congregații, pe teren cultural, economic și social, stabilindu-se relații tot mai strânse cu celelalte naționalități oprite din monarhie.

Cauza inițială a pasivismului a fost legea electorală feudală ardeleană din 1848, care a rămas în vigoare în Transilvania și după 1867 și potrivit căreia românii nu puteau trimite în dietă decît un număr mic de reprezentanți, pe cînd legea respectivă din Ungaria era mai echitabilă. Pasivitatea a durat, apoi, din cauza totalei ineficiențe a prezenței românilor în parlamentul de la Budapesta. Prezența dominantă în parlament a marilor moșieri bara orice reformă îndrăzneată în relațiile agrare care erau o prelungire puțin diluată a vechilor relații feudale.

Procesele de presă, cenzura și interzicerea multor ziariști a dus la dispariția mai multor gazete: „Albina” (V. Babeșiu); „Federațiunea” (Alex. Roman), „Orientul Latin” (I. Lapedatu), „Observatorul” (G. Barițiu), „Luminătorul”-Timișoara.

Ungaria de pînă la primul război mondial nu reprezenta o unitate de interese majore, de drepturi cetățenești egale, de sentimente și de aspirațiuni comune. Nesocotirea realităților etno-politice, oprimarea naționalităților de către clasele conducătoare ale țării și procesul istoric al dezvoltării lor naționale au contribuit, în mod hotărîtor, la destrămarea monarhiei austro-ungare.

„Sînt, poate, puține colțuri de lume cu trecut atît de trist ca acela al Transilvaniei în care două clase sociale — țărani și nobilimea funciară —, trei rase umane și cîteva confesiuni religioase s-au luptat, istovitor și neghiob, între ele, veacuri de-a rîndul, lipsind această provincie de petecul de cer senin la care ar fi avut dreptul. Trecutul Transilvaniei este un exemplu convingător de felul cum nu trebuie să trăiască o colectivitate umană, care a fost în permanentă asmuțare între părțile ei componente”.

Se cuvine să adăugăm îndată : „popoarele pot și trebuie să trăiască nu numai unul lingă celălalt ci, mai ales, unul cu celălalt, într-o pacinică și rodnică colaborare... Dreptul fiecărui popor trebuie să aibă ca limită dreptul celorlalte, fiecare națiune fiind un rezervor de puteri creatoare de civilizație și cultură generală... În viziunea noastră asupra omului și a spațiului stăruesc statornic înțelegerea și afecțiunea pentru drepturile, străduințele, însușirile și vredniciile tuturor, oricărui neamuri ar aparține; fiecărui după dreptul său, fiecărui după meritele sale”².

•

Împrejurările expuse mai înainte au generat, au fecundat și au justificat gîndirea și sentimentele lui G. Moroianu și au declanșat remarcabila sa activitate națională și publicistică.

S-a spus că ideile mari și direcțiile indicate de ele pornesc din inimă. În gîndirea și faptele lui G. Moroianu această sursă este evidentă, aș

² Victor Jinga, *Problemele fundamentale ale Transilvaniei*, vol. I, Brașov, 1945, p. VI—VII.

spune chiar dominantă. Dualismul, greu de conciliat, între inimă și filozofia omului economic modern, a generat contradicții majore care au provocat neliniștea – și așa adăuga – au frânt oarecum afirmările de viață ale profesorului G. Moroianu.

Gîndirea și activitatea lui Moroianu primeau îndemnuri statornice, iar simțirea sa dobîndea liniște și împăcare și din amintirile și contactul său cu pămîntul și oamenii din care s-a ridicat. Această constatare îmi aduce aminte de ceea ce spunea, undeva, Hașdeu : Unirea dintre pămînt și neam, pe baza căreia se înalță o națiune, e atît de strînsă încît pămîntul răsfrînge în toate ale sale imaginea neamului și neamul răsfrînge în toate ale sale imaginea pămîntului.

Puțini dintre săceleni și-au iubit satul de naștere, au iubit Săcelele, cu intensitatea și statornicia lui G. Moroianu. Vorba și scrisul lui ne purtau și ne poartă în trecut, pe ulițele, în poienile și munții Săcelilor, printre oamenii admirabili și răzbătători ai acestor sate.

„Și oamenii aceștia – scria sculptorul Ion Jalea, ridicat din aceste sate – mai erau dăruți cu o demnitate, un simț de omenie și curaj ca cei mai desăvîrșiți nobili cavaleri”³.

Temperamente de exploratori, descălecători și pionieri, săcelenii au trecut cu turmele lor și dincolo de hotarele țării, desțelenind oîmpii întinse, dobîndind apoi și poziții puternice în rîndurile burgheziei și intelectualității României vechi și noi.

„Au avut – ne spune G. Moroianu – vremuri de aur economii de vite ; pînă pe la 1860 ei au cunoscut cea mai frumoasă și cea mai binecuvîntată epocă din viața lor patriarhală... vremuri care nu se vor mai întoarce niciodată”⁴.

Păstoritul avea de întîmpinat și unele mari încercări. I le aduceau, în-deosebi, dezlănțuirile stihinice ale naturii. Iată una dintre acestea povestită de G. Moroianu : „A venit o vreme năprasnică în iarna anului 1832, o ploaie urmată repede de îngheț teribil, așa numitul chic, care a fost și este spaima crescătorilor de vite (vînt cu ploaie și îngheț mare)... Povestesc bătrînii că s-au găsit atunci pe Bărăgan, pe lunca Galiciei (de lingă Siret), în Dobrogea sute de ciobani și turme înghețate tun, mulți din ei rezemați în măciucile lor, formînd pe întînsul cîmpului tot atîtea zguduitoare măturii ale devotamentului lor către turmele lăsate lor în pază și al credinței lor către stăpîni”⁵.

*

După procesul memorandumului – la care a avut o participare foarte activă de corespondent al unor importante ziare din Franța și Belgia – și după terminarea studiilor, G. Moroianu s-a așezat în Țara Românească, unde s-a angajat, la 15 mai 1898, ca funcționar la Ministerul agriculturii

³ Ion Jalea, în „Plaiuri Săcelene”, nr. 10—12, p. 198.

⁴ G. Moroianu, *Creșterea și exportul nostru de animale*, în „L'industrie roumaine”, nr. 75, p. 1125—1126.

⁵ *Ibidem*, p. 1128.

și comerțului unde a redactat, timp de 2 ani, Foia de informații comerciale și rapoarte consulare. La 1 aprilie 1908 a trecut la ministerul de externe, îndeplinind funcția de consul al României la Londra, iar după 1909 pe aceea de atașat comercial în Austro-Ungaria și Germania, cu reședința la Viena, acreditat în 1913–14, în aceeași calitate, și în Elveția.

Activitatea în publicistica economică a lui G. Moroianu a început în anul 1897. Lucrarea sa economică cea mai importantă și mai cuprinzătoare este: „La loi agraire de 1864 et l'état du paysan en Roumanie”, teza sa de doctorat, prezentată și susținută la facultatea de științe politice a universității din Tübingen în anul 1897 și tipărită la Stuttgart, în anul următor.

Era firesc ca și intelectualii tineri să se angajeze în dezbaterile marii probleme țărănești deoarece — scria G. Moroianu — „prosperitatea, puterea și măreția patriei române, precum și îndeplinirea rolului ce revine regatului dunărean ca urmare a situației sale geografice și etnografice depinde mai ales de bunăstarea materială și morală a claselor rurale”.

Această lucrare, cu serioase și numeroase surse bibliografice, este o prezentare clară, sistematică, a problemei noastre rurale de până la 1864, cu remediile aduse prin importanta lege agrară din mai 1864 și situațiile respective ulterioare până spre sfârșitul secolului trecut. După referințe istorice mai importante, G. Moroianu expune împrejurările care au dus la întocmirea și decretarea, prin lovitură de stat, a legii agrare din 1864.

Antecedentele acestei legi se găsesc în rivalitatea de interese și aspirațiuni dintre țărănime și moșierimea stăpînitoare, dintre liberali și conservatori, divizați, mai ales, pe problemele ridicate de chestiunea rurală.

Autorul se oprește asupra puternicei personalități a lui M. Kogălniceanu, „cel mai ilustru apărător al clasei desmoștenite”. Barbu Catargiu, prim-ministru al guvernului conservator, acuza de comunism pe apărătorii țărănimii, adepți ai teoriei lui Proudhon asupra proprietății prin despăgubiri garantate de stat.

Este menționată și problema secularizării averilor mănăstirești. Prezintă cîteva calcule, G. Moroianu arată că plata impusă țăranilor prin legea din 1864 pentru pămîntul pe care-l stăpîneau înainte de fapt și cu care au fost „împroprietăriți”, a fost de trei ori mai mare decît ar fi trebuit să fie.

Moroianu condamnă abesenteismul marilor proprietari așezați la orașe sau plecați în străinătate și plaga arendașilor intermediari „care sînt una din cauzele decadenței economice a țăranului român”.

Cît privește locuința țăranului român, autorul reproduce constatările deprimante a trei călători străini: Emile de Lavelay, W. Miller și G. Benger. Constatînd și progresele economice ale României (producție, comerț exterior, cifrele bugetelor publice etc.) menționează faptul că între anii 1840 și 1892, suprafața totală a terenurilor cultivate a sporit cu 361%, față de numai 147% sporul populației. Cantitatea de muncă necesară cultivării suprafețelor considerabil mărite a fost sporită prin creșterea populației, introducerea mașinilor și, mai ales, prin intensificarea exploatarei forței de muncă.

Referindu-se la constatarea profesorului universitar vienez dr. C. Grünberg (*La question agraire en Roumanie*, în „*Revue d'écon. pol.*”, nr. 2 și 4, 1899), că motivul principal și aproape unic al stării precare a țărănimii române este lipsa de pământ, Moroianu apreciază timid că „lipsa de pământ poate fi o cauză a mizeriei pentru țăranii care în realitate nu posedă pământ”, subliniază și dezvoltă, îndeosebi, o altă cauză pe care o consideră „foarte importantă” și anume, lipsa de instrucție și neștiința de carte, activitatea școlară, bisericească, imobilitatea funcționarilor, combaterea alcoolismului sînt realități stringente avute în vedere de autor. El mai propune înființarea de sindicate agricole pentru aprovizionări și valorificări, asigurări mutuale, catedre agricole ambulante, ferme model etc.⁶

G. Moroianu nu a adincit suficient natura obiectivă a relațiilor social-agrare din țara noastră, esența rămășițelor feudale care continuau exploatarea ruinătoare a țăranimii, ravagiile cămătăriei, ale subalimentării și ale mizeriei economice și morale în general. Remediile propuse erau de natură cultural-morală și organizatorică. Desființarea mării proprietăți funciare, democratizarea vieții politice, politica socială modernă pe seama muncitorilor de toate categoriile și soluția cooperativă, tot atîtea reforme și realizări care erau în spiritul epocii de la sfîrșitul secolului trecut, au intrat puțin, sau nu au intrat de loc în preocupările tinărului doctorand.

Deși menținut pe linia mediană a analizei și a revendicărilor social-economice, studiul lui G. Moroianu întrunește multe însușiri remarcabile de claritate, investigație și informare într-o problemă dezbătută atunci intens, cu mare pasiune și cu redusă eficiență.

În Raportul despre „Organizarea și funcționarea muzeelor comerciale”, prezentat în 1899 ministrului agriculturii, industriei, comerțului și domeniilor, G. Moroianu, după ce arată organizarea lor în diverse state din Europa apuseană și centrală, încheie spunînd că „Expoziția din Paris (din 1900) va fi binevenită pentru înființarea muzeului nostru comercial. Colecțiunile expozanților români care vor figura la Paris vor fi bucurosi cedate de către proprietari lor în vederea constituirii muzeului. Și dacă în privința industrială noi nu ne putem compara cu statele occidentale a căror dezvoltare economică a ajuns la cel mai înalt grad, avem și noi cîteva industrii care vor fi reprezentate cu fală în viitorul nostru muzeu comercial... Grație muzeului comercial care se va nîzui să înlesnească exportul tuturor produselor acestor industrii, ele vor lua desigur un avînt considerabil în viitorul cel mai apropiat”⁷.

În alte studii mai puțin cuprinzătoare, G. Moroianu arăta importanța relațiilor noastre cu Egiptul, descria creșterea și exportul nostru de animale, înfățișa aspecte din cooperația daneză, expunea rolul românilor săce-

⁶ G. Moroianu, *La loi agraire de 1864 et l'état du paysan en Roumanie*, Stuttgart, 1898, p. VIII, 32, 58, 87.

⁷ G. Moroianu, *Organizarea și funcționarea muzeelor comerciale*, București, 1899, p. 12.

leni în dezvoltarea economică a Principatelor, analiza balanța comercială a Țării etc.

Gîndirea economică a lui G. Moroianu își are originea îndepărtată în gîndirea clasicilor secolului al XVIII-lea, dezvoltată de literatura neoclasică engleză și franceză din secolul următor pînă la A. Gide și Ch. Rist, cu luarea în considerare și a enunțărilor istoricilor germani și observarea critică a unora din realitățile vieții economice românești. Moroianu nu a căutat îndeajuns izvoarele îndepărtate ale unor curente de gîndire economică, ci a preluat, cu predilecție, exegezele cuprinse în manuale și compendii cărora a încercat să le dea o sistematizare rezumativă și didactică.

Știința economică – scrie G. Moroianu în Cursul său de economie politică – ne învață ce condiții trebuie să îndeplinească munca pentru ca să fie productivă, care sînt foloasele capitalului, ce împrejurări măresc sau reduc veniturile, ce sînt banii și cum s-au dezvoltat, prin diviziunea muncii, diferite ramuri de activitate economică. Obiectul economiei politice este bogăția popoarelor în totalitatea lor și nu aceea a indivizilor izolați.

Examinînd „factorii producției”, Moroianu s-a oprit la împărțirea didactică veche: natura, munca, capitalul și la asocierea optimă în vederea unei producții maxime. Natura, înseamnă atmosferă și teritoriu, climat, fertilitate, subsol, energii naturale. Felurile de muncă, productivitatea muncii, diviziunea muncii, sînt analizate cu criteriile cunoscute ale manualelor de la începutul secolului nostru.

Aflăm că, capitalul este o bogăție preexistentă necesară oricărui proces de producție și se înfățișează sub formă de instrumente, clădiri, avansuri bani etc. Prezintă opinii despre capital ale lui Smith, Marx, Roscher, Gide.

„Este incontestabil că, capitalismul și spiritul capitalist din zilele noastre... prezintă numeroase părți întunecoase și numeroase defecte”. Capitaliștii de tot felul „au avut o putere extraordinară care numai de vreo 10–20 de ani încoace a început să scadă”. În timpul elaborării cursului său, „puterea extraordinară” a capitaliștilor nu era de loc în scădere, chiar dacă alături de ei și, uneori, împotriva lor s-au ridicat întreprinderi, instituții și sisteme potrivnice capitalismului.

Acumulările mari de capital „prezintă un pericol social, căci înăspresc lupta de clasă. Exploatarea clasei muncitorești este chiar în natura conducerii marilor întreprinderi industriale și comerciale... Măsurile legislative luate de toate țările civilizate din zilele noastre tind să împiedice această exploatare a celor mulți și slabi de către cei puternici, sau în cazul cel mai rău să atenueze efectul exploatarei”.

G. Moroianu arată și că dezvoltarea civilizației umane datorează mult capitalismului, care a realizat rețele întinse de căi ferate și drumuri, alte comunicații, mari uzine și întreprinderi, o tehnică dezvoltată etc.

Originea și funcțiunile banilor, valoarea și felurile lor, sistemele monetare, fluctuațiile monetare etc. sînt tratate după economistul rus Tugan Baranowski.

Schimbul internațional, scrie G. Moroianu la începutul cursului său, aduce economiile naționale ale diferitelor țări într-o stare de atîrnare reciprocă, comerțul mondial realizînd o diviziune internațională a muncii, pregătind condițiile corespunzătoare unei unități și solidarități economice ale întregii omeniri⁸.

În anul în care a părăsit învățămîntul – 1938 –, în prefața cărții unuia dintre foștii săi studenți, profesorul G. Moroianu a făcut următoarea retrospectivă : „... La cursurile noastre de economie politică de la Academia de înalte studii comerciale și industriale din Cluj am stăruit a arăta importanța cercetării realităților noastre economice și sociale din diferite regiuni ale țării, spre a putea obține, pe baza acestor cercetări, un punct de vedere românesc în îndrumarea viitoare a economiei statului nostru întregit și pentru a putea aduce un nou material de sinteză pentru știința economiei politice”⁹.

La începutul primului război mondial, o dată cu înaintarea trupelor române în Transilvania, G. Moroianu a primit unele însărcinări economice în acest teritoriu (inventarieri de industrii etc.) și după ocuparea parțială a țării de către armatele inamice a fost trimis, cu funcția de atașat comercial, la Odesa de unde împrejurările de război l-au obligat, în februarie 1918, să plece din Rusia, ajungînd în luna mai același an, în Anglia.

În 1921 G. Moroianu a fost numit profesor de economie politică la Academia de înalte studii comerciale și industriale din Cluj, părăsind această instituție, prin pensionare, în anul 1938, cînd s-a retras în preajma satului natal, la Brașov.

A făcut, deci, parte din întia serie a profesorilor primului institut superior românesc de învățămînt economic din capitala Transilvaniei ; atunci, în primii ani, din corpul profesoral al Academiei de înalte studii comerciale și industriale din Cluj, făceau parte și cîțiva distinși profesori ai Universității locale.

Existase, la Cluj, de la începutul secolului nostru, o Academie comercială, cu un număr redus de ani de studii și studenți. Academia comercială românească care a preluat o parte din patrimoniul fostei academii ungurești, a fost organizată pe baze cu totul noi, cu un număr de ani de studii și de catedre mărit, încadrată complet în rîndul instituțiilor de învățămînt superior românesc.

După primul război mondial, G. Moroianu s-a orientat, mai intens, spre activitatea publicistică privitoare la istoria noastră politică, realizînd și o frumoasă operă literară „Chipuri din Săceale”; problemelor economice le-a acordat o atențiune sporadică, publicînd lucrări de dimensiuni restrînse, rezumîndu-se la intervenții rare în paginile revistei „Observatorul social-economic”.

⁸ G. Moroianu, *Curs de economie politică*, Cluj, fără dată (probabil 1935—1936), p. 10, 11—20, 21—24, 24—26.

⁹ G. Moroianu, *Prefață la cartea lui Alex. Bărbat, Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului*, Cluj, 1938, p. IV.

În directivarea comerțului nostru exterior, îndeosebi a exportului G. Moroianu s-a orientat, statornic, spre orientul apropiat și chiar mai îndepărtat. Așa a gândit și înainte și după întiul război mondial.

Expansiunea noastră economică trebuia îndrumată spre țările Mediteranei răsăritene; credea oportună sporirea curselor spre orient ale flotei noastre comerciale, pleda pentru întemeierea, la Constanța, a unei expoziții permanente de produse românești, expoziții similare organizându-se în centrele comerciale ale orientului apropiat. Aceleași recomandări le făcuse și cu un sfert de veac înainte¹⁰.

G. Moroianu a relatat cum, în timpul Consiliului Dirigent din Transilvania, a venit și a stat câteva săptămâni la Sibiu, lordul englez Cozens-Hardy care, după ce a studiat situația economică din această provincie și din România, a făcut cunoscut guvernului din Sibiu că bănci și capitaliști englezi sînt dispuși să pună la dispoziția statului român împrumuturi însemnate pînă la 2—3 miliarde lei aur, cu o dobîndă modestă. Asemenea împrumuturi nu puteau fi contractate decît de guvernul central din București, căruia i s-a adus la cunoștință această ofertă; de acolo s-a răspuns negativ¹¹.

În anii 1930—32, G. Moroianu a fost președinte al Comisiei pentru tratatele de comerț cu țările orientului și meridionale, comisie care a realizat încheierea primului tratat de comerț și navigație al României cu Japonia. În legătură cu aceste preocupări, G. Moroianu a publicat și articolul „Relațiile comerciale ale României cu Japonia”¹².

În articolul „Imperativele morale în perioada crizei economice actuale”, Moroianu spunea, între altele: „Războiul cel mare a răsturnat economia lumii, rupînd echilibrul dintre producția și consumația de bunuri”. Își însușește propunerea lui Caillaux, fost prim-ministru al Franței, de a se crea un Consiliu internațional, care să aducă înțelegere între popoare. Recomandă să se facă economii¹³.

În alte articole ale sale întîlnim preocupări despre turism, virtuțile economiei, industria casnică de la Săcele.

*

Remarcabile au fost, mai ales, preocupările sale privind istoria politică națională. G. Moroianu a fost un mare patriot care vibra intens de cîte ori vicisitudinile vieții noastre publice actualizau sau provocau un eveniment de însemnătate națională.

În studiul din 1923, privitor la legăturile noastre cu Anglia, al căror istoric l-a preluat după N. Iorga¹⁴ arată atitudinea favorabilă a unor frun-

¹⁰ G. Moroianu, *Expansiunea economică a României*, în „Observatorul social-economic”, nr. 3—5, 1931, p. 30—43 și în *Importanța economică a Egiptului*, București, 1906.

¹¹ G. Moroianu, *Expansiunea economică a României*, în „Observatorul social-economic”, nr. 2—4, 1931.

¹² *Ibidem*, nr. 1—2, 1932, p. 72—76.

¹³ *Ibidem*, nr. 3—4, 1932, p. 230—235.

¹⁴ N. Iorga, *Histoire des relations anglo-roumaines*, Iași, 1917.

tași ai vieții publice engleze : W. Gladstone, E. Fitzmaurice, James Bryce, W. Steed și alții în legătură cu unele probleme naționale românești, făcând mențiune și despre unele congrese care s-au ținut în Anglia pentru susținerea drepturilor românilor ardeleni.

La congresul de 40 de ani al Ligii culturale ținut la Focșani în 13–14 sept. 1931, G. Moroianu aducea cuvântul secției din Cluj a ligii, al cărei președinte era, spunând : „Reinnoesc, la această aniversare de 40 de ani a Ligii culturale, recunoștința fraților de peste Carpați pentru tot ce a făcut pentru noi această bună Țară românească, din timpurile cele mai îndepărtate, primindu-ne cu brațele deschise, pe atîția dintre noi, pe acest pămînt ospitalier”.

Spusese G. Moroianu, mai înainte, că : „Conducătorii românilor ardeleni și bănățeni nu începeau niciodată o acțiune politică mai importantă fără ca să se sfătuiască mai întîi, cu conducătorii Țării vechi asupra rezultatelor eventuale ale unei asemenea acțiuni”. Așa a fost cu prilejul marii adunări de la Blaj din mai 1848, la 1892 cu prilejul trimiterii Memorandului (cheltuielile cu deplasarea la Viena a delegației de 300 memorandiști s-au suportat în mare parte, de românii din Țara Veche)¹⁵.

În sentimentele și gîndirea lui G. Moroianu își făcuseră loc, definitiv, afecțiunea și interesul pentru problemele mari ale românilor de pretutindeni ; iubea profund Transilvania, iubea pe toți românii.

Părea a se fi așezat pe linia de gîndire a lui N. Iorga, care spunea în prefața la „Istoriologia umană”, publicată postum : „Eu respingeam cu toată energia tinereții vechiul procedeu care consista în a studia separat Istoria românilor din Principatele libere, pentru a împinge la periferia acestora din urmă pe ceilalți români”¹⁶.

Cartea mare a gîndirii sale politice a fost „Les luttes des roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne”, tipărită la Paris în 1933.

G. Moroianu a menționat pe coperta cărții, natura ei specifică : „Episodes et souvenirs”. Și-a acordat, deci, dintru început, dezlegarea de a scrie istorie fără respectul absolut al legilor și rigidităților acesteia.

Reținem cîteva opinii despre această carte.

Istoricul bizantinolog N. Bălcescu : „Cartea aceasta își păstrează valoarea prin materialul nou pe care îl cuprinde... adevărate pagini de memorii, scrise de un om care a participat la evenimente, de la procesul memorandumului pînă în pragul unirii”¹⁷.

Simion Mehedinți, în raportul prezentat plenului Academiei Române pentru premiera cărții, în ședința de la 30 mai 1935 a scris : „Meritul propagandei tineretului între 1890–1900 pentru ca să poată fi cunoscută si-

¹⁵ G. Moroianu, *Unirea de la 1859 și contribuția Vechiului Regat la Unirea cea mare*, conferință, Cluj, 1927, 50 p.

¹⁶ N. Iorga, în *Bulletin de la Section historique*, tom XXII din 1941, sub „Pages posthumes”.

¹⁷ N. Bălcescu, în „Observatorul social-economic”, Cluj, nr. 1, 1937, p. 98.

tuția românilor din Transilvania în țările apusene a fost, în primul rând, al d-lui G. Moroianu". În urma propunerii „cu toată convingerea” făcută de S. Mehedinți, Academia a decernat acestei cărți premiul Gh. Asachi¹⁸.

Iar istoricul mai tânăr Ion Moga spunea : „...cartea d-lui G. Moroianu este un prețios izvor de informație, atât pentru noi, cit și pentru străinătate, care are posibilitatea de a vedea clar rădăcinile spiritului revizionist și dreptatea cauzei noastre”¹⁹.

Prefața lungă și elogioasă a cărții este semnată de Wickham Steed, profesor la Universitatea din Londra.

Această carte a fost sursă de informații specifice pentru unii din scriitorii care s-au ocupat, ulterior, de luptele politice ale românilor ardeleni. Vasile Netea, în cartea sa „Istoria Memorandului”, tipărită în 1947, citează din cartea lui G. Moroianu un material foarte important.

Nu exagerez dacă afirm că această carte este unică în literatura noastră politică prin relațiile ample ale inițiativelor și relațiilor luate și stabilite de un tânăr român ardelean în probleme de mare interes național. Patriotismul militant al tinărului G. Moroianu, confirmat și de întreaga sa activitate ulterioară, este nimbul care împodobește personalitatea remarcabilă a unui român devotat, neprecupețit, marilor interese naționale.

În prefața cărții menționate, W. Steed a scris : „La Viena, amicul meu d-nul G. Moroianu mai întâi și apoi Aurel Popovici, mi-au atras atenția asupra importanței chestiunii transilvane și asupra revendicărilor legitime ale majorității românilor din Transilvania. Activitatea pe care a desfășurat-o d-l Moroianu în Franța, în Belgia și în Anglia pentru a face pe oamenii de stat și publicul european să înțeleagă situația lamentabilă a compatrioților săi a fost demnă de un apostol”.

Iertător și generos, prof. G. Moroianu soria în cartea sa : „Toate minoritățile etnice din România trebuie să fie guvernate așa cum am fi vrut și noi, românii, să fim guvernați de unguri, deci cu dreptate, cu blindețe, cu dragoste și în respectul limbii, credinței și tradițiilor lor proprii”²⁰.

În această carte se află și textul Memoriului pe care ministerul de externe al Angliei l-a solicitat, în august 1918, profesorului G. Moroianu privitor la eforturile României în războiul mondial și asupra felului cum cred românii ardeleni că vor trebui să fie tratate minoritățile etnice în România viitoare.

Un reprezentant de seamă al ministerului de externe căruia i-a fost trimis memoriul (A. W. Leeper) și un altul de la ministerul informațiilor (RBC. Sheridan) s-au exprimat astfel despre acest document : „este extrem de bine făcut” și „va fi foarte util” (Leeper), „memoriu excelent” (Sheridan) și exprimă recunoștință.

¹⁸ S. Mehedinți, *Raport prezentat plenului Academiei Române în ședința de la 30 mai, 1935*, în *Analele Academiei Române*, vol. IV, p. 190.

¹⁹ I. Moga, în revista „Gînd Românesc”, Cluj, nr. 1-2, ianuarie-februarie, 1934, p. 99.

²⁰ G. Moroianu, *Les luttes des roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne*, Paris, 1933, p. 45.

G. Moroianu arăta efectivele armatei române și operațiile de război din vara și toamna anului 1916, reorganizarea armatei române (ianuarie–iunie 1917), jertfele armatei noastre și ale populației civile, ofensiva din vara anului 1917. Vorbește despre marii căpitani de oștire români, despre necesitatea de a se organiza și dezvolta clasa țărănească (circa 38% din populația țării). Arată necesitatea sufragiului universal și a reformei agrare și preocuparea românilor de a trata echitabil minoritățile etnice etc. Și, toate acestea, înainte ca la Alba Iulia să se fi luat cunoscutele hotărâri.

Acest memoriu are 17 pagini și poartă data : 24 sept. 1918. O temeinică documentare răspundea la întrebările mari ale ceasului de atunci. G. Moroianu aducea un serviciu important cauzei naționale, răspunzând – solicitat – unor întrebări puse în împrejurări cu totul excepționale de un important guvern apusean²¹.

Profesorul G. Moroianu nu a atribuit științei însușirea exclusivă de a investiga și a exprima adevărul. Gândirea sa depășea rigorile disciplinelor zise pozitive, și prin mijloace specifice actului literar el a încercat și a reușit să înțeleagă și să exprime stări și aspecte social-umane neînregistrate pe altă cale. Accesul la înțelegerea literară a omului și a vieții lui este particularitatea celor care repudiază canoanele și exigențele unui anumit fel de cercetare științifică.

Observind, inspirat și cu spirit critic, realitățile mediului înconjurător, G. Moroianu a reușit să reconstituie în cartea sa „Chipuri din Săcele” – ambianța, specificul și profiluri caracteristice de bărbați și femei din satele de oieri mărgineni de la poalele Carpaților de sud-est, izbutind să realizeze povestiri și o galerie de figuri rurale de o netăgăduită valoare literară. Fresca de portrete locale, de „chipuri”, cum le-a numit autorul, este o realizare încântătoare a unui condei integrat organic în realitățile social-morale ale satelor săcelene. Mocanul, tirla și turmele lui, biserica și slujitorii ei, rinduieli specifice de viață și altele sint povestite cu impresionantă fluentă, colorit și îndeminare literară. Săcelenii, îndeosebi, erau cunoscuți, prin scrisul literar al acestui autor, de tipuri umane, tradiții și obiceiuri de altădată de care o evoluție implacabilă i-a despărțit pentru totdeauna.

Citind volumul „Chipuri din Săcele”, facem cunoștință cu Moșu Vasile Gologan care „își purta socotelile întinselor lui daraveri, mai numai cu răbojul”. În povestirea amplă despre Moș Vasile, găsim un bogat material informativ privind datinile locale, alte portrete ale unor contemporani ai moșului, important material etnografic etc.

În altă schiță, „Ivașca” : „parc-o văd și acum, cu fața-i numai încrețituri și totdeauna veselă, cu bărbia-i ascuțită, cu ochii vii și albă-toată . . . Mult era lumea veselă și bună pe vremea mea și cum trăia de indestulat” – spunea Ivașca. „Pe cînd m-am măritat eu, nu erau nevestele așa împoțonate ca acu . . . Pe-atunci aveau sarică de mireasă, încălțau cizme gal-

²¹ Opiniile despre Memoriul solicitat de Ministerul de externe al Angliei și textul acestui Memoriu în G. Moroianu, *op. cit.*, p. 201–203 și 242–259.

bene sau roșii și purtau fotă. Numai cele mai bogate și de neam aveau și rochii de mătase, gheordie, ori dulamă – tivilichie – blănuri scumpe și briuri de aur ori de argint”.

„Maria Baciului”, înaltă și uscățivă și cu o spuză de copii, povestește cum, pe la un sfârșit de februarie, o vreme cumplită i-a lăsat lipiți pământului, și-l răpuse și pe bărbatul ei. Turmele de oi erau luate de furia vîfului și purtate în neștire împreună cu ciobanii lor. Saelele, perdelele și adăposturile de tot felul se făcuseră una cu pământul. Orbite de zăpadă, cîrduri întregi de oi, cirezi și vaci și boi și herghelii de cai mindri se duceau nebune, spre a-și găsi moartea în valurile Borcii și ale Dunării.

Din „Căltuna” aflăm că „Lelea Maria Droaina era baba cea mai ur-suză și soacra cea mai cicălitoare din sat. Unde te întorceai numai de ea dedeai. Toată ziua o vedeai pe drumuri, cu poalele în briu. Cu-n aer cit o mătăhuză în furcă și cu un măr sau c-un cartof în virful fusului drept priznel... Umbla desculță de cînd se lua zăpada și pînă toamna tîrziu. Dar papucii-i avea totdeauna cu dînsa agățați de băerile șorțului ori de furcă”.

În schița „Lelea Nuța” autorul ne spune că această femeie era voinică, deșteaptă, chipeșă și arătoasă, cu fața albă ca zăpada, cu umerii obrazului bătînd în trandafiri, cu ochii negrii ca mura cîmpului, cu părul așîș-derea. Lelea Nuța povestea, între altele, autorului de mai tîrziu al „Chipurilor din Săcele” amintiri despre unii înaintași ai săi.

„... Vezi, domnule Gheorghită, s-au dus mai toate, de parcă n-au mai fost. Că și casele astea frumoase bătrînești cu ziduri de cetate, numai hărnicia și mintea machi-tii le-a păstrat”.

„... Unchiu-tău Oprea (Oprea Moroianu, fost tribun în revoluția din 1848), la care amîndoi părinții țineau ca la ochii din cap, era dus înăuntru, departe, la învățătură. Se dusesse acolo numaidecît după revoluție... Se mai duseseră acolo la școli și alți feciori de gazde bune de pe la noi, cum era al lui Pîrlea (un înaintaș al marelui dirîjor și muzician Ionel Perlea), care ieșise doftor... Mătușa ta, Tîrculeasa avea două fete pe care le-a dus departe prin străinătăți pe la învățături... Una din ele, Eliza, vai mult cînta frumos din lăută (Eliza Circa, în pronunțare curentă Tîrcă, considerată întîia violonistă română)... A dat d-alea, nu știu cum le zice, unde s-aduna lume multă și le cînta... Ba într-o vară cînd a venit să stea aci la d-voastră, ne cînta și nouă. Se oprea lumea pe drum, s-o asculte, așa frumos cînta... Coana Tîrculeasa nu se deslîpea niciodată de fața asta a ei. O însoțea pretutîndeni unde se ducea”.

Între „chipuri” figurează și Părintele Radu Popea din Satulung, dintr-o familie numeroasă de preoți valoroși, printre care și fratele său, Neagoe Popea, episcopul de mai tîrziu al Caransebeșului și membru al Academiei Române. Amîndoi frații Popea au fost la 1848 tribuni ai lui Avram Iancu.

„Trecuse prin multe în viață părintele Radu și ca mulți alții își avu-se și el slăbiciunile, bucuriile și durerile lui... Dar, ca om dintr-o bucată,

el le-a îndurat pe toate cu creștinească împăcare... Văzuse multe nenorociri în lunga sa păstorire; în anii 1866 și 1873, când satele noastre au fost bintuite de holeră, părintele Radu a stat de straje, asistând pe acești năpăstuiți de soarte.

Și chipul părintelui Radu este întovărășit de întâmplări interesante și observații pătrunzătoare privind viața Săcelelor românești din a doua jumătate a secolului trecut²².

Cartea „Chipuri din Săcele” a fost bine primită de cronicari și critici literari.

Într-un articol de fond din „România” – Din obârșia țărănească a Ardealului – scriitorul Cezar Petrescu spunea despre această carte: „Ah! Cită nevoie se simțea de o asemenea carte primenitoare de suflete, care în cuvinte nemeșteșugite și fără tilcuri ascunse, evocă viața satului transilvănean așa cum a fost și cum va fi încă, după eclipsa deșartelor agitațiuni politice!... Chipurile chemate din negurile de dincolo de mormint, sînt simple și tari, ferm conturate, așa cum au rezistat oamenii satelor ardelenene fără semeție gălăgioasă, dintr-un neclintit instinct, la toate încercările de deznăționalizare, fie viclene, fie fătîșe. Patriotismul nu era o firmă. Nici un program. Nici măcar o conduită. Era un fel firesc de a fi. Firesc, ca funcțiile vitale”²³.

Cu prilejul încetării din viață a profesorului G. Moroianu, omul de litere – Emanoil Bucuța, a scris, în gazeta „Albina” pe care o conducea, între altele, următoarele: „Am avut un scriitor al Săcelelor și mulți dintre noi n-au știut... Săcelele se arată din paginile lui G. Moroianu ca un colț aproape de basm, cel puțin de basm etnografic, pentru că altminteri această ocină din vechi: a ciobanilor a fost totdeauna un loc de muncă și un cuib de oameni întreprinzători. Sînt chipuri aici, care au să ne urmărească totdeauna, ca eroii altor cărți mari... «Chipurile din Săcele» ale lui G. Moroianu sînt, într-adevăr, o carte mare... E o carte de lămuriri de tot felul, de meșteșugar al povestirii, de limbă curată, dar și de încredere...”

În 20–21 sept. 1936 s-a sărbătorit, la Blaj, jubileul de 75 de ani de la întemeierea „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român (Astra)”. G. Moroianu a relatat, dezvoltat, în „Observatorul social-economic”, felul cum a decurs această sărbătorire la care au luat parte mulți intelectuali din Transilvania și Țara Veche, țărani și alții. G. Moroianu a făcut o sumară incursiune în istoricul altor adunări generale ale „Astrei”, arătînd că la prima ei adunare generală ordinară (1862) mitropolitul Andrei Șaguna a invitat și pe tinăra și foarte talentata violonistă Eliza Circa (Țircă), care era așezată la Viena, unde își continua studiile. Eliza Circa, fiică a lui Oprea Țircă din Cernatul Săcelelor, era considerată întreaga româncă violonistă și concertul ei a fost deosebit de apreciat. La adunarea generală a „Astrei” din 1911 a participat și Aurel Vlaicu, care a făcut

²² G. Moroianu, *Chipuri din Săcele*, București, 1938, 213 pag

²³ Cezar Petrescu, în ziarul „România”, nr. 280 din 10 martie 1939, p. 1.

un zbor cu aparatul lui ; la aceeași adunare a participat și cunoscutul profesor universitar și mare ziarist Wickham Steed.

G. Moroianu a agreeat genul portretului literar și în revista „Observatorul social-economic” a publicat următoarele portrete : Th. Masaryk, O. Goga, Ovid Densusianu, Victor Braniște, Petre Sergescu, Dr. I. Nanu-Muscel, Gerard Harry, Gh. Gide, Victor Onișor, L. Mrazec, Ion Bianu, comandor aviator I. Peneș și Teodor Mihali.

Profesorul G. Moroianu a făcut și trei traduceri, de dimensiuni relativ mici. Henri Gaidoz, *Românii din Ungaria*. Acest articol – 28 pagini – a apărut în „Revue de Paris” din 15 mai 1894, tocmai cînd, la Cluj, se debătea procesul memorandumului. Întrucît just scadențele viitoare ale marii tensiuni provocată de politica monarhiei austro-ungare față de naționalități, H. Gaidoz scria : „Cu cît guvernul unguresc afirmă mai mult maghiarizarea cu forță și persecută pe reprezentanții ideii române în Ungaria, cu atît chestiunea transilvană tinde a deveni o chestiune internațională”²⁴.

În 1927 a tradus o serie de articole ale lui W. Steed, publicate în ziarul londonez „Observer”, grupate sub titlul „Dimensiunile Păcii”. „Pacea – scria Steed – are riscurile ei tot atît ca și războiul și, oîteodată, riscurile păcii sînt mai greu de privit în față . . . Actele oricărui guvern (german) sînt de interes internațional, îndată ce ele încep să atingă perspectivele păcii”. Iar cît privește programele partidelor, W. Steed citează următoarele două versuri ale lui Lowell :

„O providență binevoitoare ne-a făcut goi pe dinăuntru.

Pentru a ne putea înghiți principiile”²⁵.

A mai tradus și broșura : „Misiunea mea la Londra” a ambasadorului german Lichnowsky²⁶.

Am menționat că G. Moroianu a fost numit, în 1921, profesor de economie politică la Academia de înalte studii comerciale și industriale din Cluj, al cărei rector a fost din 1929 pînă în 1936.

Academia, reorganizată, își începuse activitatea în 1920 cu 36 studenți, avînd ca prim rector pe prof. Aurel Ciortea. Academia fusese întemeiată în 1902. După unire, dezvoltarea Academiei a fost continuă, atît prin numărul mare de studenți la care s-a ajuns, cît și prin ameliorarea neînteruptă a activității ei științifice.

Sub rectoratul prof. G. Moroianu, în 1930, Academiei i s-a dat, pe cale de lege, o structură identică cu aceea a Academiei similare din București. Academia de la Cluj suferea de strîmtorări spațiale, lipsindu-i și unele înzestrări didactice. Rectorul Moroianu inițiază în 1929, înființarea unui

²⁴ Henri Gaidoz, *Românii din Ungaria*, extras din „Revue de Paris”, 15 mai, 1894, București, 1894, p. 26.

²⁵ Wickham Steed, *Dimensiunile păcii*, Cluj, 1927, p. 16.

²⁶ Principele Lichnowsky, *Misiunea mea la Londra (1912—1914)*, traducere făcută la Londra în 1918, 60 pag.

Comitet al prietenilor Academiei din Cluj, al cărui act constitutiv a fost semnat de câteva personalități din Cluj și București.

În 1932 rectorul Moroianu a propus să se organizeze, pe lângă Academie, un muzeu pentru istoria comerțului. Apelul lansat de rector în toamna anului 1934 pentru strângerea de mijloace materiale, nu a dat un rezultat satisfăcător.

O realizare cu totul remarcabilă a fost inițiativa profesorului Moroianu de a se întemeia, în 1931, revista trimestrială „Observatorul social-economic”, grupând în comitetul ei redacțional majoritatea corpului didactic al Academiei comerciale din Cluj. Această revistă a apărut – cu rezumate în limba franceză – opt ani (1931–1938) sub direcția prof. G. Moroianu și cinci ani (1943–47) sub direcția prof. Victor Jinga. Când s-a întemeiat, la Brașov – unde se refugiase Academia în 1940 – Institutul de cercetări economice și sociale, revista „Observatorul social-economic” a fost atașată acestui institut.

În cuvântul prim de lansare a revistei, prof. G. Moroianu i-a trasat calea studiului preponderent al economiei aplicate, cînd spunea : „Să înfățișăm nu numai chestiuni generale și de doctrină pură er unțate de numele revistei noastre, ci mai ales latura practică a diverselor probleme ce se impun imperios atenției noastre în timpul de față”. Se recomandă preocuparea despre viața și interesele „diferitelor noastre pături sociale cum sînt clasa țărănească, a muncitorilor din fabrici și ateliere, a negustorilor și industriașilor, ale micilor meseriași, funcționarilor din comerț și industrie” și se indicau diverse regiuni ale țării de care să fie preocupați cercetătorii.

Cu timpul, și totdeauna cu exprimare liberă de idei, această revistă și-a conturat și un profil ideologic. Preocupările despre stările social-economice ardelenene au fost permanente, noi considerînd regionalismul economic ca unul din suporturile de căpetenie ale reorganizării noastre materiale naționale. Nici problemele economiei europene și mondiale nu au fost străine de preocupările colaboratorilor acestei reviste.

La începerea seriei a doua a „Observatorului” spuneam, între altele : „Criteriile de mulțime, stările și interesele țărăni și ale muncitorimii le vom așeza, cu precădere, în cîmpul cercetărilor noastre. Acelor mulțimi le dăruim migala ostenelelor noastre cărturărești, pentru că prin ridicarea lor, în primul rînd, noi vedem posibilă ridicarea noastră ca neam și stat”.

„Observatorul social-economic” a fost cea mai mare și mai reprezentativă publicație periodică cu acest profil din Transilvania”.

*

Contactul profesorului și rectorului Moroianu cu studenții a fost totdeauna binevoitor și de bun sfătuitor. Orice doleanță întemeiată găsea înțelegere și, aproape totdeauna, o dreaptă rezolvare. Profesorul Moroianu avea o largă receptivitate pentru tot ce era drept și uman și sprijinul său mergea, deseori, pînă la importante jertfe materiale personale.

Spirit sociabil și împăciuitoar, profesorul Moroianu a cultivat relații de statornică afecțiune cu colegii săi, luind și stimulind inițiative plăcute și utile comunității noastre academice.

Împărtășea studenților ideile sociale și economice fundamentale ale epocii, axate pe traiectoria evoluției și intereselor noastre naționale. Gîndea deductiv, pe linia indicată de oțeva premise pe care le considera esențiale, dar recomanda, uneori, și inducția monografică, în legătură cu investigarea realităților social-economice imediate. Nu a agreat gîndirea în sisteme, preferînd riscul unor generalizări, cîteodată puțin concludente. Nu a fost un pasionat al ideologiilor, ci, mai ales, un exeget al atitudinilor.

Înainte de unire, gîndirea social-politică a lui G. Moroianu era axată pe ideile dominante ale societății românești ardene de atunci : ideea dreptății, a conservării și a afirmării noastre naționale ascendente. Această orientare i-a dinamizat reatiliiniu întreaga activitate.

După realizarea idealului unirii, problemele complexe și contradictorii ale noii societăți românești au îngreunat posibilitățile de orientare ideologică ale profesorului G. Moroianu. Deprins să militeze public spre obiective clare și de larg interes național, profesorul Moroianu nu s-a orientat ușor în problemele incalcitate ale unei societăți fărîmțate, agitate și utilitariste. Activitatea sa publicistică s-a întors spre trecut, pe care îl explica, mai ales, cu bogăția sentimentelor, a informațiilor și a amintirilor personale. Din această necesitate, din această exigență a spiritului său a purces întreaga sa publicistică politică și literară de după unire.

*

Din Săcele, au pornit în lume, mulți și deosebit de valoroși și vrednici oieri, plugari, negustori, cărturari. Păstoritul, agricultura, comerțul, știința și artelc românești au cunoscut și cunosc prezențe săcelenești cu totul remarcabile. Dar, numărul celor care au rămas legați de satele natale, ale lor sau ale părinților lor, al celor care s-au aplecat cu dragoste și înțelegere spre această prolifică matcă a atitor vrednicii, a fost relativ redus. Profesorul Moroianu a împletit, neînterupt, preocuparea pentru probleme de interes național cu atașamentul necondiționat pentru Săcelele noastre.

Pentru dragostea lui statornică, pururea vie și caldă pentru aceste sate, pentru tot ce a scris despre oamenii, obiceiurile, trecutul și viața românilor săceleni, noi, săcelenii, îl omagiem din inimă și adîncă convingere pe omul bun și drept, profund onest și mare patriot, pe profesorul George Moroianu, și-i cinstim, recunoscători, amintirea lui frumoasă și nepieritoare.

Patriot militant, istoric cu afirmări valoroase în publicistica națională și vest-europeană, condei expresiv, colorat și inspirat, profesorul G. Moroianu a trecut prin viață lăsînd urme și amintiri care nu se vor șterge niciodată.

Împlinîndu-se o sută de ani de la nașterea profesorului Moroianu, care s-a legat de viață mai mult prin ceea ce i-a dăruît, decit prin ceea ce a primit de la ea, noi omagiem pe patriotul și cărturarul român a cărui amintire duioasă nu ne va părăsi niciodată.

AUS DEN ÖKONOMISCHEN UND LITERARISCHEN SCHRIFTEN GEORGE MOROIANUS

(ZUSAMMENFASSUNG)

In dieser Arbeit befasst sich der Autor mit der publizistischen Tätigkeit George Moroianus, die historische, politische, ökonomische und literarische Studien umfasst. Seine bedeutendste ökonomische Arbeit war „La loi agraire de 1864 et l'état du paysan en Roumanie“, die er als Doktorarbeit eingab (1898), mit zahlreichen biobibliographischen Angaben und einer klaren und systematischen Darlegung. Er schildert die Lage der Bauern seiner Zeit, zeigt die Notwendigkeit der Säkularisierung der Klostergüter und verurteilt den Absentismus der Grossgrundbesitzer und die Verpachtung der Landbesitze. Der Verfasser beachtet jedoch nicht die Notwendigkeit einiger anderer, dem Zeitgeist gegen Ende des vorigen Jahrhunderts entsprechenden Reformen.

In anderen, weniger umfassenden Arbeiten beleuchtete G. Moroianu die Bedeutung unserer Beziehungen zu Ägypten, beschrieb unseren Tierexport und brachte Aspekte aus der Zusammenarbeit mit Dänemark usw.

Das ökonomische Denken G. Moroianus leitete sich aus dem Denken der Klassiker des XVIII. Jahrhunderts ab und entwickelte sich auf Grund der neoklassischen englischen und französischen Literatur des folgenden Jahrhunderts bis zu A. Gide und Ch. Rist und der dritischen Beobachtung einiger Tatsachen des rumänischen Wirtschaftslebens; Moroianu hat mit Vorliebe die in Lehr- und Handbüchern enthaltenen Erklärungen übernommen und versucht, sie systematisch und zu erzieherischen Zwecken zusammenzufassen.

Bemerkenswert waren seine Bemühungen auf dem Gebiet der politischen Geschichte Siebenbürgens; er war ein grosser Patriot, veröffentlichte einige geschichtliche Studien über politische Verhältnisse und erzählte von seinen privaten Beziehungen zu einigen Persönlichkeiten des öffentlichen Lebens aus Westeuropa, vor allem zu Seton Watson und W. Steed. Auf Ansuchen des englischen Aussenministeriums verfasste George Moroianu 1918 ein sehr umfangreiches und gut dokumentiertes Memorium betreffend die Leistungen Rumäniens während des Weltkrieges und die Art, wie

die Siebenbürger Rumänen glaubten, dass die nationalen Minderheiten im zukünftigen Rumänien behandelt werden müssten.

Als kämpferischer Patriot, als Historiker, der in seinen Arbeiten sowohl in Rumänien als auch in Westeuropa wertvolle Ideen veröffentlichte, verbrachte Moroianu sein Leben und hinterliess uns Erinnerungen, die niemals ausgelöscht werden können.

DIN PREOCUPĂRILE ETNOGRAFICE ALE LUI GEORGE MOROIANU

de OLIVIA MORARU

În complexul activităților atît de variate ale lui George Moroianu, un loc de seamă îl ocupă strădaniile de neobosit cercetător a culturii materiale și spirituale populare, specifice satului natal – Satulung –, strădanii pe care însuși a încercat să le pună în valoare, prin mărturiile scrise ce ne-au rămas de la el.

Meritul lui George Moroianu este cu atît mai însemnat cu cît prin publicarea în anul 1938, a volumului „Chipuri din Săcele”, înmănușează o sumedenie de date asupra problemelor de etnografie, fără a avea însă pretenția de a se erija în postura unui cercetător consacrat. Aceste date consemnate în volumul amintit mai sus, izvorăsc însă din profunda cunoaștere a realității satului, din trăirea nemijlocită a tuturor aspectelor de viață materială și spirituală.

Generalizînd informațiile transmise de George Moroianu, ele pot fi extinse la toate localitățile, care din punct de vedere etnografic sînt cuprinse în zona Țării Birsei, subzona Săcele.

Încercări de publicare a unor aspecte cu caracter de artă populară sau legate de ocupațiile practicate de locuitorii Săcelilor, în revista „Plaiuri săcelene”, au existat înainte și chiar și după apariția volumului „Chipuri din Săcele” dar cu totul izolate. Chiar și George Moroianu publică dintr-o dată articole, dintre care amintim: „Industria casnică din Săcele” (în „Plaiuri Săcelene”, apărută în anul 1939, nr. 8–9 pag. 103).

Ne vom referi în cele ce urmează mai mult la problemele de etnografie, pe care autorul le abordează în scrierile sale.

În volumul „Chipuri din Săcele”, autorul nu tratează ca subiect principal teme de specialitate etnografică, ci, așa cum scrie Cezar Petrescu, în recenzia sa din anul 1939, despre: „Chipurile... simple și tari, ferm conținute, așa cum au rezistat oamenii satelor ardeleni, fără sumeție gălăgioasă, dintr-un neclintit instinct, la toate încercările...”.¹

Asemuind cartea „Chipuri din Săcele” a lui George Moroianu, cu amintirile din lumea satelor ale lui Ion Pop-Reteganu, Ion Slavici, Liviu Rebreanu, cu substanța de autentică realitate din poeziile lui George Coș-

¹ Cezar Petrescu. *Din obirșia țărănească a Ardealului*, în „România”, București, 10 III 1939.

buc, Șt. O. Iosif și Octavian Goga, recenzentul, spune în continuare: „Poate că numai cu această carte de amintiri directe, alăturate amintirilor lui Creangă, ori Sadoveanu, prin comparația stărilor, a episoadelor, a atmosferei, a condițiilor de existență . . . numai prin atât și încă s-ar preciza unitatea, continuitatea, identitatea vieții de sat românesc, aceeași dincolo și dincoace de Carpați”².

Paralel cu portretizarea fizică și spirituală a unor figuri de oieri săceleni, cu a femeii săcelene, în saraina căreia trecea rezolvarea tuturor problemelor legate de gospodărie, de creșterea și educarea copiilor, atât timp cât soțul era plecat cu turmele pe munte sau la iernat în „țară”³; de asemenea, cu portretizarea prin câteva exemple a acelei categorii de țărani cărturari⁴ transilvăneni specifică perioadei de dinaintea primului război mondial, „care nu și-au lepădat straiul, și nu și-au părăsit îndeletnicirile brazdei, fiindcă s-au întors de la școlile înalte cu strălucite diplome; ci dimpotrivă, cu învățătura lor, au rămas mai departe la coarnele plugului gospodărindu-și mai a multe știuturi avuți”⁵ George Moroianu, ne dă, mai ales în „Chipuri din Săcele”, informații asupra tuturor problemelor de etnografie ce pot sta la baza cercetării ocupațiilor practicate de locuitorii săceleni, ca și asupra meșteșugurilor și îndeletnicirilor specifice celor șapte sate săcelene.

În ceea ce privește păstoritul, care alături de agricultură a constituit secole de-a rindul ocupația de bază a mocanilor, George Moroianu, ca fiu de oier din Satulung, face astfel de referiri încât, din ele se pot trage anumite concluzii care concordă perfect cu ultimele cercetări în acest domeniu.

În tipologia păstoritului la români, cel practicat de săceleni se încadrează în păstoritul bazat pe pășunea alpină și iernat în cîmpie, deci pe o mare răspindire în munți în timpul verii, precum și pe o pendulare în timpul iernii, care cuprindea o bună parte din regiunile de cîmpie ale țării. Munții folosiți aproape în permanență de mocanii săceleni pentru vârat au fost: Munții Birsei, Gîrbovei, ai Prahovei, Bucegii, Munții Ialomiței, Buzăului, Vrancei și Ciucașul. Periodic, și într-o măsură mai redusă, mai frecventau Carpații Orientali, Ceahlău, Călimanii și Munții Rodnei”⁶.

La tirla mocănească din Podurile sașilor (Munții Prahovei), George Moroianu și-a petrecut vacanțele copilăriei în tovărășia bunicului său, Moș Vasile Gologan, a bacilor, și a scutarilor. Despre Podurile sașilor, autorul *Chipurilor din Săcele*, spune: „Era un munte de Țara Românească . . . serven vara din vremile cele mai depărtate, de pășunat turmele de oi ale mocanilor săceleni, și fără îndoială că acest munte trebuie să fi fost păscut

² *Ibidem*.

³ Maria Giuglea, *Chipuri de femei secelene*, în „Preocupări literare”, București, iunie 1939.

⁴ Cezar Petrescu, *op. cit.*, în „România”, București, 10 II 1939.

⁵ *Ibidem*.

⁶ S. Opreanu, *Transhumanța din Carpații Orientali*, 1930, p. 226.

odinioară și de caii și de vacile sterpe ale sașilor, din Țara Birsei, de la cari și-a luat pesemne numele de Podurile sașilor"⁷.

Nefiind numai un simplu spectator, ci și un interpret, George Moroiu, analizează condițiile care au favorizat mișcarea păstorilor săceleni, condiții ale reliefului și ale climei și cele de ordin social și economic.

„Pe cînd mocanii săceleni erau în floare, toți din cele șapte comune ale săcelelor: Satulung, Cernatu, Turcheș, Baci, Zizin, Tirlungeni și Purcăreni, aveau împreună peste șapte—opt sute de mii de oi dacă nu și mai multe. Erau cei mai mari oieri ai Țării Românești, căci aici își aveau ei avutul lor. La munte erau aduse numai o parte mai mică din ele în fiecare primăvară. Celelalte vărau dincolo la cîmp și la baltă. Erau tirlași în Săcele care aveau turme de patru, cinci, șase, șapte mii de oi și peste. Și pînă prin anii 1860 cînd s-au secularizat moșiile mănăstirești și s-a făcut iniția improprietăre a țăranilor sub Cuza Vodă, fiind încă pășuni din belșug în Țara Românească, numeroși mocani din Săcele mai aveau pe lîngă oi și alte o sută, două și trei sute de cai în herghelie și tot pe atîtea vite mari cornoate și unii și mai multe”⁸.

Avînd deci mocanii un număr considerabil de oi, dar nedisponînd de rezerva de fin necesară, nu-și puteau ierna turmele numeroase decît recurgînd la o singură soluție posibilă: plecarea la cîmpie, ajungînd astfel ca dintre toate tipurile de păstorit cel al mocanilor să se remarce, alături de cel al poienarilor, prin cea mai dezvoltată pendulare.

Examinînd trăsăturile mai de seamă ale păstoritului mocanilor din secolul al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, Romulus Vuia, în cartea sa „Tipuri de păstorit la români”, îi include pe aceștia la capitolul „Păstoritul bazat pe pășunea alpină și iernat la cîmpie”, formulînd totodată și trăsăturile caracteristice dintre care cităm numai pe cele de la punctul 5 și 7, trăsături ce reies și din informațiile transmise de George Moroiu.

„Un număr atît de mare de oi nu putea fi întreținut decît în cadrul unui păstorit pe o vastă suprafață, atît în ce privește numărul munților folosiți pentru vîrat, cit și drumurile de pendulare în timpul iernatului în cîmpie”⁹.

„O altă caracteristică a acestei forme de păstorit a fost o industrializare și o comercializare mai intensivă a produselor, tocmai datorită acestui păstorit de mari proporții”¹⁰.

Prima caracteristică fiind dezvoltată mai sus, ne vom ocupa în continuare de cea de-a doua, asupra căreia a insistat și George Moroiu.

Mocanii practicau păstoritul nu numai pentru acoperirea nevoilor casnice în produse de lapte și spre a avea lînă absolut necesară pentru îmbrăcămîntea lor și păturile și straietele pentru așternut, ci și cu scopul de

⁷ George Moroiu, *Chipuri din Săcele*, București, 1938, p. 5.

⁸ *Ibidem*, p. 24.

⁹ *Ibidem*, p. 159—160.

¹⁰ *Ibidem*, p. 170.

a face negoț cu derivatele laptelui și alte produse, ca pielea, lina, seul oilor.

La stîna „bîrsănească” din Podurile sașilor, caracteristică păstoritului mocanilor din Țara Bîrsei „vreo cincisprezece proprietari de turme de oi, aduceau în fiecare dimineață, cam două luni și jumătate, în fiecare an – cașul proaspăt – de la vre-o douăzeci de stîni... Căci din această primă producție de lapte, și de caș se pregătea toată cantitatea de cașcaval din Podurile Sașilor... munte pe care moșu Vasile îl ținea în arendă de multe zeci de ani împreună cu alți munți de prinprejur de la Eforia Spitalelor din București”¹¹.

Din publicația lui George Moroiianu reiese și inventarul veselei utilizată la prelucrarea laptelui și însuși procesul de prelucrare. „Baciul stîinii dădea cheag la laptele gras de oi, scotea cașul dulce și-l punea în tăgîrte de pinză de cinepă rară, agățîndu-l de prăjina din comarnic ca să se scurgă... fiebea zerul în cazanul mare curățînd urda de deasupra cu lingura lată de lemn și punînd-o în zăgîrnă să se scurgă... După ce cașul dulce dospea cășarii îl frămîntau în orînte sub supravegherea baciului, apoi îl rupeau în bucăți cocoloșîndu-l în mîini pentru a-l așeza apoi în tiparele ovale cu inițialele stăpînului”¹².

După alte cîteva operații prin care trecea cașul, printre care și țînutul la saramură cu zăr, acesta era pus la uscat și abia după două trei săptămîni, timp în care era așezat în bașalmale la loc răcoros, putea fi pus în consumație.

Chirigii din satele învecinate transportau cașcavalul pînă la gara Comarnic de unde se expedia în toate părțile.

Se comercializa și untul topit ce se scurgea de la frămîntatul cașcavalului, fiind trimis la cei mai vestiți cofetari din București, Ploiești, Buzău și Brașov.

Nenumărate izvoare documentare din secolele XVIII și XIX vorbesc despre comerțul cu piei și lînă pe care-l practicau săcelenii, mai ales prin intermediul marilor negustori brașoveni, Mihail Țîmburu și Mișa Alexovici și Dumitrie Lupu din Sibiu.

În anul 1792 august 29, postelnicul Hagi Stan Jianu din Craiova scrie lui Mihail Țîmburu și comp. să-i răspundă ce cantități de lînă a cumpărat din lalomița și Săcele și cui le trimite la Viena¹³.

Mihail Țîmburu și comp. face socoteală în anul 1795 dec. 3 la Brașov, pentru 40 turale (greutăți) de cordovane (piei) albe cumpărate de la săceleanul Goaga Tabacu și Dinu Boghici¹⁴.

În ianuarie 1802 același Mihail Țîmburu face însemnare în prohiron că a cumpărat în tovărășie cu Ioan Ieremia Pascu din Baci 359 bucăți piei verzi de la Vlăduc din Cernatu cu 2 fl. ung. 39 aspri bucata¹⁵.

¹¹ *Ibidem*, p. 13–14.

¹² *Ibidem*, p. 67.

¹³ Arh. st. Brașov, Catalogul documentelor grecești nr. 914, p. 259.

¹⁴ Arh. st. Brașov, Fond Mihail Țîmburu, nr. 1231.

¹⁵ Arh. st. Brașov, Registre diverse, nr. 63, p. 48.

În scrierile sale cu caracter etnografic, George Moroianu surprinde aspectele care subliniază rolul concret al diferitelor ocupații în procesul de dezvoltare a meșteșugurilor și, în ultimă instanță, a artei populare. Practicarea păstoritului și a agriculturii a oferit mijloacele pentru satisfacerea trebuințelor materiale, precum și a celor de ordin estetic.

Creșterea oilor și practicarea agriculturii asigurau lina și cînepa necesare multor țesături de uz casnic și de port; pielea și părul utilizate la confecționarea unor piese de îmbrăcăminte și de încălțăminte. Paza oilor oferea păstorilor răgazul din timpul zilei, în care aceștia se ocupau cu sculptura în lemn și confecționatul obiectelor păstorești: bite ciobănești, păpușare, fluieri, cavale, prepeleacuri, veselă, răbojuri, căci așa cum „moșu Vasile își purta socotelile întinșelor lui daraveri, mai numai cu răbojul”¹⁶, desigur că și alți oieri recurgeau la aceeași metodă de evidență.

Pe lângă numeroasele documente din secolele XVII–XIX, din care aflăm despre prelucrarea pieilor de animale, George Moroianu ne transmite prin scrierile sale prețioase date cu privire la aceste meșteșuguri. Tăbăcari ca Niță Ieremia și Gheorghe Goaga, din Săcele, menționați în documente, prelucrau pieile de oaie și capră atît pentru nevoile proprii, cît și pentru comerț, cunoscut fiind faptul că tăbăcarii din Săcele lucrau și pentru Valahia.

Ce se făcea din aceste piei ne-o spune tot George Moroianu: „cojoace mari, cojocete și pieptare înflorite cu arnici, de diferite culori pentru bărbați, se căptușeau cu ele ghebele bărbaților și ale femeilor. Dar cea mai mare parte se smultureau adică se smulgea lina de pe ele, care se vindea spălătorilor de lină din Brașov”¹⁷.

O altă materie primă provenită din ocupația de bază a păstoritului, era și seul, din care „mai fiecare gospodărie din satele noastre, își fabrica singură pe atunci luminările de seau de care avea nevoie”¹⁸.

În istoria culturii materiale se menționează numeroase materii prime, prelucrate în vederea confecționării pieselor pentru îmbrăcăminte omului și pentru interiorul locuințelor. În Săcele, materiile prime de bază pentru țesături, alesături, cusături și împletituri, erau asigurate în trecut, în primul rînd de doi factori: de păstori și cultura cînepei și a inului. Pe măsură însă ce căraușitul ia un avînt deosebit, căraușii săceleni, primii din Țara Birsei, au adus odată cu alte mărfuri, și bumbacul, care, treptat, ia locul cînepei și a inului în țesut.

Datorită proporțiilor păstoritului, care luase încă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea o puternică dezvoltare, industria casnică textilă ia și ea un deosebit avînt.

O altă temă cu profil etnografic asupra căreia George Moroianu insistă cu deosebire, este cea a industriei casnice textile.

¹⁶ George Moroianu, op. cit., p. 12.

¹⁷ *Ibidem*, p. 26–27.

¹⁸ *Ibidem*, p. 30.

Luorul textilelor din Săcele a aflat un stimulent nu numai în materia primă abundentă, generată de ocupații, dar și în obiceiul excluderii femeilor din viața de la stână.

Astfel, spre deosebire de păstoritul poienarilor, la care femeile erau incluse în munca de la stână, în păstoritul mocanilor femeile lipseau, prezența lor fiind considerată dăunătoare bunului mers al stinei¹⁹.

Într-unul din articolele sale, George Moroianu, referindu-se la industria casnică textilă spune: „Toate gospodăriile din Săcele se ocupau cu țesutul stofelor de lână cu care se îmbrăcau bărbații și în mare parte și femeile. Cantități importante însă din aceste țesături formau obiectul unui comerț foarte important. Căci nu numai românii se îmbrăcau cu dimie albă din lână țigae din Săcele dar și locuitorii din județele Trei Scaune, Ciuc, Odorhei și Mureș. O parte era comercializată la târgurile din Țara Românească (Călărași, Slobozia, Gura Ialomiței, Urziceni etc.). Pe la aceste târguri se vindeau însă și haine confecționate ca : ghebe și zăbune bărbățești din dimie neagră și cafenie, scărici pentru ciobani, din lână țurcană”²⁰.

Dar George Moroianu nu se ocupă numai de produsele industriei casnice textile, ci, sistematic, redă întregul proces pînă la produsul finit. Desigur că așa cum eroina sa, lelea Nuța, este prezentată ca executînd toate muncile legate de această îndeletnicire, și celelalte femei din Săcele procedau după cum ne spune autorul :

„Scărmîind la lână, făcînd în pieptenei, pentru urzeala și bătătura dimiilor albe, și mai rareori negre, cu care se îmbrăcau mocanii săceleni, pentru stofele frumoase colorate cu care se îmbrăcau copiii din partea locului și alții care purtau haine nemțești. Apoi pentru urzeala țolurilor vîrgate în diferite culori, ce se cuprindeau în zestrea tinerelor fete cînd se măritau. Se mai torcea și îndruga și pentru țăarii de codină țesuți în două ite, precum și pentru sumedenia de sărici din lână țurcană cu care economii de vite din Săcele își îmbrăcau iarna ciobanii”²¹.

Pentru sărici, firul de lână se îndrugă foarte gros. Fiind gros, era și spornic, la luorat, astfel încît, două țesătoare harnice dacă luorau o zi întreagă din zori și pînă seara, reușeau să țeasă două sărici.

Din urzeală și bătătură toarsă mult mai subțire se țeseau păturile în vîrgi de diferite culori căci, așa cum aflăm tot de la George Moroianu, „după un bun obicei străvechi torturile erau vopsite de gospodinele noastre acasă numai cu vopseli din ierburi, mult mai trainice decît cele ce se fac astăzi cu fel de fel de prafuri de prin bolte”²².

Cu coajă de anin femeile săcelene vopseau în negru, cu floarea aurie numită droc ce se găsea pe dealuri și cu foi de ceapă, vopseau cănurile în galben. Culoarea cafenie o obțineau din frunze de nuc și coji verzi de nucă; roșul din frunzele și florile merilor pădurești, iar „vinătul închis, fru-

¹⁹ Mara N. Popp, *Păstoritul în cîmpie*, Cluj, 1942, p. 286.

²⁰ George Moroianu, *Industria casnică din Săcele*, în „Plaiuri săcelene”, 1939, p. 103.

²¹ George Moroianu, *Chipuri din Săcele*, București, 1938, p. 181.

²² *Ibidem*, p. 186.

mos și trainic, de n-avea moarte, îl făcea cu lolachiu topit în usuc. Îl făcea în oale mari de o ferdelă și de două, în care, cânurile se țineau cite patru și cinci săptămîni²³.

În cadrul indeletnicirii prelucrării fibrelor textile, obiceiul fetelor și nevestelor de a se întruni în sezători, constituia un stimulent deosebit. Acolo veneau cu lucrul „unele cu furca de tors, în briu, altele cu caier de îndrugat, cu furca ori cu roata, unele cu lina de scărmanat; altele mai rar chiar cu cusutul²⁴.

Strîns legată de prelucrarea fibrelor textile, George Moroianu abordează una dintre problemele căreia etnografia contemporană îi rezervă preocupări deosebite – tehnica populară –, prin care cercetătorii își propun să explice modul de trai și cultura populară în dezvoltarea sa istorică, cu relevarea specificului național popular²⁵.

Prin amănunțita descriere a instalațiilor tehnice populare de pe apa Timișului din Dirstele Brașovului și cea a Tirlungului, de la George Moroianu a rămas un material documentar cu atît mai important pentru studiul acestei probleme, cu cît din această subzonă nu ni s-a păstrat pînă în zilele noastre nici o viltore, pivă, sau dirstă.

Documente, ca cel din 1780, sept. 24, dat la Brașov, din care reiese că săcelenii făceau țoluri și cergi pe care le dădeau la pivă pe valea Timișului, sau ca cele din 29 iulie 1819 și din 1820 oct. 22, atestă existența acestor instalații. George Moroianu, dă însă prețioase lămuriri și cu privire la construcția și modul de funcționare al acestora, cu deosebire al viltorilor pentru sărici și țoluri.

„Viltorile pentru țoluri erau fără mărăcini. Viltorea nu făcea decît să mai îngroașe puțin țolurile închegindu-le firele de urzeală și bătătură. Viltorile pentru sărici erau căptușite pe de margini cu mărăcini cari scoteau perii albi frumoși și mătăsoși din ele în urma învîrtiturilor foarte repezi la care săricile erau supuse de puternicul curent de apă ce curgea peste ele²⁶.

Surprinderea atentă și datarea unor elemente calitativ deosebite din arta populară a mocanilor săceleni, este o altă latură a activității de etnograf a lui George Moroianu.

Confruntînd informațiile culese de noi cu ocazia cercetărilor întreprinse pe teren în cele șapte sate săcelene, cu datele ce ne-au rămas de la George Moroianu referitoare la gospodării, putem afirma că acesta a selecționat pentru relatările sale, ceea ce a constituit specificul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, și în domeniul arhitecturii țărănești, domeniu ce reprezintă un interes excepțional pentru cunoașterea dezvoltării culturii materiale.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 187.

²⁵ C. Irimie, *Muzeul tehnicii populare. Actualitate, concepție, profil tematic și plan de organizare*, în „Cibinium”, Sibiu, 1966, p. 16.

²⁶ George Moroianu, *op. cit.*, p. 188.

Imaginea casei mocănești formată din tindă, din „casa mare” și din cămară este redată fidel, dînd posibilitate a se reconstitui atît planul cît și aranjamentul interiorului.

Astfel: „La stînga spre răsărit în casa mare atîrna o icoană veche, zugrăvită pe sticlă deasupra căreia atîrna candelă de cositor... dedesubtul lor în cuie de lemn atîrnau năstrape – cînițe frumoase de sticlă de culoarea norilor, cu cercuri vinete și cărămizii. În mijlocul odăii era o masă acoperită cu o pinzătură albă de bumbac țesută în casă în alesături frumoase. În colț la dreapta era patul de lemn vopsit, acoperit cu o foiță de lînă vîrgată..., iar la stînga odăii, lîngă perete o laiță înflorită ca și bli-darul, în care se amestecau galbenul cu verdele și vinătul cu roșul. Așa se înfățișa și dulăpiorul de după ușa (parsechiul cum îi zic localnicii), în care se păstrau străchinile de lut înflorite...”²⁷.

Tinda servea ca încăpere în care membrii familiei își petreceau majoritatea timpului, inclusiv pentru dormit. Tot aici se puneau și războiul de țesut. În relatările lui George Moroianu n-au fost neglijate nici construcțiile anexe ale gospodăriei mocănești: grajdul în care se adăposteau caprele și caii; șopul de sub același acoperiș cu grajdul în care se găsea o sobiță din zid pe care se fierbeau bucatele vara; un pat din scinduri la capătul căruia pe o masuță scundă, părinții mincau șezînd pe lăcioare, iar copiii stînd în picioare.

Interiorul casei mocănești, așa cum este prezentat de George Moroianu, întrunește caracteristicile generale ale locuinței țaranului român prin funcția sa practică și decorativă.

Realizat prin asocierea unor elemente din cele mai variate – arhitectura interioară, mobilier, țesături, ceramică, pictură – care dau un tot armonios, interiorul casei mocănești înmănușează aproape toate genurile artei populare, dînd impresia unei unități cu caracter expozițional.

Un alt gen al artei populare, care reprezintă una dintre cele mai însemnate forme de cultură ale unui popor și asupra căruia George Moroianu s-a oprit cu deosebire, este portul. Sistematizate, toate datele referitoare la acest capitol ar putea constitui un studiu amănunțit despre portul copiilor, al bărbaților și al femeilor din Săcele.

Ca și la țesutul textilelor de uz, și pentru decorul interiorului și la confecționarea pieselor de port erau utilizate în primul rînd materiile prime generate de ocupațiile de bază: lîna, cînepa și inul.

Costumul bărbătesc de sărbătoare era format din căciulă neagră, cămașă cu guler mocănesc, cioareci albi înfloriți cu fum de pucioasă, zăbun de postav vinăt îmblănit cu piei de miel fumuriu, iar peste acesta se purta gheba mare din dimie neagră, de asemeni îmblănită.

²⁷ *Ibidem*, p. 184.

Vara bărbații, purtau, tot în zilele de sărbătoare, „peste zăbunul subțirel, antiriu de dimie albă, înflorit cu găitane negre. Cu ghetе în picioare și în cap ou pălăria lată în strășini, sub care atârna îndărăt chica frumos pieptănată. Căci bătrînii din părțile noastre după obiceiul strămoșilor daci – mai purtau chica în copilăria mea”²⁸.

Dacă în portul copiilor și al bărbaților piesele de îmbrăcăminte se confecționau aproape exclusiv din țesături de casă, în portul femeiesc, mai susceptibil decît primele două amintite la preocupările de a li se îmbogăți valențele artistice, pătrund postavurile fine de boltă și mătăsurile importate prin intermediul vestiților cărauși săceleni.

lată cum descrie George Moroianu veșmintele ce le purtau femeile săcelene iarna, în zilele de sărbătoare : „Dinsa cu rochie de postav fin de boltă negru cu dungi albe. Cu zăbunul din aceeași stofă cu tiv de catifea de culoare cafenie, încheiat frumos cu un singur nasture sub sinul din stînga. Peste ele dulamă din postav fin de boltă blănită cu piei de bursuc și pe margini cu plimbul de jder. În cap îmbrobodită frumos cu maramă de borangic vărgată, căci nu mai era tinăra . . . În picioare cizmulite galbene ușoare”. Veșmintele de vară sint descrise astfel: „Dinsa cu scurteică de mătase cu plimbul de samur peste hainele ușoare de mătase. Pe cap îmbrobodită frumos cu maramă de borangic cu floarea orinului, cu șetranca ori cu șetrăncuța, la cele două căpățîie, care cădeau arătос peste scurteică. Sub ștergarul fin, vărgat și alb ca zăpada se zăreau bobițele de pe gimbir făcînd un efect minunat”²⁹.

Tot din publicația lui George Moroianu ne-au rămas informații despre ansamblul ce forma costumul tinerelor neveste îndeosebi asupra podoabelor, începînd cu acoperămintul capului.

Din zestrea fetelor săcelene nu lipseau rochiile din atlas, gheordia de mătase cu tanele, scurteica de postav cu plimbul de jder sau samur, tivilichia de mătase cu plimbul de tanele ousută cu fir de aur pe spate și piepți, care cădea pină la genunchi, pumnii aleși cu fir auriu, minunatele ștergare din borangic pentru îmbrobodit, iile din șimizet, pieptarele de mătase în diferite culori ca și rochiile, cizmulite din piele de ied galbene sau roșii, iar ca podoabe săcelencele purtau talismane din aur sau aramă, șiruri de mărgăritare, gheordane de galbeni, ghisoare de mărgean și „peste pieptar briul de argint încheiat cu pafta de aur sau de argint, de care atârna un lăntșor, care avea la capăt un ban de aur sau de argint”³⁰.

Din sumara analiză a mărturiilor transmise de George Moroianu, se poate trage concluzia că etnografia, caracteristică celor șapte sate săcelene a constituit pentru autor o pasiune ce se încadra în totalitatea preocupărilor sale.

²⁸ *Ibidem*, p. 34.

²⁹ *Ibidem*, p. 35.

³⁰ *Ibidem*, p. 10.

Deosebit de semnificativ este faptul că în scrierile sale, George Moroiu, subliniază necesitatea studierii culturii populare, lansînd adevărate apeluri în vederea salvării și conservării a tot ceea ce constituie tradiție populară, materială și spirituală. „Prin școală și biserică prin preoți și învățători destoinici... prin societăți culturale, prin muzică, portul și jocurile noastre naționale pe care trebuie să le reinviem și să le răspîdim puternic prin acele părți, noi românii trebuie să recîștigăm... ceea ce a fost al nostru”³¹.

³¹ *Ibidem*, p. 20.

AUS DEN ETHNOGRAPHISCHEN STUDIEN GEORGE MOROIANUS

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Verfasserin beschäftigt sich in der vorliegenden Arbeit mit dem von George Moroianu auf dem Gebiet der ethnographischen Forschung geleisteten Beitrag, dessen Gegenstand sein Geburtsdorf Satulung (Langendorf) aus Săcele (den Siebendörfern) im Bezirk Braşov (Kronstadt) ist.

Während, was die Beschäftigungsweisen der Dorfbewohner anbelangt, die Landwirtschaft nur gestreift wird, geht der Verfasser hingegen ausführlich auf die Schäferei ein, die Hauptbeschäftigung der Hirten von Săcele, da ihm darüber wertvolles und umfassendes Informationsmaterial zur Verfügung stand.

George Moroianu zeigt, dass sich die einzelnen Handwerke, die Hausindustrie und vor allem die Volkskunst je nach dem den Bewohnern von Langendorf zur Verfügung stehenden Rohmaterial entwickelt hat.

Das Gerber-, Kürschner- und Riemerhandwerk, sowie die Herstellung von Wachskerzen sind die am häufigsten nicht nur in den Arbeiten George Moroianus, sondern auch in den Zeitdokumenten genannten Beschäftigungen.

Moroianu beschreibt die Innenausstattung der Hirtenwohnungen von Săcele und vermittelt uns somit Kenntnisse über sämtliche Arten der Volkskunst wie Keramik, bemaltes und geschnitztes Holz, zur Ausschmückung der Wohnung bestimmte Webereien, Trachten, Glasmalereien, bunt bemalte Eier usw.

ECOUL COMUNEI DIN PARIS IN PRESA BRAȘOVEANĂ

de NICOLAE JURCA

Astăzi, din perspectiva celor o sută de ani ce s-au scurs de la proclamarea Comunei, epopeea pariziană capătă adevăratele semnificații și dimensiuni istorice.

Din „Dimineata zilei de 18 martie 1871”, cind „Parisul a fost trezit in strigate furtunoase de – Trăiască Comuna !”¹ și pînă în zilele noastre, acest eveniment, cu adevărat epocal al istoriei universale, nu a încetat să fie prezent în conștiința omenirii, iar idealurile care s-au plămădit acolo, pe străzile pariziene însingurate, vibrează și astăzi, inflăcărînd și mobilizînd forțele progresului social.

Ca toate marile evenimente ale istoriei, Comuna din Paris, minunată, originală și efemeră întruchipare a puterii proletare, a avut un puternic ecou în lumea întreagă.

Mișcarea muncitorească și în primul rînd Internaționala I, precum și elementele progresiste din multe țări și-au exprimat simpatia și întreaga lor solidaritate cu cauza Comunei. Marx și Engels au desfășurat o intensă activitate în sprijinul luptei eroice a comunarzilor, au păstrat o permanentă legătură cu comunarzii, dîndu-le sfaturi, iar învățămintele comunei au stat la baza unor importante lucrări teoretice.

Ecurile Comunei din Paris s-au făcut simțite și în rîndurile poporului român, angajat și el în lupta pentru dreptate socială și națională. Mulți dintre tinerii intelectuali români, aflați în acel timp la Paris, după încheierea armistițiului între guvernul reacționar francez de la Versailles și comandamentul suprem al armatei germane, au luptat în rîndurile comunarzilor². Fideli tradițiilor de luptă ale poporului nostru pentru libertate, independență națională și o orînduire mai dreaptă, revoluționarli românii au îndeplinit cu cinste sarcinile încredințate de Comună.

Intr-unul din numerele sale, „Figaro” cerea „ca toți membrii Comunei... polonezi suspecti, toți vlahii să fie conduși după o judecată sumară de la închisoare... la Cîmpul lui Marte unde vor fi uciși”³.

¹ Karl Marx, *Războiul civil din Franța*, Edit. P.M.R., București, 1948, p. 76.

² Gabriel Bortu, *Medici români pe baricadele Comunei din Paris*, în *Magazin istoric*, anul I, nr. 8, noiembrie 1967, p. 48.

³ „Scinteia”, anul XXVI, nr. 3887, din 21 aprilie 1957.

Cei mai înaintați fii ai poporului român, forțele democratice și progresiste au salutat cu entuziasm Comuna. Prin marele poet M. Eminescu, Comuna a trezit patetice ecouri în conștiința românească. La Viena, unde se afla, Eminescu trăia întreaga intensitate a epocii pariziene. Comuna din Paris, căreia i-a închinat minunatele accente ale lirismului său, în concepția sa simboliza cele mai înalte aspirații ale umanității.

Pentru Constantin Mile, scriitor și ziarist, Comuna învinsă a triumfat, iar chemarea la luptă a acesteia o duce mai departe prin versurile sale. Traian Demetrescu, Gheorghe din Moldova, Ion Catina, Anton Bacalbașa și mulți alții și-au exprimat, cu posibilitățile artistice proprii fiecăruia, simpatia și solidaritatea cu luptătorii parizieni⁴.

Încă înainte de proclamarea Comunei, în presa românească apăruseră știri cu privire la situația din Franța, la mișcarea muncitorească din această țară. Asemenea știri apar în ziarele „Românul”, „Federațiunea”, „Telegraful”, „Orientul”, „Albina”. Presa muncitorească și democratică din România a luat atitudine împotriva acțiunilor dușmănoase de la Versailles, împotriva cindășiei dintre Thiers și ocupanții prusaci, a protestat împotriva crimelor săvârșite de versailliezi împotriva eroicilor comunarzi parizieni.

Presa transilvăneană, deosebit de sensibilă la problemele cu care era confruntată Europa, își informează pe larg cititorii despre evenimentele ce au loc la Paris, în lunile martie-mai 1871 și de cele mai multe ori – în mod deosebit „Gazeta Transilvaniei” (aflată și ea în slujba luptei pentru eliberarea socială și națională) – apreciază în mod just scopul Comunei, exprimă înțelegere și simpatie pentru lupta eroică a comunarzilor.

Se cuvine să fie menționat faptul că la această dată, la conducerea „Gazetei Transilvaniei” se afla Iacob Mureșianu, cunoscută personalitate progresistă, ceea ce explică în bună măsură atitudinea gazetei față de revoluția proletariatului parizian. În afară de latura pur informațională a știrilor inserate în coloanele sale, „Gazeta Transilvaniei” face ample comentarii pe marginea evenimentelor din care reiese clar simpatia și admirația față de opera Comunei și nu o dată, cu amărăciune, stabilește similitudini cu situația din Transilvania.

Redactorul revistei arată că aristocrația din Transilvania preconizează o lege electorală cu un cens mai ridicat, văzind un pericol în extinderea „dreptului de alegere”, punind căderea Franței numai pe „votul universal al lui Napoleon”. Iar în încheiere, conchide cu amărăciune: „Tot reacțiune, tot absolutism, cel puțin de castă și pe aici”⁵.

În schimb, gazeta transilvană de limba germană „Kronstädter Zeitung”, organ al burgheziei săsești, condusă de Johann Gött, a cărui activitate este în general bine cunoscută, prezintă lupta progresistă și activitatea Comunei printr-o optică în care adevărata semnificație a evenimentelor este deformată. Aceasta se explică și prin faptul că prin forța lucrurilor, ziarul

⁴ Marin Bucur, *Comuna în literatura românească a epocii*, în „Lupta de clasă”, anul LI, nr. 3, martie 1971, p. 77–80.

⁵ „Gazeta Transilvaniei”, anul XXXIV, nr. 22 din martie 1871.

amintit, în timpul războiului franco-prusac, a susținut cauza Germaniei, ceea ce pentru prima etapă a lui nici nu era cu totul greșit. La 23 iulie 1870 în „Prima adresă cu privire la războiul franco-prusian”, redactată de Marx, Consiliul General al Internaționalei preciza că „în ceea ce privește Germania, ea duce un război de apărare”, dar că muncitorii germani nu vor trebui să accepte acest război pornit împotriva poporului francez⁶. În „A doua adresă cu privire la războiul franco-prusian”, datată 9 septembrie 1870, deci cu câteva zile după căderea imperiului bonapartist, Consiliul General avertiza că războiul a încetat să mai fie din partea germană un război de apărare, devenind un război de cucerire. „Kronstädter Zeitung” nesezizind deosebirile esențiale ale celor două etape ale războiului franco-prusac, înțelege cu atât mai puțin revoluția pariziană din 1871. Firește, la aceasta se mai adaugă și alte cauze: sursele de informare sînt de regulă cele germane, există apoi „o solidaritate” conațională. „Gazeta Transilvaniei” menționează că „Kronstädter Zeitung” din ziua precedentă a publicat „Mulțămita” votată de către Reichstagul Germaniei „pentru toate aderințele, ajutoarele și înbărbătările cosingenilor lor de prin state străine”⁷.

După cum este bine cunoscut, Comuna din Paris a fost proclamată în condițiile concrete determinate de războiul franco-prusac, înfăptuirea ei realizîndu-se în ordinea firească a evenimentelor care au precedat-o. Comuna a exprimat doar saltul calitativ al unor acumulări de evenimente sociale și politice desfășurate succesiv, începînd mai ales de la 4 septembrie 1870, cînd este răsturnat imperiul și proclamată a III-a republică⁸.

În noile condiții, războiul purtat de Franța se transformă într-o luptă justă, de apărare împotriva acțiunilor ofensive, anexioniste ale Prusiei. În fața primejdiei determinată de prezența armatelor prusace la porțile Parisului, proletariatul parizian se dovedește cel mai hotărît să apere independența și onoarea Franței. La Paris, majoritatea populației muncitorești s-a înrolat în batalioanele Gărzii Naționale.

În fața avîntului de luptă a proletariatului francez, „guvernul apărării naționale”, instalat la 4 septembrie a fost cuprins de spaimă. Înăbușirea luptelor revoluționare ale maselor populare preocupă în mai mare măsură guvernul francez decît organizarea apărării Parisului împotriva dușmanului străin.

Perioadă cuprinsă între 4 septembrie 1870 și 18 martie 1871, premergătoare Comunei, se caracterizează printr-o aprigă confruntare între cele două forțe — guvernul burgheziei reacționare și masele înarmate ale Parisului.

Masele populare cereau cu insistență proclamarea Comunei, mai ales după înfrîngerile militare de pe front. La 31 octombrie 1870 și 22 ianuarie 1871 masele populare au încercat să răstoarne guvernul. Semnarea la 26

⁶ Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 17, Edit. politică, București 1963, p. 5-6.

⁷ „Gazeta Transilvaniei”, anul XXXIV, nr. 34 din 13 mai 1871.

⁸ Nicolae Copoiu, *Comuna din Paris eveniment epocal în istoria mișcării muncitorești internaționale*, în *Anale de istorie*, anul XVII, 1, 1971, p. 143.

februarie 1871 de către guvernul Thiers a armistițiului cu Prusia, care conștientiza înfrângerea Franței, a declanșat o puternică criză socială și politică.

După șase luni de confruntări, cele două forțe principale de clasă ajung, în ajunul zilei de 18 martie, în situația în care ciocnirea devenise inevitabilă.

Căpătînd mină liberă, datorită pactizării cu dușmanul națiunii, burghezia franceză și-a îndreptat toate forțele pentru a dezarma proletariatul francez. În noaptea de 17 spre 18 martie 1871, Thiers a trimis trupe în cartierul Montmartre și în alte cartiere pentru a lua cu forța artileria Gărzii Naționale. Dar așa cum consemnează „Gazeta Transilvaniei”, „Insurgenții din suburbiile Parisului inspiră mari îngrijiri. Departe de a depune armele, cum fură provocați. Tocmai primim de la Pesta... o altă știre electrică, că după rapoartele telegrafice sosite din Paris, în suburbiile de acolo au urmat tumulte peste tumulte și că oștenii fraternizează cu rebelii. Simbătă au deșertat focuri francezii în francezi și căzură mai mulți generali și ofițeri...”⁹

Vigilența maselor populare a împiedicat capturarea tunurilor. Populația a început să ridice baricade, iar batalioanele Gărzii Naționale au ocupat principalele ministere și instituții de stat, deasupra cărora se înalță victorios drapelul roșu al primului stat proletar din istorie.

În același număr al ziarului „se adaugă și faima că casa pretorială a cetății Hotel de Ville au ocupat-o insurgenții”.

Astfel, la 18 martie 1871, în timp ce neputincios, guvernul lui Thiers decide evacuarea Parisului, se instaurează Comuna, care prin tot ce a înfăptuit ea mai bun, prefigura o nouă orînduire, în care masele muncitoare să fie stăpîne pe soarta lor. Acestea sînt suficiente motive de îngrijorare pentru clasele exploatare, pentru reacțiunea de pretutindeni, neliniște pe care „Kronstädter Zeitung” o consemnează astfel: „E ciudat că în timp ce lumea privește cu speranță încheierea tratatului de pace definitiv, poliicienii de breaslă – diplomația este profund îngrijorată. Noi însă nu vrem să pierdem speranța că incidentul, oit și alte greutăți ce-i vor urma, nu vor însemna altceva decît agitarea mării după furtună, iar marea agitată se va liniști”¹⁰.

La început, puterea o exercita, în numele proletariatului, Comitetul Central al Gărzii Naționale, care după victoria insurecției a devenit primul guvern proletar din istorie. La vestea victoriei revoluției din Paris, s-au răsculat și muncitorii din Lyon, Bordeaux, Marsilia etc.

Comitetul Central al Gărzii Naționale nu a reușit însă să exploateze pînă la capăt victoria de la 18 martie. Citeva greșeli grave săvîrșite în unele momente hotărîtoare, au fost fatale pentru Comună. „Comitetul Central a comis de astă dată o greșeală capitală, apreciază Marx, prin faptul că nu a pornit imediat asupra Versailles-ului, care pe atunci nu avea nici un fel de mijloc de apărare, pentru a pune capăt comploturilor lui Thiers”¹¹.

⁹ „Gazeta Transilvaniei”, anul XXIV, nr. 20 din 22 martie 1871.

¹⁰ „Kronstädter Zeitung”, nr. 46 din 22 martie 1871.

¹¹ K. Marx, F. Engels, Opere, vol. 17, Edit. politică, București, p. 3511.

Comitetul Central, instalat la Hotel de Ville nu ca guvern, ci ca santinele a poporului¹² – cum anunță unul din afișele revoluționare, cheamă masele la alegeri pentru Consiliul Comunei, din dorința de a-și legitima puterea. În coloanele „Gazetei Transilvaniei” este prezentat pe larg contextul în care urmau să aibă loc alegerile: „Democrații însă republicani, mai nici cei napolenieni, nu mai cred în promisiunile aristocrației, de și-ar pune sufletul în palmă, cum zice, poporul român... Comitetul Central emise apoi două proclamații, prin care respinge învinuirea că insurgenții ar fi turburătorii ordinii și cheamă la 26 martie la alegeri comunale, declarând că sint rezoluții a considera preliminarele de pace”¹³.

Și în continuare, foaia brașoveană se face ecoul punctului de vedere al Comitetului Central al Gărzii Naționale, care arată că guvernul a trădat Franța și de aceea „nu va odihni” pînă cînd îl va goni „cînd apoi va depune mandatul în miinile poporului, ca să stabilească adevărata republică democratică, dar pînă atunci ocupă ospelul Hotel de Ville în numele poporului francez”.

Intr-o cu totul altă lumină prezintă evenimentele premergătoare alegerilor și proclamării solemne a Comunei, „Kronstädter Zeitung”: „Ultimele știri din Paris sint deprimante. Sub strigăte de libertate, egalitate, fraternitate, plebea devastează prăvăliile, beau ca vitele, umblă turmentați pe străzi și fac cele mai groaznice excese... Oamenii ordinii publice nu doresc altceva decît dușmanul cel mai înverșunat al lor, prusacii, să ocupe Parisul și să facă ordine”¹⁴.

La 26 martie 1871, au loc alegerile pe care guvernul de la Versailles le-a contestat anticipat, la care însă a participat marea masă a populației pariziene și care au consfințit victoria lor. „Cu alegerile noi din Paris, care au ieșit strins republicane, s-a domolit focul insurecției, care vărsa sînge pentru asigurarea garanțiilor libertății. Se depuse puterea în miinile aleșilor Comunei, care în ședința ținută în 29 luară declarațiunea la protocol, cum că Comitetul Central și Garda Națională, insurgenții au meritat republica”¹⁵.

Același număr al „Gazetei” face constatarea că „Acum rămîne lupta între Parisul republican liberal și între Adunarea lui Thiers de la Versailles reacționară”.

O atitudine cu totul contrastantă o ia, față de evenimentele ce se petreceau la Paris în primele zile ale Comunei, publicația brașoveană de limbă germană: „La ordinea zilei în Franța tot anarhie... Parisul nu a decăzut niciodată ca în prezent. Orașul culturii este în miinile unor bande de oameni care nu dau înapoi de la devastări și ucideri. Niște proclamații bombastice vor să anunțe o eră nouă. Sărăcia să fie lichidată, urmînd o reducere a impozitelor. Sărăcilor li se va împărți averea bogaților și cînd

¹² Georges Bourgin, *La guerre de 1870–1871 de la Commune*, Paris, 1929, p. 216.

¹³ „Gazeta Transilvaniei”, anul XXXIV, nr. 21 din 25 martie 1871.

¹⁴ „Kronstädter Zeitung”, nr. 48 din 25 martie 1871.

¹⁵ „Gazeta Transilvaniei”, anul XXXIV, nr. 23 din 1 aprilie 1871.

aceasta va fi mincată împărțirea începe de la început și va dura atîta timp pînă cînd nimeni nu va mai avea nimic. Atunci va începe fericirea!"¹⁶

Comuna din Paris a intrat în cartea de aur a luptei revoluționare nu numai prin simpla ei existență, ci mai ales prin ceea ce a creat și a prefigurat în scurtul răstimp de 72 de zile cît a trăit. Prin obiectivele majore care și le-a pus, Comuna a fost un guvern revoluționar, care a inaugurat marea luptă dintre exploatați și exploataitori. Așa cum spunea Marx, Comuna „însemna în esență un guvern al clasei muncitoare, rezultatul luptei clasei producătoare împotriva clasei expropriatoare, forma politică înfîșîșit descoperită în cadrul căreia se putea înfăptui eliberarea economică a muncii”¹⁷.

Comuna, ca organ ales, întrunea puterea legislativă și cea executivă. Urmind să împiedice ruperea organelor puterii de mase și să asigure acestora un caracter popular, Comuna a proclamat principiul eligibilității, al răspunderii în fața alegătorilor și al responsabilității tuturor persoanelor care ocupau funcții administrative și judecătorești.

Pentru conducerea tuturor treburilor s-au constituit comisii. Activitatea aceasta febrilă a Comunei, desfășurată în condiții excepționale, „Gazeta Transilvaniei” o consemnează astfel: „Insurgenții s-au organizat în nouă secțiuni: de finanțe, resbel, securitate publică, interne, justiție, externe, instrucțiune publică și secțiunea de mijloace de subsistență. Puterea executivă se alege pe fiecare lună de Comună, care o poate și destitui cînd va afla cu scop... Lupta deja e serioasă și dură, că nu fără amenințare de vărsare de sînge mult între frați”¹⁸.

Comuna din Paris a luat o serie de măsuri social-economice care aveau ca scop să ducă la îmbunătățirea condițiilor de trai ale păturilor muncitoare, ale populației, să înfăptuiască eliberarea deplină din jugul exploatării și să edifice în ultimă instanță, o nouă orînduire socială.

O mare atenție au acordat comunarzii problemelor învățămîntului și culturii.

Comuna a enunțat principiul învățămîntului laic și obligatoriu, a întreprins reorganizarea muzeelor, bibliotecilor, teatrelor, a creat asociații ale oamenilor de artă etc. Dacă se are în vedere faptul că la acea dată nu exista o experiență practică de organizare a statului proletar, moștenirea lăsată de Comună ne apare ca o creație a gîndirii și înțelepciunii poporului, despre care V. I. Lenin remarca că această operă nu este realizată atît de conducători cît de „simțul genial al maselor care se deșteptăseră”.

Modul de guvernare al Comunei a fost prin excelență democratic. Dezbaterile tuturor problemelor în cadrul Comunei, aducerea lor la cunoștință publică, precum și legăturile permanente ale conducătorilor cu masele largi sînt probe elocvente ale largului democratism pe care l-a înfăptuit

¹⁶ „Kronstädter Zeitung”, nr. 51 din 31 martie 1871.

¹⁷ K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a II-a, vol. I, E.S.P.L.A., 1955, p. 552.

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei”, anul XXXIV, nr. 25 din 8 aprilie 1871.

Comuna. Evocînd lupta singeroasă a proletariatului francez, publicația brașoveană afirmă că activitatea Comunei „este organizată pe baza cea mai largă a republicii democratice”. Și exprimîndu-și amărăciunea față de lupta fratricidă ziarul continuă: „Așa se măcelăresc cei ce ar trebui să se întreacă în consolidarea libertății republicane, singurul tezaur ce le-a rămas ca o victorie stoarsă din ghiarele dușmanului”¹⁹.

E demn de relevat faptul că – spre deosebire de alte ziare ale timpului – „Gazeta Transilvaniei” intuiește foarte limpede că lupte ce se dă în Franța „... e nu între republică cu demagogism sau comunism ori dualism, ci între parizienii strîns republicani și între reacțiunea mascată, care nu vrea ca garanțiile instituției republicane să se pună în pace pe baze liniștitoare, ca să nu-și taie drumul de regres la instituțiile reacționare, care e maniera tuturor reacționarilor”²⁰.

După cum este bine cunoscut, Comuna nu a fost animată de intenții războinice; a căutat chiar, atît cît a depins de ea, să erite sau să oprească războiul civil. Este semnificativă în acest sens și încercarea, din luna aprilie a Comunei pe lingă guvernul de la Versailles „ca să primească negocieri cu Comuna pe bazele: republicii, deplină libertate municipală a Parisului și numai Garda Națională să o apere și să vegheze de ordinea publică în capitală”²¹.

Guvernul Thiers a respins propunerea comunarzilor și a formulat condiții inacceptabile pentru aceștia pe care publicația brașoveană le rezumă astfel: „Parisul să depună armele și insurgenților se va da amnestia, li se va lăsa viața, luînd afară pe asasini; apoi legea municipală votată de adunare se va aplica și la Paris ca și în toată Franța. Thiers reînnoi declarațiunea sa, din gură, că va menține republica. Așa cum era de așteptat Comuna Parisului a respins pretențiile cele încordate și contiepenite ale lui Thiers și resbelul se reînnoi...”²².

Și astfel a început atacul sălbatic împotriva Parisului eroic, despre care Marx spunea: „Nici urmă a Parisului desfrînat din timpul celui de-al doilea imperiu. ... Parisul muncea, gîndea, lupta, singera aprig, uitînd, cufundat cum era în pregătirea societății noi, de canibalii de la porțile sale, strălucitor de entuziasmul inițiativei lui istorice”²³.

În a doua jumătate a lunii aprilie, versaillezii au început mari acțiuni militare împotriva Comunei din Paris. „Măcelul războiului civil din Franța, dacă sînt adevărate știrile ce le primim – își informează cititorii „Gazeta Transilvaniei” – apoi el ajunge marginile ultimei desparațiuni... Thiers, regimul lui și adunarea reacționară sînt cauzele vărsării singelui frățesc. ... Parisul e împresurat complet, cum era mai înainte de dușmanul străin și cu asta se laudă chiar Thiers”²⁴.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 26 din 15 aprilie 1871.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, nr. 28 din 22 aprilie 1871.

²² *Ibidem*.

²³ Karl Marx, *Războiul civil din Franța*, Edit. P.M.R., București, 1948, p. 115.

²⁴ „Gazeta Transilvaniei”, anul XXXIV, nr. 31 din 3 mai 1871.

Și cronică externă a „Gazetei”, după ce prezintă jertfele umane pe care le-a dat Comuna în cursul acestor lupte, se încheie cu reflecția: „Sărmana libertate, cât e de prețioasă, câte sacrificii nu cere împărăția ei...”²⁵.

Pierderea fortului D'Issy, la 9 mai, tot mai evidentă inegalitate de forțe dintre comunarzi și versaillezi, inspiră emoționanta cronică politică a gazetei brașovene: „Precum vârful munților Brașovului se încărcase astă noapte cu nea pe verdeață, amenințând speranțele primăverine: așa se postează pe gurile statelor și ale popoarelor neaua discordiei pentru predominarea partidelor celor învechite, nulificând pe zi ce merge speranțele primăverii popoarelor în libera viață”²⁶.

La 13 mai a fost ocupat fortul Vanves de trupele lui Mac-Mahon. Batalioanele comunarzilor încă rezistă, dar apar și primele semne ale căderii eroice, pe care foaia brașoveană le comunică cititorilor: „Rășbelul civil din Franța încă nu s-a finit. Insurgenții provoacă orașele Franței printr-o proclamație a lui Grouset, ca să le vină întru ajutoriu spre a debela armata regimului de la Versailles, ca să reeasă victorioși. Se scrie, că 30 de baioane se află gata, ca în caz de pericol să se elibereze în ele membrii Comunei și comandanții insurgenților”²⁷.

După lupte grele, la 20 mai comunarzii copleșiți de superioritatea numerică a trupelor dușmane, cedează pozițiile din afara centurii forturilor. Iar „În 21 mai după pradiu intrară trupele regimului pe două părți în Paris. Insurgenții părăsiră volente după ce avură mari pierderi...”²⁸.

La apelul Comitetului Central al Gărzii Naționale și Comitetului salvării publice, a început o luptă îndirjită pentru fiecare cartier, pentru fiecare stradă...

Membrii Comunei, comandanții militari se băteau ca simpli cetățeni pe baricadele orașului, iar fruntașii proletariatului francez, mulți dintre ei mureau strigând eroic: „Trăiască Comuna!”

La sfârșitul lunii mai, „Gazeta Transilvaniei” evocă astfel tabloul apocaliptic al capitalei franceze, pe care o numește „regina libertății și civilizației europere”: „Parisul ardea ca o mare de foc în 26 mai. Vendome, Tuilerii, Palatul Luxemburg, Palatul regal arsă, Louvrul scăpa, Ospetul municipal ardea din bombele cu petrol asvirlite de insurgenți. Versaillesii ocupară mai totul. Vales, Rigoult, Dombrowschi, Bonnet, La Francais și Bouspult fură fusilați. Parisul rămâne prefăcut în cenușă, dacă nu se va stinge focul mai iute”²⁹.

În simbăta de 27 mai, printre mormintele cimitirului Pere Lachaise, s-a dat istorica luptă, despre care Engels avea să spună: „Zidul comunarzilor din cimitirul Pere Lachaise, unde a fost înfăptuit ultimul asasinat în masă stă și acum drept mărturie mută, dar elocventă, a furiei sălbatice de

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, nr. 34 din 13 mai 1871.

²⁷ *Ibidem*, nr. 36 din 20 mai 1871.

²⁸ *Ibidem*, nr. 37 din 24 mai 1871.

²⁹ *Ibidem*, nr. 39 din 31 mai 1871.

care este capabilă clasa dominantă de îndată ce proletariatul îndrăznește să-și revendice drepturile”³⁰.

La 28 mai au căzut ultimele puncte de rezistență ale comunarilor. „În Paris insurecția e învinsă cu totul” – anunță la 3 iunie ziarul brașovean, care timp de aproape trei luni de zile urmărise cu atita interes și simpatie lupta proletariatului parizian. Și ziarul, în același număr, nu fără durere se plinge că „Versaillezii macilează acum la insurgenți ! Ne singerează inima de atita cruzime”³¹.

Burghezia a înecat într-o mare de sînge revoluția proletaară din 1871. Sute de mii de luptători ai Comunei au fost luați prizonieri, mulți dintre ei au fost executați, cu judecată sau fără judecată, iar alții au fost condamnați și deportați în Cayenne și Noua Caledonie. „Gazeta Transilvaniei” se mai face încă ecoul suferințelor proletariatului francez: „Foile angle scriu că s-au fusilat pînă acum 10.000, între ei și femei și prunci, încît cruzimea întrece inchipuirea...”³².

Zeci de mii de luptători sau simpatizanți au fost siliți să fugă peste hotare din cauza persecuțiilor, dar și acolo, așa cum ne informează aceeași publicație, „regimul” a „mijlocit la toate statele ca să se dea afară pe criminali și politici”³³.

Printre emigranți se afla și „Betul Victor Hugo”, care „dat din Belgia, fugi la Anglia, ca să scape cu viață, cu toate că n-a fost decît scriitor liberar și umanitar !”³⁴.

Așa cum s-a mai arătat pe parcursul acestei lucrări, printre acei care s-au aflat pe baricadele Parisului, alături de „cei mai nobili fii ai națiunilor, spre a-și vărsa sîngele lor pentru acea republică, de la care au emanat pînă acum toate libertățile în Europa”³⁵, s-au aflat și mulți tineri români.

Același număr al publicației brașovene, reproducea o corespondență și un articol din „Semănătorul” din Bîrlad, în care se fac „mici detalieri” despre participarea a mai mulți români „din toate punctele Daciei” la războiul franco-prusac, alături de republica Franceză, și, evident, la evenimentele ce au avut loc după 18 martie 1871. Românii au participat atrași „de simpatiile naturale ale unei națiuni glorioase, a Franței, sora noastră mai mare și focarul culturii, civilizației și libertății popoarelor moderne”. Și autorul articolului reproduș – N. Vasilco, participant și el la aceste evenimente, ne asigură că ei și-au vărsat „voioși sîngele lor, pentru mărețele idei civilizatoare, ale căror puncte de plecare este Franța”³⁶.

Este semnificativă din acest punct de vedere și atestă o participare masivă a românilor la Comună, știrea transmisă de „Gazeta Transilvaniei”,

³⁰ Karl Marx, *Războiul civil din Franța*, Edit. politică, București, 1960, p. 13.

³¹ „Gazeta Transilvaniei”, anul XXXIV, nr. 40 din 3 iunie 1871.

³² *Ibidem*, nr. 42 din 10 iunie 1871.

³³ *Ibidem*, nr. 22 din 20 iunie 1871.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, nr. 32 din 6 mai 1871.

³⁶ *Ibidem*.

prin care se arată că ministrul secretar de stat la departamentul afacerilor externe român a protestat pe lângă Jules Favre, ministrul de externe francez, cu privire la „acuzele” ce s-ar fi adus românilor care au participat la Comună³⁷.

Dincolo și în ciuda acestui protest diplomatic, se conturează chipurile luminoase ale eroilor comunarzi români: Constantin Haralambie, Gheorghe Rojniță, Alexandru Cociu, Ioan Cernătescu, Mihai Georgescu, Dimitrie Dobrescu, Mircea Rosetti, Constantin Cantacuzino și mulți alții, martiri a căror nume, după cum profetic spunea Marx, vor rămâne pentru totdeauna „gravate în marea inimă a clasei muncitoare”.

În lumea spiritualității românești, în opinia publică democratică de la noi, Comuna și faptele sale ce au străfulgerat acum o sută de ani, vestind sfârșitul inevitabil al unei lumi și a prefigurat o lume mai dreaptă, a fost mereu prezentă ca o chemare și îndemn la luptă. De la acea dată de cotitură în istoria lumii moderne, avea să se întâmple ceea ce a prevestit cu genialitate Marx, la numai câteva zile după ce cădeau eroic ultimii comunarzi: „După Dumineca Rusaliilor din 1871 nu mai poate fi pace, nici armistițiu între muncitorii Franței și acaparatorii produsului muncitorilor. ... Și muncitorii francezi nu sînt decît avangarda întregului proletariat francez”³⁸.

În secolul care a trecut de la proclamarea Comunei, fața lumii s-a schimbat, idealurile în numele cărora comunarzii, „asaltatorii cerului”, s-au martirizat, au prins viață și au dat un nou sens istoriei.

Acum, la un veac de la proclamarea Comunei din Paris – așa cum sublinia tovarășul Ion Gheorghe Maurer la adunarea consacrată centenarului revoluției proletarietului parizian – idealurile socialismului trăiesc și înving pe imense întinderi ale globului, adevărind că le aparține viitorul omenirii, că societatea se dezvoltă ireversibil, în virtutea legilor sale imanente, pe căile progresului social. Cu atât mai mari sînt, așadar, stîmă și venerația față de cei ce au ridicat steagul acestor idealuri, făurind Comuna³⁹.

³⁷ *Ibidem*, nr. 48 din 1 iulie 1871.

³⁸ Karl Marx, *Războiul civil din Franța*, Edit. P.M.R., București, 1948, p. 136.

³⁹ „Scinteia”, anul XL, nr. 8738 din 27 martie 1971.

DER WIDERHALL DER PARISER KOMMUNE IN DER KRONSTÄDTER PRESSE

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser des Artikels beschreibt den Widerhall, den die Revolution des Pariser Proletariats von 1871, die Pariser Kommune, in der damaligen Presse von Braşov (Kronstadt) hatte.

Es wird hervorgehoben, dass das rumänische Wochenblatt „Gazeta Transilvaniei“ während der ganzen Zeit ihres Bestehens die Pariser Kommune günstig und positiv eingeschätzt und beurteilt hat. Im Gegensatz dazu entstellt die deutschsprachige „Kronstädter Zeitung“, als Organ des sächsischen Bürgertums, den Kampf des französischen Proletariats, so dass die eigentliche Bedeutung des Ereignisses verzerrt wird.

Es werden ausserdem Beweise und Daten erbracht für die Teilnahme von Rumänen an der Seite der französischen Republik während des französisch-preussischen Krieges, und im besonderen am Kampf der Kommune.

ISTORIE CONTEMPORANĂ

STUDIU PRIVIND DISPARIȚIA PARTIDULUI CONSERVATOR DIN ROMÂNIA (1918–1921)

de MIRCEA MUȘAT

O trăsătură caracteristică a procesului de frământări și regroupări ce au avut loc în sinul claselor dominante în primii ani postbelici a constituit-o dispariția de pe scena vieții politice românești a Partidului Conservator, „exponent tradițional al moșierimii”, care timp de decenii fusese unul dintre partenerii așa-zisei „rotative guvernamentale”¹.

Războiul mondial și urmările sale au ascuțit contradicțiile dintre resursele feudale și dezvoltarea generală capitalistă a țării, ca și contradicțiile proprii capitalismului, făcând ca raportul forțelor de clasă din sinul coaliției burghezo-moșierești să se schimbe radical în favoarea burgheziei.

Profiturile realizate în conjunctura anilor de război și a perioadei următoare, extinderea și consolidarea controlului burgheziei asupra pieței naționale după desăvârșirea statului național român, creșterea capitalului bancar² și participarea lui la întreprinderile industriale și de transport³ au contribuit la întărirea substanțială a pozițiilor burgheziei în raport cu moșierimea, a cărei forță economică și politică a slăbit continuu, mai ales în urma aplicării legii de reformă agrară și electorală.

Aceste reforme, despre care Ștefan Zeletin, apologetul liberalismului, spunea că „au șters din cartea vieții Partidul Conservator” și în același timp au „pus capăt vechiului mecanism al vieții noastre politice atât de limpede și de simplu pînă atunci”⁴, au modificat substanțial rolul moșierimii în cadrul regimului politic, aceasta fiind transformată de fapt într-un partener minor al intereselor burgheziei.

Simptoamele crizei politice a Partidului Conservator s-au făcut simțite încă de la începutul secolului al XX-lea, ca urmare a accelerării procesului de dezvoltare capitalistă a țării, ele adîncindu-se mai ales după suita

¹ De la 1875 și pînă în noiembrie 1919, țara a fost guvernată 30 de ani de Partidul Liberal și 14 ani de Partidul Conservator. (Vezi: *Dezbaterile Adunării Deputaților*, sesiunea 1920–1921, ședința din 2 decembrie 1919), p. 450 (în continuare: D.A.D.).

² V. Slăvescu, *Marea finanță din România în vreme de război, 1914–1919*, București, 1920, p. 149.

³ V. Slăvescu, *Organizația de credit a României*, București, 1922, p. 87–113.

⁴ Șt. Zeletin, *Burghezia română, originea și rolul ei istoric*, București, 1925, p. 165.

de legiuiri agrare elaborate și aplicate în urma răscoalei din 1907. Analizând baza de clasă a Partidului Conservator în anii premurgători primului război mondial ajungem la concluzia că deși acesta era reprezentantul tipic și tradițional al intereselor marii moșierimi, în rindurile sau în sfera lui de influență se găseau și unii reprezentanți ai burgheziei sătești și orășenești⁵, o parte din intelectualii de seamă ai acestei epoci⁶, ca și alte elemente care încercau să adapteze politica Partidului Conservator la noile realități de dezvoltare a țării. Aceasta demonstrează că la începutul secolului nostru criteriile de apartenență socială pe baza cărora se făcea în mod obișnuit încadrarea într-un partid sau în celălalt nu erau stabile. Chiar dacă unii fruntași conservatori erau legați și de interesele întreprinderilor bancare și industriale⁷, totuși, în perioada anterioară primului război mondial, în Partidul Conservator ponderea o avea cea parte a claselor dominante ale cărei venituri și interese erau legate în primul rind de marea proprietate funciară a cărei apărare și integritate constituia preocuparea lor esențială. Referindu-se la aceasta, C. Argetoianu declara: „Singura rațiune de existență a unui partid conservator în România este apărarea marii proprietăți”⁸, proprietate care în ajunul primului război mondial era de cca 4.000.000 ha, revenind la 5.000 moșieri, față de 3.850.000 ha cit deținea întreaga țărănime⁹.

Din virfurile moșierimii era format nucleul conducător al acestui partid, apărători deschiși și fără nici o reticiență ai marii proprietăți și ai vechilor rinduieli agrare. Așa, de exemplu, Alexandru Marghiloman, conducătorul de fapt al Partidului Conservator în perioada analizată, avea în județul Buzău moșii întinse, mori etc.¹⁰, Grigore Cantacuzino, alt fruntaș

⁵ D. Drăghicescu, *Partidele politice și clasele sociale*, București, 1922, p. 38. Deși exagerat, acesta susține că în urma reformei electorale de la 1884, care a lărgit colegiile electorale, conservatorii au fost nevoiți să coboare în straturi sociale mai largi și mai adânci și să înceapă o adevărată întrecere cu liberalii (Vezi și *Albumul Partidului Conservator*, București, 1912).

⁶ În partidul conservator și mai ales în fracțiunea lui Tache Ionescu, activau o serie de intelectuali ca: Titu Maiorescu, Barbu Delavrancea, Nicolae Titulescu, S. Mehedinți, I. L. Caragiale, A. D. Xenopol, P. P. Negulescu ș.a. (C. Xeni, *Tache Ionescu*, ed. a III-a, București, 1933, p. 216).

⁷ Așa, de exemplu, un grup de politicieni conservatori, urmărind crearea unui centru financiar opus Băncii Naționale, au înființat înainte de război „Banca agricolă” care avea participări și la alte întreprinderi capitaliste (V. Slăvescu, *Marea lănanță din România în vremuri de război, 1914–1919*, București, 1920, p. 151–152). Alți fruntași ai Partidului Conservator, ca C. C. Arion, Mitilineu etc., erau membri în consiliile de administrație a numeroase întreprinderi industriale și bancare, societăți petrolifere etc. (*Compass Rumâniei 1914–1915*, p. 75, 78, 211).

⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., C. Argetoianu, *Pentru cei de mine, amintiri din vremea celor de ieri*, Memorii, partea a VI-a, 1919–1927, f. 734.

⁹ D.A.D., Sesiunea 1920–1921, p. 2131.

¹⁰ Vezi: *Anuarul României și al Capitalei*, București, 1915, p. 141, Doc. bibl. Academiei R.S.R., fond creditul financiar rural, dosar 2719, act. 42 și V. Liveanu, *op. cit.*, p. 445.

conservator, avea o avere de 135 milioane de lei aur¹¹, N. D. Ghica-Comănești, pentru a cărei avere s-au plătit în 1921 taxe de succesiune de 56 milioane lei¹² (peste 3 milioane lei aur), pentru a nu aminti decât pe câțiva dintre acei care „onorau” cu averile lor conducerea Partidului Conservator. Lingă aceștia trebuie să adăugăm grupul celor din familiile Ghiculeștilor și Bălăcenilor ca și pe C. Garoflid – care considera că pentru salvarea marii proprietăți sînt necesare unele transformări, desigur limitate, ale proprietăților funciare. În acest sens, C. Garoflid, adept al trecerii la agricultura intensivă, a întocmit în 1907–1908 un proiect de expropriere limitată¹³, care prevedea reducerea cu 15% a moșiilor particulare și cu o treime a moșiilor statului, proiect respins însă de conducerea Partidului Conservator, care, se situa încă pe poziția sancționării și inviolabilității proprietății moșierești.

Încercînd să apere, într-un fel sau altul, marea proprietate, Partidul Conservator și doctrina conservatoare veniseră în contradicție cu dezvoltarea general-capitalistă a țării, încă înainte de primul război mondial, fapt ce a dus pe de o parte, la ascuțirea contradicțiilor între ea și gruparea burgheziei, reprezentată pe plan politic de Partidul Liberal – mai ales după ce acesta a anunțat cu mare zgomot la sfîrșitul anului 1913 programul reformei agrare și electorale¹⁴, iar pe de altă parte, la adîncirea disensiunilor și fricțiunilor din însuși nucleul conducător al Partidului Conservator. Astfel, după desprinderea în 1908 a grupării lui Take Ionescu și înființarea Partidului Conservator democrat¹⁵, este rîndul altor elemente să se situeze pe poziții diferite în unele probleme privind politica agrară, industrială, financiară, administrativă, externă etc. În conducerea partidului se face simțit tot mai mult punctul de vedere al elementelor care încercau să „modernizeze partidul” prin adaptarea programului politic și a doctrinei conservatoare la noile condiții cerute de dezvoltarea capitalistă a țării, ca singura posibilitate de a-și putea păstra poziția în cadrul regimului burghez-moșieresc.

Încercînd să fundamenteze din punct de vedere teoretic, doctrinar, interesele economice și politice ale virfurilor conducătoare și să tempereze forțele centrifuge care se accentuau în conducerea Partidului Conservator, Alexandru Marghiloman arăta că „Doctrina conservatoare este aceea care ține drept un adevăr istoric și anume că – progresul real nu se face prin salturi, că el nu poate fi decât rezultatul unei legături armonioase a

¹¹ Gr. Cantacuzino era fiul lui Gh. Gr. Cantacuzino-Nababul, care a lăsat la moarte sa în 1913 o avere de 800 milioane lei aur, împărțită în mod egal între cei șase moștenitori ai săi, Gr. Cantacuzino primise unele moșii încă din timpul vieții tatălui său: „Facla”, anul IV, nr. 13 din 30 martie 1913.

¹² Arhiva C.C. al P.C.R., C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 487. Echivalentul în aur, după B. Solacolu, *Considerațiuni asupra concentrației bancare*, București, 1930, p. 13.

¹³ C. Garoflid, „Problema agrară și dezlegarea ei, București, 1908, p. 96.

¹⁴ „Democrația”, anul I, nr. 16 din 15 noiembrie 1913, p. 636.

¹⁵ Partidul Conservator democrat – istoricul constituirii lui, București, 1908, p. 14.

trecutului cu prezentul"¹⁶. Cu alte cuvinte, doctrina conservatoare, apărind punctul de vedere al mării proprietăți, susținea că în mersul înainte al unui stat nu trebuie să intervină „măsuri brusce, salturi radicale care să schimbe echilibrul”, că nu trebuie să se piardă niciodată din vedere „două lucruri: întâi, învățămîntul trecutului – tradiția – și al doilea, starea reală a țării – realitatea”, declarîndu-se în mod deschis că e potrivnic oricărui progres prin salturi. Doctrina conservatoare – spunea el – „este opusă doctrinei visătorilor de teorii și utopii, că instituțiile viabile ale unei societăți se dezvoltă prin ele înseși, prin traiul normal al societății, prin tradiție”¹⁷. În materie de tradiție, declara Marghiloman, noi nu avem decît două: „tradiția religioasă și tradiția proprietății, celelalte ne lipsesc”¹⁸. Tocmai acest fapt pune și mai mult în evidență limitele și carențele doctrinei conservatoare, strădania ei de a apăra interesele marilor proprietari, prin negarea oricărei idei de progres care ar „tulbura echilibrul social”, redus de fapt în concepția lor la puterea economică și politică a mării proprietăți.

În fond, elementele de bază ale doctrinei enunțate de fruntașul conservator pot fi rezumate în următoarele idei: existența unei inegalități naturale a cămenilor și de aceea statul trebuie să respecte drepturile cetățenilor cîștigate pe baza acestei inegalități, păstrarea tradiționalismului și a autoritarismului în toate domeniile vieții de stat și, în ultimă instanță, asigurarea progresului social numai pe cale evolutivă, lentă, evitîndu-se orice fel de salturi¹⁹.

Dîndu-și seama de inevitabilitatea unor transformări ce urmau să aibă loc în agricultură, teoreticienii mării proprietăți, printre care se numărau P. P. Carp, Alex. Marghiloman, I. Lahovari, C. Argetoianu, G. Garoflid ș.a., făceau eforturi pentru a pune de acord doctrina conservatoare cu aceste transformări, căutînd să demonstreze necesitatea istorică și binefacerile menținerii mării proprietăți. În această privință este interesant discursul rostit de Alex. Marghiloman în ședința Camerei deputaților: „Marea proprietate – spunea el – îndeplinește azi în România o funcție socială pe care nici o altă pătură socială nu este în stare s-o îndeplinească... și numai cînd celelalte pături vor fi în stare s-o îndeplinească vom consimți să fărîmîm marea proprietate, fără primejdie pentru economia statului”²⁰. Chiar și Take Ionescu, reprezentantul unui curent mai realist din Partidul Conservator, în problema proprietății susține că „dacă s-ar găsi

¹⁶ Alex. Marghiloman, *Doctrina conservatoare*, conferință, Edit. Cult. Națională, 1923, p. 4.

¹⁷ *Ibidem*, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*, p. 7.

¹⁹ În acest sens vezi și părerile lui V. Madgearu privind doctrina conservatoare, expuse în lucrarea *Țărănismul*, București, f.a., p. 7–8.

²⁰ Al. Marghiloman, *Doctrina conservatoare*, discurs rostit în ședința Camerei din 12 decembrie 1903, București, 1909. Vezi și C. Argetoianu, *Marea noastră proprietate și expropriere*, București, 1913.

un om care să împartă printr-o putere magică proprietatea mare la milioane de țărani, această țară ar cădea cu o sută de ani înapoi”²¹.

Acestea erau, în esență, principiile doctrinare care au stat la temelia programelor Partidului Conservator în perioada antebelică, prin care se urmărea salvarea marii proprietăți.

Agitațiile începute în jurul reformei agrare și electorale anunțate de Partidul Liberal, frământările maselor țărănești pentru pământ²², înlocuirea conservatorilor de la guvern, schimbarea orientării monarhiei în politica internă față de partidele politice și în politica externă, o dată cu proclamarea ca rege a lui Ferdinand, intensificarea activității proantantiste a liderilor grupării lui Take Ionescu, N. Filipescu, Nicolae Iorga ș.a. au agravat disensiunile din sinul conducerii Partidului Conservator. La 18 mai 1915, Partidul Conservator s-a scindat: gruparea lui Marghiloman și gruparea lui Nicolae Filipescu²³. În felul acesta, Partidul Conservator, care decenii de-a rîndul „fericise” România cu guverne care au contrabalansat prin măsurile ce le-au luat reformele social-economice ce se cereau îndeplinite sub influența dezvoltării capitaliste a țării, își pierduse substanțial din forța sa politică.

Evenimentele ce au avut loc în mai 1915, au marcat într-un fel încheierea primei etape a procesului de destrămare a acestui partid politic, al cărui program venea în contradicție cu procesul obiectiv de dezvoltare a societății românești, iar evenimentele ce se vor desfășura în primii ani postbelici vor confirma „falimentul total al ideii conservatoare în țara noastră”²⁴.

După intrarea României în primul război mondial și, mai ales, după decretarea legii de reformă agrară și a votului universal, grupările conservatoare lipsite de o linie politică bine conturată, fără un program și o doctrină care să țină seama de marile transformări sociale ce aveau loc, de noul raport al forțelor de clasă apărut în condițiile de după război „s-au pierdut în constelația partidelor burghezo-moșierești, fiind lipsite de vitalitate, ca și clasa pe care continuau să o reprezinte, dispărînd o dată cu personalitățile care le-au menținut existența și le-au dat strălucirea”²⁵.

Fuziunea înregistrată în toamna anului 1916 între gruparea proantantistă a lui N. Filipescu și Partidul Conservator-naționalist condus de Take

²¹ D.A.D. Sesiunea 1906/1907, Ședința din 10 martie 1907, p. 729.

²² *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908–1921*, Edit. politică, București, 1957, p. 154–190.

²³ Ion Rusu Abrudeanu, *România și războiul mondial*, București, 1928, p. 86–93. După demisiile succesive ale lui P. P. Carp în 1912 și Titu Maiorescu în 1914, la conducerea partidului a ajuns Alex. Marghiloman, adept al politicii de apropiere față de Puterile Centrale, fapt ce a nemulțumit gruparea lui Filipescu care în afară de scopul de a lua conducerea partidului se proclama pentru intrarea imediată în război a României alături de Antantă (Vezi: „Adevărul”, anul 38, din 20 mai 1915, p. III și „Epopoea”, anul 22, nr. 137, din 21 mai 1915, p. 1).

²⁴ Lucretiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, București, 1944, p. 63.

²⁵ *Politics and Political parties in Roumania*, 1936. International Reference Library Publishings cc. London, p. 104.

Ionescu, a avut mai mult un caracter formal²⁶, fără să poată contribui cu ceva la refacerea potențialului politic al conservatorilor. Chiar și după moartea lui N. Filipescu, încercările de a reface vechiul partid au eșuat, aceasta, datorită, mai ales, faptului că un grup filipescan în frunte cu C. Argetoianu, I. Grădișteanu, D. Greceanu, dându-și seama de compromiterea ideii conservatoare au încercat în vara anului 1917 să înființeze un partid „constituțional”²⁷, după eșecul căruia s-au apropiat la începutul anului 1918 de gl. Averescu, înființând în aprilie 1918 Liga poporului.

Așa se prezenta situația politică a Partidului Conservator în momentul în care, sub presiunea evenimentelor interne și internaționale, virfurile claselor dominante în frunte cu monarhia au fost obligate să promită, printr-un manifest adresat soldaților, la 23/5 aprilie 1917 că, după terminarea războiului vor primi pământ și drept la vot²⁸. La 23.5 mai 1917 regele, fugit de la Iași la Statul Major al Armatei I de frica manifestațiilor revoluționare, a adresat soldaților o nouă proclamație, prin care promitea efectuarea reformei agrare și electorale, imediat după terminarea războiului²⁹. Necesitatea stringentă a legiferării reformelor a accentuat contradicțiile dintre diferitele fracțiuni ale claselor exploatatoare. O parte a intelectualelor legați mai ales de burghezia satelor și de mica burghezie, în cursul unei consfătuiri din aprilie 1917, au avertizat pe primul ministru, I. I. C. Brătianu, că-i vor retrage sprijinul dacă în problema reformelor se va limita din nou la promisiuni. N. Iorga mărturisește că la obiecțiunile lui Brătianu, cum că reforma agrară va duce la o răscoală a proprietarilor, acesta i-a replicat: „Cum ai împușcat pe țărani pentru proprietari, vei împușca acum pe proprietari pentru țărani”³⁰. De fapt, atitudinea oscilatorie a primului ministru era determinată de propriile sale convingeri, de presiunea elementelor de dreapta din partidul său, ale căror interese erau legate în primul rând de marea proprietate iar pe de altă parte, de faptul că începând din decembrie 1916 se ajunsese la formula unui guvern de așa-zisă „colaborare națională” în care intraseră și o parte din liderii grupării conservatorilor-democrați ca: Take Ionescu, M. Cantacuzino, D. Greceanu ș. a.³¹, care se opuneau prin poziția lor de clasă înfăptuirii unor reforme prea largi. Pe bună dreptate se spunea că dacă „țara s-a micșorat prin invazia cotoptitorilor, avem o compensație: s-a mărit guvernul sporindu-se numărul miniștrilor”³².

Cu toată încercarea de coalizare a virfurilor claselor stăpînitoare în-

²⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., C. Argetoianu, „Memorii”, p. 718.

²⁷ D.A.D., sesiunea 1920–1921, p. 41.

²⁸ V. Bianu, *Insemnări din războiul României Mari*, Cluj, 1926, p. 110; „Evenimentul”, din 28 martie 1917.

²⁹ Al. Averescu, *Notițe zilnice de război (1916–1918)*, București, ed. a III-a, p. 152–156 și N. Iorga, *O viață de om. Așa cum a fost*, vol. I, București, 1934, p. 270. Iorga nota că în timp ce pleca la Armata I, împreună cu regele, Barbu Știrbey i-a rugat „în plină stradă, să redacteze proclamația către ostași. Acolo, pe palma minții, cu creionul am scris rîndurile prin care se promitea țăranilor de pe front improprietărea”.

³⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 277.

³¹ D. Costescu, *Fazele ministeriale în România*, București, 1936, p. 123.

³² Gr. Procopie, *Parlamentul în pribegie (1916–1918)*, Rm. Vilcea, 1920, p. 28.

tr-un guvern „național”, cu toate subterfugiile și încercările de a amâna legiferarea reformelor prin întârzierea deschiderii corpurilor legiuitoare pe motiv că ele nu mai sînt reprezentative³³, starea de spirit revoluționară a maselor, spectrul victoriei revoluției burghezo-democratice din Rusia³⁴ au adîncit și mai mult contradicțiile și ciocnirile de interese dintre diferitele grupări ale claselor dominante. În această conjunctură, un grup de intelectuali cu vederi mai democratice, din ramura de stînga a Partidului Liberal (Trancu-Iași, N. Lupu, D. Diamandi, M. Macavei ș. a.), nemulțumiți de politica cercurilor brătieniste s-au rupt din acest partid, înființînd la sfîrșitul lui aprilie 1917 Partidul Muncii³⁵.

Toate acestea, la care se adăugau și unele probleme legate de necesitatea desăvîrșirii unității statului³⁶, au determinat clasele dominante să consimtă la modificarea articolelor 19, 57 și 69 și să înscrie în Constituție, reforma agrară și electorală. Astfel, după aproape două luni de discuții îndîrjite, în care grupul marilor proprietari conservatori, adversari irevocabili ai reformelor, condus de C. Argetoianu, I. Grădișteanu, Nistor Cîncu etc. au făcut totul – mai ales în Senat³⁷, pentru a împiedica discuțiile privind reforma agrară și votul universal, la 14/27 iunie 1917 parlamentul de la Iași a votat revizuirea Constituției.

Clauzele legii prevedeau exproprierea a 2.300.000 ha de pămînt cu despăgubirea în rentă de stat și introducerea votului universal cu scrutin secret pe baza reprezentării proporționale³⁸.

Modificarea Constituției a marcat o etapă importantă pe drumul înfăptuirii unor reforme care aveau să consfințească reducerea forței economice și dispariția puterii politice a conservatorilor. Partidul Conservator, măcinat de frămîntări și disensiuni interne, ajuns în contradicție directă cu marea majoritate a poporului, țărănimea, poziția adoptată față de legiferarea reformelor au ascuțit rivalitățile dintre el și celelalte grupări politice, îndeosebi dintre gruparea lui Take Ionescu și liberali, coasociați la guvern. Takiștii acceptaseră colaborarea într-un guvern liberal tocmai pentru a-și putea consolida și apăra mai bine pozițiile lor economice și politice. După votarea reformelor, contactele dintre ei și liberali au avut un caracter din ce în ce mai sporadic³⁹, sfîrșind în cele din urmă cu ruperea definitivă a

³³ Ședințele corpurilor legiuitoare au fost amîinate continuu din decembrie 1916 pînă în mai 1917. Vezi: *D.A.D., sesiunea 1916–1917*, p. 24–25 și Gr. Procopie, *op. cit.*, p. 27.

³⁴ Cu ocazia discuțiilor purtate la proiectul de reformă agrară și electorală, un deputat, exprimîndu-și teama de izbucnirea revoluției, declara în Cameră: „Ori o asemenea reformă, ori revoluție, între ele trebuie să alegem azi”. *D.A.D.*, 1916–1917, p. 262.

³⁵ *Programul și Manifestul Partidului Muncii*, expus de D. G. Diamandi în ședința Parlamentului din 6 mai 1917, în *D.A.D., sesiunea 1917*, p. 30 și N. Iorga, *op. cit.*, p. 275.

³⁶ *D.A.D.*, 1917, p. 28.

³⁷ Aceștia au hotărît să împiedice revizuirea Constituției prin așa-zisa „grevă” a senatorilor. Planul lor a fost dejucat în momentul în care s-a aprobat ca senatorii absenți să fie considerați demisionați. Vezi Gr. Procopie, *op. cit.*, p. 75.

³⁸ Vezi: legea pentru modificarea art. 19, 57 și 67 din Constituție, în „Monitorul oficial”, nr. 93 din 30 iulie 1917.

³⁹ Mihail Plătăreanu, *Politica economică și socială a României în trecut și în cadrul legislației actuale*, București, 1937, p. 59.

cartelului guvernamental, fapt ce va determina apropierea takșiștilor de Liga poporului, condusă de gl. Averescu.

Votarea legii de reformă agrară și a votului universal, legi cerute de condițiile obiective de dezvoltare a țării noastre, au însemnat într-un fel actul de deces al Partidului Conservator. „Reducerea substanțială a marii proprietăți și imposibilitatea refacerii ei – scria un economist burghez – au făcut ca și organul său politic care-i exprimase atîta ani interesele, să slăbească treptat pînă la dizolvare”⁴⁰. Reducerea substanțială a marii proprietăți, ca și desființarea votului cenșitar – digul de apărare care zeci de ani permisesse partidelor oligarhice să-și asigure conducerea statului și să-și apere interesele lor de clasă – afectau întregul sistem politic al claselor dominante, deschizind maselor populare un drum mult mai larg de manifestare în viața social-politică a țării. Sesizînd acest aspect, conservatorul I. Lahovari arăta încă în 1914 : „Cel mai mare pericol este reforma electorală, deoarece ea va permite distrugerea proprietății prin reforma agrară, înlesnind pătrunderea în parlament a deputaților țărănimii și a oamenilor lui Frimu și Rakovschi”⁴¹. Și într-adevăr, votul universal pe de o parte și emanciparea economică a țărănimii, prin desființarea marii proprietăți, pe de altă parte, au dat ultima lovitură partidului și ideologiei conservatoare. Resturile lui – așa după cum vom vedea – adunate în parte în jurul lui Marghiloman și al lui Take Ionescu⁴², cu toată metamorfoza titlaturilor de „progresiști”, „democrați”, „unioniști” etc., cu tot învelișul și infuzia de „democratism” pe care încercau s-o dea programului lor, n-au mai putut juca practic nici un rol pe scena vieții politice românești de după primul război mondial.

Exponent tradițional al intereselor marilor moșieri, ale căror poziții economice și politice încerca să le apere împotriva procesului obiectiv de dezvoltare capitalistă a țării, Partidul Conservator și-a pierdut în contextul evenimentelor de reînnoire generală a vieții noastre politice de după război rațiunea existenței sale. Acest fapt a permis – așa cum arăta N. Iorga – ca Partidul Conservator să „fie îngropat așa de repede, fără ca nimeni să se îngrijească măcar din milă să vadă dacă acel așa de grăbit îndesat în sicriu, nu mai dă cumva semne de viață”⁴³. Tocmai de aceste semne de viață pe care le-au mai dat fracțiunile Partidului Conservator, ne vom ocupa în cele ce urmează.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 60.

⁴¹ Vezi: Polizu-Micșunești, *Nicolae Filipescu, Însemnări*, București, 1921, p. 42.

⁴² Caracterizînd situația Partidului Conservator din această perioadă, C. Argetoianu spunea : „Tăiat în două în 1915, ramura lui N. Filipescu s-a uscat o dată cu moartea acestuia, gruparea lui Marghiloman, artificial reînnoită prin chemarea la guvernul de tristă memorie din 1918, se prăbușise definitiv împreună cu șeful ei după victoria aliaților. Take Ionescu și distrusese partidul conservator-democrat alergînd după năluca unui partid conservator unificat și punîndu-se din propria lui autoritate în fruntea unor oameni care nu l-au primit decît tocmai fiindcă își dădeau seama că partidul lor nu mai exista” (era vorba de resturile grupării Filipescu). Vezi Arhiva C.C. al P.C.R., C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 735.

⁴³ „Neamul Românesc”, anul XIII, nr. 250 din 3 noiembrie 1918, artic. II, „O îngropare pe furiș”.

Partidul Conservator-progresist (guvernarea Marghiloman – 19 martie–6 noiembrie 1918)

După încheierea armistițiului de la Focșani (9 decembrie 1917) și orientarea spre pace separată cu Puterile Centrale, contradicțiile dintre diferitele fracțiuni politice ale claselor dominante care căutau să scape de răspunderea înfringerii țării s-au adâncit și mai mult⁴⁴. Divergențele, izvorite pe de o parte, din preocuparea de a scăpa în ochii maselor de răspunderea pentru „dezastrul național”, iar pe de alta de a nu se compromite în ochii Antantei, în a cărei victorie mai sperau, au determinat clasele dominante să se orienteze spre un grup de generali și politicieni din jurul gl. Averescu⁴⁵, cărora le-au și predat puterea la 29 ianuarie 1918, cu sarcina de a tergiversa pe cât posibil încheierea păcii cu Puterile Centrale.

Eșecul tratatelor duse de guvernul Averescu cu Puterile Centrale și, mai ales, încheierea tratatului preliminar de pace de la Bufta (5 martie 1918) prin care țara era înrobătă din punct de vedere economic și politic, au determinat gruparea proantantistă în frunte cu Brătianu să joace ultima carte, cerind regelui să aducă la guvern gruparea conservatoare de sub conducerea lui Alexandru Marghiloman. Liberalii socoteau că un guvern conservator condus de Marghiloman, care în timpul retragerii, rămăsese la București și păstrase bune relații cu ocupanții, va putea încheia pacea separată în condiții mai ușoare, oferindu-le și lor un moment de răgaz ca și posibilitatea rămînerii în expectativă.

Guvernul Marghiloman, instalat la 5/19 martie 1918⁴⁶, ca o ultimă rezervă de care mai dispuneau virfurile claselor dominante în salvarea situației lor, n-a reușit să ușureze aproape cu nimic condițiile preliminarilor de la Bufta, încheind la 7 mai 1918 pacea de la București în aceleași condiții ale „învinsului față de învingător”, o pace de spoliere teritorială și de umiltoare vasalitate economică și politică⁴⁷. În schimb, prin colaborarea permanentă cu ocupanții, între anii 1916–1918, prin agravarea situației social-economice a maselor, ca urmare a jafului ocupanților germani în timpul acestei guvernări⁴⁸, a intenției guvernului de a restringe reforma agrară și electorală înscrisă în constituție în vara anului 1917, etc., a compromis și mai mult gruparea conservatoare a lui Marghiloman, reprezen-

⁴⁴ D. D. Pătrășcanu, *În fața națiunii*, București f.a., p. 285.

⁴⁵ Dimitrie Costescu, *op. cit.*, p. 131. În guvernul Averescu au intrat alături de grupul conservator în frunte cu C. Argetoianu, Matei Cantacuzino, C. Garoflid și unii reprezentanți ai Partidului Liberal și Conservator Naționalist care pînă atunci rămăseseră pe plan secundar al vieții politice.

⁴⁶ Guvernul era pur conservator, toți miniștrii noului cabinet aparținind grupului de conservatori rămași la București (C. Stere, *Marele război și politica României*, București, 1918, p. 475 și Arh. st., București, Arhiva istorică centrală, fond M.A.I., dos. 462, fila 72, „Manifestul și programul guvernului Marghiloman”).

⁴⁷ Vintilă I. C. Brătianu, *op. cit.*, p. 21–42; *Lui Alexandru Marghiloman: omagiu*, București, 1924, p. 18.

⁴⁸ C. Bacalbașa, *Capitala sub ocupația dușmanului, 1916–1918*, Brăila, 1921, p. 46–76.

tant al latifundiilor și în general al celor mai reacționare cercuri ale claselor exploatatoare legate de imperialismul german.

Incheierea păcii înrobitoare cu Puterile Centrale, care punea în pericol însăși existența națională a țării, măsurile abuzive luate sau preconizate împotriva clasei muncitoare și a țăranilor au adâncit procesul de luptă revoluționară a poporului, de opoziție generală față de guvernarea Marghiloman⁴⁹. Singurul sprijin al guvernului Marghiloman rămăsese baioneta germană. Într-o notă, purtând data de 4 iulie 1918, Marghiloman scria: „Pentru represiunea mișcării revoluționare nu te poți bizui pe armata noastră care va fi alături de revoluționari. Trebuie deci concursul nemților pentru restabilirea ordinii, concurs care trebuie asigurat înainte de izbucnirea mișcărilor”⁵⁰. În acest scop, guvernul a cerut germanilor un număr de 40.000 jandarmi care „să mențină ordinea la țară, căci țăranii sînt puși pe răscoală”⁵¹. Dar cu tot sprijinul trupelor de ocupație, cu toate măsurile luate, lupta clasei muncitoare împotriva ocupanților și a guvernului Marghiloman a căpătat un caracter mai organizat. Astfel, în manifestul Federației maximaliste, prin care clasa muncitoare era chemată la o demonstrație împotriva guvernului Marghiloman se spunea: „...veniți să arătăm întregii lumi crimele pe care le comite guvernul Marghiloman în colaborare cu militarismul german”⁵².

În condițiile menținerii stării de asediu și a cenzurii, asigurîndu-și dreptul de a guverna prin decrete-legi și avînd tot sprijinul autorităților de ocupație, guvernul Marghiloman a organizat la sfîrșitul lunii mai 1918 un simulacru de alegeri generale pentru scoaterea unui Parlament, care să legalizeze guvernul și acțiunile enunțate pentru „opera de regenerare morală a țării”⁵³. Cu toată presiunea făcută asupra alegătorilor de către autorități, alegerile au fost boicotate de aproape toate forțele politice ale țării. În afară de gl. Averescu care fusese ales deputat în colegiul III în mai multe județe, ceilalți fruntași ai vieții politice lipseau⁵⁴. Referindu-se la acest aspect, N. Iorga nota: „Marghiloman ar fi fost bucuros să aibă în acest Parlament fie și în opoziție, pe reprezentanții tuturor partidelor și curentelor politice. N-a avut însă decît pe oamenii săi, cîțiva prieteni și apoi pe acei care se string de la sine în jurul puterii”⁵⁵. De fapt, singura acțiune

⁴⁹ Vezi acțiuni de protest ale maselor, în Arh. st., București, Arhiva istorică centrală, fond. Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 3/1918, fila 23, 169, 230 etc. și N. Iorga, *România contemporană de la 1904 la 1930*, București, 1932, p. 298, 302, 305 etc.

⁵⁰ Arh. st., București, Arhiva istorică centrală, fond. Casa Regală, dos. 32/1913, fila 1 și V. Cancicov, *Impresii și păreri personale din timpul războiului României*, vol. I, p. 363.

⁵¹ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 189.

⁵² *Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1916–1921*, București, 1966, p. 86; Manifestul din iulie 1918, în care protestează împotriva terorii din teritoriul ocupat și din Moldova, *ibidem*, p. 99–100.

⁵³ Arh. st., București, Arhiva istorică centrală, fond. Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 10/1918, fila 5.

⁵⁴ D. D. Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 310–311 (numele deputaților aleși pe județe).

⁵⁵ N. Iorga, *O viață de om. Așa cum a fost*, vol. II, București, 1934, p. 302.

ne mai „importantă” a acestei ficțiuni parlamentare a fost găsirea unor modalități „legale” pentru pedepsirea demnitarilor și funcționarilor de stat care săvârșiseră abuzuri în timpul războiului. În fond, era vorba de trimiterea în judecată, la cererea ocupanților germani, a membrilor guvernării liberele din perioada 1914–1918⁵⁶, fapt ce a compromis și mai mult în ochii maselor gruparea Marghiloman.

Sub presiunea luptelor revoluționare care amenințau însăși existența orînduirii de stat, guvernul Marghiloman a fost nevoit să anunțe unele reforme prin care încerca să facă o așa-zisă „regenerare morală” a țării⁵⁷. Dar în realitate, bazîndu-se pe sprijinul trupelor de ocupație, el urmărea să limiteze reformele anunțate de liberali pentru a salva pozițiile economice și politice ale moșierimii. În acest scop, Marghiloman a anunțat la 13/26 mai la o adunare electorală ținută la Birlad că se va opune votului universal, fiind pentru introducerea votului „plural” al știutorilor de carte și cu mai mulți copii, pe baza căruia fiecare alegător bogat urma să aibă dreptul la mai multe voturi⁵⁸. În ceea ce privește reforma agrară, Marghiloman preciza că exproprierea nu este principala cale a improprietății, că ea nu va însemna improprietărea tuturor țăranilor fără pămînt sau exproprierea tuturor moșiilor⁵⁹. După Marghiloman, țăranii puteau să-și cumpere pămînt de la proprietarii dispuși să-și vîndă moșiile. Încercînd să asigure un „echilibru la sate”, Marghiloman declara că „Împărțeala pămîntului trebuie să se facă pe calea selecțiunii ; nu toți țăranii să aibă pămînt, ci să luăm dintre țărani pe cei mai muncitori și pe cei mai capabili”⁶⁰.

Deși promitea o reformă agrară, guvernul Marghiloman și-a inaugurat politica agrară cu o serie de măsuri care urmăreau fătîș consolidarea poziției moșierilor și evitarea reformei agrare. Așa, de exemplu, în mai 1918 a fost promulgată „legea obligativității muncilor și culturilor agricole”⁶¹, prin care țăranii erau forțați de jandarmi și autoritățile administrative să muncească cu brațele, uneltele și vitele lor, rechiziționate de către stat, pămîntul moșieresc. Socotind să dea o oarecare satisfacție maselor, guvernul conservator a decretat în octombrie 1918 „legea arendărilor obligatorii”, prin care se crea țăranului înstărit posibilitatea de a „beneficia” de o mică suprafață din marea proprietate de peste 100 ha, care era supusă arendării obligatorii. În fond, scopul acestei legi pe care autorul ei, C. Ga-

⁵⁶ Arh. st., București, Arhiva istorică centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 3 și 5/1918, fila 1, 11 și 443.

⁵⁷ *Ibidem*, fond M.A.I., dos. 462/1918, fila 7. Vezi Comunicatul guvernului Marghiloman privind „regenerarea morală a țării”.

⁵⁸ Acest principiu a fost introdus mai tirziu în programul Partidului Conservator-progresist („Steagul”, anul IV, nr. 221 din 3/16 decembrie 1918).

⁵⁹ „Steagul”, din 2 iunie și 1 iulie 1918.

⁶⁰ „Steagul”, anul IV, nr. 228 din 10/23 decembrie 1918.

⁶¹ Arh. st., București, Arhiva istorică centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 6/1918, Jurnalul Consiliului de Miniștri, nr. 479 din 29 mai 1918. Ministerul Justiției, *Colecția de legi și regulamente 1918–1919*, p. 13 și urm. Pentru aplicarea acestei legi și pentru reprimarea luptelor țărănești, efectivul jandarmeriei a fost mărit de peste două ori (la 35.000 oameni): *Colecția de legi* . . . , p. 103 și 243.

roflid, o prezenta ca o etapă necesară spre reforma agrară, era să întârzie și chiar să înlocuiască legea de reformă agrară, în special prin clauza vînzării către țărani a pămînturilor arendate⁶².

Guvernarea Marghiloman a elaborat și alte legi care prevedeau : organizarea sindicatelor marilor proprietari agricoli și a celor capitaliste, obligatorii în numeroase întreprinderi industriale ; o Direcție generală economică, însărcinată cu controlul întregului comerț interior și exterior; legea pentru devize și controlul devizelor ș. a., în cadrul cărora rolul de conducere îl aveau marii moșieri și industriași⁶³. La acestea se adăugau fricțiunile și disensiunile ivite chiar în sinul conservatorilor, între ramura lui Marghiloman, C. Stere, Nenitescu, C. Arion ș. a., care promovau interesele Austro-Ungariei și ramura lui P. P. Carp, Lupu Costache, Virgil Arion, Beldiman etc., apropiați de politica și interesele germanilor, care au slăbit și mai mult guvernarea acestei grupări conservatoare⁶⁴. Semnificativ în acest sens este declarația făcută de P. P. Carp la Țibănești (moșia sa), în care, printre altele, califică „pacea lui Marghiloman” ca umilitoare pentru țară, o pace a intereselor austro-ungare, iar pe Marghiloman un „trepăduș al Palatului” care și-a făcut un titlu de glorie din salvarea dinastiei⁶⁵.

Către sfîrșitul anului 1918, complexitatea evenimentelor interne și internaționale făcea imposibilă menținerea guvernului conservator al lui Marghiloman, sprijinit numai de Puterile Centrale. Creșterea valului de luptă revoluționară a maselor populare, ruinate de mizeria și sărăcia anilor de război și de politica reacționară fățișă a grupării Marghiloman, schimbarea perspectivei victoriei în război, de partea Puterilor Antantei, au accentuat contradicțiile dintre diferitele grupări ale burgheziei și moșierimii. Deși în preajma înfrîngerii definitive a Puterilor Centrale, guvernul Marghiloman, crezînd că se poate menține la conducere și după înfrîngerea foștilor sprijinitori, a încercat o „revizuire” a politicii externe, cerînd modificarea unor clauze ale Păcii de la București⁶⁶. În același timp a inițiat o serie de tratative cu gruparea lui Averescu, a lui Take Ionescu și cu unii fruntași liberali, pentru a forma un guvern de coaliție agreat de Antantă⁶⁷. Dîndu-și seama că menținerea lui Marghiloman în această conjunctură putea declanșa o nemulțumire generală, la 6 noiembrie 1918 (trei zile după capitularea Austro-Ungariei) regele a cerut demisia guvernului Marghiloman și, în aceeași zi, prin decretul regal, corpurile legiuitoare au fost dizolvate, declarate „inexistente și lipsite de orice putere legală”, iar lucrările lor, „nule și ne-

⁶² Dacă în 1917 se promisese exproprierea a 2.000.000 ha, numai din moșiile particulare, prin legea arendărilor din octombrie 1918 se prevedea arendarea a 1.600.000 ha de pămînt (Vezi *Colecția de legi și regulamente*, 1922, vol. II, p. 815–837).

⁶³ Arh. st., București, Arhiva istorică centrală, fond Jurnalele Consiliului de Miniștri iunie-octombrie 1918, și *Colecția de legi a Ministerului de Justiție*, vol. II, p. 129.

⁶⁴ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 99. Acesta vorbește chiar de două partide: partidul german al lui P. P. Carp și austriac, al lui Marghiloman.

⁶⁵ Arh. st., București, Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dos. 10/1918, p. 1.
⁶⁶ Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 67, 76, 73.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 75, 86, 87, 98, 100–102.

avenite"⁶⁸. Era vorba, în primul rând, de anularea hotărârilor Tratatului de pace, pe care regele nu-l ratificase pînă la înlăturarea guvernului Marghiloman.

Decretele regale au provocat o adevărată explozie în tabăra conservatoare. Într-un protest pe care Marghiloman îl înaintează regelui, se spune: „În numele întregului Partid Conservator, vă atragem atenția asupra acestui act fără precedent în viața de stat a oricărei țări din Europa. Lovitura de stat înfăptuită se poate întoarce contra dinastiei"⁶⁹. Numai că această „lovitură”, la care se vor adăuga și altele, s-a întors împotriva Partidului Conservator, scoțîndu-l treptat din arena vieții politice, cu toate eforturile și titulaturile „democratice” și „progresiste” pe care și le va lua. Guvernarea Marghiloman (dacă nu ținem seama de guvernarea efemeră de 30 de zile a lui Take Ionescu de la începutul anului 1922) a fost ultima guvernare conservatoare din istoria României.

Compromis prin politica sa pusă în mod deschis în serviciul moșierilor și prin colaborarea cu ocupații în timpul războiului, gruparea lui Marghiloman n-a putut fi folosită după război, așa cum arăta D. Drăghicescu – „nici ca petec de cirpeală guvernelor destrămate și uzate prea mult”⁷⁰.

Încercînd să supraviețuiască și în noua conjunctură istorică, Al. Marghiloman anunță la 1 decembrie 1918 la clubul Partidului Conservator din București „noul” program al „noi” sale grupări politice denumită „Partidul Conservator-Progresist”⁷¹. În „Manifestul” care însoțea acest program, cu un tupeu demn de renumele acestei grupări, se arată că „în fața situației care a dus la unificarea neamului și în fața evoluției ideilor democratice, Partidul Conservator nu s-a lăsat întrecut de nevoile momentului, ci pentru a marca hotărîrea lui de a se pune la curent cu împrejurările, a adoptat numele de „Partid Conservator-Progresist”, înscriind în același timp în programul său toate reformele pe care el le crede absolut indispensabile pentru așezarea nouă a statului român”⁷². Numai că aceste reforme „indispensabile”, care în condițiile avîntului revoluționar și ale curentelor de regenerare politică nu lipseau din nici un program politic al partidelor burghezo-moșierești, indiferent de orientarea lor, conțineau în ele – așa cum sublinia ziarul „Socialismul”, atîta „democratism-progresist” cît avea nevoie o ultimă încercare de atragere și înșelare a maselor și tot atîta conservatorism cît le era necesar să mențină, pentru clasa lor, puterea privilegiilor⁷³. Deși în esență programul „noului” Partid Conservator-progresist continua să exprime ideile vechii doctrine conservatoare, legate de apărarea în primul rând a intereselor cercurilor moșierești celor mai retrograde,

⁶⁸ Arh. st., București, Arhiva istorică centrală, fond Presedinția Consiliului de Miniștri, dosar 13/1918, fila 4 și fond Casa Regală, dosar 54/1918, fila 1.

⁶⁹ *Ibidem*, fond Casa Regală, dosar 55/1918, fila 1.

⁷⁰ D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 60.

⁷¹ Alex. Marghiloman, *Manifestul Partidului Conservator-Progresist*, București, 1918.

⁷² „Steagul”, anul IV, nr. 221 din 3/16 decembrie 1918, *Manifestul Partidului Conservator-Progresist*.

⁷³ „Socialismul”, anul IV, nr. 237 din 3 decembrie 1918.

elaborarea lui în condițiile cînd pentru mersul înainte al statului unitar român se cereau rezolvate o serie de probleme fundamentale, dintre care cea mai arzătoare era reforma agrară, nu putea să nu-și găsească loc, cel puțin din scopuri pur demagogice, politicianiste, și în programul „reinnoit” al acestei grupări politice. Tocmai aici trebuie căutată lipsa de originalitate, confuzia, caracterul pur formal și anaoronic al tezelor de bază expuse în el. De fapt, ideea centrală care a stat la baza întocmirii liniei programatice și tactică a acestei fracțiuni a fost expusă destul de concis de Alex. Marghiloman încă din noiembrie 1918. „Trebuie să facem totul – spunea el – pentru a împiedica nebuniile și a canaliza reforma agrară. Nici să lăsăm să se creadă că infringerea nemților ne face neputincioși, nici să lăsăm să prindă zvonul că sintem în fond contra reformelor”⁷⁴.

Așadar, înțelegînd că în noile condiții nu se mai putea cere anularea reformelor, în special a celei agrare și celei electorale, și încercînd să iasă din izolarea în care fuseseră aruncați, să-și refacă cît de cît popularitatea în rîndul maselor, liderii acestei grupări conservatoare au recurs la o nouă stratagemă, și anume: au înscris în programul lor reforme care – așa cum sublinia ziarul „Socialismul” – întreceau prin „temperamentul lor pe cele ale liberalilor”. Dar de fapt – conchidea același ziar – „aceasta este legea partidelor politice românești: să ceară în opoziție, să promită în alegeri și să nu dea nimic cînd ajung la guvern”⁷⁵.

Așa de exemplu, printre „lucrurile noi” pe care le cuprindea programul conservator-progresist, la loc de frunte se găsea „împroprietărirea ruralilor”. Declarîndu-se de acord cu suprafața propusă pentru expropriere, ei își declarau anumite rezerve asupra felului de realizare a ei⁷⁶. Astfel, încercînd să reia într-o formulare nouă vechea idee a „arendării obligatorii”, a unei părți din marile latifundii, liderii acestei grupări, pentru a nu se demasca și a ține pasul cu programele politice ale celorlalte grupări, au înscris de această dată împroprietărirea țăranilor. Ei concepeau împroprietărirea sătenilor „pricepuți” cu loturi mici de 5–10 ha și mijlocii de 25–100 ha, ca singura soluție pentru „a se putea ajunge la o țăranime rezistentă”, care să asigure „echilibrul social la sate”. Sperînd într-o refacere a marii proprietăți după expropriere, aceștia au trecut în programul lor: „comasarea proprietății mici, libera circulație a pămîntului, indivizibilitatea prin moștenire a lotului unic, precum și camere agricole, credit funciar agrar” etc.⁷⁷. În afară de faptul că aceștia nu vorbeau nimic despre modul cum și cînd trebuiau împroprietăriți „ruralii”, strecurarea unor fraze ca „libera circulația a pămîntului”, „indivizibilitatea lotului prin moștenire” ș. a. exprima esența doctrinei conservatoare, potrivit căreia rezolvarea chestiunii țăranesti nu se poate face decît pe cale evolutivă, realizabilă prin arendări-

⁷⁴ Alex. Marghiloman, *Note politice*, vol. IV, București, 1927, p. 144.

⁷⁵ „Socialismul”, anul VIII, nr. 26 din 19 decembrie 1918, art. „Conservatorii-progresiști”.

⁷⁶ „Steagul”, anul IV, nr. 221 din 3/16 decembrie 1918, p. 1.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 7 (Vezi „Steagul”, din 26 octombrie 1918).

le obligatorii și vinzarea benevolă a unei părți a moșiilor la țărani. De altfel, oficiosul acestei grupări politice – „Steagul” – nici nu se sfaia să afirme că „Legea Garoflid, care introducea „arendările obligatorii”, a dat singura soluție rațională pentru moment problemei agrare, deoarece ea nu atinge din primul moment proprietatea, nu introduce nesiguranța asupra stăpînirii pămîntului și nu dezinteresează nici pe țărani, nici pe proprietari în producțiune”⁷⁸.

În același timp, încercînd să tempereze efectuarea unei reforme agrare mai adînci, liderii conservatori se străduiau ca prin formula cedării unei părți din marea proprietate, să se poată crea la sate o pătură de sprijin, „o clasă mijlocie” – cum spuneau ei (25–100 ha), pe care s-o folosească ca tampon împotriva luptei revoluționare a păturilor sărace ale țărănimii. Pe de altă parte, teama că o improprietărire generală a țărănimii ar împinge limita exproprierii pe o coordonată egală cu desființarea marii proprietăți, îi determina să susțină ideea că „țărani nu pot să fie toți proprietari, că nu toți trebuie să aibă pămînt, și ca urmare improprietărirea trebuie să se facă pe calea selecțiunii”⁷⁹. Ba mai mult, într-un memoriu al „sindicatului proprietarilor și arendașilor”, înaintat regelui, se spunea printre altele: „... Guvernul n-ar trebui să urmărească prin expropriere ruina proprietărilor, căci ei stăpînesc moșiile lor în baza unui drept declarat sacru și inviolabil chiar de constituția țării”⁸⁰.

Caracterul anacronic al programului acestei grupări, care încerca să apere prin orice mijloace interesele marii proprietăți funciare, se vede și din cerința pe care ei o formulau în legătură cu prețul considerabil pentru pămîntul ce urma să fie expropriat⁸¹.

Și în problema votului universal, conservatorii-progresiști se declarau adepți ai „progresului”, considerînd că „votul universal va face treptat educația politică a poporului”⁸². După ce în fraze destul de pompoase, care depășeau programele electorale ale celorlalte partide politice, ajungînd pînă la a cere „votul universal pentru femei la nivelul județului și comunei”, precum și „coborîrea limitei de vot pentru Senat de la 40 de ani la cea a Parlamentului”, liderii acestei grupări tocmai pentru a torpila principiul votului egal se declarau adepți ai „votului plural”, adică o formulă oarecum comică, care dădea dreptul la mai multe voturi alegătorilor cu mai mulți copii⁸³.

⁷⁸ Vezi „Steagul”, anul IV, nr. 224 din 6/19 decembrie 1918.

⁷⁹ „Steagul”, anul IV, nr. 228 din 10/23 decembrie 1918.

⁸⁰ Arh. st., București, Arhiva istorică centrală, fond Casa Regală, dosar 69/1918, fila 1–5.

⁸¹ „Steagul”, anul IV, nr. 176, 20 octombrie și Cojocaru Gh., *Dezvoltarea agriculturii în ultima sută de ani*, București, 1929, p. 210.

⁸² Vezi Rădulescu-Motru, *Ideologia statului român*, București, 1934, p. 15 și „Steagul”, anul IV, nr. 228, din 27/10 decembrie 1918.

⁸³ „Steagul”, anul IV, nr. 221 din 3/16 decembrie 1918. Pe baza acestui sistem, toți cetățenii cu drept de vot, dar alegătorul care intră într-una din categoriile privilegiate, stabilite prin lege, are dreptul la mai multe voturi. Programul mai prevedea că cetățenii cu mai mulți copii să aibă dreptul la mai multe voturi.

Încercînd ca și în condițiile aplicării votului universal, să-și mențină centrul de rezistență la Senat, pe care-l declarau chemat să „sistematizeze evoluția legislativă, să ferească țara de inovațiile bruște și nepregătite, să medieze conflictele între Cameră și puterea executivă, să hotărască asupra întocmirii bugetului țării etc.”, conservatorii încercau să atribuie acestuia rolul principal în inițiativa și aplicarea reformelor. Pentru aceasta ei propuneau o alegere mixtă a senatorilor : adică o parte din ei să fie aleși pe baza votului universal, iar alta să fie numită direct de Coroană dintre „funcționarii cei mai reprezentativi ai statului”⁸⁴.

Aceste inovații politice, la care se mai adăugau și altele legate de reforma administrativă, reforma constituțională etc. au stat la baza doctrinei conservatoare revizuită după război și au continuat să fie răstălmăcite și în tezele programatice ale altor partide și grupări politice, chiar și după dispariția fracțiunilor conservatoare care le generaseră.

Încercarea conservatorilor de a salva marea proprietate funciară și de a-și menține pozițiile politice, printr-o retușare și readaptare a programului și doctrinei lor la noile condiții social-politice impuse de frământările anilor postbelici, n-au avut sorți de izbîndă. Tocmai de aceea influența Partidului Conservator se limita la unele cercuri ale moșierimii, la grupări înguste ale micii burghezii sau ale unor elemente aparținînd burgheziei, care înainte de război urmaseră Partidul Conservator, ca o expresie a nemulțumirilor față de politica mării burghezii grupate în jurul Partidului Liberal. Acest fapt este reliefat și de rezultatul alegerilor pentru Cameră, din noiembrie 1919 și mai 1920, cînd conservatorii-progresiști au primit în vechea Romînie (în restul țării nu aveau nici un fel de organizații) 3,89% și respectiv 2,82% din totalul voturilor, obținînd un număr infim de locuri în Cameră și Senat⁸⁵. Alegerile din 1920 au fost de fapt ultimele în care Partidul Conservator a mai pătruns în Cameră. Cît privește disidența conservatorilor-carpști (din jurul lui P. P. Carp), aceștia, datorită programului și activității lor, părăsiseră încă din noiembrie 1919, pentru todeauna, scena vieții politice românești. Prăbușirea grupării „conservatorilor-progresiști”, ca urmare a înfăptuirii reformelor și a întăririi curentelor de opinie mai democratică, a marcat totodată slăbirea considerabilă a forțelor politice celor mai reacționare din sistemul partidelor politice ale claselor dominante din România.

Partidul Conservator-Naționalist (unionist-democrat) și guvernarea sa (17 decembrie 1921–17 ianuarie 1922)

Desprins în ianuarie 1908 din Partidul Conservator, în condițiile social-politice create de accelerarea dezvoltării capitalismului și de urmările răscăleii din 1907, Partidul Conservator-democrat care își propunea să

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice*, Sibiu, 1933, Tabelul nr. IV.

modernizeze politica și doctrina conservatoare potrivit necesităților dezvoltării societății în condițiile capitalismului⁸⁶ a primit, în urma fuziunii cu aripa conservatoare, condusă pînă în octombrie 1916 de N. Filipescu, iar după moartea acestuia de M. Cantacuzino, denumirea de Partid Conservator Naționalist⁸⁷.

Exprimind în general interesele unor cercuri ale moșierimii, a căror influență a crescut o dată cu fuziunea aripii filipescane, ca și ale unor elemente ale burgheziei, ale căror interese erau legate mai mult de capitalul străin, această grupare politică a încercat să medieze o apropiere mai strînsă între burghezie și moșierime prin adaptarea acesteia din urmă la condițiile dezvoltării capitalismului.

Declarîndu-se de acord cu reformele agrară și electorală, dar dorind să le imprime un caracter mai îngust decît cel acceptat de liberali, preconizînd o politică de largi concesii pentru capitalul Antantei, această grupare politică se prezenta ca „aripa de stînga a conservatorismului în România”⁸⁸, reușind mai ales înainte de război să-și asigure o anumită influență asupra unei părți a micii burghezii orășenești și a unor grupări de intelectuali, care aveau o oarecare greutate în colegiul al II-lea electoral. La aceasta a contribuit și agitația condusă în timpul neutralității de Take Ionescu și Nicolae Filipescu în favoarea intrării României în război alături de țările Antantei, precum și sprijinul primit de această grupare din partea ziarelor „Adevărul” și „Dimineața” conduse de C. Mille.

Încercînd să justifice existența unui partid conservator-democrat cu o bază atît de eterogenă, Take Ionescu declara : „Am convingerea că România are nevoie de un partid conservator democratic în compoziția sa, progresist în tendințele sale, dar reprezentînd cu fermitate ideile de conservățiune socială”⁸⁹. Faptul că această grupare conservatoare era mai apropiată de interesele burgheziei, sprijinită și de o parte a moșierimii care dorea să înlăture prin unele reforme contradicțiile impuse de dezvoltarea capitalistă a țării, precum și de poziția justă adoptată în politica externă, i-a permis ca în timpul anilor de război să se situeze pe o platformă de colaborare cu Partidul Liberal într-un guvern de coaliție (decembrie 1916), guvern care în 1917, sub presiunea evenimentelor interne și externe, a fost nevoit să înscrie în Constituție, reforma agrară electorală.

Dar conservatorii naționaliști au acceptat reformele numai după ce liberalii au consimțit să le cedeze în plus cîteva ministere⁹⁰ și să le garante-

⁸⁶ *Partidul Conservator-democrat. Istoricul constituirii lui*, p. 14–15 și *Manifestul de constituire*, în „Universul”, din 21.I.1908.

⁸⁷ N. Polizu-Micșunești, *op. cit.*, p. 102–103. Această fuziune a avut un caracter pur formal mai ales pînă în 1919, ea mărginindu-se la alegerea unei conducări centrale în timp ce organizațiile județene ale celor două fracțiuni conservatoare își păstrau o existență separată. Vezi: Arhiva C.C. al P.C.R., C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 713–719 și „Epoca”, anul XXII, nr. 137 din 21 mai 1915, p. 1.

⁸⁸ D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 60.

⁸⁹ C. Xenă, *Take Ionescu*, ed. a III-a, București, 1933, p. 214.

⁹⁰ Gh. Procopie, *op. cit.*, p. 75; Pascal Toncescu, *Un an de pribegie, decembrie 1916–1918*, Odesa, 1917, p. 26–27.

ze că reformele nu vor fi votate decît după terminarea războiului⁹¹. Și într-adevăr, după încetarea războiului, conservatorii naționaliști, încercînd să tergiverseze și să limiteze reformele potrivit intereselor lor, au cerut ca ele să fie dezbătute de un parlament ales tot pe baza sistemului electoral censitar, care să întocmească legile și să discute aplicarea lor. Acest fapt, la care se adaugă goana după preponderență în guvernul de coaliție a pus capăt la sfîrșitul anului 1918 „colaborării” dintre taciști și liberali, lăsînd astfel cîmp deschis unei ascuțite rivalități⁹².

Dîndu-și seama că pe plan intern, forța lor politică a scăzut considerabil, mai ales după desființarea privilegiilor electorale și decretarea reformei agrare, liderii acestei grupări au început să apeleze tot mai mult pentru a ajunge la guvern, la unele cercuri politice franceze și engleze, a căror politică o promovaseră cu toată energia în timpul neutralității și al războiului⁹³. „Conservatorii naționaliști au sperat un timp că prin Take Ionescu, care devenise „un mare european”, vor ajunge la putere împinși de Cabinetele de la Paris și Londra”⁹⁴. Acesta era mobilul pentru care încă de la începutul lunii noiembrie 1918, într-un manifest politic editat de comitetul executiv central al Partidului Conservator Naționalist se spunea: „Take Ionescu este și rămîne șeful necontestat al Partidului Conservator”⁹⁵. Numai că, întors de la Paris în vara anului 1919, Take Ionescu – așa cum destul de plastic nota C. Argetoianu – „n-a găsit sprijin nici sus, nici jos. Sus, Brătianu a rămas neclintit omul de încredere al Coroanei...”⁹⁶ Tocmai același fapt, mai ales după încordarea relațiilor politice cu Partidul Liberal, l-a apropiat de Liga poporului, ai cărei lideri îl preferau în încercarea lor de a se reabilita în ochii Antantei, care pentru moment nu-i putea agreea pe semnatarii tratatului de la Bufta. În același timp, Take Ionescu, înțelegînd – așa cum scria N. Iorga – că „partidul lui cel vechi scos de pe moșii, nu-i mai oferea o bază politică, iar cel „nou”, „democrat” nu se putuse forma, el însuși prin atîtea luni petrecute în străinătate ajunsese în propria sa țară un străin, un european”⁹⁷, a fost nevoit să recurgă la readaptarea programului politic al grupării sale. În ajunul alegerilor din noiembrie 1919, liderii acestei grupări au hotărît să schimbe titulatura partidului în :

⁹¹ D.A.D., sesiunea 1916–197, p. 302–441.

⁹² Conservatorii naționaliști cereau ca ministerele să fie împărțite egal într-un guvern de coaliție între cele două partide, iar președinția Consiliului să fie încredințată unui neutru (Vezi: „Evenimentul”, din 28 octombrie 1/26 noiembrie 1918).

⁹³ După încheierea păcii cu Puterile Centrale, la mijlocul anului 1918, Take Ionescu însoțit de aproape 200 de personalități, printre care: O. Goga, Barbu Delavrancea, V. Lucașiu, N. Titulescu, C. Diamandi etc., a plecat în Elveția și de acolo la Paris, unde a înființat „Consiliul național al unității românești”, prin care a susținut propaganda pentru continuarea războiului pînă la zdrobirea Puterilor Centrale. Vezi C. Xenii, *op. cit.*, p. 408–413.

⁹⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 46 (Vezi și p. 126–127).

⁹⁵ „Izbînda”, anul I, nr. 9/19 noiembrie 1918 (*Manifestul politic al Partidului Conservator*).

⁹⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 50.

⁹⁷ N. Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 317.

„Partidul Democrat-Unionist” și să adopte un nou program⁹⁸, care se adresa diferitelor categorii sociale cu promisiunea votului universal, efectuarea reformei agrare, impozit progresiv pe venit și succesiune, combaterea speculei și a fraudelor, ziua de muncă de 8 ore, protecția muncii femeilor și copiilor, participarea muncitorilor la beneficiile întreprinderilor capitaliste, revizuirea statutului Băncii Naționale etc.⁹⁹. Caracterizînd acest program, ziarul „Socialismul” scria : „nu convingeri sincere, democratice sau dorința unor largi prefaceri a țării, au călăuzit pe făuritorii lui, ci mai mult preocuparea momentului, nevoia de „adaptare” a unor oameni fără convingeri la noua stare de lucruri”¹⁰⁰.

O analiză atentă a acestui program demonstrează scopurile demagogice și reacționare ale politicii conservatoare. Astfel, în problema reformei agrare programul prevedea că aceasta trebuie „dusă la capăt prin efectivă distribuire a pămîntului expropriat între cei improprietăriți, dar și prin plata dreaptă a celor expropriați”. În această materie – precizau ei – principiile esențiale sînt : proprietatea individuală și justa despăgubire¹⁰¹. De fapt, aceasta exprima ideea de bază a doctrinei conservatorilor-democrați, care se străduiau să găsească o formulă de armonizare a intereselor rămășițelor feudale cu dezvoltarea general-capitalistă a țării. Referindu-se la această politică duplicitară, de echilibristică pe care încercau s-o teoretizeze în programul lor liderii acestei grupări, un reprezentant al „partidului muncii” declara : „dl. Take Ionescu este pus într-o situație foarte dificilă : cînd apleacă „scîndura” prea mult într-o parte țipă dl. Cantacuzino, Greceanu, Pascanu ș. a. că-i izbește de pămînt, cînd o apleacă în cealaltă parte se enervează ceilalți”¹⁰² (se referea la elementele cu vederi mai democratice din cadrul acestui partid – n. n.).

Străduindu-se să dovedească că sînt preocupați și de problemele muncitorești, programul preciza că pentru a asigura „pacea socială” și a „armoniza” interesele de clasă, sînt necesare unele măsuri pentru muncitori, copiind în acest scop unele puncte din programul Partidului Socialist ca : ziua de muncă de 8 ore, repaus duminical, contract colectiv etc., dar oprindu-se îndeosebi asupra introducerii „arbitrajului obligatoriu” în conflictele dintre muncitori și patroni¹⁰³.

În scopul exercitării unei presiuni asupra grupării financiare brătieniste, programul prevedea „revizuirea” statutului Băncii Naționale, care urma să asigure o pondere mai mare capitalurilor legate de reprezentanții acestei grupări și, în același timp, să permită pătrunderea mai largă a ca-

⁹⁸ Vezi „România”, din 21 octombrie 1919 și „Dimineața”, din 13/27 octombrie 1919.

⁹⁹ Ibidem; Vezi și Take Ionescu, *Programul Partidului Democrat*, București, 1920, p. 6-9.

¹⁰⁰ „Socialismul”, anul XV, nr. 234 din 27 octombrie 1919, art. *Programul Partidului Democrat*.

¹⁰¹ *Programul Partidului Democrat*, p. 8.

¹⁰² M. Carp, *Partidele politice și reformele constituționale*, București, 1918, p. 23.

¹⁰³ *Programul Partidului Democrat*, p. 9.

pita'ului străin în economia țării, în special acel legat de cercurile financiare franceze și engleze. De altfel, programul prevedea textual: „contractarea unui mare împrumut extern care să dea puțința României să-și restabilească balanța¹⁰⁴ și pentru al cărui „gaj politic” trebuia desigur instalat un guvern Conservator-Democrat-Unionist”.

Cu toate promisiunile făcute, Partidul Conservator-Naționalist n-a mai reușit să-și asigure în conjunctura anilor postbelici o influență în mase. Păturile micii burghezii care înainte de război urmaseră pe „takiști” se îndreptau acum spre alte partide ieșite din frământările acestor ani. Schimbarea numelui și programului politic nu mai putea să-i asigure refacerea influenței electorale și, cu atât mai mult un loc la guvernare fără să fi creat o nemulțumire generală. Pentru a ilustra acest fapt, este suficient să arătăm că Averescu, după ce a venit la conducerea statului a convenit ca liderii acestei grupări să fie incluși în guvern abia după desfășurarea alegerii pentru a nu compromite „noul guvern”, deoarece – spune Argetoianu – „rămășițele acestei turme erau greu de dus în spate.”¹⁰⁵

Alegerile din mai 1920 (la cele din noiembrie 1919 această grupare n-a luat parte) au evidențiat și mai mult criza politică a acestei grupări¹⁰⁶. Organizațiile județene erau total desființate, iar o parte din fruntașii ei, ca de exemplu G. Dissescu, E. Pangratti ș. a., trecuseră în alte partide sau se declarau independenți, și însuși Take Ionescu era gata să abandoneze partidul dacă i s-ar fi garantat „postul de ministru de externe”¹⁰⁷. „Fără staț major, sau cu unul atât de redus – scria D. Drăghicescu – fără nici o bază în masele populare, Partidul Conservator-democrat nu mai putea să aibă vreun rol serios în viața noastră politică”¹⁰⁸.

Și într-adevăr, după demiterea guvernului Averescu la sfârșitul anului 1921 și acceptarea de către Take Ionescu, de a forma singur un guvern de tranziție¹⁰⁹ (17 decembrie 1921–17 ianuarie 1922) care de fapt n-a făcut altceva decât să pregătească terenul revenirii liberalilor la cîrma statului, Partidul Conservator-Naționalist-Unionist s-a descompus, rămășițele lui fuzionind în 1923 cu Partidul Național din Ardeal.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 10.

¹⁰⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 355.

¹⁰⁶ La aceste alegeri, cu tot sprijinul primit din partea guvernului Averescu pe ale cărui liste a candidat partidul lui Take Ionescu, abia a primit 10 mandate în Parlament din 369 (Vezi M. Ivăniș, *op. cit.*, tabel IV).

¹⁰⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 746.

¹⁰⁸ D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 62; C. Zotta și N. Tulceanu, *Partidele politice din România – istoricul și programele lor*, București, 1934, p. 33.

¹⁰⁹ Romulus Șeișanu, *Take Ionescu*, București, 1930, p. 343–344.

STUDIUM BETREFFEND DEN ZERFALL DER KONSERVATIVEN PARTEI RUMÄNIENS (1918–1921)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Ein kennzeichnendes Merkmal des politischen Lebens Rumäniens aus der Zeit der ersten Jahre zwischen den beiden Weltkriegen war das Scheitern der Konservativen Partei, als Folge der tiefgreifenden Veränderungen, die sich auf ökonomischem und sozialpolitischem Gebiet im rumänischen Staat vollzogen.

Die Festigung der Position des Bürgertums, eine Folge der Vollendung der nationalen Einheit des rumänischen Staates, sowie der Agrar- und Wahlreform, führte zur Schwächung der wirtschaftlichen und politischen Macht der Grossgrundbesitzer innerhalb des bürgerlich-gutsherrlichen Regimes, sowie zur Einschränkung ihrer Klassenposition und deren Einfluss auf die wählenden Volksmassen.

Die Zerrüttung der ökonomischen und politischen Grundlage der Grossgrundbesitzer führte gleichzeitig zur Schwächung und schliesslich zum Zusammenbruch der Konservativen Partei, ihres politischen Vertreters, die bis dahin eine erstrangige Rolle im politischen Leben des Landes gespielt hatte.

In der allgemeinen Atmosphäre des revolutionären Aufschwungs, unter den Bedingungen, die durch die Erweiterung des Wahlrechtes der Volksmassen geschaffen worden waren, sowie der kraftvollen Belebung der demokratischen Strömungen, verlor die Konservative Partei den Boden und die Begründung ihrer Existenz.

Die beiden konservativen Fraktionen, die sich um Alexandru Marghioman und Take Ionescu geschart hatten und denen es gelungen war, sich in den ersten Nachkriegsjahren noch zu behaupten, konnten nun, trotz aller Versuche, ihre Doktrin und ihre politischen Programme den neuen Entwicklungsbedingungen des Landes anzupassen, im politischen Leben des Landes praktisch keine Rolle mehr spielen und gingen in der Konstellation der politischen Parteien zu Beginn des dritten Dezenniums unseres Jahrhunderts unter.

PARTIDUL SOCIALIST DIN ROMÂNIA ÎN VIAȚA POLITICĂ DIN ANII 1918–1921

de ION ARDELEANU și MIRCEA MUȘAT

Complexitatea proceselor economice, politice, sociale, conturată în primii ani postbelici a fost reflectată pregnant și în situația organizatorică a conducerii mișcării muncitorești. Proletariatul reprezenta în acele condiții o clasă numeroasă, cu un nivel de conștiință ridicat, ca urmare a activității desfășurate de mișcarea socialistă, a experienței revoluționare de luptă, însă cu o organizare eterogenă și după criterii și norme diferite. Noul cadru social-economic realizat prin încheierea procesului de formare a statului național-unitar a accentuat rolul industriei în viața economică. Ca rezultat al procesului de dezvoltare a relațiilor de producție capitaliste, a crescut proletariatul și rolul său în viața țării. Numărul muncitorilor industriali s-a ridicat la aproape 720.000, cea mai mare parte fiind concentrată în București, Galați, Brăila, Iași, Timișoara, Cluj, și în regiuni industriale bogate în rezerve de materii prime: Valea Prahovei, Valea Jiului, Reșița¹ etc. Numeric, pe ramuri industriale exista un accentuat proces de concentrare a forței de muncă. Astfel, cca 60.000 de muncitori erau ocupați în industria extractivă, cca 370.000 în industria prelucrătoare, 90.000 în transporturi. În același timp, peste 200.000 de persoane lucrau permanent sau sezonier în industria forestieră². Tendința obiectivă a dezvoltării anumitor ramuri industriale a influențat procesele sociale și în special organizarea Partidului Socialist, a mișcării sindicale.

Unele din legile privitoare la problemele muncii adoptate în anii 1918–1920, pe de o parte satisfăceau unele cerințe economice ale clasei muncitoare, iar pe de altă parte, prin alte legi speciale se urmărea stăvilirea luptelor muncitorești, subordonarea activității politice și de organizare a clasei muncitoare intereselor claselor exploatare.

În pofida legilor și măsurilor care interziceau organizarea muncitorilor, a luptei lor, rindurile Partidului Socialist s-au întărit; de asemenea, a crescut numărul membrilor sindicatelor. Numărul membrilor partidului s-a ridicat, la sfârșitul anului 1919, la peste 100.000, iar sindicatele cuprindeau peste 200.000 de muncitori³.

¹ N. N. Constantinescu și colab., *Situația clasei muncitoare din România, 1914–1944*, București, Edit. politică, 1963, p. 100–110.

² *Studii privind istoria economică*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1962, p. 158–161.

³ Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. „Greva generală din România – 1920”, 1970, p. 85.

În perioada 1918–1921, din punct de vedere organizatoric mișcarea muncitorească din România nu era unitară, existind paralel mai multe partide socialiste. În primul rînd se situa Partidul Socialist din România, care reunea partea cea mai înaintată a proletariatului din Vechea Romînie. În condițiile valului luptelor revoluționare, în Partidul Socialist s-a dezvoltat – ca urmare a întăririi ideologice și politice – opoziția față de oportunism, afirmîndu-se cu tot mai mare claritate poziția elementelor înaintate de stînga. Marea majoritate a membrilor partidului se situa pe poziții revoluționare și considera că partidul trebuie să acționeze în practică pentru înălțarea puterii claselor exploatatoare, să combată cu consecvență tendințele oportuniste de conciliere cu burghezia în dauna cauzei eliberării clasei muncitoare, să lupte pentru instaurarea dictaturii proletariatului. Militanții aripei de stînga, mai cu seamă în anii 1917–1919 se intitulau „maximaliști”. Aceștia, sub influența concepției dominante din mișcarea muncitorească internațională, opusă vechilor idei promovate de Internaționala a II-a, promovau ideea înfăptuirii revoluției socialiste mondiale. Ei considerau aceasta ca principala sarcină și, de aceea, nu au reușit să înțeleagă etapa de dezvoltare în care se afla România, nu au sesizat forțele motrice care să înfăptuiască obiectivele luptei revoluționare. Așa se și explică neînțelegerea rolului alianței muncitorești-tărănești, hotărîrile de neparticipare la alegerile parlamentare sau de folosire a unor legi adoptate de clasele exploatatoare, al căror conținut permitea dezvoltarea unor acțiuni ale proletariatului.

Printre principalii reprezentanți ai curentului de stînga, se situează : Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, Gh. Niculescu-Mizil, I. C. Frimu, Pandele Becheanu, Leonte Filipescu, Constantin Ivănuș, G. M. Vasilescu-Vasia, Constantin Popovici, Ioan Elena, Gheorghe Marin⁴. Unii militanți ai Partidului Socialist ca : Alecu Constantinescu, G. Teodorescu, membri ai Comitetului Executiv, Iancu Olteanu, care se situa în rîndurile curentului de stînga erau organizați în grupuri comuniste care activau ilegal chiar și în rîndurile partidului sau în afara lui. Membrii acestor grupuri au contribuit la clarificarea ideologică a aripei revoluționare de stînga, la răspîndirea ideilor marxiste în rîndurile partidului, ale clasei muncitoare.

În rîndurile Partidului Socialist, alături de curentul de stînga, așa cum s-a dovedit cu prilejul discuțiilor și adoptării programelor din decembrie 1918, mai 1919 și în special, al ședinței Consiliului general din ianuarie-februarie 1921, un grup restrîns de membri printre care : L. Ghelerter, Ion Sion, L. Gheler s-au declarat „minimaliști”, situîndu-se din punct de vedere politic, tactic și ideologic pe pozițiile reformismului⁵. Ei se pronunțau im-

⁴ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916–1921*, Edit. politică, București, 1966, p. 564–581.

⁵ *Ibidem*.

potriva ideii dictaturi proletariatului, apărau cu orice preț pozițiile legaliste, se împotriveau oricărei încălcări a cadrului legalității burgheze. În practică, „minimaliștii” puneau pe primul plan preocuparea de a obține satisfacerea unor revendicări ale maselor pe baza negocierilor cu patronii și autoritățile, străduindu-se să evite acțiunile de masă, mai mult, lupta deschisă pentru răsturnarea puterii claselor exploataatoare.

O a treia grupare manifestată în Partidul Socialist a fost a „centriștilor”. Membrii acestui curent erau grupați în jurul militantului de seamă al mișcării socialiste din acel timp, Ilie Moscovici, care în noiembrie 1918 devenise secretar al Comitetului Executiv al Partidului Socialist din România. „Centriștii” se preocupau să medieze, să concilieze curentul de stînga cu cel de dreapta, dezvoltate în partid. Deși ei se manifestau ca apărători ai principiilor revoluționare, în practică evitau acțiunile de masă, lupta deschisă a proletariatului.

Situația existentă în Partidul Socialist va întârzia pe de o parte, procesul de unificare a mișcării politice a clasei muncitoare, iar pe de altă, va influența sau întări anumite elemente negative existente în celelalte partide.

În Transilvania, pînă în ianuarie 1919 a ființat Secțiunea română a Partidului Social-Democrat din Austro-Ungaria. După Congresul care a avut loc la 19–20 ianuarie 1919 la Sibiu, secțiunea s-a despărțit în două partide : Partidul Socialist din Transilvania și Partidul Socialist din Banat⁶. Ambele partide, provenite dintr-o anumită structură și orientare ideologică, aveau orientate în continuare programele și tactica spre Partidul Socialist din Austria. Liderii acestor partide n-au înțeles fondul problemelor, al evenimentelor care se desfășurau în România de după 1918. Îmbibați de idei reformiste, ei nu puteau înțelege elementele noi apărute în mișcarea muncitorească din România în lupta proletariatului internațional.

Printre liderii de frunte au fost : Tiron Albani, Iosif Ciser, cu o poziție de stînga înaintată, Iosif Jumanca, Coloman Müller și Ion Flueraș, care s-a situat pe o poziție de dreapta. Exprimînd atitudinea dezvoltată în mișcarea socialistă de după 1918 și, îndeosebi, cu referire la cea din Transilvania, Lota Rădăceanu scria în 1946 : „Noua mișcare muncitorească s-a dezvoltat sub influența aproape exclusivă a socialismului apusean, a celui german îndeosebi, care se afla atunci în culmile sale de dezvoltare organizatorică și era socotit drept îndreptar de muncitorii tuturor celorlalte țări”⁷. Paralel a activat Partidul Social-Democrat din Bucovina, provenit din Partidul Socialist Austriac. Acest partid purta amprenta concepțiilor austro-marxiste, propagate în mod consecvent de liderii săi George Grigorovici și dr. Iacob Pistiner. În majoritatea materialelor teoretice programatice editate în anii 1918–1920, erau evidente ideile lui Otto Bauer și a recunoașterii filiației social-democrației austriece. Partidul din Bucovina era orga-

⁶ Ibidem.

⁷ Lota Rădăceanu, *Socialismul și țărănimea, București*, Edit. „Soccec”, 1946, p. 8.

nizat pe naționalități. După 1918 el a însumat ca organizații ale partidului secțiunea română, secțiunea ucraineană, Bundul și secțiunea germană. Fiecare secțiune avea un ziar în limba respectivă și organizații ooperatiste separate. În privința tacticii, a măsurilor practice, Partidul Socialist din Bucovina se situa pe poziții reformiste cel puțin prin declarațiile reprezentanților săi. Așa de exemplu, într-un articol publicat în „Social-democrația” din 30 decembrie 1918, care apărea la Iași, George Grigorovici scria : „Noi social-democrații români din Bucovina nu ne-am schimbat principiile noastre în nici o direcție. În ce privește tactica noastră ... noi, ca și celelalte partide social-democrate ale celorlalte națiuni din fosta Austrie am acceptat cu toții una și aceeași linie de conducere tactică pentru timpul de față ... expusă de tovarășul Otto Bauer”.

În cadrul pluralității de partide au existat evident și concepții ideologice diferite și opuse. În Partidul Socialist din România conviețuiau, alături de ideile avansate promovate de mișcarea socialistă în fruntea căreia s-au aflat teoreticieni de seamă ca C. Dobrogeanu-Gherea, C. Rakovschi, I. C. Frimu, M. Gh. Bujor, Vasilescu Vasia, Al. Zalic, Dic Dicescu, și teorii reformiste promovate de elementele de dreapta sau centriste. Datorită aceleiași structuri organizatorice, în mișcarea socialistă a existat un amalgam de concepții. Un mare număr de lideri, cu prestigiu în mișcarea muncitorească se formaseră la școala social-democrației austriece și erau tributari teoriei integrării pașnice a capitalismului în socialism. Alți lideri ai mișcării socialiste se aflau sub influența social-democrației germane, iar alții, inclusiv marea masă a membrilor partidului, studiau, sorbeau experiența practică de pe baricadele revoluției din Rusia Sovietică, Ungaria, Germania. De aici și amalgamul de concepții ce a alimentat lupta ideologică și care în fapt a constituit „baza” elementelor reformiste din mișcarea muncitorească din România. Între 1918–1921 aceste partide au avut o existență de sine stătătoare. Cu excepția participării la Conferința din mai 1919⁸ când s-a adoptat programul mișcării socialiste din România, Partidul Social-Democrat din Bucovina a avut conferință în 1920⁹. Partidul Socialist din Transilvania a organizat conferințe separate în mai 1919¹⁰ și august 1920¹¹, iar Partidul Socialist din Banat în septembrie 1920¹². Structura organizatorică centrifugă, concepțiile și pozițiile ideologice diferite ale liderilor au influențat uneori negativ cursul desfășurării luptei revoluționare. Astfel, liderii social-democrați din Bucovina afirmău că în răsăritul Europei, ca urmare a dezagregării imperiului habsburgic, au apărut o serie de state noi care trebuie să fie cucerite de social-democrați. Cucerirea maselor din aceste țări trebuia precedată însă de o luptă hotărâtă pentru consolidarea acestor state pentru a nu fi distruse de vreo forță reacționară. Se urmărea

⁸ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916–1921*, Edit. politică, București, 1966, p. 199–206.

⁹ *Ibidem*, p. 474.

¹⁰ *Ibidem*, p. 197, 475–485.

¹¹ *Ibidem*, p. 475–485.

¹² *Ibidem*.

în mod practic acreditarea concepției integrării pașnice a capitalismului în socialism. Evident, această teorie era argumentată prin materialele editate de Partidul Social-Democrat din Bucovina. În presa partidului din Bucovina era destul de răspândită teza că „nu prin puterea proprie, ci prin influența din apus”, statele din răsăritul Europei vor fi împinse și ele la socialism. În același timp în Transilvania, liderii Partidului Socialist Ion Flueaș și Iosif Jumanca, puneau pe primul plan al activității unificarea mișcării muncitorești și în al doilea rind problema luptei pentru democrație. În privința trecerii la edificarea societății socialiste, aceasta era preconizată într-un singur mod, acela al evoluției treptate.

Iată de ce, în perioada 1918—1921 o coordonată a activității mișcării muncitorești, a partidului clasei muncitoare a fost aceea a clarificării ideologice. Acest proces s-a desfășurat pe de o parte, prin, intensă activitate ideologică, de traducere, răspundere și însușire a literaturii marxist-leniniste, pe de altă parte, prin cunoașterea experienței revoluționare a clasei muncitoare din Rusia Sovietică, precum și prin clarificarea principiilor, normelor și cerințelor concretizate de documentele Internaționalei a III-a Comuniste.

Criterii ale aprecierii procesului obiectiv de clarificare, înțelegere a menirii și activității Partidului Socialist le constituie programele adoptate, poziția față de politica țării, participarea la viața parlamentară, problema agrară etc.

Programul Partidului Socialist din România

În decurs de numai șase luni, programul Partidului Socialist a cunoscut un accentuat proces de transformări. De la cunoscuta „Declarație de principii”, publicată la 9 decembrie 1918, în rindurile partidului clasei muncitoare au avut loc numeroase confruntări de păreri, afirmări și noi interpretări asupra programului partidului, a atitudinii clasei muncitoare în lupta de zi cu zi.

O primă îmbunătățire și lărgire a punctului de vedere adoptat în decembrie 1918, a fost făcută în Declarația de la 13 februarie 1919 a Partidului Socialist din România. În acest document, care saluta actul unirii de la 1 decembrie 1918, se punea ca o sarcină imediată realizarea unui singur partid, unit pe țară, a cărui menire era „să ducă înainte lupta clasei muncitoare din România spre realizarea idealului ei socialist de dezrobire de sub apăsarea burghezo-capitalistă. România nouă de astăzi trebuie să devie România socialistă de mine”¹³.

Momentul care a prilejuit pe de o parte, reunirea într-un forum a partidelor socialiste din România iar pe de alta, o confruntare de idei a fost Conferința mișcării socialiste din 23—26 mai 1919 de la București, care a adoptat programul Partidului Socialist din România. Astfel, în cadrul

¹³ *Ibidem*, p. 166—167.

dezbaterilor Conferinței s-au înfruntat curentele existente în mișcarea socialistă din țara noastră. Reprezentanții curentului de stînga au propus adoptarea în continuare a „Declarației de principii” ca program al întregului partid. În vederea îmbunătățirii textului, reprezentanții stîngii au formulat o serie de revendicări imediate de ordin economic și politic, considerînd astfel atît prevederile programului maximal cît și ale celui minimal. Reprezentanții curentului de dreapta și, îndeosebi, I. Sion prin cuvîntul său a propus conferinței un program oportunist, a cărui idee directoare era aceea a înfăptuirii socialismului în țările din apusul Europei, iar Partidul Socialist al Muncitorilor din România să se mărginească pînă atunci la revendicări de reforme. Elementele centriste, deși inițial au fost pe pozițiile reprezentanților curentului de stînga, de dragul salvării unității mișcării muncitorești au propus să se accepte propunerile drepte.

În consecință, conferința a adoptat un program de compromis.

În preambulul programului definindu-se caracterul partidului și scopul său fundamental se arată : „Partidul socialist este un partid de clasă, care călăuzindu-se de ideile socialismului științific, urmărește desființarea exploatării muncii sub orice formă, prin trecerea mijloacelor de producere – uzine, fabrici, mine, pămînt etc. din proprietate particulară în proprietatea întregii societăți. El este partidul clasei muncitoare, care, prin situația ei de clasă salariată și exploatată, lipsită de proprietatea mijloacelor de producere, are istoricește chemarea de a înfăptui o nouă formă de organizare socială, prin socializarea tuturor mijloacelor de producere și de schimb”¹⁴. Deși se autodefinia ca un partid de clasă, revoluționar în programe, ca urmare a concesiilor făcute elementelor social-democrate de dreapta, a fost inclusă teza reformistă că orînduirea socialistă se va „desemna” și se va „preciza” în „însăși societatea burgheză printr-o înnoire adîncă a cadrelor și așezămintelor sale”¹⁵. În program se vorbește de „fălimentul orînduirii capitaliste” și se subliniază că „societatea omenească a intrat într-o nouă fază istorică, aceea a revoluției sociale”¹⁶. Din această idee se desprindea analiza asupra situației dezvoltării capitalismului în România și a sarcinilor proletariatului: „Odată cu dezvoltarea industriei – se arăta în program – s-a creat și în România un proletariat industrial care, ca și proletariatul din țările înaintate, este o clasă revoluționară chemată a-și îndeplini misiunea istorică în evoluția societății românești”¹⁷.

În noul program însă, nu au mai fost incluse tezele cu privire la dictatura proletariatului, la căile revoluționare de răsturnare a capitalismului și necesitatea construirii societății fără clase. Părăsirea tezelor „Proiectului de program” din decembrie 1918, a determinat o puternică mișcare de protest în rîndurile curentului de stînga, în secțiunile locale ale partidului și

¹⁴ *Ibidem*, p. 199.

¹⁵ *Ibidem*, p. 205.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 203.

ale sindicatelor. Aceste frământări, proteste, unele exprimate chiar în presă, reflectau starea de spirit revoluționară a maselor.

Programul adoptat în mai 1919 a fost baza multor confruntări în perioada ce a urmat. Idei importante au fost reluate și dezvoltate pe noi baze în documentele pregătite pentru Congresul Partidului Socialist din România. Acestea au fost: „Programul agrar al Partidului Socialist-Comunist din România”, „Programul Partidului Socialist-Comunist din România în chestia naționalităților”¹⁶.

Partidul Socialist și problema agrară

În rindul preocupărilor majore ale Partidului Socialist în primii ani postbelici, ca și în activitatea ulterioară a Partidului Comunist Român, e preocupare constantă a fost aceea a atitudinii față de problema țărăneas-că. Obișșia acestor preocupări a izvorit din structura populației țării, a situației materiale deosebit de grele a țăranimii, determinată de lipsa pămîntului, precum și a numeroaselor sale frământări și răscoale. „Jumătate din țăranime este azi, ca și pe vremea grecilor sau turcilor, roaba proprietarilor și arendașilor, sluga vătăfilor, batjocura jandarmilor... În toată țara sînt peste 700.000 de frați de-ai noștri — se scria într-un manifest adresat țăranilor în decembrie 1918 — care nu au nici o palmă de ogor. Sînt alte cîteva sute de mii care au cîte o sfoară de jumătate de hectar, unul sau două hectare”. Pentru rezolvarea situației, Partidul Socialist preconiza imediată înlăptuire a reformei agrare și, adresîndu-se țăranilor, îi avertiza să nu dea crezare „partidelor înjghebate în timpul războiului, adică Liga Poporului a d-lui Averescu, Partidul Naționalist al d-lor Iorga și Cuza sau Partidul Țăranist al d-lui Mihalache, care este partidul chiaburilor: sătești, nu al țăranilor muncitori și săraci. Ce vă făgăduiesc boierii aceștia vechi sau noi? Pămînt puțin cu plată multă”¹⁷. Apredînd modul în care țăranii au fost deposedați de-a lungul veacurilor de pămînt, crîncena exploatare capitalistă și modul în care concepeau muncitorii socialiști soluționarea pămîntului, în documentele partidului se arăta: „Noi, Partidul Socialist, partidul muncitorilor de la orașe, ca și al muncitorilor de pămînt și al țăranilor săraci, alcătuit nu din ciocoi, ci numai din muncitori, ne ridicăm împotriva acestei escrocherii, acestor înșelăciuni. Noi zicem: tot pămîntul fără plată trebuie să intre de drept și fapt în stăpînirea țăranilor”²⁰. Soluționarea problemei era condiționată de unirea muncitorilor și țăranilor. De aceea, adresîndu-se țăranilor, Partidul Socialist din România în chemarea din decembrie 1918 spunea: „Alăturați-vă de mișcarea fraților noștri: muncitorii de la orașe și scrieți pe steagurile voastre roșii de... înfrățire și

¹⁶ *Ibidem*, p. 669—680.

¹⁷ *Ibidem*, p. 146.

²⁰ „Socialismul” din 25 octombrie 1919.

luptă. Tot pământul fără plată țăranilor!"²¹ Partidul Socialist și-a făcut cunoscută poziția în soluționarea problemei agrare, atît prin oficiosul său „Socialismul”, cit și cu prilejul campaniilor electorale.

În 1920, cu prilejul propagandei desfășurată în vederea alegerilor prin comunele Minjina, Ferdinand, Bileni, Virlezi, Bujoru din județul Covurlui se arăta în articolul publicat în ziarul „Nădejdea” că „Peste tot locul am fost bine primiți și ascultați cu dragoste... Țăranii s-au pătruns de adevărurile susținute de noi și au ajuns cu toții să vadă în noi pe singurii factori în stare să-i salvăm din situația rea în care se găsea și a-i scoate din sclavia în care se află”²².

Glasul socialiștilor a răsunat puternic în plenul Adunării deputaților în legătură cu tergiversarea adoptării legii agrare. În Declarația grupului socialist, făcută în cameră în iulie 1920 se spunea: „Contrar tuturor uzanțelor parlamentare și contrar regulamentului acestei adunări, guvernul, împreună cu majoritatea, a refuzat să pună la vot cu apel nominal cererea de urgență pentru proiectul de lege agrară depus de o parte a opoziției. Grupul parlamentar socialist protestează împotriva acestei proceduri... Deși în principiu nu sîntem de acord cu proiectul prezentat de opoziție, noi eram hotărîți să votăm urgența luării în discuție a acestui proiect, pentru ca, cu o zi mai înainte, să se procedă la satisfacerea nevoilor țăranimii”²³.

Cu fermitate, deputații socialiști au militat pentru urgentarea proiectului legii agrare și, în special, pentru adoptarea lui. Prin aceasta ei urmăreau totodată demascarea insinuărilor claselor exploatatoare care vizau dezbinarea celor asupriți, și soluționarea situației materiale deosebit de grele a țăranimii datorate lipsei de pămînt.

Partidul Socialist și viața parlamentară

Bogatele tradiții pozitive ale mișcării muncitorești, socialiste din România au căpătat noi valențe în lupta și viața proletariatului în primii ani postbelici. Din 1888, cînd V. G. Moțun a fost primul reprezentant al muncitorilor în Adunarea Deputaților de-a lungul multor legislaturi, Partidul Social-Democrat din România și apoi Partidul Socialist a înțeles să folosească tribuna parlamentului pentru a pune în fața opiniei publice din întreaga țară doleanțele celor asupriți. Acordarea în decembrie 1918, sub presiunea luptelor muncitorești, a dreptului de vot universal a fost un succes. Condițiile în care se afla țara, disperarea populației din cauza războiului, lipsa mijloacelor de comunicație, starea de asediu care făcea imposibilă campania electorală, limita exercitarea acestui drept. „Dacă se tinde în adevăr ca prin votul obligator să se consulte țara întreagă – țara

²¹ *Ibidem*, p. 147.

²² „Nădejdea”, din 25 mai 1920.

²³ „Socialismul”, din 10 iulie 1920.

reală — asupra păsurilor și doleanțelor ei, se impune ca în prealabil să se rupă toate lanțurile care încătușează libera răspundere a cuvintului scris și grăit”²⁴.

Considerind domeniul luptei parlamentare ca parte intrinsecă a vieții și existenței Partidului Socialist, la Conferința din mai 1919 a fost adoptat un amplu program electoral, în care se preciza atitudinea față de politica internă și externă a țării. Astfel, în politica internă se prevedea respectarea drepturilor politice începând cu acordarea dreptului de vot „pentru toți locuitorii, fără deosebire de religie, neam sau sex, de la 18 ani în sus”²⁵. Totodată, se cerea „Consultarea directă a poporului prin dreptul de a propune și a confirma sau respinge legile votate de Cameră”²⁶. În program se cerea respectarea drepturilor individuale: libertatea presei, întrunirii, dreptului de asociație etc. În domeniul învățămîntului se cerea gratuitatea lui pînă la 18 ani. Se mai preconiza: „Desființarea armatei permanente și înlocuirea ei prin miliție națională, organizată pe baze democratice”²⁷. De asemenea, se cerea introducerea și respectarea legislației muncii, a asigurărilor sociale, asistența publică etc. În domeniul politicii externe, Partidul Socialist preconiza: relații prietenești cu toate popoarele. „Diferențele dintre state să fie rezolvate pe cale de arbitraj”²⁸.

În vara anului 1919, Partidul Socialist a desfășurat o largă campanie electorală, explicîndu-se maselor conținutul propagandei electorale, scopurile urmărite. „Pentru adversarii partidului nostru, care prin toate mijloacele, unele din cele mai murdare, căutau să combată mișcarea socialistă, rezultatul a fost o lovitură puternică, forțîndu-i chiar în mod tacit să recunoască forța de care dispunem”²⁹. În timpul campaniei electorale, numai în Secțiunea București a Partidului Socialist au fost răspindite peste 320.000 de manifeste³⁰. Muncitorii din diferite centre ale țării au susținut cu importante sume de bani campania electorală³¹.

Represaliile, măsurile organelor represive de împiedicare a campaniei electorale a Partidului Socialist au determinat convocarea la 13—14 octombrie 1919 a Congresului extraordinar al partidului cu privire la alegeri. La Congres au participat și reprezentanții muncitorimii socialiste din Ardeal, Banat și Bucovina.

În rezoluția adoptată, s-a hotărît abținerea de la alegerile parlamentare întrucît „Oligarhia română, reprezentată cu deosebire prin partidul liberal, urmărește însă înlocuirea parlamentului printr-o dictatură care, la

²⁴ „Social-Democrația”, din 25 noiembrie 1918.

²⁵ „Socialismul”, din 27 mai 1919.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R.

Cota Ab III-1.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

adăpostul unei Camere alcătuite din unelte și vechilii ei, să înșele democrațiile din afară și să țină sub jug populațiunile dinăuntru³².

Rezoluția demasca mijloacele folosite de guvernanți pentru împiedicarea maselor de a participa la alegeri, ținerea sub armă și în închisori a mii de alegători, întărirea cenzurii și a stării de asediu, interzicerea întrunirilor etc. Drept urmare, Congresul a hotărât abținerea de la alegeri și a împuternicit Comitetul Executiv „de a întrebuița toate mijloacele, inclusiv greva generală și apelul la solidaritatea proletariatului mondial”³³. Urmare a rezoluției adoptate de Congres a fost publicarea în ziarul „Socialismul” din 31 octombrie 1919 a hotărârii Comitetului Executiv al P.S.R. cu privire la neparticiparea la alegeri. În hotărâre se indica și modul de retragere a candidaților și de depunere a certificatelor de alegător.

Cu toate măsurile întreprinse de către Comitetul Executiv al Partidului Socialist, așa cum se arăta în comunicatul publicat în urma alegerilor din noiembrie 1919, Partidul Socialist a întrunit 273.303 voturi, obținând 7 mandate în Adunarea deputaților. Printre deputații aleși ai muncitorilor au fost: Gh. Cristescu, Ilie Moscovici, Toma Dragu, Al. Opreșcu³⁴.

Manevrele partidelor de guvernământ ale claselor exploatatoare au impus organizarea de noi alegeri în mai 1920. În acest scop Partidul Socialist desfășoară o largă campanie. În toate județele țării secțiunile partidului și-au desemnat candidați. Astfel: Gh. Cristescu a candidat în județele Argeș, Dîmbovița, Dolj; M. Gh. Bujor deși era arestat avea candidatura depusă în județul Covurlui, Gh. Niculescu-Mizil în județul Covurlui, dr. L. Ghelerter în județele Botoșani și Iași etc.³⁵. Scrutinul a fost mult superior celui din 1919; Partidul Socialist a obținut 20 de mandate față de Partidul liberal care a primit 9 mandate, Partidul naționalist 3, Partidul conservator-progresist 4 și Partidul democrat 3 mandate.

Succesele obținute în alegeri demonstau nu numai popularitatea și încrederea în masele largi populare, dar și viabilitatea programului de luptă al Partidului Socialist.

Lupta pentru transformarea Partidului Socialist în Partid Comunist. Crearea Partidului Comunist Român

Succesele repurtate de clasa muncitoare și Partidul Socialist în anii avîntului revoluționar, au fost însoțite și de un profund proces de clarificare ideologică a rîndurilor partidului. Învățămintele desprinse din luptele purtate și îndeosebi din greva generală desfășurată în octombrie 1920 au fost pe larg dezbătute la consfătuirea din noiembrie 1920 a grupurilor co-

³² „Socialismul”, din 16 octombrie 1919.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lingă C.C. al P.C.R., cota A b III-1.

³⁵ „Socialismul”, din 24 mai 1920.

muniste. Atunci s-au elaborat directivele asupra felului în care comuniștii trebuiau să acționeze în vederea înființării partidului revoluționar al clasei muncitoare, în legătură cu atragerea în luptă a celor mai largi categorii de oameni ai muncii, a atitudinii grupurilor comuniste față de problemele întregii țări.

În vederea deplinei clarificări ideologice și pentru a discuta problema afilierii mișcării muncitorești din România la Internaționala a III-a, în toamna anului 1920 o delegație a Partidului Socialist a fost în Rusia Sovietică. Din delegație au făcut parte: Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, D. Fabian, E. Rozvan, C. Popovici și I. Flueraș³⁶. Delegația s-a întâlnit cu Cristian Racovski și alți reprezentanți ai Internaționalei Comuniste, discutând probleme ale activității desfășurate de mișcarea socialistă din România în anii 1916—1920. Au fost discutate cele 21 de condiții de afiliere la Internaționala a III-a, delegația română cerind explicații în legătură cu formele activității legale și ilegale, a poziției față de elementele oportuniste, despre munca la sate, în armată etc. În timpul discuțiilor, conducerea Partidului Socialist din România a fost criticată pentru unele manifestări oportuniste, făcându-se însă și unele aprecieri eronate care izvorau din necunoașterea realităților sociale, economice și politice românești.

Delegații români, în afară de I. Flueraș care nu a fost acceptat la tratative de către Comitetul Executiv al Internaționalei, au obiectat împotriva amestecului Cominternului în treburile interne ale mișcării muncitorești din țara noastră. Discuțiile care au avut loc au precizat unele probleme ale activității socialiștilor români, au fost însă impuse și unele puncte de vedere pe care ulterior Partidul a trebuit să le adopte.

Procesul de clarificare ideologică s-a manifestat pregnant în activitatea Partidului Socialist, a presei sale în cursul lucrărilor Consiliului General al partidului și sindicatelor din 30 ianuarie—3 februarie 1921. Dezbaterile care au avut loc au dus la o delimitare organizatorică între curentele din partid, la grăbirea convocării Congresului partidului. În confruntarea din timpul Consiliului, curentul de stînga reprezentat prin P. Becheanu, Gh. Cristescu, D. Fabian, L. Filipescu, Gh. Niculescu-Mizil, Gh. Vasilescu-Vasia, Iancu Olteanu, a precizat că tactica revoluționară nu poate conviețui cu reformismul și a cerut convocarea congresului partidului în vederea constituirii partidului comunist și afilierea lui la Internaționala a III-a. Elementele de dreapta s-au opus argumentării militanților curentului de stînga și au cerut menținerea Partidului Socialist la programul din mai 1919, precum și înlăturarea comuniștilor din organele de conducere ale partidului, excluderea din partid a celor care nu recunoșteau programul. Frațiunea centristă, care de la Consiliul general s-a autointitulat „socialist-unitară”, nu a putut să depășească oscilările dintre revoluționism și oportunism. Puse la vot, moțiunile celor trei curente au obținut: comuniștii

³⁶ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, Edit. politică, București, 1966, p. 701—702.

– 18 voturi, unitarii 12 voturi, iar dreapta 8 voturi³⁷. Aflindu-se în minoritate, elementele de dreapta au declarat că se socotesc în afara partidului; unitarii au rămas în partid, dar nu au acceptat să intre în Comitetul Executiv³⁸. Consiliul general a stabilit convocarea congresului Partidului Socialist pentru 8 mai 1921.

Clarificarea survenită în ședința Consiliului general a dat posibilitate curentului de stnga din Partidul Socialist să acționeze mai larg în vederea făuririi partidului comunist, ofensiva luptei ideologice fiind îndreptată în etapa care a urmat împotriva concepțiilor greșite ale centristilor, în același timp combătându-se oportunismul. Concomitent în rândurile grupurilor comuniste – ca urmare a Conferinței de la Iași din martie 1921, s-a hotărât sprijinirea activității curentului de stnga în vederea transformării Partidului Socialist în partid comunist.

În lunile februarie–aprilie 1921 a avut loc o susținută dezbateră a problemelor privitoare la crearea partidului comunist. Propunerile privind ordinea de zi a congresului au fost publicate în presă o dată cu anunțarea datei dezbaterii lucrărilor – 8 mai 1921. Totodată au fost publicate pentru dezbateri raportul asupra afilierii și programul partidului, proiectul de statut al partidului socialist-comunist, raportul asupra problemei agrare.

Pentru buna pregătire a lucrărilor, a fost constituită o Comisie de organizare a congresului care în lunile martie–aprilie 1921 a ținut săptămânal ședințe pentru discutarea situației din secțiunile locale și întocmirea documentelor pentru congres. În același timp, în secțiuni au fost aleși sau desemnați delegați pentru Congres. Majoritatea delegaților au primit din partea organizațiilor locale mandate imperative pentru crearea Partidului Comunist și afilierea la Internaționala a III-a.

Istoricului Congres întrunit la 8 mai 1921 i-a revenit misiunea istorică de a consfinți, prin lucrările și hotărârile sale, transformarea Partidului Socialist în partid comunist – încununarea învățămintelor acumulate de clasa muncitoare în luptele de clasă desfășurate, în noile acțiuni din perioada avântului revoluționar. Din documentele congresului rezultă activitatea desfășurată de militanți de seamă ai mișcării muncitorești oa: Gheorghe Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, Andrei Ionescu, Dumitru Grofu, Gh. Niculescu-Mizil, Constantin Mănescu, Eugen Rozvan, Mihai Macavei, Mihai Cruceanu, E. Köblös, T. Iordăchescu, Benedict Ștefan și alții pentru făurirea partidului comunist.³⁹

În ziua de 8 mai 1921, după alegerea prezidiului și a comisiilor de lucru, congresul a adoptat o serie de moțiuni⁴⁰: „Pentru pace, contra războiului”, „Pentru amnistie”, „Pentru cei închiși”, „Contra cenzurii și stării de asediu”, „Pentru cei loviți de grevă”, „Pentru proletariatul rus”, care ex-

³⁷ *Ibidem*, p. 569.

³⁸ *Ibidem*, p. 572.

³⁹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România*, Edit. politică, București, 1966, p. 680–737.

⁴⁰ *Ibidem*.

prima poziția revoluționară, profund patriotică și internaționalistă a organizațiilor socialiste din întreaga țară. Prin moțiunile adoptate, se cerea respectarea libertăților democratice, ridicarea stării de asediu și a cenzurii, eliberarea militanților muncitorimii aflați în închisori, amnistierea celor condamnați pentru delikte politice, se exprima solidaritatea cu lupta proletariatului rus, hotărîrea de acțiune în vederea apărării păcii, contra războaielor de jaf și cîmpire.

Prin modul de desfășurare a discuțiilor din darea de seamă privind activitatea partidului socialist s-a impus hotărîrea mării majorități a delegaților pentru crearea partidului comunist. În darea de seamă prezentată de Gheorghe Cristescu — secretarul Partidului Socialist — o atenție deosebită s-a acordat analizei activității politice și organizatorice a mișcării socialiste în primii ani postbelici. Raportul sublinia că mișcarea socialistă s-a convins că „moderația în lupta contra burgheziei e inutilă”. De aceea se preconiza că numai prin luptă revoluționară proletariatul va izbîndi. Totodată a fost criticată poziția Partidului Socialist față de lupta țărănimii, a pasivității, atrăgîndu-se atenția asupra necesității alianței muncitorești-țărănești.

Analiza profundă, spiritul critic în care s-au desfășurat dezbaterile în legătură cu activitatea depusă, o apreciem și prin aceea că participanții au vorbit despre aminarea repetată a congresului, că nu s-a prezentat activitatea deputaților socialiști în parlament, au condamnat tactica legalistă. Raportul Comitetului Executiv a fost aprobat cu 32 de voturi, 27 contra și 3 abțineri.

În centrul lucrărilor Congresului s-au aflat dezbaterile asupra programului partidului comunist și afilierea la Internaționala a III-a. Raportul, coraportul prezentat de Mihai Cruceanu, discuțiile, au susținut programul revoluționar de luptă, au înscris ca scop fundamental al partidului înfăptuirea în România a societății fără clase, comunismul.

În seara zilei de 11 mai, după îndelungate dezbateri s-a trecut la vot. Scrutinul evidențiază sensul și caracterul profund al dezbaterilor. Din cele 540 de mandate 380 erau pentru afiliere fără rezerve, 78 cu rezerve și 82 deliberative⁴¹. La validarea hotărîrii de transformare a Partidului Socialist în Partidul Comunist Român și afilierea la Internaționala a III-a, rezultatul votului a fost: unanimitate în legătură cu amîndouă propunerile, pronunțîndu-se însă 428 de mandate pentru afiliere necondiționată la Internaționala a III-a, 111 cu rezerve, iar 2 informative⁴².

În ziua de 12 mai s-a supus dezbaterii congresului proiectul statutului partidului socialist-comunist. Proiectul reflecta orientarea pe principiile marxism-leninismului a noului partid. El avea ca o coordonată principală obligativitatea îndeplinirii hotărîrilor adoptate, eligibilitatea organelor de conducere. Congresul a început și dezbaterile proiectului de program privind problema agrară. În timp ce se discuta problema agrară, în

⁴¹ *Ibidem*, p. 681.

⁴² *Ibidem*, p. 724.

sală au pătruns jandarmii și polițiștii declarînd pe delegații care au votat fără rezerve afilierea Partidului la Internaționala a III-a oa fiind arestați sub învinuirea de „complot împotriva siguranței statului”.

În aceste condiții Congresul nu a putut desăvîrși hotărîrile, nu s-au adoptat rezoluții în legătură cu programul, statutul partidului, problema agrară, națională etc. În împrejurări complexe, în lupta deschisă cu reacțiunea și-a început activitatea Partidul Comunist Român.

Crearea Partidului Comunist Român a marcat un moment de răscruce în istoria mișcării muncitorești din țara noastră. Lupta revoluționară s-a ridicat pe o treaptă superioară, s-a dat un puternic avînt procesului de clarificare ideologică, politică a mișcării muncitorești, dezvoltării conștiinței de clasă a proletariatului și celorlalte mase muncitoare ale poporului.

În viața politică din România s-a integrat, începînd din mai 1921, un nou partid politic care va polariza clasa muncitoare, țărănimea, intelectua-litatea, cele mai înaintate elemente ale claselor asuprite angajate în lupta pentru lichidarea exploatării omului de către om și construirea socialismu-lui în România.

DIE SOZIALISTISCHE PARTEI RUMÄNIENS IM POLITISCHEN LEBEN DER JAHRE 1918–1921

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Arbeit beschäftigt sich – im Zusammenhang mit der Arbeiterbewegung während der Jahre 1918–1921 und auf Grund einer Untersuchung der programmatischen Dokumente der Sozialistischen Partei, sowie der Stellungnahme ihrer Führer – mit der organisatorischen Festigung der Partei und mit der ideologischen Revision ihrer Reihen. Gleichzeitig werden die Strömungen aufgezeigt, die innerhalb der Sozialistischen Partei entstanden waren, und deren Zusammenhang mit einigen Wendepunkten jener Epoche. Es werden die fortschrittlichen, marxistisch-leninistischen Ideen des Programms der Partei hervorgehoben, die den rumänischen Sozialisten den Weg wiesen, sowie neue, aus der Kampferfahrung hervorgegangene Erkenntnisse, durch die die alten Programme von 1893 und 1910 bereichert wurden. Die Tätigkeit der Sozialistischen Partei wird im Zusammenhang mit ihrer Einstellung gegenüber der Agrarreform dargestellt. Im Rahmen der politischen Tätigkeit innerhalb des Landes, wird die Beteiligung der Sozialistischen Partei am parlamentarischen Leben aufgezeigt, sowie ihr Wahlprogramm, das sie den Arbeiter- und Bauernmassen unterbreitete und deren Anerkennung der sozialistischen Bewegung.

Ausführlich beleuchten die Verfasser den Kongress vom 8.–12. Mai 1921, da dort, als Ergänzung zur komplexen Tätigkeit der Sozialistischen Partei, die Kommunistische Partei gegründet wurde.

Die Arbeit streicht die Idee heraus, dass sich im politischen Leben Rumäniens eine vom ersten Augenblick an qualitativ neue politische Partei herausgebildet hat, die die Arbeiterklasse, die Bauern, die Intellektuellen und die fortschrittlichsten Elemente der für die Liquidierung der Ausbeutung des Menschen durch den Menschen und für den Aufbau des Sozialismus kämpfenden unterdrückten Klassen zusammenfasste.

GREVA GENERALĂ DIN OCTOMBRIE 1920 LA BRAȘOV

de IOAN DON

La începutul secolului al XX-lea mișcarea muncitorească din România se afirma cu o tărie nemaiîntilnită pînă atunci. Valul de acțiuni revoluționare, care au culminat cu greva generală din octombrie 1920, își avea izvorul în ascuțirea tot mai accentuată a contradicțiilor sociale, economice și politice care caracterizau România în primii ani ai perioadei postbelice.

Imediat după încheierea primului război mondial, la sfîrșitul anului 1918, România pășea spre realizarea unității politice a poporului său. În urma Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, Transilvania s-a unit cu România. Astfel, prin voința maselor populare, s-a desăvîrșit unitatea statală, s-a creat statul național unitar, s-a satisfăcut de-zideratul de unitate politică a poporului român. Prin unirea Transilvaniei cu România s-a creat cadrul național favorabil dezvoltării tuturor forțelor progresiste din societatea românească, s-a creat cadrul național favorabil dezvoltării mișcării muncitorești revoluționare.

În ciuda acestui fapt, situația economică a României în primii ani postbelici era deosebit de grea. Ca structură economică, România se prezenta ca o țară capitalistă slab dezvoltată din punct de vedere industrial, aflată în sfera de influență a marilor puteri imperialiste. Pe lingă aceasta, primul război mondial provocase țării mari pagube materiale, care se cifrau la peste 72 miliarde lei, precum și mari pierderi de vieți omenești. Industria a fost compartimentul care a avut cel mai mult de suferit de pe urma războiului. Distrugerile războiului, combinate cu jaful Puterilor Centrale au constituit principalele cauze ale scăderii capacităților de producție ale întregii industrii. Un mare număr de întreprinderi au fost distruse, altele nu funcționau, sau funcționau cu o capacitate de producție redusă datorită lipsei de materii prime, de combustibil etc. Toate acestea au determinat o masivă scădere a producției industriale, cu mult sub nivelul antebelic. Astfel, în anul 1919 extracția petrolului reprezenta doar 77% din nivelul anului 1914; a cărbunelui doar 41%, industria alimentară 57%; producția de hîrtie 30%; cherestea 50%, metalurgie 26% etc. Situația transporturilor, mai ales a celor feroviare, era de asemenea deosebit de grea. Din cele 910 locomotive, 1641 vagoane-clasă și 23756 vagoane-marfă aflate în stare de funcționare în 1916, la sfîrșitul războiului mai funcționau doar 265 locomotive, 563 vagoane-clasă și 3511 vagoane călători.

Agricultura se afla și ea într-o situație dificilă. Distrugerile provocate de război, insuficiența brațelor de muncă, provocată de prelungirea mobilizării, lipsa inventarului viu și mort au determinat o scădere accentuată a suprafeței cultivate, a producției cerealiere și animaliere. Astfel, suprafața cultivată a scăzut de la 13,7 milioane ha în 1911–1915, la 8,3 milioane ha în 1919–1920, iar producția agricolă reprezenta doar 65% din nivelul antebelic. În domeniul finanțelor, trăsătura caracteristică a bugetelor din anii imediat următori războiului a fost aceea a unor deficite uriașe. Datorită cheltuielilor de război, hirtiei-monedă fără acoperire pusă în circulație de ocupanți, a menținerii „creditului de război” pînă în 1921, circulației – pînă în 1920 – a diferitelor monede, a crescut inflația. Toate acestea au dus la sporirea datoriei publice a României, au avut consecințe grave asupra situației maselor muncitoare.

Corespunzător acestei situații economice, pe planul vieții politice înregistrăm o perioadă de criză a virfurilor. Clasele dominante nu mai puteau conduce cu vechile metode, căutau noi metode de guvernare. Aceasta explică de ce între anii 1918–1922 în România se înregistrează 10 schimburi de guvern și nu mai puțin de 48 remanieri guvernamentale. Din aceleași motive, viața politică a României va înregistra și alte fenomene, cum ar fi: dispariția unor partide, apariția de noi partide, schimbarea programului unora dintre partidele deja existente. Guvernele care s-au succedat la conducerea României în perioada 1918–1922 au fost obligate, pe presiunea luptei maselor populare, să adopte și unele reforme care să îmbunătățească situația acestora. Printre aceste reforme trebuie amintite: reforma agrară din 15 decembrie 1918, reforma electorală din 29 noiembrie 1918, introducerea repausului duminical, demilitarizarea întreprinderilor, desființarea stării de asediu etc.

Situația clasei muncitoare din România, în primii ani postbelici, se caracterizează printr-o accentuată înrăutățire sub toate aspectele: a duratei zilei muncă, a salariului, a șomajului, a condițiilor de lucru etc. În România postbelică ziua de lucru era una din cele mai lungi din Europa. Deși în principiu România a aderat în 1919 la „Convenția privind limita zilei de muncă de 8 ore”, aceasta nu a schimbat cu nimic situația. Guvernul nu a adoptat nici o lege care să introducă ziua-muncă de 8 ore. O situație similară întîlnim și în privința concediilor de odihnă. Imediat după război, datorită distrugerilor războiului, lipsei materiei prime, lipsei combustibilului, o mare parte din întreprinderi nu funcționau sau funcționau cu o capacitate redusă, fapt ce a determinat sporirea masivă a numărului muncitorilor șomeri. Existau în România în 1920 cca 110.000 muncitori șomeri (cca 30.000 în România veche¹ și cca 80.000 în Transilvania²).

Datorită acestei situații, numărul accidentelor de muncă a luat proporții foarte mari, ducînd uneori la adevărate catastrofe. În privința condițiilor de lucru se menține situația din perioada antebelică. Lipsa de lumi-

¹ „Tribuna socialistă”, Cluj, 13 iunie 1920.

² „Minerul”, Cluj, 1 ianuarie 1921.

nă, spațiu, condițiile neigienice, lipsa oricăror măsuri de securitate a muncii constituiau o caracteristică a întreprinderilor capitaliste din România.

Elementul care a contribuit cel mai mult la înrăutățirea situației clasei muncitoare din România în perioada 1918–1920, a fost nivelul scăzut al salariilor. Datorită inflației puternice, lipsei de pe piață a produselor de primă necesitate, a speculei deșănțate ce se făcea, diferența dintre salarii și prețuri creștea în mod accentuat. În consecință, salariile reale ale muncitorilor au scăzut foarte mult. Astfel, în anul 1919, prețurile produselor de larg consum au crescut cu aproximativ 836⁰/₀, în timp ce salariile nominale au înregistrat o sporire doar de 301⁰/₀. Fiecare prețurilor făcea, astfel, ca salariul real să reprezinte doar 43⁰/₀, din nivelul antebelic. Salariul real al muncitorilor era mult diminuat și datorită amenzilor, impozitelor, chiriilor etc.

O situație similară înregistrăm și în privința altor categorii sociale din România. Țărăimea, neavând pământ suficient, inventar agricol, lovită de război și rechiziții, de diferențe dintre prețurile produselor industriale și a celor agricole, se găsea într-o situație precară. A scăzut simțitor nivelul de trai al păturilor mijlocii din România.

În aceste condiții generale, contradicția fundamentală a capitalismului, contradicția dintre muncă și capital, dintre proletariat și burghezie a căpătat o agravare maximă. Situația economică deosebit de grea a proletariatului român a constituit temelia grandioaselor lupte de clasă din perioada 1918–1920, care vor culmina cu greva generală din octombrie 1920. Ideile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie au răscolit adânc conștiința proletariatului și a celorlalte categorii sociale asuprite de pe toate meridianele globului. Proletariatul din România a salutat din primul moment victoria Revoluției din Octombrie. Subliniind faptul că „revoluția rusă a făcut primul pas” pe calea victoriei proletariatului pe scară mondială, că „de azi înainte începe o nouă eră în istoria mondială”, revoluționarii din România arătau că „eliberarea noastră poate și trebuie să fie numai opera noastră proprie”³. Pe întreg cuprinsul țării, vestea Revoluției ruse a contribuit la intensificarea luptei de eliberare socială și națională.

Imediat după retragerea trupelor germane (noiembrie 1918), organizațiile socialiste, sindicatele și organizațiile de tineret și-au reluat activitatea legală pe întreg teritoriul țării. S-a desfășurat o puternică activitate organizatorică, politico-ideologică, mari acțiuni greviste. În mișcarea muncitorească din România se întărește din ce în ce mai mult aripa de stînga revoluționară.

Năzuința partidului de a se delimita de social-democratismul reformist al Internaționalei a II-a, și-a găsit expresia în schimbarea denumirii Partidului Social-Democrat în Partidul Socialist din România – noiembrie 1918. Partidul Socialist a devenit un puternic partid de masă, numărînd, la începutul anului 1920, peste 100.000 membri în timp ce sindicatele cuprin-

³ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1916–1921)*, Editura politică, București, 1966, p. 71–72.

deau cca 250.000 muncitori. Trecind peste legile și ordonanțele oare interziceau înființarea sindicatelor și organizarea grevelor, muncitorii s-au constituit în sindicate, au întreprins acțiuni pentru a impune satisfacerea revendicărilor lor, îmbunătățirea condițiilor de viață, apărarea și dezvoltarea drepturilor politice.

La sfârșitul anului 1918, în Partidul Socialist s-a desfășurat o largă discuție în legătură cu principiile programatice. Rezultatul acestor discuții îl constituie „Declarația de principii”, elaborată la 9 decembrie 1918. Declarația de principii subliniază faptul că „Lupta pentru cucerirea prin orice mijloc a puterii politice din mâinile burgheziei române și întronarea dictaturii proletare în vederea realizării idealului comunist, formează unicul scop al partidului socialist”⁴. Aceasta dovedește că asupra documentului și-a pus amprenta orientarea revoluționară a militanților socialiști. „Declarația de principii” din decembrie 1918 nu precizează căile concrete care să ducă la instaurarea puterii proletare, nu sublinia necesitatea alianței, nu pune problema desăvârșirii sarcinilor revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă. În ciuda acestor carențe, „Declarația” reprezintă primul program oficial al Partidului Socialist din România în care se preciza drept țel al luptei proletariatului, instaurarea dictaturii proletare în vederea înfăptuirii societății socialiste. Căutind să înăbușe prin forță mișcarea revoluționară din țară, cercurile conducătoare ale burgheziei au organizat masacrul din 13 decembrie 1918.

La 13 decembrie 1918, în București a avut loc o grevă generală de solidaritate urmată de o mare demonstrație a muncitorilor, avind drept obiectiv: sprijinirea revendicărilor muncitorilor tipografi de la „Sfetea” și „Minerva”, aflați în grevă, lupta împotriva stării de asediu, a cenzurii, pentru libertate de activitate a organizațiilor socialiste și sindicale. Demonstrația a fost crunt oprimată, fiind întâmpinată cu gloanțe. În Piața Teatrului Național din București, din rindurile muncitorilor au căzut 102 morți, iar câteva sute au fost răniți. Masacrul din 13 decembrie și măsurile teroriste care i-au urmat – arestarea militanților revoluționari, procesul celor arestați, închiderea sediilor organizațiilor muncitorești, suspendarea ziarului „Socialismul”, nu au putut stăvili avântul revoluționar. Acțiunile greviste continuă în toată perioada care urmează. Astfel, greva tipografilor de la „Sfetea” și „Minerva” continuă, extinzindu-se și la alte tipografii din București, soldindu-se până la urmă cu victoria muncitorilor, care obțin ziua de lucru de 8 ore și majorarea salariilor.

Reactivarea mișcării muncitorești după 13 decembrie 1918, a impus, în februarie 1919, reparația ziarului „Socialismul”, redeschiderea sediilor organizațiilor muncitorești din București și alte localități, eliberarea unor participanți la evenimentele din 13 decembrie 1918. Toate acestea au dat un puternic impuls mișcării muncitorești. În întreaga țară se desfășurau noi acțiuni greviste.

⁴ „Socialismul”, 9 decembrie 1918.

În contextul acestor evenimente revoluționare, care aveau loc în România anilor 1918–1920, se afirma cu deosebită forță și proletariatul brașovean. Orașul Brașov, unul din centrele economice importante ale țării, avea la începutul secolului al XX-lea, numeroase întreprinderi industriale, în care lucrau peste 8.000 de muncitori. De asemenea, muncitorimea brașoveană avea puternice tradiții revoluționare și organizatorice. Aici a luat ființă una din primele asociații muncitorești din România, s-au desfășurat numeroase acțiuni greviste. Cum e și firesc, în perioada avântului revoluționar, care a culminat cu greva generală din octombrie 1920, proletariatul din Brașov și-a făcut simțită în mod activ, prezența. În martie 1919, are loc o grevă a muncitorilor cefești care cuprinde numeroase orașe ale țării, printre care și Brașovul.

Forța revoluționară a proletariatului din Brașov iese mai pregnant în evidență la mijlocul anului 1919. Atunci, în luna mai, în oraș s-a desfășurat o puternică mișcare revendicativă, avind ca obiectiv câștigarea zilei de lucru de 8 ore. După lungi parlamentări cu patronii, la 26 mai 1918, ziua de muncă de 8 ore s-a introdus în toate întreprinderile din Țara Birsei⁵.

Paralel cu sporirea numărului acțiunilor revendicative, în anii 1919–1920, mișcarea grevistă din România înregistrează și un alt fenomen, și anume, acela al transformării grevelor locale în greve generale. În orașul Brașov izbucnește în februarie 1920, o grevă generală a muncitorilor tipografi. Greva a izbucnit, după cum arată un Raport al Siguranței Cluj, la 18 februarie 1920: „Vă raportăm că lucrătorii tipografi din Brașov s-au pus în grevă cerind mărirea salariului”⁶. Greva tipografilor din Brașov se datora faptului că patronii au refuzat să încheie contractul colectiv în condițiile cerute de muncitori. În România, plata muncitorilor tipografi se făcea în funcție de gradul de importanță a localității în care ei munceau. Deși făcea parte din categoria orașelor de clasa I, în mod abuziv, orașul Brașov era socotit în clasa a II-a, ceea ce atrăgea după sine aplicarea unui tarif de salarizare redus. Din această cauză, greviștii cereau ca orașul să fie socotit oraș clasa I, ceea ce determina o majorare a salariilor, mergând până la 40%. După izbucnirea grevei au avut loc discuții cu patronii. Tipografii au propus alegerea unei comisii formate din doi reprezentanți ai patronilor, doi reprezentanți ai lucrătorilor greviști și un jurist, care să stabilească în mod real clasa din care făcea parte orașul Brașov. Propunerea muncitorilor greviști a fost respinsă. Lucrătorii tipografi arătau că greva va continua pînă la încheierea contractului colectiv în condițiile cerute de ei. Se mai arăta că în întreprinderile unde patronii vor accepta contractul colectiv, lucrul va fi reluat imediat. Acest fapt s-a petrecut în tipografia „Lumina”⁷. Cazul patronilor de la „Lumina”, care au acceptat revendicările greviste, era însă izolat. Greva a continuat, cu deosebită intensitate, și în luna martie 1920, cînd patronii au fost obligați a accepta revendicările

⁵ „Adevărul”, 1 iunie 1919.

⁶ Arh. C.C. al P.C.R., Fond nr. 5, dosar nr. 1117, fila 17.

⁷ „Lumina”, 20 februarie 1920.

formulate de greviști. Ziarul „Tribuna socialistă” relatează la 21 martie 1920: „Greva muncitorilor tipografi din Brașov s-a sfârșit cu învingerea strălucită a lucrătorilor. Patronii au recunoscut cererile drepte ale lucrătorilor, astfel că Brașovul este în clasa cea mai înaltă de salar. Sporirea salariilor este de cca. 35–40%⁸.”

Tot din cauza nivelului salariului extrem de scăzut, în luna martie 1920, la Brașov au loc acțiuni revendicative, care au cuprins întreg orașul, în timpul cărora muncitorii amenințau cu declararea grevei generale. Astfel, un Raport al Siguranței din 20 martie 1920, arată că „Serviciul special de siguranță Brașov ne raportează că lucrătorii din fabricile de acolo fiind nemulțumiți din cauza salariului prea mic, au cerut direcțiunilor respective mărirea salariului cu 44%, în care scop au delegat câte 4 lucrători din fiecare fabrică ca să trateze cu directorii fabricilor și în caz că cererile lor nu vor fi satisfăcute, vor declara grevă generală în ziua de 1 aprilie, alăturându-se și ceferiști la greva lor⁹.” Până la urmă, însă, conflictul va fi aplanat.

Pe aceeași linie, a grevelor generale pe ramuri industriale și localități, se înscrie și puternica acțiune a muncitorilor ceferiști din Brașov din luna iulie 1920. De fapt greva ceferiștilor din Brașov începe la 5 iulie 1920, cînd intră în grevă lucrătorii de la atelierele gării Brașov¹⁰. Motivul grevei îl constituia faptul că la angajare muncitorilor li se spunea că ziua de muncă este plătită în lei, dar plata li se făcea în coroane. În sfârșit, la primirea lefurilor nu li se socotea suma după curs, din care cauză ei aveau de suferit o pierdere de cca 1/3 din salariu, fapt pentru care ceferiștii cereau plata salariilor în lei. Alte cauze ale grevei ceferiștilor au fost: îmbunătățirea sistemului de aprovizionare și acordarea ajutorului familial, deoarece ei nu au primit alimentele necesare de aproape 4 luni de zile, primind doar 5 kg de mălai de persoană în două luni. Zahărul lipsea cu desăvîrșire.

La greva declarată de ceferiștii de la ateliere se vor alătura, la 6 iulie 1920, și muncitorii din depouri. O telegarmă expediată, la 6 iulie 1920, de șeful gării Brașov arată: „De la orele 9 dimineața sistată întreaga circulație din cauza grevei de la ateliere și depou. Dacă nu se trimite bani mărunți pentru plată cred că de mâine, 7 iulie 1920, va declara grevă și personalul de mișcare¹¹.”

A doua zi, la 7 iulie 1920, greva a devenit generală, cuprinzînd și personalul de mișcare și întreținere. Șeful gării Brașov adresa Direcțiunii regionale C.F.R. Cluj o telegramă prin care arăta că, datorită grevei ceferiștilor nu poate fi expediat nici un tren din Brașov¹², iar un Buletin de informații pe perioada 6–9 iulie 1920, întocmit de Consiliul Dirigent, arăta:

⁸ „Tribuna socialistă”, 21 martie 1920.

⁹ Arh. C.C. al P.C.R., Fond nr. 28, dosar nr. 4349, filele 270–271.

¹⁰ *Ibidem*, Fond, nr. 78, dosar nr. 7441, fila 3.

¹¹ *Ibidem*, fila 16.

¹² *Ibidem*, fila 19.

„Greva muncitorilor și funcționarilor de la C.F.R. pe linia Brașov—Oradea Mare și Brașov—Tg. Mureș a izbucnit în ziua de 7 iulie. Greva s-a declarat din motivul că atât muncitorii cât și funcționarii, pînă la data amintită, n-au primit nici leafa, nici alimentele promise. La declararea grevei a contribuit și plățirea în bancnote de 1.000 coroane pe care ceferiștii n-aveau posibilitatea a le schimba. Circulația trenurilor pe întreaga linie s-a sistat. În ziua de 8 luna curentă greva a încetat, promițîndu-se atât muncitorilor cât și funcționarilor, de cei în drept că doleanțele lor juste vor fi satisfăcute în întregime”¹³. În sprijinul muncitorilor brașoveni aflați în grevă, au venit ceferiști din Tg. Mureș și Luduș, care au declarat greve de solidaritate¹⁴. În urma promisiunii că vor fi imediat satisfăcute revendicările lor, ceferiștii au reluat lucrul la 8 iulie 1920, după 24 ore de grevă generală¹⁵.

Vorbînd despre starea de spirit a muncitorilor din anul 1920, Gr. Trancu-Iași, cel dintîi ministru la Departamentul Muncii, scria: „există o agitație extraordinară, grevele nu conțineau, în fiecare zi pe străzi se vedeau coteții în frunte cu drapelele roșii...”¹⁶.

Datorită grevelor care se succedau, la 11 august 1920, a fost trecută prin parlament „Legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă”, denumită și „Legea Trancu-Iași”, după numele ministrului muncii din guvernul Averescu, sau „Legea sclerată”. Potrivit articolului 2 al acestei legi, „nici o încetare colectivă de lucru pentru cauze referitoare la condițiile de muncă” nu era permisă „înainte de a se fi îndeplinit procedura de împăciuire”. În cazul în care nu se putea realiza împăciuirea, urma ca problema grevei respective să fie supusă unei comisii de arbitraj: „Arbitrajul este obligatoriu, și orice încetare colectivă de lucru este interzisă în toate întreprinderile și instituțiile statului, județului sau comunei, de ori ce natură ar fi ele, precum și în unele întreprinderi precizate în lege care funcționează în interesul public”. Legea prevedea pedepse cu amendă și închisoare pentru cei care „provocau greve” în întreprinderile amintite. Deci muncitorilor din întreprinderile statului le era interzisă greva ca armă de luptă. Aveau dreptul la greve cu caracter economic doar muncitorii din întreprinderile particulare.

Masele muncitoare din întreaga țară, convinse de faptul că comisiile de arbitraj apărau interesele patronilor, s-au solidarizat cu salariații publici împotriva prevederilor acestei legi. În întreaga țară au avut loc mari întruniri de protest.

În ciuda legii Trancu-Iași, acțiunile greviste vor continua cu și mai mare vigoare. „La Brașov – ne arată un Buletin de informații, pe perioada 21–26 august –, lucrătorii frezori se pregătesc de grevă cu începere de la 15 septembrie anul curent și cer îmbunătățirea salariului. Pentru calfele de la 1–3 ani 800 coroane, de la 3–5 ani 900 coroane, iar cele de la 5 ani în

¹³ Arh. st. București, Fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365/1920, filele 518–520.

¹⁴ „Ceferistul din Ardeal”, 15 iulie 1920.

¹⁵ „Socialismul”, nr. 153.

¹⁶ Gr. Trancu-Iași, *Legislația muncitorească și cooperatistă*, București, 1928, p. 32.

sus 1.000 coroane pe săptămână¹⁷. De asemenea, muncitorii brașoveni își manifestau solidaritatea cu lupta proletariatului din întreaga țară. Comitetul Clubului socialist din Brașov făcea propagandă printre lucrători, pentru a sprijini greva muncitorilor din Cluj cu valoarea unei ore de muncă pe săptămână¹⁸.

În vederea bătăliilor de clasă la Brașov s-au desfășurat mai multe acțiuni organizatorice. Astfel, la sfârșitul lunii august și începutul lui septembrie 1920, au loc adunări ale lucrătorilor în lemn, ale tuturor socialiștilor din oraș, din nou ale lucrătorilor în lemn etc. Adunările lucrătorilor în lemn ținute la 24 august 1920¹⁹ și respectiv 9 septembrie 1920²⁰, scoteau în evidență necesitatea organizării muncitorilor, necesitatea accentuării luptei pentru satisfacerea revendicărilor economice și politice.

O mare reușită a constituit-o adunarea socialiștilor din Brașov, ținută în ziua de 29 august 1920²¹. Peste 1200 de persoane s-au adunat în sala Reduta (astăzi Palatul Culturii). Printre alții participau: Carol Bartha, Victor Brătfăleanu, Vasile Munteanu. Adunarea s-a deschis prin intonarea de către cei prezenți a Internaționalei și a Marsiliezei în limbile română și maghiară. Vorbitorii care au luat cuvântul au scos în evidență situația grea în care se găseau masele populare din întreaga țară, au formulat revendicări cu caracter economic și politic. Astfel, proletariatul din Brașov era chemat să lupte pentru: demobilizare, mărirea salariilor cu 80% pentru lucrătorii necalificați și cu 100% pentru lucrătorii cu ziua, concedii plătite, contracte colective, desființarea cenzurii, desființarea stării de asediu, anularea „legii Trancu-lăși”, etc. De asemenea, masele populare din oraș erau chemate la grevă generală.

Ideea declanșării unei greve generale, care să oblige pe patroni și autorități să accepte revendicările formulate de muncitori, a fost frământată de mai multă vreme de către masele muncitoare din întreaga țară, pătrunsesse adinc în conștiința proletariatului din Brașov. La adunarea care a avut loc în sala Reduta, socialiștii brașoveni arătau că dacă patronii nu vor satisface imediat principalele cereri ale muncitorilor – contractul de muncă colectiv și plata salariilor în lei – „începînd cu sîmbătă 7 septembrie 1920 se va face grevă generală în județul Brașov”.

Greva generală pe județ nu a avut loc, în schimb masele muncitoare din orașul Brașov au participat la greva generală demonstrativă din 1 septembrie 1920, care a cuprins timp de o oră întreaga Transilvanie. Deoarece autoritățile nu satisfăceau revendicările formulate, conducerea organizațiilor muncitorești din Transilvania a adresat tuturor categoriilor muncitoare un apel publicat în presă sub titlul „Nu mai cerem – pretindem”. Apelul arăta: „Ne-am milogit destul, am stăruit și am încercat pînă acum ca prin

¹⁷ Arh. st. București, Fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 561/1920, fila 472.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, dosar nr. 1365/1920, filele 474–475.

²⁰ *Ibidem*, fila 344.

²¹ *Ibidem*, filele 410–414.

puterea cuvintului, prin argumente și prin documentarea dreptății noastre, să convingem pe guvernanți că nu este lucru omenesc și nu este măcar în interesul țării ca, prin măsuri polițienești, prin confiscarea tuturor drepturilor cetățenești clasa muncitoare să fie terorizată, desconsiderată, subjugată". Greviștii cereau „abrogarea și scoaterea din vigoare imediată a stării de asediu și a cenzurii”²². Greva a cuprins toate orașele din Transilvania: Cluj, Timișoara, Brașov, Simeria, Făgăraș, Satu-Mare, Baia Mare, Petroșani, Sibiu, etc. Articolul „Greva demonstrativă” publicat în ziarul „Tribuna Socialistă”, nr. 37 din 13 sept. 1920, descrie desfășurarea grevei: „Miercuri la ora 10 toți muncitorii și funcționarii au părăsit lucrul, au încetat ori ce activitate pentru producție și transport. Orașele au luat imediat un aspect sărbătoresc. Toate prăvăliile erau închise, iar pe străzi circulau oameni mulți. Greva a fost hotărâtă și sigură. Punct la 10 ore au încetat lucrul, muncitorii au citit rezoluția, au votat asupra ei și au predat-o autorităților și patronilor, apoi punct la 11 ore au început lucrul”.

În aceste condiții de eferescență revoluționară, acțiunile muncitorimii din Brașov se intensifică. La 13 decembrie 1920 în localitate au loc adunări ale lucrătorilor în lemn și ale muncitorilor de la fabrica de postav Wilhelm Scherg. Participanții la cele două adunări au scos în evidență necesitatea organizării muncitorilor, au hotărât să doneze salariul lor pe o zi (18 septembrie 1920), pentru fondurile Partidului Socialist. Aceste sume de bani urmau a fi folosite în scopul susținerii presei muncitorești și a constituirii unui fond de rezistență²³. În fața acestor adunări, autoritățile locale au trecut la măsuri cu caracter preventiv. Astfel, s-a hotărât, ca muncitorii să nu-și mai poată ține adunările decât în zilele de duminică. Urmarea acestei hotărâri a fost adunarea socialiștilor din Brașov, ținută la 22 septembrie 1920. La adunare au participat cca 900–1000 de persoane. Adunarea a protestat împotriva hotărârii autorităților ca adunările muncitorești să se desfășoare numai în zilele de sărbătoare, împotriva arestărilor făcute la C.F.R., împotriva salariilor mici, a speculei etc.

Dat fiind faptul că toate grevele care au avut loc nu și-au atins scopul propus, organizațiile Partidului Socialist, sindicatele, membrii partidului au cerut conducerii partidului declararea unei greve generale, care să oblige autoritățile a satisface revendicările muncitorești formulate în timpul acțiunilor greviste care au avut loc. Sub impulsul acestora, la 11 octombrie 1920, a avut loc la București o ședință a Consiliului General al Partidului Socialist și a organizațiilor sindicale din întreaga țară. S-a hotărât ca o delegație compusă din I. Moscovici, Rudolphe Gaidosch, Iosif Jumanca, Iosif Ciser și Frantz Geistlinger să prezinte guvernului în numele muncitorilor din întreaga țară o rezoluție. Publicată în ziarul „Socialismul”, sub titlul: „Ultimatumul muncitorimii către guvern”, rezoluția arată că, dacă până la 20 octombrie 1920, nu se vor realiza în mod efectiv principalele revendicări ale muncitorilor – respectarea dreptului de asociere și recunoaș-

²² „Tribuna socialistă”, 5 septembrie 1920.

²³ Arh. st. București, Fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365/1920, fila 356.

terea delegaților și consiliilor muncitorești în toate întreprinderile ; retragerea armatei din toate fabricile, uzinele și ateliere; interzicerea strictă a direcțiunilor din întreprinderile statului de a se amesteca sub orice formă în chestiunile referitoare la organizarea muncitorilor și reintegrarea în serviciu a tuturor lucrătorilor concediați sau suspendați ; acordarea revindicărilor formulate de muncitorii din instituțiile statului, atât acolo unde au funcționat comisii de arbitraj (C.F.R. și „Monitorul Oficial”) cât și acolo unde asemenea comisii nu au fost încă instituite; suspendarea aplicării „Legii pentru reglementarea conflictelor colective de muncă” pînă la întocmirea unei alte legi care să respecte drepturile cîștigate cu mari sacrificii de clasa muncitoare ; desființarea efectivă și completă a stării de asediu și a cenzurii prin : recunoașterea dreptului și libertății complete de asociațiune, întruniri de presă, desființarea curților marțiale și trecerea tuturor proceselor privitoare pe civili, a delictelor politice și de presă, în instanțele civile, scoaterea armatei din administrația civilă a teritoriilor unite, încetarea sistemului expulzării și a evacuărilor forțate ; redarea autonomiei caselor cercuale din Ardeal și Banat și modificarea legii asigurărilor din Vechiul Regat pe baza principiului de autonomie, cu consultarea clasei muncitoare prin reprezentanții ei autorizați – „muncitorimea organizată din toată țara va fi chemată ca printr-o grevă generală să obțină toate aceste drepturi și libertăți, de care sînt legate interesele ei cele mai vitale”²⁴.

Răspunsul guvernului la ultimatum-ul muncitorimii nu s-a lăsat mult așteptat. Guvernul Averescu răspundea că în momentul respectiv nu puteau fi luate măsuri pentru îmbunătățirea situației maselor muncitoare. De asemenea se arăta că guvernul nu ia în considerație amenințarea cu greva generală că „orice act de ostilitate va atrage după sine măsuri ce interesele ordinii publice o impun”²⁵. Semnat general Averescu.

Amenințarea guvernului de a lua greva generală drept un delict care viza ordinea publică nu a dat rezultate. Presa muncitorească desfășura o puternică activitate propagandistică pentru a-i mobiliza pe muncitori în vederea declarării grevei generale ; în întreaga țară s-au ținut adunări muncitorești cu acest scop.

Izbucnirea grevei generale a muncitorilor ceferiști a precipitat evenimentele. „Duminică seara, 18 octombrie 1920, la orele zece nici un tren n-a mai plecat din capitală. Trenurile plecate au fost conduse la destinație și n-au mai părăsit stațiile finale. Luni dimineața nici un tren n-a mai intrat și n-a părăsit capitala”²⁶. Cu greva ceferiștilor s-au solidarizat imediat muncitorii ceferiști din întreaga țară. Într-o telegramă, subșeful de gară din Sighișoara informează organele superioare că, pentru toate gările din raionul Brașov a sosit o telegramă circulară prin care sindicatul C.F.R. din Transilvania și Banat se declară „solidar cu greva ceferiștilor și că, a hotărît

²⁴ „Socialismul”, 11 octombrie 1920.

²⁵ „Socialismul”, 18 octombrie 1920.

²⁶ „Socialismul”, 20 octombrie 1920.

încetarea lucrului, începînd cu data de 21 octombrie 1920²⁷. În felul acesta greva generală va izbucni la Brașov.

Însă, înainte de declanșarea grevei generale, la Brașov, au fost întreprinse largi acțiuni organizatorice. În seara zilei de 19 octombrie 1920 s-a ținut la clubul muncitorilor din str. Vămii o întrunire a comitetelor sindicale, la care au participat și bărbații de încredere din diferite întreprinderi. Au fost discutate măsurile preventive luate de autorități împotriva grevei, protestîndu-se împotriva lor. La această întrunire au luat cuvîntul Carol Bartha, Vasile Munteanu, ceferistul Silagy și alții. Adunarea a hotărît ca greva generală să înceapă în oraș în noaptea de 20 spre 21 octombrie 1920, cuprinzînd „toate întreprinderile industriale și comerciale”²⁸. În aceeași seară, în sala Gewerbeverein (astăzi clădirea secției de artă a Muzeului județean Brașov) a avut loc o altă adunare a muncitorilor din oraș. Adunarea a discutat punctele ultimatumului, adresat de muncitori guvernului, care au fost publicate la 18 octombrie, sub forma unei chemări la întrunire, în ziarul „Elöre”²⁹. S-au adoptat hotărîri similare cu hotărîrile adunării ținute la clubul muncitorilor din str. Vămii. În același sens s-a pronunțat Comitetul Executiv al organizației locale a Partidului Socialist în ședința ținută în aceeași zi. În cursul nopții de 19/20 octombrie 1920, a sosit la Brașov, venind din București, Victor Brătăfăleanu aducînd ultimele instrucțiuni privitoare la începerea grevei.

Informații de către bărbați de încredere, de conducătorii socialiști și sindicali — Carol Bartha, Victor Brătăfăleanu, Nicolae Popa, Imre Alexandru etc. — despre începerea grevei generale în țară, la 21 octombrie 1920, muncitorii din Brașov veniți la întreprinderi n-au mai intrat în ateliere. Așa s-au petrecut lucrurile la poarta fabricii „Thälmann”. N-au intrat la lucru nici muncitorii de la micile ateliere, de la restaurante și magazine. Astfel, la 21 octombrie 1920, un raport informativ al Comandamentului trupelor de Vest arăta : „La Brașov, greva la toate fabricile, la C.F.R., uzine, afară de oficiul poștal, care însă a anunțat-o pentru orele 9”³⁰. În aceeași zi, Comandamentul trupelor de Vest anunța și luarea primelor măsuri represive, începerea procesului de militarizare a întreprinderilor³¹. După declararea grevei, comitetul de grevă, alcătuit din Iosif Cireș, Bela Iacob, Nicolae Bucă, Vasile Gal, avînd în vedere o eventuală arestare a greviștilor, a dat îndrumări ca muncitorii să nu rămînă acasă, ci să se ascundă. Grupuri mari de ceferiști s-au retras la Răcădău, pe Dealul Melcilor, în gropile fabricii de cărămizi, precum și în alte locuri mai ferite. Lor li s-au alăturat și muncitorii din alte întreprinderi ale orașului. În oraș, grupuri de muncitori colectau alimente de la familiile greviștilor sau le ridicau din locuri anterior stabilite și le aduceau celor retrași.

²⁷ Arh. st. București, Fond Consiliul Dirigent, dosar nr. 1365/1920, fila 283.

²⁸ Arh. C.C. al P.C.R., Fond nr. 78, dosar nr. 7440, fila 9.

²⁹ *Ibidem*, fila 3.

³⁰ Arh. M.F.A., Fond 1867, dosar nr. 17, fila 21.

³¹ Arh. C.C. al P.C.R., Fond nr. 5, dosar 777, filele 9–15.

Această directivă dată de conducătorii grevei generale din Brașov își găsește explicația în măsurile preventive care au fost luate de autorități încă înainte de declanșarea grevei generale. Astfel, la 18 octombrie 1920, șeful Marelui Stat Major ordona ca la Brașov și Oradea Mare să fie cîte o companie de cale ferată, pentru ca împreună cu celelalte cinci ce sînt în Transilvania să asigure circulația în caz de grevă³², iar la 19 octombrie 1920, subinspectorul general al Serviciului special de siguranță Brașov și Sibiu ordona : „Intrunirile sînt interzise, procesiunile pe străzi sînt oprite. În caz de turburări sau agitații veți dispune de comun acord cu autoritățile militare și civile ca agitatorii și turburătorii ordinei să fie imediat arestați”³³. La toate acestea s-a mai adoptat telegrama Ministerului de justiție nr. 30/1920, prin care se cere arestarea conducătorilor socialiști³⁴, plus ordinul de militarizare a căilor ferate.

În urma acestor dispoziții, chiar în ziua izbucnirii grevei la Brașov au fost arestați 27 de muncitori, membri ai organizației locale a Partidului Socialist, ai sindicatelor și bărbați de încredere³⁵. În ciuda acestor măsuri represive, greva generală continuă la Brașov. La 23 octombrie 1920, Marele Stat Major raporta Ministerului de Război că „în județul Brașov se află în grevă muncitorii de la C.F.R. uzinele de apă, electricitate, mine, ateliere, funcționari”³⁶. A doua zi, la 24 octombrie 1920, Comandamentul trupelor de Vest raporta Marelui Stat Major că la Brașov, „Lucrătorii C.F.R. se prezintă în parte la lucru – în urma militarizării. Trenul la Oradea a plecat cu personal civil, iar la București cu personal militar; restul lucrătorilor continuă greva, se urmează cu arestările ; peste 40 de socialiști au fost arestați la o întrunire”³⁷.

Deși pe țară – în afară de București – nu a fost proclamată oficial starea de asediu, ci numai cenzura, totuși organele de stat, prin dispoziții administrative, au interzis în unele orașe întrunirile, iar în altele, neinterzicîndu-le, le lăsau să înceapă, și apoi, sub motivul apărării „ordinei publice”, le împrăștiu, ori le supravegheau sever. Brașovul face parte din categoria orașelor unde autoritățile au luat măsuri severe. La 25 octombrie 1920, Comandantul garnizoanei Brașov dă o ordonanță, care de fapt introducea starea de asediu în oraș, arătînd că „avînd în vedere că lucrătorii de la C.F.R., P.T.T., fabrici, mori, institutele statului și petroliere s-au pus în grevă, cu scopul de a produce turburări în viața, periclitînd siguranța statului și populației, s-a ordonat militarizarea și încazarmarea tuturor acelorora care nu s-au prezentat de bună voie – la lucru – conform

³² *Ibidem*, dosar nr. 781, fila 2.

³³ *Ibidem*, Fond nr. 78, dosar nr. 7440, fila 15.

³⁴ *Ibidem*, Fond nr. 96, dosar nr. 147, fila 15.

³⁵ *Ibidem*, Fond nr. 78, dosar nr. 7740, fila 58.

³⁶ *Ibidem*, Fond nr. 5, dosar nr. 777, filele 54—56.

³⁷ *Ibidem*, dosar 761, filele 297—298.

Ordonanței Consiliului de Miniștri, supunându-i regimului militar. Iar acei care în urma ordinului de militarizare vor căuta a părăsi serviciul sau vor încerca cu forța să împiedice reluarea lucrului, sau vor îndemna la continuarea grevei conform legilor militare, vor fi arestați, dați în judecată curțiilor marțiale și condamnați". În continuare se arăta că, se interzice tipărirea de ziare, broșuri, afișe, anunțuri ilustrate, fără o prealabilă aprobare a șefului cenzurii de la comandamentul garnizoanei; orice întrunire, grupuri de personal în masă pe stradă, circulația pe străzi după orele 22, etc. Toți cei care adresau muncitorilor „îndemnuri pentru continuarea grevei urmau a fi imediat arestați”³⁸.

Cu cei arestați se vor solidariza masele muncitoare din întregul oraș. O notă a Siguranței Brașov din 27 octombrie 1920, semnalează că „astăzi toate soțiile și copiii celor arestați la tribunal, vor face o demonstrație pentru a-i pune în libertate pe cei arestați”³⁹. În aceeași zi, 27 octombrie 1920, prefectul județului Brașov raporta Ministerului de Interne că „ordinele primite au fost executate fără întârziere: în înțelegere cu comandamentele militare și parchetul au fost arestați încă de prima zi de grevă conducătorii și instigatorii la grevă și sînt și astăzi deținuți. Cluburile socialiste sînt închise, 80% din lucrători din fabrici și ateliere lucrează. Deputațiuni de lucrători au cerut primprocurorului punerea în libertate a celor deținuți. Altfel vor continua greva. Au primit răspunsul că conducătorii rămîn arestați pînă vor fi judecați, fiind conspiratori contra Siguranței statului. Dacă nu vor începe lucrul vor fi arestați ca instigatorii”⁴⁰. Greva generală din octombrie 1920 a avut o amploare deosebită. Totuși ea va lua sfîrșit la 28 octombrie 1920. În dimineața zilei de 28 octombrie 1920, șeful guvernului generalul Averescu a avut o întrevvedere cu doi dintre conducătorii Partidului Socialist din România: Leon Ghelerter și N. Lupu Kostaki. După întrevvedere cu primul ministru, la orele 11,00 a avut loc o ședință a Comitetului provizoriu al Partidului Socialist în urma căreia, la orele 12,00, a fost expediată o telegramă-circulară tuturor organizațiilor socialiste și sindicale din întreaga țară, proclamînd încetarea grevei generale și îndemnînd pe muncitori să reia pretutindeni lucrul în ordine și liniște, începînd cu ziua de 28 oct. 1920, orele 5,00 dimineața.

Atitudinea conciliatoare a unora din conducătorii Partidului Socialist a nemulțumit masele de muncitori aflați în grevă. În numeroase orașe, muncitorii își afirmau voința de a continua greva pînă la obținerea victoriei. Un raport al Comandamentului trupelor de Vest din 28 octombrie 1920, arată că, deși, la Brașov marea majoritate a muncitorilor au reluat lucrul, o parte

³⁸ *Ibidem*, Fond nr. 78, dosar nr. 7440, fila 104.

³⁹ *Ibidem*, Fond nr. 78, dosar nr. 7440, fila 136.

⁴⁰ *Ibidem*, Fond nr. 5, dosar nr. 758, fila 130.

se mai află în grevă, sperindu-se că „în 2–3 zile să se reia lucrul în toate atelierele”⁴¹.

Brașovul se numără printre centrele economice mai importante din Transilvania în care aparatul represiv de stat a efectuat numeroase arestări cu prilejul grevei generale. Un raport din 2 noiembrie 1920, a Serviciului special de Siguranță Brașov, către Serviciul de Siguranță Cluj, arată că „în total s-au arestat oca. 115 persoane”⁴². Trierea celor arestați a durat o perioadă mult mai îndelungată comparativ cu alte localități. La începutul lui noiembrie 1920, marea majoritate a celor arestați au fost puși în libertate provizorie, fiind menținuți în arest 40 de muncitori, a căror instrucție continua⁴³. Apoi și din aceștia au mai fost eliberați o parte, rămânând în cele din urmă 29 persoane, conducători ai organizațiilor muncitorești și bărbații de încredere din fabrici și întreprinderi, printre care: Carol Bartha, Anton Bartha, Victor Brătfăleanu, Vasile Munteanu etc.

Ca și în alte localități, inculpații din Brașov au fost anchetați inițial de Tribunalul civil din localitate, în baza articolului 27 din „Legea Tranculași”. Apoi, în 1921, considerându-se că mulți dintre ei sînt comuniști, dosarele lor au fost înaintate Curții Marțiale, urmînd a fi judecați de „crimă contra siguranței statului”. Muncitorii au protestat împotriva acestei măsuri samavolnice, adresîndu-se curții marțiale din Tg. Mureș⁴⁴.

Greva generală din octombrie 1920 a fost înfrîntă. Încetarea ei a fost determinată atît de măsurile represive ale guvernului cît, mai ales, de tactica legalistă adoptată de oportuniștii din conducerea Partidului Socialist, care au cerut participanților la grevă să rămîină acasă, răpîndu-le astfel posibilitatea de a se manifesta activ pentru cucerirea revendicărilor.

Deși a fost înfrîntă, deși nu s-a soldat cu cucerirea revendicărilor formulate, greva generală din octombrie 1920 a avut o însemnătate deosebită în istoria clasei muncitoare din România. Ea a scos în evidență forța revoluționară a proletariatului român, necesitatea creării în România a unui partid cu adevărat revoluționar. Chiar reprezentanții claselor dominante își dădeau seama de acest lucru. C-tin Argetoianu, ministru de interne arăta: „Lupta începuse, nu se sfîrșise prin înfrîngerea grevei generale, acesta era adevărul și zile din ce în ce mai grele ne așteptau. O știam cu toții la interne. Conducătorii comuniști explicau insuccesul prin experiența începuturilor și nu se gîndeau o clipă să se dea bătăuți”⁴⁵.

De acest lucru erau, însă, cei mai bine convinși muncitorii, aripa revoluționară din conducerea Partidului Socialist. Într-un manifest intitulat „Tovarășii muncitori!” se arăta: „Din greșelile trecutului noi trebuie să

⁴¹ *Ibidem*, dosar nr. 761, filele 292–293.

⁴² *Ibidem*, Fond nr. 78, dosar nr. 7440, filo 173.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ „Socialismul”, 7 martie 1921.

⁴⁵ Arhiva I.S.I.S.P., C. Argetoianu, „Memorii”, caietul 32, fila 528.

tragem învățăminte pentru viitor. Lupta noastră n-a luat sfârșit. Poziția slabă trebuie întărită și armele îmbunătățite. Partidul Socialist trebuie transformat într-un puternic partid comunist. Lașii, trădătorii și nehotărâții trebuie scoși afară din rindurile noastre"⁴⁶. Acest moment, al creării partidului cu adevărat revoluționar, îl va marca luna mai 1921.

Relevind semnificația grevei generale, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că „Prin amploarea și combativitatea sa revoluționară, greva generală, a fost cel mai important moment din istoria luptelor de clasă din România, ea a zguduit puternic însăși temelia orînduirii burghezo-moșierești, demonstrînd forța și vigoarea revoluționară a proletariatului român, capacitatea sa de a conduce destinele întregului popor”⁴⁷.

⁴⁶ *Ibidem*, Doc., cota A. IV-2.

⁴⁷ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la 45-a aniversare a Partidului Comunist Român*, p. 21.

DER GENERALSTREIK VON BRAȘOV (KRONSTADT)

(ZUSAMMENFASSUNG)

In dieser Arbeit zeigt uns der Verfasser, dass sich im Frühjahr 1920 die Idee eines Generalstreiks immer mehr in den Reihen der Arbeitermassen des gesamten Landes zu verbreiten begann. Aus den Berichten jener Zeit geht hervor, dass die Arbeiterschaft in Kronstadt bereits im März 1920 von der Vorbereitung eines Generalstreiks sprach. Im August 1920 fanden im ganzen Land grosse Massenversammlungen statt. Am 20. August 1920 tagte in der „Redoute“ (im heutigen Kulturpalast) eine Versammlung der Sozialisten, an der 1.200 Vertreter der rumänischen, ungarischen und sächsischen Arbeiterschaft teilnahmen. In der Versammlung wurden folgende Forderungen laut : die Erhöhung der Gehälter, die Aufhebung der Zensur und des Belagerungszustandes, sowie des Gesetzes Trancu-Iași. Die Arbeiter wurden zum Generalstreik aufgerufen. In einigen Kronstädter Rechenschaftsberichten wurden die höheren Organe alarmiert : „In Brașov Streik in allen Fabriken, im Eisenbahnwesen, in den Werken.“ Aus einem anderen Bericht geht hervor, dass der Generalstreik vom 20. zum 21. Oktober um 1 Uhr nachts begann.

Der Generalstreik lähmte das gesamte Wirtschaftsleben der Stadt. Fabriken und Werke, Werkstätten und Handel stellten ihre Tätigkeit ein ; aus Kronstadt fuhren keine Züge mehr ab.

Auch in Kronstadt, wie in anderen Ortschaften, wurden am Tag des Ausbruchs des Streikes zahlreiche Verhaftungen vorgenommen : es wurden 27 sozialistische Anführer des Streiks verhaftet. Aus einem in der Zeitung „Socialismul“ am 7. März 1921 publizierten Artikel geht hervor, dass in Kronstadt während des Streiks 115 streikende Arbeiter festgenommen wurden. Noch während des Streiks verlangten Arbeiterdelegationen der verschiedensten Arbeitseinheiten die sofortige Freilassung der Verhafteten. Ihre Forderung wurde teilweise erfüllt. Am 27. Oktober 1920 organisierten die Frauen und Kinder der Verhafteten vor dem Kronstädter Gerichtsgebäude eine Demonstration, deren Folge die Freilassung eines Teils der Festge-

nommenen war. Die meisten aber blieben weiter im Arrest und im März 1921 wurden ihre Akten dem Militärgericht übergeben.

Obwohl der Generalstreik vom Oktober 1921 niedergeschlagen wurde, spielte er doch eine bedeutende Rolle in der Geschichte der rumänischen Arbeiterbewegung.

ACTIVITATEA REVOLUȚIONARĂ DESFAȘURATĂ DE ORGANIZAȚIA BLOCUL MUNCITORESC-ȚĂRĂNESC DIN JUDEȚUL BRAȘOV SUB CONDUȘEREA P.C.R., ÎNTRE ANII 1926–1932

de IOAN MINDREA

În cadrul luptei maselor muncitoare din țara noastră împotriva claselor exploatatoare și a regimului burghezo-moșieresc, un rol important l-a avut crearea de către P.C.R. a unor organizații legale de masă, care și-au desfășurat activitatea sub conducerea sa. Una dintre aceste organizații, care a cuprins mase largi de muncitori, țărani muncitori, meseriași, pături ale burgheziei orășenești, intelectuali fără deosebire de naționalitate, limbă și religie, a fost Blocul muncitoresc-țărănesc (B.M.Ț.)¹.

P.C.R. a pus bazele Blocului muncitoresc-țărănesc în toamna anului 1925, în preajma alegerilor comunale, când au lat ființă la București și în câteva centre principale din țară, Comitete de acțiune ale Blocului democrației muncitorești-țărănești (B.D.M.Ț.)². Crearea lor a apărut ca o necesitate a organizării maselor muncitoare de la oraș și sat, în vederea luptei lor împotriva exploatării capitaliste, a politicii antimuncitorești, antițărănești și de lichidare a drepturilor și libertăților cetățenești, exercitată de guvernele burghezo-moșierești. Înființarea acestor comitete de acțiune demonstra preocuparea și grija partidului comunist pentru realizarea alianței clasei muncitoare cu țărănimea și cu celelalte mase muncitoare neproletare.

Activitatea Comitetului B.D.M.Ț. din județul Brașov se conturează începînd cu data de 18 aprilie 1926, când a participat prin delegatul său, Bernard Abraham, la conferința comitetelor de acțiune din întreaga țară, care a avut loc în orașul Turnu-Severin³. La această conferință s-a hotărît schimbarea denumirii B.D.M.Ț. în „Blocul muncitoresc și țărănesc” și alegerea unui Comitet Central, care să coordoneze activitatea organizațiilor din toată țara⁴.

Organizația B.M.Ț. din județul Brașov a fost privită cu mult interes de păturile muncitoare din această parte a țării, pentru că în programul

¹ *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, București, Editura politică, 1970, vol. I, p. 259.

² *Ibidem*, p. 260.

³ „Dezrobirea”, I, nr. 3, din 22 aprilie 1926, p. 1.

⁴ *Ibidem*.

său de luptă erau trecute o serie de revendicări cu caracter democratic. Ele conțineau unele puncte din programul partidului comunist, înfățișate însă sub o formă, care să permită acțiunile legale de masă. În prevederile programului figurau: lupta contra legilor antimuncitorești Trancu-Iași și Mirzescu, contra legii de înființare a camerelor agricole, anularea cenzurii și stării de asediu, amnistie generală, libertate politică deplină, drept de vot egal, secret, direct pentru toți cei trecuți de 18 ani, lupta pentru instaurarea unui guvern al muncitorilor și țăranilor, pentru pace cu toate țările⁵.

Conform indicațiilor partidului comunist, organizația B.M.Ț. din județul Brașov folosea ca principală formă de luptă, campaniile electorale. Însă scopul și conținutul principal al activității electorale desfășurate, nu era propriu-zis obținerea unui număr mare de voturi, lucru de altfel greu de realizat în condițiile de teroare ale regimului burghezo-moșieresc, ci realizarea și întărirea legăturilor partidului cu păturile muncitoare de la oraș și sat. Participarea la alegeri urmărea și înlăturarea influenței pe care o mai aveau partidele burghezo-moșierești asupra unor categorii sociale și mobilizarea lor la luptă, pentru cucerirea drepturilor și libertăților democratice.

În timpul alegerilor electorale, organizația și-a însușit linia de acțiune trasată de partid, de a lupta împotriva tuturor partidelor burgheze, a celor din guvern, cit și celor din opoziție.

Pentru campania electorală din anul 1926, activiștii blocului din județul Brașov au desfășurat o susținută muncă de propagandă în oraș și la sat. Ca urmare, la alegerile pentru Camera deputaților, din 26 mai 1926, organizația a obținut 566 voturi, din care 333 în orașul Brașov și 233 în localitățile din județ⁶. În comunele Cernatu, Zizin și Satu-Lung, blocul a obținut cele mai multe voturi din mediul rural⁷. Această situație s-a datorat faptului că în acele comune, P.C.R. a desfășurat o activitate mai intensă și a creat încă din anii 1922–1923, grupe de simpatizanți ai partidului⁸.

Rezultatul primelor alegeri electorale la care a participat această formațiune de luptă, a dovedit faptul că ea a luat legătura cu păturile muncitoare din județul Brașov și le-a făcut cunoscut programul său de luptă. De asemenea, a arătat necesitatea intensificării activității de propagandă în rindul muncitorilor, țăranilor, meseriașilor, intelectualilor, indiferent de naționalitate, pentru a pătrunde mai adânc în rindul lor, pentru a-i strânge într-un front unic de luptă.

Pornind pe linia realizării frontului unic de luptă, organizația B.M.Ț. din județul Brașov a adresat la 14 iunie 1926, secțiunii locale a P.S.D., o propunere pentru acțiuni de front comun, în care se arăta: „în timpul ale-

⁵ Arh. st. Brașov, fondul Chestura poliției Brașov, biroul siguranței, dosar nr. 1/1928, p. 161–162.

⁶ „Înainte”, I, nr. 2, din 12 iunie 1926, p. 2; „Gazeta Transilvaniei”, LXXXIX, nr. 53, din 30 mai 1926, p. 2.

⁷ „Gazeta Transilvaniei”, LXXXIX, nr. 53, din 30 mai 1926, p. 2.

⁸ *Alianța clasei muncitoare cu țăranimea muncitoare în România*, București, Editura politică, 1969, p. 159.

gerilor n'am putut ține nici o întrunire și am fost terorizați. Avînd în vedere că nici noi, nici d-stră nu am putut trimite în parlament nici un reprezentant al clasei muncitoare propunem să ținem duminică 20 Iunie o întrunire publică și să protestăm împreună, adică să cerem dizolvarea parlamentului și noi alegeri". Însă această propunere pentru acțiuni comune a celor două formațiuni politice, a fost refuzată de conducerea secțiunii locale a P.S.D.⁹

Asupra activității organizației B.M.Ț. din județul Brașov, o mare influență a avut conferința Blocului muncitoresc-țărănesc, care și-a desfășurat lucrările în zilele de 12, 13 și 14 iunie 1927, la București. La această conferință a fost reprezentată și organizația din județul Brașov. Hotărârile luate cu această ocazie au ajutat-o să înțeleagă mai bine problemele organizatorice și tactice al B.M.Ț. și necesitatea lărgirii și permanentizării activității ei¹⁰. Ca urmare, organizația și-a intensificat munca de propagandă și de pregătire a campaniei electorale din anul 1927.

Din cauza terorii exercitate de autoritățile locale ale guvernului liberal, activitatea ei s-a desfășurat în condiții grele de semilegalitate. Autoritățile din Brașov au luat măsuri drastice împotriva organizației și a conducătorilor ei. Astfel, au arestat la Zărnești pe muncitorul Iakab Ion, președintele acestei organizații¹¹, au maltrat și expulzat din localitate, la Tîrgu Mureș pe Bernard Abraham, candidat pe lista blocului din județul Brașov¹². Aceste măsuri represive au determinat organizarea unor acțiuni de protest. O delegație a Blocului muncitoresc-țărănesc s-a prezentat la R. Franasovici, secretar de stat la Ministerul de Interne, protestînd împotriva actelor teroriste de la Brașov și din întreaga țară. Ca urmare, ministerul a fost nevoit să promită încetarea persecuțiilor¹³. Însă și după această dată ilegalitățile și măsurile teroriste au continuat. Din ordinul autorităților, Direcțiunea C.F.R. din Brașov a ridicat de la muncitorii ferovieri cărțile de alegători cu candidații blocului¹⁴, iar întrunirea organizației din 3 iulie 1927, pentru ținerea căreia se obținuse autorizație de la Prefectura orașului Brașov, a fost interzisă de poliție. La această adunare, Comitetul Central al B.M.Ț. delegase pe muncitorul Gh. M. Vasilescu-Vasia. La ora oînd trebuia să se țină adunarea, intrarea în sală era blocată de polițiști. Sfidînd această măsură represivă cei adunați n-au părăsit strada. „Peste 2000 de oameni s-au adunat în fața sălii manifestînd cu entuziasm pentru Frontul Unic al Muncii”¹⁵.

⁹ Arh. Muzeului județean Brașov, fondul de exponate privind mișcarea muncitorească din județul Brașov, între anii 1922—1933.

¹⁰ *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, București, Editura politică, 1970, vol. I, p. 271.

¹¹ „Înainte”, II, nr. 3, din 23 iunie 1927, p. 2.

¹² *Ibidem*, nr. 4, din 26 iunie 1927, p. 2, nr. 5 din 30 iulie 1927, p. 2.

¹³ *Ibidem*, nr. 4, din 26 iunie 1927, p. 2.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 8, din 10 iulie 1927, p. 2.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 7, din 7 iulie 1927, p. 2.

Datorită intensității crescînde a măsurilor teroriste luate de autoritățile locale ale guvernului liberal, organizația B.M.Ț. din județul Brașov a obținut la alegerile pentru Camera deputaților din 7 iulie 1927, numai 343 voturi, din care 209 în orașul Brașov și 134 în localitățile din județ¹⁶. Deși la aceste alegeri a obținut un număr mic de voturi, ea a realizat noi și importante legături cu păturile muncitoare din județul Brașov, care îi dădeau posibilitatea de a face cunoscut în rîndul lor, ideologia partidului comunist. Din acest motiv autoritățile au etichetat pe toți membrii și aderenții organizației drept comuniști¹⁷.

În anul 1928, activitatea organizației s-a intensificat, ca urmare a muncii susținute de agitație desfășurată de comitetul de conducere al organizației și a hotărîrilor Conferinței anuale a B.M.Ț., care a avut loc la București, în zilele de 17, 18 și 19 noiembrie 1928. Conferința a dezbătut problema organizatorică, programul B.M.Ț., presa, campania electorală etc. și a ales un nou Comitet Central compus din 45 membri, în care a intrat și președintele comitetului de conducere a organizației din județul Brașov, muncitorul Ilyés Iosif¹⁸. Alegerea lui în Comitetul Central al B.M.Ț. dovedea importanța mare pe care o prezenta organizația din județul Brașov în cadrul blocului. Prin el, organizația a păstrat strînse legături cu centrul. De menționat faptul că, în comitetul de conducere al organizației erau cuprinși muncitori, indiferent de naționalitate. Printre aceștia se numărau Ilyés Iosif, Mureșan Aron, Iakab Ioan, Melasz Wilhelm etc.^{18a}

În perioada care a urmat, organizația a desfășurat o susținută activitate de propagandă atît în oraș, cît și în sat. Au avut loc numeroase adunări cu un pronunțat caracter revoluționar la care au participat muncitori, țărani, meseriași, intelectuali, femei și tineri. Astfel, la 25 noiembrie 1928, s-a ținut la Brașov o mare adunare cu scopul popularizării programului blocului, la care au participat peste 1.000 de muncitori. Adunarea a provocat nemulțumiri în rîndul autorităților, care au recurs la dizolvarea ei prin forța jandarmilor. Această măsură teroristă a determinat o puternică reacție de protest. O delegație formată din muncitori s-a prezentat la prefectul orașului Brașov, cerînd încetarea persecuțiilor asupra organizației¹⁹.

Cu ocazia unei întruniri din ziua de 28 noiembrie 1928, care a avut loc în sala cinematografului „Modern” din Brașov, conducătorii organizației, prin cuvîntul lor, au criticat vehement politica antidemocratică a guvernării liberale și averescane. De asemenea, ei și-au exprimat neîncrederea în guvernul național-țărănesc de la cîrma țării. Din acest motiv, poliția a intervenit dizolvînd adunarea. Înainte de a părăsi sala, un grup re-

¹⁶ „Gazeta Transilvaniei”, XC, nr. 71, din 10 iulie 1927, p. 1.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, București, Editura politică, 1970, vol. I, p. 279; „Înainte”, III, nr. 11, din 21 noiembrie 1928, p. 2.

^{18a} Arh. st. Brașov, fond Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov între anii 1917–1944, dosar nr. 54/1928.

¹⁹ „Înainte”, III, nr. 14, din 2 decembrie 1928, p. 2; nr. 15, din 6 decembrie 1928, p. 1.

strins de 15–20 persoane au intonat un cîntec comunist. S-a difuzat cu această ocazie și un manifest cu caracter revoluționar²⁰.

Semnificativă a fost, datorită problemelor dezbătute, adunarea organizației din ziua de 2 decembrie 1928, ținută în sala cinematografului „Apollo” din Brașov. La această adunare au participat peste 500 de cetățeni ai Brașovului. Deși s-a desfășurat în condiții de teroare, pentru că sala a fost împinzită de polițiști, iar prefectul poliției a amenințat că „dacă se încalcă legea va interzice întrunirea și va aresta pe toți oratorii”²¹, președintele comitetului de conducere al organizației, muncitorul Ilyés Iosif a cerut celor prezenți să lupte pentru: exproprierea pămîntului, socializarea băncilor și întreprinderilor^{21a}, suprimarea siguranței statului, introducerea legii pentru opt ore de muncă, asigurarea muncitorimii, ajutor din partea statului acordat șomerilor, drept de vot pentru bărbați și femei începînd cu etatea de 18 ani, dreptul minorităților naționale de a folosi limba maternă, pace cu toate țările inclusiv cu Rusia Sovietică etc. Și la această adunare s-au împărțit asistanței manifeste²². Relatînd unele aspecte de la această mare întrînire, ziarul „Înainte” arată că muncitorii au cerut atunci „legalizarea P.C.R., a Tineretului Comunist și a Ajutorului Roșu” și au hotărît să lupte pentru „a impune legalizarea lor”²³. Aceste acțiuni sînt foarte grăitoare, ele dovedind caracterul combativ și revoluționar al organizației și orientarea ei pe linia de luptă a partidului comunist.

Pentru a populariza în rîndurile țărănilor programul și ideile pentru care lupta organizația B.M.Ț. din județul Brașov, propagandiștii ei au desfășurat o intensă muncă de lămurire în mediul rural. Astfel, în comuna Satul-Lung, în ziua de 2 decembrie 1928 s-a ținut o mare întrînire, la care au participat peste 700 de țărani și țărânce. La această adunare s-a votat o moțiune, care exprima doleanțele țărănimii²⁴. Comitetul de conducere al organizației a convocat, în ziua de 3 decembrie 1928, o întrînire publică în sala cinematografului din com. Cernatu, la care au participat peste 200 de muncitori și țărani (bărbați și femei). Cu această ocazie, țărăanii au fost chemați să voteze candidații Blocului muncitoresc-țărănesc pentru că, au arătat vorbitorii, „prin mijlocirea B.M.Ț., masele asuprite de la orașe și sate își vor cuceri drepturile de guvernare”^{24a}.

²⁰ Arh. st. Brașov, fondul Chestura poliției Brașov, biroul siguranței, dosar nr. 1/1928, p. 149, 150, 155.

²¹ „Înainte”, III, nr. 15, din 6 decembrie 1928, p. 2.

^{21a} Problema exproprierei totale a pămîntului și socializarea producției, a constituit la acea dată o mare greșală pentru B.M.Ț., care a avut consecințe negative în rîndul alegătorilor. P.C.R. a criticat aceste abateri oportuniste de stînga (*Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, București, Editura politică, 1970, vol. I, p. 284).

²² Arh. st. Brașov, fondul Chestura poliției Brașov, biroul siguranței, dosar nr. 1/1928, p. 161–162.

²³ „Înainte”, III, nr. 15, din 6 decembrie 1928, p. 2.

²⁴ *Ibidem*, nr. 16, din 9 decembrie 1928, p. 2.

^{24a} Arh. st. Brașov, fond Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov între anii 1917–1944, dosar nr. 89/1928.

În multe comune, printre care Crizbav, Feldioara, etc., activiștii organizației au difuzat manifeste cu programul blocului, prin care țărani erau chemați să susțină și să participe la activitatea B.M.Ț.^{24b}. Organizația a înțeles că datorită unității de interese dintre muncitori și țărani este necesară înfăptuirea alianței muncitorești-țăărănești. Expresia acestei politici s-a relevat cu ocazia alegerilor parlamentare din anul 1928, când pe listele de candidați ai blocului din județul Brașov, figurau doi muncitori și un țăran²⁵.

Activitatea organizației s-a desfășurat în anul 1928 sub focul teroarei autorităților guvernului național-țăărănesc. Majoritatea întrunirilor au fost dizolvate, propaganda împiedicată, iar manifestele și ziarele confiscate. Organele poliției din Brașov au luat măsuri pentru confiscarea ziarului „Înainte” din ziua de 2 decembrie 1928, în care se critica politica antide-mocratică a guvernului²⁶. De asemenea, au confiscat, în seara zilei de 8 dec. 1928, de la sediul Sindicatelor unitare din Brașov un număr de 65 de manifeste ale organizației B.M.Ț., prin care se cerea „desființarea jandarmăriei și siguranței”^{26a}.

Datorită condițiilor grele în care și-a desfășurat activitatea și datorită unor greșeli și abateri, care se manifestau în acel timp în cadrul B.M.Ț.²⁷, fapt ce a influențat negativ și organizația din județul Brașov, la alegerile pentru Camera deputaților din 12 decembrie 1928, ea a obținut doar 514 voturi. Din acestea, 322 au fost primite în orașul Brașov și 192 în localitățile din județ²⁸. Deși nu s-a obținut un număr mare de voturi, campania electorală și în general intensa activitate desfășurată în anul 1928, a constituit un pas înainte făcut de organizație în munca de cucerire a păturilor muncitoare de la oraș și sat.

În anii următori, organizația B.M.Ț. din județul Brașov și-a desfășurat activitatea în condițiile determinate de criza economică dintre anii 1929 și 1933, care a cuprins și țara noastră. În această perioadă, intensificarea exploatării, crearea organizațiilor fasciste, intensificarea pregătirilor de război au determinat mari lupte economice și politice ale maselor muncitoare din țara noastră, sub conducerea P.C.R.

Guvernul național-țăărănesc a intensificat măsurile represive împotriva partidului comunist, a organizațiilor de masă cu caracter revoluționar, împotriva întrunirilor și adunărilor muncitorești. Organizația B.M.Ț. din județul Brașov a fost crunt lovită de acțiunile teroriste ale acestui guvern. La începutul anului 1929, unul din conducătorii ei, muncitorul Ilyés Iosif, a fost

²⁴ b *Ibidem*, dosar nr. 85, 90/1928.

²⁵ Arh. st. Brașov, fondul Chestura poliției Brașov, biroul siguranței, dosar nr. 1/1928, p. 183.

²⁶ *Ibidem*, p. 156

²⁵ a *Ibidem*, fond Colecția de documente privind mișcarea muncitorească din județul Brașov între anii 1917–1944, dosar nr. 73/1928.

²⁷ *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, București, Editura politică, 1970, vol. I, p. 283.

²⁸ „Gazeta Transilvaniei”, XCI, nr. 128, din 16 decembrie 1928, p. 3.

arestat²⁹; manifestele și ziarele blocului au fost urmărite de autorități pentru a fi confiscate³⁰. De asemenea, adunările, acțiunile de propagandă ale organizației, au fost interzise. Într-un ordin al Inspectoratului de poliție Cluj se indica autorităților polițienești din Brașov, luarea unor măsuri pentru ca „intrunirile B.M.Ț. să nu fie transformate în intruniri de propagandă comunistă, să nu se împartă cu această ocazie manifeste cu program comunist, sau să se afișeze placarde comuniste și nici să se arboreze steaguri roșii. Veți proceda de așa manieră încît fără să se vadă violența față-șă totuși să nu se permită intrunirile”³¹.

Ca urmare a măsurilor represive, fațișe ale autorităților și a influențelor nefaste ale curentelor oportuniste din conducerea B.M.Ț.³², între anii 1929 și 1930, organizația din județul Brașov a desfășurat o slabă activitate, mai ales în campania electorală din anul 1930, cînd nu a reușit nici măcar să depună listele de candidați³³.

În anul 1931, datorită succeselor repurtate împotriva oportunismului și sectarismului, precum și în lupta de clarificare ideologică desfășurată în rindurile partidului comunist, activitatea Blocului muncitoresc-țărănesc a început să se înviorzeze³⁴. Ca urmare, organizația din județul Brașov și-a îmbunătățit activitatea, a acordat o mai mare importanță muncii de propagandă. În timpul campaniei electorale din 1931, conducătorii și candidații ei au ținut conferințe „cu teorii comuniste”, au răspîndit manifeste „cu caracter pur revoluționar”, în vederea lărgirii influenței organizației asupra tuturor simpatizanților săi³⁵. Majoritatea acțiunilor propagandistice din anul 1931, au fost însă împiedicate sau interzise de autorități, sub pretextul că „actele la care s-au dedat candidații eșeau din cadrul electoral, fiind dăunătoare ordinii publice”³⁶. Mulți candidați și propagandiști au fost tirîți în judecată, iar manifestele răspîndite de ei, confiscate³⁷. Cu toate acestea, organizația B.M.Ț. din județul Brașov a obținut în alegerile pentru Camera deputaților, de la 1 iunie 1931, 767 voturi, din care 461 în orașul Brașov și 306 în județ³⁸. La aceste alegeri, organizația a primit cele mai multe voturi din întreaga sa activitate electorală, ceea ce dovedește sporirea eficienței activității propagandistice și noile legături stabilite cu păturile muncitoare din județ. Voturile primite de organizație, la 1 iunie 1931, au fost

²⁹ „Înainte”, IV, nr. 9, din 3 martie 1929, p. 1.

³⁰ Arh. st. Brașov, fondul Chestura poliției Brașov, biroul siguranței, dosar nr. 2, 1929, p. 221; dosar 4/1930, p. 89.

³¹ *Ibidem*, fondul Chestura poliției Brașov, dosar nr. 6/1930, p. 244.

³² *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, București, Editura politică, 1970, vol. I, p. 290.

³³ Arh. st. Brașov, fondul Chestura poliției Brașov, dosar nr. 4, 1930, p. 441; „Înainte”, V, nr. 10, din 23 martie 1930, p. 1.

³⁴ *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, București, Editura politică, 1970, vol. I, p. 295.

³⁵ Arh. Muzeului județean Brașov, fondul de exponate privind mișcarea muncitoarească din județul Brașov, între anii 1922—1933.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ „Gazeta Transilvaniei”, III, nr. 58, din 6 iunie 1931, p. 2.

de un real folos pentru B.M.T., ele contribuind la obținerea celor cinci mandate de deputați ai blocului în parlament.

Succesul reputat în alegerile parlamentare din 1931 și continua influență a organizației în rindul populației din județ, a stîrnit panică în rîndul autorităților. Ca urmare, valul măsurilor represive a crescut foarte mult după această dată. În aceste condiții, organizația B.M.T. din județul Brașov a fost silită să-și înceteze activitatea. Organele de poliție Brașov relatează că în anul 1932, ea nu a mai reușit să depună listele de candidați pentru alegerile parlamentare³⁹.

În întreaga țară, între anii 1932 și 1933 s-a dezlănțuit o aprigă luptă împotriva partidului comunist și a organizațiilor de sub influența sa, printre care și Blocul muncitoresc-țărănesc. La alegerile parlamentare din 1933, poliția, jandarmeria și tribunalele au primit dispoziții să împiedice orice activitate a blocului, să nu admită depunerea listelor de candidați în compania electorală⁴⁰. Astfel, în acel an Blocul muncitoresc-țărănesc – organizație revoluționară de masă creată și condusă de P.C.R. – și-a încetat activitatea⁴¹. După dizolvarea B.M.T., activitatea legală în rîndul maselor muncitoare de la orașe și sate a fost continuată de o nouă organizație de masă, „Liga muncii”, creată de P.C.R. în toamna anului 1933⁴², care a avut secții în multe județe din țară, printre care și în județul Brașov⁴³.

Organizația B.M.T. din județul Brașov, datorită activității sale revoluționare, desfășurată în cei șapte ani de existență, a avut o mare însemnătate în cadrul blocului⁴⁴, pe linia dezvoltării mișcării revoluționare și a întăririi legăturii partidului cu masele muncitoare din țara noastră.

În condițiile în care și-adesfășurat activitatea, rezultatul obținut e un netăgăduit succes. Afirmarea sa în viața politică a județului s-a datorat intensei munci de propagandă pe care a depus-o, programului cu care s-a prezentat în fața păturilor muncitoare și a continuei îndrumări din partea partidului comunist.

Această organizație nu s-a mărginit în activitatea sa la lupta electorală, ci a desfășurat o susținută muncă de agitație cu caracter revoluționar, pentru a face cunoscut în rîndul populației ideologia partidului comunist.

Datorită faptului că în programul său erau cuprinse cele mai importante revendicări democratice ale muncitorilor, țăranilor, meseriașilor, intelectualilor, micii burghezii orășenești, organizația a contribuit la zdruncinarea influenței partidelor burgheze asupra unor pături sociale din acest județ și a întărit influența partidului comunist în rîndul maselor muncitoare.

³⁹ Arh. st. Brașov, fondul Chestura poliției Brașov, biroul siguranței, dosar nr. 8, 1932, p. 346.

⁴⁰ *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, București, Editura politică, 1970, vol. I, p. 311.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Arh. Muzeului județean Brașov, fondul de exponate privind mișcarea muncitoarească în județul Brașov între anii 1933–1938.

⁴⁴ „Înainte”, V, nr. 10, din 23 martie 1930, p. 1.

DIE REVOLUTIONÄRE TÄTIGKEIT DER KREISORGANISATION VON BRAȘOV (KRONSTADT) DES ARBEITER- UND BAUERNBUNDES UNTER DER FUHRUNG DER RUMÄNISCHEN KOMMUNISTISCHEN PARTEI ZWISCHEN DEN JAHREN 1926–1932

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Arbeit wurde auf Grund von im Kronstädter Staatsarchiv aufliegenden Urkunden, Zeitungen und Facharbeiten verfasst. Sie führt uns die reiche revolutionäre Tätigkeit der Massenorganisation des Arbeiter- und Bauernbundes im Bezirk Kronstadt vor Augen, die sich während der sieben Jahre ihres Bestehens nicht allein auf den parlamentarischen Kampf beschränkte, sondern in den Reihen der Arbeiterklasse, trotz des vom bürgerlich-gutsherrlichen Regime ausgeübten Terrors, eine beharrliche propagandistische Tätigkeit entfaltete und die Kommunisten aufrief, sich ihre demokratischen Rechte und Freiheiten selbst zu erkämpfen.

Der Aufsatz hebt die Rolle des Arbeiter- und Bauernbundes bei dem von der Partei auf die Reihen der Arbeiterklasse ausgeübten Einfluss hervor.

LUPTA MASELOR MUNCITOARE DIN ROMÂNIA ÎN PRIMII ANI AI CRIZEI ECONOMICE MONDIALE A CAPITALISMULUI (1929–1933)

de SIMION CUTIȘTEANU

Criza economică de supraproducție din anii 1929–1933, care a cuprins întreaga lume capitalistă a afectat profund și România burghezo-moșierească. Simptomele ei apar încă în cursul anului 1928, dezvoltându-se apoi rapid în amploare și intensitate, ajungând să cuprindă în anii următori întreaga economie.

Ca și în alte țări, criza industrială din România s-a împletit strins cu criza agrară, agravată mult de rămășițele feudale din agricultură. Expresia acestei împletiri a constituit-o influențarea și agravarea lor reciprocă. Sub înfrirea crizei agrare, cererea maselor țărănești pentru produsele industriale s-a redus continuu, ceea ce a contribuit la adâncirea crizei industriale. De asemenea, lovind în situația muncitorilor industriali și reducând puterea de cumpărare, criza industrială a imprimat crizei agrare forme deosebit de acute. Puternica dependență economică și financiară a României burghezo-moșierești față de monopolurile străine a contribuit într-o măsură însemnată atât la agravarea cit și la prelungirea crizei economice în România. Cu ajutorul creditelor publice, a concesiunilor, a schimburilor neechivalente, monopolii străini au aruncat asupra maselor muncitoare din țara noastră o parte din greutățile create de criză. Referindu-se la această perioadă din istoria țării noastre, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al Partidului Comunist Român arăta: „În România criza de supraproducție a fost agravată de o serie de factori de ordin intern și extern, printre care acela că în economia noastră predomina o agricultură înapoiată, cu puternice rămășițe feudale. La aceasta se adaugă creșterea datoriilor externe ale țării, acapararea unor întreprinderi importante de către capitalul străin, scăderea catastrofală a prețurilor produselor destinate exportului, concomitent cu menținerea la un nivel ridicat a prețurilor produselor importate”¹.

În anii crizei economice, clasele dominante din România au fost cuprinse de o profundă criză politică. Aceasta s-a manifestat printr-o acută

¹ N. Ceaușescu, *Expunere la adunarea festivă organizată cu prilejul aniversării a 45 de ani de la crearea Partidului Comunist Român*, din volumul „România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste”, p. 361–362.

instabilitate guvernamentală. Au avut loc o serie întreagă de schimbări și remanieri de cabinete. Cele 10 guverne care s-au perindat la conducerea statului de la începutul anului 1929 până la sfârșitul anului 1933 și-au dovedit incapacitatea de a rezolva problemele economice și politice ale regimului burghezo-moșieresc.

Clasele exploatare au încercat să iasă din criza economică prin aruncarea poverilor ei grele asupra maselor muncitoare de la orașe și sate. În acest scop, au luat cele mai drastice măsuri: intensificarea exploatarea clasei muncitoare, concedierea masivă a muncitorilor și micilor funcționari din întreprinderi și instituții, înrăutățirea la maximum a condițiilor de muncă a celor rămași în producție, scăderea catastrofală a salariilor muncitorilor, aplicarea pe scară largă a amenzilor, mărirea impozitelor și a taxelor îndeosebi la mărfurile de larg consum etc.

Măsurile luate de burghezia și moșierimea română în colaborare cu capitaliștii străini au fost îndreptate cu deosebire împotriva clasei muncitoare a cărei luptă revoluționară era în continuă creștere.

Pe fondul acestei stări generale de frământare a maselor largi se desfășura procesul de radicalizare a clasei muncitoare.

Ca urmare a adâncirii contradicțiilor sociale, a înrăutățirii situației maselor muncitoare, în anii crizei economice s-au desfășurat, sub conducerea Partidului Comunist din România care activa în adîncă ilegalitate, mari lupte revoluționare. Partidul comunist s-a ridicat cu hotărîre în apărarea intereselor maselor muncitoare, împotriva încercărilor claselor exploatare de aruncare a greutăților crizei pe seama oamenilor muncii.

Politica burgheziei și a moșierimii de a ieși din criză prin intensificarea exploatarea maselor muncitoare a întâmpinat o dirză rezistență. Chiar la începutul anului 1929, au avut loc numeroase acțiuni revendicative ale muncitorilor din diferite ramuri industriale. Astfel, la 8 ianuarie 1929 au intrat în grevă aproape trei mii de mineri de la Anina împotriva refuzului direcției de a reînnoi contractul colectiv expirat². Tot în ianuarie au declarat grevă și muncitorii metalurgiști de la fabrica „Riger” din Sibiu, unde patronul scăzuse prețul de execuție a unei piese de la 32 la 22 lei. Spre deosebire de rezultatul negativ al grevei de la Anina, care a fost pierdută din cauza pozițiilor conciliante ale unor lideri sindicali, unitatea și fermitatea muncitorilor de la „Riger” organizați în sindicatul unitar metalurgist au impus patronilor să renunțe la scăderea salariilor, reprimirea tuturor greviștilor și un angajament că nu se vor face nici un fel de concedieri în următoarele luni³.

De multă dirzenie și fermitate dau dovadă în aceste zile și muncitorii de la uzinele metalurgice „Lemaître” din Capitală, care se opun încercării proprietarilor acestei mari întreprinderi de a concedia 40% din totalul muncitorilor. Adunarea tuturor lucrătorilor de la 30 ianuarie 1929, convoca-

² Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 5, dosarul nr. 785, fila 41 și „Viața Muncitoare”, nr. din 13 și 20 ianuarie 1929.

³ „Viața Muncitoare”, nr. din 27 ianuarie 1929 și 17 februarie 1929.

tă de comitetul de fabrică a hotărît să nu accepte nici un fel de concedieri, ci să lucreze cu toții un număr mai redus de ore. Decizia luată de a lucra un număr mai redus de ore, ne arată însă două aspecte: pe de o parte solidaritatea de clasă, proletară a muncitorilor lemetriști, iar pe de altă parte concesii indirecte făcute patronilor⁴. Sub titlul „O altă grevă la Cluj”, sugestiv pentru îngrijorarea ce începuse să cuprindă clasele exploatatoare, valul crescînd de acțiuni revendicative ale muncitorilor, ziarul reacționar „Curentul”, anunță hotărîrea luată de cei peste o mie de muncitori de la fabrica „Remer” de a intra în grevă la 15 februarie pentru a impune reînnoirea contractului colectiv. Tot pentru reînnoirea contractului colectiv au desfășurat o puternică și îndelungată grevă, muncitorii de la „Industria sîrmei” din Cimpia Turzii. În pofida terorii patronilor, greviștii au rezistat 27 de zile, impunîndu-și pînă la urmă satisfacerea revendicărilor lor⁵.

Puternice frămîntări au loc în această perioadă și în Valea Prahovei, unde prin legea „contractelor de muncă”, capitaliștii urmăreau răpirea unor drepturi deja cîștigate de muncitorii petroliști. La rafinăriile „Unirea”, „Orion”, „Vega”, „Romăno-Americana”, în toată regiunea petroliferă „acola unde comuniștii au reprezentanți” se spunea într-o notă a siguranței din 29 martie 1929 exista o puternică campanie de proteste, împotriva acestei legi. Prin sindicatele unitare, comuniștii au mobilizat pe muncitorii petroliști, să meargă în mase la sediul Inspectoratului Muncii, unde se duceau tratative între reprezentanții muncitorilor și ai capitaliștilor, ceea ce a determinat să li se majoreze salariile⁶. În această perioadă, P.C.R. și organizațiile sale de masă își intensifică activitatea în rîndurile muncitorilor din Valea Prahovei. S-au constituit sindicate unitare la Moreni, Mislea, fiind perspective de a se crea sindicate unitare în toate întreprinderile petrolifere. Ziarul „Munca zilnică” introdusese rubrica „Tribuna muncitorilor în petrol”, unde se reflectau problemele care frămîntau pe muncitorii petroliști. „Presa muncitorească va trebui să se ocupe de muncitorimea din petrol” se spunea într-un număr al ziarului⁷. Alarmat de orientarea muncitorimii petroliste și de organizațiile cu caracter revoluționar, „Viitorul”, ziarul marelui finanțe liberale, care controla multe pachete cu acțiuni ale societăților petrolifere se plîngea, că la aceste întreprinderi oomuniștii au un puternic nucleu care desfășoară o vie activitate⁸.

Nemulțumirile muncitorilor mineri, exprimate la începutul anului 1929 prin greva de la Anina, continuau să se adîncească. Muncitorii mineri înțelegeau tot mai mult necesitatea organizării luptei lor împotriva patronilor. Săliile sindicatelor unitare din centrele miniere deveniseră neîncăpătoare⁹. Pînă și ziarul burghez reacționar, „Universul”, recunoștea că în

⁴ *Ibidem*, nr. din 3 februarie 1929.

⁵ „Curentul” din 11 februarie 1929.

⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 79, dosarul nr. 7552, fila 24.

⁷ „Munca zilnică”, nr. din 27 martie 1929.

⁸ „Viitorul” din 29 februarie 1929.

⁹ „Viața Muncitoare”, nr. din 1 mai 1929.

Valea Jiului creștea puternic influența comuniștilor care au cuprins, în sindicatele unitare circa 3.000 de aderenți¹⁰. Sporirea influenței sindicatelor unitare în rândurile minerilor ne este dovedită și de marile adunări populare organizate la Petroșani și Vulcan, la care au participat mii de muncitori. În cadrul acestor adunări populare, pe lângă o serie de revendicări de natură economico-profesională consemnate într-un memoriu, care urma să fie prezentat de o delegație de 8 muncitori „forurilor în drept”, muncitorii minierei, au adoptat și o moțiune cu un pronunțat caracter politic. Printre punctele acestei moțiuni se disting cererile privind: libertatea de organizare, libertatea cuvintului și a presei, încetarea proceselor politice, eliberarea comuniștilor din închisori, legalizarea P.C.R. și a U.T.C. etc. Prestigiul crescând al forțelor de stînga în rândurile minerilor reiese și din rezultatele obținute de către Blocul Muncitoresc Țărănesc în centrul minier Vulcan cu prilejul alegerilor comunale, din primăvara anului 1929, cînd acesta a întrunit un număr mai mare de voturi decît cele obținute laolaltă de partidele burgheze național-țărănesc și național-liberal.

Speriat de procesul mereu crescînd de îndreptare a muncitorilor minierei spre organizațiile revoluționare, partidul național-țărănesc inițiază în martie 1929 organizarea unor sindicate „independente” menite să servească interesele capitaliștilor din bazinul carbonifer¹¹.

Una din urmările pe plan social a crizei economice a constituit-o creșterea rapidă încă din primul an a masei șomerilor. Deși guvernul național-țărănesc, încercau să ascundă creșterea continuă a șomajului, totuși unele date, ce-i drept micșorate, răzbat în presa vremii. Așa de pildă, ziarul „Dimineața” scria la 2 ianuarie 1929 în articolul intitulat „Ravagiile șomajului la Brăila” că în acest oraș numărul șomerilor se ridica la 15–20.000 de oameni¹². Împotriva concedierilor și pentru organizarea acțiunilor revendicative ale șomerilor luptau comuniștii și elementele revoluționare din sindicatele unitare. Ei inițiază și organizează comitete de luptă pentru reprimirea la lucru a șomerilor, demonstrații în fața primăriilor pentru a cere legiferarea ajutorului de șomaj etc. Comuniștii arătau muncitorilor cauzele reale, științifice ale crizelor economice, ca fiind proprii capitalismului.

Ridicîndu-se împotriva concedierilor de la șantierul „Franco-Român” din Brăila, sindicatul unitar al muncitorilor metalurgiști „Oțelul”, spunea în manifestul care chema pe muncitori la întrunirea convocată la 23 februarie 1929: „Că nu ar fi de lucru nu este vina noastră. Vina este a societății capitaliste”¹³. La Timișoara, comitetul pentru reprimirea șomerilor la lucru se constituise pe lângă Căminul muncitoresc al sindicatelor unitare. El desfășoară din primele zile ale existenței sale o susținută activitate pen-

¹⁰ „Universul”, nr. din 4 aprilie 1929.

¹¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 77, dosarul nr. 7326, fila 26.

¹² „Dimineața”, nr. din 2 ianuarie 1929.

¹³ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 70, dosarul nr. 6546, fila 112.

tru reprimirea muncitorilor concediați¹⁴. Sub conducerea sindicatelor unitare au loc în această perioadă (ianuarie-februarie 1929) demonstrații ale șomerilor la București, Galați, Sibiu, Arad, Brașov, Petroșani etc.¹⁵.

Valul revoluționar mereu crescând, reclama adoptarea neîntârziată a unor măsuri mai eficace în vederea organizării luptei clasei muncitoare. În lupta dusă pentru a stăvili aruncarea greutăților crizei economice pe seama maselor, un rol deosebit de important revenea sindicatelor unitare, a căror sarcină centrală era cucerirea majorității clasei muncitoare. În acest scop, P.C.R. a desfășurat o intensă activitate pentru organizarea Congresului sindicatelor unitare, care și-a desfășurat lucrările la Timșioara între 2–5 aprilie 1929. Participanții la Congres au ascultat și dezbătut pe larg rapoartele prezentate, în care s-a analizat situația economică, politică și organizatorică a clasei muncitoare.

Congresul de la Timșioara a chemat masele muncitoare la luptă împotriva măsurilor capitaliștilor de a ieși din criză pe spinarea clasei muncitoare. El a formulat un program de revendicări cu caracter economic și politic pentru satisfacerea cărora urma să se desfășoare lupta oamenilor muncii. În vederea cuceririi acestor revendicări, Congresul a pus în fața sindicatelor unitare, sarcina de-a face din lupta grevistă o armă principală a luptei anticapitaliste.

Congresul sindicatelor unitare a acordat o mare atenție unității de luptă a clasei muncitoare, subliniind că realizarea acesteia constituie condiția esențială pentru obținerea revendicărilor vitale ale maselor muncitoare. El a subliniat importanța militării pentru unificarea mișcării sindicale pe baza principiilor luptei de clasă și a solidarității proletare internaționale, cit și necesitatea creării comitetelor de întreprindere ca verigă de bază a frontului unic muncitoresc.

În cursul dezbaterilor congresului au fost combătute elementele oportuniste, care propagau linia „economistă” în activitatea sindicală, adică linia orientării muncii sindicatelor în direcția cuceririi exclusive a revendicărilor economice ale clasei muncitoare cu scopul de a abate muncitorimea de la calea luptei politice împotriva regimului burghezo-moșieresc. Congresul a respins și manevrele elementelor „stingiste”, ale căror „teorii” sectariste și aventuriste nu puteau decât să ducă la izolarea sindicatelor de masele largi muncitorești. Totodată el a combătut fără cruțare unele manifestări lichidatoriste, care puneau în primejdie activitatea sindicatelor unitare.

Clasele exploatare, nereușind printr-o serie de manevre să împiedice ținerea acestui congres, au recurs la măsuri cu caracter represiv împotriva elementelor revoluționare. La 6 aprilie 1929 poliția și armata au atacat și devastat sediul Căminului Muncitoresc din Timșioara. Șase zile

¹⁴ *Ibidem*, fondul nr. 72, dosarul nr. 6861, fila 1.

¹⁵ V. Petrișor, T. Pinteau, *Acțiuni ale șomerilor din București în anii crizei economice (1929 – februarie 1933)*, în *Analele Institutului de istorie a partidului, de pe lângă C.C. al P.C.R.*, anul XI, nr. 3 din 1965; „Universul” din 4 aprilie 1929.

mai tirziu, guvernânții național-țărăniști au ordonat închiderea sediilor din întreaga țară a sindicatelor unitare, intentind în același timp acestor sindicate un șir de procese pentru dizolvarea lor juridică¹⁶. Concomitent cu aceasta, au fost luate măsuri de suprimare și suspendare a unor organe de presă sindicală și muncitorească.

Prin dizolvarea sindicatelor unitare, guvernul burghezo-moșieresc urmărea să dea o lovitură mișcării muncitorești și să lipsească Partidul Comunist de cea mai importantă organizație prin care ținea legătura cu masele. Dar, în pofida măsurilor luate în aprilie 1929 de către guvernânții reacționari, syndicatele unitare continuă lupta, folosindu-se atit mijloacele legale, cit și cele semilegale și, la nevoie, ilegale.

După congresul sindicatelor unitare, în întreaga țară s-au desfășurat numeroase acțiuni greviste îndreptate împotriva reducerilor de salarii, prelungirii zilei de muncă, a concedierilor. Dintre acțiunile greviste din aceste luni, un larg răsunet a avut greva celor 12.000 de muncitori forestieri din Valea Mureșului, care, în pofida terorii organelor represive și a manevrelor unor lideri sindicali oportuniști, au reușit să smulgă capitaliștilor după șase săptămâni de lupte un spor de 100/0 la salarii și recunoașterea zilei de muncă de opt ore¹⁷. Totodată, au desfășurat greve curajoase împotriva reducerii salariilor, muncitoarele de la fabrica „Birman” din București¹⁸, fabrica de tricotate din Timișoara¹⁹ etc.

Amploarea luată de mișcarea grevistă, încă din prima jumătate a anului 1929, arată că în țara noastră avea loc un proces de radicalizare crescîndă a maselor muncitoare. Dar tocmai în momentul în care burghezia și moșierimea au trecut la ofensivă împotriva clasei muncitoare, cînd muncitorimea avea nevoie mai mult ca oricînd de un partid unit, puternic, capabil să conducă masele la luptă, s-au dezlănțuit în partid luptele fracționiste fără de principii.

Folosind o frazeologie demagogică și făcînd caz de fidelitatea lor față de principiile de partid, fiecare grupare fracționistă, în parte, își aroga dreptul să declare că ea reprezintă partidul, iar numai ceilalți din gruparea adversă ar fi fracționiști. Procedeu folosit de aceștia confirmă intrutotul caracterizarea făcută de V. I. Lenin care arăta că „...fracțiunile lipsite de principii se ascund îndărătul vociferărilor ieftine pe tema virtuților lor, a neapartenenței lor la nici o fracțiune”²⁰.

Consecințele nefaste ale luptelor fracționiste din această perioadă au periclitat grav sarcina de căpetenie a partidului din perioada respectivă de a fi conducător politic și organizatoric al luptei împotriva încercă-

¹⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 69, dosar nr. 6526, filele 13-14; Vezi: N. Petreanu, *Sindicatelor unitare și rolul lor în lupta P.C.R. pentru apărarea intereselor celor ce muncesc și refacerea unității mișcării sindicale (1923-1929)* în *Analele I.I.P.*, nr. 3 din 1965.

¹⁷ „Viața muncitoare”, nr. din 9 iunie 1929.

¹⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 68, dosar nr. 6132, fila 294.

¹⁹ *Ibidem*, fond 5, dosar nr. 800, fila 73.

²⁰ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 17, ed. a IV-a, p. 241-262.

rilor claselor exploatatoare de a arunca poverile crizei pe seama maselor muncitoare.

În timp ce fracționiștii desfășurau activitatea lor antipartinică, mari frământări continuau să cuprindă masele de muncitori. O dată cu adâncirea crizei, grevele muncitorești pentru revendicări economice creșteau ca număr și amploare. Muncitorii minieri porneau din nou la luptă. De astă dată mari nemulțumiri au cuprins pe cei din Lupeni, care vor purta una din cele mai însemnate lupte desfășurate de proletariat la începutul crizei economice. Ei s-au ridicat la începutul lunii august 1929 împotriva refuzului patronilor de a reinnoi contractul colectiv expirat, contract care fusese cucerit de mineri încă în timpul primului război mondial și care a fost apărât de ei ani îndelungați prin lupte neîntrerupte²¹. Refuzul capitaliștilor de a prelungi contractul, a stîrnit indignarea muncitorilor mineri, care au început să se pregătească de noi lupte. Munca de organizare și luminare a minerilor se desfășura sub conducerea și îndrumarea comuniștilor. Un rol important în pregătirea marii greve a minerilor l-a avut consfătuirea ilegală a delegaților celulelor comuniste și ai sindicatelor unitare din Valea Jiului, ținută la 2 august 1929 pe dealul Dilja, la marginea Petroșenilor. Aici, s-a hotărît începerea activității pentru alegerea comitetului de grevă, pregătirea colectivelor care se vor ocupa de organizarea solidarității cu cei în grevă, stringerea proviziilor etc.

Munca politică desfășurată de comuniști a avut o puternică influență asupra muncitorilor mineri. Nemulțumiți de tergiversarea tratativelor duse fără rezultate cu patronii societății miniere, sătui de mizerie, de înșelăciune și de manevrele elementelor reformiste din conducerea sindicatului „independent”, la 5 august 1929 muncitorii mineri din Lupeni au intrat în grevă. Principalele revendicări formulate de muncitorii greviști erau: ziua de muncă de 8 ore, mărirea salariilor și plata lor la timp, încetarea concedierilor și reprimarea șomerilor la lucru, lichidarea amenzilor, reducerea impozitelor, plata tuturor zilelor de muncă efectuate de muncitori²².

În fruntea luptei minerilor s-au situat comuniștii și elementele cele mai revoluționare dintre mineri, care devin sufletul grevei. Ei au imprimat grevei un caracter de luptă organizată. Sub îndrumarea lor, muncitorii au ocupat uzina electrică, au ales delegați care să comunice minerilor din alte centre știrea despre intrarea lor în grevă, au postat pichete de grevă la porțile uzinei electrice, au ridicat baricade, au format grupe de greviști însărcinați a ține legătura dintre greviștii adunați la uzină și cei din afară etc. Momentul cel mai important din lupta minerilor l-a constituit ocuparea centralei electrice de către greviști, prin care paralizau orice activitate a minelor.

Pentru înăbușirea grevei, guvernării reacționari au trimis de urgență la Lupeni, la cererea capitaliștilor, două companii de grăniceri, care, împreună cu o companie de jandarmi din localitate, aveau misiunea de a

²¹ Arhiva C.C. al P.C.R., dosar nr. 489, fila 394.

²² *Ibidem*, dosar nr. 78, vol. IX, filele 10–11.

forța pe greviști să reia lucrul în vechile condiții. Înconjurând uzina electrică, ei au încercat să determine pe muncitorii mineri să renunțe la grevă. Greviștii n-au cedat însă presiunii autorităților. De la manevra de a determina pe muncitori să renunțe la grevă, manevră în care un zel deosebit au depus Rozvani, prefectul național-țărănist din Deva și unii din liderii sindicatului naționalist „independent”, autoritățile au trecut în a doua zi la greve la un adevărat măcel. Cei peste o mie de muncitori mineri din fața uzinei electrice au fost atacați cu gloanțe trase de organele de represiune. Semnalul atacului criminal l-a dat însuși prefectul, sluga acționarilor societăților carbonifere, care a tras cu pistolul, ucigînd pe minerul Vitoș – element revoluționar simpatizant al comuniștilor. Cad ucis mișelește 30 de muncitori mineri și răniți peste o sută. În pofida atacului sîngeros, minerii din Lupeni au continuat greva pînă în ziua de 9 august 1929, cînd, învinși de forțele de represiune înarmate, apăsăți de foame și lipsiți de mijloace materiale, au fost nevoiți să reia lucrul.

Ura și cruzimea cu care s-au năpustit guvernării reacționari împotriva minerilor de la Lupeni a dus la înăbușirea în sine a grevei, dar nu și la ingenuchierea clasei muncitoare. După înăbușirea luptei curajoase a minerilor de la Lupeni, clasele exploatatoare credeau că „lecția” servită minerilor va înspăimînta masele muncitoare aflate într-un puternic proces de radicalizare. Curînd, clasa muncitoare a dovedit că era hotărîtă să poarte mari lupte împotriva capitalului. Se confirma aprecierea făcută de Biroul Internațional Comunist și de Biroul Internațional Sindicale Roșii că în România „Masele muncitoare se pregătesc pentru mari lupte economice și politice”²³.

Chiar în acele zile, zeci de mii de muncitori desfășurau puternice acțiuni anticapitaliste. Se remarcă un șir de greve ale muncitorilor metalurgiști de la uzina „Lemaître” din București²⁴, de la „Astra”-Arad²⁵, Reșița²⁶, I.A.R.-Brașov²⁷ etc. În timpul acestor greve, muncitorii cereau redeschiderea sediilor sindicatelor unitare, recunoașterea comitetelor de întreprindere, renunțarea la practicile capitaliștilor de a arunca poveștile crizei pe seama celor ce muncesc. Numeroase lupte greviste au dus și muncitorii din întreprinderile industriei ușoare, cum au fost cele de la fabricile de textile din Buhuși²⁸ și Cluj²⁹, de la fabrica de uleiuri „Zimmer” din București³⁰, greva zețarilor de la tipografia „Convorbiri literare”³¹ etc. În pofida situației grele ce exista în partid, ca urmare a luptelor fracțio-

²³ „Viața Muncitoare” din 18 august 1929.

²⁴ *Ibidem*, din 15 septembrie și Arhiva C.C. al P.C.R., fond 63, dos. 6132, f. 229.

²⁵ „Viața Muncitoare” din 3 noiembrie și 13 octombrie 1930.

²⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 72, dosar 6812, fila 42.

²⁷ *Ibidem*, fond 1, dosar 9, filele 54–55.

²⁸ *Ibidem*, fond 69, dosar 6464, fila 33.

²⁹ *Ibidem*, fond 1, dosar 91, fila 784.

³⁰ *Ibidem*, fond 68, dosar 6132, fila 136.

³¹ *Ibidem*, dosar 6128, fila 601.

niste, în fruntea multora dintre aceste lupte au fost organizațiile de partid, muncitorii comuniști din fabrici și întreprinderi.

Un puternic ecou l-a avut greva amintită mai sus a muncitorilor metalurgiști de la uzinele „Lemaître” din februarie 1930, care o izbucnit în urma deselor încălcări din partea capitaliștilor, a contractului colectiv încheiat în vara anului 1929. Greviștii s-au ridicat împotriva concedierilor pornite de direcție la începutul anului, pentru plata orelor suplimentare, recunoașterea calității de lucrători tinerilor care și-au făcut ucenicia etc.³².

Forța combativă a grevei, precum și caracterul ei politic au fost impinate de celula de partid, de elementele revoluționare din sindicatul unitar metalurgist, prezente și active în toată perioada acțiunii (C. Țiulescu, Mauriciu Encel, C. Trandafirescu etc.). Sub conducerea comuniștilor, muncitorii greviști au organizat pichete de grevă în jurul uzinelor. În fruntea unuia dintre pichete, a celui principal din fața uzinelor, a stat comunistul Petre Ionescu, care pentru dârzenia și intransigența dovedită în lupta cu dușmanul de clasă a fost asasinat în timpul grevei. O vie activitate au desfășurat comuniștii și elementele revoluționare din jurul lor pentru organizarea solidarității muncitorilor lucrători cu greviștii de la „Lemaître” pentru sprijinirea materială și morală a celor în grevă³³.

Împotriva greviștilor s-au coalizat toate forțele antimuncitorești fătășe și deghizate, care au încercat în fel și chip să înfrângă rezistența fermă a muncitorilor. În sprijinul capitaliștilor a venit statul burghez, care pe tot timpul grevei a masat unități de jandarmi și poliție în jurul uzinelor³⁴. De asemenea, măsurile luate de Ministerul Muncii de a nu da șomerilor metalurgiști nici cele câteva bonuri de masă ce se distribuiau, au urmărit forțarea angajării lor în locul greviștilor, persecutarea ucenicilor la școală și cămine care la îndemnul uteciștilor s-au solidarizat cu muncitorii vîrstnici refuzînd să intre la lucru³⁵.

În numeroase fabrici și uzine, muncitorii au luptat pentru achitarea la timp a salariilor. Astfel, la I.A.R.-Brașov au loc în mai 1930 trei greve ale muncitorilor pentru achitarea salariilor³⁶. Împotriva exploatatorilor care nu achitau la timp nici măcar salariile de mizerie, desfășoară greve și conflicte de muncă muncitorii de la uzina și mina de fier din Vlahița³⁷, „România petroliferă”³⁸.

Consecințele grave ale crizei economice s-au resimțit cu deosebită tărie în rîndurile muncitorilor ceferiști. Unele măsuri prin care clasele exploatatoare urmăreau ieșirea din criză pe seama maselor muncitoare s-au

³² *Ibidem*, dosar 6132, fila 229; „Ținărul muncitor”, nr. 1 din 1930.

³³ N. Gh. Munteanu *Luptele muncitorilor de la uzinele metalurgice „Lemaître” din 1929 – februarie 1930*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. I, Edit. politică, 1962.

³⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 86, fila 11 verso.

³⁵ „Ținărul muncitor”, an II, nr. 3 din 15 februarie 1930.

³⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar nr. 9, filele 54–55.

³⁷ Arhiva Sfatului popular Brașov, fond 1, inspectoratul muncii, pachet 20, dosar 30.

³⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 79, dosar nr. 7572, fila 177.

manifestat încă în cursul anului 1929. Așa de pildă, la Atelierele C.F.R. Galați se fac concedieri de muncitori în primele luni ale anului³⁹. La Birlad, prin închiderea atelierului C.F.R., lucrătorii rămân pe drumuri⁴⁰. Sistemul amenizilor și al pedepselor aplicate pentru cele mai neînsemnate motive, apăsa tot mai greu asupra muncitorilor din ateliere. Ziua de muncă era continuu încălcată, refuzându-se sistematic plata orelor suplimentare.

Împotriva acestei situații luptă cu fermitate comuniștii, elementele revoluționare din sindicatele unitare de la C.F.R. care, contrar legilor reacționare ce interziceau organizarea salariaților statului în sindicate, au existat și desfășurat o largă activitate printre muncitorii C.F.R.-iști din întreaga țară. În această perioadă, numărul participanților la adunările organizate de aceste sindicate crește simțitor⁴¹. Discutarea în cadrul adunărilor sindicale a problemelor arzătoare, precum și a formelor și metodelor ce trebuiau folosite pentru rezolvarea lor, a ridicat prestigiul sindicatelor unitare în fața muncitorilor C.F.R.-iști. Aceasta se reflectă și în hotărârea luată de adunarea generală din 24 februarie 1929 a sindicatului unitar a lucrătorilor ceferiști din București, în care se respingeau încercările unor elemente oportuniste de a lichida sindicatul unitar⁴².

În urma creșterii numărului membrilor sindicatelor unitare din transporturi și a influenței lor în rândurile masei de muncitori, în aceeași lună se creează Uniunea Muncitorilor din Transporturi, care cuprindea sindicatele unitare de la C.F.R., porturi și tramvaie⁴³.

Din cauza terorii crunte, a lipsurilor grave manifestate în general în conducerea sindicatelor unitare, precum și a existenței frământărilor din partid, organizațiile sindicale unitare de la C.F.R. nu au reușit să cuprindă masele largi de muncitori C.F.R.-iști, deși acestea manifestau tendința vădită de a se organiza.

Preocupările spre organizare, ce se manifestau tot mai pregnant în rândurile muncitorilor C.F.R.-iști, au reținut atenția guvernului național-țărănesc și a direcției generale a C.F.R. Se constată „o vie agitație pentru diferite revendicări și hotărâri de a înființa un sindicat al tuturor C.F.R.-iștilor din țară, iar în caz de nesatisfacere a doleanțelor, declararea unei greve”, se spunea în telegrama din 23 martie 1929, expediată din București către comisariatele de poliție din provincie⁴⁴.

Sciziunea din mișcarea muncitorească și sindicală, constituia principalul obstacol în unirea tuturor forțelor și energiilor clasei muncitoare în lupta împotriva capitaliștilor. Efectul practic al sciziunii consta în dispersarea muncitorilor în organizații sindicale de diverse orientări, adesea din

³⁹ „Viața Muncitoare” din 13 ianuarie 1929.

⁴⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 938, fila 143.

⁴¹ „Viața Muncitoare” din 2 decembrie 1928; din 13, 27 ianuarie și 3 februarie 1929.

⁴² *Ibidem*, din 10 martie 1929.

⁴³ *Ibidem*, din 24 februarie și 3 martie 1929.

⁴⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 10, dosar nr. 2517, fila 63; Vezi și fond 13, dosar 3423, fila 27.

cadru al aceleiași întreprinderi. Astfel, la C.F.R., în loc de a mobiliza zecile de mii de muncitori din atelierele din București și din țară în jurul sindicatelor unitare, care au luat ființă aici, încă din anii 1923—1924, se pun la începutul crizei economice bazele altor sindicate. Cu ajutorul acestor sindicate, în fruntea cărora stăteau în general elementele oportuniste, clasele exploatatoare au încercat și reușit vremelnic să abată muncitorimea ceferistă de pe calea luptei revoluționare. „Noi nu facem altceva decât ce ne dă dreptul legea” — preciza într-o scrisoare trimisă la 5 aprilie 1929 sindicatului C.F.R. Cațați, secretarul Uniunii Generale a Sindicatelor C.F.R.⁴⁵. Unii lideri sindicali îndemneau pe muncitorii ceferiști să suporte cu resemnare greutățile. „Nu se poate face nimic. Organizați-vă 75⁰/₀ și plătiți cota la zi apoi vom vedea dacă e cazul să facem un memoriu. Trebuie să aveți răbdare, căci direcția trece prin momente grele, țara n-are bani”⁴⁶.

În condițiile dizolvării sindicatelor unitare și formării sindicatelor reformiste la C.F.R. se impuneau noi metode de muncă în rândurile ceferiștilor. „Trebuie să știm să facem orice sacrificii, să învingem cele mai mari greutăți pentru a face propagandă și agitație în mod sistematic, cu dirigenie, perseverență și răbdare tocmai în acele instituții, asociații și uniuni fie ele cit de reacționare, în care se află mase proletare și semiproletare”⁴⁷, arăta V. I. Lenin.

Aplicând indicația lui Lenin cu privire la sarcina comuniștilor de a fi întotdeauna prezenți în mijlocul maselor muncitoare, P.C.R. a organizat prin membrii săi în cadrul acestor sindicate, opozițiile roșii, care au desfășurat o susținută și vie activitate. În cadrul acestora, comuniștii și, alături de ei, muncitorii cu conștiință de clasă mai înaintată, revoluționară, au militat pentru educarea spiritului de luptă, pentru demascarea oportuniștilor social-democrați de dreapta din conducerea lor, pentru propagarea tacticii revoluționare și pentru transformarea acestor sindicate în organizații combative, bazate pe principiul luptei de clasă.

În pofida nenumăratelor greutăți în care își desfășurau activitatea opozițiile roșii a căror nuclee de bază le constituiau comuniștii, ele activau în numeroase sindicate de la C.F.R. La București, participarea comuniștilor și a altor elemente revoluționare la întrunirile Uniunii C.F.R., precum și la adunările sindicatului din calea Griviței se face simțită deosebit de puternic. Încă în vara anului 1929, organele de siguranță semnalau cu îngrijorare participarea comuniștilor la aceste adunări⁴⁸. Creșterea influenței comuniștilor din cadrul sindicatului C.F.R. București este subliniată și de teama manifestată de liderii oportuniști în cadrul congresului de constituire a Uniunii Generale C.F.R. față de adunările pe care le țineau comuniștii Jean Alexandrescu și alții cu muncitorii C.F.R.-iști⁴⁹.

⁴⁵ *Ibidem*, fond 5, dosar 937, fila 17.

⁴⁶ *Ibidem*, fond 68, dosar 6166, f. 58 (Cf. „Lupta C.F.R.”, organ de apărare a intereselor muncitorilor și funcționarilor ceferiști, anul I, nr. 1, din 1 aprilie 1932).

⁴⁷ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.P.L.P., București, 1959, p. 36.

⁴⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., dosar spec. nr. 32795/1920, vol. I, fila 102.

⁴⁹ *Ibidem*, fond 5, dosar 945, fila 34; fond 68, dosar 6163, f. 4.

O intensă și însuflețită activitate desfășoară elementele revoluționare în cadrul sindicatului de la Atelierele C.F.R. Galați. Semnalind prezența activă a comuniștilor în cadrul sindicatului C.F.R. Galați, Siguranța raporta că la ședințele din 17, 24 și 29 aprilie „ideile luptei de clasă au fost larg propagate”, că aniversarea zilei de 1 Mai 1930 a fost sărbătorită într-o atmosferă revoluționară. Raportarii, ca și elementele reformiste, se plingeau că la acest sindicat doar firma era social-democrată dar că în esență membrii lui desfășurau o vie activitate comunistă⁵⁰. În fruntea elementelor revoluționare se afla Gheorghe Gheorghiu-Dej, care pe atunci lucra la Galați. Muncitorii l-au ales delegat, membru în Comitetul sindicatului unde desfășoară o vie activitate, inițiind și conducind numeroase acțiuni revendicative ale luorătorilor de la atelierele C.F.R. Galați⁵¹.

Muncitorii înaintați au desfășurat o vie activitate și în sindicatele din celelalte centre ceferiste din țară. La Iași, după dizolvarea sindicatului unitar C.F.R. care ființa încă din 1923 pe lângă Comisia locală a sindicatelor unitare, elemente revoluționare în frunte cu comuniștii participă activ în cadrul sindicatului nou creat la educarea muncitorilor ceferiști în spiritul revoluționar, la demascarea politicii oportuniste.

La Cluj, unde la începutul anului 1929 erau două sindicate, unul unitar iar celălalt sub influența social-democrată care la un loc nu cuprindeau nici 50% din numărul total al ceferiștilor, comuniștii au militat pentru contopirea acestor sindicate cu scopul de a întări organizația sindicală și de a înlesni organizarea și a celorlalți muncitori din ateliere. Aceasta nu a însemnat renunțarea la lupta revoluționară ci dimpotrivă, a marcat începutul unei lupte dirze pentru educarea muncitorilor ceferiști în spiritul luptei de clasă. Elementele revoluționare din sindicatul unitar de la Atelierul principal C.F.R.-Cluj, au constituit în noile condiții, opoziția roșie a sindicatului ceferiștilor din Cluj⁵². Pentru a intensifica activitatea propagandistică și organizatorică în rindurile muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Cluj, organizația locală de partid a cooptat în comitetul local P.C.R. pe un membru de partid din ateliere, iar alți comuniști au primit sarcina de a se ocupa în mod deosebit de munca în rindurile ceferiștilor⁵³.

Munca pentru scoaterea maselor de muncitori ceferiști de sub influența elementelor reformiste s-a desfășurat cu perseverență și în cadrul sindicatului de la Atelierele C.F.R. Timișoara.

Concedierea muncitorilor și scăderile de salarii în primul an al crizei capătă o extindere și mai mare în anul 1930. Față de aceste măsuri, la începutul anului 1930 la Atelierele C.F.R. Timișoara, muncitorii au desfășurat o intensă activitate împotriva reducerii salariilor. În pofida faptului că legile statului burghezo-moșieresc interziceau lupta grevistă în întreprin-

⁵⁰ *Ibidem*, fond 5, dosar 1771.

⁵¹ „Scinteia” din 18 noiembrie 1946 și Arhiva C.C. al P.C.R., fond 68, dosar 6174, fila 12.

⁵² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 69, dosar 6368, fila 364.

⁵³ *Ibidem*, fond 5, dosar nr. 948, filele 9–13.

derile statului, muncitorii ceferiști din Turnu-Severin declară grevă împotriva concedierilor⁵⁴. Aceasta era nu numai o „încălcare” a legilor statului burghez, ci și o manifestare contrară politicii liderilor oportuniști, care se străduiau din răsputeri să împiedice orientarea muncitorimii ceferiste de pe făgașul luptei revoluționare.

Politica împăciuirii de clasă, desfășurată de către unii lideri sindicali, apare deosebit de evidentă în cazul frământărilor ce au loc acum la C.F.R. Astfel, în memoriul întocmit de Uniunea C.F.R. în ianuarie 1930 privind la concedierile care căpătau o amploare tot mai mare se propune, chipurile, pentru asigurarea tuturor muncitorilor cu un minim de existență, reducerea orelor de muncă și a salariilor⁵⁵.

Tot pe această linie se înscrie și poziția luată în parlament, la numai 6 săptămâni de la sus-mentonata propunere, de Iosif Jumanca, unul dintre liderii social-democrați de dreapta, care se declara de acord cu concedierile, având doar ca „obieecție” ca primii muncitori care vor rămâne pe drumuri să fie cei cu o vechime de numai 1—2 ani, iar apoi să urmeze cei mai vechi⁵⁶.

Un moment de mare tensiune cuprinde muncitorimea ceferistă din întreaga țară la 5 aprilie 1930, cînd Direcția generală a C.F.R. a concediat cîteva mii de muncitori. Sub presiunea maselor de muncitori au avut loc în București și în întreaga țară mari întruniri, în oare ceferiștii au protestat împotriva măsurilor samavolnice luate împotriva lor. La București, mii de ceferiști s-au adunat în zilele de 7 și 13 aprilie în grădina „Locomotiva”, unde au protestat cu minie împotriva concedierilor și au cerut imediată reprimire a tuturor muncitorilor.

Dîndu-și seama că aceste concedieri masive de muncitori ceferiști întîmpină o rezistență dirză, că ele puteau avea urmări grave pentru „liniștea și ordinea” țării, guvernul național-țărăniștii și Direcția C.F.R. revocă în mod tactic la 15 aprilie concedierile anunțate⁵⁷. Practic însă, concedierile continuau dar treptat, în loturi mai mici și nu în același timp în toate centrele țării. Așa de pildă, la numai două săptămîni de la revocarea formală, au loc concedieri la Atelierele C.F.R. Timișoara⁵⁸. Această manevră tactică a burgheziei a fost aprobată de unii lideri oportuniști ai uniunii sindicale C.F.R., care, în „tratativele” purtate cu Direcția generală a C.F.R. au ajuns la înțelegerea că dacă în viitor „va mai fi nevoie de oarecari concedieri, ele se vor face cu consultarea uniunii sindicatelor ceferiste și delegaților pe ateliere”⁵⁹.

Mașinațiunile capitaliștilor pentru a ieși din criză pe seama maselor muncitoare nu cunoșteau nici un fel de margini. Astfel, la C.F.R. Tg. Mureș se fac paralele concedieri de muncitori și funcționari cu reangajarea ace-

⁵⁴ *Ibidem*, fond 72, dosar 6357, fila 116.

⁵⁵ „Socialismul”, nr. din 5 ianuarie 1930.

⁵⁶ *Ibidem*, nr. din 12 ianuarie 1930.

⁵⁷ „Lucrătorul căilor ferate”, an I, seria IV, nr. 3 din 1 mai 1930.

⁵⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 91, dosar 91, filele 1—6.

⁵⁹ „Lucrătorul căilor ferate”, an I, seria IV, nr. 4 din 1 iunie 1930.

tora, dar cu salarii scăzute, uneori pînă la 50%/o⁶⁰. Pentru a-i determina pe muncitori să plece din ateliere, se practicau transferările de la un capăt la altul al țării, transferarea de la o specialitate la alta, se refuza reprimirea la muncă a celor ce fuseseră plecați să-și satisfacă serviciul militar. Urmărind să împiedice formarea unui front încheiat al muncitorilor cefești, direcția generală C.F.R. a folosit și diversiunea naționalistă, concediind în primul rînd pe muncitorii minorităților naționale sub motivul necunoașterii limbii române⁶¹. La 30 iunie 1931, Direcția căilor ferate comunica oficial printr-o circulară că acordă un ultim termen pentru învățarea limbii române, vizînd în acest fel indirect că printre primii concediați vor fi salariații de alte naționalități⁶².

Adesea lipsa de lucru din atelierele C.F.R., care acum devenise un pretext speculativ la maximum pentru luarea celor mai aspre măsuri de exploatare a muncitorilor, era provocată de faptul că statul burghez manifesta o grijă deosebită pentru capitalul privat. Așa de pildă, în timp ce în atelierele C.F.R. grivița, profilată special pentru repararea materialelor rulante, nu era de lucru, Direcția C.F.R. dădea lui Malaxa protejatul și coacționarul lui Carol al II-lea, comenzi pentru repararea vagoanelor și a locomotivelor⁶³.

Începînd cu luna mai 1930, se remarcă o intensificare a acțiunilor muncitorilor cefești din diferite centre ale țării. În aceste acțiuni se evidențiază tot mai pregnant tendința muncitorilor cefești de a ieși peste capul șefilor oportuniști, de la conducerea sindicatelor, din cadrul limitat al întrunirilor în săli pentru întocmirea de memorii. Erau primele rezultate ale activității desfășurate de către comuniști pentru organizarea luptei muncitorilor de pe pozițiile înaintate revoluționare ale clasei muncitoare. Astfel, la 16 mai 1930 au declarat o grevă demonstrativă de o jumătate de oră, împotriva reținerilor și scăderilor de salarii, precum și împotriva concedierilor mecanicilor, peste 1600 de muncitori cefești din Atelierele C.F.R. Cluj⁶⁴. Sub îndrumarea comitetului local al P.C.R., opoziția roșie din cadrul sindicatului C.F.R. Cluj, a organizat în iulie 1930 o nouă și viguroasă acțiune revoluționară împotriva concedierilor. Demonstrația de protest a muncitorilor în fața clădirii direcției atelierelor a impus retragerea anunțului de concediere a unui număr de 160 cefești⁶⁵.

Pentru a impune satisfacerea revendicărilor declară grevă și muncitorii cefești din Oradea, precum și cei de la depoul C.F.R. din Iași⁶⁶.

Influența comunistilor în sindicatele de la C.F.R. se face simțită ulterior și mai puternic. Masele de muncitori cefești încep să se convingă

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 3 din 1 mai 1930.

⁶¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 91, p. 77.

⁶² „Buletin”, organul C.C. al P.C.R., noiembrie 1931.

⁶³ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dosar nr. 967, filele 59–60.

⁶⁴ „Lucrătorul căilor ferate”, an I, ser. a IV, nr. 4, 1 iunie 1930.

⁶⁵ „Munkás Újság” din 20 august 1930.

⁶⁶ Arhivele statului Iași, fond 14, dosar 39, vol. I; Arhiva C.C. al P.C.R., dosar 32900/1835, f. 16.

de necesitatea adoptării unor forme de luptă revoluționară împotriva exploatarelor. Sătui de așteptări și promisiuni, privind rezolvarea cererilor lor arzătoare incluse în memoriul din aprilie 1929, peste 4000 de muncitori ceferiști de la Atelierele C.F.R. „Grivița Roșie” și „Central”⁶⁷ pornesc peste capul șefilor oportuniști la 9 septembrie 1930 să demonstreze în fața Ministerului Comunicațiilor. Din piepturile miilor de muncitori ceferiști care au străbătut străzile capitalei a răsunat cerința arzătoare: „Vrem pâine și dreptate”. Incercările autorităților, alarmate de amploarea demonstrației, de a împrăștiia pe manifestați cu ajutorul jandarmilor s-au dovedit lipsite de efect. Sub presiunea maselor de demonstrați, ministrul comunicațiilor, Manoilescu, este nevoit să primească delegația muncitorilor ceferiști, printre care se afla și comunistul Tudor Alexandrescu. Coloana de demonstrați a pornit apoi spre sediul sindicatului, unde a avut loc o întrunire în care muncitorii și-au reafirmat dorința de a lupta pentru a impune satisfacerea revendicărilor lor⁶⁸.

La tratativele ținute în zilele următoare la Ministerul Comunicațiilor, liderii oportuniști din conducerea uniunii C.F.R. nu l-au luat însă pe Tudor Alexandrescu, ales de muncitorii ceferiști ca membru al delegației. Din această cauză, rezultatele tratativelor care s-au încheiat prin câteva formulări nebuloase nu angajau cu nimic concret Ministerul Comunicațiilor. Ele au arătat de ce s-au opus cu atita îndirjire conducătorii reformiști sprijiniți de direcția atelierelor ca din delegație să facă parte un muncitor revoluționar. În cadrul întrunirilor muncitorilor ținute la sediul sindicatului, numerași muncitori și-au manifestat minia față de rezultatele cu caracter înșelător și demagogic, adoptate la tratative și pentru scoaterea din delegație a lui Tudor Alexandrescu⁶⁹.

Demonstrația muncitorilor ceferiști de la Atelierele „Grivița” și „Central” a avut un puternic ecou în rindurile maselor de ceferiști din întreaga țară. Ea a deschis drumul unui șir de demonstrații tot mai hotărâte care au urmat în lunile și anii următori.

La Cluj, muncitorii ceferiști întruniți în octombrie 1930 în cadrul unei adunări generale a sindicatului, însoțesc încolonați delegația aleasă pentru a înmîna direcției atelierelor cererile lor privind încetarea reducerii salariilor, sistarea concedierilor și reprimirea celor concediați etc. Ei au demonstrat timp de două ore în fața direcției, ceea ce a determinat direcția atelierelor să promită satisfacerea revendicărilor muncitorilor⁷⁰.

Partidul comunist, în plin proces de refacere a propriilor rinduri greu lovite de luptele fracționiste, își intensifică acum tot mai mult activitatea sa printre muncitorii ceferiști. El demasca cu perseverență manevrele oportuniștilor din fruntea uniunii sindicatelor ceferiste care prin tot felul de lozinci

⁶⁷ Căile ferate române aveau în acea perioadă în București două unități: Atelierele C.F.R. Grivița și Atelierele centrale București-Nord.

⁶⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 68, dosar 6163, f. 30; Vezi și „Socialismul” din 14 septembrie 1930.

⁶⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 68, dosar 6174, f. 153–154; fond 5, dosar 967, fila 73.

⁷⁰ „Munkás Ujság” din 16 octombrie 1931.

demagogice, urmăreau să împiedice procesul de orientare spre forme de luptă revoluționare ce începuseră să se contureze tot mai pregnant în cadrul muncitorimii ceferiste. Prin viu grai, manifeste, presă legală și ilegală, comuniștii făceau cunoscute muncitorilor ceferiști formele și metodele revoluționare ce trebuiau folosite în luptă. Ei arătau că a limita mișcarea la întocmirea memoriilor și trimiterea delegațiilor la diverse autorități, însemna condamnarea ei la un eșec premeditat. „Delegații care îi trimit din rindurile lor (ai muncitorimii ceferiste – n.n.) – se spunea într-un articol apărut în „Viața Muncitoare” – trebuie să fie susținuți prin greve demonstrative, prin manifestații în fața direcțiilor și pe stradă și prin declararea grevei generale, atunci când statul patron refuză să satisfacă nevoile muncitorimii”⁷¹.

Comuniștii, a căror prestigiu creștea neconținut în rindurile muncitorilor, cuceresc acum noi poziții în cadrul sindicatelor de la C.F.R. Aceasta a ieșit în evidență în mod deosebit cu prilejul alegerilor de delegați ce urmau să participe la Congresul General al Uniunii C.F.R. din decembrie 1930, când, într-o serie de sindicate ceferiste, muncitorii au votat pentru comuniști și celelalte elemente revoluționare din jurul lor⁷².

Condițiile grele de viață continuau însă să se agraveze. Deși formal, pentru a frâna procesul de radicalizare a maselor, clasele exploatare făceau în anumite momente tot felul de promisiuni, practic ele continuau să arunce poverile crizei pe seama celor ce muncesc. Așa a procedat și Ministerul Comunicațiilor care, în timp ce elabora noi măsuri care să lovească în muncitorii ceferiști, trimite la 21 septembrie 1930 o adresă care urmărea să dea speranță îmbunătățirii situației lor privind unele perspective de majorare a salariilor⁷³. Dar curînd, în locul îmbunătățirii promise și mult așteptate, guvernării reacționari au anunțat aplicarea primei curbe de sacrificiu, care prevedea o scădere cu 10% a salariilor funcționarilor și muncitorilor din întreprinderile statului, începînd cu luna ianuarie 1931. Se puneau în aplicare dispozițiile controlorilor străini Rist și Leferve în care se spunea: „Căile ferate trebuie să urmeze cu energie politica de economie comprimînd cheltuielile de materiale și personal care sînt foarte urcate”⁷⁴.

Noile măsuri de aruncare a poverilor crizei economice pe seama maselor muncitoare au accentuat fierberea revoluționară existentă. Aceasta

⁷¹ „Viața Muncitoare” din 17 noiembrie 1930.

⁷² Arhiva C.C. al P.C.R., fond 68, dosar 6163, f. 49; Vezi și dosar nr. 6163 F/68, f. 49, și fond 3, dosar 3436, f. 39. Așa, de pildă, la adunarea generală a sindicatului C.F.R. din București, ținută în ziua de 7 noiembrie, după ce numeroși vorbitori au criticat cu asprime și cerut înlocuirea conducerii oportuniste a Uniunii C.F.R., muncitorii au ales, peste capul reformiștilor, delegați pentru Congresul General dintre elementele revoluționare. Poziții importante au ocupat în această perioadă elemente revoluționare și în sindicatul C.F.R. Constanța.

⁷³ „Adevărul” din 10 ianuarie 1931 și „Dimineața” din 11.I.1931.

⁷⁴ „Al 8-lea raport al consilierului tehnic de pe lângă B.N.R., 7 noiembrie 1930 – 7 februarie 1931”, f. 90; citat după T. Necșă, *Date privind situația clasei muncitoare din România în perioada crizei economice (1929–1933)*, în *Studii*, anul IX, nr. 1/1956, p. 112.

s-a manifestat cu o deosebită ascutime în centrele ceferiste unde au loc puternice acțiuni împotriva politicii regimului burghezo-moșieresc de a ieși din criză prin agravarea situației maselor muncitoare. Conducerea reformistă din fruntea uniunii sindicatelor ceferiste a încercat și de astă dată să reducă manifestările de nemulțumiri ale muncitorilor ceferiști la simple adunări de protest, unde să întoamească memorii de care nimeni nu ținea seamă. Muncitorii ceferiști au respins însă aceste metode grav compromise în ochii lor. La adunarea din 23 ianuarie 1931, ținută la sediul sindicatului C.F.R. din București, care s-a desfășurat într-o atmosferă de mare agitație, muncitorii au refuzat să mai aleagă o delegație care urma să meargă la Direcția Generală a C.F.R. și Consiliul de Miniștri pentru a face din nou ca altă dată intervenții lipsite de orice eficacitate. Elementele hotărâte prezente la adunare, în fruntea cărora se găseau comuniștii, au cerut organizarea unei greve demonstrative sau a unei manifestații de stradă care să oblige clasele exploatare să renunțe la aplicarea măsurilor împovărătoare⁷⁵. Referindu-se la atmosfera în care s-a desfășurat această adunare, o notă a siguranței arată: „... lucrătorii sînt foarte agitați și au cerut membrilor comitetului de conducere al sindicatului să pornească o acțiune pentru a le apăra interesele. Parte din lucrători au cerut demonstrațiuni și manifestațiuni de stradă”⁷⁶.

Pentru a potoli spiritele puternic agitate ale muncitorilor ceferiști și a evita completa lor demascare, șefii oportuniști din sindicatul C.F.P. București, hotărâsc organizarea unei alte întruniri de „protest” pe data de 1 februarie.

Convinși că nu au ce aștepta de la șefii reformiști, muncitorii ceferiști de la Atelierele C.F.R. Grivița București au răspuns la chemarea comuniștilor de a organiza o mare demonstrație împotriva aplicării „curbei de sacrificiu”. La 29 ianuarie 1931, peste 10.000 de ceferiști din Atelierele Grivița și Atelierele Centrale pornesc încolonați spre sediul sindicatului C.F.R. cu placarde pe care au scris revendicările lor arzătoare „Vrem pîine!”, „Jos curba de sacrificiu”, „Jos cine fură munca”. Prezenți tot timpul în mijlocul coloanelor de demonstranți comuniștii, uteciștii și alte elemente revoluționare au desfășurat o puternică activitate organizatorică și propagandistică. Incercările disperate ale agenților siguranței de a aresta pe cei care răspindeau manifestele P.C.R., de a scoate elementele revoluționare din rîndurile demonstranților, au fost sortite eșecului, căci „muncitorii erau foarte agitați și nu se putea pătrunde în rîndurile lor”⁷⁷.

Văzînd impresionanta coloană de ceferiști la sediul sindicatului, oportuniștii au încercat din răspuț să schimbe caracterul ferm de luptă fățișă a demonstrației într-o obișnuită întrunire. Folosind cea mai deșănțată demagogie, unii lideri sindicali reformiști chemau de pe balconul sediului sindicatului pe demonstranți să dea dovadă de calm, ca o parte să intre

⁷⁵ „Dimineața” din 31 ianuarie 1931 și 7 februarie 1931.

⁷⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 68, dosar nr. 6163, f. 71.

⁷⁷ *Ibidem*, fond 5, dosar 946, f. 47—49; Vezi și „Tinărul Leninist” din 1 martie 1931.

în sală, pentru a alege o delegație, iar ceilalți să se împrăștie în liniște acasă. Masele de muncitori ceferiști au respins cu indignare „sfaturile” șefilor sindicali de a lăsa totul pe seama unei delegații. Ele au cerut să meargă în corpore împreună cu delegația lor la președinția Consiliului de Miniștri și Ministerul de Finanțe. „Jos trădătorii!”, „Vrem demonstrație!”, „Jos curba de sacrificiu!” strigau miile de muncitori ceferiști adunați în fața sediului sindicatului⁷⁸.

Împotriva coloanelor de muncitori ceferiști, guvernânții reacționari au trimis în grabă sute de jandarmi și polițiști înarmați. Sub pretextul legilor care interziceau demonstrațiile de stradă, muncitorii au fost somați de către prefectul poliției capitalei, Gabriel Marinescu, să se împrăștie că altfel „va umple spitalele cu ei”. În acest fel a și procedat. De la amenințări și bruscări, jandarmii și polițiștii, în frunte cu însuși prefectul, au trecut la lovirea demonstrațiilor cu bastoane de cauciuc și apoi au tras cu armele în mulțime⁷⁹. Deși erau neînarmați, muncitorii ceferiști, în frunte cu comuniștii și uteciștii, au opus o dirză rezistență, purtând adevărate bătălii cu poliția și jandarmii în jurul podului Grand și în alte locuri din Calea Griviței⁸⁰. Cad asasinați muncitorii Crăciun M. și Schwartz I., iar alți zeci sînt răniți. Numeroși demonstrați sînt arestați⁸¹.

În pofida faptului că a fost reprimată singeros, demonstrația din 29 ianuarie 1931 a dovedit că muncitorimea ceferistă era hotărîtă să lupte pentru drepturile sale. Un puternic ecou găsește în rindurile ei Manifestul C.C. al P.C.R. intitulat „Muncitori și muncitoare de la C.F.R.”, lansat în zilele ce au urmat, care chema la continuarea organizată a luptei începute. „Mijloacele voastre de luptă trebuie să fie întruniri, demonstrațiuni și greve la C.F.R. Pentru conducerea acțiunii voastre trebuie să alegeți imediat un comitei de acțiune și comitete de acțiune pe ateliere. Partidul comunist cheamă alături de voi toți muncitorii și muncitoarele din țară” – se sublinia în manifest⁸².

Pentru a intimida pe muncitorii ceferiști aflați în plină luptă, noul director general al C.F.R., generalul Mihail Ionescu, ia în aceste zile o serie de măsuri aspre, ca de exemplu, introducerea pedepselor cu reținerea salariului pînă la 15 zile⁸³, interzicerea prin ordin a oricăror demonstrații de stradă îndreptate contra „curbei de sacrificiu”⁸⁴ etc. Ele nu au putut însă opri valul de minie și indignare care a cuprins masele de ceferiști la aflarea hotărîrilor privind reducerea de salarii, precum și despre înăbușirea în singe a demonstrației de la București.

⁷⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 946, filele 50, 57, 67.

⁷⁹ *Ibidem*, fond 5, dosar 946, f. 64.

⁸⁰ „Avangarda”, organ bilunar al U.T.C., secția București, febr. 1931.

⁸¹ „Tîrîrul Leninist”, 1 martie 1931; „Dimineața”, 1 februarie 1931.

⁸² Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 1, anul 1931, mapa 20.

⁸³ „Unirea”, organul Asociației generale a personalului C.F.R., februarie 1931.

⁸⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 16, dosar 3799, f. 278.

Infruntind organele de represiune și manevrele șefilor oportuniști din conducerea sindicatelor, masele de muncitori ceferiști din întreaga țară s-au ridicat sub diferite forme împotriva ofensivei capitalului. Mari adunări de protest împotriva aplicării „curbei de sacrificiu” și a asasinării muncitorilor: la București, în aceste zile muncitorii ceferiști din Galați, Pașcani, Timișoara, Tg. Mureș, Simeria, Sibiu, Dej⁸⁵ etc.

La Iași, salariații C.F.R. refuză la 26 ianuarie 1931 să primească salariile scăzute⁸⁶. Acțiuni energice desfășoară muncitorimea din Cluj, care organizează mari adunări la 1 și 13 februarie 1931, unde condamnă cu vehemență scăderile de salarii și atacul singeros împotriva demonstrației din 29 ianuarie de la București. Acțiunile muncitorilor au continuat cu o mare adunare încheiată cu o viguroasă demonstrație la 22 februarie 1931, cind cei 6000 de participanți, dintre care aproape 2000 erau ceferiști, au infruntat eroic atacurile organelor de represiune, manifestind pe străzile Clujului, împotriva „curbei de sacrificiu”. Suflul mișcării s-au dovedit a fi și aici comuniștii și uteciștii, care au demascat în timpul demonstrației manevrele oportuniștilor, opunind indemnului trădător de a se merge în liniște acasă, lozincă „Vrem să demonstrăm în stradă!”⁸⁷.

Împotriva curbei de sacrificiu au avut loc și alte manifestații, cum au fost de exemplu, întrunirile de protest și memoriile mecanicilor de la C.F.R. București etc.⁸⁸. Ele nu s-au ridicat însă la nivelul acțiunilor ferme ale muncitorilor din ateliere, întrucît în fruntea diferitelor asociații pe profesii se aflau elemente oportuniste corupte, nu rareori directori ai C.F.R., iar influența comuniștilor în aceste asociații era slabă.

Puternicele acțiuni ale ceferiștilor din toamna anului 1930 și primele luni ale anului 1931 au dovedit că prestigiul și influența P.C.R. în rândurile acestui important detașament al clasei muncitoare a crescut simțitor. Deși în aparență lunile care au urmat după aplicarea primei curbe de sacrificiu au avut la C.F.R. un aspect de relativă acalmie, în realitate, ele au marcat pentru proletariat momente de continuă pregătire în vederea noilor acțiuni. Pentru a-și salva pozițiile lor grav amenințate de criză, clasele exploatatoare pregăteau aruncarea altor poveri asupra maselor muncitoare. Ca o completare la cei 12.000 de salariați concediați în anul 1930⁸⁹, Direcția generală C.F.R. numește în martie 1931 o comisie, care avea sarcina de a stabili concedierile pe anul respectiv⁹⁰. Ulterior, în lunile din vara anului 1931 au fost desființate Atelierele centrale C.F.R.-București Nord⁹¹ și anulate

⁸⁵ *Ibidem*, fond 70, dosar 6551, f. 16 și fond 10, dosar 2073, f. 118; „Munkás Ujság” din 27 ianuarie 1931.

⁸⁶ „Adevărul” din 27 ianuarie 1931.

⁸⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 984, filele 14–15; „Tinărul Leninist” din 1 martie 1931.

⁸⁸ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dosarele 946, filele 905 și respectiv 966, f. 150.

⁸⁹ „Dîmineața”, nr. din 7 februarie 1931.

⁹⁰ „Adevărul”, nr. din 24 martie 1931.

⁹¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 13, dosar 3437, fila 20.

concediile de odihnă ale unor categorii de salariați ai C.F.R.⁹². De asemenea, au fost luate o serie de măsuri, menite să împiedice pe muncitori de a se opune în mod organizat noii ofensivă în pregătire a capitaliștilor. Prin tre acestea, un loc de seamă l-au ocupat încercările repetate de a abate pe muncitorii ceferiști de la orientarea spre activitatea revoluționară.

Întregul personal superior trebuia să informeze periodic despre atmosfera existentă în ateliere ca „Direcțiunea și organele superioare să cunoască situația exactă și eventual să ia măsurile necesare”⁹³. Același scop de frinare a organizării noilor acțiuni muncitorești s-a urmărit prin măsura privind prelungirea termenului de preaviz până la 2–3 luni pentru anumite categorii de salariați⁹⁴. Căutând să rupă cit mai mult legăturile dintre masele de muncitori și conducătorii lor firești, Direcția C.F.R. invocând diverse pretexte, concedia sau transfera în alte centre industriale „cele mai pregătite elemente revoluționare”⁹⁵.

Concomitent cu măsurile luate de administrația C.F.R. împotriva muncitorilor, s-a desfășurat și procesul de pregătire a contramăsurilor ce aveau menirea să pregătească la luptă muncitorimea ceferistă. Un loc de seamă l-a ocupat conferința activului de partid din rindurile muncitorilor ceferiști, petroliști și mineri, organizată de Secretariatul C.C. al P.C.R. în iulie 1931. Conferința muncitorilor din aceste trei sectoare economice a elaborat un program de revendicări care prevedea sporirea salariilor, încetarea concedierilor și reprimirea la lucru a celor concediați, abrogarea măsurilor antimuncitorești etc. Conferința a ales un comitet de acțiune comun, care avea ca scop să conducă mai departe munca de organizare a muncitorilor din ramurile respective. De asemenea, ea a hotărât ca în conferințele locale să fie create organe comune pentru pregătirea acțiunilor. Această conferință a avut o mare însemnătate pentru pregătirea luptelor de mai tirziu ale muncitorilor din aceste ramuri. Hotărârile conferinței activului de partid din cele trei ramuri industriale au fost popularizate în cadrul organizațiilor de partid, cărora li s-a trimis broșura cu rezoluția adoptată la conferință.

În vederea pregătirii luptei ceferiștilor împotriva noilor atacuri ale capitalului și pentru a scoate pe muncitori de sub influența șefilor oportuniști, P.C.R. a acordat o atenție sporită muncii sindicale în rindurile ceferiștilor, care pierdeau tot mai mult orice încredere în sindicatele compromise prin poziția trădătoare adoptată de șefii oportuniști în timpul mișcărilor ce au avut loc. În cuvântul unuia din puținii participanți la adunarea sindicatului C.F.R. București din 19 februarie 1931 se arăta: „Muncitorii ceferiști au început să nu mai frecventeze sala sindicatului, întrucât nici până astăzi nu s-a dat răspuns la memoriul înaintat Direcției Generale C.F.R.”⁹⁶. Însăși

⁹² *Ibidem*, fond 5, dosar 938, fila 170; Vezi și „Socialismul”, 12 iulie 1931.

⁹³ Arhiva Atelierele C.F.R. Pașcani, fond neinventariat.

⁹⁴ „Adevărul” din 24 februarie 1931.

⁹⁵ „Munkás Ujság” din 11 martie 1931.

⁹⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 68, dosar 6163, fila 65.

siguranța sesiza printr-o notă că în rindurile lucrătorilor ceferiști se constată o „hotărîre de a ieși din sindicatul social-democrat”⁹⁷. Alarmat de situația creată, C. Spirlea, unul din liderii sindicatului cerea „să se găsească o soluție pentru a nu slăbi rindurile muncitorilor organizați în sindicatul social-democrat”⁹⁸. Părăsirea de către muncitorii ceferiști a sindicatului din București se producea însă într-un ritm atât de alert, încît în a doua jumătate a anului 1931, acesta nu cuprindea decît aproximativ 100 de membri⁹⁹.

Situații similare au avut loc și în alte sindicate ceferiste din țară. Președintele secțiunii P.S.D. Simeria, comunica într-o notă Uniunii Sindicatelor C.F.R., că sindicatul local e pe cale de dizolvare deoarece muncitorii „nu mai vin la sindicat”¹⁰⁰.

Constatînd apariția acestui nou fenomen în viața sindicatelor ceferiste, lipsa de interes față de ele sau chiar părăsirea lor în masă, și totodată, urmărind să atragă cit mai mulți muncitori la lupta revoluționară, Partidul Comunist a inițiat la București și în alte citeva centre ceferiste organizarea unor sindicate revoluționare. Astfel, la începutul lunii martie 1931 se orează la București sindicatul ceferist „Dezrobirea”. Ulterior, au luat ființă sindicate revoluționare în orașele Galați, Pașoani, Arad, Timișoara. Datorită terorii îndreptate de organele de represiune împotriva membrilor acestor sindicate, precum și a unor lipsuri și greșeli manifestate în activitatea lor, ele nu au reușit să cuprindă masele de ceferiști. După o scurtă perioadă, aceste sindicate și-au încetat activitatea¹⁰¹.

În pofida nenumăratelor greutăți și lipsuri, P.C.R. continua să desfășoare o intensă activitate pe diferite planuri în rindurile ceferiștilor, pentru a pregăti lupta lor împotriva aruncării altor greutăți, generate de criză, pe seama muncitorilor. Manifestele Partidului Comunist erau tot mai larg difuzate în centrele ceferiste. Profundele frămîntări prin care treceau muncitorii ceferiști i-a adus din nou în sindicatele amsterdamiste, P.C.R. acordînd o atenție sporită întăririi și activizării opozițiilor roșii din cadrul acestor sindicate. În unele centre ceferiste (București, Iași), procesul de cucerire și transformare revoluționară a sindicatelor a intrat într-o fază înaintată, care va fi încununată de succes în anul următor cînd în fruntea sindicatelor ceferiste din București, Iași, Cluj, Galați, Dej, Pașcani, Simeria, au fost alese conduceri revoluționare.

Un rol tot mai de seamă în mobilizarea muncitorilor la lupta împotriva politicii burgheziei de a ieși din criză pe seama maselor muncitoare, îndeplineau celulele P.C.R. din atelierele C.F.R., a căror influență crescuse simțitor. Demascînd pregătirile ce se făceau pentru aplicarea celei de-a doua „curbe de sacrificiu”, celulele partidului comunist de la Atelierele

⁹⁷ *Ibidem*, fond 68, dosar 6166, fila 7.

⁹⁸ *Ibidem*, fond 5, dosar 937, fila 229.

⁹⁹ „Dimineata” din 27 iunie 1934.

¹⁰⁰ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 77, dosar 7331, fila 12.

¹⁰¹ *Ibidem*, fond 68, dosar 6165, fila 120; fond 5, dosar 946, f. 105.

C.F.R.-Galați au lansat la sfârșitul anului 1931 un manifest, „către toți muncitorii de la Atelierele C.F.R. din Galați”, în care chema la rezistență organizată împotriva noilor atacuri capitaliste. Manifestul chema la formarea frontului unic al tuturor muncitorilor, indiferent de partidul sau sindicatul din care făceau parte, la pregătirea grevei etc.¹⁰². În aceste zile apar și manifestele comitetului regional din Moldova al P.C.R. și ale biroului celulelor partidului comunist de la Atelierele C.F.R. Nicolina-Iași, care de asemenea demascau măsurile ce se pregăteau pentru a lovi în condițiile de viață ale muncitorimii ceferiste¹⁰³. Aducând la cunoștință muncitorilor ceferiști din Iași, că tovarășii lor de la Atelierele Grivița din București au organizat o grevă demonstrativă de o oră ca o primă manifestare de rezistență împotriva măsurilor antimuncitorești ce se anunțau, manifestul biroului celulelor P.C. de la Atelierele C.F.R. Nicolina-Iași chema la organizarea de adunări pe secții, unde să se aleagă „delegați care să formeze un comitet de acțiune din cei mai buni, cinstiți și hotărâți muncitori spre a conduce lupta împotriva „curelilor de sacrificiu”. Chemind pe muncitorii ceferiști la organizarea luptei, manifestul arăta: „Să ne pregătim de grevă pentru că direcția nu va ceda”¹⁰⁴.

Înrăutățirea situației economice a țăranimii muncitoare a dus la creșterea nemulțumirilor, la adâncirea contradicțiilor de clasă la sate.

Izbucnirea și ascuțirea crizei economice mondiale din 1929, care s-a împletit cu criza agrară a înrăutățit la maximum situația țăranimii, a dat o însemnătate mai mare procesului de sărăcire și de diferențiere de clasă la țară și a sporit nemulțumirile adânci ale țăranimii împotriva apăsării fiscale și cămătărești. Datorită acestei situații, un val puternic de acțiuni țăărănești a cuprins întreaga țară. Ele s-au desfășurat sub forma numeroaselor mici revolte locale, a unor ciocniri cu jandarmii cu prilejul ocupării cu forța de către țărani a unor moșii boierești, a neplătirii impozitelor și datoritiilor, împotriva abuzurilor și samavolniciilor etc. Astfel, în martie 1929, locuitorii din comuna Mișca din județul Arad s-au ridicat cu hotărâre împotriva autorităților, care au venit să pună sechestru pe puținele lucruri din casele unor săteni. Deși jandarmii au intervenit cu brutalitate, împrăștiind pe țăranii revoltați și arestind 50 dintre ei, delegații veniți pentru sechestru au scăpat cu mare greutate de furia masei¹⁰⁵.

Din aceleași motive, locuitorii comunei Beiuș au atacat cu topoare și coase agenții de control și jandarmii asistenți, alungându-i din comună¹⁰⁶.

Un loc de seamă l-a ocupat în acțiunile țăărănești și lupta împotriva impozitelor, a taxelor împovărătoare și a abuzurilor autorităților. Ne putem imagina cât de mult loveau impozitele grele în masele țăărănești, dacă pînă și în parlament se auzeau voci care recunoșteau că „plugărima geme sub

¹⁰² *Ibidem*, fond 8, dosar 2043, fila 134.

¹⁰³ *Ibidem*, fond 96, dosar 2275, fila 307.

¹⁰⁴ *Ibidem*, fila 309.

¹⁰⁵ *Ibidem*, fond 52, dosar 4901, filele 15–17.

¹⁰⁶ *Ibidem*, fila 41.

greutatea insuportabilă a impozitelor fiscale de tot felul". Neputind suporta mărirea datoriilor de comună, locuitorii din Cornoreva, județul Severin, au devastat arhiva comunală, au alungat primarul și notarul și apoi au închis primăria sigilind-o¹⁰⁷. Numeroase acțiuni ale țăranilor din această perioadă erau îndreptate împotriva autorităților, care serveau cu exces de zel interesele exploatatorilor. Astfel a fost ridicarea în masă a locuitorilor din Sibiu, împotriva încercării de a le impune un notar compromis în comună¹⁰⁸. Pentru a pune capăt abuzurilor samavolnice ale jandarmilor țăranii din comuna Corestelec, județul Sălaj, au atacat postul de jandarmi și i-au dezarmat. În satele fostului județ Botoșani, țăranii au bătut pe reprezentanții autorităților veniți să-i forțeze la plata impozitelor¹⁰⁹. La Berchișești-Suceava, populația „refuză categoric să plătească dările către stat și comună”¹¹⁰. Pentru aceleași fapte sînt chemați jandarmii în comuna Ceplenita din județul Iași¹¹¹. La sfîrșitul anului 1930, țăranii ocupă cu forța o parte a terenurilor aparținînd mănăstirii Neamț¹¹².

Ca și în întreaga activitate a partidului, în această perioadă și în munca la sate s-au resimțit puternic consecințele luptelor fracționiste fără de principii. Munca în rîndurile țăranilor grav subapreciată, s-a limitat la rîspîndirea unor manifeste la sate, care, din necunoașterea realităților de pe teren aveau un caracter general, nelegate de revendicările zilnice ale maselor țăărănești.

Măsurile luate de partid în vara anului 1930 pentru lichidarea luptelor fracționiste și îmbunătățirea activității sale, au fost continuate și adîncite în perioada care a urmat. Pentru îndrumarea și organizarea muncitorilor în lupta împotriva ofensivei capitalului, au fost trimiși activiștii partidului în toate centrele țării. O atenție deosebită a fost acordată întăririi organizațiilor de partid și creării de noi celule, în special, în principalele ramuri de activitate. În vederea creșterii rîndurilor sale, partidul desfășoară o vie activitate pentru atragerea unor noi membri, în special, dintre muncitori¹¹³.

Conștient că una din lipsurile grave ale activității sale anterioare a fost legătura slabă cu masele populare, partidul a acordat acestei probleme cea mai mare atenție. Un loc de seamă l-a ocupat pe acest plan Conferința pe țară a „opozițiilor roșii”, ținută în aprilie 1931, care, în urma analizei critice a activității desfășurate de „opozițiile roșii” în syndicate, a precizat calea și metodele de muncă ale acestora în vederea transformării syndicatelor amsterdamiste în organizații de clasă, revoluționare. Confe-

¹⁰⁷ *Ibidem*, fond 1, dosar 107, fila 92.

¹⁰⁸ *Ibidem*, fond 52, dosar 4901, fila 31.

¹⁰⁹ *Ibidem*, filele 41, 44.

¹¹⁰ Arhivele Statului Iași, dosar 106, fond directorat ministerial.

¹¹¹ *Ibidem*, dosar 13, fond directorat ministerial, filele 511, 609.

¹¹² *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare din România*, Ed. t. politică, București, 1969, p. 172.

¹¹³ *Documente din istoria P.C.R., 1929-1933*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 154; Arhiva C.C. al P.C.R., fond 9, dosar nr. 2368, fila 3.

rînța a arătat că sarcinile „oposițiilor roșii” erau de a grupa în jurul lor masele de membri ai sindicatelor, precum și pe muncitorii neorganizați din întreprinderi, să organizeze luptele economice ale muncitorilor și alungarea conducătorilor reformiști din fruntea sindicatelor.

Rezultatele măsurilor luate de partid s-au reflectat din ce în ce mai vizibil în activitatea partidului și a organizațiilor de masă. Organizațiile P.C.R. se ocupau tot mai mult de organizarea și conducerea luptelor muncitorești. În luptele greviste desfășurate în această perioadă de muncitorii textiliști de la Arad și Cernăuți, comuniștii au îndeplinit cu cinste sarcinile încredințate de partid, fiind în primele rinduri. Au fost atrași în lupta grevistă muncitorii din porturile Galați și Constanța, precum și alte categorii de muncitori. Lupta economică a proletariatului se transforma de multe ori în acțiuni de stradă, ca de pildă, la „Phöenix”, „Zimmer” etc. Într-o serie de orașe au avut loc acțiuni ale șomerilor (Arad, Timișoara), mișcări de solidarizare a șomerilor cu lupta muncitorilor care lucrează („Lemaitre”, Timișoara), precum și sprijinirea prin grevă a revendicărilor șomerilor de către cei care lucrează (Arad)¹¹⁴. Împotriva politicii antipopulare a claselor dominante, se ridică acum și alte categorii de oameni ai muncii. În zilele de 17–18 iulie 1931 la București au loc demonstrații ale învățătorilor¹¹⁵. Se remarcă de asemenea unele succese în atragerea în luptă a femeilor și a tineretului muncitor.

Un moment important care a marcat o simțitoare îmbunătățire a muncii de partid, l-a constituit campania de pregătire a sărbătoririi zilei de 1 Mai 1931. Rezultatele activității componente, desfășurate de organele și de organizațiile de partid s-au reflectat în viguroasele manifestații organizate cu acest prilej la București (două coloane, una pe calea Griviței și alta în Colentina), Galați, Gheorghieni etc. În același timp are loc la Salonta, sub lozincile P.C.R. o mare demonstrație, la care participă 2.500 muncitori și țărani. Apreciind succesele obținute de partid, care în perioada respectivă a reușit să mobilizeze masele de muncitori, Rezoluția Secretariatului C.C. al P.C.R. asupra campaniei de 1 Mai 1931 arăta: „Justețea lozincilor noastre a fost confirmată fiindcă masele au răspuns în număr considerabil la acțiunea condusă de partid, lozincile fiind însușite de mase”¹¹⁶.

Creșterea influenței P.C.R. în rindurile maselor populare a fost dovedită și de importanta victorie în alegeri obținută de Blocul Muncitoresc Țărănesc în vara anului 1931. În pofida terorii crunte, a anulării voturilor, a furtului de urne, B.M.Ț. – organizație legală întemeiată și condusă de P.C.R. pentru apărarea intereselor oamenilor muncii de la orașe și sate, a obținut 73.711 voturi, număr de voturi dublu în comparație cu anul 1928.

¹¹⁴ *Documente din istoria P.C.R. 1929–1933*, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 269–270. Vezi și V. Petrișor, T. Pinteau *Acțiuni ale șomerilor din București în anii crizei economice (1929 – februarie 1933)*, în *Analele Institutului de istorie a partidului*, an XI, nr. 3, din 1965.

¹¹⁵ „Buletinul”, organ al C.C. al P.C.R., noiembrie 1931; „Ținărul leninist” din 1 august 1931.

¹¹⁶ *Documente din istoria P.C.R. 1929–1933*, E.S.P.L.P., 1956, p. 156–157.

Progrese simțitoare au obținut în activitatea lor și sindicatele revoluționare¹¹⁷.

Analiza importantelor lupte de clasă desfășurate în primii ani ai crizei economice ne permite să concludem că, masele muncitoare au opus o dirză rezistență tendinței claselor exploatatoare de a arunca totalitatea consecințelor crizei economice pe seama lor. Că și în acești ani, când Partidul Comunist a trecut prin mari frământări interne, comuniștii s-au situat în fruntea a numeroase dintre grevele și acțiunile desfășurate de muncitori. Experiența acestor ani de lupte curajoase și multiple, coroborate cu întărirea organizatorică și ideologică a P.C.R. au creat premisele necesare pentru desfășurarea marilor bătălii revoluționare ce au urmat în anii 1932 - 1933.

¹¹⁷ „Buletinul”, organul C.C. al P.C.R., din 9 decembrie 1931.

DER KAMPF DER ARBEITERMASSEN RUMÄNIENS IN DEN ERSTEN JAHREN DER KAPITALISTISCHEN WELTWIRTSCHAFTSKRISE (1929–1933)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Arbeit „Der Kampf der Arbeitermassen Rumäniens in den ersten Jahren der kapitalistischen Weltwirtschaftskrise“ führt uns eine Reihe von Aspekten, Formen und vom rumänischen Proletariat angewandten Mitteln zum Widerstand gegen die Absicht der Ausbeuterklasse, die Schwierigkeiten der Krise ausschliesslich auf die Schultern der Arbeiter abzuladen, vor Augen. Sie bezieht sich auf die Jahre 1929–1931 und verweilt vor allem bei einigen von der Krise in dieser Periode etwas heftiger berührten Gebieten.

Es wurden die bedeutendsten Klassenkämpfe, die in diesen Jahren gegen die Reduzierung der Gehälter, gegen die Entlassungen der Bergarbeiter aus dem Jiu-Tal (Schil-Tal), der Metallarbeiter aus „Reșița“, den „Lemaitre“-Werken der Hauptstadt und vieler anderer Werke, geführt wurden, geschildert.

Ziemlich ausführlich werden auch einige Momente aus dem Kampf der Eisenbahnarbeiter dargestellt: die Demonstration vom 29. Januar 1931 von Bukarest, die aus dem Februar desselben Jahres in Klausenburg u. a. Auch einige Bewegungen in den Reihen der Bauernschaft werden kurz aufgezeigt.

Die Arbeit lässt uns einige von den Arbeitermassen in dieser Zeitspanne angewandten Kampfmethoden kennenlernen und deren Vervollkommen je nach dem Grad der wachsenden Verschärfung der Krise. Sie streicht die führende Rolle der Kommunisten in der Organisation und Führung des von der Arbeiterklasse Rumäniens in den ersten Jahren der kapitalistischen Weltwirtschaftskrise geführten Kampfes heraus.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI IN PERIOADA 1929—1933

Greva tipografilor din iulie 1930

de DORICA BUCUR

Între anii 1929—1933, întreaga lume capitalistă a fost zguduită de convulsiile violente ale celei mai puternice orize economice de supraproducție, criză care a afectat industria, agricultura, comerțul, transporturile, sistemul financiar-bancar, toate sectoarele vieții economice capitaliste¹.

O serie de întreprinderi și-au redus, rind pe rind, lucrările iar mai tirziu și-au închis porțile. La întreprinderile din județul Brașov au avut loc concedieri masive cum a fost cazul la Fabrica de avioane I.A.R.², Fabrica de postav Scherg³ și altele. Șomerii, al căror număr a sporit în mod impresionant, s-au alăturat frontului de luptă al muncitorilor angajați, deosebit de combativ în județul nostru.

Astfel, la 10 ianuarie 1929, câteva sute de șomeri din Brașov au ținut o întrunire la căminul muncitoresc din localitate, unde au protestat împotriva concedierilor și au cerut să se ia măsuri pentru ajutorarea lor. Întrunirea s-a încheiat cu o demonstrație de stradă în fața primăriei și prefecturii⁴.

Alături de muncitorii din marile întreprinderi industriale și de țărani, în orașul și județul Brașov s-au încadrat în frontul luptei împotriva exploataării, pentru ieșirea revoluționară din criză și angajații întreprinderilor mici, ai atelierelor cit și toate celelalte categorii de salariați.

Între acțiunile inițiate, organizate și conduse de secția locală a P.C.R. se numără și greva tipografilor din Brașov, din vara anului 1930. La întreprinderile tipografice care deși aveau un număr redus de angajați, ce oscila între 1 și câteva zeci, s-a reușit să se creeze, prin munca dusă de la om la om, un front comun de luptă.

¹ Gh. I. Oancea, *Acțiuni greviste ale muncitorilor reșițeni din anul 1930*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. IV, București, 1970, p. 319.

² Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 5, dosarul nr. 896, fila 52.

³ Arh. st. Brașov, fond Inspectoratul muncii Brașov, dosar conflicte de muncă, 1930—1932.

⁴ A. Simion, *Greva muncitorilor metalurgiști de la „Industria sîrmei” — Cimpia Turzii din februarie 1929*, în *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România*, vol. IV, București, 1970, p. 284.

Acțiunea majorității tipografilor din Brașov a început în dimineața zilei de 7 iulie 1930 ora 7, când nouă tipografii au încetat lucrul, declarând grevă⁵.

Cauzele declanșării grevei tipografilor din Brașov, grefate pe fondul general al crizei economice, așa cum arată formularele definitive încheiate zece zile mai târziu, la reluarea lucrului, sînt următoarele: „cererea salariilor de a se prelungi vechea convenție colectivă de muncă și salarizare, expirată la 1 iulie 1930, spor de salarii”⁶, îmbunătățirea condițiilor de muncă, un tratament mai omenos din partea patronilor, clauze referitoare la ucenici și altele.

Pentru reușita acțiunii, organizarea și dirijarea ei s-a ales un comitet de grevă în fruntea căruia s-au aflat comuniștii și membrii sindicatelor, care au reprezentat muncitorii și au formulat cererile lor la discuțiile de conciliere cu patronii și delegații Inspectoratului muncii din Brașov.

Formularul definitiv nr. 22/1930, întocmit, de altfel, ca și următoarele, la soluționarea conflictului, arată că la firma „Egetö A și C” din Brașov, str. Porții (azi str. Republicii), care avea nu număr de 13 angajați, 9 muncitori calificați și 4 ucenici, au intrat în grevă toți muncitorii calificați⁷. Deși ucenicii nu s-au raliat oficial grevei „n-au putut muncii pentru că munca lor nu putea fi executată fără ajutorul participanților”⁸. În realitate, toți salariații acestei firme au încetat lucrul.

De la firma „Cultura” cu sediul în Brașov, str. Lungă, care avea 5 angajați; 2 muncitori calificați și 3 ucenici⁹, cei doi muncitori calificați s-au aliat greviștilor, iar ucenicii au fost nevoiți să înceteze și ei munca.

O situație similară s-a înregistrat și la tipografia condusă de „Simon Hertz fiul”, cu sediul în str. Porții, care de asemenea avea 5 angajați, 4 muncitori calificați și un ucenic¹⁰. Cei 4 muncitori calificați, solidarizându-se cu tovarășii lor din celelalte tipografii brașovene au declarat și ei grevă.

Solidaritatea muncitorilor tipografi conduși de comuniști, munca de propagandă de la om la om, desfășurată de membrii organizației locale a P.C.R. a reușit să atragă în grevă majoritatea tipografilor din Brașov, chiar și pe cei de la unitățile care aveau un singur angajat.

Așa de pildă, tipografiile „Albert Hanshorus”¹¹ și „Frații Antal”¹², care aveau numai câte un angajat calificat, au fost antrenate și ele în această acțiune.

⁵ Arh. st. Brașov, fond Inspectoratului muncii Brașov, dosar conflicte de muncă 1930—1932.

⁶ *Ibidem*, Formular definitiv, nr. 22/1930.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, nr. 23/1930.

¹⁰ *Ibidem*, nr. 24/1930.

¹¹ *Ibidem*, nr. 25/1930.

¹² *Ibidem*, nr. 26/1930.

O situație interesantă s-a creat la firma „Rapid” din str. Morii, în care lucrau 5 ucenici¹³. Aici fără a exista un participant oficial la grevă, activitatea a fost paralizată.

Primul ziar românesc din Transilvania „Gazeta de Transilvania”, greu încercat încă de la întiul număr, închide în paginile sale o impresionantă istorie a luptei duse pentru apariție neîntreruptă de un veac și mai bine.

În pragul memorabilei vîrste de 100 de ani a ziarului, angajații tipografiei „Gazeta Transilvaniei”, bazați pe o veche tradiție de luptă pentru cîștigarea drepturilor sociale, au declarat și ei grevă, alăturîndu-se fraților lor întru profesiune. Din cei 17 angajați ai tipografiei, care, atunci, își aveau sediul pe str. Prundului (azi str. 30 Decembrie), 13 au intrat în conflict, iar ceilalți 4 au fost nevoiți și ei să-și întrerupă luorul¹⁴. Activitatea la istorica tipografie a „Gazetei Transilvaniei” s-a reluat la 17 iulie 1930 orele 10,15¹⁵.

Cererile lor au fost similare cu ale celorlalți tipografi din oraș.

Una din firmele tipografice cu o vechime respectabilă în Brașov, cea care a tipărit și primele ziare în limba română, de asemenea majoritatea ziarelor și cărților în limba germană apărute în localitate în acea perioadă a fost firma „Johann Gött și fiul” situată pe actuala stradă 7 Noiembrie la nr. 9¹⁶.

Tipografia, care avea 42 de angajați, dintre care 25 muncitori calificați și 2 ucenici¹⁷, fiind una din cele mai mari din oraș, participă activ la această acțiune muncitorească. Cu excepția celor 2 ucenici toți angajații au participat la grevă, luptînd pentru aceleași revendicări ca și tovarășii lor, reluînd luorul după soluționarea cererilor greviștilor, în ziua de 16 iulie 1930 ora 14¹⁸.

Greva tipografilor din Brașov, una din acțiunile bine organizate din perioada crizei generale, fără a fi de o mare amploare prin numărul participanților, dar importantă prin rezultatele obținute, a înfrățit în luptă pentru o viață mai bună, pentru ieșirea revoluționară din oriză, muncitorii români, germani și maghiari.

Tipografia „W. Grunfeld et. Co”, unde se tipărea ziarul maghiar „Brasóci Lapok” cu sediul pe str. Porții, avea 27 angajați¹⁹. Dintre aceștia 5 muncitori necalificați și un ucenic au rămas în afara conflictului, iar 21 au fost în grevă pînă în ziua de 16 iulie 1930 ora 14²⁰.

Cauzele, revendicările și rezultatele acestei greve reies clar din actele încheiate la soluționarea conflictului²¹, în urma „tratativelor de concilia-

¹³ *Ibidem*, nr. 27/1930.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 28/1930.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 29/1930.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 30/1930.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, nr. 22—30/1930.

țiune duse între greviști și patroni și de asemenea, prin tratative de conciliațiune conduse de Inspectoratul muncii²².

În urma dezbaterilor ce au avut loc, majoritatea tipografiilor au reluat lucrul în ziua de 17 iulie ora 7, iar citeva din ele înainte cu o zi, în 16 iulie orele 10 și 14. Durata grevei a fost așadar de 9 și respectiv 10 zile.

Rezultatul grevei tipografilor din Brașov a dovedit că lupta lor n-a fost zadarnică. S-a demonstrat încă o dată, că solidaritatea de clasă este necesară, că țelul comun al tuturor muncitorilor poate fi cucerit prin luptă. Printre principalele rezultate ale grevei tipografilor din Brașov, menționăm satisfacerea celor mai importante revendicări ale greviștilor; astfel „s-a acceptat convenția colectivă de muncă și salarizare încheiată în Cluj pentru întreaga Transilvanie și s-au sporit salariile lucrătorilor grafici din orașul Brașov prin acordul încheiat la inspectoratul nostru”²³ (Inspectoratul muncii Brașov – n. n.), după care rezultate s-a reluat lucrul în toate tipografiile.

Greva din Brașov a stîrnit un puternic ecou în rîndurile tipografilor din fostele județe Odorhei și Trei-Scaune, care s-au solidarizat în luptă cu brașovenii, declarînd și ei grevă. Revendicările lor erau similare.

Astfel, cei doi muncitori calificați ai firmei „Globus” din Odorhei, au intrat în grevă, a doua zi, adică la 8 iulie 1930, ora 7²⁴.

La fel au procedat și salariații Societății pe acțiuni „Könyvnyomda” tot din Odorhei, care au făcut front comun cu cei de la „Globus” pentru sprijinirea greviștilor din Brașov²⁵. Din cei 10 angajați ai acestei tipografii au intrat în grevă 8, paralizînd activitatea unității, ucenicii neputînd continua singuri munca²⁶.

În ziua de 9 iulie, ora 12²⁷, greva tipografilor s-a extins și în județul Trei-Scaune, la tipografia „Patria” din Covasna, unde toți cei 4 angajați au încetat lucrul.

Greviștii din Odorhei și Covasna, participanți activi la grevă și susținători ai ei, au obținut de asemenea unele rezultate, și anume, patronii lor au acceptat convenția colectivă de muncă și salarizare încheiată în Cluj pentru întreaga Transilvanie²⁸, dar n-au reușit să impună mărirea salariilor.

Succesul tipografilor din Odorhei și Covasna a fost mai modest, dar a demonstrat că patronii nu și-au putut impune voința, fiind nevoiți să trateze cu delegații muncitorilor și să satisfacă o parte din revendicările lor²⁹.

După ce au luat cunoștință de rezultatul tratativelor cu patronii, duse de comitetul grevei, muncitorii tipografi din cele trei județe, fiind de acord cu prevederile convenției de muncă și salarizare încheiată pentru întreaga

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, nr. 31/1930.

²⁵ *Ibidem*, nr. 32/1930.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*, nr. 33/1930.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

Transilvanie la Cluj, pe baza căreia își desfășurau activitatea, iar cei din Brașov reușind să obțină și sporirea salariilor, au hotărît încetarea grevei.

Greva tipografilor din județul Brașov, cu care s-au solidarizat și cei din județul Odorhei și Trei-Scaune, din vara anului 1930, prin cererile formulate, prin mijloacele de luptă adoptate și prin rezultatele obținute nu este cu nimic mai prejos decât mișcarea grevistă generală din județul Brașov și din România, cu toate că numărul greviștilor, datorită specificului unităților de muncă intrate în conflict, a fost destul de redus. La cei 105 participanți efectivi la grevă s-au adăugat 35 de ucenici sau muncitori necalificați a căror activitate a fost paralizată în această perioadă, astfel cifra totală a greviștilor ajungând la 140³⁰.

Prin programul revendicativ și rezultatele obținute mișcarea grevistă a tipografilor din vara anului 1930 se ridică la nivelul luptei revoluționare a proletariatului din România din anii crizei economice 1929–1933, pentru ieșirea revoluționară din criză, pentru condiții de muncă și de viață mai bune.

³⁰ *Ibidem*, nr. 22 – 33/1930.

Formularul definitiv Nr. 28/1930

1. Denumirea unității: *Gazeta Transilvaniei*

2. Numele, prenumele, data nașterii, locul nașterii, ocupația: *Inspectoratul muncii Brașov*

3. Data încheierii: *15.07.1930*

Tipul de muncă	Număr de muncitori	Număr de muncitori în grevă	Număr de muncitori în lucru	Număr de muncitori în concediu	Număr de muncitori în altă stare
Tipar	15	15	0	0	0
Alte	15	15	0	0	0

4. Căminul în care locuiește: *Strada 150, nr. 7, Brașov*

5. Căminul în care locuiește: *Strada 150, nr. 7, Brașov*

Tipul de muncă	Număr de muncitori	Număr de muncitori în grevă	Număr de muncitori în lucru	Număr de muncitori în concediu	Număr de muncitori în altă stare
Tipar	15	15	0	0	0
Alte	15	15	0	0	0

6. Căminul în care locuiește: *Strada 150, nr. 7, Brașov*

Tipul de muncă	Număr de muncitori	Număr de muncitori în grevă	Număr de muncitori în lucru	Număr de muncitori în concediu	Număr de muncitori în altă stare
Tipar	3	3	0	0	0
Alte	3	3	0	0	0

Când a început și când a luat sfârșit: *15.07.1930, ora 7 dimineața*

Numărul de muncitori ai unității: *15*

Formularul definitiv Nr. 29/1930

1. Denumirea unității: *Gazeta Transilvaniei*

2. Numele, prenumele, data nașterii, locul nașterii, ocupația: *Inspectoratul muncii Brașov*

3. Data încheierii: *15.07.1930*

Tipul de muncă	Număr de muncitori	Număr de muncitori în grevă	Număr de muncitori în lucru	Număr de muncitori în concediu	Număr de muncitori în altă stare
Tipar	15	15	0	0	0
Alte	15	15	0	0	0

4. Căminul în care locuiește: *Strada 150, nr. 7, Brașov*

5. Căminul în care locuiește: *Strada 150, nr. 7, Brașov*

Tipul de muncă	Număr de muncitori	Număr de muncitori în grevă	Număr de muncitori în lucru	Număr de muncitori în concediu	Număr de muncitori în altă stare
Tipar	15	15	0	0	0
Alte	15	15	0	0	0

6. Căminul în care locuiește: *Strada 150, nr. 7, Brașov*

Tipul de muncă	Număr de muncitori	Număr de muncitori în grevă	Număr de muncitori în lucru	Număr de muncitori în concediu	Număr de muncitori în altă stare
Tipar	3	3	0	0	0
Alte	3	3	0	0	0

Când a început și când a luat sfârșit: *15.07.1930, ora 7 dimineața*

Numărul de muncitori ai unității: *15*

Fig. 1. — Formularul definitiv nr. 28/1930 încheiat între tipografia „Gazeta Transilvaniei” și Inspectoratul muncii Brașov.

Fig. 2. — Formularul definitiv nr. 29/1930 încheiat între tipografia „Johann Gött” și Inspectoratul muncii Brașov.

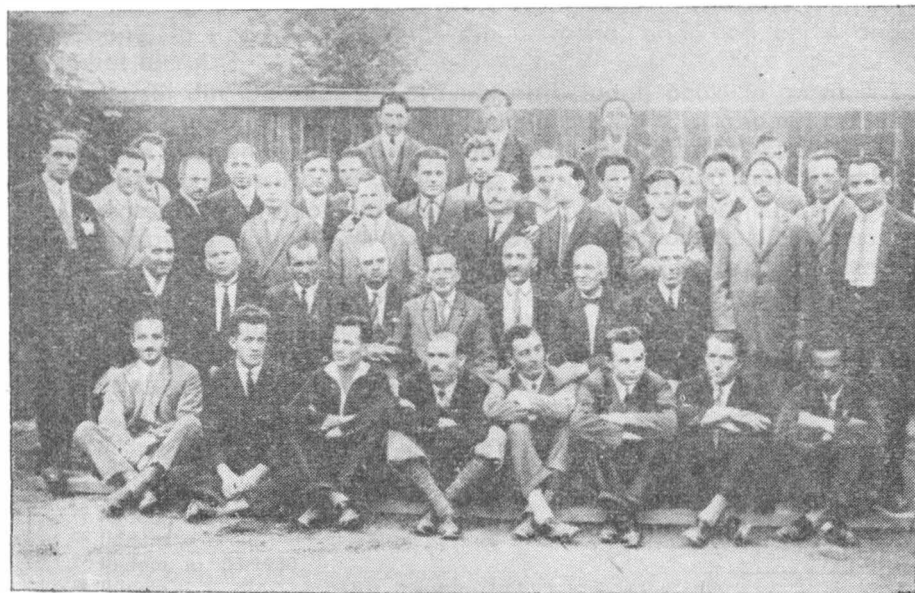

Fig. 3. — Muncitori tipografi din Brașov participanți la greva din iulie 1930.

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER ARBEITERBEWEGUNG WÄHREND DER JAHRE 1929–1933. DER STREIK DER BUCHDRUCKER VOM JULI 1930

(ZUSAMMENFASSUNG)

Zu den Arbeiterbewegungen aus der Zeit zwischen 1929–1933 zählt auch der Streik der Arbeiter aus den Druckereien der Bezirke Braşov, Odorhei und Trei-Scaune. Er begann in den meisten Druckereien am Morgen des 7. Juli 1930 und dauerte bis zum 16. und 17. Juli 1930, also 9 und 10 Tage. Infolge der Art der Forderungen, der angewandten Kampfmittel und der erlangten Resultate, gehört dieser Streik zu den revolutionären Kämpfen für die revolutionäre Überwindung der Krise, für bessere Arbeits- und Lebensbedingungen.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1 – Schlussformular Nr. 28/1930, das zwischen der Druckerei der „Gazeta Transilvaniei“ und dem Arbeitsinspektorat Braşov–Kronstadt festgesetzt wurde.
- Abb. 2 – Schlussformular Nr. 29/1930, das zwischen der Druckerei „Johann Gött“ und dem Arbeitsinspektorat Braşov–Kronstadt abgeschlossen wurde.
- Abb. 3 -- Teilnehmer am Druckerstreik vom Juli 1930.

REVISTA „SPRE STINGA”

de ȘTEFAN SUCIU

La 15 octombrie 1931 apărea la Brașov, Calea Junilor nr. 6, revista politică și socială, bîlunară „Spre stînga”¹, care s-a numărat printre cele aproape 500 de gazete și reviste comuniste, democratice și antifasciste, editate și îndrumate de Partidul Comunist Român în cei peste 20 de ani de teroare și opresiune burgheză. Directorul și autorul principalelor articole ale revistei a fost profesorul Ilie Cristea, intelectual democrat, înflăcărat patriot, luptător neobosit pentru drepturi și libertăți democratice, pentru răspîndirea marxism-leninismului în țara noastră, pentru triumful socialismului și comunismului pe pămîntul României².

Stabilit la Brașov în toamna anului 1918 cînd ocupă catedra de limba română și latină la Liceul „Andrei Șaguna”³, liceu, unde urmase și ultima clasă – a VIII-a – și își luase examenul de maturitate în anul 1911⁴, profesorul Ilie Cristea se încadrează imediat în mișcarea revoluționară, militînd pentru unirea Transilvaniei cu România. La adunarea populară de la Brașov din ziua de 2 noiembrie 1918, Ilie Cristea este ales în Consiliul Național, care s-a intitulat „Sfatul național român din Țara Birsei”, fiind numit și în comitetul executiv al consiliului⁵.

Încă din această perioadă, profesorul Ilie Cristea desfășoară o bogată activitate publicistică militantă în cadrul ziarului „Glasul Ardealului”, organ al Consiliului Național Român din Țara Birsei apărut între 9 noiembrie 1918

¹ Titu Georgeșcu – Mircea Ioanid, *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă (1921–1944)*, Edit. științifică, București, 1963, p. 173; Iosif H. Andronic, „Spre stînga”, în „România literară” din 29 IV 1971, p. 13; Mircea Curticean, *Spre stînga*, în „Tribuna”, nr. 15 din 14 aprilie 1966.

² Titu Georgeșcu, *Un intelectual legat de popor, un publicist militant*, prefată la volumul Ilie Cristea, *Articole (1923–1936)*, Edit. politică, București, 1961, p. 5–15; N. Petrovici, *Ilie Cristea*, în „Analele de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, anul XIII, nr. 4, 1961, p. 147–150.

³ Anuaul liceului „Andrei Șaguna” din Brașov, anul jubiliar 1924–1925, p. CVII–CVIII.

⁴ Arh. st. Brașov, fond liceul „Andrei Șaguna” registrele nr. 225, 620; Anuaul gimnaziului din Brașov, al școalei reale și al școalelor centrale primare pe anul 1910–1911, p. 151, 169.

⁵ Ion Nicoară, „Glasul Ardealului”, ziarul brașovean al unirii naționale de la 1 decembrie 1918, în *Cumidava*, II, Brașov, 1963, p. 211–213; prof. I. Nicoară, *Ilie Cristea la „Glasul Ardealului”*, în „Astra”, anul II, nr. 6 (13), iunie 1957, p. 3.

și 30 decembrie 1918 sub redacția unui comitet din care făcea parte și Ilie Cristea⁶.

Ca profesor la primul liceu românesc din Brașov, Ilie Cristea desfășoară o laborioasă activitate la catedră, participă la viața culturală a orașului, exprimându-și în scris și în diferite conferințe, concepțiile sale politice de orientare socialistă. Iată, de altfel, cum îl caracteriza, la 23 noiembrie 1921, directorul de atunci al Liceului „Andrei Șaguna”, dr. Iosif Blaga: „Ilie Cristea e un profesor bun și capabil, inteligent, clar și face bun spor în școală... e foarte bun teoretician, cu principii socialiste democratice... În cugetările și discuțiile sale e foarte liberal și rațional. De aceea nu se împacă cu multe abstracțiuni și forme ale vieții”⁷.

Spiritul său protestatar față de realitățile social-politice din acea vreme a atras repede atenția autorităților și a unor elemente reacționare din Brașov. În anul 1921, împotriva profesorului Ilie Cristea se deschide o anchetă „disciplinară”, învinuit că propagă doctrina ateistă și că „ar fi produs în școală un spirit distructiv și anarhic”⁸. Dar corpul profesoral respinge toate acuzațiile aduse lui Ilie Cristea, considerind că procedeul de a se întreprinde ancheta fără a se ține seama de poziția direcțiunii liceului, creează „cazii pentru jignirea demnității profesorilor și nesiguranțe pentru situația lor”⁹.

În anii următori, profesorul Ilie Cristea continuă să dezvăluie o serie de tare ale societății capitaliste, în special cele din domeniul învățămîntului, prin articolele publicate în „Gazeta Transilvaniei”, „Adevărul”, „Dimineața”, „Societatea de miine”. Pe măsură ce intră în legături mai strînse cu mișcarea muncitorească și, îndeosebi, cu Partidul Comunist Român, el evoluează spre poziții materialist-istorice, revoluționare¹⁰. Activitatea desfășurată la revista „Spre stînga” confirmă pe deplin acest lucru.

Pe baza autorizației emisă de Primăria Municipiului Brașov, în urma cererii lui Ilie Cristea din 9 octombrie 1931¹¹ prin care arată că sub direcția și răspunderea lui va apare la Brașov revista „Spre stînga”, la 15 octombrie se scoate primul număr al revistei, în 32 de pagini, format de carte. Din cauza măsurilor represive luate de organele statului burghez-moșieresc, revista va apare numai în trei numere – la 15 octombrie, 1 și 20 noiembrie 1931.

În articolul de început „Rostul nostru”, se arată că revista apare în condițiile cînd „falimentul societății burgheze nu se mai poate ascunde, cuvîntul cîstit și liber este totuși înăbușit”. De aceea, redactorii grupați în jurul revistei „vor încerca totuși să vorbească răspicat. Adevărul se cere

⁶ *Ibidem*.

⁷ Arh. st. Brașov, fond Eforia școlară, dos. nr. 175, filele 17–19.

⁸ *Ibidem*, filele 42–43.

⁹ *Ibidem*, fond liceul „Andrei Șaguna”, registru de procese-verbale nr. 753.

¹⁰ Titu Georgescu, *op. cit.*, p. 5, 10; N. Petrovici, *op. cit.*, p. 145.

¹¹ Arh. st. Brașov, fond Primăria Brașov, nr. 25041/1931, f. 1.

întreg. Momentele sînt prea dramatice, poruncile conștiinței prea categorice, ca să șovăim...¹².

Prin numeroasele articole – „De ce suferim”, „Țăranul înșelat”, „În cleștele dilemei”, „De vorbă cu Patria” – se face o analiză critică, marxist-leninistă, a societății capitaliste de la noi, în contextul internațional, impunându-se necesitatea unor schimbări revoluționare care să ducă la instaurarea socialismului.

Criza economică, aflindu-se în plină desfășurare, este amplu dezbătută. Ea se datorește „suprastructurii sociale, care la rîndul său decurge din instituția proprietății private...” pe cînd în socialism „dispare proprietatea privată, se șterg diferențierile de clasă, dispar rentierii și paraziții”¹³. Analiza desfășurării crizei duce la concluzia că „sistemul capitalist a devenit incompatibil cu progresul. Forțele rebele dinlăuntrul butoiului vor face ca acesta să plesnească”¹⁴.

Încercările burgheziei din Europa de a se concentra în „guverne naționale” pentru a ieși din criză prin adîncirea mizeriei oamenilor muncii sînt considerate, în nota „Guverne naționale”, „ca ultim moment în istoria capitalismului, caracterizînd agonia acestuia. Sistemul își adună forțele, într-o ultimă și zadarnică încordare”¹⁵.

În paginile revistei sînt dezbătute pe larg condițiile de muncă și viață ale muncitorilor, țăranilor și intelectualilor. Iată cum este descrisă viața muncitoarelor de la Fabrica Scherg din Brașov (astăzi fabrica de stofe) în contrast cu cea a capitaliștilor, în urma efectuării unei anchete: „... Muncitoarele luorează cuprinse de o febră disperată, 10 și 11 ore. Cele mai multe sînt plătite cu trei lei pe ceas, adică cu 33 lei pe zi și 198 lei pe săptămînă. Din suma aceasta mai trebuie scăzute cotizațiile către casa cercuală și amenzile”, în timp ce unul din directorii fabricii „a vrut să depășească în bogăție arhitectonică cea mai scumpă casă din Brașov, și a reușit. Numai căratul pămîntului din colina perforată de tirnacoape a costat rotunda sumă de cinci milioane de lei. Ce-o mai fi în casă, nu știu, căci cavalerii industriei nu primesc plebeeni”¹⁶.

Dezbătînd problema țărănească, în articolul „Țăranul înșelat” se arată că „agricultura, nemaiinteresînd cercurile conducătoare, a fost cu desăvîrșire neglijată, pe cînd la adăpostul urcatelor tarife vamale a început să răsără o industrie parazitară”. În ce privește nivelul de viață al țăranului, articolul continuă: „Seara, înainte de culcare, tăciunii din vatră se acoperă cu cenușe, ca să nu se stingă pînă dimineața. Dacă totuși se sting, oamenii își aduc din vecini jar cu văturaiul. Din 20 de case, abia se pot aduna 100 de lei, iar schimbul se face în natură”¹⁷.

¹² „Spre stînga”, anul I, nr. 1, 15 octombrie 1931, p. 1–2.

¹³ *Ibidem*, nr. 3, p. 2.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 1, p. 6.

¹⁵ *Ibidem*, p. 31.

¹⁶ *Ibidem*, p. 16.

¹⁷ *Ibidem*, p. 13–14.

Cu aceeași vigoare sînt dezvăluite și racilele învățămîntului românesc din acea perioadă care „se încadrează perfect în sistemul capitalist, colorat de specificul local românesc”. „... Numai în anul școlar 1929/1930 – se arată în articolul „Distrugerea școlii” – au rămas fără școală peste 357.000 de copii...”. În privința accesibilității fiilor de muncitori și țărani la învățămîntul mediu, în același articol se dă exemplul unui „biet țăran”, care, neavînd cu ce plăti taxa școlară de 8.000 lei, „și-a lăsat în curtea școlii, odată cu băetul, și singura vacă ce o avea...”¹⁸.

Printr-un „Manifest-program al unui grup de medici”, publicat în numărul trei al revistei, se face un apel către toți medicii din țară să fie alături de muncitorime și țărănimea săracă, punîndu-și cunoștințele la dispoziția acestora. „În cartierele mărginașe ale orașelor, învăluite în fumul coșurilor de fabrică, unde rinjește spectrul hidos al foametei și tuberculoza își culege victimele; la sate, scufundate în bezna întunericului ce înăbușe suferințele milioanele și unde domnește pelagra, este locul nostru...”¹⁹.

Evenimentele sociale și politice ce se desfășoară în lumea capitalistă sînt de asemenea pe larg comentate. În articolul „Lupte sociale în Anglia” se arată că puternicele demonstrații ale oamenilor muncii împotriva guvernului au provocat „un război social fără prolog, un cutremur neașteptat... Fața calmă a Angliei se crispează: peste viața-i publică se asvirle un torenț furios...”²⁰.

Măsurile fasciste luate de guvernul Horthy în Ungaria împotriva maselor populare sînt condamnate cu tărie în articolul „Teroarea albă reînviată în țara lui Horthy”. „Exceptînd Italia – se menționează în articol – nicăieri poate mizeria maselor nu-i așa de îngrozitoare, nicăieri exploatarea așa de cinică... Acum, simțînd că prăbușirea se apropie, regimul se poate întoarce îndărăt. Explozia însă se poate numai amîna, pentru ca, mai tîrziu, să fie cu atît mai puternică”²¹.

În articolul „Evenimentele forțează clarificarea”, se atrage atenția asupra pericolului instaurării fascismului în Germania, unde partidele burgheze acordau sprijin total lui Hitler. „Fenomenul politic – conchide articolul – nu e decît un reflex al catastrofei economice, care se apropie... Experimentul hitlerist va însemna începutul sfîrșitului”²².

Răspunzînd acuzațiilor calomnioase ale ziarului „Patria”, organul Partidului Național Țărănesc din Cluj, în articolul „De vorbă cu „Patria””, Ilie Cristea se referă și la rolul presei. După ce arată că în capitalism nu poate exista un ziar burghez cu adevărat independent și obiectiv, se oprește asupra situației presei revoluționare din țările burgheze, menționînd că aceasta „răspunde unei necesități, fiindcă oferă soluții. Este adevărat că în unele state capitaliste, guvernul și-au creat o situație absurdă, n-au nici o soluție, iar pe cei cari le-ar putea da, nu-i lasă să vorbească. Sin-

¹⁸ *Ibidem*, nr. 3, p. 9–10.

¹⁹ *Ibidem*, p. 14.

²⁰ *Ibidem*, nr. 1, p. 17.

²¹ *Ibidem*, nr. 2, p. 13.

²² *Ibidem*, nr. 3, p. 29–30.

tem siguri însă că absurdul nu poate să dureze, iar guvernării miopi vor fi nevoiți să asculte și o muzică neplăcută...²³

Pe linia popularizării cunoștințelor despre Uniunea Sovietică, unde există „o dictatură a proletariatului perfect compatibilă cu cea mai largă democrație”²⁴, revista publică articolele „Un document despre Uniunea Sovietică”, „Planul de cinci ani sovietic”, „Documente despre Uniunea Sovietică”.

Agresiunea imperialismului japonez asupra Chinei, în septembrie 1931, este aspru condamnată în articolul „Diversiunea singeroasă”. Sunt acuzate și statele capitaliste pentru sprijinirea pregătirilor de noi atacuri împotriva poporului chinez de către cercurile militariste japoneze, care în felul acesta erau încurajate în acțiunile lor agresive. „În astfel de momente – se spune în încheierea articolului – se poate uita ușor înțelepciunea populară: „Cine samănă vînt, culege furtună”²⁵.

*

Deși a apărut numai în trei numere, revista s-a bucurat de un mare număr de cititori. Registrul cu evidența abonaților, întocmit de Ilie Cristea, ne indică cititori din Brașov, București, Cluj, Timișoara, Constanța, Arad, Pitești, Craiova, Lugoj, Tg. Ocna, Caransebeș, Rm. Sărat, Buzău, Moreni, printre abonați numărîndu-se Petre Constantinescu-Iași, Mihail Cruceanu, Demostene Botez, Garabet Ibrăileanu și alții. Datorită prestigiului pe care și l-a căpătat încă de la apariție, revista a avut abonați și în alte țări, ca Austria și Cehoslovacia²⁶.

Ca și în cazul altor publicații și reviste cu conținut militant revoluționar, organele represive nu se puteau împăca cu principiile expuse în paginile revistei. În luna noiembrie 1931, cu ordinele nr. 59126 și 60880, Ministerul de Interne cere tuturor prefecturilor din țară să ia urgent „stricte măsuri pentru confiscarea tuturor numerelor din revista „Spre stînga” care apare la Brașov”²⁷.

La 17 noiembrie 1931, Parchetul Tribunalului Cluj comunică instituției similare din Brașov că a confiscat mai multe exemplare din revista „Spre stînga” nr. 1, cerînd totodată să facă cercetări pentru identificarea autorilor următoarelor articole: „Ce nu scrie presa românească”, „Un document despre Uniunea Sovietică”, „Cronica internă”, „Un apostol se demască” și „Note”²⁸.

Același organ revine la 9 decembrie 1931, cerînd să se facă cercetări pentru a se stabili autorii responsabili ai articolelor din numărul doi al revistei – „Pasărea după pene, omul după prieteni”, „Ce nu scrie presa

²³ *Ibidem*, p. 6.

²⁴ *Ibidem*, p. 8.

²⁵ *Ibidem*, p. 29.

²⁶ Arh. st. Brașov, fond Parchetul Tribunalului Brașov, dos. nr. 805/1935, f. 1–8.

²⁷ *Ibidem*, fond Prefectura Jud. Brașov, Cabinet, nr. 14/1932, fila 14.

²⁸ *Ibidem*, fond Parchetul Tribunalului Brașov, dos. nr. 2219/1931, f. 33.

românească", „Declinul democrației parlamentare” —, insistând ca cercetările să se extindă și asupra editorilor și directorului revistei²⁹.

Măsurile similare se iau și de către Prefectura județului Prahova, care, prin ordinul nr. 18 din 18 noiembrie cere Legiunii de jandarmi Prahova să ia de urgență măsuri pentru confiscarea exemplarelor din revista „Spre stînga”³⁰.

Autoritățile din Brașov nu rămîn în urma celor din țară. Dimpotrivă, la 9 noiembrie 1931 sînt confiscate toate exemplarele din revistă găsite în Brașov³¹, iar la mijlocul lunii noiembrie 1931 încep cercetările pentru deschiderea unui proces penal împotriva redactorilor revistei. Anchetat la 23 noiembrie 1931 de către prim-procurorul Parchetului tribunalului Brașov, profesorul Ilie Cristea recunoaște și își asumă întreaga răspundere asupra conținutului articolelor inserate în paginile revistei. Prin rechizitoriul nr. 7606 din 3 decembrie 1931, Ilie Cristea este acuzat că prin articolele sale „Rostul nostru”, „De ce suferim”, „În cleștele dilemei”, „De vorbă cu „Patria”, precum și în celelalte articole „agită spiritele, propagînd ura clasei muncitoare în contra clasei capitaliste, făcînd în mod fățiș apologia comunismului”³². Din cauza măsurilor represive, numărul 3 al revistei, cu data de 20 noiembrie, nu a mai putut fi difuzat, fiind confiscat chiar în tipografie.

Data procesului a fost fixată pe ziua de 24 martie 1932. Era a doua oară — prima dată în anul 1923 — cînd militantul și publicistul comunist Ilie Cristea era trimis în fața instanței de judecată din Brașov.

Manifestațiile de simpatie și solidaritate cu Ilie Cristea au produs teamă și îngrijorare în rîndurile autorităților regimului burghezo-moșieresc. De teama unor noi manifestații, în ziua fixată pentru judecarea procesului, reprezentantul Ministerului Justiției cerea, la 18 martie 1932, procurorului general al Curții de apel din Brașov să facă tot posibilul ca, în interesul guvernului, data procesului să fie amînată: „cu discreție ziua procesului trebuie amînată pentru ziua cînd magistrații iau vacanța Paștelui. Oamenii vor fi preocupați atunci cu sărbătorile, atenția asupra procesului va fi sustrasă de alte fapte, iar după Paști se vor ivi noutățile vacanței, așa că ziarurile și opinia publică va abandona procesul. Încă astăzi trebuie emisă o citație nouă pentru ziua aceea, pînd cînd nu încep discuțiile și agitația comunistă în public și pînă nu se prezintă avocații”³³.

Dar, în fața acțiunilor întreprinse de forțele progresiste și de către avocații apărării, procesul s-a judecat în ziua de 24 martie 1932, în fața unei numeroase asistențe, printre avocații apărării aflîndu-se și tovarășul Ion Gheorghe Maurer și luptătorul antifascist Radu Olteanu. Apărarea a cerut o sentință care nu vizează numai pe profesorul Ilie Cristea, ci pe toți acei care se interesează de dreptul de a gîndi. La rîndul său, Ilie Cristea

²⁹ *Ibidem*, f. 36.

³⁰ *Ibidem*, f. 9.

³¹ „Spre stînga”, anul I, nr. 3, p. 5.

³² Arh. st. Brașov, fond Parchetul Tribunalului Brașov, dos. nr. 2219/1931, f. 34.

³³ *Ibidem*, f. 1.

își asumă și în fața tribunalului întreaga răspundere pentru articolele incriminate pe care le-a scris „din îndemnul de a împărtăși și semenilor săi convingerea sa asupra ordinii sociale”³⁴.

Sub presiunea maselor populare, a opiniei publice, Tribunalul din Brașov n-a putut pronunța o sentință de condamnare. Astfel, prin sentința nr. 2597 din 24 martie 1932 Ilie Cristea este achitat³⁵. Redactorul „Gazetei Transilvaniei” care a participat la proces, consemna, în numărul acesteia din 27 martie 1932, că sentința a fost primită cu multă satisfacție de către publicul numeros care se afla în sala de ședințe³⁶.

Vădit nemulțumit de sentința pronunțată de tribunal în procesul profesorului Ilie Cristea, pe baza concluziilor desprinse din acest proces, procurorul șef al județului Brașov propunea Ministerului Justiției ca să atragă atenția magistraților că „numai printr-o justă și severă aplicare a pedepsei prevăzută de lege (legea pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștii publice – n.n.) se poate menține ordinea și siguranța publică”. De asemenea, și juristul burghez I. Gr. Periețeanu dezaproba achitarea lui Ilie Cristea, considerind că sentința dată este „în vădită contradicție cu spiritul și litera legii”³⁷.

Cu toate că a fost achitat de către instanța judecătorească, autoritățile au căutat alte mijloace prin care să lovească în Ilie Cristea. Revista „Spre stînga” a fost suprimată. După ce înainte de proces a fost suspendat din învățămînt, acum este mutat „disciplinar” la o școală din Aiud. De altfel, în rechizitoriul prim-procuratorului se arată că activitatea lui Ilie Cristea este „cu atît mai primejdioasă ordinii și siguranței publice cu cît inculpatul este și profesor de liceu și se adresează prin revistă tinerilor școlari”. În consecință, la 24 noiembrie 1931 se cerea Ministerului instrucțiunii publice să ia măsuri împotriva lui Ilie Cristea, deoarece „ar putea propaga de la catedră teoriile comuniste”³⁸.

În ciuda opreliștilor de tot felul, Ilie Cristea va continua cu și mai multă vigoare lupta începută. „Oricari ar fi riscurile – arăta el după confiscarea revistei „Spre stînga” – vom merge înainte. Pentru ceasurile de suferință ce ne sînt rezervate ca și pentru cele de biruință de cari sîntem siguri, linia noastră de conduită va rămîne aceeași”³⁹.

³⁴ „Patriă”, anul XIV, nr. 52 din 26 martie 1932, p. 4; „Gazeta Transilvaniei”, anul XCV, nr. 25 din 27 martie 1932, p. 4.

³⁵ Arh. st. Brașov, fond Parchetul Tribunalului Brașov, dosar nr. 2219/1931, f. 22–24.

³⁶ „Gazeta Transilvaniei”, anul XCV, nr. 25 din 27 martie 1932, p. 4.

³⁷ Arh. st. Brașov, fond Parchetul general al Curții de apel Brașov, dos. nr. 13/1934, f. 84–85.

³⁸ *Ibidem*, fond Parchetul Tribunalului Brașov, dosar nr. 2219/1931, f. 22.

³⁹ „Spre stînga” anul I, nr. 3, p. 9.

DIE ZEITSCHRIFT „SPRE STINGA“ (ZUR LINKEN)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Zu den von der Rumänischen Kommunistischen Partei in den Jahren ihrer Illegalität (1924–1944) legal herausgegebenen Veröffentlichungen gehört die in Braşov (Kronstadt) gedruckte Zeitschrift für Gesellschaft und Politik „Spre stinga“ (Zur Linken), von der nur drei Ausgaben erschienen sind (15. Oktober, 1. und 20. November 1931).

Der Schriftleiter der Zeitschrift, wie auch der Verfasser ihrer wichtigsten Beiträge war der bekannte kommunistische Kämpfer und Publizist Ilie Cristea (1892–1958), der Professor für rumänische und lateinische Sprache am „Andrei Şaguna“-Lyzeum in Kronstadt war.

Die Zeitschrift „Spre stinga“ besass ein hohes wissenschaftliches Niveau und veröffentlichte zahlreiche Beiträge, in denen die wichtigsten gesellschaftlichen und politischen Ereignisse in Rumänien und im Ausland einer kritischen, marxistisch-leninistischen Analyse unterzogen wurden.

Wegen der Unterdrückungsmassnahmen der Behörden des bürgerlich-gutsherrlichen Regimes musste die Zeitschrift ihr Erscheinen nach der dritten Nummer einstellen. Gegen die Redakteure der Zeitschrift wurde ein Strafprozess eröffnet, in dem das Urteil am 24. März 1932 gefällt wurde. Obwohl das Urteil auf Freispruch lautete, wurde Ilie Cristea nach dem Prozess disziplinarisch an eine Schule in Aiud versetzt.

ECOUL EROICELOR LUPTA ALE MUNCITORILOR CEFERIȘTI ȘI PETROLIȘTI DIN IANUARIE—FEBRUARIE 1933, ÎN RINDUL OAMENILOR MUNCII DIN JUDEȚUL B R A Ș O V

de DORICA BUCUR

Morile lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933, au înscris o pagină eroică în istoria mișcării revoluționare din țara noastră, a partidului și poporului român.

Desfășurate pe fondul general al crizei economice mondiale a capitalismului din anii 1929—1933, aceste ample acțiuni au avut un dublu aspect: cel economic, dar au avut în același timp și un ascutit caracter politic¹.

Eroicele lupte duse de muncitorii ceferiști și petroliști, dar în primul rând de feroviarilor de la „Girivița”, au constituit prin organizarea, desfășurarea și rezultatele obținute, cit și prin influența profundă pe care au avut-o asupra evoluției ulterioare a evenimentelor, o mare victorie politică a proletariatului român².

Proletariatul și în special detașamentele ceferiștilor și petroliștilor, s-au afirmat ca principal exponent al intereselor vitale ale întregului popor român, pentru apărarea independenței și suveranității țării, stegarul luptei împotriva politicii antipopulare și antinaționale a claselor exploatatoare de ieșire din criză prin aruncarea greutăților pe umerii maselor muncitoare, de subordonare a intereselor țării față de monopolurile străine.

În timpul luptelor din ianuarie—februarie 1933, a crescut considerabil influența politică și ideologică a partidului comunist atât în rindurile clasei muncitoare, cit și ale celorlalte categorii de oameni ai muncii, fapt recunoscut și de unul din reprezentanții Partidului Național Liberal, care exprima această realitate și dădea alarma în parlament: „Comuniști la poștă, comuniști în serviciile importante pe care le cunoașteți, comuniști la căile ferate, comuniști și nuclee comuniste în toate uzinele noastre”³.

¹ Gh. Ioniță, M. C. Stănescu, M. Covaci, Acțiuni de solidarizare ale maselor muncitoare din România cu eroicele lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933 în Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., nr. 1, 1963, p. 19.

² Ibidem.

³ „Universul”, nr. 35, 5 februarie 1933.

În timpul desfășurării luptelor s-a ridicat un număr mare de conducători de partid, strîns legați de popor și de interesele lui, însuflețiți de spirit revoluționar, care s-au situat în fruntea luptelor masei populare ce au urmat marilor bătălii de clasă din 1933.

Pentru proletariatul român, luptele din februarie au constituit o înaltă școală de educație revoluționară; au contribuit la ridicarea conștiinței sale de clasă; ele au arătat în mod pregnant că forța clasei muncitoare stă în unitatea ei de acțiune și că aceasta este o condiție esențială pentru asigurarea rolului de conducător al proletariatului în lupta împotriva exploataților.

Vestea asasinatului în masă de la „Grivița” a ridicat un uriaș val de solidaritate, care s-a exprimat în greve, demonstrații, manifestații de stradă în orașe și centre muncitorești, în stringerea a zeci de mii de iscălituri de protest, publicarea de articole în presă și declarații în sprijinul muncitorimii ceferiste, ajutorarea materială a celor arestați și a familiilor lor.

Răspunzînd chemărilor P.C.R., masele muncitoare au desfășurat nemăsurate acțiuni de solidaritate cu muncitorii ceferiști și petroliști, care au dus lupta pentru interesele comune, generale, ale celor mai largi părți ale populației din România — țărănimea, naționalitățile asuprite, funcționăria, mica burghezie de la orașe. Tocmai conștiința faptului că proletariatul din România și deosebi detașamentele sale avansate, muncitorimea ceferistă și petrolistă, ducea lupta pentru interesele generale ale marii majorități a poporului a dat mișcării de solidaritate un caracter larg de masă.

Exemplul lor luminos a făcut posibilă ridicarea în acele zile a unui val uriaș de lupte și demonstrații ale celor mai diferite categorii de oameni ai muncii, desfășurate pe întreg teritoriul țării⁴.

Prin amploarea, combativitatea, înaltul nivel de organizare și caracterul lor, bătăliile proletare din 1933 din România au devenit cunoscute în lume ca o reductă a luptei antiimperialiste, antifasciste și antirăzboinice⁵.

„Fiind prima mare ridicare a proletariatului împotriva fascismului pe plan internațional după instaurarea hitlerismului în Germania — eveniment cu grele consecințe pentru omenire, care avusese loc la 30 ianuarie 1933 —, luptele muncitorești din ianuarie—februarie, au dus la creșterea prestigiului internațional al clasei noastre muncitoare”⁶.

Luptele din ianuarie—februarie 1933, ale ceferiștilor și petroliștilor au provocat o adevărată reacție în lanț a numeroase acțiuni de solidaritate în celelalte centre muncitorești din țară.

Între orașele cu o puternică tradiție de luptă revoluționară, cu un proletariat numeros și bine organizat, condus de P.C.R. prin organizația sa locală, se numără și Brașovul.

⁴ Gh. Ioniță, M. C. Stănescu, M. Covaci, *op. cit.*, p. 20.

⁵ A. Deac, Gh. Matei, Mișcarea de solidaritate internațională cu luptele eroice ale ceferiștilor și petroliștilor din 1933, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe linia C.C. al P.M.R.*, nr. 1, 1963, p. 35.

⁶ Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1959—1961*, Ed. politică, 1961, p. 435—436.

Proletariatul brașovean cuprins în diferite ramuri industriale : cefe-riști, metalurgiști, textiliști cit și alte categorii de oameni ai muncii de cele mai diverse preocupări și convingeri politice, s-a solidarizat pe diferite căi cu lupta eroilor cefe-riști și petroliști din 1933.

Dându-și seama că numai acționind uniți sub steagul luptei revoluționare își vor putea impune revendicările, muncitorii cefe-riști din Brașov acționau „în permanentă legătură cu cei din București și pregătiseră o manifestație de protest în fața atelierelor pentru seara zilei de 1 februarie, dar din cauza unor defecțiuni organizatorice aceasta nu a mai avut loc. Declarându-se însă nemulțumiți de promisiunile făcute de Ministerul comunicațiilor și Regia autonomă C.F.R., cefe-riștii din Brașov au ținut în seara zilei de 2 februarie o adunare în care au cerut anularea reducerii salariilor. Totodată ei s-au solidarizat cu feroviarii din București și Galați”⁷.

Iată și documentul care relatează faptele : „În seara zilei de 1 februarie cefe-riștii — au intenționat să facă o manifestație de stradă în fața atelierelor, pentru a protesta împotriva reducerilor de salarii. În acest scop urma mai întâi să cunoască hotărîrea muncitorilor de la atelierelor din București. Semnalul grevei ar fi fost pentru cei de la Brașov nesosirea în gară a trenului rapid, care pleacă din București la orele 13,00 și sosește în Brașov la orele 16,00. Cum acest tren a sosit la timp, angajații atelierelor C.F.R. Brașov, rămăseseră încredințați că doleanțele cefe-riștilor au fost satisfăcute și astfel au renunțat la grevă.

C.F.R.-iștii din Brașov s-au declarat însă nemulțumiți de îmbunătățirile acordate de Ministerul comunicațiilor și Regia autonomă C.F.R. și în seara zilei de 2 februarie au ținut o adunare în sala căminului social-democrat din str. Morii nr. 7b (azi str. Matei Basarab nr. 15 — n.n.) la care au participat cca. 120 de cefe-riști. Ședința s-a deschis la ora 17,50 sub președinția cefe-ristului Minim Dumitru care a dat cuvîntul cunoscutului socialist agitator, Moraru Ștefan modelator la atelierelor depoului de locomotive din gara locală și secretarul sindicatului cefe-rist. Acesta vorbind despre situația muncitorilor C.F.R. arată că, statul cu diferite promisiuni și trucuri va putea împiedica mișcarea lor, însă nu trebuie să dea orezămînt hoților de la conducerea țării, ci să înceapă o luptă cit mai energică ca prin aceasta cefe-riștii să silească pe conducători să le restituie noua reducere a salariilor”⁸.

În prima jumătate a lunii februarie, acțiunile de solidaritate ale cefe-riștilor din numeroase centre ale țării, de protest împotriva stării de asediu au fost deosebit de intense. Acțiuni asemănătoare au avut loc în zilele de 4—6 februarie atît în orașul Brașov cit și în alte localități⁹. Masele muncitoare au folosit orice prilej pentru a-și manifesta simpatia și atașamentul față

⁷ 1933 — Luptele revoluționare ale muncitorilor cefe-riști și petroliști din România, Ed. politică, București, 1971, p. 260.

⁸ Arhiva de istorie contemporană a Muzeului județean Brașov.

⁹ 1933 — Luptele revoluționare ale muncitorilor cefe-riști și petroliști din România, Ed. politică, București, 1971, p. 278.

de cauza pentru care se ridicaseră la luptă feroviarii din București, sub steagul glorios al partidului comunist. Acestui scop se aliniază demonstrațiile de stradă, întrunirile și alte numeroase acțiuni, în cadrul cărora alături de muncitorii angajați, șomerii au cerut reprimirea lor imediată la lucru. O asemenea acțiune a avut loc la Brașov, în ziua de 7 februarie 1933, când șomerii în cadrul unei adunări, s-au solidarizat cu lupta ceferiștilor și petroliștilor. În urma acestei întruniri, au fost anchetați Crețu Ioan și Fülöp Ungar¹⁰.

În aceleași zile în care spiritul revoluționar se manifestă în cadrul tuturor categoriilor sociale, un număr de alți 219 șomeri din Brașov, foști muncitori în construcții au cerut să primească de lucru și să fie ajutați cu alimente pentru traiul lor și al familiilor lor¹¹.

Ecolul luptelor din ianuarie și prima jumătate a lunii februarie 1933 din întreaga țară, dar în special ale ceferiștilor și petroliștilor, cit și măsurile de represiune care le-au urmat, cu tendința de a le curma, printre care și arestările efectuate la Brașov, a ajuns până în Portugalia unde ziarul „O seculo” din 16 februarie 1933, scria despre aceste evenimente¹².

Valul de indignare și revoltă care a cuprins masele la jumătatea lunii februarie 1933, datorită măsurilor represive luate de guvern, a adus în prim plan revendicările de ordin politic, fără a fi neglijate problemele economice.

Alături de muncitorii de la „Grivița” București, de la Nicolina Iași, de la Atelienele C.F.R. Cluj, Galați, Timișoara, Arad, Oradea etc., ceferiștii din Brașov aveau permanent în vedere că sînt conștienți de rolul ce-i revine clasei muncitoare din țara noastră în democratizarea vieții de stat și apărarea drepturilor întregului popor român¹³.

Cînd vestea masacrului din 15–16 februarie de la Grivița a ajuns la poalele Timpei, revolta ceferiștilor din Brașov s-a concretizat în ziua de 17 februarie, cînd deși în Atelierele C.F.R. se aflau patruze de jandarmi și numeroși agenți ai siguranței, muncitorii au declarat grevă demonstrativă. Adunați în curte, muncitorii au respins indemnurile reprezentanților administrației de a relua lucrul și au protestat cu indignare împotriva reprimării singercase a grevei de la Atelierele „Grivița” și a arestării unui mare număr de muncitori din localitate¹⁴. Pornind spre birouri, muncitorilor le-a ieșit în întîmpinare directorul care i-a sfătuit la răbdare și înțelegere, la reluarea lucrului pînă ce conducerea le va analiza și satisface revendicările. Unul din principalii animatori a fost muncitorul comunist Nicolae Cîrstocea care va fi făcut desigur parte din delegația muncitorilor care a in-

¹⁰ Arh. st. Brașov, fond Parchetul Tribunalului Brașov, dosar nr. 260/1933.

¹¹ Idem, fond Inspectoratul Muncii Brașov, dosar nr. 1098.

¹² A. Deac, Gh. Matei, Februarie 1933, Ed. științifică, București, 1967, p. 209.

¹³ 1933 — Luptele revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști din România, Ed. politică, București, 1971, p. 314.

¹⁴ Maria Covaci, Sub semnul unei înalte solidarități de clasă, „Drum nou” nr. 8119, 16 februarie 1971.

sistat să fie primită de director și a impus ca pe loc să fie satisfăcute unele din revendicări și apoi a comunicat rezultatul întrevederii, masei de ceferiști ce aștepta în curte, hotărâtă și gata de luptă¹⁵.

Evenimentele de la „Grivița” au fost urmate de un puternic ecou și în rîndul muncitorimii din industria textilă și a pielăriei din orașul Brașov. Astfel, muncitorii din aceste importante ramuri ale industriei brașovene, cei de la fabricile I.T.A.G., „Scherg” și alte întreprinderi au transformat întrunirile de protest din 18 februarie în demonstrații de solidaritate cu luptătorii greviști de la București¹⁶.

În cursul lunii februarie muncitorii din celelalte ramuri ale industriei orașului și județului Brașov sub conducerea organizației locale a P.C.R. cit și sub influența luptelor de la „Grivița”, au organizat acțiuni de solidaritate cu aceștia precum și pentru satisfacerea propriilor revendicări. Astfel, la Fabrica de mașini „Schiel”, indignați de vărsarea de sînge care s-a săvîrșit la „Grivița”, muncitorii au oprit lucrul și în cadrul unei adunări de solidaritate organizată în atelier, au protestat împotriva actelor samavolnice ale guvernului Vaida, trimițînd salutul lor tovărășesc luptătorilor bucureșteni. Totodată ei au cerut mărirea salariilor și recunoașterea comitetelor de fabrică, revendicări proprii ce le-au fost satisfăcute¹⁷.

La Fabrica de celuloză din Zărnești muncitorii au susținut cauza ceferiștilor și s-au solidarizat cu lupta lor dreaptă. La 26 februarie 1933, aici a început conflictul de muncă la care au participat 341 angajați în semn de solidaritate cu eroii „Griviței” dar și pentru revendicări economice și politice proprii. Tratatul de la Zărnești a luat calea sinuoasă a tergiversărilor, meto-dă menită a-i determina pe muncitori să renunțe, așa încît conflictul s-a prelungit pînă în luna octombrie, cînd, datorită tenacității dovedite, muncitorii au obținut rezultate pozitive¹⁸.

În aceleași împrejurări muncitorii din alte întreprinderi din județul Brașov și-au intensificat lupta revendicativă, între aceștia numărîndu-se și muncitorii fabricii de produse ceramice din comuna Cristian-Brașov¹⁹.

Starea de efervescență revoluționară din județul Brașov în lunile ianuarie-februarie 1933, era îngrijorătoare. De aceea, organele de stat locale și centrale, au întărit măsurile de represiune. În rîndul acestor măsuri se înscrie și ordinul Ministerului de Interne nr. 12.332 din 25 februarie 1933, adresat Prefectului județului Brașov prin care cere „să se pună în vedere directorilor de fabrici și întreprinderi să-și organizeze cu oameni de încredere un serviciu de pază interioară și un serviciu de informații spre a cunoaște starea de spirit a muncitorilor din întreprinderi și de a afla la timp dacă printre ei se face și de către cine propagandă comunistă”²⁰.

¹⁵ 1933 — Luptele revoluționare ale muncitorilor ceferiști și petroliști din România, Ed. politică, București, 1971, p. 363.

¹⁶ Maria Covaci, *op. cit.*

¹⁷ 1933 — Luptele revoluționare... p. 363.

¹⁸ Arh. st. Brașov, fond Inspectoratul muncii Brașov, dosar nr. 455.

¹⁹ 1933 — Luptele revoluționare... p. 372.

²⁰ Arh. st. Brașov, Colecția de documente privind mișcarea muncitorească, nr. 320.

Luptele din 15–16 februarie 1933 au fost înăbușite în singe de către reprezentanții regimului burghezo-moșieresc cu intenția de a decapita întreaga mișcare muncitorească din țara noastră. Dar morții și răniții „Griviței” alături de cei 2000 de intermițați au însuflețit mai mult clasa muncitoare, au solidarizat-o mai mult cu obiectivele luptei lor. Pentru a populariza eroicele lupte din ianuarie–februarie 1933, organizațiile locale ale P.C.R., printre care și cea din județul Brașov, învingând greutățile ilegalității, au organizat întruniri în fabrici și uzine, la sate, pe tot cuprinsul țării, în cadrul cărora participanții au discutat învățămintele ce se desprindeau pentru activitatea lor viitoare din luptele de la „Grivița”. La Brașov, comuniștii au folosit diverse prilejuri pentru a arboră steaguri roșii în cinstea eroilor ceferiști²¹.

Lupta eroilor din 15–16 februarie 1933, a continuat între zidurile închisorilor de la Jilava, Văcărești, Cluj, Brașov sau Iași, în timpul pregătirii și desfășurării proceselor de la București și Craiova.

În apărarea intermițaților s-au creat „Comitetele pentru apărarea și ajutorarea ceferiștilor închiși”. Una din formele principale de activitate a acestor comitete a fost ținerea de întruniri și de mitinguri de protest, în cadrul cărora se adoptau moțiuni și rezoluții înaintate Consiliului de război ca mesaje de solidaritate, cerind eliberarea conducătorilor ceferiști arestați și stingerea procesului ce le fusese intentat. Asemenea întruniri au avut loc în atelierele și fabricile din Brașov și din alte localități din județ.

Procesul care a început la București în ziua de 17 iulie 1933, după aproape 6 luni de la singeroasele represiuni organizate la „Grivița”, s-a desfășurat într-o sală a Consiliului de război din Calea Plevnei și a constituit unul din cele mai crunte acte de răzbunare a burgheziei contra clasei muncitoare.

În timpul procesului sute de martori: muncitori, țărani, intelectuali, mici burghezi și oameni politici, în cuvântul lor au luat apărarea și s-au solidarizat cu cei acuzați.

Este locul să amintim aici că în cele două procese, 120 de avocați comuniști, simpatizanți sau persoane cu largi vederi democratice ca: Stelian Nițulescu, Mihail Cruceanu, Mihai Macovei, Lucrețiu Pătrășcanu, Nicolae Popilian sau Ion Gheorghe Maurer au apărut cu competență cauza comuniștilor, demascând manevrele reacțiunii²².

Din Brașov, avocatul Radu Olteanu s-a numărat printre cei mai competenți, constanți și devotați apărători ai comuniștilor români în diferite procese ce le-au fost intentate. Numele lui a figurat între cei peste o sută de apărători ai muncitorilor în procesele ceferiștilor din 1933 și 1934, de la București și Craiova²³.

²¹ 1933 — Luptele revoluționare... p. 377.

²² *Ibidem*, p. 389–390.

²³ Gh. Vasilichi, Teroarea n-a putut frîga glasul adevărului, „Magazin istoric”, anul V, nr. 2 (47), februarie 1971, p. 5.

Sentințele, hotărâte înainte, date de Consiliul de război au fost cutremurătoare; ele au fost atât de aspre încât judecătorii n-au avut curajul să le dea citire în fața acuzaților. Grefierul le-a comunicat fiecăruia în parte. Acest moment s-a transformat într-un impresionant act de curaj și solidaritate a celor întemnițați care sfidând „zecii de ani” care li se atribuiau au început să fredoneze imnul proletariatului, cunoscuta Internațională.

Imediat ce s-a aflat știrea despre condamnarea ceferiștilor, la Brașov, se intensifică acțiunea stringerii de iscălituri, publicarea declarațiilor de protest în presă, colectarea de ajutoare materiale.

„Muncitorii fabricii „Schiel” și de la alte întreprinderi din Brașov au trimis președintelui Consiliului de război al Corpului II armată un protest cu 1.000 de semnături, în care cereau anularea sentinței, eliberarea imediată a celor condamnați, reprimirea la lucru a ceferiștilor concediați și alte revendicări, privind familiile muncitorilor ceferiști arestați”²⁴.

Prin acțiunea de solidaritate a masei muncitoare, prin cuvântul sutelor de martori veniți la proces din toate colțurile țării pentru a-i apăra pe eroicii conducători ai ceferiștilor și petroliștilor și a-și exprima adevărul la lupta lor, prin numeroasele mesaje, motiuni, scrisori, provenind din rândurile a diferite categorii sociale și care cereau eliberarea arestaților, procesul a constituit o continuare, cu alte mijloace a luptelor glorioase din februarie 1933.

De la Brașov s-au prezentat în fața instanței mai mulți martori, pentru a-i apăra pe curajoșii deținuți. De la Fabrica „Schiel” au plecat pentru a depune mărturie în procesele de la București și Craiova patru comuniști și anume: Melasz Wilhelm, Balint Iosif, Naghi Iosif și Herman Béla. În cuvântul lor, martorii au prezentat viața grea a muncitorilor de la Fabrica „Schiel” și de asemenea au pledat în favoarea fostului lor tovarăș de muncă, Alexandru Moghioroș, care a lucrat în aceeași întreprindere între anii 1928—1931 și care la proces se afla în boxa acuzaților²⁵. Tot din Brașov, la procesul de la Craiova a participat profesorul comunist Ilie Cristea care și-a pus condeiul și talentul de gazetar în slujba apărării deținuților.

Pentru susținerea morală și materială a luptătorilor arestați și a familiilor lor în numeroase centre din țară între care se numără și Brașovul, au fost colectate prin organizația Ajutorul Roșu, alimente, îmbrăcăminte și diferite sume de bani. Veniturile Ajutorului Roșu proveneau de la Comitetele de Ajutorare, din cotizații și din subvențiile periodice ale A.R.I. Aceste fonduri contopite au creat posibilități relativ mari de ajutorarea deținuților politici și a familiilor lor. O anumită contribuție la formarea fondurilor Ajutorului Roșu au adus-o înșiși deținuții. Obiectele lucrate de aceștia în închisori erau valorificate de către organizație prin vinderea lor la licitație²⁶.

²⁴ Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R., vol. I, București, 1970, p. 437.

²⁵ După relatările martorilor la procesul de la Craiova.

²⁶ Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R., vol. I, București, 1970, p. 139—165.

Organizația a folosit de asemenea sumele provenite din vinderea materialelor propagandistice, organizarea de serbări, conferințe, întruniri etc. La fondurile financiare se adăugau donațiile în natură: alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte sau medicamente colectate din întreaga țară. Dintre numeroasele organizații ale Ajutorului Roșu care activau intens, documentele menționează câteva printre care se numără și cea din Brașov. Astfel, în cadrul unei acțiuni mai largi am reușit să identificăm și câteva case în care și-a desfășurat activitatea ani de-a rindul organizația locală a Ajutorului Roșu. Aceste clădiri sînt situate în diferite cartiere ale orașului ceea ce demonstrează afluența mare a celor care contribuiau la ajutarea deținuților și a familiilor lor. Amintim dintre acestea casa situată pe strada Castelului la nr. 126, cea de pe strada Maiakovski nr. 22, sau cea de pe strada Muntenia nr. 122⁷. Organizația Ajutorul Roșu s-a preocupat în activitatea sa și de organizarea apărării juridice a militanților revoluționari cit și de susținerea morală a luptătorilor întemnițați prin editarea unei literaturi propagandistice foarte diverse ca: broșuri, manifeste, inscripții, „fluturași” și altele cu care a împinzit toată țara.

Puternicele ecouri transpuse în numeroase manifestări de solidaritate cu muncitorii ceferiști și petroliști în timpul și după luptele din 1933, riguroasa campanie în jurul procesului conducătorilor acestor lupte, ca și creșterea impetuoasă a mișcării democratice, antifasciste în perioada următoare, vedeau concludent că bătăliile proletare de la începutul anului 1933, au produs o vie răscolire a opiniei publice din țară, care, ca rezultat al activității propagandistice și organizatorice a P.C.R., căpăta forma unei mișcări tot mai largi ce se opunea politicii de exploatare a celor ce muncesc și pericolului fascist²⁸.

„Reprezentînd o manifestare înălțătoare a spiritului de combativitate, abnegație și sacrificiu al muncitorimii române, puse în slujba unor nobile idealuri ale poporului român, precum și o contribuție importantă la cauza comună a forțelor progresului în lumea întreagă, luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933 s-au înscris la loc de seamă în tezaurul tradițiilor revoluționare ale clasei muncitoare atît pe plan național, cit și internațional”²⁹.

²⁷ Din relatările luptătorilor comuniști din ilegalitate.

²⁸ A. Deac, Gh. Malei, Februarie 1933, București, 1967, p. 29.

²⁹ 1933 — Luptele revoluționare... p. 574.

DAS ECHO DER HELDENHAFTEN KÄMPFE DER EISENBAHN- UND ERDÖLARBEITER, VOM JANUAR–FEBRUAR 1933, IN DEN REIHEN DER WERTTÄTIGEN DES KRONSTÄDTER BEZIRKS

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die heldenhaften Kämpfe der Eisenbahn- und Erdölarbeiter, vom Januar–Februar 1933, vor allem die vom 15.–16. Februar in den „Grivița“-Werken, führten in den Städten und Arbeiterzentren zu verschiedenen Solidaritätskundgebungen, wie Streiks, Demonstrationen und Strassenmanifestationen. Es wurden Zehntausende von Protestunterschriften gesammelt, in der Presse Artikel und Erklärungen zugunsten der Bahnarbeiter veröffentlicht und den Verhafteten und deren Familien Hilfe entgegengebracht.

Das in verschiedenen Industriezweigen tätige Kronstädter Proletariat unterstützte den Kampf der Eisenbahn- und Erdölarbeiter. Am 2. und 17. Februar 1933 versammelten sich die Kronstädter Eisenbahnarbeiter, sowie die Textilarbeiter der Fabriken „Ittag“ und „Scherg“ zu Solidaritätskundgebungen. Die Metallurgisten aus der „Schiel“-Fabrik stellten gleichzeitig eigene Forderungen. Ihre Worte wurden auch im Prozesssaal von Craiova gehört. Die Arbeiter der Zellulosefabrik von Zărnești, die Arbeitslosen, sowie andere Werktätigen des Kronstädter Bezirks zeigten durch ihre Haltung, dass die Forderungen der Eisenbahn- und Erdölarbeiter ihren eigenen Forderungen entsprachen.

Seite an Seite mit den Werktätigen des ganzen Landes unterstützte die Bevölkerung des Kronstädter Bezirks die Kämpfe der Eisenbahn- und Erdölarbeiter vom Januar–Februar 1933.

ACȚIUNI ALE ȚĂRĂNIMII DIN JUDEȚUL BRAȘOV ÎMPOTRIVA DICTATURII MILITARO-FASCISTE (1940–1944)

de IOAN MÎNDREA

Instaurarea dictaturii militaro-fasciste, a avut urmări grave asupra situației social-economice a țăranimii din județul Brașov. Numeroasele concentrări și mobilizări pentru front, mobilizările agricole, impozitele crescînde, rechizițiile masive, prețul scăzut la produsele agricole, au contribuit la ruina gospodăriei țărănești. Alături de exploatarea capitalistă, jaful hitlerist a provocat o puternică degradare a gospodăriei țărănești mici și mijlocii¹.

Pentru susținerea frontului, regimul fascist a recurs la rechiziționarea forțată a cerealelor, animalelor, căruțelor, harnașamentului, furajelor, lăsînd mica gospodărie țărănească fără inventarul agricol necesar, fără posibilități de existență. Notele organelor de poliție Brașov trădează caracterul prădalnic, de jaf, al acestor rechiziții, de care nu au fost scutiți țărani săraci², ci dimpotrivă li s-au rechiziționat ultimele animale și ultimele produse³.

Ca urmare a politicii de cruntă exploatare, în timpul dictaturii militaro-fasciste s-a adîncit foarte mult mizeria maselor țărănești, îndeosebi a păturilor sărace și mijlocii. Chiar din notele informative ale Legiunii de jandarmi Brașov, reiese starea de mizerie și sărăcie ce domnea în satele județului. Un raport al acestei Legiuni arată că în zona sateelor săcelene, „Scumpirea alimentelor, în frunte cu piinea, a ajuns la un nivel căreia populația cu mare greutate îi poate face față de pe o zi pe alta. În cazul cînd scumpirea articolelor de primă necesitate va continua în acest ritm, ca și în ultimul timp, situația ar deveni tot mai neclară”⁴. Într-un alt raport al Legiunii de jandarmi Brașov, se preciza că starea de spirit a populației din unele comune de la munte este foarte alarmantă datorită lipsei produselor agricole. Locuitorii acestor sate, se precizează în raport, „nu pot procura alimente pentru traiul zilnic, în special familiile celor concentrați duc o viață de mizerie”⁵. Pe lîngă lipsa produselor ali-

¹ *Alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în România*, Editura politică, București, 1969, p. 245–246.

² Arh. st. Brașov, fondul Chestura poliției Brașov, dosar nr. 69/1941, p. 14, 18.

³ *Ibidem*, dosar nr. 69/1941, p. 14, 18; fond Legiunea de jandarmi Brașov, dosar nr. 47/1941, p. 38; dosar nr. 71/1941, nota informativă nr. 278/4 iunie 1941.

⁴ Arh. st. Brașov, fond Legiunea de jandarmi, Brașov, dosar nr. 47/1940–1941, p. 330.

⁵ *Ibidem*, dosar nr. 165/1943, p. 46.

mentare, țăranimea suferea cumplit și datorită lipsei articolelor de încălțăminte și îmbrăcăminte. În unele comune, din această cauză, copiii nu frecventau școala⁶.

Consecințe nefaste asupra nivelului de trai al țăranimii l-a avut foarfecele prețurilor produselor industrial-agrare. În perioada martie 1939 – august 1944 disproporția dintre prețurile produselor industriale și cele ale produselor agricole a căpătat un aspect dezastruos. Astfel, în timp ce prețurile produselor agro-alimentare s-au urcat în anul 1944 cu 2173⁰/₀ față de 1939, prețurile produselor industriale s-au ridicat la 5733⁰/₀ față de același an^{6a}.

Viața grea, plină de lipsuri și suferințe, ce se datora războiului, jafului hitlerist și terorii dezlănțuite de dictatura militaro-fascistă a dus la radicalizarea țăranimii din județul Brașov. Rezistența ei antifascistă s-a manifestat prin acțiuni fățișe, dușmănoase împotriva autorităților locale ale dictaturii antonesciene și prin acțiuni îndrăznețe de sabotarea frontului hitlerist.

Traducând în viață cuvântul și indicațiile P.C.R., organizația regională a partidului din Țara Birsei, organizațiile locale din județul Brașov au desfășurat paralel cu activitatea de mobilizare a clasei muncitoare la lupta antifascistă, o puternică muncă ideologică în rindurile țăranimii, pentru atragerea ei alături de celelalte forțe patriotice, la lupta pentru sabotarea mașinii de război hitleriste, pentru demascarea politicii nefaste a guvernului militarist-antonescian, în vederea pregătirii și înlăturării insurecției armate.

Pentru mobilizarea țăranimii la luptă, organizația regională P.C.R. din Țara Birsei, a desfășurat o intensă activitate propagandistică în mediul rural. În acest sens, a elaborat și difuzat materiale agitatorice (manifeste) în comunele și satele județului. Au fost răspindite încă din toamna anului 1940, în unele localități ale județului Brașov, manifeste cu caracter revoluționar antifascist. Printre acestea este semnalată de notele informative ale Legiunii de jandarmi din Brașov, difuzarea în comunele Vama Buzăului și Intorsura Buzăului, a manifestului Comitetului local P.C.R. Brașov, intitulat: „Muncitori români! La arme”⁷. În acest manifest este demascată dictatura militaro-fascistă, instaurată în septembrie 1940 la cirna țării, politica sa antipopulară și antidemocratică. Manifestul chema masele muncitoare de la oraș și sat să lupte împotriva înrăutățirii condițiilor de muncă și de viață, a măsurilor legislative represive.

Datorită activității organizației regionale P.C.R. Brașov și a organizațiilor locale, s-au creat pe teritoriul rural al județului Brașov puternice

⁶ *Ibidem*, dosar nr. 165/1943, p. 41, 112.

^{6a} a „Drum nou”, anul II, nr. 98, din 10 ianuarie 1945, p. 4.

⁷ Arh. st. Brașov, fondul Legiunea de jandarmi, dosar nr. 47:1940–1941, p. 352; Arh. Muzeului județean Brașov, fondul de istorie contemporană.

zone de activitate comunistă, mai ales în localitățile unde existau întreprinderi industriale (sau în cele limitrofe cu aceste întreprinderi), ca: Zărnești Tohanul-Vechi, Rîșnov, Cristian, Codlea, Feldioara, Prejmer, Sînpetru, Vulcan, Ghimbav, Bod și Telu⁸. Acțiunea comunistă era intensă și în comunele Baci, Turcheș, Cernatu, Hărman, situate în apropierea orașului Brașov, unde își aveau domiciliul mulți muncitori și comuniști⁹. Însăși organele Legiunii de jandarmi Brașov, au constatat că mișcarea comunistă din orașul Brașov, avea puternice ramificații pe teritoriul rural al județului¹⁰.

Ca urmare a creșterii influenței ideologice a comuniștilor, s-a constatat în anii dictaturii militaro-fasciste accentuarea luptei antifasciste a țărănimii din județul Brașov. În această perioadă acțiunile ei au fost îndreptate împotriva concentrărilor, rechizițiilor forțate și a regimului terorist. Țărănimea muncitoare din județul Brașov, însuflețită de lupta revoluționară pe care o desfășura clasa muncitoare, a impletit lupta contra exploataării, cu lupta împotriva dictaturii militaro-fasciste și a ocupanților hitleriști. În cadrul acestei lupte, un important rol l-au avut acțiunile contra rechizițiilor forțate, care au îmbrăcat forme diverse. Una dintre ele, mai des întâlnită, a fost nesupunerea la recensămîntul efectuat de autoritățile locale asupra produselor agricole și animale. Țăranii ascundeau recolta sau declarau cantități mai mici, motiv pentru care autoritățile au luat măsuri represive¹¹.

Pentru mobilizarea țărănimii la acțiuni contra rechizițiilor și concentrărilor, Comitetul regional P.C.R. Brașov, a intensificat munca de propagandă la sate, răspîndind manifeste, prin care se cerea rezistența maselor țărănești în fața rechizițiilor mereu sporite și a impozitelor apăsătoare, contra exproprierilor silite de pămînt în scopuri militare, pentru a nu se supune la concentrări și a dezerta din armată. Un astfel de manifest, intitulat: „Cetățeni din județul Făgăraș”, a fost lansat în rîndurile populației rurale din teritoriul Făgărașului. Țăranii muncitori erau chemați să lupte împotriva rechizițiilor, pentru păstrarea produselor agricole și animale. Referindu-se la păstrarea produselor agricole de către țărani, în manifest se scria: „Asundeți-le, căci dacă le predați statului, care nu este decît o unealtă hitleristă, înseamnă că le dați ocupantului hitlerist, înseamnă că vă înfometăți pe voi. Nu dați nimic dușmanului, decît moarte”¹². Autoritățile polițienești din Brașov, raportează organelor superioare, referitor la difuzarea unor asemenea manifeste în localitățile Făgărașului, că, în dimineața zilei de 7 septembrie 1942, cu ocazia tirgului de vite ținut la Făgăraș, orga-

⁸ Arh. st. Brașov, fondul Legiunea de jandarmi, dosar nr. 113/1942—1943, p. 8.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Arh. st. Brașov, fondul Chestura poliției Brașov, dosar nr. 69/1941, p. 28.

¹² Arhiva centrală a C.C. al P.C.R., fond nr. 26, mapă 92.

nele polițienești au găsit 12 manifeste comuniste aruncate pe marginea șoselei, cu intenția de a fi găsite de țărani ce veneau la tirg¹³.

Materialele propagandistice editate și răspindite în județul Brașov de către organizația P.C.R. Brașov, au avut un efect mobilizator în lupta țărănimii brașovene împotriva dictaturii militaro-fasciste. Totodată, acestea dovedesc faptul că propaganda comunistă se îndrepta tot mai mult spre aliatul proletarietului, țărăimea muncitoare.

Ca urmare a muncii de propagandă depusă de comuniști, a crescut atitudinea potrivnică a țărănimii brașovene contra măsurilor regimului fascist. Sabotajul rechizițiilor a continuat pe calea predării în condiții necorespunzătoare a cerealelor, animalelor, căruțelor și harnașamentului. Din acest motiv, Comandamentul Legiunii de jandarmi Brașov, a dat dispoziții pentru darea în judecată a acelor țărani, care vor mai prezenta la rechiziții cai fără căpestre și fără hrană, cu hamurile rupte și incomplete, căruțe fără bucele, fără șuruburi, cu roțile schimbate, cu obezi și spițe rupte, care nu corespundeau nevoilor armatei¹⁴.

Pentru a forța pe țărani să predea ultimele rezerve de cereale sau ultimele animale, regimul dictaturii militaro-fasciste a luat o serie de măsuri represive împotriva acestora. Împotriva acelor țărani care nu declarau cantitatea exactă de cereale pentru a fi supuși rechiziției, sau pentru cei ce nu predau la timp și în condiții corespunzătoare cerealele rechiziționate, guvernul fascist a instituit pedepsele cu închisoarea, internarea în lagăr sau trimiterea pe front a contravenientului¹⁵. De notat, că au fost frecvente în județul Brașov, cazurile de dare în judecată a țărănilor, care au sabotat rechizițiile¹⁶.

În această perioadă acțiunile clasei muncitoare din județul Brașov au influențat starea de spirit a țărănimii. Sub conducerea comuniștilor s-au organizat acțiuni greviste și acte de sabotaj ale muncitorilor brașoveni, care loveau direct și sistematic în mașina de război fascistă prin avarierea utilajelor, fabricarea defectuoasă a pieselor, întreruperea comunicațiilor etc. Numeroase acțiuni de sabotaj au avut loc la Uzinele de armament „Astra”¹⁷, la Uzinele de avioane I.A.R.¹⁸, la Fabrica „Socotub”¹⁹ etc.

Lupta clasei muncitoare pentru sabotarea mașinii de război fasciste a determinat în rindurile țărănimii brașovene, adoptarea unor acțiuni protestatare active. Țărăimea se apropia în această perioadă tot mai mult de

¹³ Arh. Muzeului județean Brașov, fondul de istorie contemporană.

¹⁴ Arh. st. Brașov, fondul Legiunea de jandarmi, dosar nr. 71/1941, p. 8.

¹⁵ M. Covaci, *op. cit.*, p. 97.

¹⁶ Arh. st. Brașov, fondul Chestura poliției Brașov, dosar nr. 69/1941, p. 28; fondul Legiunea de jandarmi, Brașov, dosar nr. 71/1941, p. 8.

¹⁷ Arh. Muzeului județean Brașov, fondul de istorie contemporană.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Valter Roman, Vladimir Zaharescu, Colonel Aurel Petri, *Cercetarea istoriei: mișcării de rezistență antifascistă din România*, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.*, anul XI, nr. 2/1965, p. 29.

clasa muncitoare. Ambele clase urau fascismul; exista astfel, teren favorabil pentru realizarea alianței muncitorești-țărănești.

Prin intermediul muncitorilor, care în urma dispersării și evacuării unor obiective industriale, se stabilesc în mediul rural, partidul realizează noi legături cu masele țărănești. În județul Brașov, de pildă, muncitorii de la Uzinele „Malaxa” din București, dispersați în comuna Tohan au legat strinsă relații cu țăranii din satele învecinate²⁰.

Influența partidului și a clasei muncitoare asupra țăranimii din județul Brașov, a determinat creșterea stării de revoltă a acestor locuitori. Documentele autorităților din acea vreme, atestă nemulțumiri și agitații ale țăranimii, datorită lipsurilor provocate de război în multe comune ale județului printre care: satele săcelene²¹, Rîșnov, Crizbav²², Fundata și Moeciul de Jos²³.

Una din formele principale prin care s-a manifestat rezistența țăranimii brașovene față de politica hitleriștilor și a slugilor lor fasciste din țară, a fost împotrivirea la incorporare. Pe această cale, țăranii își manifestau ura împotriva regimului fascist și a războiului nedrept în care a fost tirat poporul român, împotriva voinței sale. Cazuri de împotrivire la incorporare au avut loc în comunele Moeciul de Jos²⁴, Poiana Mărului²⁵. În comuna Zărnești, s-au înregistrat din rindurile recruților contingentului 1942 și 1943 dezertări de la incorporare²⁶.

În anii 1943—1944, s-a remarcat în județul Brașov accentuarea atitudinii antifasciste, antihitleriste în rindurile locuitorilor de la sate. Acțiunile țăranimii au căpătat în această perioadă un caracter mai direct, cu pronunțat aspect de sabotaj activ al mașinii de război fasciste. Autoritățile militare, hitleriste, din raza fostei Chesturi de poliție Brașov, de pildă, au constatat și semnalat că în repetate rinduri au fost distruse conductele electrice și liniile telefonice de comunicație între bateriile de reflectoare de artilerie antiaeriană, situate în apropiere de comunele rurale. Rapoartele organelor de siguranță au privit la această sesizare semnalau autorităților germano-fasciste că autorii acestor acțiuni de sabotaj sînt înșiși locuitorii comunelor din raza Chesturii de poliție Brașov²⁷.

Țărănimea din județul Brașov răspunzînd chemării organizației locale P.C.R., de a participa direct la lupta desfășurată împotriva dictaturii militar-fasciste și a ocupanților hitleriști, în vara anului 1944, s-a angajat alături de celelalte forțe patriotice la acțiunea de doborîre a dictaturii antonesciene și la izgonirea hitleriștilor din țară.

²⁰ *Alianța clasei muncitoare cu țăranimea muncitoare în România*, p. 257.

²¹ Arh. st. Brașov, fondul Legiunea de jandarmi, dosar nr. 47/1940—1941, p. 346.

²² „Gazeta Transilvaniei”, anul 104, nr. 33, din 15 mai 1941, p. 8; anul 105 din 25 ianuarie 1942.

²³ Arh. st. Brașov, fondul Legiunea de jandarmi, Biroul siguranței, dosar nr. 165/1943, p. 46.

²⁴ *Ibidem*, dosar nr. 71/1941, p. 92.

²⁵ *Ibidem*, dosar nr. 83/1942—1943, p. 69.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ M. Covaci, *op. cit.*, p. 100.

Insurecția armată din august 1944, organizată și condusă de P.C.R. a însușit lupta țărănimii brașovene pentru nimicirea definitivă a fascismului. Alături de unitățile armatei române și de muncitorii înarmați, ea a participat la acțiunile contra trupelor hitleriste, care în retragerea lor, s-au dedat cu sălbăticia ce le era caracteristică, la devastări și omoruri, jefuind avutul țăranilor.

Numeroși țărani muncitori din comunele județului Brașov, la chemarea P.C.R. au acționat cu hotărâre pentru dezarmarea și capturarea rămășițelor armatei hitleriste, oriunde le găseau, în păduri, pe drumuri sau prin sate²⁸. O contribuție de seamă la zdrobirea hitleriștilor din sectorul comunelor Telu, Bod și Prejmer, a adus și țărănimea din aceste comune, care a participat alături de trupele române și de muncitorii înarmați, la acțiunile împotriva trupelor hitleriste în retragere²⁹. De un mare curaj și înalt eroism au dat dovadă mulți țărani din comuna Telu (situată la câțiva kilometri pe linia frontului din sud-estul Transilvaniei), care împreună cu muncitorii de la Cariera de piatră din aceeași comună, aflind de istoricul act de la 23 August, s-au oferit voluntar să sprijine pe grănicerii români, pentru a împiedica retragerea trupelor hitleriste. Împreună cu aceștia, țăranii au barat drumul unei coloane hitleriste, dezarmând și făcând prizonieri 9 ofițeri, 58 de subofițeri și 428 de ostași germani³⁰. De asemenea în comunele Araci și Hălchiu, țăranii au dezarmat prin lupte zeci de hitleriști³¹.

Sprijinite de muncitorii și țăranii din județul Brașov, unitățile corpului de munte au reușit prin lupte grele să curețe orașul și zona Brașov de trupele hitleriste, să împiedice retragerea rămășițelor armatei fasciste germane și să captureze o parte însemnată a acestora³².

Participarea țărănimii brașovene la insurecția armată a avut o mare însemnătate pentru accentuarea procesului de apropiere dintre clasa muncitoare și țărănime, proces care s-a adâncit continuu în perioada care a urmat.

În anii 1941–1944, țărănimea muncitoare din județul Brașov a opus prin diferite forme o puternică rezistență antifascistă. Lupta ei a avut un rol important în cadrul luptei generale a poporului român, pentru doborârea dictaturii militaro-fasciste și sabotarea războiului hitlerist. Răspunzând chemării organizației locale de partid, țărănimea muncitoare din județul Brașov a luptat alături de celelalte forțe patriotice din țară, pentru victoria insurecției populare din august 1944. Aportul ei la lupta antifascistă denotă patriotismul fierbinte, curajul și puterea de sacrificiu a acestei clase.

²⁸ *Armata română în războiul antihitlerist*, Editura politică, București, 1965, p. 92.

²⁹ M. Covaci, *op. cit.*, p. 102.

³⁰ *Armata română în războiul antihitlerist*, p. 92.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

DIE GEGEN DIE MILITARISTISCH-FASCHISTISCHE DIKTATUR GERICHTETEN BAUERNAUFSTÄNDE IM KRONSTÄDTER BEZIRK (1940–1944)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die auf Grund von zum Grossteil im Kronstädter Staatsarchiv aufliegenden Dokumenten, sowie einiger Spezialschriften verfasste Arbeit zeigt die wichtigsten Aspekte der sozialen Lage und des Kampfes der im Kronstädter Bezirk lebenden Bauern während der militaristisch-faschistischen Diktatur.

Es werden die Hauptformen des antifaschistischen Widerstands aufgezeigt, sowie der Beitrag, den die Kronstädter Bauern geleistet haben, um die Antonescu-Diktatur zu stürzen und dem bewaffneten Volksaufstand vom 23. August 1944 zum Siege zu verhelfen.

BRAȘOVUL ÎN ANII LUPTEI PENTRU CUCERIREA PUTERII (AUGUST 1944–FEBRUARIE 1945)

de MIRCEA BĂLTESCU

Aniversăm anul acesta un sfert de veac de la instaurarea puterii populare în România, o dată memorabilă în istoria patriei noastre, un moment hotărîtor, cînd poporul român condus de partidul comunist și-a impus voința sa în dezvoltarea social-istorică a țării.

Evenimentele istorice petrecute la 6 martie 1945, au marcat o strălucită victorie a poporului nostru sub conducerea partidului comunist pentru cucerirea puterii politice și îndeplinirea unor mari transformări revoluționare în toate domeniile de activitate, instaurîndu-se la cîrma țării primul guvern cu adevărat democratic, condus de eminentul om de stat și patriot dr. Petru Groza¹.

Subliniind semnificația istorică a zilei de 6 Martie 1945, zi a afirmării voinței de neîmfrînt a poporului român de a instaura un guvern al poporului, democratic, în care rolul hotărîtor să-l aibă clasa muncitoare, ne revin astăzi în memorie, imaginile clocotului revoluționar, cînd oamenii muncii din județul Brașov, în frunte cu comuniștii, s-au ridicat la luptă pentru progres, libertate, democrație.

În lunile care au urmat îndeplinirii actului istoric de la 23 august 1944, care a marcat începutul revoluției populare în țara noastră și trecerea la o nouă etapă istorică, în rîndul oamenilor muncii din județul Brașov s-a manifestat un puternic dinamism revoluționar pentru realizarea programului propus de P.C.R.: dezvoltarea democratică a României; instaurarea unui guvern democratic; refacerea economiei naționale; sprijinirea frontului antihitlerist; împrăștierea țăranilor și lichidarea rămășițelor feudale; îmbunătățirea condițiilor de trai ale poporului².

La Brașov, imediat după răsturnarea dictaturii militaro-fasciste și eliberarea țării de sub jugul fascist s-a reorganizat activitatea organizației locale a P.C.R., care și-a desfășurat munca în noile condiții ale legalității, exercitînd o puternică influență în rîndul oamenilor muncii, datorită presti-

¹ Aron Petric, *6 martie – eveniment memorabil în istoria poporului român*, în „Anale de istorie”, anul XVI, nr. 1/1970, p. 3–20; Cornel Almășan, *Un sfert de veac de la instaurarea puterii populare*, în „Lupta de clasă”, anul I, nr. 2, februarie 1970, p. 34–46.

² „România liberă” din 30 august 1944.

giului și autorității cîștigate în lupta pentru victoria insurecției armate anti-fasciste.

În noile condiții de puternic avînt revoluționar a oamenilor muncii din județul Brașov, organizația locală P.C.R. și-a întărit rîndurile prin intrarea în partid a celor mai înaintați și combativi muncitori, țărani și intelectuali, a militat din primele zile pentru realizarea programului P.C.R., urmărind întărirea legăturilor cu masele în vederea realizării unei largi coaliții de forțe democratice și progresiste.

Pentru dezvoltarea legăturilor cu oamenii muncii din orașul și județul Brașov, organizația locală P.C.R. Brașov a organizat, la 27 august 1944, prima întrunire publică legală. La această întrunire au participat reprezentanți ai muncitorilor de la Uzinele Astra și I.A.R., de la Atelierele C.F.R. etc., care, cu un deosebit entuziasm și-au exprimat hotărîrea de a sprijini obiectivele stabilite de P.C.R. în noile condiții, pentru instaurarea puterii populare³.

Organizația locală P.C.R. Brașov, reflectînd cerințele majorității populației din județul Brașov, a cerut să se treacă imediat în toate întreprinderile la organizarea producției, la mărirea capacității de producție, la refacerea utilajelor și instalațiilor distruse de război, să se frîneze specula, mobilizîndu-se toate resursele pentru sprijinirea frontului antihitlerist.

Cu prilejul primei întruniri în legalitate a comuniștilor din Brașov, secretariatul Comitetului regional al P.C.R. Brașov a lansat un apel-manifest „Către muncitorii și cetățenii brașoveni”, prin care se sublinia dezvoltarea luptei antifasciste și de eliberare națională a poporului, necesitatea luptei organizațiilor de partid împotriva forțelor reacționare, pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice din România.

Pe baza analizei științifice a realităților existente în județul Brașov, Comitetul regional P.C.R. Brașov, în manifestul-apel adoptat cu prilejul primei întruniri în legalitate a comuniștilor, a chemat muncitorii din toate fabricile și uzinele brașovene să-și concentreze eforturile și capacitatea de muncă pentru „Sprijinirea prin toate mijloacele a guvernului; crearea de comitete de acțiune muncitorească în fiecare uzină; dezlănțuirea luptei de masă pentru apărarea Brașovului și a regiunii înconjurătoare în cazul în care libertatea noastră ar fi fost din nou atacată; sprijinirea partidului comunist al muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, singurul partid care neînfricat a stat de veghe în timpul celei mai deșănțate terori”⁴.

Organizația locală P.C.R. Brașov, în vederea mobilizării la luptă a maselor populare pentru înfăptuirea unor transformări revoluționare adînci și profunde, pentru democratizarea vieții social-politice și susținerea efec-tivă a războiului antihitlerist a editat ziarul „Drum nou”. Ziarul a apărut la 10 septembrie 1940⁵, ca organ de luptă pentru libertate și progres, a înde-

³ *Prima conferință liberă 19–20 august 1945, Brașov*, Edit. P.C.R., Regionala Brașov.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Drum nou”, anul I, nr. 1, din 10 septembrie 1940.

plinit un rol însemnat în lupta oamenilor muncii din județul Brașov, care, sub conducerea comuniștilor au participat la marile bătălii sociale ce au avut loc în perioada august 1944–februarie 1945.

Acest ziar democratic a fost o puternică tribună pentru mobilizarea maselor la lupta revoluționară în vederea restaurării guvernului democratic și pentru realizarea programului și politicii Partidului Comunist Român⁶.

În mod deosebit s-a preocupat Partidul Comunist Român, pentru întărirea continuă a rolului de hegemon al clasei muncitoare în desfășurarea revoluției populare, pentru unirea în jurul ei a celor mai largi forțe democratice și patriotice ale poporului român, ale naționalităților conlocuitoare, pentru organizarea sindicatelor unite. Încă de la 26 august 1944 a fost lansat un apel, prin care muncitorii erau chemați să refacă organizațiile sindicale pe baza Frontului Unic Muncitoresc⁷.

Pentru asigurarea succesului luptei revoluționare în perioada imediată victoriei insurecției armate antifasciste, Partidul Comunist Român a acordat atenție consolidării continue a Frontului Unic Muncitoresc, constituit încă din lunile aprilie–mai 1944, dezvoltării activității sindicatelor unite, pentru a da posibilitate clasei muncitoare să asigure înmănuncherea într-o largă coaliție a tuturor forțelor patriotice, democratice, progresiste, pentru îndeplinirea aspirațiilor de libertate națională și socială, urmărindu-se făurirea noii orânduirii sociale, socialiste.

În principalele întreprinderi industriale din Brașov, în cursul lunii septembrie 1944, s-au constituit comitete de fabrică după organizarea sindicatelor unite, care au contribuit la creșterea forței și capacității de luptă a clasei muncitoare, la dezvoltarea mișcării sindicale unite, organizațiile sindicale impunându-se cu fermitate în viața politică a țării⁸.

La marea întrunire sindicală, ținută la 24 octombrie 1944 în orașul Brașov, au participat mii de muncitori, cerându-se respectarea drepturilor muncitorimii și țărănimii, un guvern democratic, care să reprezinte forțele progresiste din patria noastră, constituit din reprezentanții tuturor păturilor sociale: muncitori, țărani, intelectuali⁹. Cu acest prilej s-a inaugurat și Se-

⁶ Ziarul „Drum nou” a apărut la început săptămânal, apoi bisăptămânal, iar începând cu numărul 3, zilnic. Girant responsabil al ziarului a fost Alexandru Cucu, iar ulterior, Mihai Surdu și Constantin Zaharia. Din conducerea publicației au mai făcut parte: Ioan Podaș, Ionel Măzgăreanu, Petre Iosif, Iacob Lazăr și alții.

⁷ „România liberă” din 30 august 1944; A. Petric, Gh. Țuțui, *Unificarea mișcării muncitorești din România*, Edit. Academiei, București, 1968, p. 51.

⁸ O mare întrunire publică a avut loc la 24 septembrie 1944, organizată de sindicatul C.F.R. din Brașov, unde participanții au cerut majorarea salariilor, înlăturarea elementelor hitleriste și fasciste din conducerea întreprinderilor, aprovizionarea salariaților. Întrunirea s-a desfășurat în sala căminului C.F.R., adoptându-se hotărâri importante privind unitatea de luptă a muncitorilor pentru soluționarea revendicărilor lor în fața administrației („Drum nou” din 27 septembrie 1944). Întruniri ale muncitorilor pentru alegerea comitetelor de fabrică au mai avut loc la I.A.R., „Astra”, „Voinea” etc.

⁹ Comitetul local Brașov al Frontului Unic Muncitoresc s-a constituit la 13 octombrie 1944, având în componența sa pe Petru Lala, Valer Băba, Ioan Cișmașu, din partea P.C.R., iar din partea P.S.D., Nicolae Sulică și Dumitru Guna. Acest comitet a avut un rol important în organizarea acțiunilor muncitorimii din Brașov, pe baza Frontului Unic Mun-

diul Sindicatelor Unite din Brașov, în Piața Libertății, unde s-au întrunit reprezentanți ai muncitorimii, ai grupărilor și partidelor democratice, cerind înlăturarea guvernului Sănătescu, care s-a dovedit incapabil să îndeplinească cerințele poporului. La această întrunire sindicală a luat cuvântul muncitorul comunist Alexandru Cucu în numele F.N.D. și reprezentantul Sindicatelor Unite din Brașov, Motronea, care au adresat următoarea chemare: „Atunci când interesele noastre erau în primejdie, am știut să ne lămurim destul de bine, creînd Frontul Național Democratic, prin care poporul întreg să-și apere interesele. Am cerut reprezentanților noștri sindicali un guvern. Am cerut și aceasta trebuie să se înfăptuiască (Adunarea manifestează îndelung pentru un guvern F.N.D.). Situația de pînă azi nu mai poate continua. Noi știm că avem azi un guvern demisionar și care nu înțelege ca să plece. Noi le spunem ou un minut mai devreme, că trebuie să plece. Să plece și în locul acestui guvern să instalăm un guvern al poporului, al țărâniei, al muncitorimii, un guvern al Frontului Național Democratic. Noi știm și sintem conștienți de faptul că numai acest guvern al Frontului Național Democratic, poate rezolva interesele clasei muncitoare din România. Noi, ca membri ai Sindicatelor Unite, am aderat la platforma elaborată de Frontul Unic Muncitoresc, menținîndu-ne pe poziție, pentru că această platformă ne va putea satisface pe deplin interesele”¹⁰.

Trebuie relevată, de asemenea, preocuparea Partidului Comunist Român pentru reorganizarea în noile condiții a Uniunii Tineretului Comunist, mobilizarea tineretului din întreprinderi, instituții, școli, facultăți, la lupta pentru democratizarea aparatului de stat, a vieții social-politice, pentru refacerea economiei naționale¹¹. (La Brașov s-a constituit în această perioadă Comitetul Județean și Regional U.T.C.).

În bătălia pentru cucerirea puterii politice și instaurarea unui guvern democratic, mișcarea patriotică a tineretului progresist din Brașov și-a spus un cuvînt hotărîtor, inițiind largi manifestații, întruniri, mitinguri, prin care reprezentanții tineretului cereau drepturi politice pentru tineri și tinere de la vîrsta de 18 ani, condamnau forțele reacționare din țară care se opuneau operei de reconstrucție și democratizare. Manifestațiile tineretului progresist din Brașov reuneau tineri muncitori, intelectuali, comuniști, social-democrați, uteciști, urmărind mobilizarea tuturor forțelor tineretului în jurul clasei muncitoare.

Prima conferință liberă a tineretului progresist din județul Brașov a avut loc la 23 septembrie 1944, în sala cinematografului Sindicatelor Unite din orașul Brașov, ce a premers conferinței regionale a tineretului progresist, ținută la 25 septembrie 1944. În cadrul acestei conferințe, delegații

citoresc, în lupta pentru instaurarea unui guvern democratic și îmbunătățirea condițiilor de muncă și de viață ale salariaților („Drum nou”, 24 octombrie 1944).

¹⁰ „Drum nou” din 24 octombrie 1944. În perioada lunilor octombrie–decembrie 1944, Sindicatul Unite din Brașov au organizat numeroase întruniri, prin care au cerut drepturi pentru muncitori, redresarea economiei naționale.

¹¹ Al. Gh. Savu, *Lupta maselor populare conduse de P.C.R., pentru instaurarea guvernului democrat (23 august 1944–6 martie 1945)*, în „Anale de istorie”, nr. 4/1961, p. 68.

tineretului brașovean și-au manifestat hotărârea de a lupta contra reacțiunii, a partidelor istorice, pentru refacerea țării. (Aceste acțiuni vor contribui la crearea, în anul 1946, a organizației Tineretul progresist).

„Tineretul – generația tinăvă și progresistă trebuie să-și ia angajamentul să lupte cu toate forțele sale contra tuturor elementelor reacționare și fasciste care împiedică democratizarea reală a popoarelor lumii, iar mai ales la noi în țară, trebuie să dea un sprijin efectiv pentru marea sarcină a refacerii țării” – se arată în ziarul „Drum nou”, care se referea la prima conferință liberă a tineretului progresist din județul Brașov. Într-o ședință comună, ținută la 21 sept. 1944, reprezentanții organizațiilor U.T.C. și U.T.S. din Brașov au hotărât crearea unui front unic al tineretului brașovean, adoptând o rezoluție prin care tineretul celor două organizații se angaja să lupte și să colaboreze în toate acțiunile revoluționare inițiate pentru democratizarea țării și instaurarea unui guvern democratic.

Cu sprijinul direct al clasei muncitoare, țăranii muncitori din județul Brașov au trecut la înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare, luind în stăpînire pămînturile moșierești, angajîndu-se la luptă pentru democratizarea țării și desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice. În focul luptei revoluționare s-a sudat alianța dintre muncitori și țărani. P.C.R. a acordat o deosebită atenție organizării maselor țărănimii sărace și mijloace pentru a participa la realizarea obiectivelor partidului și la transformările revoluționare. Organizația regională P.C.R. Brașov a canalizat eforturile țărănimii în vederea realizării reformei agrare, pentru sprijinirea războiului antihitlerist și democratizarea aparatului de stat. Începînd cu luna septembrie 1944, sub conducerea și îndrumarea organizațiilor de partid din județul Brașov, s-au constituit comitete țărănești care au organizat viața economică și politică la sate, au mobilizat țărănimea să lucreze ogoarele ca să asigure creșterea producției agricole și animale necesară aprovizionării populației, au constituit principalul sprijin al partidului la sate¹².

Îndrumați de comuniști, țăranii muncitori din Rîșnov, au pornit la lupta pentru îmbunătățirea situației lor materiale, pentru a obține pămînt, inventar agricol, ridicarea standardului de viață și rezolvarea unor probleme de interes general, organizînd în acest scop o mare adunare în ziua de 12 noiembrie 1944¹³.

La adunarea din Rîșnov, toți locuitorii comunei au fost de acord să-și dea adeziunea la organizația Frontului Plugarilor care „... poate duce în chipul cel mai eficient la realizarea drepturilor țăranilor”¹⁴.

În procesul de organizare a țărănimii și de mobilizarea ei la luptă revoluționară alături de clasa muncitoare pentru realizarea reformei agrare

¹² Traian Udrea, *Rolul comitetelor țărănești în lăurirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, sub conducerea Partidului Comunist Român*, în „Studii”, nr. 4, din 1959; *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944–1945*, vol. I, E.S.P.L.P., București, 1955.

¹³ „Drum nou” din 12 noiembrie 1944.

¹⁴ *Ibidem*.

și democratizarea țării, un rol important l-a jucat Frontul Plugarilor. În comunele din județul Brașov, încă din cursul lunii octombrie 1944 au avut loc numeroase acțiuni pentru înființarea organizațiilor Frontului Plugarilor, care au desfășurat o activitate deosebită pentru victoria democrației în patria noastră. În ziarul „Drum nou” s-au publicat numeroase articole în care s-a arătat ce urmărește Frontul Plugarilor, ce reprezintă această organizație democratică a țărănimii pentru masele țărănești, de ce trebuie să intre țărani în această organizație. Până în luna decembrie 1944, organizații ale Frontului Plugarilor s-au creat la Vulcan, Râșnov, Codlea, Moeciul de Jos, Zărnești, Vama Buzăului¹⁵. Constituirea la 25 octombrie 1944 în orașul Brașov a Comitetului Regional al Frontului Plugarilor, având ca președinte pe Ioan Podea, intelectual democrat și patriot înflăcărat, iar ca secretar pe Ionel Popa, a contribuit la antrenarea maselor țărănești din județul Brașov alături de clasa muncitoare la luptă pentru realizarea programului Frontului Național Democrat, a stimulat o largă mișcare de masă la sate pentru lichidarea proprietății moșierești și înfringerea reacțiunii.

Țărani muncitori din județul Făgăraș și-au exprimat și ei hotărîrea de a înfăptui imediat reforma agrară, ascultînd îndemnul partidului comunist în adunările care au avut loc în diferite comune, pentru constituirea organizațiilor Frontului Plugarilor, ceea ce demonstrează acordul țărănimii la lupta partidului pentru exproprierea pămînturilor moșierești și lichidarea moșierimii ca clasă¹⁶.

Sub conducerea comuniștilor, masele țărănești din județul Brașov au pus stăpînire pe proprietățile moșierilor, mai ales a celor care au aparținut hitleriștilor sau au colaborat cu regimul politic fascist, în zona Săcelilor, a Branului, Codlei, Vama Buzăului.

Comitetul regional al Frontului Plugarilor din Brașov a fost un sprijin de nădejde al Partidului Comunist Român în organizarea comitetelor țărănești pentru preluarea și administrarea averilor moșierilor, a popularizării politicii și programului P.C.R., a creșterii încrederii țărănimii în conducătorul ei firesc — clasa muncitoare.

Vibrantul manifest al organizației democratice Frontului Plugarilor, publicat la 11 februarie 1945 în presa democratică a fost răspîndit și în județul Brașov, determinînd numeroase întruniri ale țărănimii muncitoare pentru discutarea sa și stimulînd lupta ei pentru împărțirea pămînturilor moșierești¹⁷.

Lansarea lozincii de către Partidul Comunist Român încă din primele zile ale lunii februarie 1945, privind ocuparea cu forță a pămînturilor moșierești de către țărani pe cale revoluționară, a avut un puternic ecou și

¹⁵ „Drum nou” din 3 octombrie și 25 noiembrie 1944. La adunarea organizației Frontului Plugarilor din Prejmer, majoritatea delegaților și-au exprimat adevărată față de programul Frontului Plugarilor menit să rezolve problema agrară. În cuvîntul său, Ion Podea, președintele organizației regionale Brașov a Frontului Plugarilor a arătat menirea țărănimii în lupta pentru realizarea unei reforme agrare democratice, combaterea speculei, a scumpetei și ridicarea bunăstării materiale („Scinteia” din 7 decembrie 1944).

¹⁶ „Drum nou” din 25 noiembrie 1944.

¹⁷ „Scinteia” din 11 februarie 1945.

în județul Brașov. Țăranii muncitori, sprijiniți de lucrătorii întreprinderilor brașovene și de organizațiile de partid, au trecut la împărțirea pământurilor moșierești, fără să mai aștepte adoptarea legii agrare, cerind în același timp și instaurarea unui guvern al Frontului Național Democrat. În manifestul Comitetului județean Brașov al Frontului Național Democrat: „Cetățeni ! Patrioți ! Frați plugari !” se arată necesitatea înfăptuirii reformei agrare, subliniindu-se: „Plugarii nu mai vor, nu mai pot să muncească pământul altora. E un drept al lor, ca pământul să fie dat celor ce-l muncesc. Reforma agrară trebuie imediat înfăptuită ! Națiunea întreagă este chemată să sprijine lupta plugarilor pentru pământ, astfel ca plugurile să intre pe moșiile boierești și pe câmpurile hitleriștilor. Pământ pentru soldații de pe front și din cazărmi ! Pământ pentru invalizi, văduve și orfani. Pământ pentru plugărima săracă și înrobită. Laolaltă, plugarii cu muncitorii din orașe, cu ostașii de pe front, cu cărturari democrați, învățători, preoți și ofițeri, să luptăm pentru pământul plugarilor”¹⁸.

Consolidarea alianței muncitorești-țăărănești, creșterea rolului clasei muncitoare în lupta maselor largi populare sub conducerea P.C.R., pentru instaurarea puterii populare, a influențat pe reprezentanții micii burghezii orășenești și intelectualitatea din Brașov, care s-au înrolat activ în luptele și acțiunile sociale din acea perioadă de tumult revoluționar. Mulți din reprezentanții micii burghezii orășenești și a intelectualității democratice au intrat în organizațiile locale ale Apărării patriotice și Uniunii patrioților, care au îndeplinit un rol important în coalizarea forțelor democratice și progresiste¹⁹.

Comitetul regional P.C.R. Brașov, a acordat o deosebită atenție strîngerii legăturilor cu intelectualii cinstiți și democrați, pentru mobilizarea lor la marile manifestații și demonstrații de stradă, pentru activizarea politică a cadrelor didactice, inginerilor, medicilor, ca ei să participe la lupta pentru democratizarea țării, alături de clasa muncitoare.

În acest scop, organizația locală P.C.R. Brașov a lansat o chemare la 17 septembrie 1944, către toți intelectualii cinstiți de a se alinia cauzei partidului, înflăcărînd masele prin cuvîntul lor, militînd pentru înfăptuirea programului partidului. Chemarea a avut un puternic ecou în rîndul intelectualilor democrați brașoveni, a unor personalități științifice și culturale, s-au inițiat conferințe ale profesorilor secundari democrați, s-au organizat sindicate ale cadrelor didactice și oamenilor de cultură, iar în presa democratică s-a luat atitudine contra elementelor reacționare și dușmănoase din rîndul intelectualității.

Partidul Comunist Român a militat consecvent pentru deplina egalitate în drepturi și frăția oamenilor muncii fără deosebire de naționalitate,

¹⁸ Manifest al Comitetului județean Brașov al F.N.D., în Arhiva Muzeului județean Brașov, fond istorie contemporană.

¹⁹ Apărarea patriotică din Brașov era condusă de Dumitru Cișmașu, Vasile Mihut, Artur Veleoniu, V. Pătrunjeanu, Ion Bărbulescu și alții, jucînd un rol important în organi-

pentru rezolvarea marxist-leninistă a problemei naționale, organizînd lupta comună a oamenilor muncii români, maghiari, germani, pentru realizarea obiectivelor majore ale perioadei de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice.

În acest scop, Partidul Comunist Român, imediat după 23 august 1944, a îndrumat activitatea organizației democratice MADOSZ să mobilizeze populația maghiară la lupta revoluționară a întregului popor român pentru instaurarea unui guvern democratic²⁰.

Organizația MADOSZ din Brașov a lansat un apel către oamenii muncii de naționalitate maghiară, prin care le cerea să se angajeze alături de forțele democratice din România pentru lichidarea elementelor fasciste și hitleriste, instaurarea unui guvern democratic²¹. Apelul organizației MADOSZ din Brașov era menit să contribuie la crearea unui front democratic de luptă comună a maselor muncitoare române, maghiare și de alte naționalități, pentru democratizarea țării, a aparatului de stat central și local, pentru înfăptuirea reformei agrare. În apelul menționat de sublinia: „MADOSZ cheamă sub drapelul său toți ungurii cinstiți în scopul solidarizării forțelor democratice, populare. Faceți toate eforturile pentru consolidarea libertății populare abia născută, să nu-și ridice capul blestemata ură de rasă, care a ațîțat unul împotriva altuia popoarele conlocuitoare”²². Activitatea organizației MADOSZ din Brașov s-a desfășurat sub îndrumarea politică a P.C.R. Brașov, care i-a asigurat orientarea pe linia apărării intereselor poporului, a victoriei revoluției populare. (În conducerea organizației MADOSZ din Brașov se aflau Gyárfás Kurko, Pista Fodor, Béla Veress etc.).

În orașul Brașov s-au desfășurat, la 16 octombrie 1944²³, lucrările Conferinței de țară a MADOSZ-ului, la care au participat reprezentanți din Transilvania, Banat și din alte centre ale României, luîndu-se hotărîrea că MADOSZ-ul să-și schimbe denumirea în Uniunea Populară Maghiară. La conferință, delegații au subliniat solidaritatea oamenilor muncii de naționalitate maghiară cu poporul român în lupta contra fascismului, adăziunea lor față de proiectul de platformă al F.N.D., necesitatea unirii și luptei comune cu poporul român pentru înfăptuirea unor transformări revoluționare, desfășurarea unei politici de egalitate în drepturi și prietenie între poporul român și naționalitățile conlocuitoare.

zarea întrunirilor, mitingurilor și demonstrațiilor oamenilor muncii pentru instaurarea unui guvern revoluționar democratic. Apărarea patriotică a organizat o întrunire la 23 septembrie 1944, la sediul ei, la care au luat parte delegați din rîndul muncitorilor și intelectualilor. La această întrunire au luat cuvîntul Ion Bărbulescu, Artur Veleanu, Ion Podea, care au cerut înlăturarea elementelor fasciste și hitleriste din aparatul de stat, sprijinirea frontului antihitlerist, apărarea drepturilor și libertăților cetățenești („Drum nou” din 27 septembrie 1944).

²⁰ „Scînteia” din 7 octombrie 1944.

²¹ Lodislaú Bányaí, *Partidul Comunist Român în fruntea luptei comune a oamenilor muncii români și maghiari împotriva dictaturii militaro-fasciste și a cîtorpirii horthyste. MADOSZ-ul în anii 1940–1944*, în „Anale de istorie”, anul XVII, nr. 1, 1971, p. 43.

²² *ibidem*.

²³ „Scînteia”, din 12 noiembrie 1944.

Uniunea Populară Maghiară, organizația din Brașov a depus o activitate susținută în rindul oamenilor muncii de naționalitate maghiară pentru democratizarea vieții social-politice, demascarea elementelor naționaliste și șovine, realizarea egalității depline în drepturi a tuturor cetățenilor țării²⁴.

În toate sectoarele vieții economice, politice, sociale ale României, forțele democratice române, maghiare și de alte naționalități și-au adus contribuția la înfăptuirea unor reforme radicale cu caracter democratic, în perioada luptei pentru instaurarea și întărirea puterii populare.

În desfășurarea procesului revoluționar pentru instaurarea regimului democrat popular în România, început la 23 august 1944, un rol important revenea realizării unei largi coaliții a tuturor forțelor interesate în democratizarea țării și înfăptuirea unor reforme cerute de evoluția societății românești spre progres. Baza programatică a noii grupări de forțe democratice și progresiste, denumită Frontul Național Democrat, urma să o constituie platforma elaborată de P.C.R. la 24 sept. 1944, ce corespundea intereselor maselor largi²⁵.

Proiectul de platformă-program al Frontului Național Democrat din România, publicat la 26 septembrie 1944, cuprindea obiective cu caracter general democratic: „Formarea unui guvern democratic larg și reprezentativ; sprijinirea prin toate mijloacele a războiului antihitlerist; eliberarea părții de nord a Transilvaniei și continuarea luptei pînă la victoria finală asupra Germaniei hitleriste; deplina nimicire a fascismului internațional și pedepsirea criminalilor de război; înfăptuirea reformei agrare; refacerea economiei naționale; îmbunătățirea condițiilor de viață ale oamenilor muncii; promovarea unei politici de egalitate în drepturi și prietenie între poporul român și naționalitățile conlocuitoare; se preconiza o politică de prietenie cu Uniunea Sovietică și celelalte țări demoaorate”²⁶.

Obiectivele prevăzute în proiectul de platformă-program al F.N.D. corespundeau intereselor naționale ale țării, a întrunit adeziunea aproape din partea tuturor categoriilor sociale, permițînd realizarea de către P.C.R. a unui sistem larg de alianțe politice, unirea forțelor democratice și progresiste contra virfurilor reacțiunii românești, pentru dezvoltarea democratică și progresistă a României.

Pe baza platformei elaborate de P.C.R. s-a constituit, la 12 oct. 1944, Frontul Național Democratic, din care făceau parte P.C.R., P.S.D., Sindicatele Unite, Frontul Plugarilor, Uniunea patrioților, Apărarea patriotică, Uniunea Populară Maghiară și alte organizații politice de tineret și femei,

²⁴ O perioadă de timp, sediul Uniunii Populare Maghiare a fost în orașul Brașov.

²⁵ „Scinteia”, 26 septembrie 1944; Aron Petric, 6 martie – eveniment memorabil în istoria poporului român, în „Anale de istorie”, nr. 1/1970, p. 10.

²⁶ „Scinteia” din 26 septembrie 1944; Cornel Almășan, Un sfert de veac de la instaurarea puterii populare, în „Lupta de clasă”, seria a V-a, anul I, februarie 1970, nr. 2, p. 36–37.

asigurându-se în acest fel dezvoltarea mișcării democratice și realizarea obiectivelor principale din prima etapă a revoluției populare²⁷.

Constituirea Frontului Național Democrat în oct. 1944, a asigurat dinamismul și combativitatea oamenilor muncii din întreaga țară, mobilizarea maselor populare din județul Brașov pentru înfăptuirea platformei-program a F.N.D. și a obiectivelor prevăzute, împotriva forțelor reacționare – P.N.T. și P.N.L., care au refuzat să adere la această platformă. Încă de la 26 sept. 1944, cînd a avut loc manifestația organizată de P.C.R. Brașov pentru democrație populară, oamenii muncii din orașul Brașov și-au spus cuvîntul în problemele unității de acțiune a clasei muncitoare, pentru înlăturarea elementelor fasciste din aparatul de stat, reorganizarea și democratizarea armatei, democratizarea aparatului de stat, trasîndu-se liniile directe în vederea refacerii economice²⁸. La această întrunire, marea parte a muncitorilor din întreprinderile brașovene și-au manifestat hotărîrea pentru mărirea salariilor, a cerut ca sistemul de salarizare să țină cont de creșterea costului vieții. Adunarea impunătoare a muncitorilor, care a avut loc la 26 sept. 1944, pentru democrație populară, a demonstrat fermitatea și combativitatea cu care muncitorii din Brașov luptau pentru instaurarea unui regim democratic.

Intrunirile, mitingurile și demonstrațiile organizate de P.C.R. în orașul Brașov au continuat mai ales după publicarea platformei-program a F.N.D., care a constituit programul concret de acțiune a oamenilor muncii, determinînd creșterea rolului conducător al clasei muncitoare în lupta pentru instaurarea unui guvern democratic.

Muncitorimea din Brașov a aderat la proiectul de platformă-program al F.N.D., cu prilejul întrunirii publice care a avut loc la 1 oct. 1944, cînd zeci de muncitori sau îndreptat spre sala ASTRA din oraș. Întrunirea a fost organizată de sindicatul metalurgist și prezidată de muncitorul comunist Alexandru Cucu, care în cuvîntul său a subliniat spiritul de unitate muncitorească și de luptă în cadrul F.U.M., activitatea desfășurată de Sindicatele Unite²⁹.

În cuvîntul său vicepreședintele Sindicatului metalurgist din Brașov a făcut un istoric asupra mișcării sindicale, arătînd că adunarea constată că proiectul de platformă-program elaborat de C.C. al P.C.R. este un act de însemnătate istorică în viața poporului român, exprimînd interesele și năzuințele vitale ale clasei muncitoare și ale întregului popor român³⁰.

Delegații prezenți la această adunare publică din 1 octombrie 1944 au salutat proiectul de platformă-program al F.N.D. și s-au angajat să lupte pentru realizarea obiectivelor lui. În moțiunea votată de oamenii muncii din Brașov prezenți la adunarea din 1 octombrie 1944, se arată – între altele: „întreprinderile și administrația țării sînt înpanate mai departe cu elemente fasciste, hitleriste, care pe toate căile împiedică procesul de

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ „Drum nou”, din 26 septembrie 1944.

²⁹ „Drum nou” din 26 septembrie 1944.

³⁰ „Scinteia” din 7 octombrie 1944.

democratizare a țării, căutînd să saboteze eforturile de război contra fascismului³¹.

Istoria politică a Brașovului n-a mai cunoscut pînă în aceste zile o activitate atît de intensă și grandioasă a oamenilor muncii de la orașe și sate, sub conducerea P.C.R., pentru aplicarea programului F.N.D. și realizarea unor reforme economice și sociale, cerute de dezvoltarea țării noastre pe drumul progresului. Zilnic, aveau loc întruniri, mitinguri și demonstrații de stradă, în care oamenii muncii din toate întreprinderile și instituțiile județului Brașov cereau instaurarea unui guvern al F.N.D. La chemarea F.N.D., publicată la 6 octombrie 1944, oamenii muncii din Brașov au participat la mari adunări populare, întruniri și demonstrații de stradă, cerînd demisia guvernului Sănătescu cu majoritate reacționară. O mare întrunire a avut loc la Brașov, la 17 octombrie 1944, la care delegați ai muncitorilor, muncitoarelor, intelectualilor, au strigat: „Vrem guvern F.N.D.”; „Drepturi politice femeilor” etc., manifestatie puternică pentru platforma F.N.D. și împotriva guvernului Sănătescu, desfășurată sub semnul luptei hotărîte a maselor pentru instaurarea unui guvern democratic³².

Intrunirea din 17 octombrie 1944, care s-a ținut în sala „Astra” din Brașov, a cunoscut o participare de peste 10.000 de muncitori și țărani; ea a constituit un moment de înaltă tensiune revoluționară, la care participanții au cerut întărirea F.U.M., largi drepturi și libertăți pentru mase, guvern democratic.

La marea manifestație patriotică care a avut loc la Brașov la 17 octombrie 1944, mulțimea adunată a cerut ca guvernul să fie expresia Frontului Național Democratic, un guvern din popor, pentru popor³³.

În moțiunea adoptată la această adunare se arăta: „Adunarea aderă cu însuflețire la platforma Frontului Național Democratic, propusă de Frontul Unic. Muncitoresc și se încadrează în întregime în Frontul Național Democratic. Adunarea își ia angajamentul de a merge în fruntea luptei pentru nimicirea definitivă a cotropitorilor hitleriști, pentru realizarea condițiilor armistițiului, pentru nimicirea definitivă a fascismului, curățirea aparatului de stat, a întreprinderilor, a vieții economice și a întregii țări de toți trădătorii antonescieni, legionari, hitleriști și hortiști”³⁴. Această adunare a dovedit hotărîrea forțelor democratice pentru instaurarea unui guvern democratic, ofensiva declanșată împotriva elementelor legionare și antonesciene, necesitatea înlăturării reacționarilor din administrația publică și particulară, obținerea unor largi libertăți, rolul crescînd al clasei muncitoare în conducerea luptei poporului pentru victoria revoluției.

La sfîrșitul lunii octombrie 1944, s-a constituit Consiliul Frontului Național Democratic din județul și orașul Brașov, în care au intrat reprezentanți ai tuturor forțelor democratice și progresiste, ceea ce a contribuit la

³¹ *Ibidem*.

³² „Drum nou” din 18 octombrie 1944; „Scinteia” din 18 octombrie 1944.

³³ „Scinteia” din 20 octombrie 1944.

³⁴ *Ibidem*.

creșterea în intensitate a luptei revoluționare împotriva rămășițelor fasciste și a forțelor reacționare în genere.

Sub presiunea luptei revoluționare a oamenilor muncii din județul Brașov, în perioada lunilor octombrie 1944–ianuarie 1945 au fost izgonite din fruntea primăriilor, preturilor și prefecturilor, elementele fasciste, hitleriste și reacționare, fiind puși în locul lor reprezentanți ai forțelor patriotice și progresiste. Marile acțiuni politice au fost inițiate de P.C.R. pentru înlăturarea din aparatul de stat al județului Brașov, a elementelor ostile transformărilor democratice, ele fiind înlocuite cu ajutorul maselor, peste capul guvernelor cu majoritate reacționară Sănătescu și Rădescu, cu elemente democratice, devotate poporului³⁵.

La 24 noiembrie 1944, într-un torent revoluționar s-au revărsat spre Piața Libertății din orașul Brașov, muncitorii din majoritatea întreprinderilor. La această întrunire impresionantă au participat mii de oameni ai muncii. De la întrunire, într-o coloană nesfârșită, s-au îndreptat spre prefectură, unde l-au instalat pe noul subprefect, inginerul agronom Ion Măzgăreanu, intelectual democrat, luptător din ilegalitate al P.C.R., stimat și prețuit de forțele revoluționare³⁶.

Coloane masive de muncitori, după o manifestație pe străzile orașului, au ajuns la primăria orașului Brașov, alegând ca primar democrat pe Alexandru Cucu, muncitor metalurgist, reprezentant al P.C.R. și doi ajutoari de primar³⁷.

Ziarul „Drum nou”, relatând creșterea luptelor maselor populare pentru democratizarea aparatului de stat și alegerea reprezentanților forțelor democratice în fruntea primăriilor și a prefecturilor, scria: „Brașovul și-a schimbat Administrația ! De azi dimineață avem un nou primar, noi ajutoari de primari și un nou subprefect ! Masele producătoare și democratice ale orașului au pus capăt cu un ceas mai devreme, nepăsării din administrația publică locală”³⁸.

În perioada ce a urmat, s-a trecut la democratizarea aparatului de stat pe întreg cuprinsul județului. La începutul lunii martie 1945, în toate comunele și orașele județului Brașov se aflau în frunte elemente alese și instalate de popor, reprezentanți ai F.N.D., care au sprijinit forțele revoluționare pentru instaurarea unui guvern democratic. Începând cu luna noiembrie 1944, noile autorități locale din județul Brașov au trecut la înlăturarea programului de luptă al F.N.D., la alegerea în Consiliile comunale și orașenești a reprezentanților oamenilor muncii, s-au luat măsuri energice împotriva speculei și a sabotajelor capitaliști, pentru aprovizionarea orașelor și a industriei cu materii prime. Organele locale democratice ale puterii de stat din județul Brașov au trecut la democratizarea vieții publice, sprijinind lupta maselor populare pentru instaurarea puterii populare, ceea ce

³⁵ „Drum nou” din 25 noiembrie și 30 noiembrie 1944.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

a însemnat slăbirea pozițiilor politice ale burgheziei și moșierimii, a îngustat sfera de acțiune a reprezentanților reacțiunii din guvern³⁹.

În cursul lunii decembrie 1944, la marile mitinguri și demonstrații desfășurate în Brașov și în alte centre din județ, au participat mii de oameni ai muncii, țărani și intelectuali, cerându-se arestarea și judecarea criminelor de război, desființarea jandarmeriei, recunoașterea de către guvern a noilor organe administrative alese, înlăturarea celui de-al doilea guvern Sănătescu⁴⁰.

O mare demonstrație cetățenească a avut loc la Brașov în ziua de 7 decembrie 1944, împotriva guvernului prezidat de generalul Nicolae Rădescu, demonstrație care a arătat întărirea forțelor revoluționare și slăbirea reacțiunii⁴¹.

La această demonstrație au participat peste 10.000 de oameni ai muncii din orașul Brașov, întruniți în Piața Libertății, unde participanții au arătat că partidele istorice n-au inițiat reformele cerute de popor, din care cauză ei cer înfringerea speculei, creșterea producției, sprijinirea frontului antihitlerist, naționalizarea băncilor și a fabricilor, un regim democratic corespunzător cu aspirațiile maselor.

Vor rămâne neuitate în amintirea generațiilor de astăzi, înalta conștiință de clasă, fermitatea și combativitatea cu care muncitorii au cerut în cursul lunii decembrie 1944, un guvern F.N.D., au formulat revendicări care exprimau dorințele maselor, măsuri imediate și radicale contra speculei, curățirea aparatului de stat de elementele dușmănoase, realizarea imediată a obiectivelor platformei F.N.D., pământ țăranilor.

Întrunirile, mitingurile și demonstrațiile care au avut loc la Brașov în perioada lunilor septembrie–decembrie 1944, la care au participat reprezentanți ai P.C.R., Sindicatelor Unite, Frontului Plugarilor, Uniunii Patrioților, Apărării patriotice, U.T.C. etc., au contribuit la întărirea legăturii dintre muncitori și țărani, la creșterea combativității maselor în lupta pentru realizarea unor transformări revoluționare, pentru democratizarea vieții economice și social-politice pentru demascarea forțelor reacționare care se opuneau dezvoltării României pe calea progresului și democrației.

Noul raport al forțelor de clasă de la începutul anului 1945, favorabil maselor populare, organizațiilor, grupărilor și partidelor care făceau parte din F.N.D., a înlesnit lupta împotriva forțelor reacționare a partidelor burghezo-moșierești care se opuneau instaurării unui guvern de largă concentrare democratică⁴². Aceasta a determinat un val uniaș de demonstrații de stradă și întruniri, vizând instaurarea unui guvern al F.N.D. și aplicarea programului de guvernare al F.N.D. publicat la 28 ianuarie 1945. Întrucât

³⁹ Mircea Băltescu, *Brașovul în anii luptei pentru cucerirea puterii*, în „Drum nou” din 22 februarie 1970.

⁴⁰ „Scinteia” din 7 decembrie 1944; „Drum nou” din 7 decembrie 1944.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² „Scinteia” din 1 și 5 februarie 1945; Al. Gh. Savu, „Lupta maselor populare, conduse de P.C.R., pentru instaurarea guvernului democrat (23 august 1944–6 martie 1945)”, în „Anale de istorie”, nr. 4, din 1961, p. 82–85.

programul de guvernare al F.N.D. pune pe prim plan problema puterii – fapt esențial pentru revoluția populară, cerind un guvern cu adevărat democratic, a făcut ca întregul popor să-și exprime dorința în acest sens în tot cursul lunii februarie 1945.

Numai în orașele Brașov și Făgăraș au avut loc, în cursul lunii februarie 1945, zeci de manifestații, adunări și întruniri, la care au participat mii de oameni ai muncii, care au cerut instaurarea unui guvern al Frontului Național Democratic. La marea întrunire din sala „ASTRA” a Frontului Național Democrat, ce a avut loc la 7 februarie 1945 în orașul Brașov, au participat peste 4.000 de muncitori, care și-au exprimat sprijinul pentru aplicarea programului de guvernare al F.N.D., au cerut un guvern F.N.D. și satisfacerea revendicărilor economice și politice ale poporului⁴³. La adunările și întrunirile care au avut loc în întreprinderile din Brașov – I.A.R., Scherg, Forja Poldy etc., s-au adoptat moțiuni în sprijinul instaurării unui guvern de largă concentrare democratică, s-au dezbătut probleme privind creșterea producției și productivității muncii, mărirea salariilor, exprimându-se hotărîrea fermă a tuturor participanților de a se aduce la cîrmă țării un guvern F.N.D.⁴⁴. La începutul lunii februarie 1945, lupta oamenilor muncii, în frunte cu clasa muncitoare și Partidul Comunist Român, a intrat într-o nouă etapă, hotărîtoare pentru cucerirea puterii și instaurarea unui guvern F.N.D. La apelul F.N.D., au avut loc la Brașov puternice demonstrații populare, la care reprezentanții P.C.R. au chemat oamenii muncii să lupte pentru aplicarea imediată a programului de guvernare F.N.D. pentru realizarea unei reforme agrare democratice, să ducă o luptă necruțătoare împotriva elementelor fasciste și reacționare.

Bizuiindu-se pe avîntul revoluționar al maselor, pe forța acestor mase, P.C.R. a organizat o mare demonstrație populară la 18 februarie 1945 în orașul Brașov, în Piața Libertății, acțiune care a dovedit influența exercitată de partid asupra oamenilor muncii pentru instaurarea unui guvern F.N.D. Moțiunea adoptată la această demonstrație populară a arătat uriașul avînt revoluționar al maselor, hotărîrea lor de a instaura un guvern democratic, care să pună capăt uneltirilor reacțiunii interne și externe⁴⁵. „Zeci de mii de cetățeni brașoveni au manifestat pentru guvern F.N.D.” – scria ziarul „Drum nou”, referindu-se la această întrunire care a avut loc la 18 februarie, reliefind prin aceasta poziția hotărîită a oamenilor muncii din Brașov împotriva guvernului Rădescu și a miniștrilor săi reacționari, necesitatea instaurării unui guvern democratic⁴⁶. În cuvîntul său, secretarul Comitetului regional P.C.R. Brașov, Pavel Lala, a arătat că salvarea țării este numai un guvern al F.N.D.⁴⁷. Cetățenii Făgărașului, participînd la o mare întrunire (peste 3.000 de oameni ai muncii), au cerut la 11 februarie

⁴³ „Scinteia” din 11 februarie 1945; „Drum nou” din 9 februarie și 15 februarie 1945.

⁴⁴ „Scinteia”, 2–5 februarie 1945.

⁴⁵ „Drum nou” din 18 februarie 1945.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

1944, un guvern F.N.D., singurul în stare să îndeplinească loial condițiile armistițiului, să frîneze specula, să acorde drepturi largi maselor⁴⁸. În seara zilei de 23 februarie 1945, sediul U.T.C. a fost atacat de elemente din rândurile tineretului manist, cu care prilej a fost rănit utecistul Baba, s-a tras în uteciști, acțiune condamnată de forțele progresiste ale tineretului.

Avîntul revoluționar al maselor populare din România pentru instaurarea unui guvern democratic s-a declanșat puternic la sfîrșitul lunii februarie 1945, după ce generalul Nicolae Rădescu, sprijinit de forțele reacțiunii interne și externe, a încercat să dezlănțuie un război civil. Din ordinul generalului Rădescu s-a deschis focul contra miilor de cetățeni, care la 24 februarie 1945, sub lozincile „Jos Rădescu!”, „Vrem guvern F.N.D.!” au manifestat în capitala țării și în alte centre din țară.

Voința de neînfrînt a poporului s-a manifestat cu putere în zilele următoare represiunilor sîngeroase din 24 februarie 1945, care au încercat să stăvilească valul luptei revoluționare prin folosirea armelor⁴⁹. Adunări și mitinguri de protest au avut loc în întreaga țară, cerîndu-se cu energie și combativitate demiterea imediată din guvern a miniștrilor reacționari, arestarea generalului Nicolae Rădescu, instalarea unui guvern F.N.D. Peste 35.000 de cetățeni din orașul Brașov au cerut la 25 februarie 1945 un guvern F.N.D. și au hotărît să lupte împotriva tendințelor de fascizare. Mulțimea prezintă la marea întrunire din Piața Libertății a înfierat asasinatelor împotriva populației țării și a exprimat o voință dirză și o hotărîre fermă de a se termina cu toate elementele reacționare și fasciste⁵⁰. Încă din 23 februarie 1945, grupuri de huligani înarmați au atacat cetățenii pașnici, au rupt afișele F.N.D. au lipit afișe cu conținut reacționar, au căutat să împiedice lupta oamenilor muncii pentru instaurarea unui guvern F.N.D. La chemarea F.N.D., a avut loc un miting de protest în 25 februarie 1945⁵¹, la care au participat peste 35.000 de cetățeni ai orașului Brașov. Muncitorii și țărani încolonați, cu drapele, pancarde, s-au îndreptat spre Piața Libertății din centrul orașului care devenise neîncăpătoare, o parte din coloane rămînînd pe străzile din jur. La acest miting a luat cuvîntul reprezentantul Partidului Comunist Român, Pavel Lala, care a condamnat represiunile sîngeroase împotriva demonstrațiilor de la 24 februarie ordonate de generalul Rădescu. În timpul desfășurării mitingului, elemente reacționare (vreo 200) au atacat redacția și tipografia ziarului „Drum nou” – organul Comitetului județean al P.C.R. Aflînd despre acest atac huliganic, coloane de muncitori s-au îndreptat spre sediul redacției ziarului „Drum nou”, unde muncitorii tipografi, comuniști, uteciști, țineau piept atacului elementelor fasciste huliganice. Muncitorii au înlăturat elementele huliganice, au înscris

⁴⁸ „Drum nou” din 17 februarie 1945.

⁴⁹ „Scinteia” din 24, 26, 27 februarie 1945; „Drum nou” din 26 februarie 1945.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ „Drum nou” din 26 februarie 1945; „Scinteia” din 28 februarie 1945; Mihai Surdu, Nicolae Blebea, Sandu Plugaru, *Voința poporului a rupt tocte răgazurile*, în „Drum nou” din 24 februarie 1970; Victor Bîrlădeanu, *Voința de neînfrînt a poporului*, „Scinteia” din 6 martie 1970.

un episod eroic în marea bătălie pentru cucerirea puterii, au dovedit că voința poporului nu poate fi înfrântă, îndreptându-se apoi spre redacția ziarului „Avântul”, unde se concentraseră elementele reacționare. În timpul acestor lupte de stradă dintre elementele democratice și reacționare, a căzut ucis muncitorul strungar Gheorghe Stoian de la uzinele Malaxa-Tohan, jertfă a luptei pentru puterea populară⁵². În zilele următoare (25, 28 februarie 1945), au avut loc întruniri și demonstrații de protest împotriva asasinatului de la Brașov, la Făgăraș, Cincu, Rotbav, Mindra, Bran, Întorsura Buzăului.

Sub presiunea luptei oamenilor muncii, conduși de comuniști, la 28 februarie 1945, colonelul Constantin Zaharia, primul prefect democrat din Brașov și inginerul Ionel Măzgăreanu, subprefect, sint repuși în funcțiile lor de coloane de muncitori, care s-au îndreptat spre prefectură.

Voința hotărâtă a poporului a silit pe generalul Nicolae Rădescu să demisioneze la 28 februarie 1945, ceea ce a însemnat o strălucită victorie, un moment hotărâtor în lupta pentru instaurarea puterii populare. La 6 martie 1945, guvernul de largă concentrare democratică condus de dr. Petru Groza, în care clasa muncitoare a avut rolul preponderent și care a marcat o schimbare profundă a conținutului puterii de stat.

Referindu-se la însemnătatea istorică a actului de la 6 martie 1945, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român spunea: „Aceasta a constituit o mare victorie a luptei revoluționare a oamenilor muncii, marcind instaurarea puterii populare și trecerea la îndeplinirea programului de transformare democratică a societății românești”⁵³.

⁵² Ibidem.

⁵³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvintare rostită la Adunarea festivă cu prilejul celei de-a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 martie 1945*, în „Scinteia”, nr. 8358, din 7 martie 1970.

BRAȘOV (KRONSTADT) IN DEN JAHREN DES KAMPFES FÜR DIE EINSETZUNG DER VOLKSMACHT (AUGUST 1944–FEBRUAR 1945)

(ZUSAMMENFASSUNG)

In vorliegender Abhandlung beschreibt der Verfasser das Geschehen im Zusammenhang mit der Einsetzung der Volksmacht in Rumänien am 6. März 1945, der als Tag der Bildung der ersten demokratischen Regierung ein denkwürdiges Ereignis in der Geschichte Rumäniens darstellt.

Die Arbeit bezieht sich auf den von den Volksmassen im Kreise Brașov (Kronstadt) geführten revolutionären Kampf um die Machtergreifung in der Zeit von August 1944 bis Februar 1945. Es wird darin unter der Führung der Rumänischen Kommunistischen Partei zum allgemeinen Kampf des rumänischen Volkes für die Demokratisierung des Landes, für den Wiederaufbau der Wirtschaft sowie für die Unterstützung des antihitleristischen Krieges und für die Einsetzung einer demokratischen Regierung aufgezeigt. Es wird besonders auf die Zusammenkünfte und Versammlungen der Werktätigen eingegangen und wichtige Daten betreffend die Tätigkeit der RKP für die Mobilmachung der Werktätigen aus dem Kreise Kronstadt zum Kampfe für die Bildung einer demokratischen Regierung der National-Demokratischen Front bekannt gemacht.

ARTĂ POPULARĂ ȘI ETNOGRAFIE

CONSIDERAȚII ASUPRA PORTULUI DIN SUBZONA SĂCELE

de OLIVIA MORARU

Situate la limita de contact dintre dealurile Săcelelor și șesul Birsei, în direcția vest-est, cele șapte sate componente ale subzonei etnografice Săcele: Baci, Cernatu, Turcheș, Satulung, Tărlungeni, Zizin și Purcăreni se înscriu în categoria așezărilor omenești de tip adunat.

Ca întindere, subzona la care ne vom referi în cele ce urmează, cuprinde teritoriul aflat la poalele masivului Piatra Mare, între ieșirile riu-urilor Timiș și Tărlung, spre șesul Birsei.

Dealurile Săcelelor ce străjuiesc orașul cu același nume, fiind acoperite cu bogate fânețe și pășuni, cu păduri de fag și conifere ce se întind pînă pe crestele munților Birsei, au oferit condițiuni extrem de favorabile pentru formarea în vremuri îndepărtate a unor așezări omenești și pentru dezvoltarea păstoritului și creșterii vitelor pe de o parte. Pe de altă parte, bogatul șes al Birsei a favorizat practicarea agriculturii de către locuitorii așa-numitelor, documentar: „*villae vallahales*”.

În prima știre documentară ce datează din 16 mai 1366 (hrisov prin care satele Baci, Turcheș, Cernatu și Satulung sînt dăruite de către Ludovic cel Mare unui curtean al său, nobilul Stanislau) se spune: „cu drept de stăpînire perpetuă pentru el și pentru urmașii săi posesiunile: Satulung, Cernatu, Turcul și Slonul aflătoare între riurile Timiș și Tărlungul cu toate pămînturile cultivate și necultivate, cîmpiile, dealurile, munții, pădurile, livezile, apele, morile și locurile de moară aparținătoare lor din vechime”¹.

Un an mai tîrziu, în 1367 sînt menționate și așezările Zizin, Purcăreni și Tărlungeni, dată la care și aceste sate își pierd libertatea.

Dar, trecutul acestor așezări poate fi urmărit cu multe secole înainte primelor mențiuni scrise. Săpăturile arheologice au scos la iveală urme dacice², iar știrile transmise prin tradiție orală concordă cu mărturiile documentare asupra ocupațiilor practicate pe acest teritoriu.

Alături de agricultură, păstorit și de creșterea vitelor, un rol deosebit l-au jucat în viața economică a celor șapte sate săcelene, cărăușitul, comerțul ambulant cu lînă, țesături și postavuri de casă, piuăritul și moră-

¹ Zimmermann-Werner-Müller-Gündisch, *Urkundenbuch*, 1897, II, p. 256.

² Informație l. Pop. Materiale în colecțiile arheologice ale Muzeului județean Brașov.

ritul, acestea din urmă favorizate fiind de cele două ape care curg pe la marginea așezărilor.

Nenumărate documente din secolele XVII–XIX, vorbesc despre pivele și morile construite pe riul Timiș, la care săcelenii dădeau Țolurile și cergile țesute în casă, precum și despre căraușii români și maghiari din Săcele, care în lungile lor drumuri, transportau mărfurile săcelenilor și, cu deosebire, ale negustorilor brașoveni, ajungând în apus pînă la Viena, iar în sud în Țara Românească și la sud de Dunăre pînă la Constantinople.

Nu vom insista în studiul nostru asupra păstoritului mocanilor săceleni, temă ce constituie subiectul unei alte comunicări, decît în măsura în care acesta a generat anumite trăsături caracteristice în port.

Menționăm doar două dintre cele mai profunde aprecieri asupra rolului păstoritului transhumant practicat de oierii săceleni, și anume, pe cea a marelui istoric N. Iorga care-i numește „acei înainte mergători ai unirii tuturor românilor”³, iar Șt. Meteș: „Element admirabil de unitate națională contribuind mai mult decît oricine la susținerea zilnică a raporturilor de orice natură între români”⁴.

Trecerea oierilor săceleni în Principate, incurajată de unii domnitori ai Munteniei și Moldovei, a avut importante consecințe nu numai de ordin economic și social, dar prin contactul cu populația băstinașă au avut loc și influențe reciproce în domeniul portului, despre care ne vom referi în momentul descrierii pieselor de port respective.

Datorită proporțiilor păstoritului, care încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea luase o puternică dezvoltare, industria casnică textilă ia și ea un deosebit avînt. Astfel, în tot cursul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea „Toate gospodăriile din Săcele se ocupau cu țesutul stofelor de lînă cu care se îmbrăcau bărbații și în mare parte și femeile. Cantități importante însă din aceste țesături formau obiectul unui comerț foarte important. Căci nu numai românii se îmbrăcau cu dimie albă din lînă țigaie din Săcele, dar și locuitorii din județele Treiscaune, Ciuc, Odorhei și Mureș. O parte era comercializată la tirgurile din Țara Românească (Călărași, Slobozia, Gura Ialomiței, Urziceni etc.). Pe la aceste tirguri se vindeau însă și haine confecționate ca: ghebe și zăbune bărbățești din dimie neagră și cafenie, sărici pentru ciobani, din lînă țurcană”⁵.

Puține sînt știrile, iar informatoarele de azi doar vag păstrează în amintire utilizarea cinepii în confecționatul pieselor de port. Harnicele femei săcelence țeseau însă din cinepă, în și mai tirziu din bumbac sau din amestecătură, pinzeturi pentru macaturi de pat în două, trei, patru și cinci ițe, pentru șervete și ștergare și pentru alte obiecte de uz casnic sau pentru decorul interiorului.

³ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, București, 1915, p. 39.

⁴ Șt. Meteș, *Păstorii ardeleni în Principatele române*, Cluj, 1925, p. 29.

⁵ G. Moroianu, *Industria casnică din Săcele*, în „Plaiuri Săcelene”, an. VI. 1939, nr. 8–9, p. 103.

Din zestrea ce o primeau fetele, pe lângă piesele de îmbrăcăminte nu lipseau acele „Foițe de lână țigăie țesute în casă în vârgi de diferite culori și câteva covoare cu alesături vechi românești de pus pe jos. De asemenea, țoluri mai groase cu vârgi de două sau trei degete de late, în culori diferite care se puneau pe lăzile de Brașov... pentru paturi... macaturi de pinză de in, și macaturi de lână țigăie țesute în casă, în alesături frumoase românești și d-o singură culoare, care se făceau prin partea locului mai totdeauna vinete, verzi sau vișinii”⁶.

În limitele geografice și în condițiile de viață materială pe care le-am precizat mai sus, s-a dezvoltat o cultură și o artă populară cu particularități specifice pentru subzona Săcelelor.

Cercetind portul săcelenesc, atât cel femeiesc cit și cel bărbătesc și confruntind datele culese de la diferite informatoare cu mențiunile literare, se poate afirma că el a evoluat ca structură morfologică o dată cu trecerea la o economie de creștere intensă a oilor.

Cele mai vechi stampe ce se păstrează în Arhivele Statului din Brașov, datind din secolul al XVIII-lea, înfățișează o femeie și un bărbat din Săcele în costumele de sărbătoare, confecționate în întregime din țesătură de casă din lână.

În procesul de transformare au intervenit apoi schimbări în confecționarea pieselor de port pătrunzind și mătăsurile procurate din comerț. Aceasta, datorită contactelor cu apusul și răsăritul, prin intermediul căraurilor.

Femeile săcelence purtau părul impletit în două cozi lăsate pe spate, pină la măritiș și apoi prinse în conciu sub „giumbir” sau cîrpă. În zilele de sărbătoare, atât vara cit și iarna, peste giumbir se legau cu minunatele ștergare de borangic țesute de priceputele femei din Satulung și Purcăreni.

Iată o scurtă descriere menționată în revista „Plaiuri săcelene” a femeilor săcelene: „Cu ochii albaștri ca cicoarea din cîmp, cu obraji roșii ca bujorul, cu maramele albe ca floarea crinului, cu ii înflorite... lucrute cu mina lor”⁷.

Aceste ștergare care atrăgeau în mod deosebit atenția, erau țesute pentru nevestele tinere din cele mai subțiri fire, cu cîmpul limpede iar pentru cele mai în vîrstă din fire mai pline cu cîmpul vîrgat cu ață albă răsucită, din bumbac sau din mătase. Motivele decorative de la capete, alese cu ață sau mătase purtau diferite denumiri: „mărunțica”, „trandahirul schienesc”, „cornul”, „floarea a cusută”, „suveicuța”, „floarea bătrînă”, „șetranca”, „crinul” ș.a.

Borangicul și-l procurau prin intermediul neguțătoreselor din „Țară”, iar după primul război mondial fiind importat chiar și din Italia. Țesăturile de ștergare din borangic primeau comenzi cu deosebire din partea femeilor din Șcheii Brașovului, în a căror preferință intrau mai ales ștergarele

⁶ G. Moroianu, *Chipuri din Săcele*, București, 1938, p. 11.

⁷ N. Gh. Urs Seitan, *Din amintirile unui săcelen*, (II) în „Plaiuri săcelene”, nr. 1/1, martie 1940, p. 33.

cu motivele decorative: „sîmburașul”, „pușorul”, „lvărașul”, „trandahirul schienesc”. Tot atît de apreciate erau maramele săcelene și pe la tîrgurile din județele Muscel, Argeș, Gorj, Dolj, Buzău, Rimnicul Sărat, Putna, Bacău, Brăila.

A doua zi după nuntă, femeile puneau giumbirul, iar peste ștergarul de borangic așa-numitul „bosomant”, despre care o informatoare ne spunea: „era făcut din fir auriu, era ca soarele, cînd te uital la el erau de minune cu el, așa cum atîrna pe spate pînă la șale”⁸.

În timpul iernii, peste giumbir și ștergar, femeile mai în vîrstă purtau cirpa de mătase sau stofă.

Majoritatea femeilor își împodobeau gîtul cu ghiordan de galberi mari și mici înșirați pe panglică de catifea neagră cu margini roșii. Numărul de galbeni din ghiordan, ce putea ajunge pînă la 16, era indiciul cel mai elocvent al stării materiale a părinților.

Cămașa (iia) confecționată în întregime din „șimizet” (tîl brodat) cu mincile largi și terminate cu pumni cusuți în alesături din fir auriu, brodată atît pe minci cît și pe piepți și în spate cu mănunchiuri de fluturi, o purtau peste o iie din pînză de „în din boltă”.

Peste iia din șimizet purtau laibărul (pieptarul) confecționat din atlas de mătase, ca și rochiile foarte bogate ce cădeau în falduri pînă jos. Rareori se purtau peste rochie, șorțuri și numai de către femeile tinere și înstărite.

În picioare, femeile tinere și fetele purtau cizmulite galbene și roșii iar cele mai vîrstnice cizme negre. Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, o dată cu apariția în port a unor piese de îmbrăcăminte din catifea și a paltoanelor, încep să se poarte și ghețele înalte de culoare gălbuie, cu șirete, cu „brinel”.

Cu toate că în literatură apare menționată în portul femeiesc din Săcele și fota ca de exemplu: „și pentru ca să nu se uite tradiția din bătrîni, mai primesc în zestre și o fotă și o sarică lăptoasă albă din lînă țurcană pentru ca să-și aducă aminte de costumele pe care le purtau înaintașele”⁹, în cercetările noastre nu am obținut date în sprijinul portului fotei în această subzonă a Țării Birsei. Una din informatoare spunea: „Noi ne tragem tot de aici și eu și mama, dar nu se poartă fotă, fota se poartă numai la Bran, la noi nu”¹⁰.

În zilele de sărbători deosebite de peste an, ca și la „Sintilia”, nevestele tinere se încingeau peste pieptar cu briul de argint încheiat în pafta.

Peste rochie, femeile tinere purtau vara „tivilichia” — haină fără minci, croită pe talie din mătase, cu plimbul din tanele¹¹ brodată pe fețe și spate cu fir auriu predominînd motivele astrale. Atît primăvara și toamna

⁸ Informatoare: Tohăneanu Maria — 72 ani, Satulung-Săcele, str. 23 August.

⁹ G. Moroianu, *opt. cit.*, p. 11.

¹⁰ Informatoare: Median Susana — 73 ani, Satulung-Săcele, str. 23 August, nr. 58.

¹¹ Plimbul din tanele = fișii din blană de veveriță aplicate pe marginile piepților tivilichiei.

cît și iarna, femeile se îmbrăcau cu scurteica și cu ghebuta. Prima era confecționată din postav de casă, căptușită cu flanel albastru în „dunguțe” și „coțcuțe”, iar a doua piesă din același postav, dar căptușită cu piei de oaie. Cele mai bogate femei își împodobeau pieptii scurteicii cu plimb din blană de jder sau samur, iar cei ai ghebei cu blană de vulpe sau hîrșie. Numai iarna era purtată dulama lungă pînă la gleznă. Această haină fiind îmbrăcată numai la sărbători, se confecționa din mătase sau postav din comerț și se căptușea cu piei de bursuc sau de miei fumurii. Ceea ce imprimă acestei piese nota sărbătorească este însă plimbul de pe piepți din blană de vulpe.

Asupra modului în care bărbații săceleni purtau părul, George Barițiu spunea: „Toți bărbații ardeleni fără distincțiune de clasă trebuie să-și lase bărbile îndată de la cununia și pînă la moarte iar pe capu se rădea mai toți lăsîndu-și numai cîte un moțiu în ceafă precum vediurăm pe seceleni și pe locuitorii din suburbiulu de sus alu Brasiovului pînă la revoluțiune”¹².

Tot astfel au rămas și în amintirea unui scriitor săcelean acesta spunînd: „Cu părul galben ca fuiorul de in, rotunzit și lăsat pe grumazul lui ca o coamă de leu, corpulent, viguros și puternic, ca și tot neamul ardelelesc, îmbrăcat cu cioareci de dimie neagră fină țesută de soție și împodobit cu găitane încolăcite și întortocheate în tot felul de nu le mai dădeai de rost unde se încep și unde se isprăvesc și în cap cu o pălărie mocănească cu bordurile mari”¹³.

Ca și șcheienii, și bărbații săceleni începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, își rad moțiu din ceafă lăsînd părul doar pe frunte să crească și rotunzîndu-l. Modificările în pieptănătură intervin concomitent cu cele din port.

În componența costumului bărbătesc, ca piese mai importante, pentru acoperămîntul capului, menționăm pălăria ciobănească și căciula neagră. Partea superioară a corpului era îmbrăcată în cămașă făcută din pinză de casă cu „guler mocănesc”, lat de circa 10 cm. La cămașa de sărbătoare, gulerul era cusut cu „tăblițe” sau cu găurele, cu fir de mătase albă sau galbenă și cu fir auriu sau argintiu, la fel ca și pumnii de la mineci, iar la cea de zi de lucru, gulerul nu se decora, mineca rămîinînd largă fără a fi strînsă în pumnii, pornînd direct de la „olînișorii” de sub braț.

Peste cămășile, a căror lungime varia pe porțiunea de la genunchi la gleznă, bărbații se încingeau cu chimirul din piele, ornamentat cu împletituri tot din piele de diferite culori, mai ales la buzunare.

Așa-numiții cioareci albi, „înfloriți” cu fum de pucoasă, se confecționau strîns pe picior din dimie țesută în casă și dată la pîuă „subt obreji”.

În timpul verii, peste cămașă, bărbații purtau vesta din postav negru sau bleu-marin iar peste vestă zăbunul cu mineci din același material, dar ornamentat cu găitane sau ceapraze.

¹² G. Bariț, *Despre portul ardelenilor*, în „Transilvania”, I, din 1868, 15. VII.

¹³ N. Gh. Urs Seitan, *op. cit.*, nr. 1—2/1940, p. 12.

Informatoarele își amintesc de existența unei „fabrici de bungi” în Cernatu, unde se lucrau nasturi din lemn, îmbrăcați cu ață neagră mai ales pentru zăbunele bărbătești.

În zilele deosebite de sărbătoare, vara, peste zăbun bărbații purtau antiriuul de dimie albă împodobit pe piepți, la guler și mineci cu găitane negre.

Ca îmbrăcăminte bărbătească de iarnă menționăm gheba, din dimie neagră, imblănită cu piei de miel, lungă pină la glezne. De la guler atirneau la capetele a două șirete, ciucuri din lină. Atit la guler cit și pe marginile piepților și a poalei gheba era ornamentată cu 2–3 rinduri de șiret negru. Această haină mai însoțea pe bărbații săceleni și în lungile lor drumuri de căraușit.

Dintre piesele de îmbrăcăminte ciobănească, o atenție specială merită zechea, de obicei confecționată din postav cafeniu, țesut în casă, apoi cojoacele și saricele. Din informațiile culese pe teren aflăm că atit cojocul cit și sarica constituiau piese de îmbrăcăminte și pentru femei, anterior secolului al XIX-lea.

Încălțăminte constă din cizme și, mai tirziu, bocani, iar ciobanii purtau la stină opincile legate cu nojițe din păr de cal.

Din studiul comparativ al portului subzonei Săcele și cel al locuitorilor români din Șcheii Brașovului se constată asemănări, atit în materia primă utilizată, cit și în structura morfologică. Dar, tipul inițial de port considerat de noi cel săcelenesc preluat de locuitorii din Șcheii Brașovului și de locuitorii din alte sate ale Țării Birsei ca Zărnești, Tohan, Întorsura Buzăului, a suferit unele modificări în sens creator dind naștere la unele tipuri de piese cu particularități distincte.

Cercetările de teren și cele de arhivă ne permit scoaterea în evidență a trăsăturilor caracteristice și în ceea ce privește portul ceangăilor din cele șapte sate. În acest sens plecăm de la consemnarea lui Kolumban Lajos care spune: „... Înainte de aceasta cu o sută de ani, îmbrăcăminte ceangăului a fost la fel cu a vahahului, sau, puțin, foarte puțin, deosebită de ea”¹⁴.

Desigur că autorul a avut în vedere și stampele din secolul al XVIII-lea, care înfățișează atit români cit și ceangăi din Săcele în piese de port aproape identice.

În vechiul port ceangăiesc, influențat deci atit de puternic de cel românesc, încep pe la mijlocul secolului al XIX-lea să apară însă unele piese de port specifice, ca de exemplu: fustele în culori vii cu aplicații din dantelă, pârta (podoaba capului) de influență săsească și altele asupra cărora ne vom opri în cele ce urmează.

În ceea ce privește îmbrăcăminte fetelor, menționăm pentru zi de lucru iia din pinză de bumbac, pină în briu, cu poale din pinză de cinepă

¹⁴ Lajos Kolumban, *A hétfalusi csángók a múltban és jelenben*, Brașov, 1903, p. 25.

(pendely). Bentița din jurul gîtului strîngea iia în multe cute. Mînecele largi, strînse și ele jos, formau foderi lați de oca 20 cm., fiind ornamentați cu diferite modele executate în tehnica cusutului în cruci, cu arnici roșu.

Partea inferioară a corpului era acoperită cu fusta în diferite culori, din materiale procurate din comerț și cu șorțul bogat încrețit. Peste iie purtau laibăre confecționate din pînză de culoare închisă.

Pentru zilele de sărbătoare, cămășile femeiești se confecționau din pînză de bumbac pieptii și spatele, iar mînecele din dantelă, strînse în imanșete brodate cu fire aurii. Așa-numitele „hámos rokolya” (rochii), erau și ele destinate numai pentru zilele de sărbătoare, fiind făcute din pînză albă cu multe cute și prinse în bretele pe umeri.

La mijloc purtau brîie de argint procurate de la meșterii brașoveni, ca și broșele mari cu pietre colorate, ce decorau armonios costumul fetelor și al femeilor tinere.

Ansamblul acesta era completat prin podoaba numită „părta”, de formă cilindrică, din catifea neagră, de care atîrnau pe spate 3–4 perechi de panglici de diferite culori, din mătase sau din catifea de culoare neagră și roșu închis, cu motive florale stilizate, aplicate sau brodate.

Cînd fetele ieșeau în sat la joc, nu le lipsea din mină batista, minunat brodată cu arnici roșu, pe care o dăruiau feciorilor cu care erau hotărîte să se căsătorească.

După căsătorie, deși în linii mari portul femeilor nu se schimbă, intervin totuși unele modificări în ceea ce privește materia primă și cromatică.

Pe cap, în loc de „părta” se purta năframa din pînză foarte rară și subțire, prinsă în ace de podoabă cu pietre colorate (bogle), peste părul pieptănat în coc. Cocul la rîndul lui se prindea în așa-numita periniță „perec”.

Femeile măritate nu mai îmbrăcau cămăși cu mîneci de dantelă ci din aceeași pînză ca restul piesei, în schimb le brodau.

Vara, peste iie femeile purtau laibărul din mătase, iar în zilele friguroase „bunda” (cojocul) fără mîneci, brodată cu fire de mătase.

O piesă de îmbrăcăminte specifică portului femeiesc ceangăiesc din Săcele, purtată tot în anotimpurile reci, era „șuba”, garnisită în jurul gîtului, la mîneci și margini cu blănuță neagră de miel.

În picioare fetele și nevestele tinere purtau pantofi negri cu curele și năsturași, precum și cizme¹⁵.

Portul femeilor vîrstnice se caracterizează prin piese confecționate din stoffe de culori închise țesute în casă. Din podoaba capului dispar cu desăvîrșire acele cu pietre colorate pentru îmbrăbodit.

În ceea ce privește îmbrăcămîntea bărbaților, în exclusivitate se confecționa din stoffe țesute în casă și mai ales din acelea cumpărate de la mocance.

¹⁵ Informatoare: György Papp Margareta — 44 ani, Baci — Săcele, nr. 266.

În acoperămintul capului la bătrâni se remarcă pălăria neagră cu boruri largi, iar la cei tineri pălăria cu boruri mai mici. Iarna purtau căciula din blană de miel cu bordură din piele.

Ca și cămășile mocănești, cele ale bărbaților ceangăi erau confecționate din pinză de cînepă, pentru zile de lucru, iar pentru sărbători din pinză de bumbac, brodate la guler și manșete cu fire de mătase albă sau galbenă. Deosebirea dintre cămașa mocănească și cea ceangăiască consta în faptul că ultima era prevăzută pe dos cu un buzunar mic realizat prin aplicarea unei dubluri la piept și în motivele decorative de la guler și manșete.

Cioarecii strînși pe picior erau confecționați din dimie albă, procurată de la femeile românce. Vara, se purtau cioareci din pinză de cînepă. Feciorii se încingeau peste cămașă cu briul îngust iar bărbații vîrstnici cu briul lat, din piele, prevăzut cu buzunare pentru bani, iască și tutun. Haina purtată peste cămașă de către feciori, se deosebea – atît prin materialul din care era confecționată (postav negru), cit și prin oroi, fiind mai scurtă – de cea a bărbaților căsătoriți. Aceștia purtau așa-numitul „curti” de postav țesut din lînă în culori naturale. „Astfel erau croite aceste haine bărbățești înoît cămașa trebuia să se vadă de sub ele de cca 20 cm”¹⁶.

Pentru cărăușit, în zilele de iarnă se utiliza gheba din postav, căptușită tot cu țesătură de lînă dar mai moale, țesută în vârgi. Încălțămîntea consta, vara, din bocanoi, iarna din cizme, la tineri cu tureacul tare, iar la bătrîni din piele mai moale.

Din contactele îndelungate în timp cu populația maghiară în cadrul subzonei respective și populația celorlalte localități din restul Țării Birsei pe de o parte, iar pe de alta cu românii de dincolo de Carpați, au rezultat unele împrumuturi reciproce.

În baza studiului portului din subzona Săcele se poate afirma că între populația de pe ambele versante ale lanțului carpatic pe de o parte, iar pe de alta între populația românească și cea ceangăiască de pe teritoriul celor șapte sate săcelene, au existat legături permanente, legături care s-au concretizat în răspîndirea unor piese de port, în procedee tehnice și decorative, în preluarea și influențarea reciprocă.

¹⁶ Informator: Bencze Andrei — 72 ani, Satulung, nr. 33.

ERWÄGUNGEN BETREFFEND DIE TRACHTEN VON SĂCELE (SIEBENDÖRFER)

(ZUSAMMENFASSUNG)

In dieser Arbeit wird der geographische und historische Rahmen festgelegt, innerhalb dessen sich die sieben Dörfer Baciu, Turcheș, Cernatu, Sătulung, Țirlungeni, Zizin und Pucăreni befinden, die gemeinsam das zum Burzenland gehörende ethnographische Gebiet der Siebendörfer (Săcele) bilden.

Die Faktoren, die zur Entstehung und Entwicklung sowohl der Frauen- als auch der Männertracht beigetragen haben, waren vor allem solche materieller Natur.

Agrikultur und Schäferei, die Hauptbeschäftigungen der Bewohner der Siebendörfer, lieferten das für die Hausindustrie nötige Rohmaterial wie Hanf, Flachs und Wolle, aus dem die für die Trachten der Siebendörfer kennzeichnenden Teile hergestellt wurden.

Die vorliegende Arbeit wurde nach im Archiv aufgefundenen Dokumenten verfasst, wie z. B. Stiche aus dem XVIII. Jahrhundert, aber auch auf Grund direkter Nachforschungen.

Die Tracht der Siebendörfer entwickelte sich, was ihre morphologische Struktur anbelangt, gleichzeitig mit der Entwicklung einer auf intensive Schafzucht ausgerichteten Wirtschaft.

Zu Beginn des XIX. Jahrhunderts, als infolge des blühenden Warenaustausches durch die Vermittlung der Fuhrleute verschiedene Seiden und feinere Stoffe auftauchten, fanden diese auch bei der Herstellung der Trachten, vor allem der Frauentrachten, Verwendung.

Die Verfasserin beschreibt die Teile, aus denen die Festtrachten der Frauen und Männer am Ende des XIX. Jahrhunderts bestanden. Es werden auch die schweren Stücke der Winterbekleidung erwähnt: der lange oder kürzere pelzverbrämte Kittel der Frauen, die lederne lange Jacke und der lange Bauernmantel der Männer.

Die Arbeit untersucht auch die Volkstracht der Tschangos, der ungarischen Bauern der Siebendörfer, und stellt fest, dass die rumänischen und ungarischen Hirtentrachten sowohl eigene, spezifische Trachtenteile, als auch unter gegenseitigem Einfluss entstandene Stücke aufweisen. Zu dieser gegenseitigen Beeinflussung kam es infolge des Jahrhunderte dauernden Zusammenlebens der beiden Völkerschaften.

ARTĂ PLASTICĂ

TEMATICA SOCIALISTĂ ÎN ARTA PLASTICĂ BRAȘOVEANĂ ÎN ULTIMII 25 DE ANI

de DINU VASIU

Aniversarea a 50 de ani de la întemeierea Partidului Comunist Român, pe care o vom sărbători în curînd, are și semnificația așezării unei pietre fundamentale la temelia dezvoltării artelor plastice în țara noastră.

Și aici ca în toate domeniile de activitate, baza cea mai temeinică pentru susținerea și împlinirea unei acțiuni este ideologia Partidului. Pentru că prin justetea de orientare, prin adevărul care îl promovează, o acțiune anumită este integrată vieții, integrată în ordinea firească a lucrurilor și deci înzestrată cu toate șansele reușitei.

În domeniul artelor plastice ideologia Partidului s-a concretizat în eliberarea forțelor creatoare din limitele materiale și îngrădirile mentalității burghezo-capitaliste, care cerea o artă fără scop, o artă numai de agrement vizual.

Odată create artiștilor plastici condiții de lucru la adăpostul grijii zilei de mîine și dînd activității lor îmboldul împlinirii prin artă a unui țel social, evoluția artelor plastice a cunoscut la noi o ascendență impetuoasă, cu strălucitoare traiectorie spre viitor.

Astăzi, cînd privim retrospectiv și recapitulativ în urmă, ne sînt mai conturate și mai limpezi imperativele momentului de început al vieții noastre noi.

Că după 1944, artele plastice din țara noastră își mobilizau forța de limbaj și conținutul de inspirație în slujba reconstrucției țării, apare nu numai ca o necesitate stringentă a momentului istoric, ci și ca o continuare firească a unei tradiții de artă militantă.

Semnificativă, chiar pentru Brașov, este opera pictorilor Constantin Lecca și Mișu Popp, care au slujit cu mijloacele artei lor idealurile democratice ale revoluției din 1848, și năzuința de independență și unitate națională.

Alături de pictura în ulei, desenul a fost încă un mijloc eficace prin care mulți artiști exprimau năzuința poporului de emancipare socială și criticau cu mult curaj corupția și exploatarea nemiloasă a păturii bogate conducătoare.

Vedem cum la începutul sec. XIX în revistele umoristice ale vremii, contemporanii lui Lecca și Mișu Popp, artiști cu prestigiu ca Iuliu Ardeleanu, Henri Trenk, Henri Dembitzki, Karl Alexander și însuși marele scriitor progresist Bogdan Petriceicu Hașdeu, desenează caricaturi ale căror săgeți lovesc usturător în boierimea exploatare și monarhia reacționară de origine străină.

Pe măsură ce exploatarea devine tot mai cruntă, când țărănia se răscoală pentru pământ și o viață mai bună (1907), iar muncitorimea începe să organizeze rezistența și lupta împotriva asupririi, înainte ca și după primul război mondial imperialist, artiști patrioți fac din arta lor o armă cu tăiș de foc.

Marii noștri pictori progresiști Octav Băncilă, Iosif Iser, Francisc Șirato, Camil Ressu, Nicolae Tonitza, Ștefan Dimitrescu, secondati de caricaturiști talentați ca Jiquidu Constantin, Mantu Nicolae, Ary Murnu, Petrescu Găină, înfierează cu o mare vigoare combativă, cruzimea bestială cu care este reprimată răscoala țăranilor, lăcomia și corupția cercurilor guvernante, jaful ocupanților germani în timpul primului război mondial și cheamă poporul la luptă împotriva exploatării, a uneltirilor interne și internaționale, împotriva războiului imperialist.

Iată că în trecutul plasticii românești avem o lungă și bogată desfășurare de tradiție militantă, așa încât, când Partidul Comunist Român a început lupta pentru dezrobirea poporului nostru de sub exploatarea burghezo-moșierească, a găsit în artiștii plastici luptători încercați pentru libertate și progres, care au răspuns imediat chemării partidului, și au urmat cu însuflețire direcția de îndrumare dată de partid.

În toiul luptei dinainte și din timpul celui de-al doilea război mondial, ca și în primii ani de reconstrucție a țării de după 23 August 1944, artiștii plastici brașoveni, alături de întreg frontul plastic din țară, au susținut cu asiduitate, zi de zi, luptele politice, propaganda frontului antihitlerist, prietenia româno-sovietică, democratizarea țării, campania reconstrucției, reforma agrară, culminând cu naționalizarea industriei, cooperativizarea agriculturii și punerea întregii economii a țării pe baze socialiste.

Referindu-ne la tematica socialistă în plastica brașoveană de după 23 August 1944, nu se poate să nu evocăm și anticipările, imediat anterioare, cum este **Portretul de muncitor**, desen în creion, deosebit de expresiv, mărturisind compasiunea artistului Tamás Imre, el însuși fiu de muncitor, pentru truditele chipuri ale oamenilor simpli, desen a cărui serioasă și superioară factură amintește de vechii maeștrii olandezi. Sau piatua Colomeea de vigurosul expresionist Hans Eder, lucrată în Galiția în timpul primului război mondial, făcând parte dintr-un ciclu de viziuni ale dezastrelor războiului. Pictura reprezintă o fabrică distrusă de bombardament, ridicându-și cioturile afumate către un cer cenușiu ca un bandaj murdar.

Opera lui Hans Eder continuă și după 23 August 1944, încă cu mai multă pregnanță, să ilustreze problematici și tipuri contemporane. Folosind ca pe o parabolă motivele religioase, Eder tălmăcește umanist episoadele

din viața lui Christ, așa încât scenele biblice devin un protest și un indemn, atitudine socială în sprijinul celor năpăstuiți și nedreptațiți.

Portretist de caractere accentuat conturate, Hans Eder a lăsat o întreagă galerie de portrete ale unor personalități de seamă transilvănene și brașovene ca Octavian Goga, Păstorel Teodoreanu, arhitectul Schuller, regizorul Simionescu, doctorul Depner etc., caracterizându-i, scoțind în evidență dinamica frământărilor lăuntrice proprii fiecăruia și acele intime gesturi semnificative unei profesii îndelung practicate.

Pe aceeași cale de bună tradiție expresionistă și postimpresionistă își exprimă participarea la susținerea și reprezentarea împlinirilor sociale, artiștii plastici în vîrstă, care rămîn credincioși mijloacelor tradiționale de expresie.

Cu o spontaneitate a tușei care îi este proprie, pictorul Ștefan Mironescu, pe lângă pitorescul Șcheiului și vechiului oraș, al cărui trubadur plastic ne-am obișnuit să-l considerăm, se aplică cu aceeași ferveur în prezentarea unor **Blocuri noi, Blocul turn, Fabrica de cărămizi, La cuptorul de var, Atelierul unui pictor, Femeie cosind** etc.

Artistul emerit Gustav Kollar, căruia îi datorăm veritabile bijuterii în acuarelă, prinzînd, ca într-o țesătură de borangic intimitatea unor colțuri de natură, culorile și luminile anotimpurilor, a surprins de asemenea momente de viață contemporană, cum sînt cu pătrundere observați într-o pictură în ulei, **Muncitori în fața minei**, sau în acuarelă **Copii în vacanță, Controlul pieselor, Munca în colectiv**.

De la Conrad Veleanu avem o sobră și densă evocare a „**Carierei de lingă Fabrica Răsăritul**”.

Tarasov Stavru, petrecîndu-și ultimii ani de viață la Brașov, înzestrează patrimoniul județean cu opere de o liniștită și echilibrată cromatică, printre care sînt demne de amintit picturile: **Doi școlari**, semnificativă scenă cu nepoțica pionieră învățînd bunicul să sorie și să oitească și **Pionieri culegînd plante medicinale**.

Deschizînd recent o amplă expoziție retrospectivă cu prilejul împlinirii a 85 de ani, pictorul Hermann Morres ne relevă o însuflețită activitate militantă pe tărîmul plastic, printr-o suită de teme tratate cu vigoare și conștiinciozitate documentară cum sînt: **Recolta, Turnătorie, Muncitor agricol, Hai la fin, Repaus de amiază**, sau compozițiile din patrimoniul muzeului nostru **De ziua Scintei, și Cum se scotea birul de la iobagi**, satirizînd brutalitatea sistemului de stringere a birurilor.

Și pictorul Hübner Carol, cu sobritatea manierei sale de factură clasică, altoită însă pe o sensibilitate impresionistă, evocă imagini actuale ca **Proba oțelului, Electrificare, Partizanii, Căraușii** etc.

Pe Leiter Artur, cu o dispoziție vizionară, cu o pensulație largă, imprumutînd nuanțele și reavănul pămîntului, cu picturalitate și înțeleasă punere în scenă, îl reprezintă în modul cel mai evident compoziții cum sînt: **Răscoala țărănească, Pe podul de la Ilienii, C.A.P. 23 August, sau La cuptoare**.

Pictorul Nemeş Andrei, mai înclinat către miniatură şi meticuloasă fineţe, reuşeşte să-şi menţină specificile însuşiri şi în compoziţiile de mari dimensiuni: **Construcţia Ateneului, Țăran muncitor** şi **Construirea unui şantier muncitoresc**.

La aceeaşi generaţie aparţine şi pictorul din Codlea, Aurel Bordenache, cu alură şi la propriu şi în creaţia sa, de apostol modern al clasicismului. Fin observator al naturii şi vieţii înconjurătoare, gravor remarcabil şi portretist, deţinem în muzeu de la artist, un expresiv bust al lui Lenin.

Galeria artiştilor de merit a generaţiei vîrstnice se încheie şi îşi completează profilul prin adăugarea lui Iacob Brujan, un preţios postimpresionist.

Cu delicata poezie a mozaicului său de pete mărunte de culoare, face să prindă viaţă zîmbetul alb al caselor lucind printre copaci, întorcerea vitelor de la păscut, tipuri neaoşe de ţărani şi tot ce mărturiseşte climatul de viaţă rurală sănătoasă, patriarhală.

În dialectica devenirii mişcării plastice contemporane, tradiţia îşi are valoarea sa de rădăcină adînc prinsă în solul spiritual al generaţiilor stratificate, păstrătoare a sensibilităţii şi virtuţilor străbune, a experienţelor şi înţelepciunii acumulate, rădăcină care susţine şi alimentează dezvoltările ulterioare, înflorescenţa tuturor stilurilor, curentelor, tendinţelor care apar cu necesitate în arta plastică.

Iată de ce, în ţara noastră, nu sînt încurajate experienţele întîmplătoare, făcute numai din dorinţa de noutate şi originalitate, ci evoluţia artei plastice este îndrumată pe calea sa firească de înnoire, cu roadele aşteptate ale unor tradiţii mereu îmbogăţite.

Tematica socialistă ridică probleme de plastică întru totul în ordinea şi sensul caracteristic spiritualităţii epocii noastre. Este sensul de evoluţie al reprezentării plastice, de la descriere naturalistă, la evocare simbolică şi meditaţie, la reprezentare de idei. Se tinde dar, către o artă de sinteză spirituală, capabilă să definească o întreagă categorie socială, o generaţie, un ideal de viaţă.

Prin concizia de conţinut şi exprimare pe care o pretinde, tematica socialistă obligă la cristalizarea şi ordonarea năzuinţelor, experimentărilor, aşa încît devine o piatră de încercare pentru creator şi o garanţie a valorii artistice.

La noi în ţară, tendinţele moderne, cu orientarea socialistă ce ne caracterizează, sînt promovate şi în bună măsură consolidate de generaţia de mijloc, apreciată cu aproximaţie desigur la o vîrstă între 30 şi 60 ani.

Braşovul a dat chiar pe unul dintre pionierii plasticii moderne, pe Mattis Teutsch, care, alături de Vasili Kandinschi, Paul Klee şi de ansamblul Şcolii Bauhaus-ului, a adus o contribuţie originală şi de valoare la spiritualizarea plasticii.

Este un precursor de la care generaţia contemporană braşoveană a preluat nu maniera sa, ci utilizarea introspecţiei şi analizei, o mai mare

libertate și emancipare de prejudecăți în minuirea mijloacelor de expresie și, de asemenea, procedeul metaforei plastice.

Mattis Teutsch, întotdeauna un socialist militant, mai ales după 1944, dă artei sale o referire pronunțat socialistă, însuși denumind-o realism constructiv.

Așa este alegoria poetică **Vara**, grup de capete de țărani țesuți din lumina caldă, toropită de vară și galbenul griului copt, sau **Medicul**, evocare în alb, a unei profesii ce ține de alb, prin misiunea de a vindeca, de a veghea la păstrarea albă, curată a sănătății.

Uneori se combină miini cu gesticulații expresive, torsuri și figuri cu mimică evocatoare, unelte, aparate, obiecte, toate micro- și supradimensionate, într-un ansamblu de viziune suprarealistă, dar care nu este decît o perspectivă inedită, de mai sesizantă abordare, o supra-perspectivă a realității imediate.

Dintre asemenea imagini cităm: **Oratorul**, cu puterea de circulație, convingere și determinare a cuvîntului rostit, **Celistul**, **Agronom**, **Șoferul** sau **Concert**, imagine de sugestii sonore a unui pian imaginar și serafica, transportată liniște de pe figurile personajelor care ascultă.

Dintre pictorii brașoveni care mărturisesc o descendență directă din arta lui Mattis Teutsch, este Emilia Apostolescu.

Ca și Mattis Teutsch, în compozițiile cu personaje, Emilia Apostolescu simplifică reprezentarea, la o grupare de busturi, care sînt puse să sugereze diferite preocupări cum sînt: **Săditul pomilor**, **Femei îngrijind de răsaduri**, **Constructori** etc.

În unele picturi aceste busturi se întrepătrund, se contopesc, realizînd o imagine de sinteză, o portretizare generală, globală a unei colectivități. De o asemenea factură sînt compozițiile: **Generație**, **Virsa de aur**, **Marama**. În picturile mai recente artista se îndreaptă către o imagine decorativ-simbolică, de mit popular și aspirație senină. Așa sînt: **Pomul vieții**, **Ritual**, **Zbor** care, mai îndepărtate ca aspect de imaginile cotidiene, nu sînt lipsite de problematică contemporană, ci includ potențial, simbolizat, dragoste de viață, încredere, năzuință spre mai bine.

Un expresionist, nu atît al zburciului sufletesc, ci mai mult al unei romantice înclinări a fanteziei și misterele negrului pe care îl folosește, ni se relevă Friedrich Bömches.

Cu o lirică sensibilitate a tușei, Bömches însăilează spontan închegări de lumină și umbră care prind viață devenind chipuri de oțelari, țărani, copii și tipuri dramatice de femei. De la un **Triptic reprezentînd rîșcoala țărănească din 1907**, mai îndepărtata **Rîșcoală a breslei cizmarilor brașoveni**, la **Plutași pe Dimbovicioara**, **Politehnizare**, **Turnătorie**, **Lumina barajului**

Sadu, Peisaj industrial, Fabrica de ciment, pictorul investește cu un poetic dramatism motivul industrialca și subiectele de gen.

Cel mai tânăr pictor din generația de mijloc, Eftimie Modilcă este deosebit de reprezentativ pentru lirismul său avântat, pentru o cromatică de autentic specific național, valorificând simbolurile și miturile folclorului. Astfel, personajele sale par coborite din legendă, desprinse de pe frescele Voronețului, sau din cimpul înflorat al scoarțelor. Sînt cunoscute **Pădurencele** sale cu alură de prințese bizantine, dar și **Minerul, Peisaj industrial** și mai ales, compozițiile **Pe-al nostru steag e scris unire**, desfășurare istorică de la Intemeiere pînă la Eliberare, într-un cimp de falduri de drapel și **Noaptea lui 23 August 1944**, imagine amplă și solemnă.

Cu o poetică înclinare către seninătate și încredere sînt realizate compozițiile lui Gheție Hîlohi Alexandrina **Onești, Turnuri de conducere, Studentă, Colectivistă, Practica în producție**.

Pictorița Blănuța Zina folosește referirea directă, exprimarea retorică, ceea ce apropie pictura sa de manifestul politic. Dintre numeroasele sale compoziții tematice menționăm: **Cercetînd planul, Primul abecedar, Mereu în frunte. Ciobani, Mama, Vara**.

Alături de pictori, graficienii brașoveni sînt foarte productivi și combativi, cu atît mai mult cu cît mijloacele grafice de exprimare concisă, concentrată și ușurința difuzării, fac ca operele grafice, desen, gravură, afiș, caricatură, să capete un plus de eficacitate.

Bianca Podea, cu eleganță și lapidară concizie desenează chipuri de țărani ai răscoalelor, de revoluționari cu spada sau cu condeiul ca: **Gh. Doja și Barițiu**, sau dindu-le o poetică atmosferă în pastel, stanțele contemporane, **Gospodăria agricolă din Stupini, Sportiva, Țărancă din Rupea**.

Pe graficianul Weiss Helfried, multilateral și ca varietate tematică și a numeroaselor tehnici grafice în care excelează, îl definește o mare suplețe a liniei, noblețe și sobrietate a imaginii. Din bogatul său repertoriu tematic amintim de **Exploatare forestieră, Răscoala calfelor**, desenul privind segregatia rasială **Pînă cînd ?, Primăvara pe ogoare, 23 August 1944, Tractoare, Livezi noi, Șantier**, sau **Ciclul 1907**. De o ascuțită pătrundere, tăios satirice, cu semnificații filozofice, iar în imagini contemporane vădînd un optimism expresionist, sînt desenele în tuș ale lui Victor Stürmer. Într-un ciclu intitulat **Panopticum** prinde în acele ironiei ca într-un insectar, racilele morale arătînd mostre ca: **Clovnul, Calomniatorul, Războinicul** etc.; în ciclul **Note de călătorie**, portretizarea spirituală a unor locuri de importanță istorică, turistică sau economică din regiunea noastră. Astfel sînt **Viscri, Vama Veche, Fetele din Căpilna, Ceesurile** etc. Mai adăugăm la acestea și imagini ale dezvoltării noastre socialiste cum sînt: **Bravo România, Pe drumul belșugului**.

Un prodigios grafician este și Harald Meschendörfer, de o virtuoză acuratețe tehnică, iubind prețiozitatea amănuntului în grafica sa miniaturală cum sînt numeroasele timbre create de artist cu flora și fauna țării

noastre, ca și echilibrul matematic între forme și suprafețe, fundamentându-și temeinic geometria estetică cu care evocă subiecte ca **Hiroșima, Diamantul, Facerea lumii, Șantier**.

Personal, din motive tehnice numărându-mă printre graficieni, deși domeniul meu este pictura, în acuarele încerc să dau transfigurare poetică unor subiecte de importanță contemporană cum sînt: **Deștelenire, Crescătorii de păsări, Fetița cu floarea soarelui, Gătitul miresei, Cuptoare în activitate, Jertfele victoriei, Balada proletară, Moment istoric** etc.

În caricatura și desenul satiric, două nume s-au impus: regretatul Mircea Capătă din Făgăraș, de o formație mai literară, învăluindu-și parcă ascuțișul poantelor în delicate metafore plastice, cu preferințe pentru aspectele politice internaționale și gluma moralizatoare la adresa unor aspecte cotidiene. Sînt edificatoare titluri ca: **Răpirea Europei Occidentale, Se joacă cu albele** (aluzie la segregarea rasială), **Fiarele pădurii** sau tinichelele care rămin presărate peste tot în pădure în urma unei chermeze populare, și multe altele.

Constantin Cazacu, foarte volubil, de un spirit deosebit de acid, mai direct și fără menajamente în exprimare, dar cu eleganță și extremă concizie a desenului, atinge cu ironia sa usturătoare **Birocratism-ul** și lipsa de **Răspundere**, a unor funcționari, care sînt tot atîtea **Bețe în roate** pentru bunul mers al serviciului, pe tineretul care acumulează nenumărate **Ceasuri pierdute** pe bulevarde și în cafenele, pe cei care pornesc **Greu la treabă**, tipul **Carieristului** și întreaga faună de apucături, astăzi incolțite, copleșite de virile opinii și condamnate dispariției.

Pentru afiș îl menționăm cu precădere pe Körösy Gheorghe, un maestru al genului, care îmbină perfecțiunea tehnică cu virtuți plastice evocatoare. Menționăm cunoscutele sale afișe: **Cartea, Afiș R.P.R., Două decenii de viață nouă în regiunea Brașov, Infloresc orașele și satele Regiunii Brașov**.

În încheiere amintesc cu îndreptățită încredere de generația tină de artiști, care își caută îndrăzneț și pasionant orientarea și limbajul propriu și pentru care organizarea expoziției de artă plastică în cinstea aniversării Partidului din primăvara lui 1971, va fi prilejul afirmării confesiunii lor de credință.

DIE SOZIALISTISCHE THEMATIK AUF DEM GEBIET DER BILDENDEN KUNSTE IM KRONSTADT DER LETZTEN 25 JAHRE

(ZUSAMMENFASSUNG)

Auch auf dem Gebiete der bildenden Künste legte die Ideologie der Partei eine natürliche und genaue Entwicklungslinie fest. Wort und Inspiration wurden in den Dienst des Wiederaufbaus des Landes gestellt, als eine Notwendigkeit des historischen Augenblicks und als Fortsetzung einiger Traditionen der militanten Kunst. Diese kam bereits zu Beginn des 19. Jahrhunderts in der fortschrittlichen Malerei der Kronstädter Constantin Lecca und Mișu Popp zum Ausdruck, die der Plejade der Revolutionäre von 1848 angehörten und wurde später, vor und nach dem 1. Weltkrieg, in der humanitär-patriotischen Kunst der grossen Humanisten auf dem Gebiete der Malerei wie Octav Băncilă, Francisc Șirato, Camil Ressu, Nicolae Tonitza, Ștefan Dimitrescu u. a. fortgesetzt.

Nach 1944 beteiligt sich die ältere, den traditionellen Ausdrucksmitteln treu gebliebene Generation an der Unterstützung der sozialen Errungenschaften mit Kunstwerken, deren Themen diese Errungenschaften dokumentieren.

Zu den bedeutendsten dieser Maler gehören Hans Eder, Mironescu Ștefan, Gustav Kollar, Tarasov Stavru, Hermann Morres, Leiter Arthur, Nemes Andrei, Bordenache Aurel und Brujan Iacob.

Die modernen Tendenzen entwickeln sich, den höheren sozialen Erfordernissen entsprechend, von der naturalistischen Beschreibung zur symbolischen Veranschaulichung und Meditation, also bis zur Darstellung von Ideen und es entsteht eine Kunst, die fähig ist, eine ganze soziale Kategorie, eine Generation, ein Lebensideal abzugrenzen und die von der mittleren Generation, also von den Künstlern zwischen etwa 30 und 60 Jahren, gefördert und gefestigt wird.

Ein Vorgänger dieser Tendenzen in Kronstadt war Mattis-Teutsch, dessen Kunst von Emilia Apostolescu, Boroș Ludovic, Friedrich Bömches, Modilcă Eftimie, Gheție Hilohi Alexandrina, Blănuță Zina, den Graphikern Bianca Podea, Helfried Weiss, Viktor Stürmer und Harald Meschendorf, dem

Aquarellisten Dinu Vasiu und den Karikaturisten und Satirikern Mircea Capătă, Cazacu Constantin, sowie von dem Plakatzeichner Körösy Gheorghe, um nur die begabtesten zu nennen, fortgesetzt wurde.

Die junge, noch in Entwicklung begriffene Generation, wird ihr Glaubensbekenntnis im Rahmen der Ausstellung für bildende Künste, die zu Ehren des Jahrestages der Partei im Frühjahr 1971 eröffnet wird, zum Ausdruck bringen.

ISTORIA CULTURII

TIPARNIȚA LUI PETCU (PETRU) ȘOANUL DIN ȘCHEII-BRAȘOVULUI ȘI PRIMELE CALENDARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

de EMIL MICU

Subliniind importanța culturală a tiparului, Vasile Popp, „primul doctor român, al românilor din Brașov și mai ales al oelilor din Șchei”, în cunoscuta sa lucrare din anul 1838 „Disertația despre tipografiile românești” – considerată ca prima lucrare de bibliografie din literatura noastră – își exprimă astfel gândurile :

„Nici o măestrie (afară de măestria scrierii) nu au ajutat atât spre cultura sufletului și minții omenеști, precum și spre înaintarea științelor, precît au ajutat aflarea măestriei tipograficești. Aceștii măestriei are a mulțumi Europa cea lumniată cultura națiilor care o lăcuiesc”¹.

Dacă despre tiparnița românească a lui Coresi și activitatea ei, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, se cunosc multe amănunte, în schimb pentru ceea ce a urmat în secolele următoare în acest domeniu, posedăm numai informații fragmentare, care își așteaptă cercetătorii în vederea alcătuirii unei istorii a tipografiilor românești din acest important centru industrial și cultural, care este Brașovul.

Din cuprinsul monumentalei opere **Bibliografia românească veche 1508–1830**, redactată inițial, începînd cu anul 1903 de Ioan Bianu și Nerva Hodoș și continuată în anul 1944 cu vol. IV, editat de Ioan Bianu și Dan Simonescu, în ceea ce privește cronologia cărților românești tipărite în acest răstimp la Brașov, rezultă un fapt surprinzător prin conținutul său, dar explicabil istoricește² :

De la ultima carte românească tipărită la Brașov în perioada lui Coresi și anume, **Evanghelia cu învățătură sau Cazania II-a**, din anul 1581 și pînă în anul 1805, cînd încep să apară cărțile editate de frații Constantin și Ion Boghici, deci timp de peste două secole, în afară de două calendare tipărite, unul în anul 1733 de dascălul Petcu Șoanul³, iar celălalt în

¹ Ion Mușlea, *Din istoria tipografiei, editurii și librării românești din Ardeal (1830–1918)*, Cluj, 1939, p. 3.

² C. A. Stoide, *Contribuții la istoria tiparului românesc în Brașov în secolul XVIII*, în culegerea „Luceafărului de ziuă”, Brașov, 1956, vol. III, p. 132–136.

³ Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508–1830*, București, 1905, Tom II, Fasc. I, p. 48, nr. 207.

1737 de „papa Petre”⁴, **Bibliografia românească veche 1508–1830** nu mai amintește nici o altă carte românească apărută la Brașov. De fapt nu sînt două calendare deosebite, ci două serii ale aceluiași calendar, tipărite la date diferite, de același autor, căci dascălul, apoi preotul Petcu Șoanul sau „papa valah cu numele Petre” cum îl numește cronicarul sas Thomas Tartler⁵, este una și aceeași persoană, nu două persoane deosebite, cum greșit susținuse în 1929 criticul literar G. Bogdan Duică⁶. Acest fapt rezultă clar din capitolul **Seria preoților pînă la anul 1742** de la Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, unde la numărul curent 50 se menționează : „Petcu (Petrus V) Șoanul, dascăl, apoi preot din 14 XII 1735–31 V 1741”⁷. Că Petcu Șoanul purta și pronumele de Petre sau Petru se constată cu ușurință din actele contemporane vieții lui, scrise în limba germană sau în cea română și acest lucru era cunoscut doctorului Vasilie Popp, încă de prin anii 1824–1828, cînd a compus în limba latină o cronică a bisericii Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului. În capitolul „Series Parochorum”, la numărul curent 39 privind anul 1740, V. Popp, inserează: „Petku (Petrus IV)”⁸ – de fapt Petrus V (n.n.).

Menționăm, de asemenea, că Andrei Birseanu, în cunoscuta sa lucrare „Istoria școalelor centrale române din Brașov”, publicată în anul 1902 la Brașov, referindu-se în pagina a 3-a la Petcu Șoanul, îl identifică pe acesta cu Petru Șoanul.

Am insistat asupra acestei probleme de identificare, deoarece greșita informare a lui G. Bogdan Duică din 1929 a provocat confuzii care –deși în parte au fost rectificate în 1931 de C. Lacea⁹ –, s-au strecurat totuși în **Bibliografia românească veche**, Tom IV, publicată în anul 1944, unde la nr. 71, p. 54 a fost înregistrat separat calendarul din 1737, cînd de fapt el nu este decît o nouă serie (ediție) a celui din 1733, sau, mai binezis – după cum se va arăta – a celui din 1731, redactat și tipărit de dascălul brașovean Petcu Șoanul în tiparnița sa din Șcheii-Brașovului.

Referindu-se la perioada cînd au fost tipărite aceste calendare și la conținutul lor, precum și la aria lor de răspîndire, Mircea Tomescu subliniază un fapt care ar trebui reținut de istoriile noastre literare : „Importanța calendarului lui Șoanu constă în aceea că el marchează începutul pătrunderii elementelor progresiste în literatura noastră. El este prima carte cu

⁴ Ioan Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche 1508–1830*, București, 1944, Tom IV, p. 54, nr. 71.

⁵ Thomas Tartler, *Diarum*, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, Brașov, 1918, vol. VII, p. 194.

⁶ G. Bogdan Duică, *Tipograful Popa Petre*, în rev. „Țara Birsei”, Brașov, 1929, Anul I, nr. 1, p. 76–77.

⁷ Candid C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului*, vol. I (1292–1742), Brașov, 1943, p. 367.

⁸ Ion Mușlea, *Viața și opera Doctorului Vasilie Popp (1789–1849)*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, 1930, vol. V, p. 156.

⁹ Constantin Lacea, *Cel mai vechi calendar românesc în Dacoromania*, VI (1929–1930), p. 357–359.

caracter laic, care a circulat intens, manuscritele copiate după textul imprimat și ajunse pînă la noi, dovedindu-ne că acest calendar a fost cunoscut tuturor ținuturilor locuite de români¹⁰.

Dacă mai adăugăm că acest calendar, apărut în mai multe serii, cuprinde unele dintre cele mai vechi însemnări istorice, agricole și medicale tipărite în limba română, importanța lucrării lui Petcu Șoanul apare și mai evidentă.

Despre viața și opera dascălului Petcu Șoanul se cunosc pînă acum puține lucruri, deși activitatea lui ca redactor, tipograf și „editor” al primelor calendare (carte) în limba română, al primelor noastre almanahuri, cuprinde – așa cum am stabilit noi – aproape un deceniu (1731–1739).

În actualul stadiu al cercetărilor, cu toate însemnările publicate de C. A. Stoide¹¹ în 1956 și de Mircea Tomescu¹² în 1957, în ceea ce privește biografia lui Petcu Șoanul, ne găsim în genere cam tot la ceea ce cunoștea în 1931 istoricul literar și filologul brașovean, Constantin Lacea.

Acesta, impresionat de „încercarea îndrăzneată a dascălului Petcu în arta tipografiei și oele cuprinse în calendarul redactat de el” s-a străduit să adune și să redea, în cele ce urmează „**tot ce știm** despre autorul primului calendar românesc: Numele Șoanul, scris și Șoanu, Șohanu(!) sau, cu ortografie germană, Schoanul, se găsește de repetate ori în documentele brașovenești. Șoanii erau o familie mare, de frunte, care a dat jurați la biserica Sf. Nicolae, atestați încă de pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea: Ioan, Radu, Costea și alții. Despre Petcu Șoanul știm că era dascăl în anul 1731, cînd a și început „a face tipografie”, în care și -a tipărit calendarul, s’a popit la anul 1735 și a murit la anul 1741. Mai știm și aceea că a luat învățătură de la popa Statie Gridovici, om cu multă carte și foarte umblat”. În **Istoria bisericii Sf. Nicolae**, la p. 100, aflăm următoarele : „1731 au început a face typografie Petcu Șoanu dascălul, lucru care el nu văzuse nicăiri și au tipărit niște calendare, în care au pus niște lucruri a zodiilor, cine cînd se va naște cum va fi; care izvod l-au luat de la pop(a) Statie, ce aceale gâcituri besearca prevoslavnică nu le primește”.

Tot din istoria bisericii, p. 139, aflăm că popa Petcu era să intre la 1736 în bucluc mare cu „paterii papistași”, deoarece botezase un copil al unui țigan care trecuse la papistași, dar a cărui mamă rămăsese ortodoxă¹³.

Prin urmare, mențiunile documentare **expres**e privind viața și activitatea lui Petcu Șoanul sînt puține la număr, dar din interpretarea lor, coroborată cu textul altor mărturii contemporane privind diferite probleme, se pot adăuga informații complementare, menite să îmbogățească datele biografice ale acestui ingenios și harnic cărturar brașovean.

¹⁰ Mircea Tomescu, *Calendarele românești (1733–1830)*, Studii și bibliografie, București, 1957, p. 24.

¹¹ C. A. Stoide, *op. cit.*

¹² Mircea Tomescu, *op. cit.*

¹³ Constantin Lacea, *op. cit.*, p. 358–359.

În ceea ce privește anul nașterii lui Petcu Șoanul, nu posedăm pînă acum un act cu dată certă. Dar, din actele unei anchete¹⁴ din 20 ianuarie 1736, întreprinsă în Șcheii de Magistralul orașului Brașov, în cadrul căreia a fost interogată și Petcu Șoanul, rezultă că aceasta avea la acea dată 30 de ani. Deci s-a născut în anul 1706.

În privința datei morții, Cronică lui Radu Tempea II ne spune precis : „1741 Mai 31. S-au isprăvit pop(a) Petcu Șoan...”¹⁵.

Prin urmare Petcu Șoanul a trăit numai 35 de ani.

Despre anii de învățătură ai lui Petcu Șoanul nu avem informațiuni clare. Credem însă că el va fi urmat, la început, școala românească din Șcheii-Brașovului, unde se predă, pe lângă temeinice cunoștințe în limba română, și diferite limbi, ca : latina, greacă și slavona. Petcu Șoanul și-a alcătuit calendarul său „de pe cel sirbesc”¹⁶ – deci cunoștea bine limba sirbă. De altfel, cărturarii din Șcheii-Brașovului traduceau de multă vreme diferite cărți sirbești în limba română. Amintim că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Popa Mihai, colaborator al diaconului Coresi, își completase învățătura în „țara sârbească” la Ipeș și contribuise la traducerea în limba română, după un original sirbesc¹⁷, a „Evangeliei cu învățătură” din anul 1581. În ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, la Școala românească din Șcheii-Brașovului era dascăl Alexandru care semna în limba latină : „perceptor Alexandrus”. Găsim semnătura sa pe mai multe texte transmise de el și, la 26 septembrie 1697, chiar pe o psaltire „pe care spune că a tradus-o din limba sârbească în limba românească”¹⁸. Tradiția cultivării limbilor slavone de către cărturarii din Șcheii-Brașovului a continuat și în secolul al XVIII-lea. În cel de-al doilea deceniu al aceluși secol, pînă în anul 1721, deci în perioada cînd Petcu Șoanul era elev la Școala românească din Șcheii-Brașovului, printre dascăli era și învățatul cărturar Eustatie Grid, devenit ulterior preot, apoi protopop. De la acesta a împrumutat Petcu Șoanul modelul calendarului sirbesc pe care l-a tradus și prelucrat în românește.

Cînd și-a început Petcu Șoanul cariera de dascăl la Școala românească din Șcheii-Brașovului nu știm. În anul 1731, el era deja dascăl și a continuat în această funcție pînă la data de 14 decembrie 1735, cînd a fost hirotonit preot, la biserica Sf. Nicolae, de episcopul sirb de Cruședol, Nicanor Meletievici. Ca preot, el a servit pînă la data morții sale, întimplată – după cum s-a mai spus – la 31 mai 1741.

¹⁴ Candid C. Mușlea, *op. cit.*, p. 211–212.

¹⁵ Radu Tempea, *Istoria beserecei Șcheilor Brașovului...*, publicată de Sterie Stînghe, Brașov, 1899, p. 164.

¹⁶ Din titlul Calendarului tipărit de Petcu Șoanul în 1733, aflat în Biblioteca Academiei.

¹⁷ În predosloviea cărții se spune: „...noi o deademu lu Coresi diaconului, ce era meșteru învățatu într-acest lucru, de o scoase den cartea sirbească pre limba românească (sublinierea noastră) împreună și cu preuții de la besearica Șcheailoru, de lingă cetatea Brașovului; anume popa Iane și popa Mihai”.

¹⁸ Andrei Birseanu, *Istoria Școalelor centrale române gr. or. din Brașov*, Brașov, 1902, p. 6.

Petcu Șoanul a trăit într-o perioadă zbuciumată de frământări sociale, economice și politice, când românii brașoveni, asupriți de patriciatul săsesc care conducea orașul, au intensificat luptele lor încercând în 1707, 1728 și 1735–1738 să se elibereze de sub jugul Magistratului și să înființeze un Magistrat românesc sau o „republică separată”¹⁹. Această „republică separată” urma să fie condusă de un Sfat compus din: Mogoș ca județ, Löbel (un sas favorabil românilor) ca ajutor de județ și Duma, ca primar. În lupta lor pentru cîștigarea independenței municipale, românii din Șcheii-Brașovului au făcut diferite demersuri, ajungînd pînă la Curtea din Viena. În fruntea românilor care conduceau această luptă se găseau: cronicarul Radu Tempea, popa Statie (Eustatie) Grid și popa Petcu Șoanul, pe care îi găsim menționați într-un act din 1735 – un fel de carte neagră întocmită de conducerea patriciatului săsesc brașovean, ca „malevoli” (răufăcători, dușmani) și ca „adversarii res Publici Coronensis”.

Rezultă de aici că Petcu Șoanul nu a fost un simplu „dascăl” sau un simplu „popă românesc”, ci un militant politic de frunte, care s-a dedicat cauzei emancipării sociale, politice, economice și culturale a românilor și prin această prismă trebuie văzută activitatea sa cărturărească de întemeietor de tipografie și „editor” de calendare în limba română.

Tiparnița dascălului Petcu Șoanul, a doua tiparniță românească din Brașov după aceea a lui Coresi, a funcționat în Șcheii-Brașovului între anii 1731–1739.

Începutul îl fixează Cronica lui Radu Tempea : „1731 au început a face tipografie Petcu Șoanul dascălul...”, iar ultima mențiune, cunoscută pînă acum, o găsim în „Diarum des Thomas Tartler”²⁰ unde, în însemnările privind anul 1739, se arată că la această dată tipografia românească a lui Petcu Șoanul mai exista.

Dacă activitatea acestei tiparnițe a continuat și după anul 1739 nu putem încă stabili. Ea a încetat însă cu siguranță la începutul anului 1741, cînd a decedat meșterul și autorul ei.

Tiparnița lui Petcu sau Petru Șoanul era o instalație simplă, confecționată chiar de el.

Iată cum desorie cronicarul sas Thomas Tartler tiparnița acestui vrednic cărturar, despre a cărei existență se pare că a luat cunoștință numai în anul 1737 : „Un popă valah cu numele Petre, aici, în Șchei, fără nici o îndrumare (ohne einige Anweisung) a început să facă o tipografie și să taie litere în plumb, însă nu în modul obicinuit, ci foarte scurt, deoarece le-a lipit pe o scindură și așa a tipărit calendar valah fără ajutorul presei, ci numai cu vălătuc (Rollgold), deși acesta-i un fel de a tipări anevoios și întîrziător ; totuși se vede că el este inventios (inventieus). El cel dintîi a tipărit un calendar românesc pe trei coale și vinde exemplarul cu 60 den(ari). După aceea a început să toarne litere, învățîndu-l puțin tipo-

¹⁹ Collectanea zur einer Particulär – Historie von Kronstadt. 1741, vol. I, p. 375, 388.

²⁰ Cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, Brașov 1918, vol. VII, p. 227.

graful Michael Helzdorffer de la Seuler, de-aici. A turnat și litere latinești, care însă nu sînt destul de accurat-e"²¹.

Academia R.S.R., după cum ne indică **Bibliografia românească veche 1508–1830**, Tom II, Fasc. I, p. 48, nr. crt. 207, păstrează mai multe exemplare ale Calendarului lui Petcu Șoanul, purtînd data de 1733 (20 febr.); unele indicînd orașul Brașov ca loc al tipăririi, iar altele fără indicațiunea locului. Calendarul cuprinde 40 foi nenumerotate, format 4 mic, avînd 18 rînduri pe pagină.

Acest calendar din 1733 a fost considerat de Constantin Lacea ca „cel mai vechi calendar românesc”²², iar de Mircea Tomescu ca „primul calendar tipărit în limba română”²³.

Titlul calendarului, încadrat în flori de compoziție tipografică, cuprinde următorul conținut explicativ : „**Calendari acumu întii ruminescu alcătuitu de pe cel sârbescu. Așezatu-s-au pe limba ruminească, ca întru 100 de ani să slujască că și celu slovenescu într-acest chipu au fostu, fiindu de un mare astrologu la Kiev scosu ; de un mare dohtor muscalu s-au tîlmăcit într-acesta chip, precum acum s-au izvoditu. Și precum in izvod am aflatu acumu in stambă noao s-au datu. — In Brașovu, 1733, Fev. 20**”.

Pe foaia a 3-a a caietului 4 se află următoarea notiță :

„Sfârșitu Călindariului. Prină osténela Dascalului Petcu Șoanul de la Brașov”.

În ceea ce privește data apariției primului calendar tipărit de Petcu Șoanul, considerată pînă acum — pe baza exemplarului **păstrat** la Academia R.S.R. — ca aparținînd anului 1733, noi credem că această dată trebuie rectificată cu anul **1731**, chiar dacă nu ni s-au păstrat calendare din acest an. Ele însă au existat.

Ne întemeiem afirmația pe două argumente și anume :

I. În *Cronica lui Radu Tempea II (1691–1742)*, intitulată : „Istoria sfintei biserici a Scheilor Brașovului”, la însemnările privind anul 1731 găsim următoarea mențiune, la care ne-am mai referit : „**1731. Au început a face tipografie Petcu Șoanul, dascalul, lucru care el nu văzuse nicăiri și au tipărit niște calendare în care au pus niște lucruri a zodiilor, cine cînd să va naște cum va fi, care izvod l-au luat de la popa Statie. Ce acele gicituri besereca nu le priimește**”²⁴.

Din cuprinsul acestui text rezultă că :

a) În anul 1731 Petcu Șoanul și-a făcut tipografia.

b) Tot în același an, 1731, se menționează expres că „**au tipărit niște calendare**”.

²¹ Thomas Tartler, *Diarum, in Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, Brașov, 1918, vol. VII, p. 194.

²² Constantin Lacea, *op. cit.*, p. 357–359.

²³ Mircea Tomescu, *op. cit.*, p. 20.

²⁴ Radu Tempea, *Istoria sfintei biserici a Șcheilor Brașovului*, ediție îngrijită de Octavian Schiau și Livia Bot, București, 1969, p. 132.

c) Calendarele lui Petcu Șoanul erau gata tipărite în 1731, din moment ce autorul cronicii se referă în acest an la conținutul lor.

d) În anul 1731 biserica „nu le primește” din cauza unor „gicituri”. Dacă ar fi fost vorba de un simplu manuscris biserica nu avea de ce se alarma, dar datorită tocmai faptului că aceste calendare erau tipărite, și deci se puteau răspîndi, biserica declară că nu le acceptă.

Relatările Cronicii lui Radu Tempea (II), cunoscută prin valoarea ei documentară, nu pot fi puse la îndoială, mai ales că în cazul calendarelor lui Petcu Șoanul, cronicarul redă împrejurări trăite chiar de el, ca unul care a fost contemporan cu acesta, activînd împreună în același cadru cultural din Șcheii-Brașovului.

II. Al doilea argument în favoarea datei de 1731 îl constituie chiar o mențiune de la sfîrșitul titlurilor calendarului (existent) din 1733. În această mențiune se arată că acest calendar apărut la 20 februarie 1733 a fost tipărit „în stambă noao” („Acum în stambă noao s-au dat”), adică în tipăritură sau imprimare nouă²⁵. Rezultă de aici că anterior se tipăriseră și alte calendare în altă stambă, care în 1733 a fost înlocuită cu o „stambă noao”. Calendarele tipărite cu vechea stambă sînt cele anterioare anului 1733 și noi credem că sînt cele din anul 1731 (și 1732), despre care vorbește Cronică lui Radu Tempea II.

Faptul că titlul seriei de calendare purtînd data de 20 februarie 1733 începe cu indicația: „Calendari. Acum întii rumănesc alcătuit de pe cel sârbesc”, nu trebuie interpretat, cum au făcut unii cercetători, în sensul că primele calendare tipărite de Petcu Șoanul au apărut în anul 1733. Acest mod de a vedea contrazice atît precizările Cronicii lui Radu Tempea II cit și mențiunea finală din același titlu. Indicația de la începutul titlului — „Acum întii rumănesc alcătuit de pe cel sârbesc” — se repetă și pe alte calendare tipărite de Petcu Șoanul, începînd din anul 1731 și pînă în anul 1739, cînd, după cum ne spune cronicarul Thomas Tartler²⁶, Petcu Șoanul, cunoscut oficial și sub numele de Petru, mai lucra la tipărirea calendarelor sale, încercînd la această dată să înlocuiască alfabetul chirilic cu cel latin, dar nereușind, a rămas tot la literele chirilice. Petcu Șoanul și-a prîvit opera, desfășurată în mai mulți ani, ca un tot unitar și voia să sublinieze prin indicația de la începutul titlului, mereu repetată, că el este primul care a tradus calendarul sîrbesc în limba română. Așa îl considera și cronicarul contemporan Th. Tartler în anul 1737, cînd, vîzînd un exemplar de calendar apărut în acel an, menționează: „El oel dintii a tipărit un calendar romănesc” și cronicarul sas se referea doar la o ediție din anul 1737.

În concluzie, trebuie reținut că primul calendar romănesc tipărit, cunoscut pînă acum, aparținînd lui Petcu sau Petru Șoanul, a apărut în

²⁵ Stambă = stampă, tipăritură, imprimare, ediție (în limba germană Druck, — (e) s, — e. m.). Vezi Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, București, 1903, vol. IV, p. 1483, unde se arată: Stambă = (Drucker-) Presse, „Această carte... acum tîlmăcindu-să pre limba rumânească s-au dat în stambă (în den Druck).

²⁶ Thomas Tartler, *Diarum*, in op. cit., p. 227.

Brașov, în anul 1731. Între anii 1731–1739 Petcu Șoanul a tipărit la Brașov mai multe serii sau ediții de calendare, unele indicând locul tipăririi, altele nu. Exemplarul din anul 1733 menționat în **Bibliografia românească veche** (Tom II, Fasc. 1, p. 48, nr. 207) nu este decât o nouă serie scoasă de dascălul brașovean în acel an, după cum tot o nouă serie din aceeași lucrare trebuie considerat și calendarul din 1737, menționat de Ioan Bianu și Dan Simonescu în **Bibliografia românească veche**, București 1944 (Tom IV, p. 54, nr. 71). Tot ca serii diferite trebuie considerate și calendarele care nu indică locul tipăririi.

Afirmația pe care o găsim în recenta lucrare **Istoria literaturii române**²⁷ și anume, că ar exista un calendar românesc mai vechi, care s-ar fi tipărit la Sibiu în anul 1682 în limba română și pe care în anul 1684, episcopul Ștefan al Rîmnicului l-a cerut (2 exemplare) printr-o scrisoare adresată craibirăului Sibiului, nu poate fi deocamdată reținută, deoarece nu posedăm nici un exemplar din aceste calendare, ca să vedem în ce limbă a fost redactat. Pe de altă parte, argumentul autorilor că: „ne vine destul de greu să credem că putea să fie cerut, dacă ar fi fost scris în altă limbă decât română”, este o prezumție greu de susținut. Noi credem că Mircea Tomescu are dreptate când afirmă că acest calendar de la Sibiu a fost redactat probabil în limba germană. Calendarele redactate în limba germană circulau la acea epocă și chiar de mai înainte în Țările Române, unde se găseau cunosători ai acestei limbi, datorită mai ales relațiilor comerciale. Dovadă este faptul că în toamna anului 1698 la Tîrgoviște s-a tradus, pentru Constantin Brîncoveanu, **din limba germană în cea greacă**, un calendar imprimat la Augsburg.

Deci, tot lui Petcu Șoanul îi revine meritul de a fi redactat și tipărit în 1731 la Brașov primele calendare²⁸, în sensul almanahurilor de astăzi.

Prin realizarea sa, Brașovul, vatră a multor inițiative și fapte creatoare, intră în istoria culturii noastre naționale, ca primul centru al tipăririi calendarelor în limba română.

Inițiativa lui Petcu Șoanul a fost reluată peste cîțva timp tot la Brașov, unde au mai apărut calendare tipărite în limba română, înaintea „Calendarului de la Iași” din anul 1785, socotit de Mircea Tomescu ca „al doilea”²⁹ după cel al lui Petcu Șoanul.

²⁷ *Istoria literaturii române*, vol. I, ediția a II-a, de acad. G. Călinescu în colaborare. Sub redacția acad. Al. Rosetti și colab., București, 1970, p. 316.

²⁸ Nicolae Sulică în *Minunata Cetate a Brașovului – cărturarii brașoveni ai secolului al XVI-lea, ca cititorii ai limbii noastre literare*, Brașov, 1943, p. 21, ne spune că „avem indicii, că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea s-a tipărit la Brașov și un calendar românesc, pe care Sașii brașoveni îl făceau cadou în 1569 unui sol moldovean, evaluîndu-l în 6 denari. Este foarte probabil – continuă autorul, că acest calendar este identic cu rojdanicul (toț un fel de calendar popular), păstrat în copia făcută în primele decenii ale secolului al XVII-lea de către Popa Ioan Valahul (Românul) din Sinpetru, împreună cu alte scrieri populare (Alexandria, Alberiusa)”. Informația, deși prețioasă, nu este documentată, totuși credem că nu poate fi vorba de un „calendar” (în sensul celui realizat de Petcu Șoanul).

²⁹ Mircea Tomescu, *op. cit.*, p. 25.

Acest fapt, deosebit de important în istoria culturii românești din Brașov, a fost stabilit documentar, de istoricul C. A. Stoide, care ne spune: „Un decret al împărătesei Maria Terezia din anul 1772 adresat guvernului Marelei Principat al Transilvaniei, cu reședința în Sibiu, vorbește despre **diverse specii de cronologie, sau în (limba) valahică calendare, date la lumină în Bulgarseg (Șchei – n.n.), suburbia orașului Brașov**. Socotite ca lucruri capabile să seducă și (să predisună la superstiții), se dispune ca aceste cărți să fie confiscate, iar două exemplare din ele să fie trimise guvernului Majestății Sale, pentru informare. Magistratul Brașovului, încunoștiințat de aceasta, se grăbește să pună în practică dispozițiile decretului”³⁰.

Interzicerea tipăririi calendarelor românești din inițiativă particulară de către Curtea de la Viena, izvoara de fapt nu din grija de a se opri răspindirea „superstițiilor”, căci statul austriac n-a avut o asemenea preocupare, ci din politica centralismului austriac de a controla și cenzura totul, pentru a putea ține subjugate diferențele naționalități din vastul imperiu în cuprinsul căruia se găsea și Transilvania (1699–1867).

Activitatea tipografică era strict supravegheată de autoritățile de stat austriece, care, pentru a-și putea exercita controlul au instituit „**privilegiul de a tipări**”. Acesta nu era acordat decît persoanelor de absolută încredere, mai ales cînd era vorba de cărțile românilor ortodocși (neuniți), puțin agreați de politica de catolicizare a imperiului austriac, care stimulase și patronase „Unirea” cu Biserica Romei.

„Privilegiul de a tipări” apare pe coperta cărților, fie sub mențiunea persoanei căreia i s-a acordat acest drept, cum este cazul tipografului Petru Barth din Sibiu, care – după 1788 cînd își începe activitatea – se intitula: „Petru Barth, cesaro-crăescul privilegiatul tipograf a cărților celor școlasticști neuniți românești”, sau cu indicarea tipografiei: „În privilegiata tipografie din Brașov”, sau „În crăiasca tipografie a Universității ungurești din Peșta” etc.

Pentru tipărirea calendarelor-almanahuri, care prin natura lor erau cărțile cele mai răspindite în popor, Curtea de la Viena a luat măsuri speciale. Un decret imperial din 19 decembrie 1774 fixa schema conținutului și punea tipărirea lor sub controlul Academiei de științe de la Viena.

Tiparnița lui Petcu Șoanul își începuse activitatea în anul 1731, deci înaintea acestui decret. Ea consta dintr-un mic atelier, organizat din inițiativa particulară a inventivului dascăl din Șcheii-Brașovului, care urmărea, în primul rînd, să fie de folos poporului său. Pînă în anul 1737, cînd este menționată de cronicarul sas Thomas Tartler, se pare că a lucrat mai mult pe ascuns. Așa se explică de ce unele serii de calendare nu arată locul tipăririi.

Cunoscutul istoriograf al vieții culturale și bisericești din Șcheii-Brașovului, Candid C. Mușlea, referindu-se la calendarul din 1737, menționat

³⁰ C. A. Stoide, *Contribuții la istoria tiparului românesc în Brașov în secolul XVIII*, în culegerea „Luceafărul de ziuă”, III, Brașov, 1956, pp. 136–137.

de cronicarul Th. Tartler, ajunge la concluzia că „Tartler vorbește de cel din 1733 (calendarul – n.n.), dar îl amintește în 1737”³¹.

Noi credem că Th. Tartler se referă la seria de calendare tipărite în 1737, deoarece vorbește de „**popa**” Petru, nu de „**dascălul**” Petru. Ori, după cum s-a amintit, Petcu sau Petru Șoanul a fost până în anul 1735 **dascăl**, iar după această dată, preot.

Lui Petcu Șoanul îi revine și meritul de a fi fost, după aite știm până acum, primul tipograf român brașovean care a încercat la Brașov să înlocuiască alfabetul chirilic cu cel latin în **tipăriturile românești**.

Primele încercări, după cum ne relatează Th. Tartler, le-a făcut în anul 1737: „A turnat și litere latinești, care însă nu sînt destul de accurat-e”. Eforturile au continuat – după cum ne spune același cronicar – până în anul 1739 inclusiv: „Popa valah despre care s-a vorbit ad annum 1737 mense Augusti ratione (despre) tipografia românească a învățat să toarne și litere latine în matricis, precum arată aici proba. Nu sunt prea accurat-e, de-aceea rămîne la literele românești; altfel, dacă litera ar fi fost mai accurat-ă, d. Seuler și-ar fi prîmînit toată tipografia sa prin acest popă”³².

Acțiunea lui Petcu Șoanul de a înlocui alfabetul chirilic cu cel latin, în **tipăriturile românești**, reprezintă un aspect al unei „manifestări inovatoare”³³ de mari proporții, care a luat naștere în secolul al XVIII-lea la Brașov, constînd în **introducerea alfabetului latin în scrisul românesc**.

Centrul acestei mișcări culturale a fost Școala românească din Șcheii-Brașovului, unde învățarea limbii latine făcea parte integrantă din programul pentru cursul superior de pregătire a viitorilor logofeți, dascăli și preoți. „Această manifestare inovatoare – după cum a stabilit cunoscuta cercetătoare brașoveană, prof. Valeria Căliman – a fost adoptată în unanimitate de logofeții și scribii brașoveni”³⁴.

În anul 1723 cronicarul Radu Tempea II scria brașoveanului Christoph Voicu la Viena sorisori cu caractere latine.

Correspondența în limba română a protopopului Florea Băran, adresată în anii 1724 și 1725 aceluiași Christoph Voicu, plecat la Viena pentru interesele bisericii Sf. Nicolae din Șcheii-Brașovului, a fost scrisă tot cu caractere latine de cronicarul Radu Tempea II și de un alt soritor neidentificat³⁵. Această corespondență, păstrată în Arhiva Muzeului culturii românești din Șcheii-Brașovului, ne arată că în climatul cultural din Șcheii-Brașovului se întrebuița scrisul românesc cu caractere latine, tocmai în perioada de formare intelectuală a lui Petcu Șoanul. Pe de altă parte, tre-

³¹ Candid C. Mușlea, *op. cit.*, p. 178.

³² Thomas Tartler, *Diarum*, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, Brașov, 1918, vol. VII, p. 227.

³³ Valeria Căliman, *Scrisul românesc cu caractere latine în Brașov și Țara Birsei în secolul al XVIII-lea*, în *Limba și Literatură*, 15, București, 1967, p. 152.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 155.

buie menționată și împrejurarea că Petcu Șoanul a fost unul dintre apropiații cronicarului Radu Tempea II, secundându-l pe acesta în multe acțiuni. Prin urmare, din moment ce la Brașov se scria în românește diferite acte cu litere latine, Petcu Șoanul a încercat să facă același lucru, dar pentru tipărituri. Confectionându-și singur literele latine el nu a reușit să le dea un format mulțumitor, de aceea a revenit la literele chirilice. Încercarea lui însă merită să fie reținută, exprimând, pe lângă o intenție bine conturată, chiar și un început de faptă.

Tot în legătură cu activitatea tipografică a lui Petcu Șoanul, socotim necesar să mai facem o rectificare privind o eroare strecurată în istoriografia germană brașoveană contemporană. În lucrarea lui Hermann Tontsch: „Die Honteruspresse in 400 Jahren”, apărută la Brașov în anul 1933, la p. 109, printre cărțile românești tipărite în tipografia honteriană, este menționat și Calendarul lui Petcu (Petru) Șoanul din anul 1733. Aceeași eroare, provenită din lipsă de informare documentară, se repetă și în articolul „Tipografia Honterus din Brașov (1533)”, scris de același autor în revista culturală „Boabe de grâu”, anul IV, 1934, nr. 4, p. 215. Dar după cum am văzut, chiar și cronicarul sas Thomas Tartler, contemporan cu Petcu Șoanul, cunoștea altfel faptele.

Cercetările privind viața și activitatea lui Petcu Șoanul sînt de-abia la început. În decursul celor nouă ani de activitate tipografică el va fi tipărit poate și alte lucrări, în afară de calendare. Despre conținutul Calendarului din anul 1733 s-a ocupat, în parte, Mircea Tomescu în lucrarea citată. Noi am căutat să aducem cîteva completări la cele cunoscute pînă acum, încercînd prin aceasta să atragem atenția istoricilor noștri literari asupra omului care în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cu modestele sale mijloace a organizat o tiparniță românească la Brașov (a doua după a diaconului Coresi), în care a luat aproape un deceniu, a redactat și tipărit primele calendare-almanahuri în limba română și s-a străduit pentru prima dată la Brașov să înlocuiască alfabetul chirilic cu cel latin, în tipăriturile românești.

DIE BUCHDRUCKEREI DES SCHULMEISTERS PETCU (PETRU) ȘOANUL AUS DEM SCHEII-VIERTEL VON BRAȘOV (KRONSTADT) UND DIE ERSTEN KALENDER IN RUMÄNISCHER SPRACHE

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Schulmeister Petcu (Petru) Șoanul (1706–1741) verfertigte im Jahre 1731 aus eigenem Antrieb eine Buchdruckerei, die bis zum Jahre 1739 tätig war.

Es ist die zweite rumänische Druckerei in Brașov (Kronstadt) nach der von Coresi aus der 2. Hälfte des XVI. Jahrhunderts.

In dieser Druckerei druckte Petcu Șoanul, in mehreren Auflagen, die ersten Kalender in rumänischer Sprache und zwar nach einem serbischen Muster. Diese Kalender, eine Art bebildeter Jahrbücher, wurden, da sie auch einige der ältesten historischen, landwirtschaftlichen und medizinischen Aufzeichnungen enthielten, weit verbreitet und nach ihnen wurden zahlreiche handgeschriebene Abschriften verfertigt, von denen einige auch heute noch vorhanden sind.

Dank dieser Realisierung leistete Kronstadt, diese Heimstätte mancher schöpferischer Anregungen, einen bedeutenden Beitrag zur Geschichte der nationalen Kultur, da hier zum ersten Mal Kalender in rumänischer Sprache gedruckt wurden.

Aus den Aufzeichnungen des sächsischen Chronisten Thomas Tartler erfahren wir von einer sehr bedeutenden Leistung und zwar, dass der Buchdrucker Petcu Șoanul während der Jahre 1737–1739 zum erstenmal in Kronstadt den Versuch machte, bei den Drucken in rumänischer Sprache das kyrillische durch das lateinische Alphabet zu ersetzen.

Petcu Șoanul war durch seine Tätigkeit und seine Versuche ein Wegbereiter nicht nur der Kronstädter Kulturgeschichte, sondern sogar der Geschichte der gesamten rumänischen Kultur.

ROLUL ASTREI IN EDITAREA UNOR COLECȚII ȘI PUBLICAȚII

de DAN MIHAILESCU

Revoluția din 1848 stimulează pe plan economic dezvoltarea capitalismului în Transilvania, fenomen care în viața socială reflectă creșterea conflictului de clasă între forțele antagoniste, reprezentate pe de o parte de masele populare (în fruntea cărora se situează proletariatul) iar pe de altă parte, de burghezie și moșierime.

În condițiile creșterii aspirării naționale în Transilvania, cultura claselor dominante a cunoscut două orientări diferite: una reprezentată de exponenții clericalismului ultrareacționar, legată de cercurile guvernante de la Viena și Budapesta, alta, de elementele democratice avansate ale intelectualității burgheze, apropiate de aspirațiile maselor populare, de progresul științei, artei și literaturii ca George Barițiu, Simion Bărnuțiu, Stephan Ludwig Roth ș.a.

Această dublă orientare se face simțită și în activitatea societății ASTRA (Asociația transilvănească pentru literatura română și cultura poporului român) în cadrul căreia, de la înființare, se face o demarcație precisă în concepțiile celor care o conduc.

Linia democrat-burgheză în frunte cu George Barițiu, Timotei Cipariu, promovează o orientare progresistă în interesul pătrunderii culturii în rîndul poporului, iar latura opusă este reprezentată de Andrei Șaguna, care a frînat în unele privințe prosperitatea și progresul social.

Ideea unei societăți românești de cultură încolțise în mințile luminate ale unor revoluționari de la 1848, care în frunte cu Avram Iancu, Simion Balint, Axente Sever, strîng și depun în 1852 la o casă de economii din Sibiu, suma de 2.500 florinii, în acest scop.

Realizarea acestei idei a fost urmărită de Aaron Florian, care a întocmit actul de fondare al unei asociații denumită „Centrul de unire al românilor”, care avea drept scop „dezvoltarea culturii, a limbii și publicarea de cărți folositoare”¹.

În 1860, „Telegraful Român” reia problema înființării unei „asociațiuni” care să se ocupe de popularizarea și răspîndirea „cunoștințelor diverselor ramuri de știință”.

¹ Mircea Zăciu, *Un centenar ASTRA*, în „Contemporanul”, nr. 42, 1960, p. 2.

Se lansează în acest scop o cerere, întocmită de preotul Ioan Pușcariu, în urma căreia, locotenența transilvănească cere inițiatorilor proiectul de statut, care la scurt timp este lucrat independent de George Barițiu, Timotei Cipariu și Ioan Pușcariu. Din acestea s-a compus unul singur, care a fost înaintat locotenenței imperiale la 6 decembrie 1860.

După o serie de tergiversări, proiectul de statut este aprobat la 6 septembrie 1861, iar la 23–26 octombrie (4–7 noiembrie) același an, se ține adunarea de constituire a Astrei².

Congresele periodice ale Astrei s-au ținut la intervale mai mici sau mai mari în aproape toate orașele principale ale Transilvaniei: Sibiu, Brașov, Cluj, Alba Iulia, Turda, Cimpeni, Blaj, Abrud etc. La unele, întâlnim și cărțurari de dincolo de munți: Odobescu în 1862 la Brașov, pe Eminescu la Alba Iulia și pe Caragiale la Blaj în 1911³.

La toate adunările Astrei, vorbitorii repetau convingerile lor că în privința emancipării și ridicării poporului român, singurul remediu este cultura. Printre diferitele măsuri luate, s-a început tipărirea de cărți și ziare în limba română, care erau răspândite direct sau prin intermediul bibliotecilor. În primii ani (1862–1867), Astra publică numai Analele, iar din 1868 apare revista „Transilvania”, mai întâi la Brașov și apoi la Sibiu⁴.

Pentru susținerea acestei acțiuni de răspândire a cărții și a culturii în general, la adunarea generală din Brașov (1862) s-a hotărât înființarea unor organe de specialitate pe „secțiuni”: filologie, istorie, științe fizico-naturale. Acestea însă nu au luat ființă decât după 14 ani, cu ocazia adunării generale de la Sibiu din 1876. Problema se rediscută după trei ani (1879) la Sighișoara, apoi la Beiuș în 1898 și numai în 1900 la Băile Herculane se aprobă un nou regulament, când se aleg și membrii ordinari ai acestor secții⁵.

În 1901, adunarea generală fixează cinci secțiuni care să se ocupe de probleme literare, istorice, științifice, școlare și economice. Sarcinile secției literare erau acelea de a se ocupa de studii lingvistice, de folclor, de bibliografia română, de editarea diferitelor surse populare etc.

Din această secție, în 1904 făceau parte: Andrei Bîrseanu, dr. I. Bologa, Enea Hodoș, Virgil Onițiu, Iosif Vulcan ca membri titulari, iar dr. V. Braniște, Sextil Pușcariu și Nicolae Sulică membri corespondenți⁶.

Cea mai rodnică activitate a acestor secții a fost publicarea unor cărți de nivel elementar, cu conținut diferit (medical, literar, agrar, știință popularizată), care au apărut în cadrul bibliotecii populare a Astrei.

² *Informațiuni asupra scopurilor și instituțiilor Asociației pentru literatura poporului român și cultura poporului român*, Sibiu, Edit. Asociației, 1904, p. 5–6.

³ Mircea Zăciu, *op. cit.*, p. 2.

⁴ „Transilvania”, nr. 4, 1911, p. 389.

⁵ Detalierea acestui aspect am făcut-o cu gândul de a-l confrunta cu alte date publicate, după părerea noastră, greșite.

⁶ *Informațiuni asupra scopurilor*..., p. 49–50.

Ideea editării unei „biblioteci populare” a fost emisă în 1896 cu ocazia adunării generale de la Lugoj⁷ și reluată în ședința din 4 mai 1899 (sub președinția lui Marion Pușoariu), când s-a hotărât tipărirea unor cărți „care să formeze începutul unei biblioteci populare (colecție – n.n.) a Asociațiunii”⁸.

Începutul acestei colecții este anunțat în 1900 de către revista Asociației, „Transilvania”⁹, în care se arăta că biblioteca își face apariția cu „Povestiri din viața țăranilor români” de Ion Pop Reteganul¹⁰.

În primii ani de apariție, „biblioteca populară” nu este tipărită ritmic și în tiraje constante. Între 1900–1918 au fost editate 48 de numere, iar până în anul 1936, 236 numere.

Oscilațiile tirajelor au variat de la o epocă la alta, în funcție de situația economică a Asociației și numărul fondatorilor temporari și pe viață. În 1912, fiecare broșură a colecției apărea în 15.000 de exemplare, pentru ca în anul 1914 tirajul fiecărui titlu să scadă la 8.000¹¹.

Nici conținutul broșurilor apărute n-a urmat aceeași linie. Dacă la început, caracterul acestor publicații era mai puțin tendențios, ocupându-se cu prezentarea unor aspecte hazlii sau patriarhale din viața poporului nostru, de popularizarea unor metode agrozootehnice, sau a unor fenomene științifice, cu timpul, acesta se alterează.

Din numărul relativ mare al acestor broșuri, spicuim câteva titluri, care prin natura cunoștințelor prezentate, au contribuit atunci la ridicarea orizontului cultural al cititorilor.

- Todică Gavrilă: „Poșta, telefonul, telegraful” (1903 ?), nr. 7.
- x x „Cultura pământului” (1903 ?), nr. 6.
- Negruțiu I. P.: „Grădina de legumi” (1903 ?), nr. 10.
- x x „Cultura cuouruzului” (1903 ?), nr. 11.
- x x „Regulile ortografice stabilite de Academia Română” (1904), nr. 18.
- Todică Gavrilă: „Vulcanismul” (1904), nr. 19.
- Bau I. (dr.): „Cărticica sănătății” (1905 ?), nr. 23.
- Hodoș Enea: „Poezii populare” (1906 ?), nr. 25.

⁷ *Ibidem*, p. 57.

⁸ „Transilvania”, nr. 4 (Partea oficială), 1899, p. 35.

⁹ „Transilvania”, nr. 10, 1900, p. 275.

¹⁰ Ion Pop Reteganul (1853–1905), scriitor transilvănean de povestiri, snoave și mai ales culegător de folclor. A scris peste 4.000 de poezii „poporale” și legende. Continuă tradiția lui V. Aron și I. Barac în ceea ce privește difuzarea cărții în rîndul poporului.

¹¹ „Transilvania” (Buletin de tehnică a culturii), nr. 4, 1936, p. 243.

- Pop I. R.: „Povestiri din viața țăranilor români” (1908), nr. 28.
- Lupaș I.: „De demult” poveste istorică (1911), nr. 1¹², „Harap Alb” (1911), nr. 4–5.
- x x „Cultura pământului” (1911), nr. 6.
- Pop I. R.: „Povestiri” (1911), nr. 8.
- x x „Cinstece bătrînești” (1911), nr. 9.
- Iosif N.: „Creșterea pomilor” (1912), nr. 10.
- Dobrescu A.: „Cum să trăim ? Sfaturi igienice” (1912), nr. 13.
- Negruțiu I. P.: „Nutrețul măiestrit” (1912), nr. 18.
- Pestalozzi H.: „Leonard și Gertruda” (1913), nr. 24.
- Alecsadri V.: „Cinstece din bătrîni” (1913), nr. 28.
- x x „Îngrășarea sau gunoiera pământului” (1913), nr. 30.
- Slavici I.: „Popa Tanda” (1914), nr. 34.
- Agirbiceanu I.: „De la sate” (1914), nr. 37.
- Iosif N.: „Sfaturi pentru popor cu învățături pentru lucrările economice” (1914), nr. 38.

În timpul primului război mondial, în colecția „bibliotecii populare” au apărut puține numere; s-a editat în special calendarul asociației pe anii respectivi.

Paralel cu „biblioteca populară”, Astra a început din anul 1910 să tipărească din inițiativa secției școlare, o altă colecție: „Biblioteca tinerețului”, în cadrul căreia cu predilecție au fost tipăriți clasicii literaturii române ca: Ioan Al. Brătescu-Voinești, „Puiul”; M. Sadoveanu, „Vestitorii”, C. Negruzzi, „Meșterul orb”; I. Agirbiceanu, „Doi bătrîni” și „Tușa Oana”; Petre Ispirescu, „Balarul cel cu șapte capete” ș.a.

În cei 50 ani de existență (1861–1911), sub îndrumarea și auspiciile Astrei au mai apărut și alte tipărituri care au contribuit prin conținutul lor la difuzarea unor idei științifice, sociale și politice. De exemplu: „Higiena copilului”, de Stoica, „Cronica notarului anonim al regelui Béla”, traducere de M. Beșan, „Românii din Transilvania la 1773” de M. Togan, „Dicționarul numinilor de localități” de S. Moldovan, „Enciclopedia română”¹³.

¹² Din anul 1911, numerotarea începe iarăși cu 1, continuând fără întrerupere pînă în 1947.

¹³ „Transilvania”, nr. 4, 1911, p. 389, 391, 638.

Dintre aceste lucrări ne reține atenția „Enciclopedia română”, prima încercare de acest fel în istoria genului la noi în țară. Raportată la nivelul cunoștințelor de atunci, lucrarea își are valoarea sa incontestabilă, datorită imensului material adunat de cei 172 autori din toate regiunile locuite de români în cele 37.622 articole¹⁴. Materialul a fost cules și prelucrat pe parcursul a 8 ani de zile (1895–1904), timp în care a apărut eșalonat volumul I (1898), volumul II (1900), volumul III (1904). Această enciclopedie a apărut sub redacția lui S. Diaconovich, în tipografia lui Kraft din Sibiu.

În rândurile Astrei și-au desfășurat activitatea științifică mulți cărțurari ai timpului, printre care Arion Pesaaru – unul din intelectualii formați și sprijiniți material de asociație – care, după revoluția rusă din februarie 1917, devine un dirz luptător pentru răspîndirea ideilor revoluționare în România¹⁵.

Prin răspîndirea cărții, a creației românești de pretutindeni (în special clasicii literaturii naționale), Astra a contribuit pînă în 1918, la formarea unității culturale, a conștiinței naționale și a răspîndit ideea unirii tuturor românilor¹⁶.

Sibiul devenise la sfîrșitul secolului trecut centrul spiritual al românilor din Ardeal, reflectînd prin activitatea culturală ce se desfășura aici, aspirațiile și tendințele maselor populare. În concordanță cu această situație, manifestările intelectuale erau susținute de cărțurari, care înțelegeau că emanciparea culturală în sens progresist, va aduce ridicarea conștiinței sociale și naționale a românilor transilvăneni.

O altă colecție, apărută periodic la Sibiu și cunoscută sub denumirea de „Biblioteca populară a Tribunei”, a contribuit prin tipărițiile sale la cunoașterea producției literare clasice române și universale. În numerele bibliotecii întîlnim povestirile lui Petre Ispirescu¹⁷ și H. Ch. Andersen¹⁸, operele lui Gh. Coșbuc¹⁹, Molière²⁰, Carlo Goldoni²¹ ș.a.

Făcîndu-și din problema editorială o profesiune de credință, Astra a reușit în condiții de loc favorabile, să scoată pe lîngă periodicul său de o remarcabilă longevitate – „Transilvania” (1868–1945), un număr însemnat de publicații și colecții (biblioteci populare), care au reușit să formeze

¹⁴ *Informațiuni asupra scopurilor...*, p. 57–68.

¹⁵ V. Curticăpeanu, *Întemeierea „Astrei” și rolul ei în cultura poporului român, în Studii*, nr. 6 1961.

¹⁶ M. Zăciu, *op. cit.*, p. 2.

¹⁷ P. Ispirescu, *Jucării și jocuri pentru copii* (nr. 6), Sibiu, Edit. și tiparul inst. tipografic, 1891, 6. 86.

¹⁸ Ch. Andersen, *Scăpărătoreea* (nr. 22), Sibiu, Edit. și tiparul inst. tipografic, 1889, 14 p.

¹⁹ Gh. Coșbuc, *Pe pămîntul turcului* (nr. 17), Sibiu, Edit. și tiparul inst. tipografic, 1886, 20 p.

²⁰ Molière, *Zgîrcitul* (nr. 29), Sibiu, Edit. și tiparul inst. tipografic, 1886, 124 p.

²¹ C. Goldoni, *Posacul bun de inimă*, Sibiu, Edit. și tiparul inst. tipografic, 1887, 77 p.

nu numai fondul de cărți al modestelor biblioteci sătești înființate de Asociație, ci și contingente de pasionați cititori.

În decurs de peste 80 de ani (în special după 1900) Astra a tipărit 2.000.000 de cărți și broșuri cu conținut literar, științific, agrotehnic etc. Pentru stimularea producției tipografice, Asociația instituise premii onorifice și materiale, care s-au dovedit extrem de eficiente.

Preocupată în aceeași măsură de calitatea și proporția diferitelor genuri literare sau științifice, Astra, în special până în 1918, a desfășurat o politică editorială judicioasă. Numărul lucrărilor, din punct de vedere al tematicii, reflectă orientarea chibzuită a editorilor, atât asupra literaturii beletristice apărute în toate provinciile românești, cât și a celei de știință popularizată, necesară și accesibilă țăranilor din Transilvania.

Judecând și din aceste puncte de vedere rolul Astei în răspîndirea publicațiilor sale, rezultă marea și însemnata sa contribuție culturală, socială și națională, în condițiile istorice în care aceasta a activat.

DIE ROLLE DER „ASTRA“ BEI DER HERAUSGABE EINIGER BUCHREIHEN UND VERSCHIEDENER ANDERER VERÖFFENTLICHUNGEN

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser versucht einen für die Astra (Siebenbürgische Gesellschaft für die rumänische Literatur und die Kultur des rumänischen Volkes) kennzeichnenden Tätigkeitsbereich aufzuzeigen und verweilt daher bei der Rolle, die diese rumänische Kulturvereinigung Siebenbürgens als Herausgeber und Verbreiter ihrer Publikationen, vor allem einiger Buchreihen, spielte.

Das seit längerer Zeit beabsichtigte, aber erst zu Beginn des XX. Jahrhunderts verwirklichte Vorhaben, Abteilungen für Fachgebiete (Literatur, Geschichte, Wissenschaften, Schulen und Wirtschaft) ins Leben zu rufen und einige entsprechende Buchreihen herauszugeben, erhält seine volle Bedeutung erst nach dem Jahre 1900.

In der Generalversammlung von Lugoj aus dem Jahre 1896, wurde der Beschluss gefasst, eine „Volksbibliothek“ betitelte Buchreihe herauszugeben, der dann, beginnend mit dem Jahre 1900, nach und nach neue Reihen folgten: Jugendbücher, die Volksbibliothek der „Tribuna“ u. a. Somit wurden im Verlaufe von über 80 Jahren (vor allem nach 1900) 2.000.000 Bücher und Broschüren gedruckt, die nicht nur die Räume der bescheidenen von der Astra eröffneten Dorfbibliotheken füllten, sondern auch breite Kreise begeisterter Leser heranzogen, deren Gedankengut sich nach und nach formte und deren nationales und soziales Bewusstsein sich immer mehr entwickelte.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA BIBLIOTECII MUZICALE A REUNIUNII DE GIMNASTICĂ ȘI CÎNTĂRI DIN BRAȘOV

de CONSTANTIN CATRINA

Marile evenimente naționale desfășurate de-a lungul secolului al XIX-lea, în mod deosebit revoluția de la 1848, au însemnat pentru românii din Transilvania o etapă marcantă în făurirea aspirațiilor și cuceririlor lor economice, politice și culturale.

Stimulate în lupta lor pentru afirmare, „Masele populare au fost acelea care au determinat înscrierea în programele revoluționare a unor revendicări fundamentale menite să ducă la propășirea economică și socială”¹ a țării.

Ca urmare deci a evenimentelor de la '48, reprezentanți de seamă ai culturii românești ca Timotei Cipariu, George Barițiu, Ion Slavici întemeiază și conduc vestite societăți culturale, tipăresc ziare și reviste în ale căror pagini militează pentru cunoașterea faptelor de istorie, artă, cultură națională în general.

Dintre multiplele eforturi pe acest drum, „Asociația pentru literatură română și cultura poporului român” înființată în 1861, reprezintă școala ce a fundamentat o măreață operă de ridicare socială și culturală a românilor de dincoace de Carpați”².

Alături însă de aceste manifestări de masă, inițiate pentru răspîndirea culturii pe înțelesul celor mulți, teatrul ca și muzica, cunosc de acum o puternică și înfloritoare etapă în îmbogățirea climatului spiritual al oamenilor. În principalele orașe ca și în ținuturile și satele transilvănene, se dezvoltă după 1850, numeroase reuniuni corale mixte sau bărbătești, al căror repertoriu urmărea în mod deosebit „Oglindirea impresionantelor evenimente care au zguduit puternic societatea de atunci, precum și arta populară, expresie fidelă a vieții și aspirațiilor celor mulți”³.

¹ Constantin Căzănișteanu și colab., *Revoluția română din 1848*, București, 1969, p. 368.

² V. Curticăpeanu, *Întemeierea societății „Astra” și rolul ei în cultura poporului român (1861)*, în „Studii”, 1961, nr. 6; idem, *Mișcarea culturală românească pentru Uniunea din 1918*, București, 1968, p. 59.

³ Doru Popovici, *Muzica corală românească*, București, 1966, p. 17.

Dezvoltind acest program de activitate, pe plan muzical are loc un „fenomen deosebit de interesant pentru că prin adaptarea aproape unanimă a cîntecului coral, arta muzicală românească intră într-un nou făgaș, atît în ce privește creația, cît și practica. De la practica omofoniei se trece la polifonie, de la inspirația anonimă străveche la produsul individual, exponent al momentului cultural definit”⁴.

În acest cadru general de înflorire a vieții artistice locale, se înfiripează și Reuniunea de gimnastică în al cărei act de naștere se menționează: „În toamna anului 1863 mai mulți români cu semțiu bunu din Brașiovu la propunerea D-lui tehnicu Nicolae Teclu și pătruși de însemnătate cea mare a gimnasticei pentru dezvoltarea puterilor fizice citu și spirituale ale omului și vezindu cum s'a introdusu această disciplină la toate popoarele civilizate ale Europei și că se privește ca o parte întregitoare a educațiunei tenerimei, s'au svatuțitu între sine asupra modului, cum s-aru putea acesta introduce și la români”⁵.

După o amplă propagandă în rîndurile publicului brașovean, acțiune desfășurată mai întîi de la om la om ca și prin felurite circulare, inițiatorii Reuniunii de gimnastică se întîlnesc la 6 decembrie 1863 și aprobă statutele acestei asociații culturale locale din al cărei program desprindem următoarele obiective: 1. Exercițiile gimnastice, 2. Conveniri colegiale, 3. Excursiuni și 4. Gimnastari publice⁶.

Pentru aspectul ce ni l-am propus să-l prezentăm, socotim a menționa că activitatea desfășurată în cadrul „convenirilor colegiale” reprezintă simburile din care au încolțit și s-au dezvoltat mai tîrziu atît Reuniunea corală brașoveană, cît și valoroasa bibliotecă muzicală sau „Secțiunea muzicală” — cum o întîlnim menționată în registrul de inventar pe anii 1884—1897 privind activitatea de constituire a fondului muzical.

De altfel chiar în primii ani de existență ai acestei Societăți, cu ocazia inventarului întocmit la 15 martie 1868, în ceea ce privește aparatele întrebuițate de ramura muzicală, „fiind de față meșterii competenți” se înregistrează printre altele un clavier și „note pentru cor în prețu de 250 florini”⁷.

Cu toate greutățile întîmpinate de către inițiatori, privind lămurirea scopului acestei Reuniuni, la Adunarea generală desfășurată la 21 aprilie 1868, se raporta de către I. Lengeriu că „deși sprijinul din partea publicului pentru Reuniunea gimnasticală n-a fost prea călduros, totuși Reuniunea nu s'a descurajat ci și-a încordat toate puterile, și a mai dezvoltat o nouă Reuniune în sînul său adică Reuniunea de cîntări”⁸.

⁴ Ana Nicoară-Voileanu, G. Dima — viața și opera, București, 1958, p. 17—18.

⁵ Arh. st. Brașov, Registrul de protocol al Reuniunii românești de gimnastică din 8 oct. 1863 — 17 mai 1878.

⁶ Idem, Protocolul Sedințelor — Reuniunei Românești de Gimnastică — Brașiovu din 8 oct. 1863 — 17 maiu 1878.

⁷ Ibidem, Fondul Reuniunei de gimnastică și cîntări, Inventar a Aparatelor Reuniunei de Gimnastică, 1884—1847, fila 1.

⁸ Ana Nicoară-Voileanu, op. cit.

Este de la sine înțeles că cel din urmă colectiv artistic, corul, avea acum nevoie de un repertoriu mult mai bogat, solicitat în primul rînd de către conducătorul acestuia ca și de membrii constituiți în cea din urmă reuniune cum o caracteriza Lengeriu. Din acest moment începe o vastă activitate artistică materializată în atîtea repetiții și apoi reprezentanții, o preocupare crescîndă pentru însușirea unui repertoriu după posibilitățile formației amintite, dar și lucrări corale cu o puternică rezonanță națională și totodată de educare muzicală a publicului. Chiar George Dima după ce este ales la 17 octombrie 1873, în unanimitate, ca dirijor al acestei Reuniuni, subliniază în cea de-a doua ședință de comitet din 9 mai 1875, desfășurată sub conducerea președintelui I. Meșotă, că „pentru a deștepta felul pentru arta muzicală în publicul român și a ridica renumele Reuniunii, este decisu a da pe socoteala sa un concertu cu membri corului cu următoriu program: W. A. Mozart, Luipi, Venzano, Gade”⁹.

Trecînd acum, la prezentarea căilor de formare și dezvoltare a bibliotecii Reuniunii muzicale din Brașov, mă gîndesc a preveni pe cititorul nostru, subliniind că atunci cînd vorbim despre această valoroasă bibliotecă, nu avem în vedere „studii sau visuri despre muzică – citindu-l aici pe Emanoil Bucuța – ci muzica cea mai curată, partituri și partituri...”¹⁰.

Cercetînd o bună parte din lucrările de specialitate ca și din alte domenii ale istoriei și culturii brașovene cu privire la evoluția acestei importante colecții și note muzicale, mărturisim că investigațiile noastre nu au găsit puncte de reper. Chiar în luarea de sinteză a lui Ion Mușlea¹¹, nu se menționează această operă de cultură brașoveană, cu toate că atunci cînd se vorbește despre biblioteca „Societății de diletanți Progresul” din Făgăraș, autorul citează că pe lîngă cele 100 volume ale acestei instituții se mai află aici și 82 piese muzicale¹². În comparație cu perioada de apariție a lucrării citate, se poate aprecia că fondul de note muzicale al Reuniunii corale din Brașov, trecuse de peste 200 titluri cu o valoare aproximativă de 1000 florini.

Sigur că atît Ion Mușlea cît și ceilalți cercetători ai vieții culturale brașovene, în ce privește dezvoltarea bibliotecilor, au avut în vedere mai întii, constituirea și activitatea unor asemenea unități cu fond de carte obișnuit.

Dar cum arătam mai înainte, odată cu creșterea activității coralei brașovene, se dezvoltă cu fiecare an și biblioteca muzicală a acesteia. În 1871, la 20 februarie, cu ocazia stabilirii sumelor bugetare pe anul citat, se menționează că 30 florini vor fi repartizați pentru note. Cu ocazia inventarului desfășurat în același an, se menționează că „Note(le) pentru cor procurate în anul 1871 (sînt) în prețiu de 62 florini”. Creșterea valorii

⁹ Ibidem.

¹⁰ Emanoil Bucuța, Bibliotecile muzicale, în „Muzica românească de azi”, București, 1939, pag. 943.

¹¹ Ion Mușlea, Contribuțiuni la cunoașterea bibliotecilor românești ale orașelor din Transilvania pînă la Unire, Cluj, 1935.

¹² Ibidem, p. 52.

de inventar a lucrărilor muzicale, o putem atribui de data aceasta și unor donații sau achiziții ce s-au realizat pe parcursul anului, metodă larg folosită pentru îmbogățirea fondului de note respectiv.

De-a lungul anilor, sumele repartizate pentru dezvoltarea bibliotecii muzicale, copiatul de note etc., variază între 25 și 80 florini. Exemplu :

Pentru anul 1872 se repartizează suma de 80 florini

"	1873	"	"	80	"
"	1874	"	"	80	"
„	1875	"	"	80	"
"	1876	"	"	80	"
"	1877	"	"	25	"
"	1878	"	"	60	"

Sumele modeste alocate procurării de note muzicale le găsim repartizate în actele Reuniunii pentru cheltuieli ca acestea :

1880 – „Pr. 10 exemplare din cîntecele sociale de Por. 5 fl.”

1881 – „Note diferite 52,98 fl.”

1882 – a) „note (caiete pentru note) 2,30 fl.”

– b) „note scrise 1,14 fl.”

– c) „note scrise 9,36 fl.”

– d) „note scrise 4,56 fl.”

– e) „2 piese muzicale G. Dima 57,00 fl.”

1889 – „50 fl. pentru note și scrisul lor”.

Activitatea fără preget a conducătorilor Reuniunii alături de cea a renumiților săi dirijori : Ciprian Porumbescu, Iacob Mureșianu, Niki Popovici dar mai ales a lui George Dima¹³, în ce privește dezvoltarea unui fond de note, a unei biblioteci de specialitate, în sensul de înțelegere a acestei probleme, a dus în mod constant la creșterea renumelui acestei colecții muzicale, atât pe plan local dar și între societățile de același gen din țară, care promovau un larg repertoriu românesc; aceleași solicitări făcîndu-se și din partea unor reuniuni de cîntări ale naționalităților conlocuitoare.

Felul cum s-a dezvoltat această bibliotecă ne-o spun registrele de inventar ale Reuniunii pe anii 1884–1897. Astfel, persoanele care au condus inventarul din 1897 începînd cu fila a treia din documentul amintit fac următoarele precizări: Secțiunea muzicală A. **Mobilierul** și B. Piese muzicale.

¹³ Gemma Zinveliu-Donea, Cinci secole de muzică vocală, în „Astra” (Brașov), an V, nr. 1 (41), ianuarie, 1970, p. 13.

După cele 19 poziții care se referă în special la valoarea pianului, a băncilor și scaunelor, a citorva instrumente muzicale etc., totalul de lucrări muzicale înregistrate atinge cifra de 136 titluri cu o valoare de 493,50 fl., întreaga avere a Reuniunii ajungând la această dată la 1184,85 fl.

Repartizate pe autori, un număr de 107 titluri : opere, operete, oratorii, lucrări simfonice și vocal instrumentale, în mod deosebit coruri, aparțin în primul rînd clasicilor și romanticilor apuseni apoi compozitorilor italieni și alții.

În ce privește volumul lucrărilor semnate de compozitorii români (majoritatea fiind piese corale), acestea sînt în total de 29. Repartizate pe autori, situația se prezintă în felul următor :

1. G. Dîma cu 7 lucrări
2. Ciprian Porumbescu cu 4 lucrări
3. Alexandru Flechtenmacher cu 4 lucrări
4. George Ștefănescu „1 partitură cu 4 coruri virile”
5. L. Frank, 4 lucrări corale cu titlurile :
 - Bălcescu murind
 - Hora Severinului
 - Spune-mi dragă inimioară
 - Steluța

după care Iacob Mureșianu cu 3 lucrări, Ventura și Nosievici cu cîte două și V. Vasilescu cu o singură lucrare corală.

După 1900, valoarea totală a lucrărilor intrate în biblioteca muzicală este în plină creștere. An de an donațiile, achizițiile de lucrări originale ale compozitorilor brașoveni ca și din țară, întregesc un fond deosebit de valoros. Problema este importantă nu numai pentru aspectul înregistrării stricte de inventar ci și prin aceea că studierea unei asemenea biblioteci ne oferă posibilitatea sublinierii rolului compozitorilor înaintași în promovarea muzicii românești inspirată din folclorul patriei ca și modalitățile de circulație a lucrărilor de-a lungul secolului al XIX-lea. Poate și de aceea, inventarierea la zi a fondului existent și aparținînd unor asemenea biblioteci, s-a făcut fără pretențiile unei cuprinderi totale, multe din lucrări rămînînd în proprietatea autorilor conform înțelegerilor¹⁴, circulînd fără a fi trecute în patrimoniul Reuniunii muzicale după regulile obișnuite. Am putea exemplifica în acest caz cu fondul de note muzicale, aparținînd regretatului cîntăreț și compozitor Nicolae Popovici, donat acum muzeului din Scheii Brașovului, printre care se găsesc mai multe piese corale ce odinioară au fost cîntate de către coriștii Reuniunii din Brașov, între timp însă, o parte din lucrări fiind pierdute din evidență.

Urmărind valoarea de inventar a lucrărilor muzicale pe cîteva ani de activitate a coralei brașovene, formație de renume în viața artistică a țării, se pot constata cu ușurință bogatele rezultate înfăptuite pe această linie.

¹⁴ Ion Colan, Ciprian Porumbescu și Brașovul, în „Mitropolia Ardealului”, an 9, nr. 6-8, Sibiu, 1964, p. 451.

<u>Anul</u>	<u>Val. de inventar¹⁵</u>
1895 – „Note“	286,20 fl.
1896 – „	257,58 fl.
1899 – „	360,44 fl.
1902 – „Musicalii“	686,75 fl.
1904 – „	769,51 fl.
1905 – „	724,62 fl.
1906 – „	701,52 fl.
1907 – „	921,86 fl.
1908 – „	1001,86 fl.
1911 – „	800,92 fl.

Creșterea fondului de note a atras după sine și o răspundere mai concretă, în conducerea acestei biblioteci. Astfel odată cu noile statute din 25 octombrie 1927, ale Reuniunii de muzică George Dima, se stabilește că „Arhivarul va păstra și îngriji întregul material de note, orchestră și alte cărți care formează proprietatea societății. Va purta un inventar (arhivarul) despre toate acestea, care la întocmirea bilanțului anual va fi predat casierului, contrasemnat fiind de cenzori”¹⁶.

Urmind firul evoluției acestei biblioteci, documentele cercetate de noi precizează că valoroasele lucrări originale ale compozitorilor și dirijorilor Reuniunii, s-au făcut mult cunoscute între coriști și conducătorii de diferite formații din țară, fapt ce i-a îndemnat pe unii dintre aceștia să solicite brașovenilor, diferite lucrări în împrumut.

Iată de pildă, în „8 fauru 1880” Reuniunea Română de cîntări și muzică din Oravița prin președintele ei Ioan Novacou, solicită Reuniunii din Brașov, quartete umoristice, satirice arangiate pentru coru bărbătesc¹⁷ (Referirile se fac la „Cisla” sau „adunarea betranilor” de Ciprian Porumbescu). Despre același ecou ne vorbește și o copie a unei scrisori semnată de Nastasi, prietenul de nădejde al compozitorului Porumbescu, care în 1880 scria unei persoane din țară :

„Domnul Porumbescu compozitorul piesei „Cisla” într-o epistolă privată ce-mi adresează, îmi dă să înțeleg că, deși cu cei 15 fl. ce i s’a avisat pentru descoperirea piesei numite, i s’a plătit lucrul, dînsul ar ma

¹⁵ Datele cu privire la mișcarea fondului de note muzicale aparținînd Reuniunii de gimnastică și cîntări din Brașov au fost extrase din rapoartele de casă ale acestei reuniuni (Arh. st. Brașov, Fondul Reuniunii. . .).

¹⁶ Arh. st. Brașov, Din statutele Reuniunii de muzică G. Dima, emise la 25 oct. 1927, Brașov (o copie după acestea se află în biblioteca autorului).

¹⁷ Idem, Arhiva Reuniunii de gimnastică și cîntări pe anii 1863–1883.

aștepta o remunerație și pentru lucrarea sa spirituală, de orice această i este unicul venit din această operă.

Vă comunic aceasta cu adaosul, că Dl. Porumbescu este unicul dintre cei puțini care se ocupă cu crearea de piese muzicale originale naționale, că este student fără mijloace și că o remunerațiune potrivită i-a servi ca mijloc de incurajare”¹⁸.

Un alt document – scrisoare – ne precizează că și brașovenii imprumutau note muzicale de la alte reuniuni din acea vreme în vederea dezvoltării repertoriului și a bibliotecii lor.

„Dl G. Dima – dirijorul Reuniunii noastre de muzică – se precizează într-o scrisoare copie din 1911 adresată Societății corale „Carmen”, a fost zilele trecute la București, unde convenind cu Dl D. G. Kiriac dirigentul Societății corale „Carmen”, a obținut de la Dl Kiriac consimțământul ca Societatea „Carmen” să pună la dispoziție „Reuniunii” noastre unele din bucățile muzicale, ce le posedă.

Spre socotul acesta ne-am adresat D-lui D. G. Kiriac, rugindu-l a lua dispozițiuni pentru a ni se trimită din arhiva Societății „Carmen” următoarele piese :

A 32. Valurile Dunării de I. Ivanovici (Castaldi) (întreg materialul)

C 3. Marș din „Ruinile Atenei” de Beethoven (întreg materialul)

A 27. 3 cintece de P. Ciuntu (partitura)

A 31. Il bell un core (madrigale, G. Gastoldi) (partitura)

C 7. Arlesiana de G. Bizet (partitura)

C 9. Țigani de G. Huc (partitura)

C 14. Giudiniome Universale de Perosi (partitura)¹⁹,

precum și diverse piese p.c.m. de N. Gane și G. Cucu.

Această clasificare folosită de către conducerea Societății corale „Carmen” în ceea ce privește rezolvarea unor probleme importante de organizare științifică a fondului administrat, ne dovedește că în general bibliotecile muzicale românești au avut în evoluția lor o linie ascendentă privind conservarea și difuzarea fondului de note propriu.

Stabilind ca metode de constituire a fondului de note muzicale pentru Reuniunea brașoveană : donațiile, achizițiile și împrumutul între reuniunile corale, socotim de datoria noastră a scoate în evidență atât contribuția inedită, pe linia compoziției, din partea dirijorilor locali, dar și munca de copieri de note a acestor muzicieni înaintași. Pe Ciprian Porumbescu, Iacob Mureșianu, G. Dima, Nicolae Popovici îi găsim adesea semnind în registrele de socoteli ale Reuniunii ca primind sume modeste „pentru de-

¹⁸ Ibidem, an 1880, fila 16.

¹⁹ Ibidem, an 1911, fila 1 (adresa cu nr. 11/1911-12).

copierea notelor" necesare diferitelor conveniri colegiale și concerte, pe Gavriil Musicescu dăruind cu mândrie valoroase pagini de muzică corală, admiratorilor săi din Brașov.

Alături de ei însă, merită toată prețuirea noastră și nume ca cele ale lui Pantelimon Dima, W. Till, Wilhelm Frank, Johann Jöbl, Wilhelm Roth, G. Eremia care prin munca lor de copietori de note muzicale au ajutat în mod substanțial la dezvoltarea acestei biblioteci muzicale brașovene.

Nu mai puțină contribuție a avut în acest sens și librarul-editor Ioan Ciurcu care urmărind preocupările concetățenilor săi de la poalele Tîmpei, a devenit prin activitatea sa editorială un prieten de nădejde al Reuniunii locale. În registrele de cheltuieli ale acestei societăți găsim în numeroase cazuri referințe ca acestea : „Librarului Ciurcu pentru diverse piese muzicale.” Tot prin editura Ciurcu, conducerea reuniunii brașovene avea posibilitatea să-și tipărească afișele de popularizare a concertelor și convenirilor colegiale, programele pentru sală, invitațiile etc. Chiar și biletele de spectacole ale Reuniunii se vindeau tot prin librăria editorului Ciurcu.

Vorbind despre modalitatea de desășurare a unui spectacol coral, conducerea Reuniunii de cîntări, obișnuia să tipărească în paginile programului de sală, la același editor în general, toate textele lucrărilor vocale executate la acea dată. Se mai păstrează pînă astăzi texte însemnate ale unor opere muzicale ca : „O noapte în Granada”, „Cruciații”, „Povestea Rozei”, „Paulus”, „Crăiasa ielelor”, „Mama lui Ștefan cel Mare” și multe altele, toate aceste programe sau texte de sine stătătoare, făcînd și ele parte din biblioteca Reuniunii.

Socotim că includerea textelor în programul tipărit pentru atîtea spectacole ale coralei românești a constituit pentru acea vreme un mijloc important de răspîndire a poeziei culte și populare în vederea educației patriotice a oamenilor, a dezvoltării gustului lor pentru arta națională și universală.

Folosindu-se – după cum am precizat – variate metode în dezvoltarea fondului de note muzicale, Reuniunea de gimnastică și cîntări din Brașov a avut și meritul de a fi stimulat creația locală, de a fi făcut posibilă o așezare prestigioasă a muzicienilor brașoveni în panteonul general al muzicii românești.

Fondul de note muzicale prezentat de noi, actualmente păstrat în secția muzicală a Bibliotecii municipale Brașov, provenit aici de la „Reuniunea de gimnastică și cîntări G. Dima” încă din 1948, alături de celelalte contribuții locale, reprezintă o grăitoare pildă în ceea ce privește propășirea muzicii naționale la Brașov.

Continuarea activității muzicologilor privind „opera de strîngere și valorificare a documentelor muzicale”²⁰, din toate orașele patriei, rămîne

²⁰ Viorel Cosma, Manuscrisele muzicale românești în biblioteca conservatorului Ciprian Porumbescu din București, în „Studii de muzicologie”, vol. V. București, 1969, p. 270; Constantin Catrina, Despre o veche bibliotecă muzicală brașoveană, „Astra”, an. V, nr. 11 (54), 1970.

o acțiune deschisă la care își pot aduce contribuția în aceeași măsură și bibliotecile noastre județene, ale liceelor de muzică, școlilor populare de artă etc., îndeplinind prin aceasta o datorie patriotică față de valoroasa moștenire a poporului român cit și a naționalităților conlocuitoare care au creat de-a lungul veacurilor un tezaur de alese bogății materiale și spirituale.

<u>Secțiunea Muzicală</u> : <u>varșevit</u>			
<u>A. Muzicant</u>			
1.	Unu Clarinet		600
1.	Unu Autoharpă		5.
1.	Unu flaut de Sol	10.	
7.	Pianu 15 alți, 2 reparte	275.	
9.	Scare	50.	1450
5.	Guieră pt. dinu	4.	—
6.	Lampe mari	130	6.
4.	de pârce	60	240
2.	Mase pt. lampe (ad. d. d.)	130	450
2.	în d. d.	1.	5.
1.	Mănușă	—	20
1.	sticlă pt. băut apă	—	30
2.	Pachare	10	30
1.	soflet pt. lampă	—	50
2.	soflete	10	30
1.	Clapotel	3.	—
2.	Colindă pt. .	—	35
1.	clon, 2 manșete 7 Creșă	—	20
1.	manșete pt. Clarinet	3.	—
<u>B. Case Musicale</u>			
1.	Alt, Capartărea 1800 v. d. 1900	150	
2.	Unu de 1800 v. d. 1900	150	
3.	Unu de 1800 v. d. 1900	65	
4.	Unu de 1800 v. d. 1900	10.	
5.	Unu de 1800 v. d. 1900	2.	
6.	Unu de 1800 v. d. 1900	50	
7.	Unu de 1800 v. d. 1900	3.	
8.	Unu de 1800 v. d. 1900	1.	
9.	Unu de 1800 v. d. 1900	1.	
10.	Unu de 1800 v. d. 1900	1.	
11.	Unu de 1800 v. d. 1900	200	
12.	Unu de 1800 v. d. 1900	75	
Total 6834			

Fig. 1. — Fondul de note muzicale aflat în arhiva Reuniunii de gimnastică și cîntări pe anii 1884—1897, fila 5.

Transport		24750/66345
13) Bianchi, Album ombrina, Album 1. 22.	2.	2.
14) Bianchi, Album ombrina 1. 22.	2.	2.
15) Bianchi, Album ombrina 1. 22.	30	
16) Bianchi, Album ombrina 1. 22.	1.	1.
17) Bianchi, Album ombrina 1. 22.	2.	2.
18) Lema, Album ombrina 1. 22.	3.50	
19) Lema, Album ombrina 1. 22.	3.	3.
20) Lema, Album ombrina 1. 22.	10.	10.
21) Lema, Album ombrina 1. 22.	25.	25.
22) Lema, Album ombrina 1. 22.	2.	2.
23) Lema, Album ombrina 1. 22.	2.	2.
24) Lema, Album ombrina 1. 22.	2.	2.
25) Lema, Album ombrina 1. 22.	1.	1.
26) Lema, Album ombrina 1. 22.	2.	2.
27) Lema, Album ombrina 1. 22.	3.	3.
28) Lema, Album ombrina 1. 22.	1.70	1.70
29) Lema, Album ombrina 1. 22.	1.	1.
30) Lema, Album ombrina 1. 22.	3.50	3.50
31) Lema, Album ombrina 1. 22.	2.	2.
32) Lema, Album ombrina 1. 22.	1.50	1.50
33) Lema, Album ombrina 1. 22.	1.30	1.30
34) Lema, Album ombrina 1. 22.	2.	2.
35) Lema, Album ombrina 1. 22.	3.	3.
36) Lema, Album ombrina 1. 22.	2.	2.
37) Lema, Album ombrina 1. 22.	1.50	1.50
38) Lema, Album ombrina 1. 22.	2.	2.
39) Bade, Album ombrina 1. 22.	25.	25.
40) Bade, Album ombrina 1. 22.	20.	20.
41) Bade, Album ombrina 1. 22.	50	50
42) Bade, Album ombrina 1. 22.	1.	1.
43) Bade, Album ombrina 1. 22.	2.	2.
44) Bade, Album ombrina 1. 22.		
Transport		15750/66345

Fig. 2. – Fondul de note muzicale aflat în arhiva Reuniunii de gimnastică și cântări pe anii 1884-1897, fila 6

Transp. 137 50p 683 45	
1 Partit. 20 voci, 2 clarini, 28 voci pe clarinetă	25. -
43) Haendel, Josua, Ura de pianu	1.50
46) " Judas Macabei, Coro triumfal	1. -
1 Part. 41 voci	1. -
47) " Judas Macabei, 44 voci, Clarinet 41 voci	3. -
48) Humpel 2, Tatu de cor triumf.	5. -
49) " Cu verde fumeie, 28 voci	1.50
50) Jadasch, Tare, Coro vocal 43.	2. -
51) Jadasch, Trinitate, 1.50.	2.50
52) " Des de dimineața	3. -
53) " In adresa verde	1.50
54) " Nua Lebe	2.50
55) " Roman 61k	2.50
56) Jadschick, Căina Bulimata	2.50
57) " 1.50.	2. -
58) Jöpperer, Angurs-Schall	1.50
59) e' Newer, Capolla, Coro vocal 12.	1. -
60) " 1.50.	1.50
61) " 1.50.	5. -
62) " 1.50.	1. -
63) Meiger, La carne, Coro unison 26.	1.50
64) " 1.50.	1. -
65) Tenre, Roba de Căntare	10. -
66) Marchetti, Cantăul genies 1.50.	3. -
67) Mendelssohn D. 44, Clarinet 34 voci	3. -
68) " 36.	2. -
69) " 36.	1.80
70) " 44 voci 2.50.	13.50
71) " 44 voci 2.50.	6.50
72) " 44 voci 2.50.	7.00
73) " 44 voci 2.50.	8. -
74) " 44 voci 2.50.	6.50
75) " 44 voci 2.50.	5. -
76) " 44 voci 2.50.	6.50
77) " 44 voci 2.50.	6. -
Transp. 137 50p 683 45	

Fig. 3. — Fondul de note muzicale aflat în arhiva Reuniunii de gimnastică și cântări pe anii 1884-1897, fila 7.

Transport pe 30470/6 68395		
73)	Mondelwehn B. fack d. Charwal. 10/100	1. -
79)	" " " " " " " "	1. 50
80)	" " " " " " " "	1. 50
81)	" " " " " " " "	1. 50
82)	" " " " " " " "	1. 50
83)	" " " " " " " "	1. 50
84)	" " " " " " " "	1. 50
85)	" " " " " " " "	1. -
86)	" " " " " " " "	1. -
87)	" " " " " " " "	5. -
88)	" " " " " " " "	2. -
89)	" " " " " " " "	1. 50
90)	" " " " " " " "	30
91)	" " " " " " " "	1. 50
92)	" " " " " " " "	5. -
93)	" " " " " " " "	2. 50
94)	" " " " " " " "	1. -
95)	" " " " " " " "	1. -
96)	" " " " " " " "	1. -
97)	" " " " " " " "	1. -
98)	" " " " " " " "	1. -
99)	" " " " " " " "	10. -
100)	" " " " " " " "	2. 50
101)	" " " " " " " "	5. -
102)	" " " " " " " "	2. -
103)	" " " " " " " "	2. -
104)	" " " " " " " "	2. -
105)	" " " " " " " "	3. 50
106)	" " " " " " " "	3. -
107)	" " " " " " " "	4. 50
Transport pe 40230/6 68395		68395

Fig. 4. - Fondul de note muzicale aflat în arhiva Reuniunii de gimnastică și cîntări pe anii 1864-1897, fila 8.

Inventarul de gimnastice cu aparate		
Inventarul din 15 martie 1868		
Aparate fixe		
1. Una scara verticala		
2. Una scara de funie		
3. Trei rufe verticale		
4. Una funie groasa		
5. Trei scanduri verticale	68	
6. Mechanismul de ridicare		
7. Ferula pe doniole		
8. Scara horizontala	16	
9. Una scandura de scutalica pentru	8	
10. Unu stindus	8	
11. Unu propietiu mare	8	
12. Dondoperele lauzi	16	
13. Trei curei	150	
14. Unu clopotu cu stalogiu	450	
		129
Aparate mobile		
15. Unu cota de pila, potroitu, si rugat	49	
16. Doua capre, una mare, alta mica	16	
17. O scandura de saritura marama	15	
18. Doua stelpe pentru spara de saritura	5	
19. Trei scanduri de pnie si minere	21	
20. Unu propietiu micu si pnie mica	11	
21. Unu tabla	1	
22. Trei matrite	8	
23. Unu canasa cu trople	150	
24. Doua scaunuri (banu)	2	
25. Doua scanduri de saritura la pnie	2	
26. Doua rufe de funie	8	
27. Doua globeru de funie	4	
28. Doua rufe de lemn de ridicare	240	
29. O funie de trasa	2	
30. Unu maneciu de intinsu	50	
		785
		317

Fig. 6. — Inventarul din 15 martie 1868 cuprinzind mobilierul, aparatele pentru sport și notele muzicale ce aparțineau Reuniunii de gimnastică, fila 1.

2.

Aparatele Reuniunii de gimnastică
cu valoarea lor

31	Transferatul valorii de către sport	317 70
31	Unu de la 1881	1 50
31		1 50
31		319 20
<i>Aparatele contribuente</i>		
<i>la valoarea primită</i>		
32	Unu claxon	3 80
33	Unu sfonon	1 00
		381 60
		380 80
34	Note pentru Unu de la 1881	2 50
35	Unu de la 1881 pentru note	1 13
36	Unu de la 1881 pentru note	2 5
		3 12
		1016 20
37	Note pentru Unu de la 1881	2 25
38	Unu de la 1881 pentru note	2 55
39	Unu de la 1881 pentru note	

Fig. 7. — Inventarul din 15 martie 1868, cuprinzind mobilierul, aparatele pentru sport și notele muzicale ce aparțineau Reuniunii de gimnastică, fila 2.

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER MUSIKBIBLIOTHEK DES RUMÄNISCHEN TURN- UND GESANGSVEREINS VON BRAȘOV (KRONSTADT)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Neben den zahlreichen, von der „Astra“ angeregten Kundgebungen entstanden in den folgenden Jahren in den wichtigsten siebenbürgischen Städten, Marktflecken und Gemeinden eine beachtliche Anzahl gemischter und Männerchöre, die im Verlauf der Jahre ein wertvolles Repertorium von nationalen und anderen Liedern darboten.

Es versteht sich von selbst, dass sich diese Kunstvereine im Laufe der Zeit ein bedeutendes musikalisches Erbgut zu eigen machten und sogar Musikbibliotheken besaßen, in denen Hunderte von angekauften oder geschenkten Partituren auflagen.

Zur Bereicherung der Musikbibliothek des Kronstädter Turn- und Gesangsvereins trugen die Komponisten Ciprian Porumbescu, G. Dima, Nicolae Popovici und Timoftei Popovici wesentlich bei.

Die Notensammlung, auf die der Autor die Aufmerksamkeit lenkt und die sich gegenwärtig in der Musikabteilung der Munizipalbibliothek befindet, ist ein aufschlussreicher Beweis für das Aufblühen der Musik in Kronstadt.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

Abb. 1–5 Verzeichnis der Notensammlung des rumänischen Turn- und Gesangsvereins, 1884–1897.

Abb. 6–7 Das Inventar vom 15. März 1868 der Einrichtungsgegenstände, Turngeräte und Musiknoten des rumänischen Turn- und Gesangsvereins.

PRIMII MEDICI ȘI INTRODUCEREA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI IGIENEI LA „ȘCOALELE NAȚIONALE CENTRALE ROMÂNE” DIN BRAȘOV

de EMIL I. BOLOGA și ȘTEFAN SUCIU

Înființarea în toamna anului 1350 a primului gimnaziu românesc din Brașov, a constituit un eveniment deosebit atât în viața culturală a românilor din Brașov, cât și în fenomenul de culturalizare generală a poporului nostru. Lupta brașovenilor pentru întemeierea acestui lăcaș de cultură făcea parte integrantă din lupta populației românești, majoritară, din Transilvania pentru drepturi în învățămînt, năzuință care s-a intensificat în timpul revoluției de la 1848–1849. Adunarea națională de la Blaj cerea la 5/17 mai „înființarea de școli naționale românești în toate comunele rurale, ținuturile și orașele... dreptul de alegător pentru întreg personalul didactic și desăvîrșită libertate pentru învățămînt”¹.

Înființarea gimnaziului continua faptic o seculară tradiție culturală românească a Brașovului, unde în anul 1495 lua ființă prima școală românească. Brașovul de la jumătatea secolului al XIX-lea reprezenta un puternic centru economic și cultural românesc, oferind un teren favorabil pentru dezvoltarea învățămîntului în limba română, în condițiile asupririi sociale și naționale a maselor românești. Datorită dezvoltării comerciale, meșteșugărești și industriale, s-a format aici cea mai numeroasă burghezie românească din Ardeal, care domina întreaga viață economică a orașului și împrejurimile. Mulți dintre negustorii brașoveni cu situație materială bună erau în limitele concepției și intereselor burgheze, luptători pentru emanciparea poporului român și susținători ai progresului cultural². Alături de aceștia își desfășura în Brașov activitatea o tinăra generație de intelectuali militanți români, în frunte cu George Barițiu, Andrei și Iacob Mureșianu, Ioan Popazu și Iosif Barac. Dorința fierbinte de ridicare culturală a românilor a unit această intelectualitate cu burghezia progresistă brașoveană într-o campanie și luptă pentru dezvoltarea învățămîntului în limba română.

Prezentăm foarte pe scurt unele momente hotărîtoare din acea epocă, care au pregătit și precedat înfăptuirea care se va chema Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov.

¹ Acad. P. Constantinescu-Iași, în *Istoria României*, IV, București, 1964, p. 696.

² Vasile Neteo, *George Barițiu, viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 58.

Astfel, în anul 1834, delegații celor două comunități bisericești – Cetate și Șchei – făceau apel pentru sprijinirea atât a bisericii, cât și a școlii naționale înființată în acel an. Este vorba despre prima școală românească din Cetatea Brașovului, din care se va naște apoi „Școala națională centrală”, și, din aceasta, vestitul liceu „Andrei Șaguna”³.

Ca profesor al acestei prime școli găsim pe Dimitrie Lecca, fratele pictorului Constantin Lecca.

La 19 noiembrie 1844, reprezentanții celor două biserici menționate, susțin unirea celor două școli existente într-una singură: „școală națională centrală”, acest lucru semnificând primul mare act al viitoarei întemeieri, pe care o visau, vrednică de a adăposti chiar o universitate.

„Gazeta Transilvaniei” nr. 204/1888 ne arată că Ștefan Emilian a fost rugat de către protopopul Ioan Popazu în primăvara anului 1846 cînd se afla la Viena, ca să pregătească planul „unui edificiu măreț, care ar corespunde și pentru o universitate”. Zidirea acestei clădiri va începe însă prin amănare, numai în anul 1851. Între timp se înființează, în scopul ajutorării orfanilor de război, „Reuniunea Femeilor Române”, în cadrul căreia se fac pregătirile înființării gimnaziului. Ștefan Iosif (tatăl poetului Șt. O. Iosif), în amintirile sale publicate în „Gazeta Transilvaniei” (1908), scria că „se sibu-ciumau acești bravi Români cum să întemeieze la Brașov o școală românească, centru de lumină și de cultură superioară”⁴.

Încercările acestea din anii 1838–1844 s-au izbit însă de împotrivirea autorităților, abia în aprilie 1850 putîndu-se trece la înfăptuire. În lipsa oricărui ajutor din partea statului, gimnaziul urma să fie susținut materialmente de către cele două biserici, precum și din donații. În acest scop, o parte din negustorii din Brașov, prin contractul încheiat la 26 septembrie 1850 se obligau ca timp de 10 ani de la deschiderea gimnaziului să contribuie bănește la întreținerea acestuia.

Pentru pregătirea lucrărilor necesare deschiderii gimnaziului, se instituie la 4 mai 1850 o comisie formată din reprezentanții celor două comunități, și anume: Ioan Juga, George Barițiu, Iacob Mureșianu și Ioan Popazu, Ioan Pantazi, Nicolae Dima și Iosif Barac⁵. Această comisie primi numele de „Eforie Scolastică”, avînd președinte pe Ioan Popazu, iar ca secretari pe George Barițiu și Iosif Barac.

După minuțioase pregătiri, școala centrală se deschide în toamna anului 1850, iar cursurile clasei a IV-a, care era în același timp și prima clasă gimnazială, se deschid la 1 noiembrie, o dată cu aducerea, la recomandarea lui G. Barițiu, a lui Gavril Munteanu, care va fi primul director al gimnaziului (perioada 1853–1869).

³ Aurel A. Mureșianu, „Școalele naționale centrale” și liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, în „Boabe de griu”, an. IV, nr. 4, aprilie 1933, p. 6.

⁴ *Ibidem*, p. 9.

⁵ Andrei Birseanu, *Istoria școalelor centrale române din Brașov*, Brașov, 1902, p. 49.

Recunoașterea oficială a gimnaziului s-a făcut prin decretul din 28 ianuarie 1858⁶ și 8 iunie 1866⁷, care acordau dreptul de publicitate. Impunătoarea clădire se construiește astfel prin mari sacrificii materiale între anii 1851–1856 (fig. 1). În acordarea dreptului de publicitate sînt de amintit străduințele depuse de doctorul Pavel Vasici, directorul carantinei de la Vama Timișului (1834–1848).

Prin eforturile conjugate ale intelectualității și burgheziei progresiste din Brașov și ca urmare a sprijinului material acordat de Statul Român, în toamna anului 1869 se înființează încă două școli românești: Școala reală cu 3 clase, prima de acest fel în Ardeal și școala comercială superioară, tot cu 3 clase. În acest scop, clădirea se mărește prin zidirea aripii de miazăzi (fig. 2).

Intr-adevăr, la începutul anului 1859, Alexandru Ion Cuza reușește votarea în Camerele legislative din Iași și București, a unui ajutor anual de 50 galbeni pentru școlile din Brașov. În anul 1860, la intervențiile stăruitoare ale episcopului Andrei Șaguna, sosește și aprobarea guvernului austriac pentru deschiderea claselor superioare, primul profesor al clasei a V-a fiind dr. Ioan Meșotă (1838–1878), cel care introduce în școală studiul limbii franceze. Anul 1866 marchează ținerea primului examen de maturitate (baccalaureat) în prezența chiar a arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna. În anul 1868 gimnaziul număra 230 elevi, din care 30 din România.

Pentru sporirea veniturilor atît de necesare, școala reușește să aducă în proprietatea ei „băile de aburi”, înființate de români încă în anul 1856 și care devin astfel „Băile Eforiei”.

Această epocă era dominată de trei mari figuri: Ion I. Lapedatu (1844–1878), Andrei Birseanu (care în 1881 se așează ca profesor la Brașov) și Virgil Onițiu, urmați apoi de dr. Iosif Blaga, care la retragerea sa în anul 1927, lasă ca director pe tânărul profesor dr. Ioan Moșoiu.

Spiritul și însemnătatea acestui așezămint cultural românesc, erau astfel exprimate de Octavian Goga (fost elev al Liceului), la 17 mai 1925, cu prilejul jubileului de 75 ani al Liceului: „Paralel cu Blajul care m-a învățat cultul trecutului, aci s-a hrănit speranța pentru ziua de mîine. În chiliile de pe Tîrnave se visau splendorile romane, sub Timpa Brașovului palpitau fiorii renașterii românești”⁸ (fig. 14).

Printre promotorii de seamă ai culturii românești, s-au numărat și medicii din Brașov, singurul oraș din Ardeal, unde în perioada de pînă la Unire a existat „o continuitate medicală românească”⁹.

După așezarea la Brașov a primului medic român stabilit aici, doctorul Vasile Popp, autorul celei dintîi lucrări medicale scrisă în limba română („Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna”) și care a stat în fruntea mișcării științifice și literare care s-a constituit la Brașov în

⁶ *Ibidem*, p. 109.

⁷ *Ibidem*, p. 154–155.

⁸ Aurel A. Mureșianu, *op. cit.*, p. 31.

⁹ Dr. V. L. Bologa, *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal*, Cluj, 1927, p. 66.

deceniul al treilea al secolului trecut¹⁰, medicii care îl continuă contribuie direct la susținerea liceului românesc.

Doctorul Pavel Vasici, medic al Carantinei din Timiș, om de o vastă cultură și cu o fecundă activitate pe tărîmul științific și cultural, și-a adus o contribuție substanțială la înființarea și dezvoltarea gimnaziului. În calitate de „consilier școlar al guvernului”, el vizita deseori școala, prezida sesiunile de examene publice și îi acorda sprijin material. Tot el ia măsuri pentru traducerea în limba română a manualelor pentru școlile medii, în care scop la 31 ianuarie 1851 se adresează Eforiei școlare ca să-i recomande persoanele competente pentru traducerea manualelor, și anume, numai a celor admise de guvern¹¹ (fig. 3 și 4).

Un susținător al Gimnaziului din Brașov a fost și doctorul Nicolae Gănescu (fig. 5), primul medic de dincolo de munți, așezat la Brașov la 6 martie 1861¹² și rămas aci pînă la moartea sa, petrecută în 24 martie 1875¹³. La numai doi ani după stabilirea sa în Brașov, el depune la 11 februarie 1863 la Eforia școlară un testament, prin care lasă o parte din bunurile sale gimnaziului românesc din Brașov, deoarece „imi plăcu din inimă, ca Român, să iau parte după putință, la sacra dumneavoastră îngrijorare pentru prosperitatea națiunii noastre, virtute măreață și necomparabilă”¹⁴.

În scrisoarea care a însoțit testamentul, după ce descrie motivele care l-au determinat să se stabilească la Brașov, el arată că în acest oraș a găsit „acea înțelegere unanimă a Românilor de aici, cu pornirea armonică și entuziastă de a lucra pentru prosperitatea națiunii lor, prin înființarea de așezăminte didactice și prin purtare de tot morală”¹⁵.

La 22 februarie 1866 testamentul este dat bisericii „Sf. Nicolae”, pentru ca după moartea sa, banii lăsați, să fie folosiți în scopuri național-culturale¹⁶.

Doctorul Nicolae Gănescu se înscrie în istoria medicinei românești ca primul medic titrat român muntean, ca primul medic român din Principate stabilit în Ardeal, ca primul medic român cu studii în Rusia (Harcov – Moscova) și tot ca primul medic român care a scris o cronică de medicină populară într-o gazetă, în Țara Românească („Foaia satului”, nr. 12, anul VI, 1 iunie 1849, scoasă de Nicolae Bălcescu).

Încercăm, după această sumară prezentare a temeiurilor și greutăților care au stat la ridicarea gimnaziului român din Brașov devenit apoi Liceul „Andrei Șaguna”, o prezentare a problemei igienei și îngrijirii elevilor, pe care o legăm de numele celor care se înscriu cronologic, ca primii medici ai acestei școli :

¹⁰ V. Netea, *op. cit.*, p. 58.

¹¹ Andrei Birseanu, *op. cit.*, p. 58–59.

¹² Arh. st. Brașov, Eforia școlară, dos. 102, anexa 1.

¹³ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 23 din 27 aprilie 1875, p. 3.

¹⁴ Arh. st. Brașov, Eforia școlară, dos. 102, anexa 1.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Andrei Birseanu, *op. cit.*, p. 183.

- Doctorul Iuliu Mureșianu (1873–1876);
- Doctorul Ioan Neagoe (1877–1881);
- Doctorul Petre Cioran (1881–1886);
- Doctorul Gheorghe Baiulescu (1881–1916).

Îi vom consemna în rîndul cuvenit, încercînd prin diferite documente de arhivă – în mare parte inedite – să desprindem medico-istoric, problema legată de începuturile asistenței medicale în școlile românești din Brașov.

Doctorul Iuliu Mureșianu

A trăit între anii 1848–1921, medic militar colonel, absolvent al Gimnaziului din Brașov în anul 1867¹⁷ și este primul absolvent al acestei școli devenit medic (fig. 6).

Puținele date pe care le-am găsit cu referire la dr. Iuliu Mureșianu ne determină să dăm unele informații biografice găsite în neorologul publicat în ziarul „Carpații”.

Este descendent al Mureșenilor, născut la Iași în 1848, unde tatăl său Dim. I. Mureșianu funcționa ca interpret al consulatului austriac de aoi.

După absolvirea școlii primare din Năsăud, trece la Brașov la unchiul său Iacob Mureșianu, sub a cărui îndrumare și îngrijire termină cursul liceal la noul gimnaziu românesc din Brașov, fiind unul dintre primii lui absolvenți. Dedicîndu-se frumoasei cariere medicale, se înscrie la Institutul medico-militar „Josephinum” din Viena.

După absolvirea academiei medico-militare își începe cariera ca medic locotenent în garnizoana Brașov, unde a funcționat mulți ani. Mutat mai tirziu în Hertegovina, în decursul războiului de ocupație din 1878, a dezvoltat o activitate neobosită și a alinat durerea multor răniți români. Apoi a funcționat ca medic colonel comandant al spitalului garnizoanei Cernăuți. Își cere pensionarea în anul 1906 reintorcîndu-se în Brașovul său iubit, unde își reia cu nerăbdare activitatea, participînd la toate mișcările culturale naționale ca membru și sprijinitor al diferitelor societăți și reuniuni (fig. 7).

„Om integru, cu o cultură largă și aleasă, inimă deschisă, un model de virtute cetățenească D-nul Iuliu Mureșianu lasă după sine regretele unanime în mijlocul tuturor acelora, Români și străini care l-au cunoscut, simțit și iubit și cari l-au condus ieri în număr atît de mare la ultimul său locaș”^{17a}.

A decedat la 10 noiembrie 1921, fiind înmormîntat în cimitirul „Groaveri” din Brașov.

La 1/13 decembrie 1873 „în semn de recunoștință către institutul căruia am a-i mulțumi o mare parte din educațiunea mea”, doctorul Iuliu Mureșianu se oferă să viziteze cu totul gratuit pe școlarii bolnavi de la școlile românești din Brașov¹⁸. Această ofertă s-a făcut pe un termen de trei ani.

¹⁷ *Ibidem*, p. 567.

^{17a} „Carpații”, Brașov, an I, nr. 8 din 11 noiembrie 1921, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*, p. 390.

Astfel, la data de 20 ianuarie 1877 Ioan Meșotă se adresează Eforiei școalelor în problema medicului școlii, scriind printre altele că „de câțiva ani încoace, școlarii săraci ai gimnaziului nostru și ai celorlalte institute împreunate cu acesta, au avut favorul acela că în caz de boală erau căutați de Domnul Dr. medic Iuliu Mureșianu, care se oferise din îndemn propriu la acest serviciu gratuit. Cu finea anului 1876 însă Domnul dr. Iuliu Mureșianu declară că nu mai poate urma angajamentul luat, de a sta la dispoziția junimei noastre studioase în caz de boală”. Anterior, în conferința de la 5 ianuarie 1877 corpul profesoral hotărăște să aducă mulțumiri doctorului Iuliu Mureșianu (fig. 8).

În aceeași scrisoare, Ioan Meșotă cere Eforiei școalelor să angajeze prin remunerație un medic din Brașov, care să caute în caz de boală pe studenții săraci gratuit și totodată să fie obligat de a vizita o dată pe lună toate clasele. El mai cere apoi, ca Eforia școalelor să se adreseze către Comitetul pentru ajutorarea școlarii săraci, ca acesta să plătească medicamentele pentru studenții săraci, medicamente care se pot procura cu prețuri scăzute de la farmacia lui Száka din Brașov. În încheiere se cere ca să se pună la dispoziția studenților săraci după trebuință, un număr oarecare de bilete la baia de aburi, care să se împartă gratuit¹⁹.

La data de 7/9 februarie 1877, Eforia școalelor cere delegației școlilor centrale române, să angajeze un medic pentru școlarii săraci, cu o remunerație cel mult pînă la suma de 100–150 fl. pe an și care să cerceteze o dată pe an clasele tuturor școlilor române²⁰. Cu îndeplinirea acestei hotărîri din 2/14 martie 1877, este însărcinat directorul Ioan Meșotă²¹.

Prestigiul medical de care s-a bucurat doctorul Iuliu Mureșianu, l-a determinat pe Gh. Barițiu să apeleze la serviciile sale, așa cum rezultă din scrisoarea datată 10 decembrie 1892 prin care îl roagă „semi faceți onoarea la o oră cînd veți putea se me ecsaminați mai de aproape” și mai departe, „am se ve fiu totdeauna recunoscătoriu pentru înțeleptulu și frățesculu consiliu cemi veți da al DVoastră totdeauna stimatoriu G. Barițiu”²².

Doctorul Ioan Neagoe

Marea personalitate a acestui medic român merită și impune rememorarea unor date legate de numele său²³.

¹⁹ Arh. st. Brașov, Eforia școlară, dos. 273, anexa 6.

²⁰ *Ibidem*, anexa 1.

²¹ *Ibidem*, anexa 9.

²² Scrisoare aflată în păstrarea lui Mircea Gherman, Brașov.

²³ Dr. Valeriu L. Bologa, *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal*, Cluj, 1927; C. Z. Petrescu, *Misiunea Doctorului Neagoe*, Ed. Fundația Culturală M. Kogălniceanu, București, 1946; Arnold Huttman, Valeria Căliman, *Medici brașoveni, prieteni ai lui Mihail Eminescu*, în „Astra”, an. II, nr. 9, p. 10.

S-a născut la Sebeș-Alba la 1 ianuarie 1849. După moartea tatălui său, familia se mută la Blaj, unde tinărul termină liceul. Studiile universitare le face la Viena, fiind promovat doctor în medicină în anul 1877. Se stabilește la Brașov ca medic practician, unde prin moartea doctorului Beldi este numit în anul 1881 medic al căilor ferate, pe linia Brașov–Apața, post pe care l-a ocupat până în decembrie 1883. Colaborator al „Gazetei Transilvaniei”, se numără alături de Slavici, printre fondatorii „Tribunei” din Sibiu (14/26 aprilie 1884).

În anul 1884 părăsește Brașovul, mutându-se la București, ca medic șef al unui serviciu de izolare la spitalul Colentina, apoi profesor de igienă la Liceul „Matei Basarab”.

Între 25 iunie 1888 și 5 ianuarie 1889 călătorește în Italia, Franța și Spania, trimis de statul român pentru a studia pelagra. El dovedește mizeria ca factor cauzal, subliniind lipsa altor alimente, în afara porumbului stricat, considerat de cei mai mulți autori ca provocator al acestei boli. În anul 1900 Academia Română îi acordă jumătate din premiul „Adamache”, și anume, 2500 lei pentru lucrarea „Studii asupra pelagrei”.

I. Neagoe moare la București la 6 decembrie 1910. Bun și intim prieten al lui Mihail Eminescu, el va rosti acea emoționantă cuvântare la moartea acestuia.

La data de 29 mai 1877, doctorul Ioan Neagoe se oferă să „ia sub cură pe toți studenții fără diferențiere de la ce școală, fără nici o pretențiune de onorariu”. Iată textul scrisorii înaintate școlii:

„Subscrisul, stabilindu-se ca medic în loco și ținând de onoare a face preaveneratei sesiuni profesionale cunoscut cum că este aplicat a primi pe toți studenții fără diferențiere de la ce școală a susnumitului gimnaziu sub cura sa medicală, nefăcând nici o pretențiune de onorariu. Totodată rogu pe respectivii Domni profesori a binevoi de-a face prin clase cunoscută asta voință a mea și a le spune că locuința mea este Tîrgul oailor nr. 43 (Rossmarkt). Sperînd din partea preaveneratei sesiuni profesionale în astă cauză o rezoluțiune afirmatoare am onoarea de a mă subsemna. A prea veneratei sesiuni profesionale, gata spre servire ss. Ioan Neagoe, Dr. universal medicinae Brașov în 29/5, 1877”²⁴.

Din răspunsul Eforiei școalelor de la 26 noiembrie 1877 către doctorul P. Cioran, aflăm că acesta se oferise în același scop și tot gratuit și căruia i se aduce la cunoștință că o ofertă similară fusese deja acceptată de școală din partea doctorului Ioan Neagoe și înaintată încă în luna mai a acestui an²⁵.

În 11 iunie 1879, Eforia școalelor eliberează un atestat pentru dr. Ioan Neagoe, în care se arată că „Ioan Neagoe doctor în medicină, în calitate de medic al școalelor noastre centrale din 26 decembrie 1877 pînă astăzi, a cercetat atît institutul nostru de învățămînt pentru delăturarea oricărui

²⁴ Arh. st. Brașov, Eforia școlară, dos. 273, anexa 11.

²⁵ *Ibidem*, anexa 12.

rău care s-ar fi putut ivi prin epidemiile cit și pe copiii școlari bolnavi atît în institut cit și în afară de institut, cu zel și știință care-l caracterizează spre deplină mulțumire a noastră, fără nici un onorar²⁶.

La 22 septembrie 1881, în scrisoarea adresată Eforiei școalelor, doctorul Ioan Neagoe arată că „împrejurările și lipsa de timp” îi impun a-și da demisia din postul de medic al școalelor române din Brașov. După ce arată că nu există nici un dubiu că „sănătatea este capitalul cel mai puternic atît pentru un individ cit și pentru un popor”, el aduce la cunoștința Eforiei că din toamna anului trecut a înaintat Direcțiunii școalelor centrale române proiectul unor statute „pentru formarea unui fond de ajutorare și îngrijire a studenților săraci, în caz de morb cu privire și la așa numitele stațiuni feriale”. „Aceasta nu am făcut-o din lucru de idei, ori din voința de a mă arăta mai înțelept ca alții, ci am făcut-o pentru a ajuta stării deplorabile sanitare a școalelor noastre, căci — mens sana in corpore sano — locuiește și valoarea unui popor stă în proporțiune dreaptă cu avarea lui în minte și brațe sănătoase”²⁷ (fig. 9).

Doctorul Petre Cioran

Originar din Rășinari, născut în anul 1851, și-a făcut studiile medicale la Graz și îl găsim ca medic practic în Brașov de la 1877 încolo²⁸.

Acesta apare ca urmaș al doctorului Ioan Neagoe ca medic al școlii, ceea ce reiese din scrisoarea adresată lui de către Eforia școalelor datată 29 octombrie 1881, și prin care îi aduce mulțumiri pentru că a primit postul de medic al școlilor în mod gratuit²⁹.

În scrisoarea datată 31 august 1882, Eforia școalelor face cunoscut delegațiunii școalelor centrale, că există uzul ca la finea anului școlar să se remunereze medicul școlar, respectiv doctorul Petre Cioran, pentru serviciile ce le-a prestat în mod exemplar. Cum însă doctorul Petre Cioran a declarat că dorește să-și aducă serviciile sale în mod cu totul gratuit, avînd în vedere greutatea materiale ale școalelor, Eforia recomandă ca delegațiunea școlară să trimită celui în cauză o adresă de mulțumire³⁰.

Funcționează în acest post pînă la 7 martie 1886, cînd, nemaiputînd satisface serviciul său în care a fost numit din partea Eforiei școalelor prin hotărîrea nr. 49/1881, își prezintă demisia³¹.

La 26 martie 1886, Eforia școalelor trimite doctorului Petre Cioran o scrisoare de mulțumire pentru serviciul prestat, exprimîndu-și totodată regre-

²⁶ *Ibidem*, anexa 7.

²⁷ *Ibidem*, anexa 14.

²⁸ Dr. V. L. Bologa, *op. cit.*, p. 73.

²⁹ Arh. st. Brașov, Eforia școlară, dos. 273, anexa 15.

³⁰ *Ibidem*, anexa 2.

³¹ *Ibidem*, anexa 19.

tul că nu se află în posibilitatea plăoută de a recompenso materialicește serviciile depuse de acesta ca medic³².

În timpul funcțiunii sale ca medic școlar, elevii săraci erau ajutați cu medicamente gratuit, din fondul pentru ajutorarea școlarilor săraci³³.

Doctorul Gheorghe Baiulescu

Cu doctorul Gheorghe Baiulescu ajungem la medicul care va sluji școala pînă în preajma primului război mondial. Marea sa personalitate impune o scurtă prezentare biografică, care să permită o mai profundă cunoaștere.

S-a născut la 27/2 iulie 1855 la Brașov³⁴, ca fiu al protopopului Bartolomeu Baiulescu, care a avut trei fii: Ioan, Romulus și Gheorghe și o fiică Maria. După terminarea școlii primare și a Liceului „Andrei Șaguna” la Brașov în anul 1873 (făcînd și două clase la Liceul „Honterus” din Brașov) pleacă la Viena, cu intenția de a urma arhitectura, avînd mare talent pentru desen. La sfatul fratelui mai mare, Ioan, fiind suferind de ochi, se înscrie la medicină, urmînd în același timp și conservatorul de muzică. Este promovat doctor în medicină la data de 17 noiembrie 1880 și, din lipsă de mijloace, nu poate termina ultimul an al conservatorului. Dorește să se stabilească în capitala țării unde în 1883 depune examenul de liberă practică, dar la străruințele tatălui său vine la Brașov, unde în anul 1885 se căsătorește cu fiica marelui comerciant brașovean Diamandi Manole. Timp îndelungat medic al școlilor și profesor de igienă (1886–1916), funcționează în aceeași perioadă și ca medic al Casei cercuale (din 1885) al cărei medic șef devine (fig. 11). Înaintea izbucnirii războiului mondial, înființează pe lîngă Liceul „Andrei Șaguna” un institut de hidroterapie (1895), care se deschide în mai 1896 fiind frecventat, în timpul verii datorită reputației sale de numeroși bolnavi din România (fig. 12). În acest timp își scrie și tratatul de hidroterapie de 700 de pagini care primește premiul de 10.000 franci al Academiei Române, în anul 1895 (fig. 13). În gazetele locale publică numeroase articole de popularizare a medicinei, iar în jurnalul redactat de tatăl său „Meseriașul Român”, sfaturi medicale. Scoate o revistă, „Sănătatea”, pentru igienă și medicină populară, apărută în anul 1908 citeva luni, după care își încetează apariția din lipsă de fonduri.

Doctorul Gheorghe Baiulescu a participat activ la toate mișcările naționale și culturale, făcînd parte din Eforia și Delegația Școlară. A cîntat un timp ca violonist în cadrul Filarmonicii orașului.

În cadrul definirii personalității sale este interesantă de relatat informația din „Telegraful Român”, Anul XXV, nr. 3 din 17 ianuarie 1877 (Viena), referitoare la Serbarea de anul nou dată de Societatea academică „Româ-

³² *Ibidem*.

³³ Andrei Birseanu, *op. cit.*, p. 380.

³⁴ Extras de naștere, original, aflat în păstrarea dr. medic Emil I. Bologa.

nia Jună" din Viena în saloanele „Hotelului Metropole”. Il găsim în programă pe studentul în medicină Gh. Baiulescu executând la vioară acompaniat de J. Mureșianu stud. tech., „Fantezia” din opera „La Juive” și „Piesa de Salonu” de Vieuxtemps. Cităm din textul acestei informații: „ca eroi ai acestei părți au escelatu în musica instrumentala! virtuosul violonistu George Baiulescu st. med.³⁵”

În anul 1916, cu ocazia intrării României în război, la stăruința populației maghiare și germane de a cărei mare apreciere și stimă se bucura, a întâmpinat armata română la intrarea în Brașov, fiind apoi numit ca primul primar român al orașului. Este pensionat pentru limită de vîrstă la data de 1 octombrie 1925.

Cinci ani mai tîrziu (1930), cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la promovarea sa ca medic, Universitatea din Viena îi trimite o felicitare semnată de Grassberger, decanul facultății de medicină, care îi este înmînată de o delegație de medici sași, condusă de dr. Deppner și dr. August Fabrizius.

La data de 29 noiembrie 1930 Asociațiunea Generală a Medicilor, Filiala Brașov sărbătorește evenimentul în sala Sfatului, invitația purtînd semnătura președintelui doctor Nicolae Căliman³⁶.

Din cauza unei atero-scleroze avansate și a vîrstei înaintate, în noaptea de 15 spre 16 martie 1935, după o gripă peste care trecuse, moare pe neașteptate printr-o criză cardiacă. Înmormîntarea sa a fost o adevărată manifestare de stimă și regret la care a participat întreg orașul³⁷ (fig. 10).

Iată vorbele scrise de Axente Banciu în „Țara Birsei” (an VII, nr. 3, 1935, pag. 265): „Ne-a părăsit unul dintre cei care făceau legătura vie între deceniul al șaselea din veacul trecut cu zilele noastre, octogenarul cu suflet de adolescent. Îl regretă Brașovul... medicii... școala... știința medicală românească”.

Doctorul Gheorghe Baiulescu devine medic al gimnaziului român din Brașov în anul 1886³⁸.

Numărul mare de elevi de la școlile românești din Brașov, dorința de a se asigura o asistență sanitară permanentă, îl determină pe medicul Baiulescu să propună Eforiei școlare înființarea unui post permanent de medic cu o remunerație anuală convenabilă. În acest sens, la 5 noiembrie 1886 înaintează Eforiei un memoriu³⁹ prin care aduce argumente în sprijinul celor propuse: „Din cei 850 de școlari și fetețe care au cercetat școlile noastre în anul școlar 1885/1886 un mic fragment, abia 30% trăiesc în aceleași condițiuni regulate ca copiii de la alte institute, marea majoritate, cel puțin 70% sînt copii săraci, copii de țărani de la sate, care abia se pot susține la învățătură în oraș, sau copiii locuitorilor din suburbiile Bra-

³⁵ Originalul în colecția manuscrise Dr. E. I. Bologa (dos. Dr. I. Neagoe).

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Andrei Birseanu, *op. cit.*, p. 578.

³⁹ Arh. st. Brașov, Eforia școlară, dos. 273, anexa 21.

șovului, unde mizeria și sărăcia este și mai avansată. Acești sărmani copii trăiesc în cele mai nefavorabile condițiuni igienice, avînd hrană slabă, vestimente defectuoase și locuință nepotrivită. Se înțelege de la sine că sub astfel de împrejurări și cazurile de boală sînt mai frecvente. Să ne întrebăm însă ce se întîmplă cu acești copii în caz de boală? Toți sînt avizați la ajutorul școalelor spre a-i căuta". Ca exemplu menționează cazul cu ivirea boalei „egyptiană” de ochi la mai multe școli din țară și care a luat forma unei epidemii. Pentru a se constata dacă existau asemenea cazuri de boală la școlile centrale române, în primele zile ale lunii octombrie 1886 au fost examinați 800–900 elevi și eleve.

Propunerea făcută de doctorul Gh. Baiulescu s-a discutat în ședința Eforiei școlare din 16 februarie 1887, hotărîndu-se înființarea unui post de medic pentru școlile centrale române cu un salariu anual de 300 fl. Salariul se va plăti în rate lunare, începînd cu data de 1 septembrie 1886⁴⁰.

În ședința din 20 aprilie 1893, Eforia școlară stabilește și obligațiile ce revin medicului școlar, printre care și pe aceea de a cerceta școala o dată pe lună și face un raport detaliat despre activitatea sa la sfîrșitul fiecărui an școlar⁴¹.

Pe baza acestei hotărîri, la data de 5 octombrie 1894 dr. Gh. Baiulescu întocmește primul său raport, care prin datele pe care le cuprinde ne dă pentru prima oară o imagine a situației sanitare a școlilor române din Brașov. De aceea considerăm importantă redarea lui în întregime.

Pre'On. Eforie a școalelor centrale rom. ort. răs.

La cererea On. Eforiei am onoare a prezenta următorul raport despre activitatea mea ca medic al școalelor centrale rom. ort. răsăr. în decursul anilor școlastici 1892/3 și 1893/4.

Ca și în anii precedenți și în decursul anilor ca medic al școalelor am avut a satisface unei duble îndatoriri:

A. Să dau îngrijire medicală elevilor bolnavi;

B. Să fac vizitațiuni școlare sanitare.

ad A) Căutarea elevilor bolnavi s-a făcut atît ambulatorice, cît și în locuința bolnavilor.

În anul 1892/3 în decursul celor 10 luni de școală s-au făcut 1823 vizite la bolnavi ambulanți, și 216 vizite în locuința elevilor bolnavi.

În anul 1893/4 numărul vizitelor în ambulatoriu a fost de 1765, iar al vizitelor făcute la patul bolnavului 265.

Vizitele pentru bolnavii ambulanți s-au făcut în orele mele de consultațiune și adică, după o înțelegere prealabilă cu D-nii directori, pentru bolnavii mai gravi, cari nu pot cerceta prelegerile, dimineața la orele 7¹/₂–8, iar pentru ceilalți bolnavi ambulanți la orele 1–2 după prînz. Aceste ore de consultație s-au făcut încă înainte cu 3 ani, în felul acesta, pentru ca să

⁴⁰ *Ibidem*, anexa 23.

⁴¹ *Ibidem*, anexa 25.

se evite ori ce colisiune cu orele de studiu și prin urmare, cererea ce mi s'a adresat de Pre'On, Eforie la începutul anului acestuia ca să fixez orele de consultațiune astfel ca să nu coincidă cu orele de prelegeri, s'a satisfăcut deja înainte cu 3 ani de zile.

Din boalele contagioase s-au ivit în decursul anului 1892/3, influența și morbillii (pojarul", iar în anul 1893/4 fără de pojar și tusea convulsivă. Pojarul a luat în iarna anului 1894 caracterul unei epidemii și a gresat mai cu seamă între copiii școlilor elementare.

Din boalele necontagioase de un caracter mai grav, care a cerut ajutorul meu medical la patul bolnavilor, însemnez aci câteva cazuri de tifus abdominal, câteva afecțiuni mai grele de grumaz și un caz greu de pneumonie, care însă toate s'au terminat cu vindecarea completă. Tot în ambulatoriu s'a examinat și elevii, care aveau să fie dispensați de la orele de gimnastică, desemn și cîntări din cauza vreunui defect corporal și li s'au eliberat adevărurile trebuincioase.

ad B) Vizitațiunile școlare sanitare s'au făcut regulat în fiecare an de cite două ori (decembrie și iunie) pe măsura prescrierilor legii, cu scop de a cerceta ochii elevilor cu privire la maladia egipteană (trachomă). La aceste ocazii fiecare elev a trecut prin mîinile medicului și a fost supus unei vizite generale din punct de vedere sanitar.

Relații la boala egipteană la institutul nostru nu s-a putut constata decît 4—5 cazuri ușoare, care apoi au stat permanent în cura și sub controlul medical al medicului școlilor.

Ivindu-se în decursul anului 1893 în una din clasele inferioare câteva cazuri de rîie (scabie), acest incident a dat însă, ca să se hotărască din partea organelor competente, ca medicul școlilor să fie îndatorat să facă vizitațiuni sanitare lunare în fiecare clasă.

Această dispozițiune însă din partea medicului școlar nu s'a dus în îndeplinire și adeva din următoarele motive:

Pentru ca să mă refer și eu la cazul special care a dat însă la aducearea acestui conclud, observ mai întîi, că rîia este o boală contagioasă, care se transmite de la o persoană la alta numai prin contact mai îndelungat și mai cu seamă la persoane care dorm împreună cu căldura patului; nu se transmite însă prin atingerea scurtă, nici prin vestimente. Rîia nu se lățește în școală, ci în locuințele elevilor, care atît din punct de vedere al ăurăteniei, cit și al celorlalte cerințe igienice lasă mult de dorit. Vizitațiunile școlare cu scop de a constata astfel de afecțiuni ar trebui să fie foarte minuțioase, ar trebui fiecare elev cercetat cu deamînnutul.

Se înțelege de sine însă că o astfel de cercetare făcută la 1160—1200 de copii în fiecare lună ar impune doctorul școlilor o sarcină peste măsură de grea, care n'ar sta în nici o proporție nici cu rezultatele constatărilor eventuale nici cu orarul, care s-a fixat pentru acest post.

Dar sub împrejurările cum se găsesc la institutele noastre, astfel de vizitațiuni sînt și cu totul superflue. Aproape toți elevii bolnavi sau care sînt suspecti a fi bolnavi, bogați și săraci — excepțiunile sînt rarități —

stau în ioră gratuită a medicului școalelor și chiar dacă elevul nu s-ar prezenta din propria inițiativă la medic, profesorul îl trimite de regulă a fi cercetat. În urma unei dispozițiuni luate în coîtlegeră cu Domnii directori ai institutului încă înainte cu cițiva ani, lipsurile de la prelegeri în caz de boală nu se scuză, decit pe baza unei adeverințe din partea doctorului școalelor. Fiecare elev bolnav prin urmăre este scutit și controlat de doctorul școalelor, chiar și dacă nu se fac vizitațiunile școlare în fiecare lună. Altfel ar sta lucrurile cînd chemarea doctorului școalelor ar fi – după cum într-adevăr este la toate celelalte institute – numai controlul școalei iar nu și căutarea elevilor bolnavi. La institutele noastre din contră sarcina cea mai grea a medicului școalelor este îndatorirea de a căuta elevii bolnavi și după cum arată cifrele din fruntea acestui raport, numărul vizitelor la ambulanți și la patul bolnavilor este destul de considerabil și dă un tablou destul de clar despre activitatea medicului școalelor în această direcție. În cazuri de boală 80% din elevii institutelor noastre sunt căutați de medicul școalei, ceea ce este și foarte explicabil luînd în considerare numărul mare de elevi săraci, de elevi străini lăsați în îngrijirea gazdelor⁴².

Introducerea igienei ca studiu de învățămînt

Fără a putea afirma că acest lucru s-a făcut pentru prima oară la o școală românească, faptul se înscrie în contextul umanist și progresist în care cei în drept orientau și organizau problemele învățămîntului și cele legate de grija față de elevi.

De altfel, încă din anul 1873 G. Barițiu atrăgea atenția asupra situației deplorabile în care se găseau majoritatea localurilor școlilor, în care „dai ou capul de grindă, nepodite, podite foarte rău, unele cu pereții mucezi și negri de fum și pulberea îngroșată, neaerisite și nemăturate cu luna întregă”. De aceea el cere să se pună „cel mai mare temei pe știința igienei”⁴³.

Dată fiind o asemenea stare, la 20 octombrie 1877, Eforia școlară din Brașov, cu nr. 124, trimite gimnaziului recomandarea magistratului, prin care propune introducerea învățămîntului despre cazuri sanitare, după cartea doctorului Böck⁴⁴.

La 20 noiembrie 1877, directorul Gimnaziului Ioan Meșotă, răspunde Eforiei școlare, arătînd că în planul de învățămînt al școlilor populare, igiena nu face un obiect special de învățămînt cu ore anumite, de aceea nu este de lipsă introducerea unui manual de igienă pentru școlari ci se cere numai ca învățătorul să aibă oarecare cunoștințe igienice, pe care să le comunice școlarilor în orele pentru deprinderi practice. El recomandă

⁴² *Ibidem*, anexa 27.

⁴³ G. Barițiu, *Sănătate, curăția*, în „Transilvania”, 1873, nr. 1, p. 1.

⁴⁴ Arh. st. Brașov, Eforia școlară, dos. 278, anexa 2.

ținerea unei conferințe cu învățătorii școlii primare, în care să li se atragă atenția asupra cărților care se ocupă cu igiena, cum ar fi cea a lui Böck sau Vasici⁴⁵.

Abia la 28 iunie 1894 conferința profesorală hotărăște introducerea în școli a unui curs de igienă⁴⁶.

La 12 noiembrie 1894 Virgil Onițiu, director al gimnaziului, comunică Eforiei școlare, hotărîrea conferinței profesorilor de a introduce igiena ca obiect de învățămînt la clasa a VI-a gimnazială, cu cîte 2 ore pe săptămînă. În școala comercială, din cauza enormei ocupațiuni a școlarilor, igiena nu se mai poate introduce deocamdată. El recomandă ca profesor pe dr. Gheorghe Baiulescu⁴⁷.

La 12 noiembrie 1894 Eforia școlară cu adresa nr. 282/1894 răspunde gimnaziului că a hotărît ca în clasa a VI-a gimnazială să se predea igiena în mod provizoriu, cîte 2 ore pe săptămînă, prin medicul școlilor, dr. Gheorghe Baiulescu⁴⁸.

La 12 noiembrie 1894, cu decizia nr. 284/1894 dr. Gheorghe Baiulescu este numit profesor de igienă⁴⁹.

În decembrie 1894, Direcțiunea școlilor medii raportează Eforiei școlare că dr. Gheorghe Baiulescu și-a început cursul de igienă cu data de 1 decembrie 1894, cu remunerație anuală de 150 fl., plătită în rate lunare⁵⁰.

La 26 august 1898, Eforia școlară comunică doctorului Gheorghe Baiulescu, că în ședința sa din 26 august 1898 studiul igienei se șterge din planul de învățămînt din motive de economie și din cauză că studiul igienei nu este obligat prin lege⁵¹.

Ținînd însă seama de importanța mare ce o are predarea igienei pentru creșterea fizică a școlarilor, conferința profesorală din 23 iunie 1899, la propunerea lui Andrei Birseanu hotărăște reintroducerea igienei la clasa a VI-a gimnazială, cu o oră pe săptămînă, începînd cu data de 1 septembrie 1899, remunerația urmînd să se plătească din fondul „Coresi”⁵².

Aprobarea de către Eforia școlară a hotărîrii conferinței profesorale privind reintroducerea igienei este dată la 17 iulie 1899⁵³.

De aci înainte și pînă la izbucnirea primului război mondial, dr. Gh. Baiulescu, pe lîngă înalte și grele responsabilități și pe lîngă atît de bogata sa activitate social-culturală, va îngriji de sănătatea elevilor și va preda

⁴⁵ *Ibidem*, anexa 3.

⁴⁶ *Ibidem*, anexa 4.

⁴⁷ *Ibidem*, anexa 8.

⁴⁸ *Ibidem*, anexa 9.

⁴⁹ *Ibidem*, anexa 5.

⁵⁰ *Ibidem*, anexa 9.

⁵¹ *Ibidem*, anexa 12.

⁵² *Ibidem*, anexa 14.

⁵³ *Ibidem*, anexa 16.

igiena la catedra școlii. Sub exemplul și înrîurirea sa, un număr important de elevi vor îmbrățișa cariera medicală, unii atîngîndu-i culmile. În felul acesta activitatea sa medico-sanitară trebuie pe drept încadrată în spiritul general umanist care a caracterizat acest lăcaș de învățămînt, prin care Brașovul se înscrie cu dreptate și cu mîndrie, în istoria începuturilor noastre de cultură, luptă națională, învățămînt și medicină românească.

În fruntea lor, dr. Gh. Baiulescu rămîne un strălucit exemplu de medic-cetățean, de ceea ce această breaslă poate și trebuie să reprezinte în dinamica fenomenului general de cultură și în aceea a problemelor social-umane care stau la baza sănătății fizice și morale a unui popor.

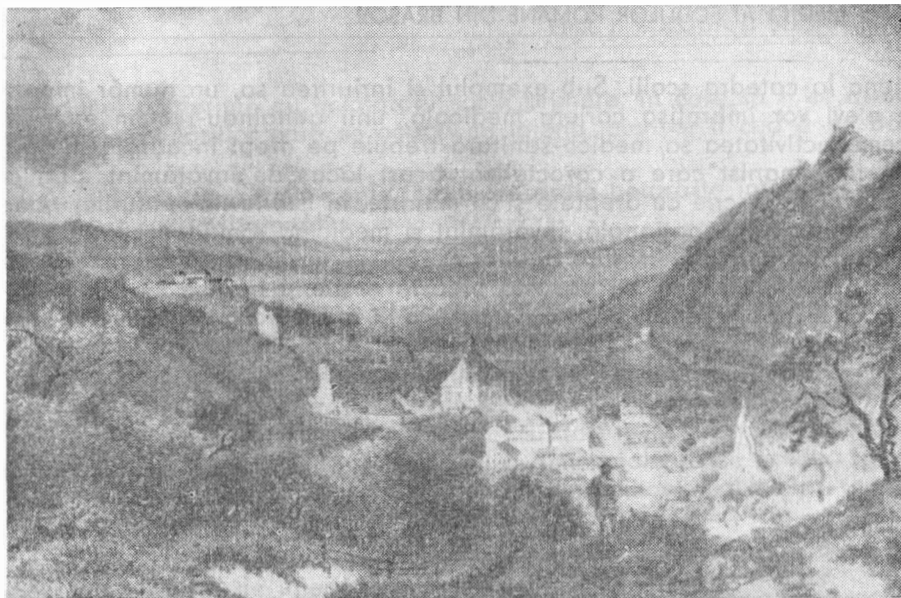

Fig. 1. – Clădirea gimnaziului în perspectivă vestică (stampă din colecția dr. med. Emil I. Bologa).

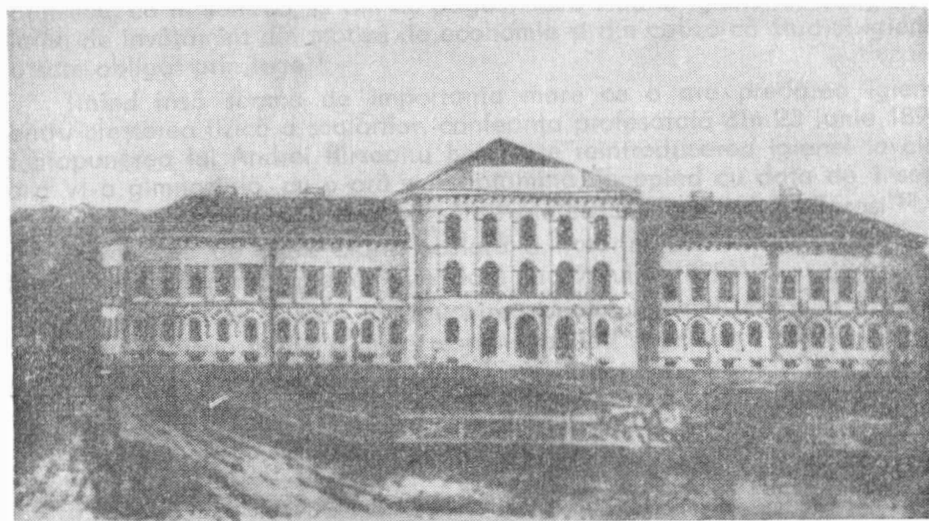

Fig. 2. – „Școalele Naționale Centrale” din Brașov (stampă executată la Viena în anul 1853 după planul arhitectului Ștefan Emilian).

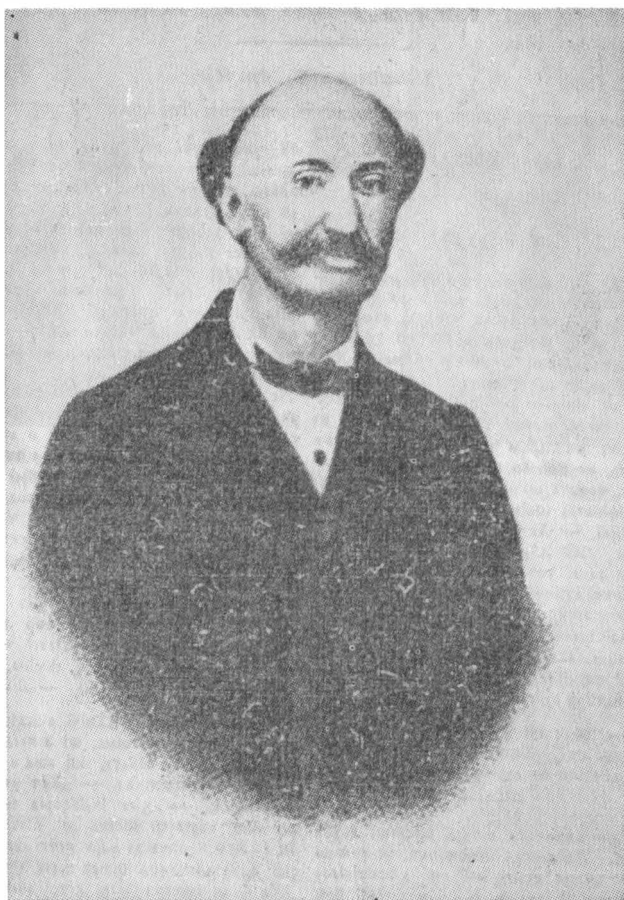
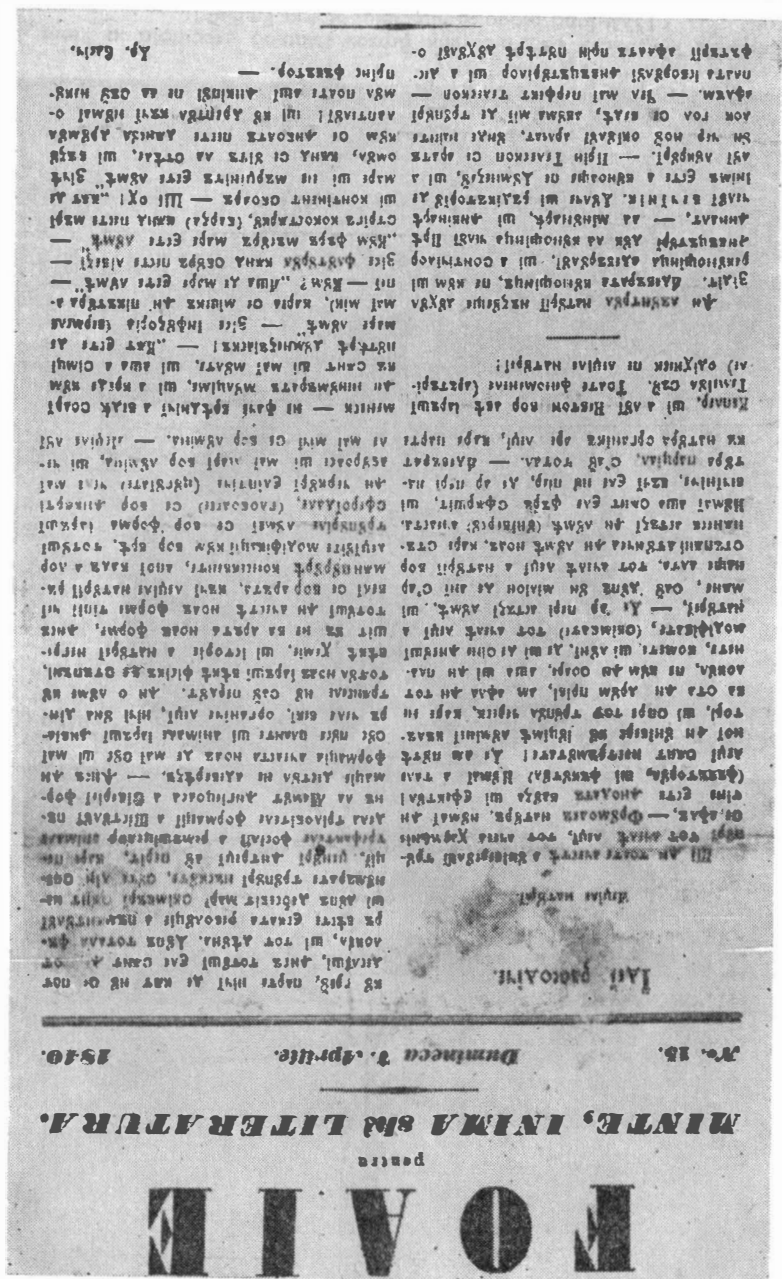

Fig. 3. – Doctorul Pavel Vasici.

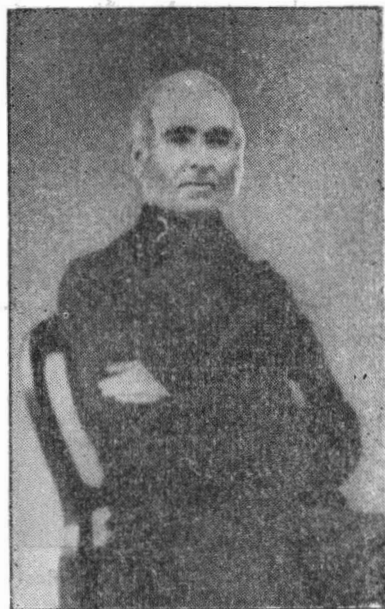

Fig. 5. - Doctorul Nicolae Gănescu.

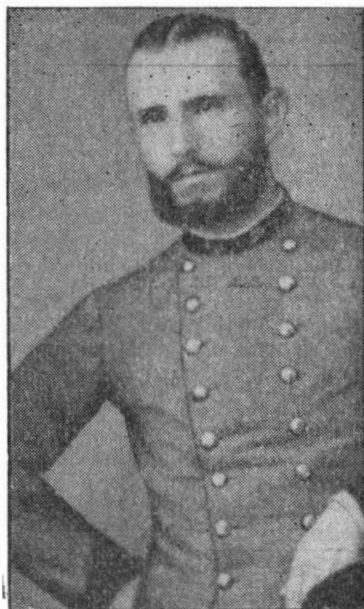

Fig. 6. — Fotografia doctorului Iuliu Muresianu ca medic locotenent.

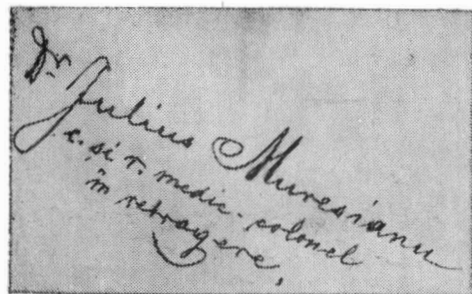

Fig. 7. — Semnătura doctorului I. Mureșianu ca medic colonel în retragere.

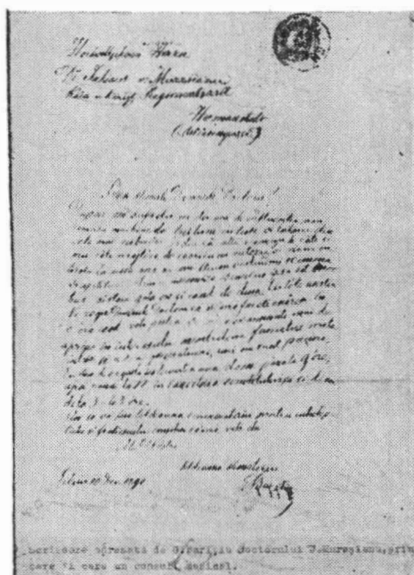

Fig. 8. — Scrisoare adresată de G. Baritiu doctorului Iuliu Mureşionu, prin care îi cere un consult medical.

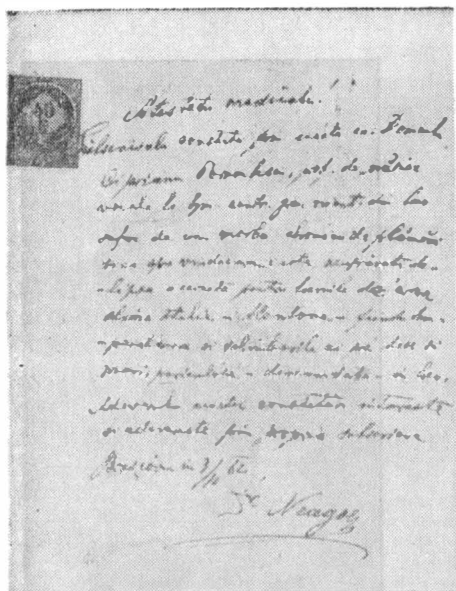

Fig. 9. – Certificat medical eliberat de către doctorul Ioan Neogoe în calitate de medic școlar, pentru Ciprian Po-rumbescu, profesor al gimnaziului.

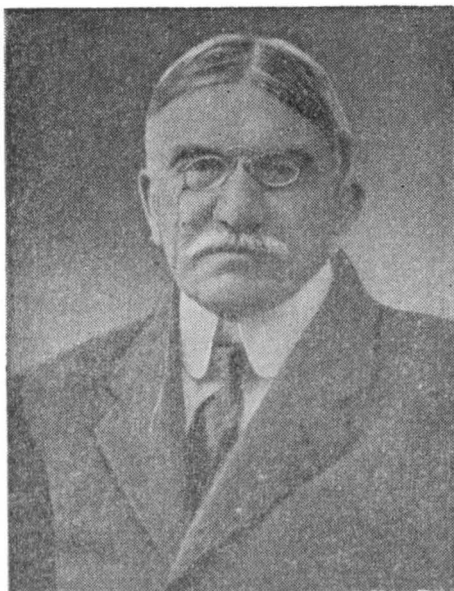

Fig. 10. – Doctorul Gheorghe Baiules-cu – octogenar.

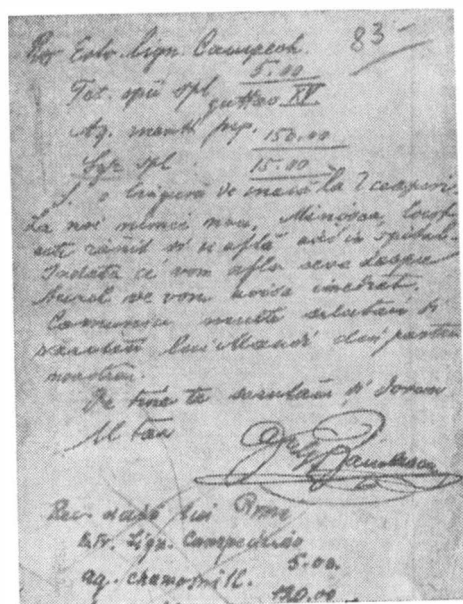

Fig. 11. – Manuscris cu rețetă semnat de dr. Gh. Baiulescu.

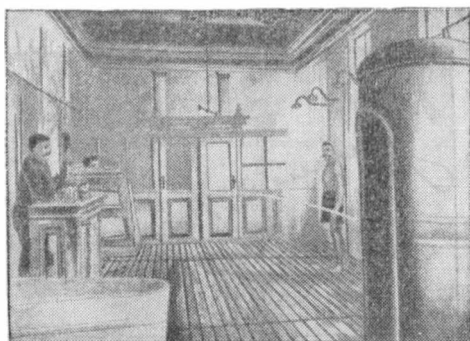

Fig. 12. – Încăpere de hidrot terapie la Stabilimentul Băilor Eforiei (1896).

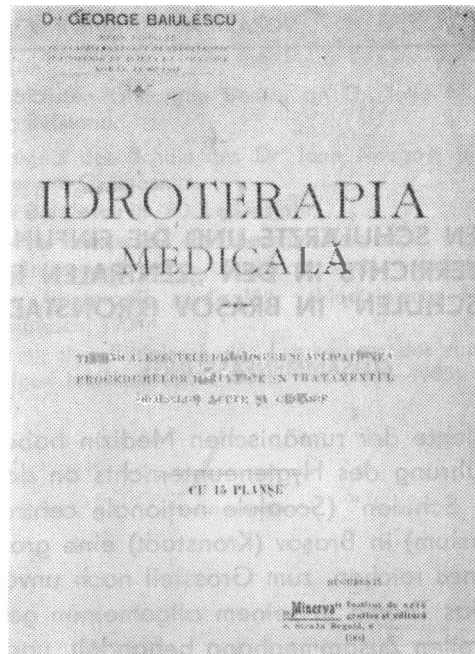

Fig. 13. – Coperta Tratatului de „Idroterapie medicală”, 1904.

Fig. 14. – Tabloul corpului profesoral la jubileul de 75 ani (1850–1925).

DIE ERSTEN SCHULÄRZTE UND DIE EINFÜHRUNG DES HYGIENEUNTERRICHTS IN DEN „ZENTRALEN RUMÄNISCHEN SCHULEN“ IN BRAȘOV (KRONSTADT)

(ZUSAMMENFASSUNG)

In der Geschichte der rumänischen Medizin haben die ersten Schulärzte und die Einführung des Hygieneunterrichts an den „Zentralen rumänischen nationalen Schulen“ (Școalele naționale centrale române, d.i. das rumänische Gymnasium) in Brașov (Kronstadt) eine grosse Bedeutung.

Auf Grund eines reichen, zum Grossteil noch unveröffentlichten Quellenmaterials wird das Thema in seinem allgemeinen gesellschaftlichen, nationalen und kulturellen Zusammenhang behandelt, und auf die Wichtigkeit hingewiesen, die in jener Zeit Fragen der Hygiene und der Gesundheit beigemessen wurde.

Die Arbeit handelt von der Tätigkeit und den Verdienste derjenigen, die auf dem Gebiete der Schulmedizin wirkten, und zwar der Schulärzte Dr. Iuliu Mureșianu (1873–1876), Dr. Ioan Neagoe (1877–1881), Dr. Petre Cioran (1881–1886) und Dr. Gheorghe Baiulescu (1886–1916). Dr. Gheorghe Baiulescu war ab 1894 auch der erste Professor für Hygiene an dem rumänischen Gymnasium in Brașov (Kronstadt).

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. – Ansicht von Brașov (Kronstadt) mit dem Gebäude des rumänischen Gymnasiums von Westen gesehen (Kupferstich aus der Sammlung Dr. med. Emil I. Bologa)
- Abb. 2. – „Die zentralen rumänischen nationalen Schulen“ – das rumänische Gymnasium in Brașov (Kronstadt); 1853 in Wien angefertigter Stich, nach dem Entwurf des Architekten Ștefan Emilian.
- Abb. 3. – Dr. Pavel Vasici.
- Abb. 4. – Artikel von Dr. P. Vasici in der Zeitschrift „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, 1840.
- Abb. 5. – Dr. Nicolae Gănescu.
- Abb. 6. – Dr. Iuliu Mureșianu als Sanitätsleutnant.
- Abb. 7. – Unterschrift des Dr. Iuliu Mureșianu als pensionierter Sanitätsobers.

- Abb. 8. – Brief des Publizisten Gheorghe Barițiu an Dr. Iuliu Mureșianu, mit der Bitte um ärztlichen Beistand.
- Abb. 9. – Ärztliches Zeugnis des Schularztes Dr. Ioan Neagoe, für Ciprian Porumbescu, Musikprofessor am Gymnasium.
- Abb. 10. – Dr. Gheorghe Baiulescu im. 80. Lebensjahr.
- Abb. 11. – Handschriftliches Rezept von Dr. Gheorghe Baiulescu.
- Abb. 12. – Raum für Hydrotherapie in der Badeanstalt der rumänischen Schulleiherie.
- Abb. 13. – Titelblatt der „Idroterapia medicală“ (Medizinische Hydrotherapie) von Dr. Gheorghe Baiulescu, 1904.
- Abb. 14. – Gedenktafel mit den Bildnissen des Lehrkörpers des rumänischen Gymnasiums beim 75-jährigen Jubiläum seines Bestehens (1850–1925).

NOTE ȘI RECENZII

DESPRE OBICEIURILE JUNILOR BRAȘOVENI

de PETRE ISTRATE

În cartierele Schei și Brașovul Vechi se păstrează și astăzi câteva obiceiuri frumoase ale junilor¹, care datează de foarte multă vreme². Dintre acestea, cele mai reprezentative sînt: ieșirea călări la „Pietrele lui Solomon”, denumită „Sărbătoarea junilor și a primăverii”, organizarea „jocurilor strămoșești” în diferite locuri și a „maialurilor”³.

Sărbătoarea junilor și a primăverii

Devenită tradițională în ultimii ani „Sărbătoarea Junilor și a primăverii”⁴ rămîne cea mai frumoasă și impresionantă acțiune, la realizarea ei contribuind toate grupurile de Juni. Ea are loc în fiecare an, în prima duminică din luna mai. Pentru reușita acestei acțiuni, încă din luna aprilie, vătaful, împreună cu președintele fiecărui grup, procură cele necesare pentru a ieși „Între Chetri”, fac rost de cai pentru întreg grupul, stabilesc oamenii care vor lua parte „călări”, se îngrijesc de harnașamentele cailor. Plecarea se face din Piața Prundului, care este plină de lume, venită din tot orașul, sau din alte localități, pentru a vedea Junii. De obicei în jurul orei 10 se face plecarea spre Pietrele lui Solomon, Junii tineri deschizînd coloana, fiind urmați de: „Bătrîni”, „Curcani”, „Dorobanți”, „Brașovecheni”, „Roșiori” și „Albiori”. În aceeași zi, dimineața, Junii trec pe la vâtaf, armaș mare și armaș mic, coboară în Prund, ocolesc Monumentul Eroilor și pornesc spre Pietrele lui Solomon străbătînd străzile: „Pe Tocile”, „Învățătorilor”, „Podu Crețului” și „Printre grădini”.

Pînă în 1950, Junii tineri, care ajungeau primii „Între Chetri” ocupau cele două intrări, una în stînga, denumită „Valea Rece” și intrarea principală și nimeni dintre călăreți nu putea pătrunde pînă nu plătea o sumă de

¹ Informator: Saftu Vasile, 73 ani, pensionar, str. Podul Crețului, nr. 113.

² Informator: Ion Lupșan, 63 ani, pensionar, Piața Unirii, nr. 2, crede că acest obicei datează de peste 400 de ani și s-a transmis din generație în generație.

³ Informator: Văcaru Vasile senior, 72 ani, str. Podul Crețului, nr. 68.

⁴ Sărbătoarea junilor și a primăverii în ultimii cinci ani a fost organizată de Comitetul municipal pentru cultură și artă Brașov și Consiliul municipal sindical.

bani, așa-numita „vamă”⁵, care era folosită de Junii tineri pentru acoperirea cheltuielilor ce se făceau în această zi.

O dată ajunși la Pietrele lui Solomon, într-un splendid amfiteatru natural, grupurile de juni se răspindeau pe cele două platouri, la locurile amenajate dinainte, la mese de brad sau mesteacăn, încep să petreacă, să joace hora, să arunce buzduganul și să „cînte” melodii specifice cartierului.

Junii tineri ocupă platoul din dreapta, cum se intră la Pietrele lui Solomon, iar în apropierea lor se așază Curcanii. În partea stîngă, imediat după intrare se așază Dorobanții, în apropierea scenei, iar sub stîncă mare – Roșiorii. Urcînd serpentinele pe pîscul din stînga, spre „Calea Bălanului”, îi vom întîlni pe Junii Bătrîni și Brașovecheni, în partea dreaptă, iar în stînga pe Junii Albiori⁶.

De fiecare dată cînd se organizează această manifestare, indiferent de timp, participă un numeros public, cunoscuți și simpatizanți ai Junilor, care vin să petreacă împreună cu ei sau să se fotografieze împreună pentru a pleca cu o frumoasă amintire. Pentru participanți⁷ se prezintă frumoase programe artistice pe o estradă amenajată, și concerte de fanfară. Cu ani în urmă, Junii tineri angajau cîțiva muzicanți pentru a distra publicul, pentru a cînta hora Junilor, care nu lipsește de la nici o manifestare a lor, horă care se joacă spre stînga, printre puține de acest gen în țara noastră. Se mai cîntă Sirba și Breaza, Bătuta și Briul, melodii specifice Scheiului.

Unică poate în țară, prin măreția ei, prin frumusețea locului unde se desfășoară, prin ineditul ei, această manifestare atrage în fiecare an mii de participanți.

Pînă prin anii 1950–51, cînd se organiza această ieșire la Pietrele lui Solomon, fiecare grup „scotea”⁸ cite un drapel care era dus de către sutăș. Acestea se păstrează și astăzi⁹, dar se folosesc foarte rar.

Manifestarea cu Junii la Pietrele lui Solomon durează pînă la orele 17, cînd se pregătește „coborîrea” în oraș. De data aceasta, grupurile de Juni se încolonează într-o ordine strictă, păstrată de foarte mult timp și anume: Junii tineri în frunte, apoi Bătrîinii urmați de Curcani, Dorobanți, Brașovechenii, Roșiorii și Albiori. La întoarcerea spre „Cetate”¹⁰ străbat din nou străzile: Podu Crețului, Pe Tocile, Prundului, ocolesc monumentul eroilor ridicat în memoria celor care au căzut în primul război mondial, îndreptîndu-se spre str. Brîncoveanu. De aici coboară pe Barițiu pînă în Piața 23

⁵ Junii care mergeau călări la Pietrele lui Solomon, înainte de a intra în frumosul amfiteatru, plăteau o taxă junilor tineri, din care erau retribuiți muzicanții angajați la această acțiune sau se folosea la organizarea diferitelor petreceri.

⁶ Informator: Gal Gheorghe, tehnician 59 ani, str. Podul lui Grid, nr. 1.

⁷ În anul 1969 au participat la această manifestare peste 20.000 de spectatori. În medie, la ultimele cinci acțiuni organizate s-au înregistrat cite 15.000 de spectatori.

⁸ Informator: Spudercă Flărin, 65 ani, pensionar, str. Piața Mare, nr. 86.

⁹ La Muzeul județean Brașov se găsesc drapelele celor șapte grupuri de juni.

¹⁰ Informator: Văcaru Vasile senior, 72 ani, str. Podul Crețului, nr. 68.

August, ocolesc Casa Sfatului, apoi străzile Ciucașului și Poarta Șchei, îndreptându-se spre str. Bicăzului.

La cimitinul din Groaver, unde-și doarme somnul de veci marele poet al libertății Andrei Mureșianu, toate grupurile de juni se opresc, descoperă și-i aduc un pios omagiu cîntînd două strofe din cunoscutul marș revoluționar „Deșteaptă-te române”. De aici se îndreaptă spre străzile C. Lacea, Curcanilor, Barbusse și din nou în Piața Prundului unde se despart, plecînd în diferite direcții. Pe tot traseul descris, atît la plecare cît și la înapoiere, Junii sînt întîmpinați cu aplauze, iar vîtafului îi este adresată urarea: „Să ne trăiești vîtașe”.

Sărbătoarea Junilor și a primăverii reia și valorifică frumoasele tradiții ale junilor din Scheii Brașovului, în noile condiții ale dezvoltării culturale în patria noastră¹¹.

Între anii 1950–1967, acțiunile cu Junii s-au desfășurat sporadic. În ultimii ani tradițiile Junilor au cunoscut o mare dezvoltare, au căpătat un conținut nou și bogat.

Despre jocurile strămoșești și maialurile junilor

În Scheii Brașovului și Brașovul Vechi se păstrează și azi tradiția ca Junii să organizeze „jocuri strămoșești și maialuri”, alt prilej de întîlnire cu frumoasele lor costume și obiceiuri. Aceste jocuri se desfășoară în perioada mai–septembrie, în jocurile: „Șargu”, „Variște”, „Crucea Mușicioiului”, „Fîntînița Popii” și „Foișorul Junilor Brașovecheni”.

Jocul de la „Șargu” se organizează de către Junii Roșiori de pe „Cacova” la două săptămîni după sărbătoarea de la Pietrele lui Solomon. Pentru pregătirea lui, tinerii care vor participa aleg un vîtaf pentru ziua respectivă¹², care va conduce și va deschide hora, aleg un armaș mare și armaș mic și propun fetele care vor ieși la joc. La aceste festivități participă tinerii și junii necăsătoriți, dar și cei logodiți sau care au participat cu un an în urmă la acest joc.

Tinerii, băieți și fete, se pregătesc cu cîteva zile înainte, procură cele necesare pentru împodobirea bradului, element care se folosește la toate jocurile Junilor. Pregătesc de asemenea împodobirea porților de intrare la locul unde se desfășoară jocul, confecționează din hîrtie colorată panglici și „cocarde”, stegulețe și inimioare care se distribuie participanților, iar banii se adună în „biscăne” (cutii din metal sau carton).

Pentru pregătirea jocului, tinerii sînt ajutați de Junii Roșiori care se ocupă și contribuie efectiv la reușita acțiunii. Jocurile strămoșești se pre-

¹¹ În ultimii ani, datorită frumuseții costumelor, junii au participat la mai multe festivaluri și manifestări, pe litoral, la Nedeia munților de la Fundata, Tîrgul feciorilor – Săcele, Primul festival internațional de folclor – București 1969. În 1970 au participat 185 de juni călări.

¹² Informator: Văoaru Vasile, junior, 47 ani, muncitor, str. Învățătorilor, nr. 58.

gătesc după o adevărată ceremonie. Ele au loc duminică, dar pregătirile încep de sîmbăta cînd se aduc bradul din Poiana Braşov, se face groapa pentru plantarea lui, se pregătesc ghirlande de brad şi flori, care dau un mare fast jocului. În timp ce feciorii sînt plecaţi după brad, fetele tinere, împreună cu femeile mai vîrstnice, păstrînd tradiţia şi datina, caută un muşuroi de furnici, pe care-l aşază într-o cală de lut, aduc o buruiiană numită în Schei „Mama ploaia”¹³ pe care o aşază în groapa unde va fi plantat bradul, iar o bocitoare se roagă să fie timp frumos pentru ca feciorii şi fetele să poată petrece. Atunci se recită următoarele versuri:

„Mama ploaia a murit
Soarele a răsărit,
Ca să fie timp frumos,
Să ne fie de folos”.

sau

„Cărămidă nouă
Doamne să nu plouă,
Că feciorii au pregătit,
Un joc nemaipomenit”¹⁴.

Jocul de la „Şargu” este primul care se organizează primăvara şi deschide seria celorlalte care vor avea loc în anul respectiv.

Duminică dimineaţa, cînd se organizează jocul, tinerii Roşiori împreună cu lăutarii urcă la „Stejeriş”, unde joacă hora, aruncă buzduganul pînă la ramura unui stejar, dovedindu-şi puterea şi bărbăţia. Împreună cu oamenii de pe Cacova şi Piatra Mare petrec în mijlocul naturii pînă la prînz, cînd pleacă acasă. Tinerii se îmbracă în costume specifice Junilor Roşiori, iar la orele 14 începe jocul.

După ce s-a jucat hora Junilor în jurul bradului, tinerii pleacă „să scoată” fetele la joc, care nu vin singure, ci însoţite de Tinerii Roşiori. În momentul cînd se apropie de locul unde se desfăşoară jocul, se cîntă un marş tineresc. După 2–3 ore de dans¹⁵, în care predomină hora, sirba, breaza, fetele pleacă şi-şi schimbă costumele specifice Scheiului, îmbrăcîndu-se într-o „sumnă în foi” cu bluză de mătase, incinse cu briul cel frumos şi aurit, cu o floare roşie sau albă în păr, purtînd podoabe la gît compuse din galbeni mari şi mici. După terminarea jocului, fetele sînt invitate la vîtaf, care le serveşte cu bere şi prăjitură. Luni dimineaţa vîtaful este obligat să „scoată” bradul, să „strice” porţile, iar „zalele” care au împodobit bradul, sînt împărţite fetelor care au participat la joc.

¹³ Informator: Lupşan Maria, pensionară, 63 ani, Piaţa Unirii, nr. 2.

¹⁴ Culeasă de la Bideţ Mircea, 45 ani, str. Piatra Mare, nr. 18.

¹⁵ Informator: Lupşan Maria, pensionară, 63 ani, Piaţa Unirii, nr. 2.

Un astfel de joc strămoșesc se organizează și în „Variște” în luna iunie de către Junii Bătrini pentru tinerii din cartier. Primul de acest gen s-a organizat în 9 iunie 1968, bucurându-se de o participare numeroasă. În „Variște”, Junii tineri au „scos” și drapelul companiei lor care poartă inscripția:

„Murim mai bine'n luptă, cu glorie deplină,
Decît să fim sclavi iarăși în vechiul nost' pămînt !”

În ultimii ani au mai fost organizate jocuri strămoșești¹⁶ la „Crucea Mușicciului” de către Junii Curcani, la „Fîntînița Popii” de către Dorobanți și la „Foișorul Junilor Brașovecheni”.

În afara jocurilor strămoșești, Junii mai organizează maialuri, la care nu se mai folosește bradul împodobit. Astfel de maialuri¹⁷ au avut loc pe Timpa, organizate de Junii Curcani, la Pietriș de către Roșiori, în Poiana Brașov la locul numit „Livada Junilor Bătrini” de „Junii Bătrini” și în Brașovul Vechi pe strada Cloșca organizate de Junii Brașovecheni.

Pînă în anul 1950, la maiatul de la Pietriș se juca „Călușarul”, joc specific¹⁸ Scheiului, devenit renumit din anul 1906, cînd s-a prezentat prima dată. Cu timpul a fost reluat în 1934–39 la maiatul tuturor grupurilor de Juni din Poiana Brașov. Astăzi se joacă foarte rar și numai de Junii Roșiori. În anul 1970 s-a organizat un mare maiat cu participarea tuturor grupurilor de Juni în Poiana Brașov.

Păstrarea frumoaselor tradiții și obiceiuri ale Junilor, valorificarea actuală este un îndemn de cunoaștere a bogăției folclorice a locuitorilor din Schei, fiind prețuite și apreciate nu numai de locuitorii Brașovului, ci și de străini.

¹⁶ Jocurile strămoșești se deosebesc de maialuri prin aceea că la aceste ocazii se aduce și împodobește un brad, se „scot” fetele la joc, iar junii sînt îmbrăcați în costume specifice Scheiului.

¹⁷ Maialurile se organizează duminică și constituie o formă de petrecere în mijlocul naturii, la care cîntă fanfara, iar junii sînt îmbrăcați în costume obișnuite.

¹⁸ Junii roșiori, în special cei mai tineri se îmbrăcau în costume frumoase, cu căciuli negre, încălțați cu opinci.

Fig. 1. — Junii Curcani în drum spre „Pietrele lui Solomon”.

Fig. 2. — Junii Dorobanți se întorc de la „Pietrele lui Solomon”.

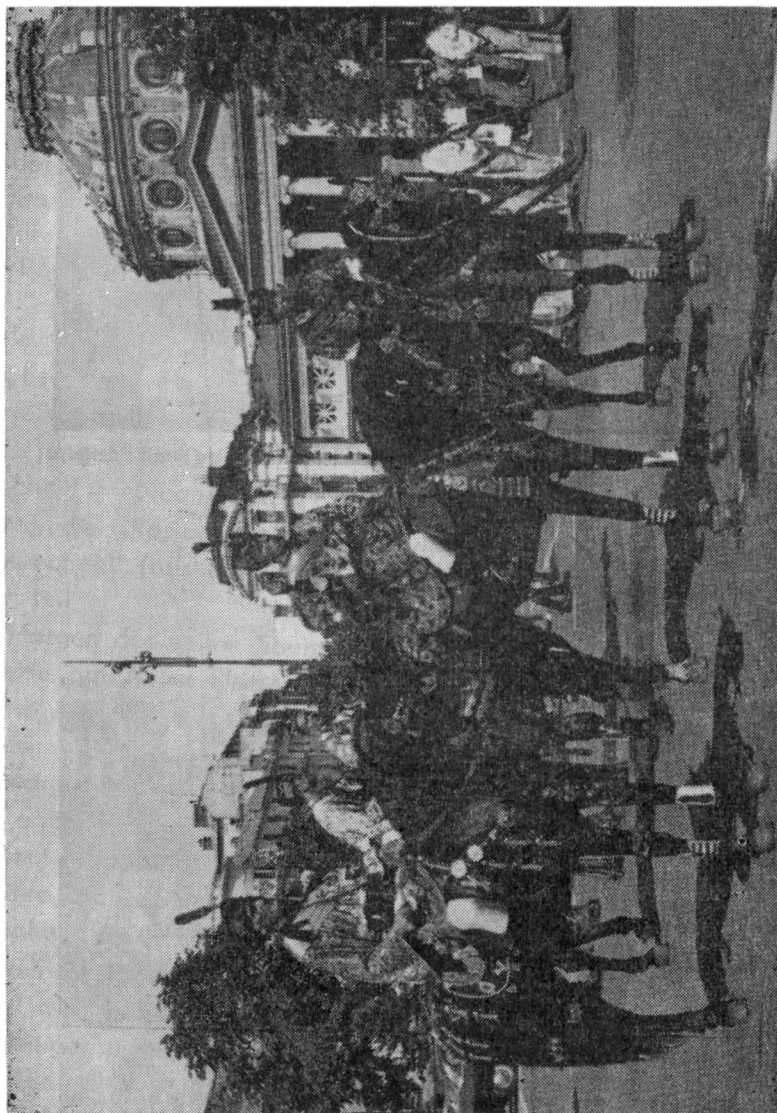

Fig. 3. — Junii Roșiori la primul Festival Internațional de folclor de la București — 1969.

Fig. 4. — Jocul strămoșesc din „Variște” organizat de Junii Bătrâni.

Fig. 5. — Jocul strămoșesc de la „Crucea Mușicaiului” organizat de Junii Curcani.

UBER DIE BRÄUCHE DER „JUNII“ AUS BRAȘOV (KRONSTADT)

(ZUSAMMENFASSUNG)

In der Oberen Vorstadt (Schei) und der Altstadt (Brașov vechi) von Brașov (Kronstadt) sind auch heute noch die äusserst schönen und alten Bräuche der sogenannten „Junii“ (= junge Burschen) lebendig. Von jenen sind am bedeutendsten das Ausreiten zu den Salomonsfelsen, auch Fest der „Junii“ und des Frühlings genannt, und die sogenannten „alten Tänze und Spiele der Junii“.

Das Fest der „Junii“ und des Frühlings wird alljährlich am Fusse der Salomonsfelsen veranstaltet. Alle Gruppen der „Junii“, und zwar die „Junii tineri“ (die jungen Junii), die „Junii bătrini“ (die alten Junii), die „Curcani“ (mit Truthahn-/ = curcan/Federn an den Fellmützen), die „Albiori“ (Weissgekleideten), die „Roșiori“ (mit roten Truthahnfedern an den Fellmützen), die „Brașovecheni“ (aus der Altstadt), die „Dorobanți“ („Trabanten“) nehmen daran teil.

Am Morgen des ersten Sonntags im Mai versammeln sich die „Junii“ gruppenweise am Anger-Platz (Piața Prundului), durchreiten sodann das ganze Viertel bis zu den Salomonsfelsen, wo das eigentliche Fest stattfindet. Sie nehmen nach festen Regeln Aufstellung, tanzen die „Hora“, werfen den „Morgenstern“ (Buzdugan) und feiern mit Familien und Freunden. Am Abend erfolgt in aller Ordnung ein zweiter Umzug durch die Stadt, der auf dem alten Marktplatz (Piața 23 August) sein Ende findet.

Im Jahre 1969 wohnten 20 000 Zuschauer diesem Fest bei.

Die „alten Tänze und Spiele“ werden zwischen Mai und September veranstaltet. Sie finden bei den Örtlichkeiten Șargu, Crucea Mușicoiului, Variște, Fintinița Popii und Foișorul Junilor Brașoveni statt.

Es beteiligen sich daran vorrangig die „Junii tineri“ und die Jugendlichen und Älteren der erwähnten Stadtteile. Die „alten Tänze und Spiele“ laufen nach einer bestimmten Zeremonie ab: es wird eine Tanne geschmückt, die Mädchen werden zum Tanzen geholt, ein „Vătaf“ (Anführer) gewählt, der die Tänzer anführt, und dann werden die für diese Stadtteile kennzeichnenden Tänze: „Hora“, „Breaza“ und „Sirba“ getanzt.

Sinn der Veranstaltung ist das Feiern im Freien, das sich Kennenlernen der Jugendlichen des Viertels, vor allem aber die lebendige Fortsetzung wertvollen Brauchtums. Obwohl diese alten Tänze und Spiele von den verschiedenen Gruppen der „Junii“ organisiert werden, nehmen an ihnen die Jugendlichen und Erwachsenen aus dem ganzen Viertel teil. Zur Eröffnung tanzen die „Junii“ eine „Hora“ um eine geschmückte Tanne.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1 – Die „Junii Curcani“ auf dem Wege zu den Salomonsfelsen.
Abb. 2 – Die „Junii Dorobanți“ bei der Rückkehr von den Salomonsfelsen.
Abb. 3 – Die „Junii Roșiori“ beim ersten internationalen Folklorefestival in Bukarest. (1969).
Abb. 4 – Bei den alten Spielen und Tänzen, die von den älteren Junii auf der „Variște“ organisiert wurden.
Abb. 5 – Bei den alten Spielen und Tänzen, die bei „Crucea Mușicoiului“ von den „Junii Curcani“ organisiert wurden.

MĂRTURII LITERARE ȘI ISTORICE DESPRE JUNII BRAȘOVULUI

de PETRE ISTRATE

În pitorescul cartier Scheii Brașovului – vechi centru de cultură românească, unde Diaconul Coresi cu mai bine de 400 de ani în urmă a tipărit primele cărți în limba română – există un obicei străvechi, care datează de secole; este obiceiul Junilor.

Junii sînt o „reminiscență a unei vechi organizații militare”¹, care de-a lungul anilor au fost ajutați de domnitorii români. Ei sînt împărțiți în mai multe grupe: Junii tineri, Bătrîni, Curcanii, Albiorii, Roșiorii, Brașovenii și Dorobanții, avînd în fruntea fiecărui grup „Șerjele” (vătaf, armaș mare, armaș mic și sutaș).

Deși obiceiul junilor se pierde în negura vremurilor – prima mărturie despre ei datează din anul 1728 și s-a găsit în arhiva Bisericii Sf. Nicolae din Schei, amintiți fiind ca „o rînduială din bătrîni”². Despre Juni s-a scris foarte mult. Bineînțeles, în primul rînd istoricii. Amintim pe marele istoric N. Iorga, care în lucrarea „Neamul românesc din Ardeal și Țara Ungurească”, publicată la București în 1906, admiră frumoasele lor datini și pe Junii cu „căciuli țurcănești care sună din surle”³, arătînd totodată și originea acestora, care sînt români și nu bulgari cum au susținut unii cercetători. Cuvînte de laudă adresează locuitorilor din Schei deci și Junilor cînd spune: „Aveți o minte așa de isteată, așa de bine rînduită, așa de aplecată către învățătura luminoasă și către fapta îndrăzneată, neam cinstit, omenesc și mindru”⁴.

În studiul său „Întemeierea orașului Brașov și originea românilor din Scheii Brașovului”, Sterie Stinghe se ocupă și de obiceiurile și tradițiile Junilor subliniind caracterul românesc al acestora.

Nici Constantin Lacea n-a scăpat din preocupările sale problema Junilor de care se ocupă și într-un articol publicat în „Țara Birsei”⁵, în care prezintă o serie de aspecte legate de Junii Albi.

¹ Sterie Stinghe, *Întemeierea orașului Brașov și originea românilor din Scheii Brașovului. Junii și originea lor*, Brașov, 1938, p. 14.

² I. Prișcu, *Slove vechi*, în „Gazeta Transilvaniei” din 21 noiembrie 1920.

³ Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, vol. I, București, 1916, p. 29.

⁴ *Ibidem*.

⁵ C. Lacea, *Contribuții la istoria „Junilor” brașoveni*, în „Țara Birsei”, I, 1929, p. 32–35.

Credem că cele mai valoroase lucrări cu caracter folcloric despre Juni ni le-au lăsat brașovenii G. I. Pitiș „Sărbătoarea Junilor la Paști” publicată în anul 1889, și Ion Mușlea în studiul său „Obiceiul Junilor brașoveni” publicat în 1930 la Cluj, care prezintă aspecte din viața junilor, jocurile lor tradiționale, ieșirea călări la Pietrele lui Solomon, precum și o bogată bibliografie despre ei.

Istoricul ceh Picó, care, în anul 1880 a văzut Junii brașoveni la Pietrele lui Solomon, face o interesantă asemănare între serbările Junilor și acelea de pe Muntele Găina, Ceahlău și Bihor, ajungând la concluzia că „românii sînt singurul popor în Europa care cînd vor să petreacă se urcă pe cele mai înalte piscuri ale Carpaților”, iar alți cercetători consideră obiceiul Junilor, procesiunea lor călare, „Între Chetri” precum și aducerea brazilor, ca o sărbătoare a primăverii, o cinstire a redeșteptării naturii.

Dar, în afara istoricilor și scriitorii noștri s-au ocupat de Schei și Juni închinîndu-le pagini interesante, articole sau poezii. Atmosfera Scheiului cu specificul ei este ilustrată de Lucian Blaga în piesa „Anton Pann”⁷, o parte din acțiune petrecîndu-se chiar în acest cartier. Despre instrumentul preferat al junilor „Surla”, un fel de trompetă de alamă, cu sunete stridente și bizare, amintește scriitorul Alexandru Odobescu cînd spune : „Începură a suna din tobe și din surle” și Vasile Alecsandri „Surlele să cînte și tunul să detune”⁸.

În peregrinările sale prin țară, marele nostru poet Mihai Eminescu n-a uitat de Schei și de Juni căroro le-a dedicat o puezie cu titlul „Învia-vor voivozii” sau „În cetatea nedreptăților de veacuri”, manuscrisul păstrîndu-se de către Ion Lengheriu, prieten al poetului. A fost publicată de către profesorul brașovean Nicolae Sulică, în revista „Șoimii” din Tg. Mureș în anul 1924. Poezia a fost republicată în ziarul „Drum nou” din 15 iunie 1969 de către Mircea Gherman. Datorită frumuseții ei considerăm util să o reproducem în întregime.

Mîndrii voievozi ce-nvie din a cronicilor bracuri
Fac să tresară cetatea nedreptăților de veacuri,
Crainici răzbunării sînte, ce nu poate să-ntîrzie
Prooroci mării dăibei, a zilelor ce vor să vie.

Juni semeți cu surle-n frunte și cu zumzet de cimpoaie
Scutură din letargie, inimile ce se-ndoaie
Împlinise-va destinul cînd sfărma-vor buzdugane,
De vătăfi și-armași izbite, a cetății porți dușmane.

⁶ Ion Mușlea, *Obiceiul junilor brașoveni. Studiu de folclor*, Institutul de arte grafice „Ardealul”, Cluj, 1930, p. 259.

⁷ „Revista de teatru”, nr. 4, 1965.

⁸ Sterie Stinghe, *op. cit.*, p. 15.

Învia-vor voievozii, rumpind lanțuri de sclavie
 Surpind legi și privilegii de urgii din temelie
 Și va fi stăpîn românul peste-a țărilor hotare,
 Ce din vechi le străjuiește cu a doinii-nviorare.

Domn regal cu mindre turla a lui Neagoe Voevod
 Pe Mihai ce admirat-ai în zenitul său de aur
 Și slăvit-ai a lui Radu îndoită biruință,
 În a doua înviere s-ar putea să n-ai credință ?

Și poetul Ion Minulescu a scris o frumoasă poezie despre Schei intitulată „Specific românesc”⁹, în care amintește de Pietrele lui Solomon și de portul scheian :

„Ce românești sint astăzi căsuțele din Schei,
 Sînt vesele și albe și curate,
 Și totuși, altă dată, ce triste și încrunțate
 Te-ntîmpinau aceste căsuțe strămoșești”.

Eugen Jebeleanu, elev al Liceului din Schei Brașovului urma în anul 1937 să scrie o carte despre orașul pe care îl iubea atît de mult, Brașovul. Dar, ciudat destin, această monografie spirituală a vechiului oraș de la poalele Timpei, a scris-o pînă la urmă profesorul și criticul Octav Șuluțiu.

Firește, în paginile cărții sale¹⁰, rămasă pînă astăzi una dintre cele mai cuprinzătoare despre un oraș românesc, Octav Șuluțiu nu uită Junii. Îl impresionează mai mult vechimea obiceiului Junilor „datînd de sute de ani”. Este încîntat și el de jocurile și costumele care fac „bucuria privitorului”. Admiră aruncarea buzduganului, care se face cît mai sus, desemnînd pe cel mai îndemînat, pe vîtaf. Evocă întîmplări și legende de secole și din timpuri mai apropiate nouă: Junii și Mihai Viteazu, Junii și Cetatea, Obiceiurile grupelor de juni, ieșirea călări la Pietrele lui Solomon, Hora Junilor. Asemenea lui Odobescu, Eminescu, și Șuluțiu amintește de surlași și surlă, instrument de alamă, folosit și de francezi, care aici în Schei anunță deschiderea serbărilor Junilor.

Dar Șuluțiu se teme că „civilizația care a distrus atîtea tradiții frumoase o amenință și pe aceasta”¹¹. Dacă ar fi participat astăzi la Sărbătoarea primăverii, la jocurile junilor atît la Pietrele lui Solomon cît și la Șargu, în Variștea sau la Crucea Mușcoiului, dacă-i i-ar fi văzut participînd la Nedeea Munților de la Fundata, la Tîrgul Feciorilor la Săcele sau la Carnavalul Cetăților de la Rupea sau participînd și deschizînd parada primului Festival internațional de folclor de la București din august 1969, Octav Șuluțiu ar fi fost mulțumit și împăcat.

⁹ Ion Minulescu, *Scriseri*, vol. I, *Versuri*, Edit. pentru literatură, București, 1966, p. 238.

¹⁰ Octav Șuluțiu, *Brașov (Monografie)*, Edit. Fundația pentru literatură și artă, București, 1937.

¹¹ *Ibidem*, p. 112.

Fără a fi prea bine realizată din punct de vedere artistic, „Balada Scheiului”, de Ionel Cătană, care cuprinde 23 de strofe a 4 versuri fiecare, evocă atmosfera acestui cartier, prezintă aspecte reprezentative din viața, preocupările și obiceiurile scheienilor. O reproducem parțial pentru a fi cunoscută de un număr cât mai mare de admiratori ai frumoaselor obiceiuri din Scheii Brașovului.

Mindrii întotdeauna de numele bizar
Ce ni l-au dat străinii zicându-ne „trocar”
Am împletit în troace, găitane boierești
Și le-am trimis departe la curțile domnești.

Ne-am legănat în care, cu lunile de-a rindul,
Și cîntecul bătrîn, cu jale depănîndu-l
Pe vremurile-nguste și pline de noroi
Am dus dorul departe, departe de la noi.

.

S-au aciuit la noi prea înțelepte fețe
Cu „Foaia pentru minte” și ne-au lăsat povețe
Și-au luminat cu scrisul tot neamul românesc
Au întărit credința și graiul strămoșesc.

.

Barițiu, Mureșianu și cu maestrul Pann
Au făcut mare cinste poporul scheian
Au tălmăcit „chemarea” au răsculat și moșii
I-au adunat la luptă, pe Cîmpul Libertății.

LITERARISCHE UND GESCHICHTLICHE ZEUGNISSE ÜBER DIE „JUNII“ VON BRAȘOV (KRONSTADT)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Brauch der „Junii“ aus dem Scheii-Viertel von Brașov besteht seit einigen hundert Jahren.

Das erste Zeugnis darüber aus 1728 wurde im Archiv der „Heiligen Nikolaus“-Kirche gefunden und die Feste der „Junii“ werden schon als ein altherkömmlicher Brauch erwähnt.

Über die Junii ist sehr viel geschrieben worden; im Laufe der Zeit entstand über sie eine eigene Literatur.

Sowohl Historiker wie N. Iorga, Sterie Stinghe und Constantin Lacea, als auch die Folkloristen Ion Mușlea und G. I. Pitiș studierten und erklärten Brauch und Herkunft der Junii.

Das Scheii-Viertel, ein altes Zentrum rumänischer Kultur, hat auch rumänische Dichter und Schriftsteller angeregt: Lucian Blaga, Mihail Eminescu, Ion Minulescu und Octav Șuluțiu, der eine Monographie von Brașov verfasste.

Ein junger Dichter, Ionel Cătană, schrieb ein schönes, „Balada Scheiului“ betiteltes Gedicht, welches aber nicht veröffentlicht wurde. Er spricht darin von den Junii und deren Bräuchen und Überlieferungen.

COLECȚIILE DE DOCUMENTE INTOCMITE ÎN TRECUȚ ÎN ARHIVELE BRAȘOVENE

de TIBERIU COLIBAN

Vechea și valoroasa arhivă a orașului Brașov, în care s-au păstrat o serie de documente privind istoria poporului nostru, cunoscute fiind multiplele relații ce a avut acest oraș cu Țara Românească și Moldova¹, alături de actele constituite în serii, deține și un număr de colecții de documente constituite în diferite etape.

În lucrarea de față vom încerca să prezentăm colecțiile de documente întocmite în trecut de arhivarii brașoveni, mai bine zis o sinteză a acestora.

Deoarece o mare parte a acestor colecții au fost prezentate în diferite luări și publicații vom încerca să cuprindem latura organizatorică, respectiv criteriile de constituire, forma lor de organizare, mijloacele de evidență a documentelor în colecție, formele de păstrare etc. semnalând doar unele dintre documentele cele mai importante sau emitenții acestora.

Părăsind criteriul cronologic de organizare a arhivelor, respectiv forma în care au fost constituite aceste documente, fără altă contingentă între ele, decât aceea a alăturării lor în timp, o serie de arhivari ai orașului Brașov, au scos la iveală din noianul de acte o parte, organizând colecții centrate pe probleme, pe criteriul formatului, sau a folosirii practice. Cu aceasta au încercat să vină în ajutorul cercetătorului istoric sau al necesității practice, cu un moment mai devreme decât le îngăduia ritmul lent de alcătuire a instrumentelor arhivistice ca indice, inventare, oataloge etc.

Aceste colecții nu au o omogenitate, documentele și actele din colecție neavind o legătură organică între ele, formată în decursul creării lor. Documentele din colecțiile respective au primit o organizare artificială, ulterioară constituirii lor, impusă de cel care le-a colectat, după diferite criterii, amintite mai sus.

Colecțiile de documente nu constituie serie de acte de același fel.

Serie de acte o formează de exemplu actele Magistratului create înainte de introducerea registraturii, deoarece au fost alcătuite cu scopul completării unei serii organice de acte, la fel ca și grupa actelor magis-

¹ Constantin Sassu în vol. *Inventarul Arhivelor statului*, București, 1939, p. 401-407.

tratuale, a impozitelor, fiscalatului, actele judecătorești, divizoratul, recensământul populației, actele diferitelor servicii etc. constituite după criteriul cronologic sau al numerelor cumulate la problema respectivă.

Seriile de acte s-au păstrat în forma lor de organizare inițială pe cînd colecțiile au suferit schimbări structurale, esențiale, ajungînd la diferite forme de organizare, după cum va reieși și din prezentarea colecțiilor respective.

1. Prima din vechile colecții ale Magistratului brașovean o constituie cea a documentelor privilegiale. Organizarea documentelor feudale privilegiale a izvorit dintr-o serie de necesități practice, avîndu-se în vedere că aceste documente conțin privilegiile orașului, cele mai importante titluri de drept ale Brașovului și satelor din jur, cît și un număr mare a privilegiilor referitoare la comerțul cu țările române. Colecția cuprinde un număr de 777 documente originale pe pergament sau hîrtie dintre anii 1353–1910 în limbile latină, germană, maghiară, slavă, română, și turcă, provenite de la regii Ungariei, împărații Austriei... Austro-Ungariei, voievozii Țării Românești, Moldovei, Transilvaniei, episcopi, nobilii din Transilvania, pașii turcești etc. Ca atare aceste documente necesitau o atenție deosebită și o organizare aparte.

Organizarea documentelor feudale privilegiale s-a efectuat în mai multe etape, de mai mulți arhivari ai orașului ca : Ch. Pomarius, J. Albrich, G. Hermann care întocmesc unele evidențe (inventare) ale acestor documente.

Necesitatea inventarierii acestor documente „Pomarius o vede în primul rînd în faptul că aceasta contribuie la memorarea de către senatori a privilegiilor acordate orașului. În al doilea rînd, cu ajutorul inventarului documentele pot fi găsite repede la locurile unde se păstrează. De asemenea, inventarul poate servi și la confirmarea unor privilegii ale căror originale s-au pierdut”².

În 1552 Pomarius întocmește inventarul documentelor din arhiva Brașovului, „Litterarum Civitatis Coronensis digestio” în care sînt inventariate 309 privilegii. Martin Seewald face o nouă inventariere a privilegiilor din arhiva orașului Brașov, inventar care conține 338 de documente. În 1714 Johan Albrich copiază documentele cele mai importante în volumul „Palladium Coronensis (scutul Brașovului) și paralel cu aceasta a întocmit un inventar al documentelor, intitulat „Index Generalis Litterarum Privilegialium”. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Georg Michael Gottlieb von Hermann înlocuiește unele file ale „Palladium”-ului și întocmește alte două inventare ale privilegiilor.

Primul, „Index Privilegiorum, Instrumentorumque Publicorum, ut et Litterarum Quorundam Missilium Regnum Principumque Transylvaniae priscorum, in quae Archivo Publico Civitatis Coronensis existentum confectus die

² G. Nussbächer, *Contribuții la istoria arhivei Brașovului în secolele XV–XVIII*, în *Cumidava*, IV, 1970, p. 560.

5-ta Augusti 1765". Acest inventar ni s-a păstrat în original, dar numai în fragmente³.

În 1765 Hermann, păstrînd vechea ordine din „Index Privilegiorum ...” a numerotat documentele în continuare de la 1 pînă la 694. Acestei ordonări îi corespunde ca instrument de evidență „Consignatio Privilegiorum. Instrumentorumque Publicorum, in Archivio Civitatis Coronensis existentium”. Colecția de privilegii a fondului „Primăria Brașov” (Magistratul) se păstrează și azi, în această ordine, o ordonare aronologică, cu unele reminiscențe care izvorăsc din vechea organizare după emitenți. Acest instrument de evidență a privilegiilor a mai suferit completări pe parcurs adăugîndu-se în continuare numerele pînă la 807 de diferiți arhivari ai orașului. Colecției privilegiilor, arhivarul P. Plecker i-a alcătuit în 1784 un indice alfabetic.

Instrumentele de evidență ale acestei colecții sînt prezentate în lucrarea lui G. Nussbächer : „Contribuții la istoria arhivei Brașovului în secolele XVI–XVIII”.

Colecția conține o serie de documente deosebit de importante provenite din cancellariile țărilor românești. Astfel este privilegiul de comerț acordat de Vlaicu Vodă, domnul Țării Românești la 20 ianuarie 1368 brașovenilor, în care confirmă privilegiul din cele mai vechi timpuri (hrisovul conține și primele atestări documentare cunoscute despre orașele Brăila și Slatina) (doc. nr. 807), privilegiul de comerț acordat de Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești, la 6 august 1413, brașovenilor (doc. nr. 779), privilegiul lui Dan II, domnul Țării Românești din 30 ianuarie 1431, prin care înnoiește privilegiul vamal al lui Mircea cel Bătrîn dat brașovenilor (doc. nr. 768). Tot în această colecție se păstrează diploma lui Vlad I Dracul, domnul Țării Românești, dat brașovenilor la 8 aprilie 1434, prin care înnoiește vechile privilegii vamale și comerciale (doc. nr. 770), privilegiul lui Alexandru Vodă, domnul Moldovei reînnoiește brașovenilor la 3 august 1449 drepturile vamale ce le-au fost acordate de Alexandru cel Bun, moșul său (doc. nr. 775), hrisovul lui Petru Aron, domnul Moldovei, din 1455 în care înnoiește brașovenilor privilegiile vamale obținute de la înaintașii săi în scaun (doc. nr. 778), privilegiul comercial al lui Ștefan cel Mare din 13 martie 1458 (doc. nr. 777), porunca lui Vlad Tepeș, domnul Țării Românești, din 7 octombrie 1476, prin care confirmă brașovenilor vechile privilegii vamale acordate de moșul său Mircea (cel Bătrîn) și tatăl său Vlad (Dracul) (doc. nr. 773), tratatul de alianță politică încheiat la 1517 de Neagoe Basarab, domnul Țării Românești cu Brașovul și Țara Birsei (doc. nr. 781), cit și diploma lui Radu Mihnea, domnul Țării Românești din 12 septembrie 1612, prin care încheie alianța cu Mihai Weiss, judele Brașovului (doc. nr. 772).

În arhiva brașoveană, un loc cu totul aparte între materialele documentare l-au ocupat privilegiile și s-au bucurat de o deosebită grijă în ce privește buna lor conservare. Ele se păstrau în trecut în partea cea mai

³ E. Moiscu, *Contribuții la istoricul arhivei orașului Brașov*, manuscris la Arh. st. Brașov, cf. fond „Primăria Brașov”, colecția Privilegii, nr. 762.

ferită de furt și de incendiu, în turnul Casei Sfatului. Ele erau ținute sub „contraincuietore”, o cheie păstrându-se la arhivar, iar alta la membrii comisiei arhivei, reprezentanți ai comunității centumvirale, nici unul din deținătorii cheilor neavând acces la documente decât în prezența celorlalte părți. Până în 1888, privilegiile au fost păstrate în lăzi masive de stejar, manipularea documentelor fiind îngreunată. În 1888 se construiește un dulap pentru privilegii. Dulapul era de lemn cu sertare mobile, cu orificii de ventilare, fiecare document împăturit cu grijă era introdus într-o pungă de hirtie cu cota respectivă, iar pungile așezate vertical în sertar.

Păstrarea privilegiilor și în prezent a rămas la forma lor inițială în pungile de hirtie, iar din 1969 au fost așezate în cutii și depozitate în fișete metalice.

Grija pentru punerea în siguranță a documentelor privilegiale brașovene a fost o preocupare continuă. Astfel în timpul revoluției din 1848–1849, privilegiile brașovene au fost evacuate la mănăstirea Sinaia⁴, iar în timpul primului și celui de-al doilea război mondial au stat în atenția oficialităților orașului.

Dacă urmărim situația documentelor feudale din cele mai vechi timpuri, constatăm că evidența lor arhivistică s-a oprit în principiu la sfârșitul sec. XVIII, evidență de care ne folosim în condiții satisfăcătoare și în prezent.

La 1818 guvernul Transilvaniei aprobă cheltuieli speciale pentru înregistrarea actelor vechi necurente, ceea ce determină o preocupare deosebită față de aceste documente, și respectiv ordonarea lor.

Sub acest impuls în arhiva Brașovului s-a format o nouă colecție a actelor de mai mică importanță decât privilegiile, alcătuită de arhivarul Eduard Fronius (1818–1819).

În preajma revoluției din 1848 odată cu avîntul preocupărilor științifice și în Transilvania ia ființă o societate pentru cunoașterea Transilvaniei (Ferein für Siebenbürgische Landeskunde) care urmărea alcătuirea și editarea unui corpus de documente, privind istoria Transilvaniei.

La Brașov solicitării de colaborare a răspuns arhivarul Fr. Schnell care a copiat o serie de documente vechi, și le-a trimis societății din Sibiu. A încheiat o serie nouă de documente denumită „colecția Schnell” (1846–1849).

Colecția de documente „Fronius” alcătuită în 1818–1819 cuprinde un număr de 640 documente originale sau copii în limba latină, maghiară și germană, provenite de la „voievozii, vice-voievozii Transilvaniei, comiții secuilor, regii Ungariei, voievozii sau pretendenții domnești din Țările Române, cantelanii, nobilii din Ardeal și împărații Austriei” din anii 1379–1721.

Din cele 640 de documente, 341 sînt scrise în limba latină, 298 în limba maghiară și un document în limba germană.

⁴ Arh. st. Brașov, fond Primăria Brașov, seria Actele magistratului nr. 823/1849.

Materialul documentar format în colecție a fost grupat în două volume: volumul I cuprinde 388 de documente dintre anii 1379–1639 din care 49 documente în limba maghiară, restul în limba latină; volumul II cuprinde 252 documente dintre anii 1639–1721 din care 249 documente în l. maghiară, 2 în l. latină și 1 în l. germană.

Colecția conține o serie de documente provenite de la Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei (1443), Vlad Dracul, domnul Țării Românești (1444), Vlad Tepeș, domnul Țării Românești (1458), Ștefan cel Mare, domnul Moldovei (1481), Matei Corvin (1468), Basarab cel Tânăr, domnul Țării Românești (1481), Alexandru fiul lui Ștefan cel Mare, domnul Moldovei (1482), Vlad Călugăru, domnul Țării Românești (1495), Basarab cel Bătrîn, domnul Țării Românești (1476), Mihnea cel Rău, domnul Țării Românești (1509), Neagoe Basarab, domnul Țării Românești (1519), Ștefăniță, domnul Moldovei (1520), Radu de la Afumați, domnul Țării Românești (1525), Petru Rareș, domnul Moldovei (1536) și de la regii Ungariei, comiții secuilor, obștea nobililor din Transilvania, episcopi etc.

Colecția de documente „Schnell” alcătuită în anii 1846–1849, include 542 documente și scrisori originale în limba latină și maghiară, de la „voievozii Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei, episcopi, castelani din Ardeal, comiții secuilor, demnitarii Ungariei, pașii turcești, împărații Austriei și alte autorități străine” dintre anii 1431–1733.

Materialul documentar format în colecție a fost grupat în trei volume.

Volumul I cuprinde 90 de documente, dintre anii 1431–1733.

Volumul II cuprinde 209 documente dintre anii 1432–1689.

Volumul III conține 243 de documente dintre anii 1435–1695.

Documentele sînt scrise în limba latină, maghiară și germană.

Colecția conține o serie de documente date de domnii Țării Românești, Alexandru Aldea (1431), Vlad II Dracul (1436), Vladislav II (1448), Dan pretendentul (1459), Vlad Tepeș (1460), Radu cel Frumos (1470), Basarab cel Bătrîn (1476), Basarab cel Tânăr (1478) și de domnii moldoveni Iliaș (1433), Ștefan II (1434), Petru Aron (1456), Ștefan cel Mare (1476) etc.

Aceste colecții n-au încă instrumente de evidență perfectate, rămase doar în forma fișelor, care în urma cercetării tematice actuale vor fi concentrate într-un catalog general.

Evidențele existente ale acestor colecții nu au cuprins pînă în prezent întregul material sub raport cantitativ, iar sub raport calitativ nu au reflectat întreaga bogăție de probleme cuprinse în acest tezaur documentar foarte valoros.

II. Ca urmare a legii XVIII din 1871 și a legii din 1876, orașul Brașov – care nu mai era municipiu, ci numai „oraș cu magistrat reglementat” își

alcătuiește un statut de organizare a administrației orașenești, care intră în vigoare în 1878⁵ și în cadrul căruia se acordă un loc destul de larg registraturii și arhivei. După instrucțiunile pentru arhivar din 1872–1875 cuprinse în „Constituțiile proprii ale orașului liber regal Brașov”⁶, manuscris cunoscut sub denumirea de „carte a judeului”, – statutul din 1878 reprezintă cea de-a doua consacrare constituțională a muncii de arhivă la Brașov.

Odată cu creșterea cantității de materiale documentare cu extinderea sarcinilor și atribuțiilor Magistratului, se impunea o organizare modernă a arhivelor brașovene, pentru a putea intra în circuitul folosirii în timpul cel mai scurt. Astfel potrivit instrucțiunilor din 1881 întreg materialul de arhivă trebuia grupat în următoarele secții principale sau grupe: I documente, II acte, III socoteli, IV protocoale, V repertorii, VI înscrisuri particulare, VII bibliotecă. În urma lucrărilor de ordonare și a prelucrărilor efectuate, s-au mai adăugat câteva grupe noi, astfel încât instrucțiunile pentru serviciul de arhivă din 1903⁷ mai cuprind grupele: VIII Colecția de planuri, IX Depozite, X urbariale. În actul de predare a arhivei de la arhivarul Fr. Stenner către arhivarul Gustav Hertel, din 12 ianuarie 1904, întâlnim și grupa XI piese de muzeu. În cadrul fiecărei secții (grupe), materialul urma să fie ordonat în subgrupe, iar în cadrul subgrupeii cronologic.

Pentru materialele fiecărei secții trebuia să se alcătuiască câte două repertorii: un repertoriu de bază (Grundrepertorium, inventar) și un repertoriu real (Realrepertorium, index alfabetic). Repertoriul de bază servea drept inventar al arhivei.

După cum se vede din enumerarea secțiilor majoritatea grupelor de acte au caracter de serie, fiind material de același fel, conținând categorii de acte similare constituite organic, cereau să fie arhivate după sistemul structural-cronologic. Astfel seria actelor, socotelile, protocoalele, recensămintele, impozitele, actele judecătorești etc., nu constituie colecții, ci serii de acte.

Colecții rămân seriile de acte care după organizarea modernă a arhivelor brașovene se constituiau după anumite criterii, acele ale formatului, sau criteriul folosirii practice. Asemenea grupe de acte considerate colecții din fondul Magistratului brașovean, în afară de colecțiile de documente amintite mai sint: Colecția de documente întocmită de arhivarul Fr. Stenner și colecțiile de acte ca: cele administrative neînregistrate, acte bresle, acte cumulate (Cumulus), registre diverse, planuri și hărți, fotografii, vederi ilustrate cit și tipăriturile.

Pe lângă colecțiile de documente deja existente în arhiva Brașovului, ca cel al privilegiilor (la care și Stenner a mai adăugat unele documente, îndeosebi documentele pe pergament ale voievozilor țărilor române) sau

⁵ *Gemeinde Statut der Stadt Kronstadt 1878*, Brașov 1878.

⁶ *Eigene Verfassung der königl. freyen Stadt Kronstadt*, manuscris din anii 1782–1785, cuprinzând instrucțiuni pentru degătorii orașului, printre care și instrucțiuni pentru arhivar. Arhivele statului Brașov, IV.U.8.

⁷ Arhivele statului Brașov, Fond Primăria Brașov, actele Magistratului nr. 9039/1903.

colecția Fronius și Schnell — Stenner a întocmit din documentele vechi, găsite în diferite lăzi și rafturi colecția de documente astăzi binecunoscută sub numele de „Colecția Stenner”.

Colecția are două serii. În seria I (slavo-română) sînt cuprinse 768 documente slave sau românești scrise în chirilică, din anii 1410–1782. Actele sînt așezate în 5 mape.

Mapa I cuprinde documente dintre anii 1415–1545 în limba slavonă, de la nr. 1 la 217, aranjate în 15 coli 146 sorisori din sec. XV și 71 scrisori din sec. XVI de la domnii Țării Românești, dregători și negustori.

Mapa II cuprinde documente dintre anii 1424–1582 în limba slavonă de la nr. 218 la 330, aranjate în 13 coli, 41 sorisori din secolul al XV-lea și 72 scrisori din secolul al XVI-lea, de la domnii Țării Românești, doamna Despina, doamna Voica.

Mapa III cuprinde documente dintre anii 1435–1778 de la nr. 331 la 455; cuprinde 99 acte românești, 23 slavone, 1 latin, 2 maghiare din secolele XVII–XVIII, de la domnii Țării Românești și Moldovei.

Mapa IV cuprinde documente dintre anii 1369–1753 de la nr. 456 la 598: 39 acte românești, 102 slavone, 1 grecesc și 1 german, de la voievozii, boierii și mitropolii Țării Românești, juzii și pîrgarii din Brașov și de la Sracimir țarul bulgar din Vidin. Cel mai important document din această mapă este scrisoarea lui Neacșul din Cîmpulung (1521) (nr. 472) — prima scriere în limba română. Tot aici se păstrează și scrisoarea lui Popa Jane din 20 iunie 1587 primul document în l. română scris la Brașov și păstrat pînă astăzi (nr. 509).

Mapa V cuprinde documente dintre anii 1474–1792: 170 acte românești, 3 slavone, 7 maghiare, 3 latine, 4 germane, 6 grecești, 3 turcești și patru adrese (de la nr. 599 la 768).

Seria a II-a este formată din 1072 piese, scrisori originale și copii vechi, organizate în 6 mape. Provin de la regii și demnitarii Ungariei, voievozii Transilvaniei, autorități, corporații și diferite personalități din Ardeal, generali austrieci, guvernatorii Ardealului, împărați austrieci etc.

Actele sînt scrise în limba latină, germană, maghiară.

Mapa I cuprinde 203 acte din perioada 1380–1638

Mapa II „ 226 „ „ „ 1639–1696

Mapa III „ 278 „ „ „ 1697–1725

Mapa IV „ 113 „ „ „ 1726–1749

Mapa V „ 173 „ „ „ 1750–1755

Mapa VI „ 83 „ „ „ 1756–1820

Seria I cuprinde documente emise de Mihail I coregent al lui Mircea (1415–1418), Dan II (1420–1431), Vlad Dracul (1430–1431), Vladislav II (1451–1456), Vlad Tepeș (1456–1477), Dan pretendentul (1459–1460), Basarab cel Bătrîn (1474–1477), Basarab cel Tânăr (1474–1482), Mircea pretendentul (fiul lui Vlad Dracul) (1481), Vlad Călu-

gărul (1481–1496), Vlăduț Vlad cel Tânăr (1510–1512), Mircea pretendentul fiul lui Mihnea cel Rău (1511–1513), Neagoe Basarab (1512–1521), Radu Praznaglava (1424–1427), Radu cel Frumos (1462–1472), Mihnea cel Rău (1508–1509), Teodosie fiul lui Neagoe Basarab (1521), Radu de la Afumați (1521–1529), Matei Basarab (1644–1651), C. Brincoveanu (1689–1709) voievozi ai Țării Românești, sau de Ștefan Vodă, Ștefan cel Mare și Ștefăniță (1435–1526), Petru Rareș (1530–1532), Al. Lăpușneanu (1565), Bogdan Vodă (1516), Antioh Cantemir (1697) domni ai Moldovei.

Această colecție are o valoare deosebită deoarece cuprinde o serie de documente în l. slavonă provenite din cancelariile țărilor românești și care reflectă strânsa legătură a Brașovului cu acestea.

Din colecțiile de acte face parte și colecția de acte administrative neinregistrate. Aceste acte au fost organizate în 16 pachete făcând parte tot din actele de cancelarie din a doua jumătate a secolului XVII (1657) și cuprinde și unele acte a căror reorganizare intra în atribuțiunile judeului primar al orașului și se refereau la o serie de probleme ca: raporturile dintre autoritățile orașului și organele militare ale trupelor din ocupația habsburgică. În această colecție sînt cuprinse un mare număr de acte, referitoare la relațiile dintre Brașov și țările românești.

Actele din colecția de față sînt inventariate în două volume editate de D.G.A.S. în 1959–1961; partea întâi cuprinde actele între 1657–1763, partea a doua dintre 1764–1816, iar partea a III-a încă needitată. Ca și alte acte din arhiva Brașovului și această colecție are rolul de a semnala relațiile economico-culturale dintre Brașov (Țara Birsei) și țările românești.

Ca un motiv continuu revin precizările Magistratului și ale altor factori locali asupra legăturilor dintre Brașov și Țara Românească, legături care sînt însuși rațiunea de a fi a orașului⁸. Astfel la 7 ianuarie 1735 Magistratul scrie către directorul tezaurariatului: „orașul are foarte strînse legături cu Valahia și are nevoie de aceste legături pentru a viețui”⁹.

Pecetea ocupației habsburgice se poate urmări și în aceste acte și anume ecoul bănuielilor despre amestecul unor ostași habsburgici în incendierea orașului din 1689 și se referă la ancheta impusă organelor militare habsburgice de către autorități.

O mare parte din actele colecției se referă la problemele militare, de întreținerea, încadrarea armatei și în special reclamațiile foarte insistente ale locuitorilor contra unor abuzuri ale militarilor.

O treime din actele acestei colecții se referă la viața românilor din Țara Birsei și a legăturilor cu țările românești. Un număr de acte se referă și la probleme diplomatice cu Constantinopol, Țara Românească, Viena etc.

Un interes cu totul aparte prezintă actele în legătură cu raporturile dintre locuitorii satelor iobăgești și conducerea orașului. Tot în colecția de acte administrative neinregistrate se poate urmări rolul important pe

⁸ Inventarul actelor administrative neinregistrate, vol. I–II, București 1959–1961, introducere.

⁹ *Idem*, vol. I, rez. nr. 643.

care l-a avut Brașovul în dezvoltarea manufacturilor și a comerțului. Se pot identifica peste 40 de meșteșuguri; dintre care de prelucrarea textilelor, de pielărie și morărit etc. Documentele oglindesc relații comerciale dezvoltate în special cu Țara Românească și Moldova.

Înăsprirea contradicțiilor sociale prin tripla exploatare – a exploataților autohtoni, a bisericii și a habsburgilor, a dus la crearea unei stări de spirt revoluționare, care s-a manifestat sub diferite forme. Una din aceste forme, oglindită în documente este emigrarea, în special a populației rurale din district, a agriicultorilor și păstorilor, a micilor meseriași spre Țara Românească și Moldova, cit și urmărirea purtătorilor ideilor revoluției franceze¹⁰.

Documentele din această colecție îmbogățesc informațiile din secolele XVI–XVIII până la apariția capitalismului.

Printre colecțiile constituite de Fr. Stenner se află și colecția de acte referitoare la breslele brașovene. Colecția cuprinde 562 acte grupate pe bresle în ordinea alfabetică a denumirii germane. Ele formează două pachete, primul conținând actele breslelor în ordinea alfabetică de la A la N, iar al doilea de la O la Z. Actele sînt scrise în limba germană în afară de 15 scrise în l. latină și 5 în l. maghiară. 90% din acte provin din sec. al XVIII-lea iar restul din secolele XVI–XVII și XIX. După proveniență 440 acte sînt originale iar restul copii și concepte¹¹. Colecția are un inventar, precum și fișe dezvoltate de catalog întocmite în anii 1956–1957. Actele reflectă activitatea a 45 de bresle existente în diferite etape în orașul Brașov, dintre care amintim breslele: brutarilor, bărbierilor, dogarilor, legătorilor de cărți, strungarilor, măcelarilor, aurarilor, pielarilor etc.

Ca acte constitutive ale organizațiilor de breaslă găsim în această colecție o serie de privilegii, statute învoieli de breaslă și foarte multe mențiuni de privilegii și statute. Menționăm statutul general al breslelor dat la Brașov 1755, statutele brutarilor (1735), franzelarilor (1721), strungarilor din Rîșnov (1719), aurarilor (1656), mănușarilor (1540), fierarilor (1725), funarilor (1739), timplarilor (1733), tăbăoarilor (1657), proiectul de statut al breslei croitorilor (sec. XVIII), statutul calfelor postăvarilor (1689).

Tot în această colecție se păstrează extrasele din statutele năsturarilor din Aiud, al olarilor, țesătorilor de lină, croitorilor de mantale etc.

În afară de privilegii, statute, învoieli, colecția mai cuprinde o serie de acte ca: jalbe, acte procesuale, răspunsuri la anchete întreprinse de guvern.

Cele mai multe acte sînt din secolul al XVIII-lea și oglindesc oriza și descompunerea modului de producție feudal.

Documentele colecției oferă un izvor prețios pentru istoria breslelor, care au jucat un rol hotărîtor în dezvoltarea meșteșugurilor brașovene.

¹⁰ *Ibidem*, rez. nr. 643.

¹¹ E. Moisuc, *Colecția „Acte în legătură cu breslele brașovene”*, în volumul *Arhivele statului 125 ani de activitate*, București, 1957, p. 327–343.

Cu ocazia folosirii actelor Magistratului de către referenți, o parte din ele au fost scoase din sistemul cronologic și cumulate după obiectul în scopul căruia au fost folosite. Astfel au luat naștere cele 204 „cumulus”-uri existente azi în arhivă. Deoarece în momentul scoaterii actelor s-a neglijat să se pună în loc o fișă de trimitere la actul cumulat, Stenner a întocmit un inventar numeric și un index pentru „cumulus”-uri, a pus în fiecare „cumulus” lista numerelor actelor, iar în seria actelor magistratului a pus cîte o fișă cu trimiterea la „cumulus”-ul respectiv. Această colecție cuprinde peste 5000 acte¹² grupate pe probleme.

Cercetarea ulterioară a acestor acte nu s-a putut folosi întru totul de acest sistem deoarece fișele din acte s-au pierdut adesea, iar pe de altă parte „cumulus”-urile nu cumulează totalitatea actelor privind problemele respective. Unele păreri ulterioare au optat ca actele din „cumulus”-uri să fie chiar readuse la fondurile din care au fost scoase¹³.

Totuși rămînînd în forma creată în colecție, aceste acte cumulate dau posibilitatea urmăririi în forma lor cumulate pe probleme a o serie de teme.

În cadrul secției IV în care au fost ordonate seria registrelor, protocoalele (de exhibite, precum și protocoalele de ședințe) se găsește colecția de registre diverse, care cuprind 182 u.p. din perioada anilor 1714–1899.

În cadrul ordonării făcută de Fr. Stenner această colecție de registre diverse ocupă ultimul loc însemnat cu inițiala U și inventariată alături de celelalte registre în inventarul general denumit „Grundrepertorium”. Registrele diverse în inventar sînt date prin descrierea amănunțită a fiecărui registru în parte, cu indicarea semnăturii (cotei), anului, conținutului, descrierii exterioare. Între aceste registre se găsește Constituția orașului Brașov din 1782–1785¹⁴ un protocol de tirg din 1714–1873¹⁵, catastife de negustori, registru de procese cridalie (falimente), registru „Archivalia” consignatio a actelor publice din arhiva orașului din 1799–1819¹⁶, protocolul conscripțiilor din 1817–1818¹⁷ ș.a. registre cu conținut diferit.

După instrucțiunea din 1881 secția a VIII-a cuprinde colecția de planuri și hărți. În 1889 Magistratul îl împuternicește pe arhivarul Fr. Stenner să alcătuiască o colecție de planuri. Pînă atunci ele se găseau dispersate în diferite locuri, la registratură, la oficiul de construcție, la oficiul silvic, la oficiul economic, în arhivă (parțial, preluate în 1887) etc. Ele se păstrau în diferite feluri, rulate în tuburi sau împăturite în diferite formate. Stenner le adună la un loc, le aduce la același format (50 x 35 cm) împăturindu-le, le arhivează în mape prevăzute cu etichete, le inventariază și le așează, după numărul curent din inventar, în sertarele mobile din așa-numitul dulap cu planuri¹⁸. Inventarul, cu titlul „Verzeichnis der Pläne-Sammlung im

¹² Arhivele statului Brașov, fond Primăria Brașov, actele Magistratului nr. 600/1883.

¹³ *Idem*, nr. 3080/1842.

¹⁴ *Ibidem*, inventarul registrelor „Grundrepertorium”, p. 568, IV.U, nr. 8.

¹⁵ *Ibidem*, p. 566 IV.U, nr. 1.

¹⁶ *Ibidem*, p. 589, IV.U, nr. 62.

¹⁷ *Ibidem*, p. 595, IV.U, nr. 82.

¹⁸ E. Moisuc, *op. cit.*, p. 27–28.

Archiv der Stadt Kronstadt" cuprinde rubricile: număr curent, denumirea planului, numărul unităților și observații (numărul de înregistrare, data, mărimea, materia – hirtie, pînză paus, sau hirtie pe pînză). Stenner a inventariat 521 unități iar ulterior, s-a mai completat inventarul pînă la nr. 542. Tot Stenner întocmește și un indice alfabetic al planurilor și hărților intitulat „Index über die Pläne-Sammlung im Archiv der Stadt Kronstadt”.

Organizarea acestei colecții a urmărit gruparea planurilor și hărților pe grupe de materiale identice. Astfel sub cota Ab. VIII nr. 121 se păstrează planurile de bază ale orașului Brașov, sub cota Ab. VIII nr. 123 s-au grupat cele 24 u.p. anexe cadastre, iar cele 110 u.p. – planurile orașului pe cartiere – sub cota Ab. VIII – 124 formează o altă serie de anexe ale hărților de bază la fel ca și planșele cuprinse sub cota Ab. VIII–125.

Pe lângă acestea alte două serii cuprind diferite planuri printre care hărțile originale ale pădurilor din ocoalele Timiș, Bran, Zărnești etc. sau hărțile localităților Vatra Dornei, Valea Putnei, Neamțu, Buhuși, Valea Oltului, Vălenii de Munte, Tirgul Jiu, Slatina, Tirgoviște, Ploiești, Buzău, Lugoj, Timișoara, Iași, Odesa, Constanța, București etc. în total hărțile a 148 de localități.

În arhiva magistratului, s-a constituit în cadrul bibliotecii și o colecție de tipărituri, cerîndu-se instituțiilor și asociațiilor din Brașov să trimită toate publicațiile lor imediat după apariție „pentru a fi păstrate și accesibile viitoarelor cercetări de istorie locală”¹⁹.

Tipăriturile au fost clasate în trei secții :

- A) Protocoalele și hotărîrile dietei, statute, ordine etc.
- B) Diverse : comerț și industrie, probleme privind comunitatea, probleme militare și sanitare, rapoarte anuale ale administrațiilor comunităților și ale asociațiilor transport, școală, statistică, recensămînt etc.
- C) Științe istorice și auxiliare, Transilvanica.

Aceste tipărituri prezintă un izvor de documentare în multiplele teme urmărite de istorie.

Alături de tipărituri în arhivele Brașovului se mai păstrează și o altă colecție și anume aceea de fotografii (donate de fotografii Karl Muschalek și Leopold Adler) și litografii cu vederi din Brașov și împrejurimi, oameni de seamă, port național, importante pentru istoria culturală – pe care le-a ordonat Stenner în două albume mari și șase albume mici.

Această colecție păstrează fotografiile a o serie de clădiri și întreprinderi industriale de la sfîrșitul secolului trecut, mărturii importante în dezvoltarea urbanistică și economică a Brașovului și a Țării Bîrsei.

Prin formarea acestor colecții de documente, acte planuri etc. în decursul timpurilor, s-a urmărit scopul de a asigura o bază de documentare

¹⁹Arhivele statului Brașov, fond Primăria Brașov, actele Magistratului, nr. 5060/1887.

enciclopedică a arhivelor brașovene, de a aduna pentru o documentare rapidă o serie de materiale documentare de o valoare și importanță deosebită.

Aceste colecții din punct de vedere practic au grăbit studierea materialelor documentare de către cercetători, cumulându-le și astfel excluzând cercetarea anevoiasă a întregului material documentar. Sigur ca orice avantaj poate, formarea acestor colecții a adus după sine și un neajuns; în unele cazuri prin concentrarea în colecții, unele materiale documentare au fost rupte de corespondența respectivă de contextul în care s-au creat.

Acest fapt însă n-a îngreunat folosirea multilaterală a colecțiilor de documente – scopul final al activității arhivistice.

URKUNDENSAMMLUNGEN DES STADTARCHIVS VON BRAȘOV (KRONSTADT)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Das reichhaltige Stadtarchiv von Brașov (Kronstadt) bewahrt ausser den Aktenreihen auch mehrere Urkundensammlungen auf. Die Arbeit enthält eine zusammenfassende Darstellung dieser Sammlungen nach ihrer Zusammenstellung, ihrem Aufbau, ihren Verzeichnissen, ihrer Aufbewahrungsart usw., und zählt einige der wichtigsten Urkunden auf.

Die älteste der Sammlungen ist die Urkunden- oder Privilegiansammlung, in der die Freibriefe der Stadt Kronstadt und der umliegenden Dörfer enthalten sind, ferner eine grosse Anzahl von Privilegien über den Handel Kronstadts mit der Walachei und Moldau. Die Urkunden wurden von den ungarischen Königen, österreichischen Kaisern, den Woiwoden der Walachei, der Moldau und Siebenbürgens, von Bischöfen und Adligen aus Siebenbürgen, türkischen Paschas u.a. ausgestellt und stammen aus den Jahren 1353–1910. Das Verzeichnis dieser Urkunden ist die 1765 vom damaligen Stadtarchivar G.M.G. von Hennmann (1737–1807) angelegte „*Consignatio Privilegiorum*“.

Andere Urkundensammlungen wurden nach ihren Zusammenstellern, Eduard Fronius (Archivar 1818–1819) und Friedrich Schnell (Archivar 1846–1849) benannt. Die Fronius'sche Sammlung enthält in zwei Bänden 640 Urkunden aus den Jahren 1379–1721, von denen 341 in lateinischer Sprache und 298 in ungarischer Sprache geschrieben wurden. Die Schnellische Sammlung enthält in drei Bänden 542 Urkunden aus den Jahren 1431–1733 in lateinischer, ungarischer und deutscher Sprache. Die Urkunden dieser beiden Sammlungen wurden von den siebenbürgischen Woiwoden, den Széklergrafen, den ungarischen Königen, den Fürsten und Thronprätendenten aus den rumänischen Fürstentümern, von Adligen, Kastellanen aus Siebenbürgen und von den österreichischen Kaisern ausgestellt.

Ausser den obigen Urkundensammlungen hat der 1878–1903 als Stadtarchivar tätige Friedrich Stenner (1851–1924) aus praktischen Bedürfnissen eine Urkundensammlung sowie Sammlungen der unregistrierten Verwaltungsakten, Zunftakten, „Cumulus“-Akten, von verschiedenen Registern, Plänen und Karten, Fotografien, Ansichtskarten und Druckwerken angelegt.

Die Urkundensammlung Stenner enthält in zwei Serien 1840 Urkunden aus den Jahren 1369–1820: die slawisch-rumänisch-griechische Serie enthält 768 Urkunden, die lateinisch-ungarisch-deutsche Serie enthält 1072

Urkunden. In dieser Sammlung befindet sich auch das älteste rumänische Sprachdenkmal, der bekannte Brief des Neaoșul aus Cîmpulung (1521) und eine Urkunde von Popa Jane aus dem Jahre 1587, die das älteste erhaltene, in Kronstadt selbst geschriebene rumänische Schriftstück ist. Die Stenner'sche Urkundensammlung ist besonders durch die Urkunden aus den fürstlichen Kanzleien der rumänischen Länder bedeutungsvoll, da diese Urkunden die vielschichtigen engen Beziehungen Kronstadts zu diesen Ländern beleuchten.

Die Sammlung unregistrierter Verwaltungsakten enthält reiches Quellenmaterial aus dem XVII.–XIX. Jahrhundert, bis zum Beginn der kapitalistischen Gesellschaftsordnung. Die Sammlung von Zunftakten ist eine reiche Quelle für die Geschichte der Kronstädter Zünfte.

Die Sammlung von „Cumulus“-Akten enthält nach Betreffen in Faszikel gegliederte Akten und wurde in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts durch Entnahme von Schriftstücken aus der Reihe der Magistratsakten gebildet.

Die Sammlung verschiedener Register enthält solche aus den Jahren 1714–1899, darunter die „Eigene Verfassung der königl. freyen Stadt Kronstadt“ (1782–1785), Rechnungsbücher von Kronstädter Kaufleuten, Archivallienverzeichnisse (1799–1819), Konskriptionsprotokolle 1817–1818 u. a.

Die Pläne- und Karten-Sammlung vereinigt diese Art von Archivgut, und enthält die Vermessungspläne der Stadt Kronstadt, Forstkarten und Karten von 148 Ortschaften.

Die Druckwerke und Fotografien befinden sich in den letzten der beschriebenen von Fr. Stenner angelegten Sammlungen. In der Sammlung von Druckwerken finden wir Protokolle und Artikel der Landtage, Statuten, Druckwerke über Handel, Industrie, Militär- und Gesundheitsfragen, Unterricht usw. Die Fotografiensammlung enthält kulturgeschichtlich wertvolle Lichtbilder, sowie Aufnahmen von Gebäuden und Industrieanlagen vom Ende des vorigen Jahrhunderts.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ARHIVEI BRAȘOVULUI ÎN SECOLELE XV–XVIII

de GERNOT NUSSBACHER

Arhiva veche a orașului Brașov este una din arhivele orășenești foarte importante pentru studiul patriei noastre în perioada feudală, dat fiind rolul primordial jucat de orașul Brașov pe tărîm politic, economic și cultural în această epocă.

Datorită multiplelor funcții ale administrației orășenești, în arhiva Brașovului au ajuns materiale scriptice în cantități însemnate, care, în decursul timpurilor, au suferit diferite ordonări și inventarii, pentru o mai bună ordine, evidență și mai ales folosire a lor în scopul rezolvării sarcinilor administrației orășenești. Dată fiind importanța materialelor organizate în cadrul acestor prelucrări, acestea constituie contribuții valoroase la dezvoltarea arhivisticii în țara noastră, iar urmărirea și descrierea lor completează istoria arhivisticii din România.

O primă prezentare succintă a dezvoltării organizării documentelor feudale privilegiate a făcut-o arhivarul sibian Franz Zimmermann în anul 1880¹. El se referă la inventarele lui Pomarius din 1552, Johann Albrich 1714 și Herrmann 1765. Din expunerea în introducerea la „Catalogul documentelor românești din Arhivele statului de la Orașul Stalin”, apărut în 1955, reiese că istoria arhivei brașovene pînă în secolul al XVIII-lea se cunoaște numai foarte sumar².

Cea mai veche mențiune asupra organizării arhivei din Brașov o găsim în scrisoarea notarului orașului, Magister Paulus, din 22 iulie 1476 (Colecția Stenner, seria latină, I, 21), în care acesta scrie că pentru hotărîrea procesului orașelor din Transilvania împotriva Capitlului din Oradea, s-a cerut orașelor prezentarea privilegiilor de scutire vamală. El nu a fost anunțat despre aceasta, că „poate avem și noi diferite privilegii în lădița noastră despre aceste lucruri, așa cum au adus sibienii privilegiile lor triple” (forte et nos litteras et privilegia certa in ladula nostra reposita de super habeamus, quemadmodum ipsi Cibinienses triplicia sua

¹ Franz Zimmermann, Das Archiv der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen, in rev. Archivische Zeitschrift, V, Stuttgart 1880, p. 106–109.

² C. A. Stoide, Evidența arhivelor orașului Brașov pînă la 1800, în Catalogul documentelor românești din Arhivele statului de la Orașul Stalin, vol. I, 1521–1799, București, 1955, p. VII.

privilegia adduxerunt). Din cele de mai sus rezultă că documentele privilegiale la 1476 erau păstrate într-o ladă și nu aveau evidență, așa că nici notarul nu știa de conținutul lăzii.

În lucrarea noastră „Din activitatea arhivistică a lui Christian Pomarius”, apărută în 1965³, am încercat să precizăm contribuția umanistului transilvănean originar din Bistrița la organizarea arhivei din Brașov. În paginile ce urmează, vom recapitula pe scurt rezultatele cercetărilor cu privire la activitatea arhivistică a lui Pomarius la Brașov, prezentând apoi două inventare datorate notarului Martin Seewald și medicului Johann Albrich și, în sfârșit, cele două faze ale ordonării și inventarierii privilegiilor de către Georg Michael Gottlieb von Herrmann în 1765.

Christian Pomarius a sosit la Brașov, la invitația magistratului, la 29 aprilie 1551, și a fost imediat numit notar. Probabil la inițiativa sa, la începutul anului 1552 s-a construit un dulap cu 27 sertare pentru păstrarea documentelor, iar în a doua jumătate a anului 1552 Pomarius a redactat inventarul documentelor din arhiva Brașovului „Litterarum Civitatis Coroneensis digestio”, căruia îi scrie o prefață și o dedicație la 4 ianuarie 1553. Pentru inventarierea privilegiilor – în număr de 309 poziții – Pomarius primește din partea magistratului o recompensă extraordinară de 32 de florini, sumă care întrece salariul său de notar pe jumătate de an⁴.

Prefața inventarului privilegiilor Brașovului a lui Pomarius are ca motto un citat din Pandectele lui Justinian (tit. 2), care subliniază valoarea documentelor deoarece ele „conținând voința monarhilor, fixează legile”.

Pomarius consideră că folosul unui inventar de arhivă este în primul rând să contribuie la memorarea privilegiilor acordate orașului de către senatori, cărora inventarul trebuie citit la anumite intervale. În al doilea rând cu ajutorul inventarului, documentele pot fi găsite repede la locurile unde se păstrează. De asemenea, inventarul poate servi și la confirmarea unor privilegii ale căror originale s-au pierdut, cum a fost în cazul orașului Košice. De aceea, Pomarius recomandă multiplicarea inventarului de arhivă. Numai datorită realizării acestei recomandări ni s-a mai păstrat inventarul arhivei Brașovului în trei copii, pe cînd originalul s-a distrus probabil cu ocazia marelui incendiu din 1689⁵.

Cele 309 poziții ale inventarului⁶ au fost repartizate de către Pomarius în 19 grupe, însemnate cu literele alfabetului, ceea ce era un obicei frecvent în evul mediu⁷. Grupele conțin următorul număr de documente din anii extremi indicați în dreptul fiecăreia; pe lângă aceasta se indică și problema care este specifică unor grupe.

³ G. Nussbächer. Din activitatea arhivistică a lui Christian Pomarius, în *Revista arhivelor*, VIII nr. 2/1965 p. 171—174, 176—178.

⁴ Ibidem, p. 171.

⁵ Ibidem, p. 173—174.

⁶ Franz Zimmermann, op. cit., p. 106 vorbește de 310 documente, deoarece a adăugat și titlul grupei N₁, cf. Nussbächer, op. cit., p. 176, nota 44.

⁷ Cf. Franz von Löher, *Geschichte des Archivwesens in Deutschland*, în *Archivalische Zeitschrift*, XIII, Stuttgart, 1888, p. 111, de exemplu inventarul arhivei din Wrocław (Breslau)

A	12 doc.	dintre 1353–1452	documente de la Ludovic I, privilegiile de bază ale orașului
B	25 doc.	1364–1454	
C	21 doc.	1411–1539	privilegii comerciale
D	10 doc.	1395–1427	
E	9 doc.	1398–1466	
F	36 doc.	1457–1490	aproape numai de la Matei Corvinul
G	13 doc.	1446–1558	
H	22 doc.	1454–1513	majoritatea de la Vladislav II
J	23 doc.	1388–1540	despre posesiunile Șercaia, Păriu, Mindra, Satu Nou, Komlos
K	6 doc.	1516–1539	
L	33 doc.	1368–1517	documentele voievozilor români
M	13 doc.	1468–1547	pricinile de hotar la Olt
N ₁	14 doc.	1395–1414	despre Zărnești și Tohan
N ₂	31 doc.	1512–1537	
O	10 doc.	1395–1477	
P	16 doc.	1370–1490	
Q	4 doc.	1502–1508	
R	9 doc.	1429–1513	probleme bisericești
S	2 doc.	1466–1487	despre secui.

În general, fiecare poziție corespunde unui singur document; numai în două cazuri (C 9, J 3) sint rezumate mai multe documente într-o singură poziție de inventar.

Rezumatele lui Pomarius se referă și la unele aspecte diplomatice ale documentelor: materialul pe care erau scrise, starea păstării, limba, sigiliile.

din 1484, cf. Dr. Markgraf, *Geschichte des städtischen Urkundenarchivs zu Breslau*, in rev. *Archivalische Zeitschrift* III, Stuttgart, 1878, p. 117–119.

Astfel, găsim indicațiile că documentele de la pozițiile L 17 și R 4 sînt scrise pe pergament, pe cînd cele de la pozițiile B 1, B 16, B 21, C 9, E 6, F 7, F 10, F 16, L 6, L 8, S 2 sînt scrise pe hirtie. Limbile folosite în documentele voievozilor români sînt cea „valahă” (L 1, 2, 10, 16, 18, 19, 20, 22, 24, 25, 28, 31, 23) sau cea latină (L 15, 23). Felul sigiliului este arătat la E 6,, iar lipsa sigiliului este menționată la mai multe documente (F 14, J 18, L 6, L 23, N₂2, N₂26, P 1).

Pentru caracterizarea conținutului documentelor, Pomarius folosește termeni ca: confirmatoriae, transsumptum, praeceptoriae, privilegiales, nationales, instrumentum publicum etc.

Ca un progres față de inventarul arhivei din Sibiu, alcătuit în 1546 tot de către Pomarius, trebuie subliniat că în inventarul arhivei Brașovului aproape la toate documentele figurează emitentul și data, uneori cu greșeli ce pot fi corectate relativ ușor.

Din următorii 150 de ani de la întocmirea inventarului arhivei Brașovului de către Pomarius nu ne sînt cunoscute alte acțiuni de inventariere, ca de altfel nici la Sibiu sau la Bistrița, în care localitate din urmă s-a efectuat numai o copie a inventarului lui Georgius Seraphin din 1562 în secolul al XVII-lea⁸.

Din jurul anului 1700 trebuie să dateze și copia inventarului lui Pomarius pentru arhiva Brașovului, păstrată în „Collectanea diplomatica” a notarului Brașovului, Martin Seewald, ca anexă la volumul întii⁹. Aceluiași Martin Seewald îi datorăm o nouă inventariere a privilegiilor din arhiva orașului Brașov, care — din păcate — încă nu se poate data precis. Inventarul lui Martin Seewald nu a fost încă publicat, și pînă în prezent se cunoaște doar titlul său¹⁰.

Martin Seewald s-a născut la 15 mai 1660 și a fost secretar în anul 1691—1708, iar în perioada 1709—1721 a fost notar al orașului și senator. Începînd din 1692 a fost de mai multe ori deputat în dieta Transilvaniei. A murit la 21 martie 1721¹¹.

Deoarece inventarul lui Seewald — a cărui paternitate este stabilită pe baza scrisului — conține numai 338 de documente, mai multe decî, decît inventarul lui Pomarius, însă mai puține decît inventarul alcătuit în 1714

⁸ Gernot Nussbächer, Contribuții la istoricul arhivei Bistriței în secolele XVI—XX, în *Revista arhivelor*, anul XLVII, vol. XXXII, nr. 1/1970, p. 7—8.

⁹ Dr. Oskar Netoliczka, J. F. Trausch's, *Handschriften-Katalog*, I. Teil, Brașov, 1898, p. 11, nr. 59 (f. 5, l. nr. 42, p. 510—522).

¹⁰ Idem, p. 49, nr. 32—35. Din cauza unor greșeli de legare, Netoliczka nu a identificat diferitele părți ale inventarului ca atare.

¹¹ Despre Martin Seewald, vezi Julius Gross, Martin Seewald in *Quellen*, VI, p. XXVI—XXVII; Friedrich Stenner, *Die Beamten der Stadt Brasso (Kronstadt)*, Brașov 1916, p. 135; diploma de înnoilare din 10 ianuarie 1702 se află la Arhivele statului Brașov, fondul Magistratul Brașov, Colecția Privilegii nr. 799, publicat de Josef von Sebestyén in *Mitteilungen der Burzenländer Sächsischen Museums*, VI, 1940, p. 1—2.

de către Johann Albrich, credem că putem să datăm inventarul Seewald – deocamdată – ca fiind de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Claritate deplină se va putea obține numai în urma unei cercetări mai amănunțite. Deocamdată prezentăm o schemă a sumarului inventarului :

(1) Ludovici Primi et Secundi Nro 16	A
(2) Sigismundi et Alberti Regum et Mariae Nro. 52	B
(3) Ladislai et Uladislai 2. Regum Nro 43	C
(4) Mathiae Regis Nr. 45	D
(5) Johannis Zapolyensis, Barbarae et Isabelle, Regis et Reginarum Nr. 24	F
(6) Ferdinandi Regis Nro 10	F
(7) Johannis Secundi Regis Nro 17	G
(8) Capituli Albensis Transilvaniae Nr. 48	H
(9) Stephani Bathori, Principis ac Regis Nro 14	J
(10) Christophori Báthori Nro 15	K
(11) Sigismundi Báthori Nro 16	L
(12) Vajvodarum Transsilvanorum et Principum fasciculus continens Nro 38	M

Inventarele separate au titlul „Catalogus Privilegiorum”. În inventarul lui Martin Seewald este realizată prima dată la Brașov clasarea documentelor după emitenți. Clasarea aceasta consecventă denotă un progres față de clasarea după emitenți și conținut – deci după diferite criterii – cum o găsim în inventarul lui Pomarius din 1552. De menționat că, în grupa „(8)–H” sînt incluse, pe lângă documente emise de Capitlul din Alba Iulia, și documente ale Conventului din Cluj – Mănăștur și alte documente notariale.

O nouă inventariere, de proporții mai mari – ea cuprinde în total 426 de documente¹² – o datorăm medicului Johann Albrich, care a efectuat-o în lunile martie–august 1714¹³. Johann Albrich s-a născut la Brașov la 1 septembrie 1687, a studiat începînd cu anul 1706 la universitățile din Halle, Leyden și Utrecht, la universitatea din urmă obținînd gradul de doctor în medicină în anul 1709. În 1711 s-a întors în orașul natal și s-a căsătorit în 1713 cu Sara, fiica judei orașului, Georg Drauth V. În 1715, Johann Albrich a devenit medic al orașului, în 1729 senator. În 1740

¹² Franz Zimmermann, op. cit., p. 107 vorbește de 423 poziții, nesocotind unele numere bisate.

¹³ Joseph Trausch, Schriftsteller – Lexikon oder biographisch – literärische Denk – Blätter der Siebenbürger Deutschen, vol. I, Brașov 1868, p. 26.

a fost primit membru în academia „Leopoldina” din Viena. A murit la 23 decembrie 1749¹⁴. Pe lângă medicină, istoria patriei îl preocupa foarte mult. De aceea, când în anul 1713 soorul său, judele Georg Drauth, se întorcea de la dietă, unde nobilul Mikes Mihály a exprimat pretenții asupra teritoriului posesiunii Vlădeni și nobilii secui au refuzat să mai plătească vama de sare la Feldioara, Johann Albrich, dându-și seama de importanța privilegiilor vechi pentru apărarea drepturilor orașului, a început ordonarea lor, a scris pe verso-ul lor conținutul pe scurt, le-a numerotat și le-a pus în compartimente din patru dulapuri. Documentele cele mai importante le-a copiat cu ajutorul unor „academici”, juriști și teologi în volumul „Palladium Coronense” (Scutul Brașovului), volum în folio la Arhivele Statului Brașov. În prefață arată folosul acestui volum de copii: 1. ca arhivarii să poată găsi mai ușor, să repună mai ușor și să păstreze mai bine documentele; 2. pentru a putea citi mai ușor conținutul privilegiilor, a căror descifrare adeseori este anevoioasă; 3. pentru cunoașterea mai bună a istoriei patriei și în special a orașului; 4. pentru învățăminte pentru cei din administrația orașului și 5. pentru reconfirmarea unor privilegii ale căror originale s-au pierdut.

Din volumul original, unele file au fost înlocuite în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea de către Georg Michael Gottlieb von Herrmann. Au mai fost transcrise documente importante în „Palladium” pînă în 1865.

Paralel cu „Palladium”, Johann Albrich a întocmit un inventar al documentelor, intitulat „Index Generalis Literarum Privilegialium”. În acesta arată că în dulapul „A” erau documente de la regii Ludovic, Maria, Sigismund, Albert și Ladislaus; în dulapul „B” documente de la Matei Corvinul, Vladislav II, Ludovic II și Ioan Zápolya, în dulapul „C” documente de la Ferdinand, Isabella, Ioan II Sigismund, Stephan Báthori, Sigismund Báthori, Christopher Báthori, Ștefan Bocskai și Sigismund Rákoczi, pe cînd în ultimul dulap „D” documente de la Gabriel Báthori, Gabriel Bethlen, Ecaterina de Brandenburg, Gheorghe Rákoczi, Mihail Apafi, de la voievozii Transilvaniei, de la Capitulul din Alba Iulia și de la Conventul din Cluj – Mănăștur.

În prefață, Johann Albrich arată că, din însărcinarea magistratului, a citit și a ordonat privilegiile orașului și le-a transcris cu ajutorul unor studenți într-un codice, adică în „Palladium”. Documentele au fost depuse în dulapuri noi, făcute special pentru ele, după care a fost întocmit și acest „Indice general”. Ca sarcină de viitor pentru „registratori” rămîne, ca celelalte scrisori, trimise brașovenilor — mai ales cele care privesc datoriile orașului și plățile efectuate în contul lor — și care pînă atunci stau fără ordine, să nu fie neglijate, ci să fie examinate. Acelea care nu sînt inutile și de aruncat să fie strînse în fascicule fie după emitenți fie după problemele la care se referă. Rezumatele lor să fie anexate „Indicelui general”, iar la întreaga lucrare să se întocmească un indice alfabetic, pentru ca pe viitor să se găsească cu ușurință orice scrisoare sau problemă, pentru a trage

¹⁴ *Ibidem*, p. 21–22 ; Friedrich Stenner, op. cit., p. 2 ; Dr. Eduard Gusbeth, *Zur Geschichte der Sanitäts-Verhältnisse von Kronstadt, Brașov 1884*, p. 70.

invățămintele și sfaturi din ele, împotriva tuturor nedreptăților, prejudiciilor sau pagubelor – oare de multe ori se ivesc în legătură cu datoriile –, pentru apărarea intereselor orașului și pentru alte foloase care se pot trage din această lucrare. În incheiere, Johann Albrich arată că arhivarii să nu interpreteze aceste sfaturi în mod greșit, deoarece el le dă nu din aroganță, ci din sincera intenție de a folosi binelui obștesc.

Din rândurile de mai sus reiese că la Brașov Albrich este primul care face încercări de teorie arhivistică. Lucrările sale ar merita să fie publicate integral, constituind o frumoasă ilustrare a concepțiilor arhivistice de la începutul secolului al XVIII-lea¹⁵.

Schema de repartizare a documentelor este următoarea :

- A 7 documente, numerotate I–VII, din anii 1353–1380 de la Ludovic I și un document nenumărat de la regina Maria, din 1385.
- B 58 de documente de la Sigismund, numerotate I–LIV, cu numere bisate la XV, XXXII, XXXIII și XXXV, din anii 1387–1437.
- C 5 documente de la regele Albert, numerotate I–V, din anii 1438–1439.
- D 10 documente de la Ladislaus V, numerotate I–X, din anii 1453–1457.
- E 50 de documente de la Matei Corvinul, numerotate de la I–XLV, cu numere bisate la I, IX, XXX, XXXVII, XL, din anii 1458–1490.
- F 38 de documente de la Vladislav II, numerotate de la I–XXXIV, cu numere bisate la II, VIII, XXVI, din anii 1490–1515.
- G 13 documente de la Ludovic II, numerotate I–XII, cu un număr bisat la II.
- H 28 de documente de la Ioan Zápolya, numerotate de la I–XXIII, cu numere bisate la III, V, X, XII, din anii 1511–1539. Primele patru documente sînt din timpul cînd Zápolya a fost încă voievod al Transilvaniei.
- I 11 documente de la Ferdinand, numerotate de la I–XI, din anii 1528 și 1554–1555.
- K 1 document nenumărat de la regina Isabella din 1557.
- L 17 documente de la Ioan al II-lea Sigismund Zápolya, numerotate de la I–XVII, din anii 1560–1568.
- M 15 documente de la Ștefan Báthori, numerotate de la I–XV. Primul document, din 1484, este emis de voievodul Transilvaniei, Ștefan

¹⁵ Un rezumat al prefețelor de la „Palladium Coronense” și de la „Index generalis” a fost publicat de către Joseph Trausch, op. cit., p. 25–27. În expunerea noastră ne-am luat și după textul original.

- Báthori I (1479–1493). Al doilea document, din 1533, este al lui Ștefan Báthori II, voievod al Transilvaniei între 1529–1533. Documentele III–XIV sînt de la principele Ștefan Báthori și datează dintre anii 1571–1583, iar documentul XV este de la Ștefan Bocskai, principe al Transilvaniei între 1604–1606 și datează din 1606.
- N 19 documente de la Cristofor Báthori, numerotate de la I–XV, cu numere bisate la IV, V, VI, XII, din anii 1576–1580.
- O 21 de documente de la Sigismund Báthori, numerotate de la I–XX, cu un număr bisat la I, din anii 1580–1602. (Sigismund Báthori a stăpînit numai din mai 1581).
- P 3 documente de la Sigismund Rákoczi, numerotate I–II, cu numărul I bisat, din anul 1607.
- Q 7 documente de la Gabriel Báthori, numerotate de la I–VII, din anii 1609–1612.
- R 8 documente de la Gabriel Bethlen, numerotate de la I–VI, cu un număr bisat III, din anii 1614–1628.
- S 1 document nenumărat de la Ecaterina de Brandenburg din anul 1630.
- T 3 documente de la Gheorghe Rákoczi, numerotate I–III. Primul este de la Gheorghe Rákoczi I (1630–1648) din anul 1632, celelalte două sînt de la Gheorghe Rákoczi II (1648–1660) din anii 1651 și 1652.
- V 3 documente de la Mihail Apafi, numerotate de la I–III din anul 1662.
- X Documentele voievozilor Transilvaniei :
- I 1 document de la Mihail fiul lui Salamon din anul 1309 (Este o greșeală de lectură, documentul fiind în realitate din 1409).
 - II 1 document de la Ștefan Lorandi din 1364 (emitentul a fost de fapt „judex castrîi novi montis Pestiensis”).
 - III 1 document de la Jacob Lackfi din 1404.
 - IV 5 documente, numerotate de la 1–5, de la voievodul Stibor, din anul 1412.
 - V 1 document de la Nicolae Csáki din 1416.
 - VI 1 document de la Petrus Vebek din 1426 (?)
 - VII 1 document de la împăratul roman Fridericus.
 - VIII 13 documente, numerotate de la 1–13, de la lăncu de Hunedoara, din anii 1444–1455.

- IX 2 documente, numerotate de la 1—2, de la Gheorghe fiul lui Rikalf de Tarkö (scris Kiralfi) din anul 1453.
- X 1 document de la Ioan de Sancto Georgio din 1466.
- XI 1 document de la Petru Geréb de Vingard din 1477.
- XII 2 documente de la Petru de Sancto Georgio din anii 1509 și 1547 (?!) (a fost voievod pînă în 1510 !).
- XIII 5 documente de la Ștefan Mailat din anii 1536—1540.
- XIV 1 document de la Mihai Viteazul din 1600.
- Y 32 documente de la Capitlul din Alba Iulia, numerotate I—XXVIII, cu numere bisate la II, III, IV, XVIII, din anii 1380—1520. La poziția XXIX este menționat că ea este rezervată celorlalte documente de acest fel.
- Y 7 documente de la „Rechizitorii” scrisorilor Capitlului din Alba Iulia — după secularizarea acestei instituții cu funcția de notariat public — din anii 1584—1609.
- Z 8 documente de la Conventul din Cluj — Mănăștur din anii 1440—1519.
- AE 24 de documente „Transumptele ale notarilor publici”, numerotate de la I—XX, cu numere bisate la I și III, din anii 1342—1520. Cel mai vechi dintre acestea, din 1342, este un document al capitlului Țării Birsei despre o donație pentru mănăstirea Petru și Pavel din Brașov.

Inventarul lui Johann Albrich cuprinde trei rubrici: în prima rubrică este trecut numărul curent al documentului — cu cifre romane — în cadrul literei. La numerele bisate se trec litere mici, iar la voievozii de la litera „X” unde sînt mai multe documente, acestea sînt numerotate — în cadrul voievodului notat cu cifră romană — cu cifre arabe.

În a doua rubrică este trecut conținutul documentului, materialul (pergament sau hirtie), sigiliul (*sigillum impressum interius sau exterius, sigillo pendente, sigillo maiori ad tergo, sigilli pendentis duplicis munimine munitae*) sau lipsa acestuia (*sigillo privatae, sigillo carentis, sine sigillo*).

În rubrica a treia este menționat anul emiterii.

S-ar putea crede că după acest început promițător, arhiva Brașovului a ajuns curînd într-o ordine perfectă. Realitatea a fost însă alta, cu toate că începînd din 1722 cunoaștem lista aproape completă a „arhivarilor orașului”, în a căror custodie se aflau scriptele vechi. Este foarte probabil că ei au deținut această funcție numai „de jure”, fiind folosiți „de facto” pentru alte munci, neajungînd să se ocupe de ordonarea și inventarierea arhivei.

Edificatoare în acest sens este autobiografia lui Georg Michael Gottlieb von Herrmann, care a devenit arhivarul orașului în anul 1764, deținînd

această funcție până în anul 1770¹⁶. El ne dă următoarea descriere a situației arhivei la preluarea funcției de arhivar¹⁷:

„Mi-a fost predată funcția de arhivar, indeplinită înainte de secretarul Martin Igelau. Această funcție, cu toate că nu era retribuită în mod deosebit, m-a despăgubit pentru sarcinile vitrege care erau legate de îndeplinirea ei, prin conținutul lăuntric al ei. Abia în anii de mai târziu, într-un cerc de activitate cu totul diferit – la tabla regească – mi-au fost de mare folos cunoștințele acumulate în munca de arhivă, fără ca să enumăr avantajele datorate acestei munci în activitatea mea obișnuită. În afară de aceste avantaje – de a putea învăța –, arhiva, pe cînd o preluam, a avut puține puncte de atracție. Scriptele erau păstrate în două camere (din Casa Sfatului, n.n.). Prima era mare și destul de luminoasă, situată acolo unde mai târziu se afla sala de ședințe a comunității centumvirale (în partea de sud, n. n.), dar era plină cu scripte vechi, care în parte datau din secolul trecut (al XVII-lea, n.n.). Cealaltă încăpere era mai asemănătoare cu un beci decît cu o cameră de lucru. Avea o boltă înnegrită de praf și plină cu plase de păianjen, era fără sobă și nu avea decît un singur geam îngust spre Piață (spre nord-est, n.n.). Dedesubtul arhivei se afla temnița, în care erau deținuți criminalii principali, deoarece atunci încă nu era construită închisoarea (din strada Castelului nr. 2, construită după 1770, n. n.). Din această temniță pătrundeau în arhivă tot felul de mirosuri nesănătoase. Intrarea în arhivă se făcea prin camera magistratului. Aceasta era ocupată aproape în toate zilele, deoarece magistratul obișnuia să țină ședințe zilnice, afară de vineri ...

Prima cameră de arhivă nu a fost umblată de foarte mult timp. Am pus să se repare soba și ferestrele, ca să am un loc unde să pot lucra. Mesele din cameră erau ocupate de maldăre de scripte, care, prin vechimea lor nu mai foloseau la rezolvarea problemelor curente. Arhiva propriu-zisă, unde se păstrau privilegiile, socotelile și scriptele cele mai noi era în bolta de sub turn (desorisă mai sus n.n.). Iarna, această încăpere nu putea fi folosită de loc. Privilegiile au fost singurele documente care erau așezate anologic, pe ani în patru dulapuri separate. Însă nici acestea, nici celelalte scripte care erau îmbicsite într-o amestecătură ciudată unele peste altele, nu aveau vreun registru. (Se vede că „Indicele general” al lui Albrich din 1714 între timp se rătăcise, n. n.). Scriptele cele mai noi, din ultimii 6–10 ani, se păstrau la notariat.

Eu încercam să fac un lucru folositor, însă am fost oprit de cele mai diverse însărcinări. Cînd intram în arhivă în timpul ședințelor magistratului, eram adeseori ochemat în ședință pentru a rezolva comunicatele pe loc, să întocmesc copii pentru circulare sau să redactez corespondență oficială în

¹⁶ Friedrich Stenner, op. cit., p. 6. Despre Georg Michael Gottlieb von Herrmann vezi și Joseph Trausch, op. cit., vol. II, Brașov, 1870, p. 129–148; Julius Gross, Georg Michael Gottlieb von Herrmann und seine Familie, în rev. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge, vol. XVII, 1889, p. 93–260, 263–328, 537–618.

¹⁷ Traducerea după Julius Gross, op. cit., p. 154–156.

numele magistratului. Dacă rămineam acasă, tot eram chemat în același scop. După masa și în zilele de vineri eram chemat când la judele orașului, când la viliicul, câteodată chiar la amândoi în același timp, pentru a lua procesul verbal la procese, sau la interogatorii de deținuți sau ca actuar la unele comisii. Ședințe de judecată fixate anume, ca și secretarii judiciari au fost introduși abia în 1770. Până atunci am stat mereu sub astfel de presiuni, care nu-mi permiteau să lucrez în arhivă decât în timpul vacanțelor. Însă, printr-o aranjare corespunzătoare a scriptelor în despărțituri („Loculi”), desemnate cu literele alfabetului am ajuns ca în timp de un an, chiar fără să am un registru în toată forma, să pot da la cerere scriptele mai noi, care erau cel mai mult cercetate.”

De la Georg Michael Gottlieb von Herrmann ne-au rămas două inventare ale privilegiilor. Primul poartă titlul : „Index Privilegiorum, Instrumentorumque Publicorum, ut et Litterarum quarundam Missilium Regum Principumque Transsylvaniae priscorum ad Brassovienses exaratarum, inque Archivo Publico Civitatis Coronensis existentium, confectus die 5-ta Augusti 1765”. Acest inventar ni s-a păstrat în original, dar numai în fragment.¹⁸

Fragmentul păstrat are următoarea schemă de organizare :

In Arca A

- Aa Ludovici I. Regis Hungariae 10 documente, printre care și documentul lui Mihail fiul lui Salamon de Nadasd din 1409 cu data greșită 1309, ca și un document din 1380. referitor la Feldioara, exclus din „Consignatio”, care azi fac parte din Colecția Stenner.
- Ab Mariae Reginae et Sigismundi imperatoris. Documente numerotate de la 1–70, cu mai multe numere bisate, care corespund actualelor Privilegii 10–85.
- Ac Sub Alberto Imperatore. 4 documente, care corespund actualelor Privilegii 86–89.
- Ad Sub Wladislao I Rege Poloniae et Ladislao VI (recte V, n. n.) in Hungaria. Documente numerotate de la 1–26, cu foarte multe numere bisate (de ex. 2a – p), corespunzătoare actualelor Privilegii 90–144.
- Be Sub Matthia Rege. În fragmentul păstrat sînt documente numerotate de la 1–44, cu multe numere bisate, corespunzătoare actualelor Privilegii nr. 145–220.
- Cm (Documente de la Cristofor Báthori). În fragmentul păstrat sînt numerele 23–26, corespunzătoare actualelor Privilegii 558–562.
- Cn Sub Sigismundo Báthori. Documente numerotate de la 1–58, corespunzătoare actualelor Privilegii 563–621.
- Co Sub Stephano Botskai 1 document, actualmente Privilegii Nr. 622

¹⁸ Arhivele statului Brașov, Fondul Primăria Brașov, Colecția Privilegii, nr. 762.

- Cp Sub Sigismundo Rakotzi, 3 documente, actualele Privilegii Nr. 623–625.
- Dq Sub Gabriele Bathori, 9 documente, actualele Privilegii Nr. 626–635.
- Dr Sub Gabriele Bethlen, 24 de documente, actualele Privilegii Nr. Nr. 636–659.
- Ds Catharinae, 1 document, actualmente Privilegii nr. 660
- Dt Sub Georgio Rakotzi, 16 documente, actualele Privilegii Nr. 661–676.
- Du Sub Achatio Barcsai... et Michaelae Apafi, 13 documente, actualele Privilegii 677–689.
- Dv Sententiales aliquot, 4 documente, actualele Privilegii 690–693
- Dx Capituli Albensis aliorumque Transumtionales vel Paria, 24 documente, intercalate ulterior la originalele lor.

Partea lipsă se poate întregi după cotele care au fost sorise pe verso-ul documentelor. În această formă, prima ordonare a lui Herrmann nu s-a păstrat mult, deoarece – pare-se – încă în anul 1765, păstrind aproximativ vechea ordine din al său „Index privilegiorum...”, a numerotat documentele în continuare, de la 1 până la 694, ultimul fiind un document al împăratului Leopold I din 1669. Cel mai recent document – din punct de vedere cronologic – este privilegiul nr. 689, din 1688.

Acestei ordonări îi corespunde ca instrument de evidență „Consignatio Privilegiorum, Instrumentorumque Publicorum, in Archivo Civitatis Coronensis existentium”, care ni s-a păstrat în două copii. Ordonarea „Privilegiilor” în această ordine, care s-a menținut până astăzi, este în general o ordonare cronologică, cu unele reminiscențe care izvorăsc din vechea organizare după emitenți. Astfel, cele două documente de la Ferdinand din 1528 sînt așezate la nr. 441 și 442 după documentele lui Ioan Zápolya și ale voievodului Ștefan Mailat din 1540, și înainte de documentele reginei Isabella din 1540, iar după documentul lui Mihail Apafi din 1688 sînt introduse din fosta grupă „Dv” (cf. mai sus) trei documente din anii 1477, 1555 și 1582 precum și documentul împăratului Leopold I din 1669, menționat mai sus.

În cele două exemplare din „Consignatio” au mai fost adăugate în continuare numerele până la 806, cele mai multe de către arhivarul orașului Friedrich Stenner (nr. 736–803)¹⁹, printre care și documentele pe pergament ale domnitorilor Țării Românești și Moldovei. Acestea după ocuparea Transilvaniei de către austrieci nemaiavind „valoare practică”, și datorită întreruperii parțiale a legăturilor seculare ale Brașovului cu țările române – cel puțin pe linia legăturilor directe ale administrației orașului Brașov

¹⁹ În al doilea exemplar al „Consignatio”, pozițiile 738–806 au fost completate de fostul director al arhivei Brașovului, Dr. Constantin Sassu.

cu autoritățile de dincolo de Carpați – au devenit și ilizibile pentru noile generații de funcționari orășenești, fiind lăsate fără grijă. Așa s-a putut întâmpla ca unele din ele să fie achiziționate pentru Academia Română la Wiesbaden, iar unele se află și în prezent la Viena și la Budapesta. Importanța lor este foarte bine ilustrată însă în inventarul lui Christian Pomarius. Cel mai vechi document din cancelaria munteană, privilegiul lui Vlaicu din 20 ianuarie 1368, până nu de mult nua avut o cotă. După natura sa, aparține și el în colecția Privilegii, unde a primit de curind numărul 807.

Am ajuns cu acestea la realizarea scopului propus inițial, anume prezentarea ordonărilor și inventarierilor din arhiva Brașovului – care în această perioadă se referă numai la documentele privilegiale – până la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Dacă urmărim situația documentelor feudale vechi de atunci încoace până în prezent, constatăm că evidența lor arhivistică s-a oprit de fapt în această perioadă. Ulterior lui Herrmann, multe documente din secolele XIV–XVIII au fost grupate în colecții de către arhivarii Eduard Fronius (1818–1819), Friedrich Schnell (1846–1849) și Friedrich Stenner (1878–1903). Pentru aceste colecții de documente nu există până astăzi o evidență științifică, ci numai una administrativă : știm câte documente sînt, din ce ani și de la cine. Conținutul lor nu este prins în vreo evidență, chiar dacă multe din aceste documente sînt deja de mult publicate.

A fost începută întocmirea unui catalog general al documentelor vechi²⁰, însă s-a ajuns ou dactilografierea lui numai pînă la anul 1450, fără să fie pus în circuitul științific.

În anul 1964, în timpul cercetărilor privind activitatea arhivistică a lui Christian Pomarius, ne-a apărut deosebit de actuală problema unui catalog general al documentelor vechi, pentru a putea stabili cu ajutorul lui ce documente inventariate de Pomarius mai există astăzi și unde. Atunci am început adunarea fișelor pentru acest instrument de lucru în arhivă atît de necesar, completînd fișele și cu indicații bibliografice. În prezent (1971) sînt întocmite peste 1500 de fișe orientative pentru perioada dinainte de 1600, realizîndu-se în mare fișarea tuturor documentelor pînă la 1520 din fondul Magistratul Brașov.

Dată fiind importanța materialelor documentare de la Brașov socotim că este necesară întocmirea unui catalog general al documentelor feudale la nivelul științei actuale, pentru a pune în circuitul științific acest material bogat, în bună parte încă nevalorificat.

Paralel cu această operație se poate desfășura și cercetarea evoluției ordonărilor arhivei pe baza notelor tergalde de pe documente. Întregind datele cuprinse în expunerea de mai sus, istoria arhivei Brașovului poate fi încă completată chiar pentru perioada la care ne-am referit.

²⁰ C. A. Stoide, op. cit., p. VIII: „De altfel sperăm că numai răstimpul de un an de zile va desparte editarea acestui catalog (al documentelor românești G.N.) special de Catalogul general de arhivă”.

L I S T A

arhivairilor oraşului Braşov
 alcătuită pe baza lucrării lui Friedrich Stenner „Die Beamten der Stadt Brassó”
 (Kronstadt), 1916.

1722	Lucas von Seulen III
1726	Johann Böhm
1729—1732	Cristophorus Seewald
1733—1734	Georg Rhetor
1738—1739	Bartholomäus Tartler
1738—1742	Andreas Tartler
1740	Paul Neidel III
1746—1758	Martin Schneeweiss
1756—1763	Martin Igel
1764—1770	Georg Michael Gottlieb von Herrmann
1784	Paul Plecker
1785—1786	Marcus Tartler
1790—1801	Josef Johann Plecker
1791—1797	Johann Brenner
1802—1804	Josef von Wentzel
1804	Martin Schneeweiss
1806—1808	Karl Gottlieb Plecker
1808—1811	Christian Flechtenmacher
1811	Josef Gräf
1812—1813	Johann Albrichsfeld
1813—1818	Andreas Loy
1818—1819	Eduard Fronius
1820—1822	Lucas Tartler
1823—1824	Josef Franz Trausch
1824—1825	Stephan von Closius
1825—1826	Friedrich Wächter
1826—1828	Friedrich Fabritius
1828—1831	Samuel Brennerberg
1831—1833	Adolf Waldemar Marienburg
1833—1836	Paul Römer
1836—1837	Johann Fabritius
1837	Andreas Aesch
1837—1842	Friedrich Riemer
1824—1843	Karl Schnell
1843	Karl Gross
1843—1844	Eduard Schullerus
1846—1849	Friedrich Schnell
1849—1876	Adolf Riemer
1878—1903	Friedrich Stenner
1903—1911	Gustav Hertel
1914	Eduard Schullerus
1916	Friedrich Schuster

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DES STADTARCHIVS VON BRAȘOV (KRONSTADT) IM 15.–18. JAHRHUNDERT

(ZUSAMMENFASSUNG)

Das alte Stadtarchiv von Brașov (Kronstadt) ist dank der wichtigen Rolle, die diese Stadt in politischer, wirtschaftlich-sozialer und kultureller Hinsicht im Mittelalter spielte, eines der wichtigsten städtischen Archive Rumäniens.

Ihrer Bedeutung gemäss erfuhren zuerst die Urkunden und Privilegien des Archivs eine Ordnung. Das von dem aus Bistrița (Bistritz) stammenden Humanisten Christian Pomarius 1552 angelegte Findbuch „*Litterarum Civitatis Coronensis digestio*“ enthält die erste Verzeichnung der Kronstädter Urkunden, und umfasst 309 Urkunden die in 19, mit den Buchstaben A bis S bezeichneten Gruppen eingeteilt sind. Als Ordnungsprinzipien lassen sich Aussteller und Betreffe feststellen, aber nicht konsequent.

Die zweite Verzeichnung der Urkunden verdanken wir dem Notar Martin Seewald (1660–1721). Sie stammt vom Ende des 17. Jahrhunderts und umfasst 338 Urkunden in 12 Gruppen, die mit den Buchstaben A bis M bezeichnet sind. Die Urkunden sind nach den Ausstellern geordnet.

Im Jahre 1714 wurden die Urkunden des Stadtarchivs von Dr. Johann Albrich (1687–1749) verzeichnet. Das Verzeichnis enthält 426 ebenfalls nach den Ausstellern in 25 Gruppen geordnete Urkunden, die mit den Buchstaben A–Z und AE bezeichnet sind. Ausser dem „*Index Generalis Litterarum Privilegialium*“ legte Dr. Johann Albrich noch einen Band mit Abschriften der wichtigsten Urkunden an, „*Palladium Coronense*“, in dessen Vorwort er interessante Auffassungen über das Archiv, seine Verwendung und Organisierung, sowie Vorschläge für die Archivare, mitteilt.

Ein wichtiger Abschnitt in der Geschichte des Kronstädter Archivs ist die Amtszeit von Georg Michael Gottlieb von Herrmann (1737–1807) als Archivar in den Jahren 1764–1770. Herrmann verfasste 1765 ein neues Urkundenverzeichnis „*Index Privilegiorum*“, in dem über 700 Urkunden enthalten sind, die in 16 Gruppen nach ihren Ausstellern angeordnet sind. Noch im gleichen Jahre 1765 nummerierte Herrmann die Urkunden fortlaufend von 1–694 (verschiedene Transsumpte wurden zu ihren Originalen eingereiht), und verfasste die „*Consignatio Privilegiorum, Instrumentorumque publicorum, in Archivo Civitatis Coronensis existentium*“, die auch noch heute das Findbuch der Urkundensammlung ist. Die Urkunden sind chronologisch angeordnet, bis auf einige Unkonsequenzen, die sich aus den früheren Ordnungen nach den Ausstellern ergaben. Die „*Consignatio*“ wurde

von späteren Archivaren bis zur Nummer 807 fortgesetzt, die meisten Nachträge stammen vom verdienstvollen Stadtarchivar Friedrich Stenner (1851–1924), aus den Jahren 1878–1903.

Es wird kurz auf die Urkundensammlungen der Archivare Eduard Fronius (1818–1819), Friedrich Schnell (1846–1849) und Friedrich Stenner hingewiesen, die noch keine den wissenschaftlichen Anforderungen entsprechenden Findbücher oder Verzeichnisse haben. Frühere Arbeiten an einem allgemeinen Katalog der Kronstädter Urkunden wurden unterbrochen. Seit 1964 wird an einem modernen Katalog der Urkunden gearbeitet. 1971 waren über 1500 Urkunden aus der Zeit vor 1600 schon verzettelt, und die Verzettelung der Urkunden bis 1520 in grossen Zügen durchgeführt.

Als Beilage enthält die Arbeit eine Liste der Kronstädter Stadtarchivare von 1722–1916, mit ihren Wirkungsjahren.

„EX-LIBRIS”-UL LUI IOAN PETRIC PE O CARTE A LUI NICOLAE BRĂTESCU APĂRUTĂ ÎN ANUL 1857

(Încercare de interpretare bibliologică și istorică)

de EMIL I. BOLOGA

Găsirea unui „ex libris” pe o anume carte din biblioteca unei personalități, permite uneori deducții de valoare documentar-istorică. În funcție de data pe care cartea o poartă, de conținutul ei legat de o anume preocupare imediată a posesorului bibliofil și de autorul acestei cărți, se pot stabili unele relații între posesor și autor, care la momentul dat pot avea implicații strânse cu colaborarea, preocupările și legăturile dintre aceștia, precum și asupra unor motivări care înscriu pe ambii, într-un anumit context și moment istoric.

„Ex libris”-ul manuscris al lui Ioan Petric pe o carte scrisă de Nicolae Brătescu, pare a putea reprezenta un asemenea exemplu de valorificare și interpretare a acestor însemne bibliofile și bibliologice.

Despre Ioan Petric știm că s-a născut la Rîșnov în anul 1816, făcându-și aci și la Tohanul-Vechi clasele primare, după care, Școala normală de la Brașov. După studii la Blaj, unde îl are ca profesor pe Ioan Bran de Lemeny, ajunge la Sibiu, unde la îndemnul episcopului Vasile Moga urmează teologia. În anul 1834, se înscrie la Facultatea de filozofie de la Cluj pe care o și termină. În anul 1838 îl găsim paroh în Brașovul Vechi, iar în anul 1839 la Biserica Sf. Nicolae din Șchei, unde a slujit timp de 62 ani, pînă în anul 1901.

În acest timp a fost profesor benevol la Școala veche românească de pe lângă Biserica Sf. Nicolae, organizînd în această perioadă o „Societate de cumpătare”, care a dăinuit pînă în anul 1848. Participă activ la înființarea Gimnaziului, la care tot neretribuit funcționează ca profesor între anii 1850–1861, timp în care îl are ca elev pe Titu Maiorescu. În anul 1884 trece în funcția de protopop I al orașului Brașov, perioadă în care cu sprijinul său direct, se zidesc școli în peste 16 comune ale Brașovului și 2 în oraș. Tot el contribuie cu suma de 600 florini la ridicarea Băilor de aburi de lângă Gimnaziu.

Întreaga sa bibliotecă (216 volume legate în piele și peste 500 de broșuri) o dăruiește Bisericii Sf. Nicolae. Este demn de reamintit faptul că

prețiosul manuscris al Cronicii lui Radu Tempea „Istoria Bisericii din Șcheii Brașovului” (între anii 1292–1742), a fost cumpărat de Ioan Petric și donat bibliotecii școlii din Șchei, constituind astăzi unul din cele mai prețioase exponate de la Muzeul culturii românești din Șcheii Brașovului.

Pe una din cărțile-manuscris, și anume, pe „Cinstitul Paraclis”, în manuscrisul lui Nicolae Brătescu se poate vedea „Ex libris”-ul lui Ioan Petric. Este vorba despre un manuscris de muzică de la mijlocul secolului al XIX-lea, pe notație psaltică. Menționăm că în această perioadă o asemenea notație era folosită cu precădere în Țara Românească și Moldova. „Ex libris”-ul este scris cu mina și urmat de semnătura: Joannis Petrik titl. Archidiaconi Barcensis et Parochi veteris Ecctae Bolgars.

Despre Nicolae Brătescu știm că era psaltul Mitropoliei din București, contemporan cu Ioan Petric, ceea ce îngăduie presupunerea că a trimis cartea în dar, că aceasta i-a fost cerută de Ioan Petric sau că acesta și-a procurat-o, interesat de conținut și modul de notație.

O altă carte a lui Nicolae Brătescu tot în manuscris și purtând titlul de „Ecstract care cuprinde în sine toate cîntările cele de peste tot anul” (București, 1857), poartă un interesant „ex libris-parafă”, de formă rotundă.

Utilizînd cartea, Ioan Petric contribuie la răspîndirea muzicii psaltice în Transilvania. Faptul că un număr de 7 manuscrise pe notație psaltică, scrise toate de Nicolae Brătescu au fost găsite în biblioteca lui Ioan Petric, ne face să credem că nu întîmplător acestea au ajuns în posesia lui, ci cu intenția de a răspîndi muzica psaltică și pe aceste meleaguri.

Este un moment cînd și pe această cale, personalități brașovene consolidează ideea de neam a românilor, contribuind astfel la întărirea ideii formării unității noastre de stat.

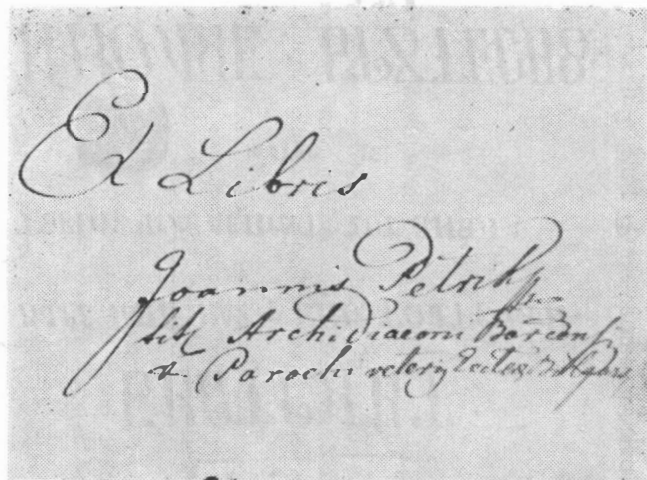

Fig. 1. — „Ex-libris”-al cărturarului brașovean I. Petric redactat în limba latină.

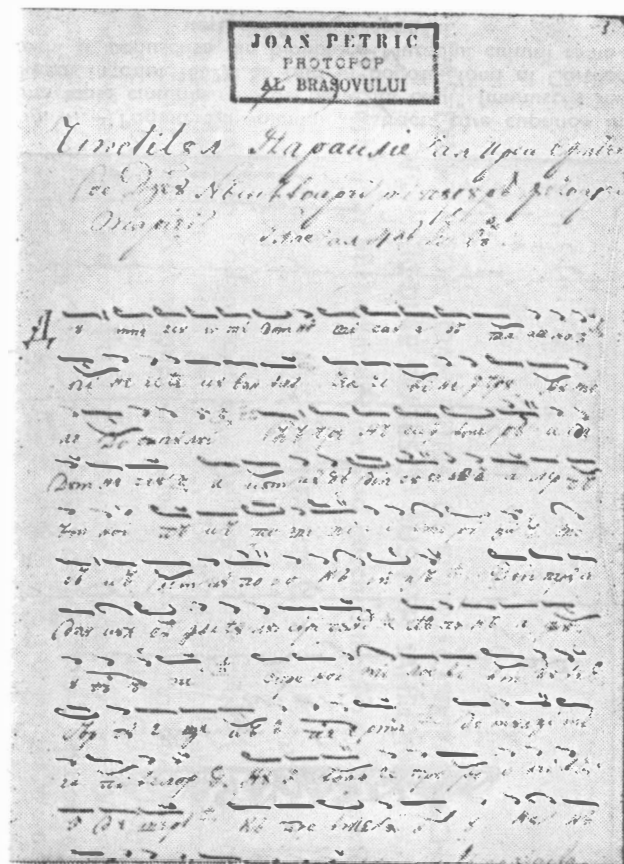

Fig. 2. — Insemnul-ștampilă aplicat pe un manuscris muzical redactat de N. Brătescu, făcând parte din biblioteca personală a lui I. Petric și donat ulterior Bibliotecii bisericii „Sf. Nicolae” din Scheii Brașovului.

Fig. 3. — Coperta volumului manuscris de muzică al lui N. Brătescu, cu parafa „ex-libris”.

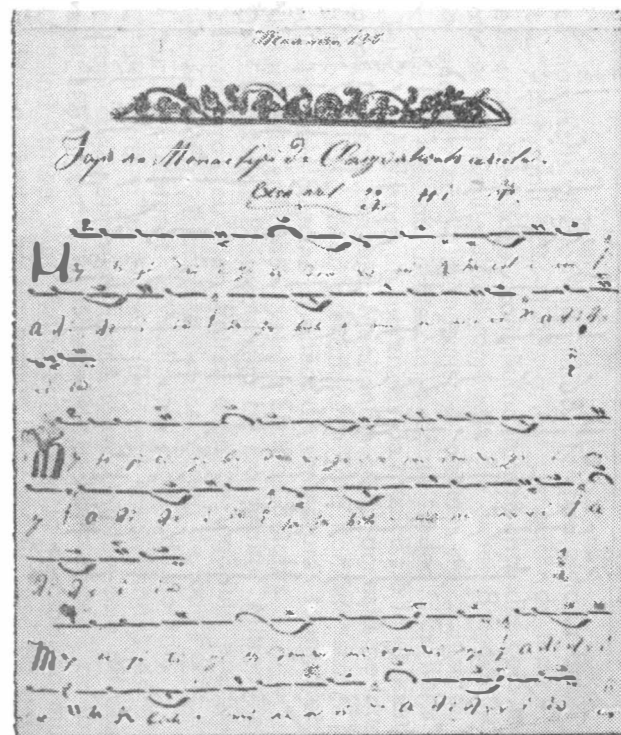

Fig. 4. — Pagină din volumul „Екстракт: care cuprinde in sine toate cinturile cele de peste tot anul” (manuscris redactat in anul 1857). Se află in bogatul fond al Cărtilor vechi și manuscrise din biblioteca Muzeului culturii românești din Scheii Brașovului.

DAS EXLIBRIS VON IOAN PETRIC IN EINER MUSIKHANDSCHRIFT VON NICOLAE BRĂTESCU AUS DEM JAHRE 1857

(Versuch einer bücherkundlichen und geschichtlichen Interpretation)

(ZUSAMMENFASSUNG)

In manchen Fällen kann ein Exlibris zu wertvollen geschichtlichen Schlussfolgerungen Anlass geben. Ein Beispiel dafür bietet eine Musikhandschrift des Kirchensängers bei der Metropole in Bukarest, Nicolae Brătescu, auf der sich ein Exlibris von Ioan Petric (1816–1901), dem langjährigen Erzpriester der Nikolauskirche in der Oberen Vorstadt von Kronstadt (Scheii Braşovului) befindet. In dieser Musikhandschrift ist die sogenannte psaltische Notenschrift verwendet, die nur in der Walachei und in der Moldau verwendet wurde. Durch den Gebrauch dieser Handschrift trug Ioan Petric zur Verbreitung der psaltischen Musik in Siebenbürgen bei, und da sich in der Bibliothek von Ioan Petric sieben Musikhandschriften mit psaltischer Notenschrift befinden, kann man auf direkte Beziehungen zwischen den beiden Persönlichkeiten und gemeinsame musikalische Interessen schliessen.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. – Handschriftliches Exlibris des Kronstädter Gelehrten I. Petric in lateinischer Sprache.
- Abb. 2. – Besitzerstempel auf einer Musikhandschrift von Nicolae Brătescu, die zur persönlichen Bibliothek von Ioan Petric gehörte und später der Bibliothek der Nikolauskirche in der Oberen Vorstadt von Kronstadt (Scheii Braşovului) geschenkt wurde.
- Abb. 3. – Titelblatt der Musikhandschrift „Extract care cuprinde in sine toate cînturile cele de peste tot anul“ (Auszug, enthaltend alle Kirchengesänge des Jahres) von Nicolae Brătescu, niedergeschrieben 1857, mit dem Besitzerstempel von Ioan Petric.
- Abb. 4. – Seite aus der Musikhandschrift „Extract...“ von Nicolae Brătescu, die sich heute in dem reichen Bestand an alten Büchern und Handschriften der Bibliothek des Museums der rumänischen Kultur aus der Oberen Vorstadt von Kronstadt (Scheii Braşovului) befindet.

130 DE ANI DE LA APARIȚIA „GAZETEI DE TRANSILVANIA” 1838–1968

Sub acest titlu, Brașovul, astăzi un puternic centru industrial, profilat în primul rînd pe preocupări științifico-tehnice, ne-a făcut de curînd surpriza unei interesante publicații de ordin istoric. O mină de oameni, aparținînd la trei instituții locale de cultură (Uniunea ziariștilor, Comitetul pentru cultură și artă, Societatea de științe istorice și filologice), au organizat în primăvara lui 1968, bucurîndu-se de sprijinul a doi cercetători bucureșteni, o sesiune jubiliară în cinstea aniversării „Gazetei Transilvaniei”. Aproape totalitatea comunicărilor ținute atunci au apărut acum în volumul de față, editate în condiții excelente. Gestul brașovenilor e cu atît mai meritoriu, cu cît el are o semnificație mai bogată. Inițiatorii acestei opere se gîndesc mai departe. Ei vor să reînnoade și să reînvie tradițiile publicistice de odinioară ale orașului lor, astfel ca el să nu se rupă cu totul de trecutul său umanistic strălucit, îmbogățindu-și cu chipul acesta paleta sa. Adică Brașovul, care a deținut și înainte un important rol economic în viața poporului nostru, ce a constituit baza înfloririi sale pe plan spiritual, să fie și astăzi nu numai sediul unei spectaculoase activități creatoare de bunuri materiale, dar și a unei rodnice frămîntări de idei.

Această culegere de caracter comemorativ nu e prima de acest gen. Există încă două mai vechi, din 1888¹ și din 1908², respectiv la aniversarea a cincizeci și șaptezeci de ani de la apariția „Gazetei Transilvaniei”. Spre deosebire însă de acestea, care cuprind amintiri și documente legate de trecutul ei și a suplimentului său literar, „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, sau mărturii ale cinstirii meritelor lor și ale conducătorilor lor (sub formă de poezii, aforisme, scurte considerații politice), lucrarea de față are o altă orientare. Ea urmărește să dea o imagine cît mai obiectivă, științifică a năzuințelor și realizărilor principale ale oelor două foi brașovene. E tot o operă festivă, dar de studii, în spiritul publicațiilor comemorative de astăzi.

Volumul se deschide cu două contribuții omagiale – destinate să sublinieze rostul și însemnătatea acestei prăznuiri – după cum o dovedesc persoana și calitatea celor care le semnează: acad. A. Oțetea (**Omagiu gazetei**) și I. Ghiran, președintele Comitetului județean pentru cultură și artă Brașov (Prefață), ca și conținutul și tiparul lor aparte. Urmează zece comunicări inegale ca dimensiuni și ca importanță a tematicii, năzuind să lu-

¹ În amintirea aniversării a cincizeca a „Gazetei Transilvaniei” 1838–1888.

² „Gazeta Transilvaniei” LXXI (1908), număr jubiliu.

mineze o seamă de aspecte din viața „Gazetei” în diferitele ei perioade de existență. Se pune un mare temei pe utilizarea a cât mai numeroase date inedite extrase din Arhiva Mureșenilor, care e pentru prima dată folosită în mod larg în această lucrare. Cum însă materialul documentar semnalat se referă la epoca cînd „Gazeta” și „Foaia” au fost conduse de Iacob Mureșianu și fiul său Aurel Mureșianu, adică la cea după 1850, perioada lor incipientă, adică cea dinainte de această dată, e oarecum mediatizată. De aici probabil și lipsa unui capitol închinat rolului lui Barițiu în conducerea foilor sale brașovene – ctitoria lui, – pe care nu le-a părăsit pînă la 1877 (cu excepția unui scurt răstimp în jurul anului 1870). Deși această epocă (1838–1850) e mai bine cunoscută decît cele următoare, totuși ea trebuie inclusă în orice lucrare care năzuiește să dea o privire de ansamblu asupra „Gazetei Transilvaniei”. Numai astfel se poate ajunge la o viziune comprehensivă asupra întregului ei trecut, care să scoată în evidență atît specificul fiecărei perioade străbătute și unitatea sa de-a lungul timpului, cît și factorii care i-au asigurat perenitatea și progresul, cu toate greutățile de care a avut mereu parte. Nici o publicație periodică nu poate fi apreciată la justa ei valoare fără o perspectivă istorică, evolutivă integrală.

Să prezentăm cîte ceva din articolele și studiile acestui volum sărbătoresc. Cel dintîi și cel mai valoros cu privire la începuturile celor două periodice brașovene, datorat cercetătorului bucureștean V. Netea, se intitulează **Primii colaboratori ai foilor de la Brașov**, reprezentînd un fragment dintr-o lucrare a autorului închinată lui Barițiu și contemporanilor săi. Analizează pe rînd aportul colaboratorilor săi principali, în special al revistei literare, oprindu-se acolo unde e cazul și asupra influenței exercitate de ei asupra redactorilor. În scopul unei cit mai bune elucidări a subiectului, V. Netea face apel și la informații inedite din corespondența lui Barițiu, păstrată la Biblioteca Academiei R.S.R., dînd indicații pe baza ei asupra raporturilor acestuia cu colaboratorii săi. Prezentarea cîștigă astfel nu numai ca veracitate, dar și ca plasticitate, căpătînd un caracter mai colorat. Nu sîntem totdeauna de acord cu cele spuse de V. Netea; vom discuta unele afirmații ale sale într-un referat mai amplu în alt loc; dar nu se poate tăgădui că studiul său e o contribuție prețioasă, scrisă într-un stil alert, sprinten și comunicativ, astfel că ne face să așteptăm cu interes continuarea lui.

Tot la această primă perioadă a foilor brașovene se referă îndeosebi și studiul lui I. Moruș, **„Gazeta” și începuturile teatrului românesc în Transilvania**. El are meritul de a aduna informațiile principale despre mișcarea teatrală românească din Brașov, de la începuturile secolului al XIX-lea pînă la 1854.

Un aspect dintr-o epocă ceva mai tîrzie a presei brașovene, analizează un alt istoric bucureștean, D. Berindei, anume **„Gazeta Transilva-**

niei” și Unirea Principatelor. Subiectul a mai fost cercetat și de alții, însă pentru prima dată avem o analiză mai completă consacrată atitudinii ei față de acel eveniment epocal, într-o expunere concentrată dar totodată foarte nuanțată. Lipsesc însă – în afară de o singură mențiune – referințe la „Foaia pentru minte”, după 1850, unde se găsesc de asemenea numeroase mărturii revelatoare pentru interesul purtat de redacția ei Unirii Principatelor.

Șt. Petraru urmărește sub titlul „**Gazeta Transilvaniei**”, tribună de luptă pentru desăvîrșirea unității statale (1867–1877), interesul acesteia pentru străduința depusă peste Carpați în vederea realizării depline a autonomiei României. Între altele, ne dezvăluie un amănunt foarte valoros din raporturile care au existat între Cuza și redactorul Iacob Mureșianu. O deosebită atenție a acordat „Gazeta” războiului nostru pentru independență din 1877.

Ne-am apropiat astfel de ultimul sfert al veacului trecut, perioadă care a supus de asemenea la grele încercări venerabilul ziar ardelean. Asupra ei avem două contribuții, care cercetează în fond aceleași probleme, oprindu-se însă asupra unor aspecte diferite ale lor: E. Micu, „**Gazeta Transilvaniei**” și Memorandul; N. Bărbuță, **Cîteva aspecte privind procesele de presă ale „Gazetei Transilvaniei”**. Ambele scot în evidență episoade mai puțin cunoscute din trecutul frământat al „Gazetei”, reprezentînd și ele o pagină glorioasă din istoria acesteia.

Despre dificultățile la care a avut de făcut față „Gazeta Transilvaniei”, ca și despre marele ei aport pozitiv la mișcarea social-națională românească din a doua jumătate a secolului trecut, indicații numeroase se mai găsesc în două articole consacrate celor doi redactori principali ai săi din această perioadă: Iacob Mureșianu și fiul său Aurel Mureșianu. Asupra primului scrie M. Gherman, **Date și fapte privind activitatea lui Iacob Mureșianu la „Gazeta Transilvaniei” (1838–1877)**, împărtășind informații cuprinzătoare despre străduințele sale depuse pentru cauza poporului nostru ardelean. A fost o figură meritorie și de înaltă ținută morală³. Totuși, el nu poate fi situat în echipa de frunte a conducătorilor români din Transilvania ai epoci, cum înclină autorul acestei contribuții.

Mai interesante sînt considerațiile lui Mircea Băltescu despre **Aurel Mureșianu și „Gazeta Transilvaniei”**, întrucît ele pun pentru prima dată într-o lumină puternică aportul acestui eminent ziarist român, insuficient cunoscut pînă acum. De numele lui se leagă îndeosebi transformarea „Gazetei Transilvaniei” în ziar zilnic, devenind astfel primul nostru cotidian ardelean. E cea mai mare realizare a sa pe acest tărîm. Deși a trebuit să înfrunte concurența unui jurnal de prestigiu ca „Tribuna” de la Sibiu timp de două decenii și a altor periodice române din Transilvania, care au avut cel puțin momente de mare afirmare la sfîrșitul secolului trecut și la începutul celui actual, totuși „Gazeta” reușește aproape singură să supraviețuiască din aceste încercări, pe cînd toate celelalte apariții publicistice ri-

³ Cf. și medalionul lui din „Tribuna”, III (1959), nr. 2.

vale dispar în cele din urmă. Prin Aurel Mureșianu „Gazeta Transilvaniei” atinge a doua culme în lunga sa viață, prima fiind perioada 1838–1850, cînd ea ajunsese să fie un organ al românilor din toate cele trei provincii românești.

Despre ultimii ani ai „Gazetei” dinainte de primul război mondial și în special despre soarta ei în timpul acestuia, comunică bune informații I. Nioară, sub titlul **„Gazeta Transilvaniei” în timpul primului război mondial și al desăvîrșirii statului unitar român**. Mai prețioase sînt cele despre cei din urmă ani ai ei, **„Gazeta Transilvaniei — 1919–1945**, datorate lui I. Colan, prin faptul că autorul a fost o bucată de timp chiar redactorul acestei gazete, astfel că el ne împărtășește situații cunoscute din propria experiență, unele din ele trăite direct. A fost un mare noroc că aceste amănunte s-au consemnat, întrucît I. Colan a decedat între timp.

Lucrarea **130 de ani de la apariția „Gazetei de Transilvania”. 1838–1968**, constituie o realizare remarcabilă prin spiritul științific de care sînt animate articolele ce le conține, prin năzuința de a fi cit mai bine informate ca și prin expunerea lor clară. Ea reușește să ne dea o imagine aproape completă a celor 107 ani de viață a „Gazetei Transilvaniei”, întregind mai ales datele lacunare despre perioadele ei după 1877 și cu deosebire după 1884, mai puțin cunoscute și totodată mai greu de cercetat din cauza materialului mai abundent. Pe deasupra, totul într-o înfățișare grafică excelentă cu frumoase fotografii și facsimile ilustrative din trecutul celor două periodice brașovene. E păcat că acest volum nu s-a difuzat decît în rîndurile unui cerc restrîns de cercetători. Dorim ca el să nu fie numai ceva izolat, ci începutul unei serii, adică să fie urmat de alte publicații referitoare la trecutul Brașovului. În acest scop, e necesar să se tipărească întregul material atît de valoros din Arhiva Mureșenilor. Să se facă aceasta, cît mai curînd, cel puțin pentru corespondența ce o conține — numai o parte mică din ea a fost publicată între cele două războaie mondiale în diferite reviste — care va lămuri multe laturi încă ascunse din trecutul nostru cultural și politic.

GEORGE EM. MARICA

130 JAHRE SEIT DEM ERSCHEINEN DER „GAZETA DE TRANSILVANIA“ 1838–1968

(ZUSAMMENFASSUNG)

In dieser Buchbesprechung geht der Verfasser auf die Bedeutung der in Braşov (Kronstadt) erschienenen „Gazeta de Transilvania“ für die Geschichte des rumänischen Volkes und dessen geistiges Leben, sowie auf ihre Verdienste für die Verwirklichung der Hoffnungen und Bestrebungen der Volksmassen ein.

Der Verfasser bespricht die Abhandlungen, die im Bande „130 de ani de la apariția „Gazetei de Transilvania“ (130 Jahre seit dem Erscheinen der „Gazeta de Transilvania“) veröffentlicht wurden, der 1969 vom Kreiskomitee für Kultur und Kunst, von der Kronstädter Filiale der Gesellschaft für historische und philologische Wissenschaften, sowie der Kronstädter Filiale des Journalistenverbandes herausgegeben wurde. Er bezieht sich auf die Arbeiten von Vasile Netea, Dan Berindei, Mircea Gherman, Ştefan Petraru, Mircea Băltescu, Emil Micu, Nicolae Bărbuţă, Ioan Nicoară und Ioan Colan, und zeigt deren Beitrag zur Würdigung der Bedeutung der „Gazeta Transilvaniei“ während ihres langjährigen Erscheinens als Sprachrohr im Kampfe für die Vollendung der nationalen Einheit des rumänischen Volkes.

O VALOROASĂ LUCRARE DE ISTORIE*

Perioada anilor 1938–1940, care a premers izbucnirii celui de-al doilea război mondial, se caracterizează prin evenimente și procese social-politice de o deosebită complexitate, atât pe plan intern cât și în viața internațională. În România, acești ani corespund dictaturii regale – etapă ce marchează trecerea de la un regim politic ce se considera a exprima, în mod formal, „democrația” burgheză, spre dictatura militaro-fascistă, iar pe planul politicii externe reprezintă ieșirea treptată a țării noastre din sistemul alianțelor tradiționale cu Anglia și Franța și alunecarea tot mai pronunțată în orbita Germaniei hitleriste, a cărei prezență amenințătoare, mai ales după capitularea puterilor occidentale la München, devenea tot mai apăsătoare și pentru destinele României.

Analiza acestor complexe și uneori contradictorii evenimente constituie o sarcină dificilă pentru istoricii noștri. Prezentarea dictaturii regale sub diferitele sale aspecte – economic, social-politic, cultural – a format, în trecut, între altele, obiectul preocupărilor autorilor primelor trei volume ale „Enciclopediei României”, tipărite în anii 1938 și 1939, dar optica prin care aceștia au privit evenimentele contemporane lor a fost dominată de grija de a reliefa superioritatea regimului dictaturii personale instituită de Carol al II-lea, opera „salutară” întreprinsă de acesta de „depoliticizare” a vieții publice. Apreciind ca un merit al regelui faptul de a fi dat o „accentuată preponderență” puterii executive și de a fi restrins atribuțiile parlamentului, unul din autorii „Enciclopediei”, George Alexeanu – care avea să joace un rol de primă mână și în timpul dictaturii fasciste antonesciene – își arăta entuziasmul în fața faptului că atât parlamentul cât și guvernul nu mai aveau „... drepturi primare”, ci numai drepturi pe care le dețineau de la șeful statului, „ca interpretul și incarnațiunea cea mai desăvârșită a națiunii” (*op. cit.*, vol. I, p. 265).

Și în alte materiale publicistice reflectind poziția claselor dominante și îndeosebi cea a oercurilor camariliste din jurul Palatului, întâlnim aceleași aprecieri apologetice la adresa celui care, la capătul unei îndelungate acțiuni de subminare a instituțiilor specifice „democrației” burgheze, instaurase regimul dictaturii regale, îndreptat în primul rând împotriva mișcării revoluționare și democratice, dar și împotriva altor grupări politice care se opuneau acestei dictaturi.

* Al. Gh. Savu, *Dictatura regală (1938–1940)*, Edit. politică, București, 1970, 488 pag.

În acei ani de grele încercări prin care trecea poporul nostru, Partidul Comunist Român a demască adevăratele țeluri urmărite de Carol al II-lea și camarila sa, restrângerea continuă a libertăților democratice, falsificarea grosolană a regimului parlamentar. Astfel într-un Manifest editat la 15 mai 1939 se arăta că pe baza „Constituției antinaționale” din februarie 1938 și a unei noi legi electorale a fost răpit dreptul de vot la milioane de muncitori și țărani sub pretextul că erau neștiutori de carte și s-a constituit un „parlament corporativ” menit să accepte fără împotrivire hotărârile regelui, dintre care multe priveau acte de cedare în fața „fascismului cotropitor” (**Documente din istoria Partidului Comunist din România**, ed. a II-a, E.P.L.P., 1953, p. 320–321).

Pornind de la aprecierile Partidului Comunist Român și de la studiul profund, pe baza concepției și metodei materialist-dialectice al realităților din țara noastră, Lucrețiu Pătrășoanu a făcut o judicioasă analiză a factorilor care au acționat în direcția instaurării dictaturii regale, a bazei social-politice și a trăsăturilor sale caracteristice (**Sub trei dictaturi**, ed. I, 1944).

În anii de după eliberarea țării de sub jugul fascist, istoriografia noastră a consemnat o serie de studii care au abordat diferite aspecte sau momente ale perioadei dictaturii regale, pe primul plan situându-se cele referitoare la mișcarea muncitorească și democratică, iar în ultimul timp cele care analizează aspecte ale relațiilor internaționale și ale politicii externe a României în ajunul și la începutul celui de-al doilea război mondial. Printre acestea din urmă, cele mai numeroase se referă la Dictatul din Viena – care a marcat falimentul deplin al politicii dictaturii regale –, precum și la înrobitorul acord economic româno-german din martie 1939. Problematicii acestei perioade i-au fost consacrate și câteva lucrări de doctorat – oeea ce reflectă interesul pe care îl suscită în rindurile cercetătorilor precum și complexitatea evenimentelor, de natură să ofere un atît de mare număr de teme pentru studiu. Cu toate acestea, literatura istorică era lipsită pînă de curînd de o lucrare cu caracter monografic consacrată dictaturii regale, urmărită sub aspectul factorilor care au generat-o, al politicii interne și externe, și al împrejurărilor în care aceasta s-a prăbușit.

Acest gol îl umple apariția recentă, în Editura politică, a lucrării lui Al. Gh. Savu, intitulată „**Dictatura regală (1938–1940)**”.

Cunoscut pentru cercetările sale privind viața social-politică din România în perioada interbelică, Al. Gh. Savu a consacrat câteva din studiile publicate tocmai evenimentelor legate de dictatura regală, aducînd cu acel prilej în circuitul științific numeroase materiale de arhivă, multe necunoscute încă.

Măsura posibilităților sale de investigare și analiză este dată, însă, în susmenționata lucrare, care se sprijină pe o deosebit de bogată informație din țară și de peste hotare – în cele mai multe cazuri de primă mînă –, pe luarea în considerare a aproape tuturor studiilor referitoare la tema

abordată. Menținând un nivel științific ridicat prin spiritul de pătrundere și analiză care o străbate, lucrarea respinge stilul ermetic, prezumțios științific, și optează pentru o manieră pe deplin explicită și prin aceasta accesibilă unui larg cerc de cititori.

Autorul acordă atenție împrejurărilor care au permis lui Carol al II-lea și cerourilor oligarhice din jurul său să instaureze dictatura regală, consacrand acestei probleme șase din cele șaptesprezece capitole ale cărții. El subliniază faptul că, în condițiile creșterii rolului maselor populare în viața social-politică după primul război mondial, ale intensificării mișcării revoluționare, s-au dezvoltat totodată tendințele de limitare a cadrului politic democrat-burghez, prin atacarea „de la dreapta” a sistemului parlamentar instituit după adoptarea votului universal. Astfel de tendințe reprezentau poziția virfurilor celor mai reacționare ale claselor dominante, în principal a exponenților extremei drepte, care cultivau concepții ultranaționaliste și antisemiste. În această acțiune s-a înscris la început Liga apărării național-creștine condusă de A. C. Cuza, în sinul căreia s-a format apoi mișcarea legionară – organizații fasciste folosite de partidele și chiar de guvernele burghezo-moșierești ca mijloc de manevră în lupta politică și în principal ca forță de șoc împotriva mișcării revoluționare (pag. 18 și următoarele).

Prezentind cursa în care s-a angajat Carol al II-lea pentru instaurarea dictaturii, autorul se oprește mai mult asupra evenimentelor de la sfârșitul anului 1937, în centrul cărora s-au situat alegerile parlamentare, considerate pe bună dreptate ca „un moment de răscruce” în viața politică (pag. 99–120), urmate de constituirea „guvernului de 44 de zile” prezidat de Octavian Goga și A. C. Cuza – destinat de Carol să compromită definitiv sistemul guvernării pe bază de partide și să netezească drumul spre instaurarea dictaturii regale.

În lucrare sint reliefate acțiunile întreprinse de Partidul Comunist Român și de alte forțe democratice în vederea combaterii pericolului fascist din interior și a primejdiei care amenința țara din partea Germaniei hitleriste. În acest sens este menționată consfătuirea care a avut loc, la 25 ianuarie 1938, la locuința tovarășului Ion Gheorghe Maurer, la care au participat, alături de reprezentanții P.C.R., ai Partidului radical-tărănesc și ai Uniunii democratice, Lothar Rădăceanu, secretarul general al Partidului social-democrat, dr. Petru Groza, președintele Frontului plugarilor, M. G. Bujor, delegat al Partidului socialist condus de Popovici, precum și un reprezentant al Mádosz-ului (pag. 140).

Această consfătuire a marcat tendința, care se făcea tot mai simțită, de unire a forțelor democratice împotriva pericolului fascist, ceea ce a contribuit la subrezirea pozițiilor guvernului Goga-Cuza. Dar de compromiterea treptată a acestui cabinet, destinat inițial a avea o existență efemeră, au profitat Carol și oamarile din jurul său, care l-au înlăturat în cele din urmă și au instaurat, la 10 februarie 1938, dictatura regală.

Autorul acordă un loc larg analizei bazei de clasă și componenței politice a regimului dictaturii regale, arătând că acesta s-a sprijinit pe vir-

furile burgheziei și moșierimii, care urmăreau „consolidarea dominației lor asupra națiunii”, fapt care marca „un pas înapoi în raport cu regimul anterior, adâncind trăsăturile reacționare ale statului burghezo-moșieresc” (pag. 154).

Referindu-se la modul în care trebuie apreciate evenimentele din februarie 1938 în raport cu unele orientări pe planul politicii externe, autorul consideră instaurarea dictaturii regale „și ca o reacție a cercurilor pro-anglo-franceze, în frunte cu Carol al II-lea, menită să contracareze venirea Gărzii de fier la putere și să prevină subordonarea României față de Reichul hitlerist” (pag. 155). Totodată în lucrare se face aprecierea că evenimentele din februarie 1938 „nu au reprezentat o simplă înlocuire de guvernare, ci o schimbare structurală în conținutul și în forma statului burghezo-moșieresc din România”, marcând „trecerea de la sistemul democrației parlamentare la dictatura fătășă...” (pag. 153–154), apreciere care, după opinia noastră, este discutabilă. În adevăr, dacă sub raport juridic și instituțional s-au produs schimbări adânci în însăși structura și modul de funcționare a statului, sub raportul conținutului – care pornește de la realitățile social-politice și se referă la deținerea și exercitarea puterii de către o clasă sau alta, schimbările produse nu au afectat bazele acesteia, care a continuat să fie deținută **de aceleași clase**, schimbarea privind, doar, **grupările** care au exercitat-o, pe primul plan trecând cercurile monopoliste din jurul lui Carol, legate în principal de comenzile de stat și de funcțiile deținute în aparatul administrativ și politic.

Analizând evoluția dictaturii regale, autorul urmărește, de-a lungul a nouă capitole, reformele instituționale adoptate și alte măsuri de politică internă, fără a pierde din vedere evoluția situației internaționale și acțiunile întreprinse de regimul carlist pe plan extern – fenomene care mai ales în acea perioadă s-au desfășurat într-o strinsă împletire. În acest cadru se plasează și concesiile care au fost făcute în favoarea Germaniei hitleriste – în condițiile în care Anglia și Franța se angajaseră pe calea politicii de „conciliere” cu agresorii fasciști –, ceea ce a dus în cele din urmă la tratatul economic înrobitor semnat în martie 1939 cu Germania, apreciat de autor ca deschizând Germaniei „calea spre acapărarea treptată a celei mai mari părți a exportului românesc, spre pătrunderea masivă a capitalului german și ocuparea unor poziții în sectoarele economice-cheie, spre statornicirea unui control multilateral al Reichului asupra tuturor ramurilor economiei naționale a României” (pag. 296).

Expresia cea mai brutală a politicii agresive dusă de Germania hitleristă și de Italia fascistă împotriva țării noastre a constituit-o dictatul imperialist de la Viena din august 1940, împotriva căruia s-au ridicat la luptă forțele democratice în frunte cu Partidul Comunist Român, masele largi ale poporului nostru. Militind pentru respingerea dictatului fascist, pentru integritatea și independența țării, forțele democratice și-au arătat, totodată, ura împotriva regimului nefast al dictaturii regale, al cărei faliment a ieșit și mai pregnant în evidență. Evenimentele de la sfârșitul lui august și începutul lui septembrie 1940 au dus la prăbușirea acestui regim, creând premise

favorabile oucerinii puterii de către forțele democratice, antifasciste. Dar, așa cum se subliniază și în lucrare, „soluționarea crizei politice a luat un curs cu totul contrar voinței și aspirațiilor maselor” (pag. 434), care n-au reușit atunci să închege un larg front patriotic și național, de natură să grupeze toate partidele și organizațiile care se pronunțau împotriva dictaturii regale și ale fascismului.

Aceasta s-a datorat în primul rând poziției adoptate de liderii partidelor „istorice”, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu, care au considerat că era în avantajul claselor dominante de a instaura mai degrabă un regim de dictatură fascistă, capabilă să garanteze existența regimului burghezo-moșieresc, decît să stabilească alianțe cu forțele democratice. Fără îndoială că nerealizarea frontului democratic pe scară națională s-a datorat și unor slăbiciuni și greșeli care s-au făcut simțite în rindurile mișcării muncitorești, printre care un rol important l-a avut politica scizionistă a unor lideri oportuniști din conducerea Partidului social-democrat, ca și unele poziții stingiste manifestate în conducerea Partidului Comunist Român, ca cea referitoare la instaurarea unei „republici democratice populare” și a unui guvern popular „sprijinit de clasa muncitoare, de țărănime, de naționalitățile asuprite...” (pag. 436).

Un rol de prim ordin în înlocuirea dictaturii regale prin dictatura legionaro-antonesciană l-a jucat Germania hitleristă, care prin presiuni brutale a acționat în direcția îndepărtării lui Carol — considerat nesigur din cauza legăturilor sale cu anglo-francezii — și aducerea la putere a unui regim fascist, care să infeudeze complet România Reichului nazist.

În partea finală a lucrării, autorul reliefează o serie de trăsături comune celor două dictaturi — regală și militară-fascistă —, ca și elementele particulare care le separă. Deosebit de interesante prin caracterul lor de generalizare, unele dintre ele sînt, încă, susceptibile de discuții; în această categorie mi se pare a se situa similitudinea stabilită între modul în care au fost instaurate cele două dictaturi, considerate a fi fost, în ambele cazuri, „lovituri de stat” (pag. 455). Dacă evenimentele de la începutul lui septembrie 1940 pot fi considerate ca atare — sau mai degrabă ca o „lovitură de palat” —, în ceea ce privește instaurarea dictaturii regale trebuie să ținem seama că demiterea guvernului Goga—Cuza și formarea guvernului prezidat de patriarhul Miron Cristea s-au făcut prin mijloace constituționale, printr-un consens al majorității liderilor partidelor politice de guvernămînt, care au fost incluși în conducerea noului regim.

În ansamblu, lucrarea lui Al. Gh. Savu reprezintă o contribuție de prim ordin la cunoașterea vieții social-politice din România în perioada dintre cele două războaie mondiale, ea impunîndu-se prin densitatea materialului documentar, prin forța de analiză a evenimentelor și prin stilul clar și deosebit de atrăgător în care este scrisă. Considerăm că Editura politică, tipărind această carte, a adus un prețios serviciu atît cercetătorilor, cadrelor didactice și studenților care lucrează în domeniul istoriei, cit și unui larg cerc de cititori, care vor găsi în paginile cărții reconstituirea veridică a unei epoci pline de frămîntări din trecutul poporului nostru.

ARON PETRIC

EINE WERTVOLLE VERÖFFENTLICHUNG ZUR ZEITGENÖSSISCHEN GESCHICHTE RUMÄNIENS

(ZUSAMMENFASSUNG)

Der Verfasser bespricht die Arbeit des Historikers Al. Gh. Savu „Dictatura regală 1938–1940“ (Die königliche Diktatur 1938–1940, Politischer Verlag, Bukarest 1970), in der die politische und Wirtschaftsgeschichte Rumäniens in den Jahren 1938–1940 vor dem Ausbruch des Zweiten Weltkrieges beschrieben wird. Die Besprechung hebt den Wert dieser wissenschaftlichen Arbeit für die Darstellung der königlichen Diktatur vom wirtschaftlichen, sozial-politischen und kulturellen Standpunkt, auf Grund einer marxistischen Auslegung, hervor.

Die Besprechung würdigt den Beitrag des Verfassers zur Entwicklung der marxistischen Geschichtsschreibung in Rumänien, sowie zum Verstehen des sozialen und politischen Lebens in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen, wobei eine Epoche voll sozialer Unruhen aus der Geschichte Rumäniens rekonstruiert wird.

MUZEOLOGIE

PREZENTAREA MUZEULUI DE ARTĂ DIN BRAȘOV

În rîndul marilor evenimente culturale prin care Brașovul urcă noi trepte de spiritualitate, așezăm și reorganizarea muzeului de artă în noul său sediu de pe Bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej, nr. 21.

La festivitatea inaugurală din 1 martie 1970, au fost prezenți membri ai birourilor comitetelor județean și municipal de partid, ai comitetelor executive ale consiliilor populare județean și municipal, conducători ai organizațiilor de masă și obștești județene, activiști de partid și de stat, oameni de artă, știință și cultură, ziariști.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. Ioan Ghiran, președintele Comitetului județean pentru cultură și artă, după care tov. ViCTOR Ne-goescu, vicepreședinte al Consiliului popular județean, a relevat activitatea desfășurată de muzeul de artă în cei 20 de ani de existență, munca depusă pentru amenajarea noii instituții brașovene de cultură, valorile pe care le cuprinde.

Clădirea care adăpostește muzeul de artă este o fostă veche casă de cultură, cunoscută sub denumirea de Casa Gewerbeverein, întemeiată de către Asociația Meseriașilor Brașoveni în 1902, acum complet renovată și utilată pentru o expunere modernă și elegantă.

Muzeul oferă vizitatorilor o desfășurare bogată de valori de artă, dintre cele mai reprezentative, pentru toate perioadele de dezvoltare ale plasticei românești.

Inceputul expunerii se face printr-o succintă evocare de artă medievală transilvăneană și anume vechi icoane pe lemn, obiecte de artă lucrate în argint și cositor de vestiți orfevrari brașoveni și de asemenea cîteva fastuoase și solemne portrete de epocă.

Icoanele expuse, de proveniență certă brașoveană, în stil bizantin —, acest miracol de vitalitate plastică a unui limbaj decorativ plin de strălucire și profundă semnificație spirituală a formei, a ornamentului — sînt întru totul asemenea cu întreaga iconografie veche din Muntenia și Moldova, dovedind că pe planul culturii, granițele vicisitudinilor vremelnice, nu au reușit să despartă, să izoleze și să fărâmițeze unitatea spirituală românească.

De o mare frumusețe sînt icoanele Sf. Nicolae și Isus, lucrate de meșterul zugrav Popa Ivan din Rîșnov în 1721 și găsite la biserica din Poiana

Mărului. Figurile de o sobră vigoare, osoase ca de pustnici, cu o adâncime arzătoare în priviri, de un colorit pronunțat și adânc, stilizarea veșmintelor în forme pronunțat geometrice, vădesc o influență bizantină rusească.

Cu o caligrafie subțire și fină, conturind delicat și rotunjit figurile senine, impersonale, de un colorit mai pastelat, icoana cu Maica Domnului și Pruncul, ne trimite către o altă origine plastică mediteraneană, adusă la noi pe calea legăturilor strinse dintre minăstirile românești și ctitoriile de la Muntele Atos.

Dintre obiectele de artă medievală, atragem în mod deosebit atenția asupra unei cădelnițe de argint, mănunchi de vrejuri ornamentale, de o măiestrită cizelare, lucrată de renumitul meșter brașovean, Georg May (secolul XVIII), căruia domnitorul muntean Constantin Brîncoveanu îi comandă numeroase obiecte de cult, parte din ele putând fi admirate la muzeul Palatului Mogoșoaia. Toate, printre care și cădelnița din muzeul nostru, sînt executate după motive românești, obișnuite în ornamentica religioasă și cunoscute sub denumirea generală de stil brîncovenesc.

Preluat de la fîștul muzeu săsesc al Țării Birsei, muzeul nostru păstrează portrete din secolele XVII și XVIII, impunătoare figuri de juzi brașoveni, principii ardeleni, sau personalități care au avut un puternic rol economic în întreaga țară a Birsei.

Cele mai multe sînt de autori anonimi, după factură germani, și pe calea culturii germane, în aceste portrete se întîlnesc monumentalul și severitatea gotică cu influențele umaniste renascentiste...

Tîndinței în gustul epocii, de a prezenta efigia modelului pictat, cu toate semnele exterioare (veșminte ceremoniale, obiecte semnificative, steme și inscripții), a poziției materiale și rangului social deținut, portretizarea nu atît a persoanei cît a personajului, cînd artistul atinge măiestria, i se adaugă o necesară observare a caracterului, portretele se umanizează, conturează o personalitate. Tocmai aceasta este renascentist, o artă care înfățișează forța spirituală a omului.

Printre cele mai pronunțat medievale și cel mai vechi portret expus este al principelui transilvănean Ioan Kemeny, pictat de un artist, rămas încă neidentificat, în 1653.

Figură cu carură mare și viguroasă, ras pe cap după o veche modă mongolică, cu aliură de uriaș, înfășurat în manta îmblănită, cu haină roșie ornamentată cu numeroase fireturi, își sprijină autoritar mina pe o mîsușă, alături de coroana bătută în pietre scumpe.

Severitatea desenului și culorii, subliniază demnitatea și solemnitatea sacro-sanctă a personajului.

Cu aceeași măreție autoritară, dar, cu o mai vie expresie de ambiție și voință este înfățișat Martinus Closius Judex Coronensis, jude al cetății Brașovului din sec. XVIII, tot în haină îmblănită cu grele garnituri metalice.

Pe fond deasupra inscripției o stemă nobiliară. Ce este ciudat și credem cu un rost simbolic, în partea dreaptă, în întunecimea fondului, apa-

re, nu ca un peisaj văzut printr-o fereastră, ci izolat, singular, un copac înclinat parcă de furtună, cu rădăcinile scoase din pământ.

O capodoperă a genului este portretul lui Oprea Tircă din Săcele, lucrat de un meșter anonim din sec. XVIII, cu o uimitoare luminozitate a picturii.

Proprietar a mii de oi, Oprea Tircă este un exponent de frunte al vieții economice contemporane lui și artistul îl prezintă în toată strălucirea și demnitatea sa. Figură falnică și energică, cu privire de oțel, înveșmîntat în alb, cu briu roșu înflorit într-un decorațiune de peisaj redat cu finețe dar mai convențional, în contrast cu portretul care este o evocare foarte nuanțată, luminoasă și vie, de mare măiestrie artistică.

De la sfîrșitul sec. XVIII datează portretul de femeie datorat pictorului sas Franz Neuhauser (1763–1836) care a lucrat și s-a stabilit în ultimii săi ani la Sibiu.

Influența renașcentistă de pătrunzătoare observație a naturii umane și naturii în genere, este și mai vădită în această jovială și rumenă figură de soție de preot, cu risul în ochi, în toaletă neagră cu garnituri de dantelă spaniolă, așezată lingă o fereastră prin care se zărește interiorul unei curți, plină de forfota păsărilor domestice și mărginită de pomi, deasupra cărora se înalță silueta unei olădări cu turn. Pictura ne amintește de vechii meștrii olandezi și flamanzi, care pentru prima oară se interesează de aspectele cotidiene și creează pictura de gen.

În sălile de la parter, așezate în ordinea firească a succesiunii, în continuarea ambianței medievale a secolelor XVII și XVIII, picturile sec. XIX întregesc un grăitor tablou al epocii. Este toomai perioada de formare a statului român, cînd trebuia să începem prin a învăța, prin a ne cunoaște ca popor, prin a ne integra în ansamblul culturii europene, dar și prin a învinge toate adversitățile și piedicile din calea împlinirii idealului nostru milenar, libertatea și unitatea.

O relativă ușurință a schimburilor comerciale cu Țările Românești și dezvoltarea industriilor manufacturiere, face să se ridice o pătură de oameni întreprinzători la o înfloritoare stare materială. Fiii lor sînt trimiși să studieze în străinătate, mulți dintre ei la Roma și la Paris, de unde aduc stilul de viață european, care va înlocui pe cel oriental, aduc ideile revoluționare, democratice, care dospeau peste tot în occident, aprofundează cunoașterea originii noastre latine, a continuității noastre ca popor, importanța rolului de apărător al civilizației, împlinit cu grele suferințe de poporul nostru și în fine, se conturează o arzătoare nevoie de emancipare națională, prin cultură și democratizare.

Acesta este fundalul de stări sociale care au dus la revoluția din 1848 și au culminat biruitoare cu Unirea Principatelor Române din 1859, fundalul reflectat cu credincioase și meștere miini, în primele opere de artă plastică laică românească.

Deși educația artistică pe care și-au putut-o însuși primii noștri pictori, nu depășește limitele neoclasicismului – o convențională și seacă imitație a artei antice, care a urmat după umanismul Renașterii – totuși picturile lor, cu un meșteșug tehnic vrednic de admirație, sînt investite cu o ar-

doare a devotamentului, cu un suflu romantic al elanului lor patriotic, care le dă viață și impresionează. În spiritul iluminismului, artiștii vremii erau în primul rînd cînturari militanți și picturile lor, operă de emulație și culturalizare.

Din pleiada pictorilor revoluționari admirăm în muzeu pictată de Barbu Iscovescu, figura luminoasă a tribunului Ion Buteanu, unul din aghiotanții lui Avram Iancu.

În cel mai pur spirit iluminist, cînturar și pictor, brașoveanul Constantin Lecca, pe lîngă idealiste, dramatice și avîntate compoziții istorice, pictează cu finețe și fidelitate portretele contemporanilor de vază, cum este și frumoasa soție a lui Ionașcu din Slatina, familie de ctitori de biserici și școli, ale căror portrete, eforul școlilor Petrarhe Poenaru le comandă anume artistului ca să le popularizeze ca pe niște exemple vrednice de urmat.

Brașoveanul mai tînăr, Mișu Popp, multă vreme colaborator al lui Lecca, face din portretistică un mijloc de a întreține în masele largi, mereu aprinsă flacăra patriotismului, ambiționîndu-se să strîngă într-un Pantheon al neamului românesc toate figurile de seamă din istoria și cultura țării noastre.

Muzeul brașovean deține cea mai bogată colecție de picturi ale lui Mișu Popp, dintre care, printre cele mai reprezentative, monumentala și energica figură a lui Mihai Viteazul, pictată după o gravură de epocă a lui Sadler de la Viena, sau figura jovială și inteligentă a lui Mihail Kogălniceanu, creatorul legii reformei agrare.

Exprimînd blîndețe, înțelegere și un sentiment de cucernicie, sînt portretele: Voica Popeea și Neagoe Popeea, veche familie de intelectuali din Săcele, pictate veridic și cu deosebită calitate artistică.

Dar participarea sufletească a lui Mișu Popp la împlinirea idealului de veacuri, Unirea Principatelor și constituirea statului modern român, ca și întreg patosul patriotic colectiv, al luptătorilor de la 1848, este întruchipată în compoziția alegorică România Triumfală.

Concepută în spiritul neoclasicismului, ca o imagine mitologică, dar și cu un simbolism romantic specific epocii, compoziția ne arată o figură feminină, ca o zeitate, întruchipînd patria, în picioare la capătul unor trepte, sugerînd ideea de înălțare, de progres, înveșmîntată în haine romane, ca un simbol al originii noastre latine, deasupra capului pe cer un lăuceafăr al dimineții, ca simbol al destinului patriei și cu mina dreaptă ridicată, arătînd parcă o direcție, o cale de urmat.

În ansamblul mișcării plastice din sec. XIX, muzeul dă importanța cuvenită și pictorilor străini, care au venit și s-au stabilit la noi în țară, atrași de numeroasele comenzi de tablouri, mai ales portrete.

Cu o pictură îngrijită, cu un gust evoluat în redarea cu finețe și precizie a amănuntelor semnificative, acești artiști, de multe ori printre primii profesori în școlile românești de pictură, au adus o contribuție prețioasă în dezvoltarea artelor plastice din țara noastră.

Expuși în muzeu, întîlnim pe italianul Nicolo Livaditi, refugiat la Iași, în urma persecuțiilor politice din țara sa, cu un expresiv portret de bărbat,

pe cehul Anton Chladek stabilit la București, meșter la care și-a făcut ucenicia Nicolae Grigorescu, cu un portret al domnitorului fanariot Constantin Ipsilanti, remarcabil, prin cizelarea miniaturală, evocarea spirituală a trăsăturilor subțiri, delicate, și eleganța masculină specifică modei grecești a timpului. Mai întâlnim pe austriacul Mihail Toepler care în Portretul de femeie cu șalul roșu, vedește o manieră englezească de a da strălucire coloristică veșmintelor vaporoză și carnației de fildeș a personajului, ca și pe Henri Trenk, călător prin țara noastră împreună cu Alexandru Odobescu și care, după recomandarea lui Odobescu, pictează peisaje caracteristice din țară, cum este și „Oltul la Cirlige”, de inspirație romantică prin mărirea de decor de teatru dat defileului.

Ultima sală de la parter este consacrată pictorilor Theodor Aman, Gheorghe Tattarescu – unele dintre cele mai combative conștiințe ale timpului lor, luptători neobosiți pentru propășirea culturală a patriei – și urmașilor acestora, Sava Henția și D. G. Mirea.

Gheorghe Tattarescu este pictorul care alături de Theodor Aman are rolul principal în organizarea Academiei de arte frumoase din București. În muzeul nostru este prezent printr-un portret de grup, lucrat într-o manieră academică, Tattarescu fiind reprezentantul de frunte al școlii academice române. Artist-cetățean, Tattarescu a sprijinit prin opera sa nobila cauză a revoluției de la 1848.

Dar pictorul în care programul cetățenesc al artiștilor de la 1848 și-a găsit un desăvârșit realizator, a fost Theodor Aman. El este cel dintâi care reușește să sintetizeze la un nivel superior cuceririle înaintașilor săi, în căutarea unui stil capabil să ridice arta românească la nivelul culturii europene a vremii. Ca portretist, Aman, realizează imagini contemporane de personalități cu rol în viața socială și culturală, cum este portretul lui Carol Davila, expus în muzeul nostru. Lucrarea are calități de observație realistă, de pătrundere psihologică și de realizare tehnică superioară. Oscilând între academismul încă dominant și spiritul romantic, arta lui păstrează puternice trăsături de realism care dau marea valoare a operei sale, influențând puternic dezvoltarea artei românești.

Ca urmași ai pictorului Theodor Aman, pe linia unei tratări realiste a caracterizării personajelor redind, odată cu aspectul fizic și lumea morală ce le animă, reprezentativi sint D. G. Mirea și Sava Henția.

Primele două săli de la etaj cuprind bogata colecție Nicolae Grigorescu atrăgând în mod deosebit marele public.

Nicolae Grigorescu este primul pictor român care rupe definitiv cu tradițiile academice ale picturii de atelier și introduce în practica școlii românești metodele plein-airismului peisagistic al romanticilor, realiștilor și impresioniștilor francezi. Artă sa, prin participarea afectivă la viața colectivității, are un caracter profund național, în același timp, măiestria artistică îngăduind creației grigoresciene să aspire la universalitate.

Prezentarea colecției Nicolae Grigorescu din Muzeul de artă Brașov trebuie să înceapă cu câteva pinze din perioada sa de la Barbizon, lucrări caracterizate printr-o cromatică mai sobră, utilizând în special griurile și

brunurile și o tușă largă, simplă, cu o anumită transparență și strălucire a culorii. În această manieră este pictat portretul unui „Evreu bătrîn”, reprezentînd figura tristă, îngîndurată, a unui din acei oameni simpli pentru care pictorul nutrea o caldă simpatie. În urma unor călătorii în Italia, pictează cele două pinze „Ștregarul” și „Napolitana”. În portretul napolitanei se simte influența marilor maeștri ai Renașterii italiene, prin efectele dramatice de clar-obscur. La Barbizon lucrează și compoziția „Țărancă franceză cu acul” sub impresia figurilor de țărani francezi, care-i aminteau de oamenii din popor, cunoscuți în țară.

Poziția sa de artist patriot, pentru care năzuințele poporului se confundă cu cele proprii, este confirmată o dată în plus cu prilejul războiului din 1877–78 la care Grigorescu participă efectiv și pe tema căruia lucrează o serie de compoziții. Din acest ciclu face parte și lucrarea „Convoi de prizonieri turci”.

Concentrînd în această pînză atmosfera războiului, Grigorescu găsește tonul cel mai direct al confesiunii, cu o precizie a notației sentimentului imediat, care este departe de a fi comun tuturor pictorilor de istorie.

Alături de această impresionantă lucrare sînt expuse o serie de peisaje dintr-o perioadă mai tirzie cînd pictura lui, apropiată ca factură de impresionism, dar menținută pe linia unei interpretări realiste a formei și volumelor, cu planuri bine diferențiate și cu o consistență arhitecturală a maselor, vădește o diluare a pigmentului, o scădere a saturației cromatice, această gamă reflectînd coloritul specific al regiunilor subcarpatice, învăluite vara într-o lumină care răcește tonurile și diminuează contrastele puternice.

Personalitatea artistică a lui Grigorescu a decis drumul plasticii românești din primele decade ale secolului al XX-lea, influențînd evoluția unei pleiade de pictori, ce vor face gloria artei noastre de după 1900.

Format la aceeași școală liberă de la Barbizon ca și Grigorescu, al cărui elev se și consideră de altfel, Ion Andreescu pictează cu o pastă densă, cu neegalată vigoare organică, aspecte din viața celor săraci, margini de sat sau de oraș, tipuri de oameni, cum sînt și „Băețandrul” sau „Colibe din preajma Buzăului”, expuse în muzeu. Măiestria în interpretarea naturii, a peisajului de pădure îndeosebi, este deosebit de personală în micul tablou „Interior de pădure”, o capodoperă a genului.

Tulburătoarele „Anemone” de Luchian ni-l arată pe artistul expresionist, care a făcut din culoare focare de emoție, dîndu-i o mare putere de evocare. Culorile au căldură și pîlpîire de viață în forme unduitoare. Ele devin la Luchian, voci ale sufletului, ca să ne transmită compasiune și înduioșare. Așezate după modul străvechi al utilizării soarelui, al înconderii ulcelelor smălțuite, cu grație și har, ni se relevă mai din adînc un specific al etosului românesc. Apropiîndu-se de oameni ca un frate, Luchian înțelege viața firesc și lăuntric, fără căutare de pitoresc și fără efecte grandilocvente. Prin intermediul unui portret, cum este și impresionantul chip de „Țigancă”, el ne sugerează o întreagă biografie.

Crescînd și făcîndu-și educația în cercul **muncitoresc din jurul revistei „Contemporanul”** de la Iași, pictorul moldovean Octav Băncilă privește și înțelege aspectele vieții oamenilor simpli de la țară și oraș, în spiritul luptei de clasă și ia atitudine hotărîtă, de luptător, alături de muncitorimea și țărănimea asuprită a vremii aceleia. Picturile lui Băncilă capătă valoare și forță de manifest politic. Cum ne relevă și tabloul „Muncitor” din muzeul nostru, pentru realizarea efectului de energie protestatară, Băncilă își formează o tehnică originală, zgrunțuroasă, o viguroasă țesătură de culori, dramatic îmbinate.

Înrudiți prin preocupări și afinități artistice, pictorii Nicolae Tonitza, Ștefan Dimitrescu, Francisc Șirato, împreună cu sculptorul Oscar Hans, alcătuiesc o asociație artistică restrînsă și, din anul 1926, organizează aproape în fiecare an expoziții, care erau adevărate evenimente artistice și repere luminoase pentru ceilalți pictori. Ștefan Dimitrescu este sobru, lapidar („Zestrea fetei”), în timp ce Francisc Șirato creează un mediu coloristic adînc în „Peisajul” său.

Nicolae Tonitza a fost supranumit de marele nostru poet Tudor Arghezi „pictorul mirărilor gingașe”. Cu o frăgezime de colorit, proprie și inimitabilă, artistul creează numeroase picturi din lumea copiilor de la țară, băieți și fete, care deschid ochi mari și nedumeriți, ca un nevinovat semn de întrebare în fața vieții. Tot un semn de întrebare, de o înduioșare mai gravă caracterizează și picturile reprezentînd lumea celor vîrstnici. Un sens profund al unirii sub același semn neliniștitor – copilărie și maturitate – îl aflăm aîm ulăturarea în muzeu a „Portretului de copil” și șăgalnicele „Turcoaice”, purtînd parcă pecetea unei fatalități, pictate de artist cu o stilizare decorativă, apropiată de stampele japoneze.

Un mare pictor progresist, care și-a tăcut un crez artistic din zugrăvirea țăranelui român, cu un realism puternic, izvorit din folclorul și tradițiile românești, este Camil Ressu. Țăranii săi, așa cum îi cunoaștem și din picturile muzeului, celebrul tablou „Mocanii”, „Țăranii la căruță”, „Femei la strînsul snopilor”, poartă în ei o evidentă noblețe și o tărie care rezistă peste veacuri, împotriva tuturor vitregiilor. Concepția mărturisită de artist, este că pictura se construiește la fel cum construiește un inginer un pod, în deplină cunoștință a tuturor elementelor și acțiunilor necesare. De aici vine soliditatea, fermitatea, plinătatea expresiei. Cu asemenea însușiri de forță, înțelegere și sentiment, Camil Ressu ridică vieții zbuciumate a țărănimii române, un monument artistic prețuit astăzi în cel mai înalt grad.

Alături de acești umaniști ai culorii se ridică și alți pictori de mare valoare, care îmbogățesc limbajul plastic, asimilînd cele mai pozitive tendințe din plastica universală, înglobîndu-le într-un stil propriu și autohton, ajungînd la mari prețiozități de materie picturală și viziune.

O universală recunoaștere califică pictura românească dintre cele două războaie mondiale ca deosebit de prețioasă, pentru picturalitatea sa, pentru moderația și armonia sa structurală, pentru intimitatea și noble-

tea poeziei. Unele opere din această perioadă le putem urmări și în Muzeul de artă brașovean.

Astfel sînt peisajele rurale: „Clăi” sau „Uliță de sat”, cu arbori seculari, într-o culoare potolită și coaptă, într-o lumină lăptoasă, cu o mare ușurință și sentiment decorativ al desenului, peisaje semnate de Ștefan Popescu.

O „Piață din Balcic” și un motiv cu „Bărci” din Veneția ne relevă densitatea organică și sobra somptuozitate coloristică din pictura lui Nicolae Dărăscu.

Iosif Iser ne incită cu tensiunea și pasionalitatea reprezentării. „Femeie cu banjo”, „Odaliscă”, „Țărănci odihnindu-se” reprezintă confesiunea unor drame sufletești, mărturisite în culori fierbinți.

Dramatic, dar în culori reci, ca o cristalizare de minereu nobil, de topaze și smaralde, este în arta sa Gheorghe Petrașcu, una din culmile picturii românești moderne. Miraculoasele efecte de smălțuri, încondeierea în negru a unei parcele de culoare, sugerează vechea noastră ceramică și motivele de pe scoarțe. Astfel rămîn prinse pentru eternitate imagini ale vieții, într-o translucidă crisalidă minerală, oferite admirației noastre în pinzele „Marină”, „Case la Silistra”, „Natură statică cu vas de aramă”, „Flori”.

Mult controversat de critica vremii, pentru diversitatea de stiluri parcurse, Teodorescu Sion rămîne egal în rafinament și măiestrie. Trei ipostaze ale sale pot fi cunoscute și în pictura muzeului: „Natură statică cu struguri” în griuri pline de sevă, „Soția pescarului”, atingînd paradoxal înțelepciunea cromatică și compoziția „În ogradă” cu virtuți de frescă.

Colțul de „Parc” al palatului Mogoșoaia, pictat de post-impresionistul Lucian Grigorescu într-o neasemuită gamă de verde, aduce o mai mare densitate țesăturii de nuanțe, o mai concretă cristalizare a imaginii.

Cu subțirimea și rafinamentul pastei sale, Jean Steriade ne lasă o mărturie despre „Casa” în care a trăit și lucrat.

Pe calea subtilizării și spiritualizării imaginii, întîlnim o altă culme a picturii românești, pe Theodor Pallady. În caracterizarea sa apelez din nou la impresiile poetului Tudor Arghezi, care spunea atît de sugestiv despre artist: „delicat în nuanțe și splendori fragile, meșterul nostru ne povestește tainele culorilor văzute pe dinăuntru, învăluite în borangic”. În picturile expuse: „Nud”, „Natură statică cu pipă”, „Femeie pe canapea”, ea și în întreaga sa operă, transparența aeriană, finețea cromatică și spiritul decorativ al formei, au similitudini cu cele mai frumoase fresce ale mănăstirilor moldovene.

Apropiat de Pallady prin prețiozitate coloristică și aeriană sinteză, este pictorul Vasile Popescu în „Peisaj” din Mangalia și „Flori”.

Penultima sală a muzeului nostru cuprinde opere semnificative ale unor personalități artistice care s-au format în intervalul dintre cele două

războaie mondiale, dar care s-au manifestat în mod deosebit în ultimul sfert de veac.

Acești artiști și-au lărgit orizontul creației, trecând la cerințele unei arte figurative oapabile să exprime mai pregnant problematica socială și morală a omului din noua societate.

Marius Bunescu este prezent printr-un peisaj marin. Observator atent al realității, tinzând să redea din aspectul lumii văzute ceea ce corespunde structurii ei arhitectonice, Marius Bunescu are un limbaj pictural expresiv, de construcție viguroasă, ce răsună în peisajul artistic românesc cu o notă robustă, optimistă și sinceră, fără efecte dramatice căutate. Sobru, simplu, concis, universul său este solid, reținând culoarea specifică a peisajului respectiv, dincolo de aspectul instantaneu, căutând ceea ce are natura permanent.

Pictorul a cărui creație a ajuns în ultimii ani la deplina sa maturitate –, tematica lărgindu-și cadrul social, iar paleta căpătînd o strălucire irizată –, este Corneliu Baba. Ceea ce subjugă participarea afectivă a privitorului în compoziția „Înscriserie în G.A.C.”, este tocmai capacitatea de sugere a unui viitor mai bun. Înfațișînd caractere viguroase, țărâniile lui Baba au o anumită putere reținută, care mărește intensitatea dramatică a momentului reprezentat. Puterea de a caracteriza un tip, o stare psihică este prima din trăsăturile creației acestui pictor. O altă lucrare semnată de C. Baba este un peisaj din Veneția, în care, pe lângă calitățile formale de construcție apar – într-un acord de culoare determinat de contraste calde și reci între roșu și gri – culorile specifice clădirilor vetuste ale lagunei venețiene. Dar arta lui C. Baba este în primul rînd o meditație asupra lumii și vieții și nu un simplu cîntec de culori.

Pictorul, care atrage în mod deosebit atenția prin originalitatea artei sale, prin construcția lapidară și cromatica personală gravă, profund datornică artei populare, este Dumitru Ghiață. Natura nu este pentru el un pretext de forme și linii, din care să se inspire și să creeze din culori o lume nouă, rezultatul avînd doar relații de identitate morfologică cu modelul. Natura este pentru D. Ghiață chiar subiectul și motivul pe care îl pictează. În stingăcia reprezentării florilor, nu este decît aceeași lipsă de compoziție, aceeași decupare, oarecum arbitrară, a naturii, ochiul artistului fiind oprit asupra unui fragment de viață.

La Dumitru Ghiață, te supără parcă simetria timidă și geometrică a florilor, dar în această ordine nu trebuie căutat arbitrarul, ci doar ordinea naturală. Atît tipul de stilizare a formei, cît și preferințele cromatice, mărturisesc la artist o viziune formată în spiritul folclorului decorativ românesc.

O personalitate puternică, cu rol deosebit în viața artistică contemporană, este Alexandru Ciucurencu, artistul care folosește un limbaj pictural modern, întemeiat pe achizițiile curentelor artistice, care au întrebunătățit culoarea ca expresie a senzației vizuale, dar au intensități particulare,

specifice sensibilității sale. În muzeul nostru sînt expuse două naturi statice cu flori. De altfel, în florile sale, Ciucurencu a găsit prilejul cel mai potrivit pentru a-și exprima încîntarea în fața poemului de lumină și culori pe care-l deslușea în natură. Penelul îi este mai viu, mai inspirat, mai vibrant. Accentele de lumină sînt puse cu spontaneitate și o justețe care dovedesc intuiția de mare colorist. Cu un profund simț al echilibrului cromatic, Ciucurencu știe să-și îmbine acordurile, să-și gradeze intensitățile luminoase, să obțină efecte armonioase. Aceste lucrări ale lui se caracterizează în special, printr-un strălucit lirism.

Ultimul pictor din pleiada marilor consacrați pe care-l prezentăm este Ion Țuculescu, a cărui creație este atît de viguroasă și semnificativă tocmai pentru că este mereu susținută de forța tradițiilor și de neobisnuite frămîntări spirituale. Acest mare neliniștit cu căutări și probleme, în care se îmbină ritualurile populare cu întrebările omului de știință, a avut darul de a fi descoperit idei, viziuni, forme care sînt ale poporului său – și de a le fi adus la noi expresii autentice și semnificative. Cele două lucrări expuse definesc două etape ale creației marelui artist.

În lucrarea „Trunchiuri de copaci”, făcînd parte din faza expresionistă, artistul s-a străduit să interpreteze dramatic, cu o deosebită forță psihică, aspectele realității. Lucrarea cuprinde elemente folclorice și simbolice care prevestesc două faze distincte ce vor urma în evoluția artei sale.

Într-o perioadă mai tirzie, preocupările și inspirațiile din stilistica artei populare fac loc unor viziuni mai complexe legate de viață și moarte, unor evocări, ale celor mai vechi datini, obiceiuri și simboluri. Întrebările asupra trecutului îndepărtat și asupra existenței apar obsedant în lucrarea „Troite”. Stilpi și troite evocă viziunea strămoșilor. În opera sa, Țuculescu și-a supus căutările unei evoluții rapide, de la postimpresionism la suprarealism, atingînd etape dintre cele mai interesante și realizînd o artă cu totul personală ca formă de expresie.

Pentru pictura dintre cele două războaie mondiale, o prezență emoționantă este pictorița Elena Popeea, plecată de pe meleagurile noastre, din binecunoscuta familie săceleană de intelectuali Popeea.

Dintre cele mai frumoase picturi prezente în muzeul nostru este „Pod din Toledo” într-o culoare de vin vechi și de patină argintie, în care se contopesc fluturarea unei amintiri de glorie, solemnitatea mindriei spaniole, cu izul de viață rurală. Apoi „Procesiune în Bretania”, împodobită și mai mult în argintul fastului ceremonial, în albul fecioarelor care poartă pe umeri, într-o concentrată și ireală liniște statuia făcătoare de minuni, prin uscăciunea holdelor așteptînd ploaia.

Pictura sa apare ca o surprinzătoare trăsătură de unire între Petrașcu și Pallady și tot pe atît de prețioasă.

Pictorul expresionist Hans Eder, coleg de generație și prieten cu expresionistul austriac Oscar Kocoska a studiat la München adaptînd vio-

lențele de culoare și forme ale expresionismului german, la o viziune personală mai echilibrată, de un viguros realism.

„Natura statică cu mere” din muzeu, atât de îngroșată și concretă în referințe, este un tipic exemplu de felul cum artistul face din lucruri veritabile personaje, le însufletește, le găsește asemănări de dincolo de lumea lor și le fixează un rol într-o intimă și misterioasă dramă. Acesta este unul din aspectele expresionismului de maturitate al lui Eder, un dramatism pictural, care nu este întotdeauna tragic, nici cu obstință protestatar, ci printr-o caldă pledoarie, printr-o viguroasă prezentare, ne convinge de însemnătatea celor mai aparent neînsemnate realități.

Ridicat tot din Brașov și edificându-și opera în cea mai mare parte la Brașov, pictorul Mattis Teutsch a luat parte activă la gruparea de avangardă „Cavalerul Albastru” din München, între anii 1911 și 1942 și la școala cu tendințe socializante a Bauhaus-ului din Dresda, între anii 1919 și 1933, alături de Vasili Kandinsky și Paul Klee, aducând contribuția sa personală și originală, spiritualizării artei.

Apartinând primei perioade de lirism abstract din creația lui Teutsch, muzeul expune o frumoasă „Compoziție” din ciclul său denumit „Flori suflătești”, impletire într-un ritmic arabesc de armonii florale și acorduri muzicale de culoare, într-adevăr cu adinci rezonanțe suflătești. O altă „Compoziție”, din perioada structurilor sociale, evocă într-o manieră cubistă un personaj în mediul său urban de viață.

În concepția picturului, diferitele activități sociale, munca manuală și intelectuală, avântul constructiv, solidaritatea, maternitatea etc., au corespondențe plastice în forme și proporții specifice, în sensurile liniilor, în nuanțări cromatice. Astfel, Mattis Teutsch găsește și întruchiează în arta sa, ordinea geometrică și proporțiile matematice cu care știința contemporană structurează viața noastră socială, transfigurându-le cu lirismul său elevat.

Vertiginoasele prefaceri, aproape fără răgaz, înregistrate de evoluția plasticiei contemporane –, de la descriptiv la introspecție, de la imaginea analitică la cea sintetică, de la decorativul liric la decorativul funcțional, de la realitate la vis, și mai departe la plăsmuirile hazardului, judecate și selecționate ulterior de discernămintul artistului, de la minuirea pensulei la minuirea aparatelor în făurirea imaginii plastice –, au găsit și în rindul generației tinere din țara noastră entuziaști promotori. Ceea ce îi caracterizează global, este o mai reținută și mai echilibrată manifestare, investind imaginea cu un conținut și o problemă legată de realitățile noastre.

Muzeul brașovean prezintă o selecție de asemenea tendințe, dintre cele mai puțin speculative sau hazardate, care se integrează pentru creatorii lor, într-un stil bine definit, cu o valoare artistică cert stabilită și care nu alunecă în domeniul impersonal al plasticismului, ci își păstrează integral calitatea de pictură.

Un punct de plecare în prezentarea lor poate fi liricul expresionist Friedrich Bömches cu verva sa tumultuoasă, cu poeticul și misteriosul său negru, irădiind roșuri și albastruri subtile, ca în peisajul „Capelă albastră”.

Tot un expresionist este Ion Pacea, care în compoziția „Clovni” așază, decorativ și în suprafețe mari, culori încinse, desenează simplificat și cu accent caricatural, ducând imaginea către o maximă tensiune sufletească.

Diametral opusă este seninătatea „Tinerilor îngrijitoare de răsaduri” din pictura Emiliei Apostolescu, cu gesturi ceremonioase, ca într-un ritual și stilizare de iconografie bizantină.

Simona Vasiliu evocă anticile „Grădini suspendate” cu decorativismul geometric al tapiseriilor moderne.

O imagine sintetic – cubistă este și „Peisajul industrial” de Eftimie Modilcă, în care sînt contopite într-o imagine unică, atât aspectul exterior, cit și aspectul interior, cu mișcarea și angrenajul mașinilor.

Nicogolian Ervant evocă o zi de iarnă prin modalitatea liric-abstrac-tă de prezentare a celor mai generale impresii, a dantelăriilor înghețate și zecilor de scilipiri ale iernii.

În „Compoziția” lui Brăduț Covaliu se îmbină, în culori calde și sărbătorești, ca de toamnă fertilă, într-o folclorică imagine, motivele scoar-telor, ale ulcelelor smălțuite cu sugestii de peisaj.

Pe marele istoric și cărturar care a fost Nicolae Iorga, ni-l prezintă Constantin Piliuță într-o grafică supradimensionată, lucrată cu mijloacele uleiului, monumentalizînd o ipostază de martirizat mucenic al culturii românești.

Sînt binecunoscute și mult apreciate imaginile carnavalești ale Wan-dei Sachellarie, cum este chermeza intitulată „În parc”, o țesătură subtil întrepătrunsă de personaje, cîntînd, odihnindu-se, petrecînd, cu frăgezimi de culoare, cu un grotesc rafinat, așa cum se poate spune de picturile lui Picasso.

Figurativul devine mai pronunțat, cu semnificații simbolice în com-poziția Georgetei Năpăruș, intitulată „Scări”, fantastică și fastuoasă, cu imagini și costumații ale unor epoci diferite, sugerînd treptele din dezvoltarea, devenirea umanității.

O altă izbită modalitate modernă de a reintroduce narațiunea în pictură, este fresca de moravuri a lui Ion Vrăneanțu, intitulată „Populară”, în care, cu amintiri de procedeu, din Breugel, sînt descrise cu umor, cu iz satiric și o undă de mister, obiceiuri și superstiții populare.

Pictorița Alexandrina Gheție Hilohi, cu sugestive întrepătrunderi de planuri, colorate cu noblețe și discreție, subliniind amănunte semnificative, face să apară un delicat portret de fată, într-o imagine de cubism analitic.

Foarte apropiate de suprarealism, prin caracterul fantastic al imaginii, siluetele de băiat și fată, paradisiac prezentate într-o undă de puritate, evocă „Virsta purității”, așa cum se intitulează compoziția lui Sabin Bălașa.

Încheind prezentarea expoziției de bază a muzeului nostru, conchidem că muzeul de artă brașovean, constituie pe lângă prilejul înălțătoarelor emoții artistice, o școală a bunului gust; opunîndu-se nenumăratelor tendințe contradictorii din plastica contemporană universală, muzeul nostru rămîne o școală de recunoaștere a artei autentice, pentru marele public, pentru tineret, iar pentru numeroșii oaspeți străini, o perspectivă către spiritualitatea românească.

În gîndul organizatorilor, conservatorilor și diriguitorilor acestor valori de artă este să dea expunerii și prezentării muzeale o cît mai deplină și eficace funcționalitate.

DINU VASIU și SANDA MARIA BUTA

DESCHIDEREA MUZEULUI DE ETNOGRAFIE DIN RUPEA

La 4 august 1970, s-a inaugurat în orașul Rupea, Muzeul de etnografie și artă populară, ca o secție a Muzeului județean Brașov.

La festivitatea inaugurală au luat parte tovarășii Ștefan Antoniu, secretar al Comitetului județean de partid, Victor Negoescu, vicepreședinte al Comitetului executiv al Consiliului popular județean, Constantin Catrina, vicepreședinte al Comitetului județean pentru cultură și artă, Mircea Băltescu, directorul Muzeului județean, Nicolae Oancea, locțiitor al secretarului Comitetului orașenesc de partid Rupea, directorul Casei orașenești de cultură, activiști de partid și de stat, oameni de cultură și artă, locuitori ai orașului Rupea.

Deschiderea Muzeului din Rupea, ca un important act de cultură în viața orașului, cinstește generațiile trecute, care au muncit și luptat împreună — români, maghiari și germani — înscriind de-a lungul veacurilor pagini memorabile în istoria creației materiale și spirituale a poporului nostru.

Parcurend sălile Muzeului din Rupea, ești cuprins de un dominant sentiment patriotic și, asemenea fiecărui vizitator care-i pășește pragul, vom adresa și noi elogiile celor ce l-au întemeiat: organelor județene de partid și de stat, Muzeului județean din Brașov, activiștilor culturali care au muncit la constituirea lui.

Istoria orașului și cetății Rupea, a localităților din jur se pierde în negura timpului. Pe vechea vatră a orașului și în majoritatea localităților învecinate s-au descoperit în ultima vreme urme arheologice care atestă o bogată locuire începând din epoca pietrei, continuând cu perioada stăpîririi romane în Dacia și în epoca de trecere la feudalism, oind a avut loc procesul de formare a limbii și poporului român. Perioadele istorice următoare, bogat atestate în muzeu, vorbesc de o intensă participare a locuitorilor la toate evenimentele social-politice și economice pe care le-au înregistrat cele trei țări române în decursul veacurilor.

O parte însemnată a muzeului prezintă aspectele ce caracterizează cultura materială și arta populară locală. Creația populară originală, dezvoltată în rîndul locuitorilor români, maghiari, germani din zona Rupea, exprimă dragostea pentru frumos, optimismul și aspirațiile spre libertate și dreptate socială a oamenilor din această parte a țării noastre de-a lungul veacurilor.

Ocupațiile tradiționale, uneltele de muncă sînt bogat reprezentate în muzeu.

Alături de acestea, găsim exponate din toate genurile creației populare : arta lemnului, ceramica, țesăturile de casă, portul popular, care atestă iscusința locuitorilor de pe aceste meleaguri în crearea unor valori artistice autentice.

A intrat în tradiția noastră, în interesul cunoașterii valorilor culturii materiale și spirituale, organizarea unor muzee etnografice în județul Brașov, în nota specific locală, care să contribuie la educarea maselor, la păstrarea și conservarea minunatului tezaur de artă populară, la valorificarea lui.

Deschiderea Muzeului de etnografie și artă populară din Rupea, constituie o prestigioasă manifestare culturală, menită să lărgască orizontul de cultură al oamenilor muncii, să pună în valoare tezaurul tradiției populare.

CONSTANTIN POPESCU

DESCHIDEREA MUZEULUI SĂTESC DIN ROTBAV

La 10 iulie 1970 a avut loc la Rotbav (comuna Feldioara, jud. Braşov), deschiderea punctului muzeal sătesc din localitate.

La inaugurarea sa au participat reprezentanţi ai Comitetului judeţean pentru cultură şi artă, muzeografi de la Muzeul judeţean Braşov, locuitori ai satului Rotbav.

Noul punct muzeal, cu profil de istorie veche şi arheologie, a fost organizat de noi, în colaborare cu membri ai personalului tehnic – administrativ de la muzeu, cu sprijinul conducerii şcolii generale şi al căminului cultural din Rotbav.

După cuvîntul de deschidere rostit, am invitat pe oaspeţi să viziteze expoziţia, care constă din texte referitoare la istoria veche a localităţii, fotografii ale obiectivelor arheologice din raza acestui sat, o hartă a localizării lor şi mai ales din numeroase vestigii arheologice – unelte şi ceramică – ilustrînd evoluţia culturii materiale a locuitorilor acestei microzone, din epoca neolitică pînă la începutul epocii feudale.

Pentru organizarea acestui muzeu am folosit bogata colecţie arheologică a şcolii generale din localitate, adunată în decurs de mai mulţi ani de pe terenurile din împrejurimile satului, de către învăţătorul Nicolae Croitoru, directorul şcolii, care a educat şi a format în acest spirit numeroase generaţii de elevi.

O mică parte din această colecţie a stat pentru început la baza unui modest muzeu şcolar, organizat de tov. N. Croitoru, în sala pionierilor de la şcoală.

Pentru interpretarea şi valorificarea sa ştiinţifică, a fost cerut apoi sprijinul Comitetului judeţean pentru cultură şi artă, care ne-a trasat sarcina de a organiza la Rotbav un punct muzeal sătesc.

Pentru întocmirea tematicii acestei expoziţii, aveam la îndemînă o bogată colecţie arheologică, cîteva elemente de colecţie geologică, botanică şi zoologică. Elementele etnografice lipseau, iar adunarea lor, pe lîngă că întîrzia organizarea muzeului, nu ar fi adus vreo notă caracteristică pentru acest sat.

Ținînd seama de această situaţie şi de spaţiul pe care l-am primit, am hotărît să organizăm la Rotbav, o expoziţie de istorie veche şi arheologie.

Colecția arheologică de la Rotbav a fost astfel transportată în laboratorul Muzeului județean Brașov, unde am trecut la curățarea și la sistematizarea ei pe epoci istorice și culturi.

Am constatat că materialele se încadrau în epoca neolitică (culturile Cniș și Ariușd), în perioada de trecere la epoca bronzului (cultura Coțofeni), în epoca bronzului (culturile Schneckenberg, Wietenberg, Tei și Noua), prima epocă a fierului (Hallstatt), în a doua epocă a fierului (Latène). Acestor materiale li se mai adăugau fragmente ceramice din perioada stăpînirii romane în Dacia, din perioada de trecere la feudalism și din epoca feudală timpurie.

Colecția astfel organizată am transportat-o la căminul cultural din Rotbav, pentru a o avea la îndemînă în momentul selecționării pieselor pentru expoziție.

O a doua etapă în munca de organizare a acestui punct muzeal, a fost cercetarea de teren pe care am făcut-o în mod sistematic și amănunțit, parcurgînd împreună cu tov. inv. N. Croitoru toate zonele din jurul satului, în care dînsul a observat și a adunat materiale arheologice; aceasta pentru a ne face pe cît posibil o imagine asupra caracterului complexelor care există în fiecare din cele 5–6 puncte de interes arheologic identificate.

Observațiile de teren au putut fi făcute cu ușurință, datorită faptului că în urma proaspetelor arături de primăvară, pe cîmp se găseau numeroase fragmente ceramice și chiar unelte.

Aceste date le-am coroborat cu informațiile bibliografice referitoare la localitatea Rotbav. În funcție de ele, am trecut la alcătuirea hărții privind localizarea și menționarea tuturor obiectivelor arheologice și al complexelor pe care le adăposteau, la alcătuirea textului de bază și a celor explicative – de vitrină, la fotografierea tuturor acestor zone de interes arheologic, pe care le-am folosit ca materiale auxiliare.

Ca spațiu, pentru organizarea muzeului, ni s-a oferit holul principal al căminului cultural și o cameră alăturată. Aceasta din urmă nu era încă finisată, astfel că, pentru început trebuia să ne limităm la prima încăpere, care, în acest scop a fost izolată de restul clădirii, avînd intrare separată.

În funcție de spațiu, de colecția arheologică, de cercetările de teren, ținînd seama chiar și de rezultatele sondajului cu care am început săpăturile arheologice de la Rotbav, am întocmit tematica expoziției de arheologie. Conform ei, am ilustrat firul istoriei vechi a satului și împrejurimilor sale din epoca neolitică pînă la începutul epocii feudale, urmînd ca după terminarea finisării camerei alăturate să continuăm acolo expunerea și cu materiale medievale.

Pentru aceasta este nevoie însă de elemente feudale de cultură materială, care deocamdată sînt insuficiente. Îmbogățirea colecției arheologice cu astfel de piese va fi posibilă numai după începerea săpăturilor arheologice care să aibă ca obiective monumentele istorice și de arhitectură feudale din această localitate, respectiv vatra inițială a satului, biserica-cetate și biserica românească. Și numai în forma sa actuală, expoziția de arheologie de la Rotbav are totuși o deosebită semnificație, datorită faptu-

lui că, pentru prima dată în județul nostru, s-a putut ilustra (deocamdată cu ajutorul unei colecții arheologice provenită din descoperiri întâmplătoare, dar care este cu atât mai elocventă), continuitatea aproape perfectă de locuire a unei microzone, din cele mai vechi timpuri pînă azi. Este drept că, pe baza unor mențiuni bibliografice bazate pe descoperiri fortuite mai vechi, sintem deja în măsură să reconstituim, ce e drept deocamdată teoretic, firul istoric aproape continuu, și al altor localități din județul Brașov. Dar acolo pînă în momentul de față, nimeni nu a avut preocuparea de a aduna o colecție arheologică, în măsură să servească amenajării unor astfel de expoziții sătești, așa cum s-a întâmplat la Rotbav, grație învățătorului N. Croitoru.

De asemenea, noi puteam spune înainte de a cunoaște colecția rotbăveană, că o microzonă care să illustreze o aproape perfectă continuitate de locuire din cele mai vechi timpuri pînă azi era cea a localităților Hărman-Sînpetru. Dar acest lucru a reieșit în urma unor continue și susținute cercetări arheologice efectuate de Institutul de Arheologie al Academiei de Științe Sociale și Politice în colaborare cu Muzeul județean Brașov. Și nu se poate spune că acolo, au existat inițial preocupări în acest sens, în afară de adunarea și semnalarea existenței citorva vestigii arheologice pe baza cărora au început cercetările. Indiferent însă de acest considerent, în momentul în care săpăturile de la Hărman vor ajunge să completeze și să illustreze cu elemente bogate toate momentele istoriei vechi a acestei microzone, ne vom strădui să amenajăm și acolo un punct muzeal sătesc, chiar dacă va trebui să folosim piese rezultate din săpăturile sistematice de aici, care au intrat în patrimoniul Muzeului județean Brașov. Căci cîteva astfel de expoziții cu profil arheologic, științific și sobru amenajate, pot avea o vie semnificație pentru istoria veche a meleagurilor bînsene, care au fost la fel de intens locuite ca și celelalte zone ale țării noastre și cu adînci și permanente prezențe de-a lungul tuturor epocilor istorice, așa cum reiese din cercetările arheologice din ultimii ani, efectuate de Muzeul județean Brașov.

MARIANA MARCU

Muzeul Etnografic din Săcele

Instalat în clădirea din Turcheș, numită de localnici „Kuria” sau „Casa Dîjmelor”, sau „Domus Dominorum” (Casa Domnilor), așa cum este amintită în cronicile secolului al XVI-lea, Muzeul din Săcele și-a deschis porțile pentru vizitatori în 8 martie 1964 ca unitate a Muzeului din Brașov, avînd un profil mixt, determinat de existența în cuprinsul său a unei teme de etnografie, și anume, cea legată de păstorit. Astfel a funcționat muzeul pînă în 1968.

Proiectul reprofilării Muzeului din Săcele fiind discutat în cadrul lucrărilor primei sesiuni științifice de comunicări a Muzeului din Brașov, colectivul a trecut la concretizarea tematicii în actuala expoziție (redeschisă la 25 martie 1970) care se desfășoară în cele 8 săli, oglindind în procesul dezvoltării istorice cultura materială și spirituală a locuitorilor din cele șapte sate săcelene: Baciul, Cernatu, Turcheș, Satulung, Tărlungeni, Zizin și Purcăreni.

Parcurgînd sălile noului muzeu, pentru început, vizitatorul este pus în curent cu documente privind conviețuirea de secole pe aceste meleaguri a populației românești cu naționalitățile conlocuitoare și cu un scurt istoric al clădirii ce adăpostește muzeul.

Odată fixat – în linii foarte generale – cadrul istoric din care s-au dezvoltat așezările săcelene, muzeul ne înfățișează temele etnografice pe parcursul cărora mențiunile documentare subliniază și întregesc conținutul fiecărei teme.

Ca și în alte ținuturi, în subzona Săcele, agricultura s-a practicat neconținut alături de păstorit. Datele istorice, precum și varietatea și funcționalitatea uneltelor agricole relevă vechimea acestei ocupații, favorizată de bogatul șes al Țării Birsei. În sala rezervată agriculturii sînt prezentate diferite unelte agricole, săpăligile din os și brăzdarele din corn de cerb făcînd trecerea de la agricultura incipientă din timpuri străvechi la uneltele agricole specifice orînduirii feudale.

O altă temă importantă și bogat argumentată în muzeu este păstoritul, deoarece creșterea oilor și a vitelor a fost ocupația specifică, practică pe plaiurile săcelene din cele mai vechi timpuri.

Păstoritul mocanilor săceleni se baza pe o mare răspîndire în munte în timpul verii și pe o permanentă pendulare în timpul iernii, prin caracte-

rul său, păstoritul demonstrând continuitatea ocupației locuitorilor de baștină și, în parte, contribuția sa la unitatea națională.

Alături de ceilalți păstori transilvăneni, oierii săceleni au contribuit la formarea celui mai unitar grai, care avea să devină limba noastră literară.

Deosebit de bogată și variată este colecția de unelte necesare diferitelor procese de muncă de la stână: găleata, donița, lingurile pentru jintă, răvarele, putinele pentru bătut untul etc. și care alături de formele pentru caș (păpușarele), bitele ciobănești, instrumentele muzicale populare, întregesc imaginea despre viața și preocupările păstorilor săceleni.

Sugestivă ni se pare harta păstoritului transhumant, care cuprinde direcțiile drumurilor de pendulare în vederea iernării turmelor și munții folosiți de mocanii săceleni pentru vârat.

Căraușitul, fiind o consecință a păstoritului transhumant, este integrat în expoziție ca subtema acestuia, pe care prin exponatele specifice acestei ocupații, o completează în chip logic și inspirat.

Un loc important îl ocupă în expoziție tema dedicată diferitelor meșteșuguri, ilustrată printr-o mare varietate de produse și fotocopii de documente, în mod deosebit cele ale industriei casnice textile.

Vizitatorul poate urmări în expoziție etapele parcurse de firele de cinpă și lână, de la început și pînă la transformarea acestora în produse finite cu ajutorul celor mai felurite unelte.

Ultima temă în circuitul muzeului săcelean, dar deloc ultima în privința bogăției și varietății exponatelor, este cea legată de portul popular.

Cele mai vechi stampe ce se păstrează în Arhivele Statului din Brașov, datînd din sec. al XVIII-lea, și ale căror fotocopii sînt expuse în muzeu, înfățișează două perechi de români și ciangăi în costume de sărbătoare asemănătoare, confecționate în întregime din țesătură de lână.

Cu toată imbinarea între produsele lucrate în casă și cele ale industriei, atît portul mocănesc cît și cel ceangăiesc își au nota aparte de originalitate și eleganță, portul mocănesc fiind considerat tipul inițial ce a stat la baza portului din Șcheii Brașovului.

Paralel cu portul mocănesc, sînt expuse și costume specifice ceangăilor din cele șapte sate, începînd cu cel al fetelor, la care predomina broderia de mină pe pinzeturi albe și panglicuțe colorate, apoi cel al nevestelor tinere și al femeilor în vîrstă, caracterizat prin coloritul închis al stoffelor, țesute mai mult în casă, apoi cel bărbătesc, puternic influențat de cel mocănesc.

Asemănările din portul popular românesc și cel ceangăiesc, marchează convingător viața trăită în comun de-a lungul veacurilor de locuitorii acestor pămînturi, munca și lupta lor înfrîntă împotriva exploatării, pentru o viață mai bună.

Înainte de a părăsi muzeul, care prin modul său de organizare convinge și emoționează în același timp, privirile se pot odihni pe încântătorul interior de casă mocănească din Săcele, în care ingeniozitatea mobilierului se îmbină fericit cu minunata artă cu care sînt împodobite exponatele. Pictura pe sticlă, ouăle încondeiate, colțarul pictat, lada miresei și masa incizată cu motivul rozetei, atît de răspîndit în aproape toate genurile artei populare românești, completează imaginea despre un muzeu modern organizat științific, un muzeu care demonstrează seriozitatea și competența organizatorilor, un muzeu-instituție de cultură – care își așteaptă vizitatorii, recomandîndu-se prin el însuși ca un obiectiv care merită și trebuie vizitat.

IOAN GHIRAN

REPERTOAR

al expozițiilor organizate în sala ARTA în anii 1969–1970

În ultimii ani, manifestările de artă plastică brașoveană au luat o mare amploare. O ascendență continuă se face remarcată și în calitatea, în valoarea și semnificația operelor expuse. Caracterul de șantier de creație îl dă în bună parte și sala de expoziții ARTA, un loc de rodnic și activ contact între opera de artă și marele public.

Expoziții personale, de grup, colective, cu cele mai noi preocupări și tendințe, ansambluri retrospective, expoziții comemorative, în cea mai mare parte produs al creatorilor brașoveni, ca și expoziții reprezentative aduse de la București și din alte centre artistice, uneori și de peste hotare, se perindă la sala ARTA într-un ritm viu, impus și de tot mai numeroasele solicitări.

Sala ARTA se află în administrarea Muzeului județean Brașov, ca o anexă a muzeului de artă. La organizarea expozițiilor își dau deopotrivă concursul și le patronează, Comitetul județean pentru cultură și artă Brașov și Uniunea artiștilor plastici Brașov.

Muzeul de artă Brașov îndeplinește în activitatea sa în cadrul sălii ARTA, triplul rol de organizator, animator și educator al publicului larg în înțelegerea operelor expuse.

Astfel muzeul se preocupă de aspectul estetic al expunerii, ca și de ordonarea exponatelor potrivit unei logici de așezare urmînd un fir călăuzitor, fie de ordin cronologic, de evoluție, fie de apropieri tehnice și de stil, așa încît să înlesnească orientarea privitorului.

Popularizarea se face prin afișe, invitații, cataloage, artistic realizate, finanțate cu un procent important de U.A.P. Brașov pentru expozițiile personale și de Muzeul de artă pentru expozițiile organizate în exclusivitate de către muzeu.

Chiar și pentru expozițiile personale ale artiștilor plastici brașoveni, Muzeul de artă, prin personalul său de specialitate, asigură la cerere asistență artistică, constînd din prezentare, analiză și critică de artă. Acestea se concretizează în cuvinte de deschidere, ținute în fața unui numeros public cu prilejul vernisajelor, cronici de artă apărute în presă, iar la Centrul de radioficare Brașov, s-au difuzat prezentări de artă pentru absolut toate ex-

pozițiile și aniversările artiștilor noștri plastici, clasici și moderni.

Considerăm că este o datorie ce decurge din funcția noastră, ca în cadrul activității muzeistice să consemnăm în analize de artă întreaga activitate plastică brașoveană contemporană, să stringem și să păstrăm în muzeu, o documentație științifică asupra fenomenului plastic actual.

Evoluția înțelegerii și dezvoltării gustului artistic în masele largi o urmărim atît în discuțiile care se angajează cit și în condica de impresii, unde multe persoane își expun părerile, definitorii în primul rînd pentru cei care le emit. Pentru că în organizarea expozițiilor de artă pornim de la ideea că nu expunem pe gustul publicului, ci pentru formarea, educarea lui.

Considerîndu-se arta un produs social, integrat vieții sociale, ca exponent al progresului și prosperității continue, activitatea expozițională de la sala ARTA își justifică eforturile.

Arătăm în continuare, sub formă de tabel, datele de bază ale expozițiilor realizate la sala ARTA în cursul anilor 1969 și 1970.

DINU VASIU

EXPOZIȚIILE DE ARTĂ PLASTICĂ ORGANIZATE LA SALA ARTA ÎN 1969

Nr. art.	Autorul	Felul expoziției	Nr. lucr.	De la data de la data de	Cine a ținut cuvinul de deschidere	Observații
1	2	3	4	5	6	7
1.	Muzeul de Artă Brașov	Grafică contemporană cu artiști din țară și Brașov	46	11–22 ianuarie	Dinu Vasiu	
2.	Muzeul de Artă Brașov și Institutul Român de Relații cu Străinătatea	Fotografii din Iran	80	26 ian.–22 febr.	Ioan Ghiran	
3.	Muzeul județean Brașov și Secția de etnografie	Costume, obiecte și icoane sticlă	130	6 martie–30 martie	Fără cuvint de deschidere	
4.	Dinu Vasiu	Pictură în acuarelă	46	6 aprilie–25 aprilie	Horia Horșia, critic de artă din București	Expoziție personală, organizată în colaborare cu Muzeul de Artă, C.I.C.A. și U.A.P. Brașov
5.	Helfried Weiss	Grafică alb-negru colorată și tehnici mixte	44	27 apr.–15 mai	Dinu Vasiu	„
6.	Boroș Ludovic	Pictură în ulei	32	20 mai–15 iunie	Fără cuvint de deschidere	„

1	2	3	4	5	6	7
7.	Emilia Apostolescu	Pictură în ulei	30	30 iunie–10 iulie	Horia Horșia	Expoziție personală în colaborare cu Muzeul de artă, C.J.C.A. și U.A.P. Brașov.
8.	Harald Meschendörfer	Retrospectivă de pictură în ulei, grafică, timbre	80	13 iulie–23 iulie	Dinu VasIU	„
9.	Artiștii plastici brașoveni	Expoziție festivă a 25-a aniversare a eliberării patriei ; pictură și grafică	160	25 iulie–15 sept.	Ioan Ghiran	„
10.	Gosch Adela Pop Augusta	Pictură în ulei și acuarelă	20 34	20 sept.–5 oct.	Dinu VasIU	„
11.	Butnaru Florin Mărgineanu Lucreția	Pictură în ulei	17 14	10 oct.–25 oct.	Horia Horșia Adrian Petringenaru	„
12.	Balint Ștefan Bobancu Marcela	Grafică	26 25	30 oct.–18 nov.	Dinu VasIU	„
13.	Artiștii plastici brașoveni	Pictură, grafică și sculptură	175	21 nov.–18 dec.	Ioan Ghiran	

EXPOZIȚIILE DE ARTĂ PLASTICĂ ORGANIZATE LA SALA ARTA ÎN 1970

Nr. crt.	Autorul	Felul expoziției	Nr. lucr.	De la data de la data de	Cine a ținut cuvîntul de deschidere	Observații
1	2	3	4	5	6	7
1.	Bîlcu Ștefan	Ceramică	28	21 dec. 1969 — 19 ianuarie 1970	Roman Dumitru	Expoziție personală în colaborare cu Muzeul de Artă, C.J.C.A. și U.A.P. Brașov
2.	Atelier de restaurare pictură în ulei pentru pregătirea expunerii în noul muzeu de artă			20 ianuarie — 10 martie		Executat specialiștii Muzeului de artă al R.S.R. București : Ioan Zidaru, Ioan Coroiu, cu colaborarea colectivului Muzeului de artă
3.	Zina Blănuță	Pictură în ulei și acuarelă	56	12 martie — 26 martie	Dinu VasIU	Expoziție personală, în colaborare cu Muzeul de Artă, C.J.C.A. și U.A.P. Brașov
4.	Constantin Cazacu	Desen satiric	45	28 martie — 18 aprilie	Dinu VasIU	
5.	Artiști plastici, U.A.P. Brașov și cenaclul Covasna	Salonul de primăvară — Grafică	76	16 aprilie — 18 mai	Ioan Ghiran	În colaborare cu Muzeul de artă, C.J.C.A. Brașov
6.	Zoica Gavrilescu Grigore Zircovschi	Pictură în ulei și grafică	33 33	21 mai—4 iunie	Dinu VasIU	Expoziție personală în colaborare cu Muzeul de Artă, C.J.C.A. și U.A.P. Brașov

1	2	3	4	5	6	7
7. Artiști plastici ai U.A.P. Brașov	Expoziție cu vânzare în folosul sinistraților, pictură, grafică, sculptură, artă decorativă.	139	6 iunie— 24 iunie	Ioan Ghiran	În colaborare cu Muzeul de artă și C.J.C.A. Brașov.	
8. Eftimie Modilcă	Decorativă aplicată cu reliefuri.	20	28 iunie — 16 iulie	Horia Horșia	Expoziție personală în colaborare cu Muzeul de Artă, C.J.C.A. și U.A.P. Brașov	
9. Mihai Petrescu Nicolae Codreanu	Pictură și grafică. Pictură și grafică.	35 17	19 iulie — 30 iulie	Horia Horșia	„	
10. Artiști plastici ai U.A.P. Brașov și cenaclul Covașna	Artă decorativă	98	6 august — 30 august	Dinu Vasiliu	În colaborare cu Muzeul de artă și C.J.C.A. Brașov.	
11. Ibolya Kovaci Béla Klement Marcela Bozoșan	Pictură. Pictură Grafică.	14 12 14	4 septembrie — 25 septembrie	Dinu Vasiliu	Expoziție personală în colaborare cu Muzeul de artă, C.J.C.A. și U.A.P. Brașov.	
12. Ion Pacea Ioan Gheorghiu Mihai Rusu	Pictură.	6 6 5	29 septembrie— 11 octombrie	Nadin Mihai, din partea revistei „ASTRA”	Expoziție de grafică bucu-reșteană în colaborare cu Muzeul de artă, C.J.C.A., U.A.P. Brașov și „ASTRA”.	
13. Alexandrina Gheție Hilohi	Pictură.	24	14 octombrie — 23 octombrie	Horia Horșia	„	
14. Kasper Teutsch Theodor Rusu	Pictură. Pictură.	15 10	25 octombrie — 10 noiembrie	Horia Horșia Iulian Mereuță, critici de artă București.	„	

1	2	3	4	5	6	7
15. Artiști plastici ai U.A.P. Brașov	Salonul de toamnă – Pictură.	65	15 noiembrie – 6 decembrie	Horia Horșia	Expoziție personală în colaborare cu Muzeul de artă, C.J.C.A. și U.A.P. Brașov.	
16. Mattis Ioan	Pictură și grafică.	62	10 decembrie – 24 decembrie	Dinu Vasiu	În colaborare cu Muzeul de artă și C.J.C.A. Brașov.	

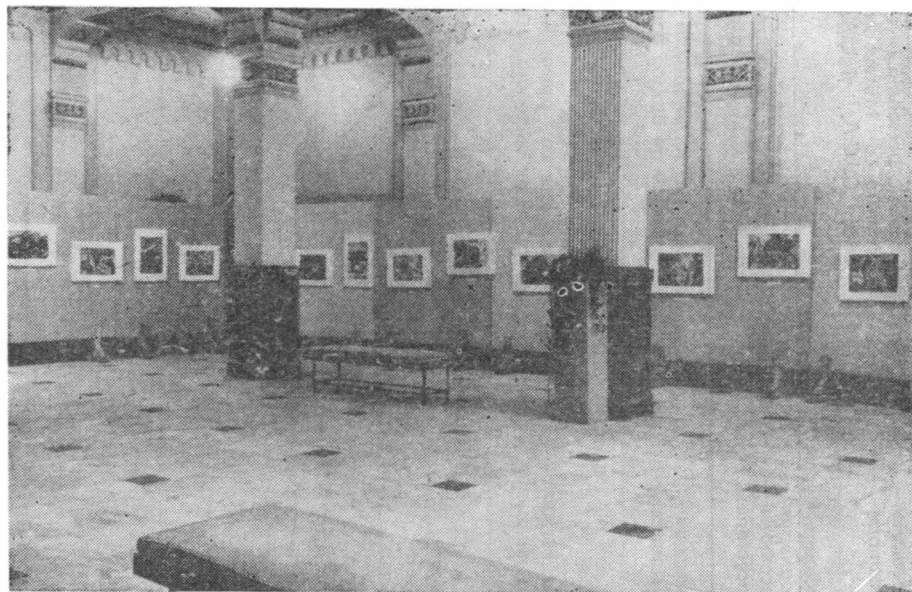

Fig. 1. – Aspect de la o expoziție de grafică – sala ARTA.

Fig. 2. – Aspect de la un vernisaj – Sala ARTA.

CRONICĂ

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE LA MUZEUL JUDEȚEAN BRAȘOV

Ciclul de comunicări științifice care s-a desfășurat între 1 aprilie și 27 mai 1970, în incinta Muzeului de istorie din Brașov, a constituit o inițiativă prețioasă pe linia evocării trecutului istoric al Țării Birsei, a unor momente semnificative din lupta poporului român pentru dreptate, libertate și independență națională.

Aceste comunicări au fost trecute prin filtrul unor analize colective, efectuate de personalul științific al muzeului, o contribuție valoroasă aducând-o și numeroșii cercetători de la Arhivele Statului – Filiala Brașov, Societatea de științe istorice – Filiala Brașov, precum și alți profesori din Brașov care au participat la expuneri.

Încă de la prima ședință ținută la 1 aprilie, comunicarea: **„Colecția de opaițe greco-romane din Muzeul județean Brașov”**, prezentată de Alexandru Oancea a stîrnit interesul participanților pentru astfel de manifestări științifice. Cu această ocazie, un număr de 21 de opaițe au fost analizate din punct de vedere tipologic și cronologic, grupate în trei tipuri principale și aparținînd perioadelor elenistică, romană și bizantină.

De un succes asemănător, s-a bucurat și cea de-a doua ședință ținută la 8 aprilie, în cadrul căreia prof. Pavel Binder a prezentat comunicarea intitulată : **„Unde a încheiat Mircea cel Bătrîn tratatul brașovean din 1935 ? Considerații privind localizarea curții feudale din Brașov”**.

Discuțiile purtate s-au referit la principalele căi de legătură dintre Brașov și Țara Românească, la influența pozitivă exercitată de Mircea cel Bătrîn asupra așezămîntului din Șchei, la geneza Brașovului etc.

Următoarea comunicare, **„Presa franceză despre Memorandum”** a fost ținută de Florea Costea la 15 aprilie. Cu acest prilej, referentul a prezentat cadrul general în care s-a dezvoltat mișcarea națională a românilor din Transilvania și care a impresionat în mod deosebit o serie de personalități ale vieții publice franceze. Atitudinea binevoitoare a unor personalități franceze față de cauza românilor din Transilvania, materialul bibliografic pe care s-a sprijinit comunicarea, sursa informațiilor despre români a ziariștilor francezi, orientările lor, precum și limitele lor politice, sînt numai cîteva din problemele puse de această interesantă comunicare.

Comunicarea **„Brașovul în perioada luptei pentru cucerirea puterii: 23 august 1944–6 martie 1945”**, ținută la 29 aprilie, de prof. Mircea Băl-

tescu, directorul muzeului, a fost o interesantă evocare a momentelor de luptă dusă de brașoveni, în contextul luptei întregului nostru popor pentru instaurarea guvernului de largă concentrare democratică, de la 6 martie 1945.

„Aspecte privind situația țărănimii din județul Brașov între anii 1920–1944”, a constituit subiectul comunicării prezentate de Ioan Mindrea în ziua de 6 mai 1970. Pe baza unui bogat material documentar din arhive, autorul relevă unele aspecte ale situației țărănimii din județ, ca și lupta acestora împotriva exploatații.

Comunicarea: **„Alexandru Ioan Cuza și Brașovul”** a fost susținută la 13 mai de prof. dr. Emil Micu, directorul Muzeului din Șchei.

După ce a prezentat bibliografia referitoare la domnia lui Alexandru Ioan Cuza, referentul a subliniat strădania acestuia de a sprijini o serie de instituții de cultură din Brașov, acțiune care făcea parte dintr-un vast program de luptă unionistă.

„Misiunea diplomatică a lui David Corbea, din anul 1707” s-a intitulat comunicarea ținută de Minerva Nistor la 20 mai. Cu această ocazie a fost relevată evoluția evenimentelor istorice anterioare anului 1707 și venirea lui Francisc Rákóczi la conducerea Transilvaniei. Au fost amintite străduințele lui Petru I de a atrage Franța, prin Rákóczi, de partea Rusiei, în conflictul cu Suedia, utilizându-l pentru acesta pe David Corbea din Brașov.

Ultimele două comunicări au fost susținute la 27 mai. Astfel, Ioan Pop, șeful secției de istorie, a dat citire materialului intitulat **„Castrul roman de la Rîșnov”**, iar Dorica Bucur, materialului intitulat: **„Contribuții la cunoașterea mișcării muncitorești între anii 1929–1933”**.

După trecerea în revistă a istoricului cercetărilor în legătură cu castrul roman de la Rîșnov, Ioan Pop a prezentat rezultatele campaniei de săpături din anul 1969, care au prilejuit obținerea de noi informații privind datarea și fazele de construcție ale acestui castru.

La rîndul ei, Dorica Bucur a expus cauzele și desfășurarea acțiunilor muncitorilor din Brașov între anii 1929–1933, pentru ieșirea revoluționară din criză.

Ciclul de comunicări interne a constituit o prețioasă experiență în activitatea personalului științific al Muzeului județean, o posibilitate de îmbunătățire a comunicărilor susținute, a relevat preocupările pentru dezvoltarea cercetării științifice a muzeografilor.

GHEORGHE ȘELARU

SESIUNE DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Muzeul județean Brașov a organizat în ziua de 22 noiembrie 1970 o sesiune de comunicări științifice pe tema „Continuitatea populației autohtone în Țara Birsei între secolele II î.e.n.—XII e.n.”, cu scopul valorificării cercetărilor arheologice sistematice efectuate pe teritoriul județului Brașov în ultimii ani, care au avut drept rezultat scoaterea la lumină a unor importante vestigii materiale și spirituale privind existența populației dacice, daco-romane și românești pe teritoriul județului Brașov.

Comunicările științifice au fost completate de o expoziție documentară, care a prezentat rezultatele descoperirilor arheologice de la Feldioara, Rotbav, Rîșnov, Cristian și Hărman.

Au prezentat expuneri cercetători științifici de la București, Cluj și muzeografi de la muzeul din Brașov.

Sesiunea a fost deschisă de acad. prof. Constantin Daicoviciu, care a vorbit despre „Romanitatea dunăreană”. În expunere s-a arătat situația Imperiului Roman între secolele I î.e.n. — I e.n. și situația Daciei în raport cu acesta. Cucerirea Daciei de către romani prin războaiele purtate de împăratul Traian între anii 101–102 și 105–106 e.n., împotriva dacilor, a fost o necesitate obiectivă pentru Imperiul Roman.

Motivele de ordin economic nu au fost hotăritoare. Au primat motive de ordin strategic, provincia Dacia urmînd să apere la rîndul ei una dintre zonele cele mai afectate ale limesului nord-estic al Imperiului Roman.

Grație importanței pe care o avea această nouă cucerire, provincia Dacia a fost temeinic organizată și romanizată. Ea a servit și mai tirziu drept nucleu de iradiere a romanității și dincolo de granițele provinciei. Astfel, romanizarea nu numai că a avut loc, dar ea a fost atît de profundă încît elementul roman a ajuns dominant în cultura materială, spirituală și mai ales în limba populației daco-romane, care a reușit să se mențină de-a lungul timpului și să stea la baza formării poporului român.

Dr. Alexandru Vulpe din București a prezentat lucrarea „Observații cu privire la sfîrșitul epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei”. În vara acestui an, Muzeul județean Brașov, în colaborare cu Institutul de arheologie București a executat săpături în satul Rotbav; cu această ocazie s-au descoperit în punctul „La Părăuț” două nivele de cultură datînd din epoca bronzului. Aceste nivele aparțin culturilor Wietenberg și Noua. Printre

materialele aparținând acestor culturi au apărut și fragmente ceramice ale culturii Costișa, a cărei arie de răspindire în epoca mijlocie a bronzului ocupa zona de la nord de bazinul Bistriței, în Moldova.

Astfel, materialele descoperite la Rotbav, în contextul menționat, au servit deocamdată la aducerea unor noi contribuții la cunoașterea culturii Costișa și la relațiile dintre culturile bronzului mijlociu în Moldova și sud-estul Transilvaniei.

Urmărind prin săpăturile efectuate la cetatea de la Rîșnov să descopere elemente arheologice care să servească la datarea începuturilor construcției cetății feudale, datele documentare fiind mai târzii (1331, 1334), Florea Costea a avut surpriza să descopere urme materiale din epoca bronzului (cultura Schneckenberg) și din a doua epocă a fierului.

Astfel, obiectul comunicării sale l-a făcut tocmai „Așezarea dacică de la Cetatea Rîșnov”. Cercetările arheologice din această vară (1970) au oferit prilejul dezvelirii citorva locuințe și complexe, din care au rezultat bogate vestigii arheologice (ceramică, podoabe, arme etc.), cât și dovezi pe baza cărora s-au putut face considerații privitoare la fortificarea acestei așezări. În cadrul ceramicii descoperite în așezarea dacică s-au sesizat și fragmente similare cu unele descoperite în castrul roman din aceeași localitate (fragmente de vase de provizii).

Muzeul județean Brașov, în colaborare cu Muzeul de istorie din Cluj și Institutul de arheologie – filiala Cluj a Academiei – au reluat în anul 1969 săpăturile la castrul de la Rîșnov, după o întrerupere de 30 de ani. Săpăturile din 1939 au fost efectuate de prof. Mihail Macrea de la Cluj, dar în timpul războiului întreaga documentație s-a pierdut.

Recentele săpături stabilesc trăsături definitorii ale castrului. Astfel, în comunicarea „Castrul roman de la Rîșnov”, cercetătorul Nicolae Gudea de la Institutul de istorie și arheologie din Cluj arată că forma acestuia este cea clasică, dreptunghiulară, cu patru porți și turnuri de colț. În ce privește construcția sa s-a stabilit că el a fost ridicat la începutul stăpînirii romane în Dacia, avînd o primă fază de pămînt, ca apoi, la mijlocul sec. al II-lea e.n. să se ridice castrul de piatră, care reprezintă a doua sa fază.

Castrul de la Rîșnov a făcut parte din sistemul de apărare al limesului sud-estic al provinciei, el fiind plasat în dreptul unor importante căi de trecere din Transilvania în zona extracarpatică (trecătoarea Bran).

Cu ocazia vechilor săpături efectuate de profesorul Mihail Macrea, se descoperise o inscripție din care reieșea că pentru garnizoana castrului erau recrutați și locuitori daci cumidavensi din zona înconjurătoare, în care era cunoscută o însemnată așezare dacică numită Comidava.

În comunicarea muzeografei Mariana Marcu de la Muzeul din Brașov, intitulată „Așezări post-romane în Țara Birsei”, s-a urmărit prezentarea cercetărilor autoarei referitoare la identificarea și studierea așezărilor datînd din perioada de după retragerea romanilor din Dacia.

Astfel, cercetările au dus la identificarea a patru așezări și două puncte, din care au rezultat materiale arheologice datînd de la începutul

și sfârșitul perioadei de trecere la feudalism, respectiv secolele III–IV e.n. și VIII–X e.n., descoperite la Cristian, Rotbav, în raza comunei Hărman (patru așezări) precum și sub actualele vetre ale Hărmanului și Sinpetrului.

După o trecere în revistă a acestor cercetări au fost subliniate câteva aspecte caracteristice, legate de modul de viață al populației autohtone daco-romane din așezările studiate, structura așezărilor, a culturii materiale și mai ales, a perpetuării unor tradiții ale populației, din epoca clasică până în perioada prefeudală.

Sesiunea s-a încheiat cu lucrarea prezentată de dr. Alexandrina Alexandrescu, cercetătoare la Institutul de arheologie București. Comunicarea se intitulează „Contribuții privind populația autohtonă în feudalismul timpuriu în Țara Birsei”.

Este vorba de punctele fortificate de pe dealul Lempeș-Hărman, Șprenghi-Brașov, Teiuș II. Aceste cetăți reflectă pe de o parte, frământările care au avut probabil loc în această perioadă și în Țara Birsei, iar pe de altă parte, organizarea social-politică a populației care sub conducerea elementelor feudale conducătoare locale a avut posibilitatea să construiască puncte fortificate.

MARIANA MARCU și DORICA BUCUR

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE EFECTUATE DE MUZEUL JUDEȚEAN BRAȘOV ÎN ANUL 1970

Pornind de la ideea necesității îmbogățirii cunoștințelor despre trecutul istoric al Țării Birsei, direcțiunea Muzeului județean din Brașov și colectivul științific al acestei instituții au trasat încă din anul 1969 o serie de direcții și apoi au stabilit obiective concrete de cercetare științifică istorică. Dat fiind că aceste obiective trebuiau să cuprindă și, totodată, să devină contribuții originale și prețioase în elucidarea celor mai importante aspecte ale diferitelor epoci istorice, pentru alegerea judicioasă a acestora și pentru stabilirea responsabilității cadrelor competente în rezolvarea lor, s-a luat legătură cu specialiști de la institutele de istorie din București și Cluj, iar pe plan intern au fost întocmite colective pe probleme.

În cadrul planului general de cercetare științifică, un loc dintre cele mai însemnate îl ocupă săpăturile arheologice. De proporții reduse în anii precedenți ele au fost riguros organizate și asigurate material în 1970. Această organizare a făcut posibilă reluarea unor șantiere mai vechi sau deschiderea altora noi, putându-se cuprinde o zonă geografică mai largă. Totodată, fapt nelipsit de importanță, este că personalul de specialitate al muzeului și colaboratorii externi au asigurat funcționarea concomitentă a șantiierelor în perioada de timp cea mai favorabilă acestei acțiuni.

Săpăturile din anul 1970 s-au desfășurat în acele localități sau puncte din Țara Birsei în care se cunoștea sau se presupunea că există urme de viață omenească din următoarele epoci istorice: epoca neolitică, epoca bronzului, prima și a doua epocă a fierului, perioada statului dac liber, stăpânirea romană în Dacia, perioada de trecere la feudalism și epoca feudală.

1. Sondajul arheologic de la Feldioara

Primul obiectiv a fost cercetarea așezării civile și a incintei fortificate medievale de la Feldioara, între 8–17 aprilie, lucrările fiind conduse de Florea Costea. Începută sub forma unui sondaj, cercetarea și-a propus să aducă contribuții la lămurirea mai multor aspecte: dacă actualele ruine continuă o fortificație similară din perioada feudalismului timpuriu la care fac referire documentele scrise, dacă această întăritură a existat pe dealul cetății sau în perimentul așezării civile. Totodată s-a căutat a se surprinde stratigrafia necesară clarificării unor probleme ridicate de vestigiile de cultură materială descoperite aici anterior și aparținând unor epoci mai vechi.

S-a procedat la deschiderea a două secțiuni și două casete, în cetate și în vatra satului.

Secțiunile au fost astfel dispuse încît să permită atît cercetarea elementelor de construcție feudale cît și eventuala intersectare a unor suprafețe nederanjate de amenajările din această epocă.

Rezultate : Prin secțiunea I, situată în afara zidurilor, pe panta sudică a dealului, s-a descoperit un zid de întărire a cetății medievale, din același material de construcție și contemporan cu aceasta. El începe la panta vestică a dealului și dublează zidul sudic pe toată lungimea lui, pînă la turnul estic. Secțiunile I și II nu au mai relevat alte elemente de construcție medievală. Obiectele aparținînd acestor epoci, în totalitatea lor, aflate în straturile superioare, nu sînt mai vechi decît secolul al XV-lea. Cunoșcînd că și săpăturile anterioare au scos la iveală material arheologic similar, s-a putut trage concluzia că actuala cetate a Feldioarei nu datează din feudalismul timpuriu și nici nu continuă sau suprapune o asemenea întăritură cu ziduri.

Aceleași secțiuni (I–II) au permis obținerea altor observații. În primul rînd aceea că pe pîntenul de deal au existat așezări omenești, unele foarte intens populate, încă de la începutul neoliticului. În acest sens stă mărturie în special ceramica descoperită, dar și uneltele și resturile unor gospodării. Cele mai vechi materiale aparțin culturii Criș (ceramică), acestea fiind urmate de vestigii ale altor perioade neolitice: cultura Boian (ceramică și unelte), Ariușd (ceramică, unelte, chirpic, vetre, reprezentări de lut zoo- și antropomorfe). Perioada de sfîrșit a neoliticului și de trecere la epoca bronzului este urmată de un nivel de locuire specific culturii ceramicii pastilate. Obiecte din epoca bronzului s-au descoperit relativ puține, situație similară și pentru epoca fierului.

Nu au fost aflate materiale in situ.

Cercetarea din vatra satului s-a rezumat la o observație de suprafață. Materialul recoltat în acest fel (în cea mai mare parte ceramică) datează din secolele XIII–XIV, ceea ce denotă o locuire intensă în feudalismul timpuriu și îndreptățește presupunerea că cetatea feudală timpurie trebuie să fi fost situată tot aici, cel mai probabil în jurul actualii biserici evanghelice.

2. Castrul roman de la Rîșnov

Cel mai important și mai amplu șantier a funcționat la castrul roman (între 19 iunie–22 iulie), de fapt o continuare a săpăturilor din anul precedent. El a fost condus de Nicolae Gudea, cercetător la Institutul de istorie și arheologie din Cluj și Ioan Pop, șef de secție la Muzeul județean Brașov. A mai participat Tudor Soroceanu, îndrumător la Muzeul de istorie din Cluj, colectivul fiind permanent îndrumat de acad. C. Dai-coviciu.

Au fost cercetate elementele de fortificație pe două dintre laturile castrului (S. III și V), s-au dezvelit trei dintre porți, două clădiri de interior (C. D) – prima situată lângă caseta A, iar cea de-a doua spre colțul de nord; de asemenea a fost cercetat turnul din colțul estic.

S-a scos la iveală o mare cantitate de material arheologic: ceramică romană (inclusiv terra sigillata) și dacică, obiecte de lut ars, fier, bronz, os, sticlă, monede.

Săpăturile au confirmat existența a două faze de construcție; după toate probabilitățile fortificația a fost ridicată imediat după cucerirea Daciei. O serie de monede sînt de pe vremea împăraților Domițian, Nerva, Traian, Hadrian. Peste acest castru de pămînt a fost ridicat ulterior un impunător castru de piatră, de formă dreptunghiulară, cu laturile de 118 x 124 m. Trei șanțuri de apărare împiedicau apropierea dușmanului de zidul de incintă.

Alături de castru au fost sesizate urmele așezării civile în care locuiau familiile soldaților, negustorii, meseriașii etc.

O mare cantitate de material arheologic: oale, străchini, vase de provizii, lămpi (opaițe), obiecte de podoabă, arme, monede, vorbesc de o viață romană intensă. Alături de acestea se păstrează urme ale dacilor. Ceramica lor, lucrată în maniera și cu elemente de decor specific dacice, deși cantitativ mai redusă în comparație cu cea romană, constituie o mărturie vie a prezenței și conviețuirii dacilor cu romanii, ceea ce confirmă arheologic conținutul cunoscutei inscripții descoperite de M. Macrea cu peste 30 de ani în urmă.

Cercetările de la Rîșnov atestă deci faptul că dacii cucerii de romani acceptă formele culturii acestora, romanizîndu-se. Acest proces, deși trebuie să fi fost deosebit de puternic, nu i-a putut face să renunțe la unele elemente proprii culturii lor materiale. Descoperirile din castru oferă dovezi peremptorii asupra dăinuirii dacilor în epoca romană și a conviețuirii lor cu romanii, fapt care a dus în cele din urmă la romanizarea autohtonilor, elementul fundamental în formarea poporului și limbii române.

3. Șantierul arheologic de la Rîșnov-cetate

A funcționat în perioada 22 iunie–31 iulie și a fost condus de Florea Costea, muzeograf principal la Muzeul județean Brașov.

La baza începerii săpăturii a stat descoperirea întâmplătoare, făcută în anul 1967, cu ocazia efectuării unor lucrări de amenajare. Materialele arheologice recoltate atunci au atras atenția în mod deosebit prin vestigiile datînd din epoca bronzului și din Latînul dacic. Cum acestea prove-

neau dintr-o zonă în care straturile fuseseră deranjate de locuitorii evului mediu s-a căutat să se cerceteze o suprafață cât mai mare pentru a se surprinde materiale **in situ**. Săpătura a mai fost impusă de faptul că din 1967 se cunoșteau prea puține obiecte pentru a se putea trage concluzii finale.

S-a degajat o suprafață totală de 250 mp. S-au efectuat 8 secțiuni și 3 casete. Secțiunea III a fost săpată în cetate, secțiunile VI A și VIII în afara grădinii, secțiunile I, II, IV, V, VI-B și VII în grădina cetății. Dispunerea lor a fost făcută în așa fel încât să poată fi cercetate în special zonele cu terase. Procedul a permis constatarea că pe panta sud-estică a dealului cetății au existat trei platouri favorabile locuirii, pe două dintre ele – cele pe care s-a extins săpătura – găsindu-se urme de locuire.

Prin degajarea depunerilor din Secțiunea III s-au putut cunoaște o serie de elemente componente ale complexului fortificat medieval: zidul de incintă, modul de legare a acestuia de sol, berma, drumul din incintă, construcțiile destinate locuirii sau proviziilor.

Săparea secțiunii VII a dus la recoltarea de ceramică și materiale de construcție din epoca feudală (feudalismul târziu), ceramică din epoca bronzului (aparținând culturii Schneckenberg) și ceramică dacică. În aceeași secțiune s-au găsit vetre răvășite și chirpic de la locuințe dacice.

În secțiunea V s-au găsit numai materiale feudale târzii.

Secțiunea IV a permis scoaterea la lumină a unor fragmente ceramice feudale timpurii. Tot în această secțiune a fost surprinsă o locuință dacică deranjată (cu excepția vetrei). Materiale: ceramică lucrată cu mina, cu ornamente specifice, prisnele, o rîșniță rotativă fragmentară, ceramică lucrată la roată.

În secțiunile I, II, VI B, VIII s-au descoperit în stratul de humus ceramică feudală – sporadic și în nivelele inferioare – și ceramică dacică. Secțiunea VI B a surprins pe platoul 1, lângă zidul grădinii feudale, o locuință dacică, între m. 10–20; între m. 33–42, un semibordei circular și podeaua unei locuințe, ambele dacice din care au rezultat ceramică lucrată la mină și la roată, obiecte de uz casnic (prisnele, strecurători, ace de fier) și obiecte de podoabă (fibule de fier și bronz, o brățară torsionată de fier etc.).

Cu ajutorul casetei I s-a identificat un nivel de locuire dacică iar prin extinderea spre nord a S. VI B prin degajarea unei suprafețe de 4x8 m., două semibordeie dacice.

Din secțiunea VIII au rezultat tot vestigii dacice (ceramică și o rîșniță rotativă fragmentară).

Din secțiunile VI B, VII și VIII au rezultat și fragmente ceramice din epoca bronzului și din epoca fierului. În S. VI B și VIII au fost intersectate și fragmente de zid din piatră calcaroasă, nerostuită, fără liant.

În concluzie, prin săpătura efectuată la cetatea feudală Rîșnov s-a reușit să se delimiteze parțial zonele locuite în epocile bronzului și fierului și să se confirme ipoteza că întreaga incintă a grădinii cetății feudale se situează pe o arie ce corespunde unei puternice așezări dacice anterioare cuceririi romane, așezare care continuă însă și în perioada stăpînirii romane în Dacia.

4. Sondajul de la Rotbav

Lucrările s-au desfășurat între 4–16 aprilie și au fost conduse de Marcu Mariana, muzeograf la Muzeul județean Brașov. S-a degajat o suprafață totală de circa 100 m.p.

Primele materiale au fost culese din perimetrul satului și din împrejurimi de către învățătorul Nicolae Croitoru. Varietatea și cantitatea însemnată a acestora au îndreptățit începerea unor cercetări de amploare. Într-o primă fază s-a procedat la investigarea acelor puncte din care anterior rezultaseră materiale mai interesante pentru ca ulterior să se treacă la recunoașteri de teren pe o arie mai largă.

Aceste recunoașteri au permis constatarea că în jurul satului se află cel puțin două obiective arheologice așezate pe dealurile sau pe terasele Oltului. În fiecare din acestea s-au semnalat așezări din mai multe epoci istorice, din neolitic până în zilele noastre.

Săpătura propriu-zisă s-a făcut pe dealul denumit de localnici „Căldărușa”. Ea a surprins, pe toată lungimea, trei locuințe. Una din acestea datează din a doua etapă a primei epoci a fierului, celelalte de la sfârșitul perioadei de trecere la feudalism. Ultimele două aparțin populației românești. Locuințele au dimensiuni mici, sînt ușor adîncite în pămînt, prevăzute cu cite un cuptor de piatră; pereții sînt din lemn lipit cu lut și, probabil, acoperite cu trestie.

Într-una din locuințe s-au găsit două vase întregi, în cealaltă numai fragmente ceramice și a fost distrusă de incendiu.

De subliniat că așezarea semnalată cu această ocazie are o importanță deosebită prin aceea că vine să îmbogățească știrile despre populația autohtonă din perioada de desăvîrșire a formării poporului și limbii române. Ceramica găsită aici este contemporană ou aceea din așezarea de la Hărman, unde în săpăturile din anii precedenți s-au descoperit cinci locuințe similare.

5. Sondajul de la Cristian-Brașov

S-a desfășurat în perioada 19 iunie–17 iulie și a fost condus de Marcu Mariana.

Cu ocazia săpării fundațiilor pentru patru locuințe, pe strada Gării, în anul 1969, au fost descoperite bogate urme arheologice din secolele III–IV e.n. În același loc, a fost făcută și cercetarea din 1970, pe o fișie de teren (grădină) paralelă cu locuințele amintite. S-a degajat o suprafață de 130 m.p. sub forma a două șanțuri paralele, lungi de cite 40 m, la 7 m depărtare unul de celălalt.

În șanțul I au fost surprinse 8 gropi menajere. Într-una din ele s-a descoperit o rîșniță mare de piatră din două bucăți rotunjite, prevăzute cu cite o gaură. Din altă groapă a rezultat o „conductă de apă” lucrată cu mîna. A treia groapă conținea mari cantități de chirpic și arsură.

În celelalte gropi s-au descoperit fragmente ceramice, chirpic, căr-bune etc.

Traseul șanțului II a surprins o groapă menajeră și o locuință semi-bordei. Locuința (LI) are o formă aproape pătrată, este lipsită de podea și de vatră. În afara fragmentelor ceramice s-au mai găsit: greutate de răz-boi de țesut din lut, o zăbală, un cuțit de fier, o fibulă de argint de tipul „cu picior întors pe dedesubt”.

Locuința 1 și gropile menajere fac parte dintr-o așezare din secolele III–IV e.n.

Datorită faptului că zona pe care se întindea această așezare este în prezent intens locuită, cercetările nu vor mai putea continua decât even-tual pe terenul vecin grădinii pe care s-a efectuat săpătura, pe care se găsesc serele fermei de stat din Cristian.

Sondajul și-a atins scopul, pe baza lui reușindu-se să se identifice în Țara Birsei o nouă așezare certă datînd de la începutul perioadei de tre-cere la feudalism, pe lângă cele de la Rotbav și Hărman.

6. Săpăturile arheologice de la Hărman

Între 23 iulie și 22 august s-au desfășurat la Hărman cercetări arheo-logice – o continuare a celor din anii precedenți – conduse de Mariana Marou. Suprafața degajată : 300 m p.

S-a urmărit să se identifice în zona de cîmp – din fața versantului de sud al Dealului Lempeș – o nouă așezare civilă din secolul al IV-lea e.n., așa cum au lăsat să se întrevadă săpăturile ante-rioare, cînd în această zonă s-au descoperit 7 gropi menajere conținînd material ceramic din sec. IV e.n. (precum și două gropi hallstattiene).

În urma ultimei săpături, această așezare a fost denumită Hărman 2, căci ea se află la aproximativ 800 m depărtare de o altă așezare din seco-lul IV e.n. (Hărman 1).

Așezarea Hărman fusese în anii anteriori obiectul cercetărilor noas-tre, din ea reușind pînă în prezent să identificăm și să cercetăm 6 semi-bordeie și numeroase gropi menajere. Printre locuințele din sec. IV situate în cuprinsul așezării Hărman 1 s-au mai surprins și 5 semibordeie databile în secolele VIII–IX e.n., aparținînd culturii Protodridu.

Săpătura din 1970 a fost amplasată în zona de cîmp unde s-au tra-sat secțiuni paralele lungi de 50 m, cu 10 m depărtare între ele, toate între două șanțuri săpate în campania din 1969. Pe suprafața traversată de cele patru șanțuri s-au găsit numeroase gropi menajere conținînd frag-mente ceramice databile în secolul IV e.n., cîteva gropi hallstattiene, 5 semibordeie datînd tot din secolul IV, precum și trei semibordeie din seco-lele VIII–IX, prevăzute cu pietrare.

În toate complexele amintite mai sus se remarcă sărăcia vestigiilor arheologice.

În urma acestor descoperiri de o deosebită importanță, se poate afirma că săpătura din acest an și-a atins scopul. Cu ajutorul ei s-a reușit a se surprinde prima locuință a așezării Hărman 2, din secolul IV e.n., ei adăugându-i-se trei semibordeie din secolele VIII–IX e.n. care precizează o a doua așezare Protodridu. Deci și către sfârșitul perioadei de trecere la feudalism la Hărman au existat două așezări, ca și cele din secolul IV. Ele au marcat două locuri, cele de la poalele dealului continuându-le probabil pe cele din cimpie.

Săpătura din 1970 a reușit să contureze cu mai multă precizie locuirea întinsă a șesului de la poalele Dealului Lempeș mai ales în perioada de trecere la feudalism, dând posibilitate cercetării viitoare să intensifice studierea așezărilor nou descoperite, pe de o parte, iar pe de alta să poată urmări și identifica necropolele acestor așezări.

7. Sondajul de Baci

Între 20 august și 14 septembrie 1970 a fost efectuat, sub conducerea lui Alexandru Oancea un sondaj pe un val cu șanț de apărare din apropierea localității Baci (orașul Săcele – județul Brașov), care închidea ieșirea văii Timișului dintre munți.

Valul, cunoscut de localnici sub numele de „Șanțul Tătarilor – *Tatár-hányás*”, situat pe o poziție est-vest, fiind curbat, cu convexitatea spre nord, măsoară o înălțime ce variază între 4–6 m și o lățime de aproximativ 7–8 m la bază. Șanțul, deși astupat, mai este încă vizibil în unele locuri pe partea nordică a valului.

Sondajul a avut ca scop precizarea întinderii și orientării valului, datarea și apartenența lui, obținerea unor informații precise privind sistemul constructiv și determinarea în împrejurimi a unor eventuale puncte de locuire.

Din cauza începerii sezonului ploios nu s-a putut efectua o săpătură sistematică, observațiile fiind parțiale și provizorii, unele din problemele puse rămânând deschise.

Secțiunea a dovedit caracterul de fortificație artificială cu șanț de apărare a construcției de la Baci și a precizat în mod clar sistemul constructiv.

Una din problemele cele mai importante legate de val și anume cea a datării și a apartenenței etnice a populației care a ridicat fortificația, dat fiind puținătatea materialului arheologic scos din săpătură, n-a putut fi rezolvată în această primă fază a cercetării; continuarea săpăturii în anul viitor ne va permite să lămurim o serie întreagă de ipoteze puse de acest sondaj.

•

Realizarea planului de săpături arheologice în 1970 a avut o serie de urmări pozitive pentru munca de cercetare științifică și, mai cu seamă,

pentru îmbogățirea colecțiilor muzeului. Pe lângă faptul că în urma studierii și prelucrării ele vor forma obiectul comunicărilor și lucrărilor științifice ale personalului de specialitate, materialele rezultate vor constitui obiecte de preț pentru colecțiile muzeului, urmînd a fi prezentate în expozițiile de bază sau în cele temporare.

Transpunînd în viață necesitatea existenței de muzee și puncte muzeale, o parte din ele au fost sau urmează a fi prezentate în asemenea unități în mai multe locuri din județul Brașov. Prima unitate muzeală (sătească) de acest fel a și fost organizată la Rotbav, urmînd ca în anii viitori să se continue acțiunea și la Feldioara și Hărman.

Pe marginea acestor săpături au apărut articole în următoarele organe de presă:

- „Drum nou”, 11 iunie 1970 (Cristian)
- „Karpaten Rundschau”, nr. 31/1970 (Rîșnov – Cumidava)
- „Brassói Lapok”, nr. 31/1970 (Rîșnov – Cumidava)
- „Drum nou”, 13 august 1970 (Feldioara)
- „Astra”, nr. 8/1970 (Rîșnov-cetate, Rîșnov-castru, Rotbav, Cristian, Hărman).

FLOREA COSTEA

ACȚIUNEA DE OCROTIRE A NATURII ÎN JUDEȚUL BRAȘOV ÎN ANUL 1970

Problema ocrotirii naturii în țara noastră și pe glob a devenit una dintre marile probleme ale societății contemporane și în multe cazuri o problemă care privește însăși existența umană.

Atmosfera este infectată prin fum, gaze industriale, praf sau chiar emanațiuni radioactive ș. a., prin care sînt afectate apele și solul; pădurile se răresc, iar unele plante și animale devin tot mai puține sau dispar. Contra tuturor acestor calamități provocate de om și extrem de dăunătoare, se duce o luptă îndrăjită de către diferite organizații cu scopul de a păstra nealterat mediul geografic în care trăiesc și muncesc oamenii.

În lupta aceasta se obțin și succese, dar ea rămîne totuși grea, datorită vastității acestei probleme.

În județul Brașov, sarcina de a ocroti natura este încredințată Consiliului de îndrumare pentru ocrotirea naturii, format din biologi, geografi și diferite persoane îndrăgostite de natură și de frumusețile ei, consiliu aflat sub egida Comisiei monumentelor naturii de pe lângă Academia Republicii Socialiste România.

Acest consiliu lucrează în strînsă colaborare cu autoritățile locale, municipale și județene, în acțiunea de a apăra de distrugere atît rezervațiile naturale, declarate monumente ale naturii, cît și întregul peisaj al județului Brașov.

Consiliul mai este sprijinit în acțiunile lui de cei 68 custozi onorifici, care depun o muncă voluntară. Acești custozi sînt recrutați din toate categoriile profesionale și care au ca trăsătură comună dragostea pentru natură cu frumusețile ei.

Anul 1970 a fost un an deosebit de important pentru acțiunea de ocrotire a naturii, el fiind declarat „An internațional european pentru ocrotirea naturii”.

Consiliul pentru îndrumarea ocrotirii naturii din județul Brașov a ținut seamă de acest eveniment și a întocmit un plan special de activitate și a luptat pentru îndeplinirea lui.

Astfel s-a acordat o deosebită atenție acțiunii de control pe teren a rezervațiilor naturale, prin custozii onorifice organizați în brigăzi. Avînd sprijinul autorităților județene, pentru prima dată, după decenii de amenințare cu distrugerea totală, a fost interzisă prin decizie vizitarea Poienii cu narcise de la Dumbrava Vadului, fiind supravegheate permanent plantele în epoca de înflorire, astfel încît acest monument al naturii, de toată frumusețea, a rămas în acest an intact.

De asemenea, s-au controlat și rezervațiile de la Hărman, Prejmer, Valea Mălăeștilor ș. a., luându-se măsuri împotriva celor care nu înțeleg să respecte natura.

Problema ocrotirii naturii avînd în general un oaracter de educație și propagandă în mase, și-a extins activitatea și în școli și în taberele de școlari, unde s-au ținut numeroase conferințe însoțite de proiecții, s-au scris articole în presă, tratînd problema ocrotirii naturii în județul Brașov cu exemple concrete, s-au tipărit afișe și calendare ; s-au plantat în rezervații table indicatoare conținînd apeluri către turiști ; s-au făcut schimburi de experiență cu consiliile de ocrotire a naturii din județele Sibiu, Dimbovița, Argeș, Covasna, Harghita și Mureș, fie prin deplasarea delegațiilor acolo, fie prin ședința interjudețeană ținută la Brașov și s-a colaborat cu Asociația județeană a Vinătorilor și Pescarilor Sportivi și uneori chiar cu organele de miliție.

Unii specialiști în biologie și geologie, custozii onorifici, au întreprins cercetări științifice în rezervații, publicînd rezultatul acestor cercetări. De asemenea, s-au întocmit documentații științifice pentru declararea de noi rezervații cum sînt : Pădurea Bogății, Valea Gaura din Bucegi, Piatra Craiului Mică, Stejarii seculari de la Cristian și Fișer ș.a.

O sarcină permanentă pentru consiliul de ocrotire a naturii a fost și aceea de a cerceta și descoperi plante și animale rare, sau peisaje pitorești care merită să fie ocrotite și apărute de distrugere. În acest sens, în urma cercetărilor întreprinse în împrejurimile comunei Apața au fost descoperite zone întinse deosebit de bogate în fosile marine și care urmează să fie trecute ca zone ocrotite.

Delegați ai consiliului județean de ocrotire a naturii au luat parte la cea de-a VIII-a Consfătuire de geobotanică care s-a ținut în vara anului 1970, în Bucegi, unde președintele Consiliului, prof. univ. dr. doc. Iuliu Morariu a făcut o expunere în cadrul căreia a propus ca întregul masiv al Bucegilor să fie declarat Parc Național.

Pentru anul 1971 consiliul a prevăzut o serie de acțiuni importante în domeniul ocrotirii naturii. Astfel, în cursul lunii aprilie se va deschide la Brașov Expoziția republicană de ocrotire a naturii; în cursul lunii mai se va proceda din nou la ocrotirea Poienii cu narcise de la Dumbrava Vadului, în scopul refacerii ei ,iar în vara anului 1971 sînt prevăzute a fi îngădite, în scopul ocrotirii lor integrale, rezervațiile de la Hărman, Prejmer și de pe Timpa, iar în colaborare cu Oficiul de Protecție al Apelor se vor controla întreprinderile industriale din municipiul și județul Brașov oare poluează apele, în scopul combaterii acestei acțiuni dăunătoare faunei și vieții omului.

Tot în cursul anului 1971, se va continua depistarea colțurilor din natură care excelează prin frumusețea peisajului lor, fenomene naturale de un interes deosebit pentru știință, arbori seculari ș. a. în scopul de a le lua în evidență în vederea ocrotirii lor.

CONSTANTIN ANDREI
NECULAI CONȘTANTINESCU
NICOLAE PAVEL

**Poiana Narciselor din Dumbrava Vadului
(jud. Brașov).**

Resp. de carte : IOAN I. POP
Tehnoredactarea : IOAN BENȚIA

**Dat la cules : 4.07.1971. Bun de tipar :
5. 05. 1972. Apărut: 1972. Hirtie velină de
63 g/m². Format : 16/70×100. Coli editoriale :
45. Coli tipar : 41 + 1 planșă.**

**Tiparul executat la Întreprinderea poligrafică
Brașov sub comanda nr. 1115.**

INV.
1982

INV.
2012

C.T.C. 4

